Nick Smith

Hatalıydım, Özür Diliyorum

Özürlerin Anlamları

felsefe

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

NICK SMITH

Dr. Smith New Hampshire Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde yardımcı doçenttir. Vassar College mezunudur, Buffalo SUNY'den hukuk lisansı ve Vanderbilt Üniversitesi'nden felsefe doktorası vardır. New Hampshire Üniversitesi'ne gelmeden önce, LeBoeuf, Lamb, Greene ve MacRae'da davacı avukatı ve ABD Temyiz Mahkemesi'nden R. L. Nygaard için adli memur olarak çalıştı. Hukuk felsefesi, siyaset felsefesi ve toplum felsefesi üzerine uzmanlaştı ve estetik üzerine yazdı ve ders verdi. *Hatalıydım, Özür Diliyorum*'un devamı niteliğindeki kitap için Cambridge University Press ile birlikte çalışıyor, özür dileyici anlam çerçevesini ceza hukuku ve medeni hukuk örneklerine uyguluyor. Yazıları, *Continental Philosophy Review, Social Theory and Practice, The Journal of Social Philosophy, Culture, Theory & Critique* ve *Rutgers Law Journal ve Buffalo Law Review*'da yayımlandı.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Nick Smith
HATALIYDIM, ÖZÜR DİLİYORUM
Özürlerin Anlamları
Çeviren Kıvanç Tanrıyar

I Was Wrong
The Meanings of Apologies

Copyright © Nick Smith, 2008
First Published by Cambridge University Press, 2008

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 303
Felsefe 9

ISBN 978-605-399-152-6

1. Baskı İstanbul, Haziran 2010

© Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık Müzik Yapım ve Haber Ajansı Ltd. Şti.
Yazışma Adresi: İnönü Caddesi, No: 43/A Kuştepe Şişli 34387 İstanbul
Telefon: 0212 311 52 59 - 311 52 62 / Faks: 0212 297 63 14

www.bilgiyay.com
E-posta yayin@bilgiyay.com
Dağıtım dagitim@bilgiyay.com

Yayına Hazırlayan Nihal Ünver
Tasarım Mehmet Ulusel
Dizgi ve Uygulama Maraton Dizgievi
Düzeltİ Mehmetcan Tarhan
Baskı ve Cilt Sena Ofset Ambalaj ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok Kat 6 No: 4 NB 7-9-11 Topkapı İstanbul
Telefon: 0212 613 03 21 - 613 38 46 / Faks: 0212 613 38 46

Istanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü tarafından kataloglanmıştır.

Smith, Nick.
Hatalıydım, Özür Dliyorum: Özürlerin Anlamları / Nick Smith, çev. Kıvanç Tanrıyar.
1nd ed.
p. cm.
Includes bibliographical references and index.
ISBN 978-605-399-152-6 (pbk.)

1. Apologizing. 2. Ethics. I. Title. II. Tanrıyar, Kıvanç.
BF575 .A75 S65 2010

Nick Smith

HATALIYDIM, ÖZÜR DİLİYORUM
Özürlerin Anlamları

Çeviren
Kıvanç Tanrıyar

Nicole ve Ulysses için
"sevginin bizden çok yaşadığı benliğimizin
üstünde ve ötesinde"

İçindekiler

vii Sunuş
ix Teşekkür
1 GİRİŞ Ahlâki Anlam Kaynağı Olarak Modernitede Özür
3 Yasa, Metalaştırma ve Özür
6 Kültürde Özür
10 Özürlerin Felsefi Soykütüğü
12 Neden Özürler Üzerine Çalışmalı?
16 Özürlerin Anlamları ve Karmaşık Yönleri
19 **BİRİNCİ KISIM Bireylerin Özürleri**
21 BİRİNCİ BÖLÜM Özürlerin Anlamları
28 "Anlamların" Anlamları
32 İlk İtirazlara Cevap
37 İKİNCİ BÖLÜM Kategorik Özrün Öğeleri
37 Olgularla Desteklenmiş Arşiv
44 Sorumluluğun Kabulü
44 Merhamet İfadesinden Ayrı Olarak
51 Nedensellik ve Ahlâki Sorumluluk
61 Kazalar ve Kastı İnkâr
69 Husumet
74 Her Zararın Tespiti
76 Her Zararın Gerisindeki Ahlâk İlkelerini Tespit Etmek
79 Her Zararın Gerisindeki Ahlâki İlkelerini Desteklemek
85 Mağduru Ahlâki Muhatap Olarak Kabul Etme
88 Kategorik Pişmanlık
96 Özür İcrası
104 Kendini Düzeltme/Reform ile Çare
117 Özür Dilerken Beslenen Niyetler
123 Duygular
139 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Özür ve Toplumsal Cinsiyet
149 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Farklı Dinî ve Kültürel Geleneklerde Özür
167 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Tuhaf Vakalar: Hayvanlardan, Bebeklerden Makinelerden, Ölülerden ve Kendinizden Özür Dilemek
173 ALTINCI BÖLÜM Özür ve Af Arasındaki İlişki

185 YEDİNCİ BÖLÜM Özür Çeşitleri
185 Kategorik Özür
191 Muğlak Özür
191 Merhamet İfadesi
193 Değer Beyan Eden Özür
194 Uzlaşmacı Özür
195 Tazminat Özrü
195 Salt Araçsal Özür
196 Zorla Dilenen Özür
197 Vekil Özrü
199 **İKİNCİ KISIM Kolektif Özürler**
201 SEKİZİNCİ BÖLÜM Kolektif Kategorik Özür
205 DOKUZUNCU BÖLÜM Konsensüs Problemi
215 ONUNCU BÖLÜM Kolektif Özürlere İçkin Sorunlar
215 Olgu Arşivlerini Destekleyen Kolektifler
223 Kolektifler ve Suçluluk
223 Kolektif Merhamet İfadelerini Birbirinden Ayırmak
226 Kolektif Nedensellik ve Kolektif Ahlâki Sorumluluk
226 Sorunun Kapsamı
229 Kolektif Sorumluluk Teorileri
242 Kolektif Sorumlulukla İlgili Eleştirileri Özürlere Uygulamak
260 Kolektif Kazalar ve Kastı İnkâr
264 Kolektifler, Husumet ve Yetkilendirme
264 Husumet
276 Vekâlet
281 Her Zararı Tanıyan Kolektifler
284 Her Zararın Gerisindeki Ahlâki İlkeleri Tanıyan Kolektifler
286 Her Zararın Gerisindeki Ahlâki İlkeleri Destekleyen Kolektifler
289 Mağdurları Ahlâki Muhatap Olarak Tanıyan Kolektifler
290 Kolektifler ve Kategorik Pişmanlık
294 Özür İcra Eden Kolektifler
295 Kendini Reforme Eden ve Çare Sunan Kolektifler
295 Kolektif Reform
298 Kolektif Çare
302 Özür Dilemede Kolektif Niyetler
304 Kolektif Duygular
309 ONBİRİNCİ BÖLÜM Kolektif Özür Çeşitleri
319 SONUÇ Hukukta Özrün Anlamlarına Ön Bakış
327 Dizin

Sunuş

Özürler, haber başlıklarımıza ve özel ilişkilerimize kadar sızdı da, bu genelde muğlak ve aldatıcı ritüelleri nasıl değerlendireceğiz? Geçmiş ve yakın tarihten çok sayıda örneği tartışan *Hatalıydım, Özür Diliyorum* bu karmaşık alışverişlerin ahlâki anlamları ve toplumsal işlevleri konusunda kafamızın çok karışık olduğunu iddia ediyor. Smith, bir söz edimi "özür mü değil mi" diye sormaktansa, ayrıntılı bir özür dileyici anlam sunuyor. Smith, berrak bir sesle, bizi bir dizi zengin felsefi ve disiplinlerarası sorunun içinden geçiriyor; özürlerin çoğulcu seküler söylemlere rahatlıkla aktarılamayacağı farklı kültürel ve dinî âdetlerin iç içe geçmesinden evrildiğini iddia ediyor. Smith, özrün bireylerarası birçok çeşidini tarif ettikten sonra, kolektiflere dönüyor. Hükümetlerin, şirketlerin ve diğer grupların özürleri derin bir anlam taşısa da, Smith, okurları kolektif özürlerin genelde taşımadığı anlamları fark etmeye itiyor ve bireysel kabahatlilerin kişisel suçlarını örtmesine izin veren kolektif nedamet edimlerinin tehlikelerine karşı uyarıyor.

Teşekkür

Özellikle de iş rutinine kendimizi kaptırmışsak, felsefe profesörü olarak çalışmanın ne kadar büyük bir lüks olduğu unutulabilir. Çoğu zaman yalnız ve yorgun, monitöre bakakalmışken, kişinin eserinin yayımlanmasının, okunmasının ve tartışılmasının ne büyük bir ayrıcalık olduğunu gözden kaçırabiliriz. Hayatımdaki birçok insan, bana bir işverenden ziyade, kendi aklımın ve vicdanımın sesini dinleme fırsatını vermiştir ve verdikleri hayatımı anlamlandıran bir hediye olmuştur.

Herkesten önce eşim Nicole'e teşekkür etmeliyim. 2002'de New Hampshire Üniversitesi'ne gelmeden önce, Manhattan'da büyük bir firmada avukat olarak çalışıyordum. Kariyer değişikliğim, aile gelirimizde ciddi bir düşüşe sebep olmakla kalmadı, Nicole'ün çok sevdiği şehrinden, ailesinden ve arkadaşlarından da ayrılmak zorunda kaldık. Bu geçiş dönemini her zamanki şevkiyle karşıladı ve yerel bir devlet okulunda ilkokul öğretmeni olarak inanılmaz bir iş yaptı. Bu şekilde, kendimizi eğitim yoluyla toplumsal adalete adama konusunda birleştik. Öğrencilerimizin ikimizi de değerli işler yaparak anlamlı hayatlar sürdüren örnekler olarak alacağını umuyorum. Nicole'le ilişkimin beni özür konusuna itmesinin birçok nedeni var. Özürler hakkında en çok şeyi mahrem ve kırılgan anlarımızda öğreniriz. Bu kitabın büyük kısmı da, bu kişilerarası anlamların toplum ve siyaset felsefesinin aksiyomlarına neden pek aktarılamadığını açıklıyor. İlişkilerimiz, sadece ben onları gelişigüzel düzeltmeye çabalarken değil, Nicole gibi bir dürüstlük örneğiyle iletişim kurarken de, özür için bir laboratuar olmuştur. Ayrıca Nicole pasaklı, üst üste yazılmış ve kendi-

ni tekrar eden pasajlara dikkatimi çeken okuyucuları bir kenara koyarsak, bu kitabı en titizce okuyan kişiydi. İlk çocuğumuz metnin son aşamalarında doğdu. Nicole'ü, Ulysses kucağında uyuyakalmış, neşeyle kitabın bölümlerini tashih ederken hatırlarken derin bir minnettarlıkla karışık burukluk duyuyorum. Hayatım, sayesinde üstesinden gelinemeyecek derecede iyi oldu.

Ebeveynlerime, büyükanne ve büyükbabama, ağabeyime ve onun ailesine de teşekkür etmek isterim. Bana hep şu beyaz yalanı söylediler. Büyüdüğünde istediğin şeyi olabilirsin. Akıllarında felsefe profesörlüğü var mıydı, şüpheliyim. Bana benim kendime inandığımdan çok inandılar ve ben de şimdi bu öğrendiklerimi kendi aileme ve öğrencilerime aktarmaya çalışıyorum.

Öğrencilerim çalışmama hep ilham verdi ve temel sağladı. Bana enerji verdiler ve insanın en muzaffer anında bile ne kadar kırılgan olduğunu hep hatırlattılar. Bana verdikleri hediyeler onlar için verdiğim çabayı gölgede bırakır. Çoğu bu taslak ile ilgili kapsamlı yorumlar yaptı. İnsanın öğrencilerinin arkadaşlarına dönüştüğünü görmek kadar mutluluk veren pek az şey vardır. Özellikle Ryan Abbott, Jennifer Bulcock, Mark Joseph, Jacob Skinner, Julian Torres, Dave Turner, Hannah Varn ve Michaela Wood'a bu projeye katkıda bulundukları için teşekkür etmek istiyorum.

Arkadaşlarımın da bu konu hakkında söyleyecekleri bir şeyler vardı ve aktardıkları hoş tuhaflıklar özürlerin taşıdıkları farklı farklı anlamları görebilmemi sağladı. Özürler üzerine bir kitap yazarken insanın disiplinlerarası bir arkadaş grubunun olması güzel bir şey. Farkında olmasalar da sayacağım insanların yorumları hatta doğaçlama esprileri bu metnin bazı bölümlerini şekillendirdi. Scott Bakker, Albert Chang, Kyung Cho, Chris Colocousis, Amanda Howerton, Rebecca Johnson, Woo Shik Kim, Mana Kia, Cesar Rebellon, Misha ve Liza Risin, Alexis Roberson, Andy Rusell, Stefan Sobolowski, Corbin Stevens, Colin Stewart, Emilie Stewart, Karen Van Gundgy, George Williams ve Seth Young'a teşekkür ederim. Her zamanki gibi Cesar'ın projeye katılması geride yatan sorular hakkında sistematik olarak düşünmemi sağladı.

İnsanın bir hayvandan da özür dileyebileceği argümanımda bize ilham verdiğinden köpeğimiz Grady'ye de teşekkür etmeliyim. Her zaman neşe kaynağımız olmuştur ve kitaptaki birçok örnekte de yer aldı.

Köpeğimden sonra felsefecilere teşekkür etmeliyim. New Hampshire Üniversitesi'ndeki meslektaşlarım bu projeyi başından bu yana ilgiyle inceledi. Çalışmamı bu farklı farklı alanlardan gelen felsefecilerle paylaşmak kitaptaki her iddia hakkında iki kere düşünmemi sağladı. Onlardan her gün yeni bir şey öğrendim. Özellikle Bill deVries'e teşekkür etmek isterim. Çok hayati bir anda

taslağı inceden inceye gözden geçirmesi projeyi ciddi biçimde geliştirmemi sağladı. Paul McNamara'nın yorumları konuya gereken kesinlikle yaklaşmamı sağladı. Alan Ray'in üstünde ince ince düşünüp taşındığı yorumları tövbe ve dini gelenekler hakkındaki bölümleri genişletmem konusunda beni teşvik etti. Eğer David Hiley bana "bitmiş bir kitap hiç de fena olmaz" demeseydi, hâlâ düzeltme yapıyordum. Diğerlerinin özel katkılarını metin içinde belirttim.

Bu projeye Jay Bernstein ve Gregg Horowitz'le başladım. Beni başlangıçta sapa yol olarak gördükleri şeyleri keşfetmeye teşvik ettiler. Bu argümanların hangisini kazırlarsa kazısınlar altından Adorno fışkıracağını garanti ederim. Eşimden sonra bu kitabın ortaya çıkmasında en çok Guyora Binder katkıda bulundu. Guyora, hukuk okuduğum senelerde bana yol gösterdi ve en güçlü savunucum oldu. Projenin başında sorduğu temel sorularla cebelleşmeye devam ediyorum. *Teşuva* kavramı üzerine çalışmamı tavsiye ettiği için Roger Gottlieb'e, İlyada referanslarında yardımcı olduğu için Stephen Trzaskoma'ya ve projeye desteği için Markus Dubber'e de teşekkür etmek isterim. Beni Hukuk ve Toplum Derneği'yle tanıştırdığı ve hukuk çalışmalarında disiplinlerarası araştırmayı yılmadan savunduğu için Ellen Cohn'a da teşekkür ederim.

Bunun dışında, Stanford Üniversitesi Yayınları'ndan Amanda Moran'a, New York Üniversitesi Yayınları'ndan Deborah Gerschenowitz'e ve Cambridge Üniversitesi Yayınları'ndan John Berger'e minnetimi ifade etmek isterim. Bu çalışmaya inandığınızı söylemeniz bana güven sağladı. Sahip olduğumuz zaman, mekân ve moral desteğine bakıldığında, John deneyimli bir editör olduğunu gösterdi ve bana fikirleri kabul ettirme işinin getirdiği baskıları hissettirmedi. Onun bu projeyi iki kitaba ayırma kararı bu araştırma programı üzerine daha şevkle düşünmemi sağladı. Peter Katsirubas bu kitabın tamamlanma sürecini ustaca yönlendirdi.

Son olarak, bu çalışma New Hampshire Üniversitesi Roland H. O'Neal Kürsüsü'nün, New Hampshire Üniversitesi Yüksekokul Yaz Okulu Burs Programı'nın, New Hampshire Genç Akademisyen Araştırma Bursu'nun ve New Hampshire Üniversitesi Sosyal Bilimler Yaz Okulu Araştırma Burs Programı'nın cömert desteğinin çok faydasını gördüm. Ayrıca eğitim vermiş olduğum kurumlarda çalışanlara ve eğitimimi destekleyenlere en derin minnettarlığımı sunmak isterim. Bunlar arasında New York'un ilköğretim ve orta öğretim devlet okulları, Vassar Üniversitesi, Buffalo Üniversitesi Hukuk Fakültesi, New York State Üniversitesi Baldy Hukuk ve Toplumsal Politika Merkezi ve Vanderbilt Üniversitesi Felsefe Bölümü vardır. Metindeki bazı argümanların daha önceki versiyonları *Journal of Social Philosophy*'de yayımlandı.

Karıştığım için
Beni affedin bayım

Müziğin ortasında-
Doğuştan zayıf noktamdır.

Viyolonselden özür dilerim.
O kadar insanca ki.
Gözlemlerim için beni affedin.

Bu gece
Eşinize kendimi verdim, bayım.

Piyanonun büyüsüne kapılmış
Beyin zarımda nakarat
Boynundaki inci dizisi
Gizli bir beklenti
Alıp götürdü beni.

Aklıma esen neydi
Bilmiyorum bayım.

Üç şişe Jack Daniels'ı diktikten sonra
Küstahça dürüstlüğümü,
Sözümün hizadan çıkmasını
Görmezden gelmelisiniz.

Odysseus ile Athena'dan,
Egzotik çiçeklerden
Tek eşlilikten
Ya da Hiçlik'ten
Bahsedebilirdim.

Kalçalarının salınımı
Beni benden aldı.

Meseleyi hormonalmiş gibi
Ele alırsam
İncinmeyin ama.

Siyah ipek tutkumu
İtiraf etmeliyim, bayım.
Aklıma kazınmış gözler için
Özür dilerim.

Yusef Komunyakaa,
"When in Rome-Apologia", *Neon Vernacular*[1]

---

1 Yusef Komunyakaa, "When in Rome-Apologia", *Neon Vernacular*, Wesleyan University Press, Hannover, 1993, s. 97.

GİRİŞ

Ahlâki Anlam Kaynağı Olarak Modernitede Özür

İbn Meymun'un 1170 ve 1180 yılları arasında derlediği *Hilhot Teşuva*'sının özürlere adanmış bir felsefe monografı ve bu konuda kaleme alınmış en yeni eser olduğu su götürmez.[1] Özürlerin ahlâk felsefesi açısından ne kadar önemli olduğunu ve nedamet dualarına şu sıralar genel bir ilgi duyulduğunu göz önünde bulundurduğumda bu durum beni şaşırtıyor. Filozoflar, çok zamandır şüpheli toplumsal pratikleri irdelemekten zevk almıştır, özürler de artık daha olgunlaşmış görünüyor. Hepimiz bu her yerde karşılaşılan edimin bir noktadan sonra sorun yarattığı konusunda muğlak bir şeyler seziyoruz. Özürlerin balık gibi baştan koktuğu hissine kapıldık.

---

1 Daha önce belirttiğim üzere İbn Meymun özürden ziyade tövbe eylemlerine işaret etmiştir. Ancak katkıları özür dileyici anlamın birçok merkezi sorununu kapsar. Moses Maimonides, *Hilchot Teshuvah: The Laws of Repentance*, Moznaim, New York, 1987. Modern felsefe literatüründe özürler hakkında daha kapsamlı tartışmalar için bkz. Glen Pettigrove, "Unapologetic Forgiveness", *American Philosophical Quarterly*, c. 41, no. 1, 2004, s. 187-204; Pettigrove, "Apology, Reparations, and the Question of Inherited Guilt", *Public Affairs Quarterly*, c. 17, no. 4, 2003, s. 319-48; Trudy Govier ve Wilhelm Verwoerd, "The Promise and Pitfalls of Apology", *Journal of Social Philosophy*, c. 33, no. 1, 2002, s. 67-82; Paul Davis, "On Apologies", *Journal of Applied Philosophy*, c. 19, no. 2, 2002, s. 169-73; Nicolaus Mills, "The New Culture of Apology", *Dissent*, Sonbahar 2001, s. 113-16; Kathleen Gill, "The Moral Functions of an Apology", *Philosophical Forum*, c. 31, no. 1, 2000, s. 11-27; Jana Thompson, "The Apology Paradox", *Philosophical Quarterly*, c. 55, no. 201, 2000, s. 470-75; Richard Joyce, "Apologizing", *Public Affairs Quarterly*, c. 13, no. 2, 1999, s. 159-73; Jean Harvey, "The Emerging Practice of Institutional Apologies", *The International Journal of Applied Philosophy*, c. 9, no. 2, 1995, s. 57-65; John Wilson, "Why Forgiveness Requires Repentance", *Philosophy*, c. 63, no. 246, 1988, s. 534-5 ve Louis Kort, "What is an Apology?" *Philosophical Research Archives*, c. 1, 1975, s. 78-87.

Bu kitaptaki argümanlar çeşitli katmanlarda bu sezginin izini sürüyor. Primatologlar şempanzelerle uzlaşma protokolleri belgelerken, özür standartlarımızın evrimimizle birlikte bilgisayar kablolarının altına gömüldüğünü düşünebiliriz. Bu "doğal anlaşmazlık çözümleri" el sıkışmaya tuhaf derecede benzeyebilir ve bu açıdan hominidlerin salgıladığı oksitosin miktarına bakarak özrün kalitesini ölçebiliriz.[2] Kötü özürler çürük meyve gibi, ilkel isteklerimizi doyurmuyor.

Bunun dışında, çok kültürlü inanış ve davranışın teşhir edildiği süpermarkete ayak uydurmaya çalışırken, günlük gazetelerde envai hıçkırma usullerini icra etme ve emrivaki hazımsızlık semptomları geçirme gibi tuhaf özür oyunlarını da gözden geçirebiliriz. Geçmişe bakarak geleceği kestirmeye çalışırsak, özürlerin geçiş dönemindeyiz ve yavaş yavaş daha sabit alışkanlıklara geçeceğiz. İnsanları birbirine bağlayan bir dünya birbirimize zarar vermemiz için daha çok fırsat sağlarken, ihlâli dijital ortamda çekici kılarken ve had aşımlarını bir komut üzerine yerküredeki zarar verilecek herhangi biri için yeniden üretirken, teknolojik değişiklikler artmakta olan acıları daha da artıracak.[3] Nedamet jestleri de devlet arşivlerinde daha çok yer almaya başladı ve kürsü ahlâkçılarına hatalı özür olarak gördükleri şeyleri eleştirmeleri için daha çok fırsat sundu. Öyleyse, hatalı kişileri eleştirmek için iki fırsatımız var: birincisi zarar verdikleri için ve ikincisi hemen hemen her zaman kusurlu olarak nitelendirdiğimiz özürler sundukları için. George W. Bush ya da Hillary Clinton bir had aşımı için özür dilediğinde, sunulan özrün niteliğinden bağımsız olarak, eleştirmenlerin onların karakterlerini de sorgulama fırsatını kaçırmayacağına emin olabiliriz. Günümüz politikasının doğası bu.

Daha da rahatsız edici bir bakış açısına göre, memnuniyetsizliğimizin kaynağı belki de artık dinî tövbe gelenekleri için bir zamanlar çok gerekli olan ama giderek kullanım dışı kalan arkaik geleneklerin yok olmasıdır. Bu görüşe göre, çağdaş özürler geçerliliği kalmamış ahlâk sistemlerinin cansız çırpınışlarıdır, "orijinal olmayan," "otantik olmayan," ve "metalaştırılmış" özürler muhtemelen önceden hiç var olmamış daha ilkeli bir çağa nostalji duymaktan öteye geçemez. Özürleri incelerken, ortak değerlerimizin genel olarak ne kadar sağlıklı olduğunu teşhis edebiliriz. Kültür damarlarımız, kan

2 Richard Conniff, "The Power of 'Sorry'", *The New York Times*, 26 Aralık 2006. Bkz. Conniff, *The Ape in the Corner Office*, Random House, New York, 2005. Ayrıca bkz. Filippo Aureli ve Frans B. M. de Waal, yay. haz., *Natural Conflict Resolution*, University of California Press, Berkeley, 2000.

3 Aaron Lazare de küreselleşmenin özür artışına katkıda bulunduğunu söylüyor. Bkz. Aaron Lazare, *On Apology*, Oxford University Press, Oxford, 2004, s. 12.

dolaşımında bir şeyleri hasta etti. Özürlerin bugünkü durumunun Batı medeniyetinin çöküşünün bir semptomu olduğunu ya da buna benzer acıklı bir şey iddia etmiyorum. Söylemek istediğim şey, onun nabzının modern hayatın çoğu zaman çatışan koşullarıyla aynı ritimde attığıdır. Bu vardığım sonuçlar ne olursa olsun, diğer insanların da kısa zaman içerisinde bu kompleksin, zaman zaman da çarpıcı ahlâki tezahürlerin, felsefi içeriği sayesinde bana katılacağını umuyorum.

YASA, METALAŞTIRMA VE ÖZÜR

Özürler üzerine sistematik olarak düşünmeye başlamam hukukta metalaştırmanın artma eğilimi üzerine bir başka proje üzerinde çalışmamla aynı zamana denk gelir. Hukuki aktörler ve kurumlar, ırkçılıktan bir çocuğun ihmal sonucu öldürülmesine kadar onca zararı ekonomik maliyet-fayda analizlerine çevirirken, parayla ölçülemez bazı anlam biçimlerini tehlikeye atabilir. Para karmaşık ve çoğulcu bir dünyada değer ölçmek için herkese uyan bir araç sunsa da, hukuki sistemler insan hayatının değerini paraya çevirirken ahlâken belli belirsiz bir rahatsızlık duyarız. Ahlâkı ekonomik değere aktarırken sanki bir şeyler kaybolmuştur. Frankfurt Okulu'na beslediğim yakınlık göz önünde bulundurulursa, yapacağım analizin çerçevesini tahmin edebilirsiniz.

Özürlerin bu bağlamda metalaştırmayı artırma eğilimleriyle uyumsuz gibi görünen anlamları ve değerleri öven hukuki sistemler için bir fırsat sunabileceğini düşündüm. Ticari mantığın hükmettiği hukuki sistemde basit bir özür, çok büyük bir anlam taşıyabilir. Özür dilerken hata yapmak, uğranan zararı artırabilir. Örnekler benim sıradan sezgilerimi destekliyor gibiydi. Mesela yakın bir akrabam, işvereni onun hamile olduğunu öğrendiği gün işten atılmıştı. Akrabam, bu ihlâlden rencide olmasına ve işini kaybettiği için büyük ekonomik zorluklar çekmesine rağmen dava açmak istemedi çünkü davanın ahlâki suçu bir tür ekonomik telafiye çevireceğini düşünmüştü. Güçlü ahlâki ve dinî değerleri olan bir kadın olduğundan onun için mesele "para" meselesi değildi. Bunun yerine özre benzer bir şey bekledi. İşverenlerinin ona haksızlık ettiklerini itiraf etmelerini ve bir daha hiçbir kadının böyle bir haksızlığa uğramayacağına söz vermelerini istedi. Bu bir ilke meselesiydi.

Duyguları medeni kanun ve ceza kanunundan edindiğim deneyimlerimle örtüşüyor: Davacıları harekete geçiren şeyin hırs olduğu konusundaki yaygın kanıya rağmen birçok insan öncelikli olarak ekonomik değil, ahlâki çözüm istiyor. Çok sevdiğiniz biri hatalı bir ürün yüzünden ya da büyük bir ihmalkârlık sonucu bir ameliyatta öldüğünde yaşayacağınız dehşeti düşünür-

seniz, kaybınız için alacağınız parayı birçok nedenden önemli bulabilirdiniz. Mücadeleci bir hukuk sisteminden bekleyeceğimiz üzere, sorumlu kabahatini itiraf etmeyi reddettiğinde bile bunlar gerçekleşecektir. Para birçok açıdan faydalı olsa bile, hiçbir para miktarı fail özür dilediğinde, suçunu kabul ettiğinde, kayıp için maddi olduğu kadar ahlâki sorumluluk aldığında ve aynı zararı bir daha vermeyeceğine dair yemin ettiğinde zarar görmüş taraf için ifade edecek anlamı karşılamaz. Para bazı kayıplar için ortak bir payda olabilir ama çoğu zaman en önemli anlamlar nakit değere indirgenemez. Bu iddia basit bir ahlâkçılıktan çok daha fazlasıdır.

Özürlerin finansal telafiden daha fazla anlam taşıdığı fikrine en eski Batılı metinlerde rastlıyoruz. Mesela İlyada'da Agamemnon Briseis üzerine çıkan kavgayı yumuşatmak için Achilles'e tanrılara yaraşan bir hediye sunmasına rağmen, o Troya'da savaşmayı reddeder. Agamemnon sınırsız maddi zenginlik, Briseis'i geri vermeyi ve Agamemnon'un kızlarından istediğiyle evlenmesini teklif eder. Achilles teklifi reddeder: "Sahip olduğunun ya da başka bir yerde elde edeceğinin on katını, yirmi katını sunsa, ... ödülleri kum ya da toz tanecikleri kadar bol olsa, Agamemnon beni ikna edemez." Bunun yerine Achilles "maruz kaldığım aşağılama için bana ayni olarak ödemesi gerekiyor"[4*] dedi. Achilles maddi zenginliğin değil, ancak yeterince can acıtıcı bir özrün kralla ilişkisini düzeltebileceğini düşünmüş. Ondan binlerce yıl sonra çocuk tacizi mağduru bir Kanadalının sözleri Achilles'in hissiyatını akla getiriyor: "Benden özür dilendi ve buna bir fiyat koyamazsınız."[5]

Bir açıdan bakıldığında, özürler özellikle günümüz ABD'sinde yaygın olarak uygulanan hukuk tiplerinde yasayla uyuşmazmış gibi görünebilir. Mücadeleci sistem, genelde insanı kendi çıkarını en üst seviyeye çıkarması için

(*) Nick Smith, kitabında İlyada referansında iki İngilizce çeviriye dayanmış, kitapta bunlardan birini kullanmış/tercih etmiş ve notlarında yer yer iki çeviriyi karşılaştırmıştır. Yazarın yorum ve karşılaştırmalarına sadık kalmak, İlyada'dan alıntılanan söz ve söz öbeklerinin kitaptakilerle arasındaki açının büyümemesi için alıntılar bu İngilize çevirilerden Türkçe'ye çevrilmiştir. Türkçe'de klasikleşmiş bir İlyada çevirisiyle karşılaştırmak için bkz. Homeros, İlyada, çev. Azra Erhat - A. Kadir, Sander Yayınları, 1975, s. 77-85.

4 Homer, *The Iliad*, çev. E. V. Rieu Penguin, New York, 1950, s. 171. Achilles'in Patroklos'un ölümünden sonra savaşmayı kabul ettiğinde bile hediyelerin önemini ne kadar küçümsediğine dikkat edin: "Hediyeler bekleyebilir. İsterseniz ve size uygunsa onları üretin ya da sizde kalsın." *A.g.e.*, s. 358. Rieu'nün *The Iliad* çevirisinden yapılan tüm referanslara not düşülmüştür. Mark Edwards, Achilles'in Agamemnon'dan hediye almaya verdiği cevabı "kabalık hatta aşağılama" olarak tasvir eder. Mark Edwards, *The Iliad: A Commentary*, c. V, Cambridge University Press, New York, 1991, s. 253.

5 Alıntı için bkz. Susan Alter, "Apologizing for Serious Wrongdoing: Social, Pschological, and Legal Cinsiderations", *Final Report for the Law Commission of Canada*, 1999.

mücadele eden hukuk kavgacılarına dönüştürür. Özürler ise ahlâken uzlaşma bağlamına daha uygun gibidir. Ancak hukukta özrün rolü üzerine ilk araştırmam hukuki kurumlarda belirli özür tiplerinin giderek daha çok yaygınlaştığını gösterdi. Aslında hukuki failler özürlere bir fiyat koyuyor. Hukuki kurumlar içerisindeki nedamet ifadeleri giderek başka bir metalaşmayı getiriyor. Araştırmalar, samimiyet derecesi ne olursa olsun birkaç nedamet sözünün pahalı dava süreci ihtimalini ciddi biçimde düşürdüğünü gösteriyor. Yani biri "İmal ettiğimiz çim biçme makinesi çocuğunuzu yaraladığı için özür dileriz" derse, kanıtlar bunun davadan kaçınmak için maliyet açısından son derece etkin bir araç olduğunu gösteriyor.[6] İşlenen suçu kabul etmekten imtina etme çoğu zaman ilk elden mahkemelere taşınan bir kavganın temel nedenlerine zemin hazırladığından, bu sonuçlar avukatları ve davalıları suçunu kabul etmeden özür sözleri kullanmaya teşvik ediyor. Siz suçunuzu kabul etmedikçe özür dilemek kârlı olabilir.

Kanun koyucular, özür dilemekten caydırıcılık veya suç kabulü ile ilişkisi çoğu zaman muğlak olan hukuki süreçlerde isteksizlik ve merhamet ifadeleri ile özürlerin dava oranlarını düşürme gücü arasındaki gerilimi fark ediyor. Yasa koyucu, birçok kararında bu sorunu çözmek için özürlerin sırf merhamet ifadeleri olabileceği ("çocuğunuz öldürüldüğü için esef duydum" gibi) ve zararın suçunu kabul etmenin gerekmediği fikrine dayanan kanunları derledi ve bir araya topladı. Ödeme anlaşmaları artık bir özrün parasal değerini açık açık müzakere edebiliyor. Mesela, herhangi bir özür biçimi olmadan 10 milyon dolar, özür olursa 7 milyon dolar teklif ediyor. Federal Ceza Tayini Rehberleri, sanık pişmanlık gösterirse hâkimlerin cezayı indirmesine izin veriyor. Sanıkları avukatların kaleme aldığı nedamet sözlerini söylemeleri için özendiriyor ve derin pişmanlık ifadeleri ile mahkemeyi memnun etmek için yapılan rutin hareketler arasındaki farkı ayırt edebilmeleri için hâkimlerin eline pek bir şey vermiyor.[7]

Bu noktada benim gibi kafanız karışmış olabilir. Suçunu kabul etmeyen ya da kabahatini itiraf etmeyen bir iddiayı "özür" olarak kabul edebilir miyiz? Bu durumlarda neyi "uygun" özür sayabiliriz? Son karar verenler kimdir? Ne tip standartlar uygularlar? Güçlü taraf özürler hakkında kafamızda beliren soru işaretlerini kendi çıkarları için kullanır mı?

---

6 Mesela bkz. J. Stratton Shartel, "Toro's Mediation Program Challenges Wisdom of Traditional Litigation Model", *Inside Litigation*, c. 9, 1995, s. 10. Ayrıca bkz. Jonathan Cohen, "Apology and Organizations: Exploring an Example for Medical Practice", *Fordham Urban Law Journal*, c. 27, 2000, s. 1447.

7 Bkz. 18 U.S.C.S. app. § 3 E1.1 (Law. Co-op, 2000).

KÜLTÜRDE ÖZÜR

Hukuktaki bu eğilimler daha geniş çaplı bir toplumsal olguya paralel gibi görünüyor. Hemen hemen her gün manşetlerde bir şey için özür dileniyor. Politikacının, dinî liderin, şirket yöneticisinin, ünlü bir şahsiyetin, atletin ya da kendinin ya da temsil ettiği kişinin kusur işlemiş olduğunu düşünen birinin nedamet gösterisinde bulunması sıradanlaştı. Günümüz kültüründe sahte özürler çok yaygın. Değerleri, enflasyona uğramış bir ahlâk gibi geriye gidiyor. Artık bir diğer ünlünün özür dilediğine şahit olduğumuzda şüpheci olmaya başlıyoruz. Niyet sorguluyoruz. Bir sonraki seçimlerde oy toplamak için mi özür diledi? Takım arkadaşlarını ya da hayranlarını yumuşatmak için mi? Bir şirket ihtilafından sonra düşen hisse değerlerini istikrarlı hale getirmek için mi? Daha güçlü biri adına sorumluluğu üzerine almak için mi? Hapisten kurtulmak ya da hapis cezasını en aza indirmek için mi?

Özür dileyenlerin sözleri ve hareketleri çoğu zaman şüphelerimizi destekler. Duyduğumuz özürlerin çoğunda yanlış bir şey var gibidir. Papa'nın iki bin yıllık kilise kaynaklı şiddet için özür dilemesi ne anlama geliyor? Bunu yapabilir mi ki? Yapabilirse niye şimdi? Bill Clinton, müdahale etmeme konusunda hesaplı kararlar vermek gibi şahsi bir suç işlediğini kabul etmeden, Ruanda katliamı için özür dileyebilir mi? Bir lider, politik bir hata için kişisel sorumluluk alıp, hiçbir hatası olmadığını iddia edebilir mi? Bir yönetici ulusal televizyon kanalına çıkıp şirketinin yanlışları için özür dilerken, mahkemelerde kurumunun üyelerinin suç işlediğini inkâr edebilir mi? Birkaç ayda bir kusur işleyip özür dileyen bir ünlünün özründen ne sonuç çıkarmalıyız? *The Power of Apology: Healing Steps to Transform All of Your Relationships* (Özrün Gücü: Bütün İlişkilerinizi Dönüştürmede Sağaltıcı Adımlar) ve *The One Minute Apology* (Bir Dakikalık Özür) gibi kendi kendine yardım ve şirket liderliği rehberleri bizim kafa karışıklıklarımızdan besleniyor gibi görünüyor.[8]

Medya kuruluşları, özürleri hassas noktalarını kavrayamayacağımız kısalıkta klipler olarak sunuyor ve jestlerinin önemini artırmak için zaman harcayanları duymazdan gelirken kısa özür sunan kamu figürlerini ödüllendiriyor. Bu medya haksız yere suçlananları kritik durumlarla karşı karşıya getirirken, suçları bağlamlarından koparabiliyor. Eğer biri kendini savunmaya kalkışırsa, "özür dilemeyi reddetti" diye başlık atılıyor. Böyle bir kültür içerisinde zarar kontrolü için en iyi strateji, rahatsız edici bir kısa özrü diğeriyle

---

8 Ken Blanchard ve Margaret McBride, *The One Minute Apology* (New York: Harper Collins, 2003), Beverly Engel, *The Power of Apology: Healing Steps to Transform all of Your Relationships*, John Wiley and Sons, New York, 2001.

karşılaştırmaktır. Böyle bir karşılaştırma için en iyi örneklerden biri "èsef duydum" dedikten sonra suçlanmayı hak etmediğinizi söylediğiniz türden özürler olacaktır. Bu tip alışverişler modern kültürdeki ahlâk söyleminin yozlaşmış hallerine iyi bir örnek teşkil eder.

Bu özürler bazen gülünesi derece samimiyetsiz, ikiyüzlü, aldatıcı, manipüle edici, kafa karıştırıcı ya da sadece yanlıştır. *This is Spinal Tap*'ı yapan ve *The Simpsons*'daki birçok figürü seslendiren Harry Shearer, radyo şovunun "Haftanın Özürleri" bölümünde nedametle ilgili umumi edimlerin gülünç doğası üzerine çeşitlemeler yapıyor. Öyle görünüyor ki özürler bir nevi şakaya dönüşmüş.

Özürlerin zaman zaman fars gibi gösterilmesinin gerisindeki tehlikeyi fark etmeden geçmemeliyiz. Bu soruların öneminin ve özürler hakkındaki anlaşmazlıklarımızın çapının en iyi sergilendiği tarih Eylül 2006'dır. Papa XVI. Benedictus Regensburg Üniversitesi'ndeki konuşmasında Bizans İmparatoru II. Manuel Paleiologos'un yaklaşık 1391'de verdiği söylevinden şu alıntıyı yaptı: "Bana Muhammed'in yaptığı yeni bir şey gösterin, orada sadece kötü ve insanlık dışı olanı bulacaksınız, savunuculuğunu yaptığı dinin kılıcını yaymak için verdiği emir gibi." Papa'nın bu alıntıyı konuşmasına dahil etmesinin etrafında dönen nüansları ve yargıları ve konuşmayı reddedenleri uzun uzadıya tartışabiliriz ama çoğu kişi bu konuşmaya öfkelendi. Bu yüzden, Vatikan hemen aşağıdaki bildiriyi yayımladı:

> Kutsal Babamız, Regensburg konuşmasında Bizans İmparatoru II. Manuel Paleologos'un düşüncelerini alıntılarken kati surette kendi görüşlerini belirtmemiştir, bu fikre katıldığını da iddia etmemiştir. Sadece bunu genel anlamıyla din ve şiddet arasındaki ilişkiler hakkındaki bazı tefekkürleri ele alma ve *[konuşmayı] hangi taraftan gelirse gelsin dinî şiddet motivasyonunu açık ve radikal biçimde reddetmek [gerektiği iddiasıyla] sonlandırma* aracı olarak, akademik bağlamda kullanmıştır, metni tamamen ve dikkatli bir biçimde okursanız bu açıktır. [Papa] hitabının bazı pasajlarının Müslüman imanlılarının hassasiyetlerini rencide edecek biçimde tınlamış olmasından ve hitabın niyetleriyle kesinlikle uyuşmayacak biçimde yorumlanmış olmasından en samimi duygularıyla pişmanlık duymaktadır.[9]

Vatikan, burada aslında rencide olanlar metni daha dikkatli okumuş olsalar rencide olmayacaklardı diye iddia ediyor. Kilise'nin cevabının kapsamına katılalım ya da katılmayalım Vatikan'ın asap bozucu bir erkek arkadaştan bekleyeceklerimize yakın bir tavır sunduğunu fark edebiliriz: "Bu şekilde

9 Reuters, "Pope Apologizes to Muslims", 16 Eylül 2006 (vurgular orijinaldir).

hissettiğin için özür dilerim. Böyle hissetmekle hata yapıyorsun. Yanlış hiçbir şey yapmadım."

Bazı insanlar Vatikan'ın beyanını yetersiz buldu. Müslüman Kardeşler Cemaati başkan vekili Muhammed Habib Vatikan'ı sorguluyor: "Açıkça ikna olduğu beyanlar için kişisel bir özür sunmuş mu? Hayır. Kişisel bir özür istiyoruz. Ağır bir kusur işlediğini düşünüyoruz."[10]

Papa, hitabı yüzünden gerginliğin artmasının önüne geçmek için Vatikan beyanı yayımladıktan bir gün sonra, haftalık Angelus duasına şu yorumları ekledi:

> Müslümanların hassasiyetlerine saldırı olarak alınan Regensburg Üniversitesi hitabımın birkaç pasajının bazı ülkelerde yarattığı tepkilerden son derece müteessir olduğumu da eklemek isterim. Aslında bunlar bir Orta Çağ metninden bir alıntıydı. Hiçbir surette şahsi düşüncelerimi ifade etmemektedir. Bu [açıklamamın] kalpleri yumuşatmaya ve hitabımın gerçek anlamının açığa kavuşmasına vesile olmasını ümit ediyorum. [Hitabım] bütünüyle ele alındığında karşılıklı derin saygıya [dayanan] dürüst ve samimi bir diyaloga davetti.[11]

Reuters ya da *The New York Times* gibi başlıca Batılı medya kuruluşları terimin anlamı üzerine pek düşünüp taşınmadan yukarıdaki pasajı Papa'nın "özrü" olarak görürken, diğerleri bu pasajı özür olarak kabul etmeyi reddetti.[12] Otorite sahibi Mısırlı Sünni akademisyen Yusuf el Karadavi, popüler bir El-Cezire programının konuğu oldu ve Papa'nın bildirilerinin "özür olmadığını", "onun sözlerini anlamayan Müslümanlara karşı bir suçlama" anlamına geldiğini iddia etti.[13] Edinburgh Üniversitesi'nde felsefe doktorası yapmış, Türk Diyanet İşleri Bakanı Mehmet Aydın da benzer kaygılarını dile getirdi: "Ya düzgün bir biçimde 'Özür dilerim' dersiniz ya da hiç özür dilemezsiniz. Bu tip bir şeyi pişman olduğunuz için mi sonuçlarından korktuğunuz için mi, söylüyorsunuz?"[14] Yani Aydın, Papa'nın beyanını acaba "bu şekilde hissettiğiniz için sizden özür dilediği", bu yüzden pişman olduğu şeyin kendi hatası değil, onun meşru hareketlerine verdiğiniz bahtsız tepki olduğu şeklinde mi okumalıyız diye soruyor. BBC'nin "yaklaşık bir milyar Sünni

---

10 "Pope Seeks to Calm Storm over 'Evil Islam' Comment", *Observer*, Londra, 17 Eylül 2006.

11 "Text of Pope's Statement", *BBC News*, 17 Eylül 2006.

12 Ian Fisher, "The Pope Apologizes for Uproar over his Remarks", *New York Times*, 17 Eylül 2006, Reuters, "Pope Apologizes to Muslims."

13 "Pope's Apology Rejected by Some, Accepted by Others", *Der Spiegel*, 18 Eylül 2006.

14 "Pope Sorry for Offending Muslims", *BBC News*, 17 Eylül 2006.

Müslüman'ın en büyük ruhani lideri" olarak nitelendirdiği,[15] Al Azhar Camii Baş Şeyhi Muhammed Said Tantavi, Papa'nın hâlâ "dürüstçe özür dilemesi ve dediklerini meşrulaştırması" gerektiğini savunuyor.[16] Irak Meclis Başkanı Mahmud el Meşadani Papa'nın beyanını "yetersiz ve Müslümanların moralini bozarak hislerinde yol açtığı zararı telafi edemez" olarak tarif etti.[17] Filistin Toprakları Baş Müftüsü Şeyh Muhammed Hüseyin Papa'yı "Bu dünyadaki 1,5 milyon Müslüman'a ettiği hakaret için kişisel ve açık bir özür" beyan etmeye çağırdı.[18]

Diğerleri açık açık kararsız kaldı. Müslüman Kardeşlik liderlerinden biri ilk önce Papa'nın bildirilerini "yeterli bir özür" olarak nitelendirdi ama aynı gün ters bir tutum takındı: "Açık bir özür seviyesine ulaşamadı ve buna dayanarak Vatikan'ın Papa'sını kafa karışıklığına nihai biçimde son verecek, açık bir özür yayınlamaya çağırıyoruz."[19] Ve İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad ile Malezya Başbakanı Ahmed Bedavi'nin de bulunduğu kişiler Papa'nın açıklayıcı jestleri konusunda daha olumlu bir tutum takındılar. İngiltere Müslüman Konseyi'nden bir temsilci Papa'nın bildirisini "ilk adım olarak iyi" diye niteledi. İngiltere İslâm Birliği'nden Ecmel Masrur, Papa'nın beyanını "çok asilce" diye tarif etti.[20] Roma'nın İslâm kültür merkezinin başkanına göre İtalyan Müslümanlar Papa'nın özrünü kabul etmişti ve "bu sayfa kapanmıştı."[21]

Dinî liderler ve devlet başkanları, yakıcı yorumları ve ardından gelen beyanları tartışırken, İslâmabat'taki öğrenciler Papa'nın resimlerini yaktılar.[22] Nablus ve Gazza'da Hıristiyan binaları bombalandı.[23] Söylenilene göre, Laşkar Tövbe, Papa'nın öldürülmesi için bir fetva yayınlamıştı. Bir kaynağa göre, Eşbal El İslâm El Selefi, Papa uygun bir özür dilemezse, Irak'taki tüm Hıristiyanları öldüreceklerine söz verdiler.[24] El-Kaide'nin Irak kolu, Papa'nın yorumlarından dolayı tüm "haça tapanlara" cezalarını vermekle tehdit etti.[25]

---

15 "Grand Sheikh Condemns Suicide Bombings", *BBC News*, 4 Aralık 2001.
16 Daniela Peroff, "Pope Expresses 'Deep Respect' for Islam", *ABC News*, 20 Eylül 2006.
17 Stephen Brown ve Philip Pullella, "Muslims Seek Fuller Apology", *The Boston Globe*, 20 Eylül 2006.
18 *A.g.e.*
19 "Brotherhood Seeks Papal Apology", *Al Jazeera*, 18 Eylül 2006.
20 "Pope Seek s to Calm Storm", *The Observer*.
21 Brown ve Pullella, "Muslim Seek Fuller Apology", *The Boston Globe*.
22 "Pope Seek s to Calm Storm", *The Observer*.
23 "Report: Rome Tightens Pope's Security after Fury over Islamic Remarks", *Haaretz*, 17 Eylül 2006.
24 "Christian Killed in Iraq in Response to Pope's Speech: Islamic Website", *Assyrian International News Agency*, 16 Eylül 2006.
25 "Al-Qaeda Threatens Jihad over Pope's Remark", *Times*, Londra, 18 Eylül 2006.

Angelus duasından iki gün sonra iki Somalili Mogadişu'da bir rahibeyi ve korumasını öldürdü. Söylenilene göre onları Regensburg hitabına yanıt olarak öldürmüşlerdi.[26] El Cezire'ye göre, Hıristiyan rahip Pavlus İskender'i kaçıran ve öldürenler mağdurun kilisesinden 350.000 dolarlık bir fidyenin yanında Papa'nın beyanlarını kınamasını talep etmişti.[27] Bunların hepsi bir yere kadar Papa'nın yorumlarındaki kusurlardan kaynaklanmıştı.

Bu birbiriyle çelişen yorumlar arasında hakemlik etmek için bazı özür ölçütlerine mi dayanmalıyız? Bu kitap şu soruların gerisindeki sorunları araştırıyor: Özür nedir? Özrün bileşenleri nelerdir? Özrün ahlâki bir öz taşıması gerekir mi? Çeşitli kültür ve bağlamlarda nasıl bir toplumsal anlam taşır? Modern kamusal ve özel hayat içerisinde anlamı çarpıtılmış ya da kötüye kullanılmış mıdır? Antik dinî geleneklerin paylaştığı tövbe kavramlarından evrildiği kesin olan ahlâki anlamlar seküler ve çok kültürlü bir çağda tedavülden kalkmaya mı başlıyor? Çağdaş özürlerden memnun olmayışımız geçmiş ahlâki katiyete duyduğumuz özlemin göstergesi mi? Ahlâken tutarlı olmak için bu soruların cevaplarına tümden katılmak zorunda mıyız?

ÖZÜRLERİN FELSEFİ SOYKÜTÜĞÜ

Felsefe tarihi, bu soruları yanıtlama konusunda ne yazık ki pek yol göstermez. Aslına bakılırsa, kafamızı daha da çok karıştırır. Aziz Augustinus'un ve Rousseau'nun İtiraflar'ında yazarların nedamet anlarıyla karşılaşsak da, bize bu tip özürlerin doğası hakkında sarih bir düşünce sunulmaz. Montaigne de tövbe âdeti konusunda şüphelerini dile getirmiştir.[28] Austin ve Searle, özürleri söz edimi olarak analiz eder ama tartışmalarına yön veren araştırmaların çoğu genelde dilbilim alanına girer. Levinas'ın "apolojetik söylem" (özür dileyici söylem) kavramı, Öteki'yi indirgeme şiddetine cevaben Kıta felsefesinde ve birçok Kültürel Araştırmalar ekolünde oldukça etkili olmuştur ama bu özür kavramı genelde terimin daha yaygın kullanımını benimseyen özgürlük ve ahlâki sorumluluk geleneklerine taban tabana zıt biçimde teknik bir anlam kazanmıştır. Belki de felsefe tarihinde bu açıdan en çok ilgi gören konu Heidegger'in Nazi Partisi'ne hizmet ettiği için özür dilememesi olmuştur.

Batı felsefi geleneklerinde özür analizlerinin ne kadar az olduğu göz önünde bulundurulduğunda, çoğu felsefeye giriş dersinin Platon'un *Sokrates'in*

26 Richard Owen, "Nun Shot Dead as Pope Fails to Calm Militant Muslims", *Times*, Londra, 18 Eylül 2006.

27 "Iraq Priest 'Killed over Pope's Speech", *Al Jazeera*, 15 Ekim 2006.

28 Michel de Montaigne, "Of Repentance", *Montaigne: Essays*, (yay. haz. ve çev.) John M. Cohen, Penguin, New York, 1993, s. 235-49.

Savunması'yla (*Apologia*) başlaması oldukça ironik. Yunanca terimin zaman içerisinde kazandığı anlam göz önünde bulundurulursa, Sokrates için söylenebilecek son şey özür dileyici olur. İddia makamının suçlamalarına cevaben Sokrates, Antik Yunan hukuk sisteminde âdet olan bir *apologia* (απολογια) sunmuştu. *Apologia* hâlâ kişinin kendini savunması anlamını koruyor ve ilahiyatta (özellikle Hıristiyan inanışında) apoloji dalı argümantasyon yoluyla dinî doktrini savunmaya ve pekiştirmeye dayanan eski gelenekle özdeşleştirilmeye devam ediyor. Montaigne, *Apologie de Raymond Sebond* adlı eserinde bu kendini haklı çıkarma anlamını korumayı amaçlamıştır.[29] Modern jargonda bir "apolojist"in olguları eğip bükmek için retorik stratejiler kullanarak ve izleyici kitlesini etkileyerek bazı ülküleri savunan, bazen de bu yüzden para alan bir nevi sözcü olduğunu düşünürüz. Bazen modern apolojist dediğimizde aklımıza partizan argümanları aktarmadaki becerisi karşılığında mükâfatlandırılan bir Beyaz Saray basın sözcüsü ya da bir şirketin savunma vekili gelir.

Apolojinin savunmadan ziyade bir hatanın kabulü anlamında özür formunu kazanmaya başlaması yaklaşık 16. yüzyılda gerçekleşmiş gibi görünüyor. Shakespeare, özrü (apolojiyi) *III. Richard*'da bir çeşit pişmanlığı sergilemek için kullanmış.[30] Johnson'ın 1755 yılı sözlüğü sözcüğün tarihi gerilimine işaret etmiş ve modern anlamı temelinde bir tanım yapmış: "Apoloji genelde savunmadan ziyade özür anlamına gelir ve kişinin masumiyetini ispatlamasından ziyade hatasını hafifletme işlevini görür."[31] Yani özrün genel kullanımı savunma hakkında genel bir kavram olmaktan özür biçiminde bir savunma tipine evrilmiş. Johnson bu eğilimin "bazen yazarlar tarafından göz ardı edildiğini" belirtmiş ve bu hassasiyete özen gösterilmemesine örnek olarak Milton'ın *Kayıp Cennet*'ini göstermiş. Tarihsel dilbilim konusunda otorite olmasam da, ahlâkın sekülerleşmesinin modern apoloji (özür) kavramlarının eski dinî tövbe âdetlerinin yerine geçtiğini düşünüyorum. İbn Meymun gibi geniş çapta etkili filozoflar, Tanrı'ya ve sıradan insanlara dilenen özürleri aynı metin içerisinde ele alarak bu geçişi hızlandırdı.

Öyleyse özrün etimolojisi bile iki yöne çekiliyor. Özür dilemeyi bir yandan tövbe, günah çıkarma, pişmanlık, suçluluk ve ahlâki açıdan *savunu-*

---

29 Michel de Montaigne, *Apology for Raymond Sebond*, (çev.) M. A. Screech, Penguin, New York, 1988.

30 İngilizcede "apology" (apoloji/özür) ve "apologize" (özür dilemek) kelimelerinin tarihine bir göz atmak için bkz. Marion Owen, *Apologies and Remedial Interchanges: A Study of Language Use in Social Interactions*, Mouton de Gruyter, Berlin, 1985, s. 109-13.

31 Samuel Johnson, *A Dictionary of the English Language on CD-ROM*, (yay. haz.) Anne McDermott, Cambridge University Press, New York, 1996.

lamaz olmakla özdeşleştiriyoruz. Diğer yandan, tarihin uzunca bir döneminde bu âdet tam tamına *savunma* olarak anlaşılıyor. 1754'te bir üçüncü eğilim kullanılmaya başladı ve "bir arkadaşa mazeret" ile "akşam yemeği sunulamadığı için kendini affettirmek üzere sunulan çerezlerde" olduğu gibi "mazeret" ve "özrü" pek birbirinin yerini tutamayan kelimeler olarak eş anlamlı kullandı.[32] *The Oxford Dictionary* tüm bu formları "özür" için makul tanımlar olarak nitelendiriyor.[33] Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, modern anlamıyla özre benzer bir şey sunmak için (çünkü bu onun olabilecek en iyi hukuki sonuca ulaşması için kullanabileceği en iyi retorik strateji olabilir) müşterisini bilgilendirmeye çalışan, geçmiş anlamıyla paralı bir apolojist görevi gören avukatın karmaşık rolünü düşünün. Şimdi de avukatın hatayı kabul etmekten kaçınmak için özür üzerinde ince ayar yaptığını düşünün. Rencide edilmiş taraf, bu tip bir iddia yüzünden "özür dileyici" (apolojetik) alışverişin anlamından doğan belirsizlikle cebelleşmek zorunda kalırsa bu şaşırtıcı olmayacaktır. Buna özür üzerine iki öncü kitaptaki argümanları da (biri sosyolog Nicholas Tavuchis'in diğeri psikiyatr Aaron Lazare'nin, ikisi de özürlerin ilk elden toplumsal araçlar olduğunu düşünüyor) ekleyin.[34] Lazare ve Tavuchis analizlerini yaparken konuya son derece kafa yormuşlar, bu yüzden özrün birçok pragmatik işlevinin önemini göz ardı etmek istemem. Ancak kullanım özür dileyici anlamın tek kaynağıdır. Ayrıca özürlerin ve onun taklitlerinin tüm kullanımları, görünürde yararlı sonuçlara yol açanlar bile, kendi içinde iyi değildir. Eski hukuki savunma anlamından modern nedamet kavramına dönüşen ama sonra gizli hukuki, politik ve kişisel retorik bir manevra şeklinde köklerine dönen özürleri nasıl anlayabiliriz?

NEDEN ÖZÜRLER ÜZERİNE ÇALIŞMALI?

Okuyucular haklı olarak özürleri daha iyi anlama çabamızı artırmamız gerekip gerekmediğini sorabilir. Bir düşünce deneyi, soruyu yanıtlamak için en iyi

---

32 *The Oxford English Dictionary*, Oxford, Londra, 2005.

33 2005 baskısı "apology" (özür) için şu tanımları getiriyor: 1) İfade ya da ima ya da edilmiş ya da düşünülmüş suça da ithama karşı müdafaa; bir suçlamaya ya da iftiraya karşı bir kişinin savunması ya da bir kurumun suçsuzluğunu kanıtlama vs. 2) Daha az formel kullanımı: Bir kaza ya da davranış biçiminin haklılaştırılması, açıklanması ya da onun için özür dilenmesi. 3) Bir kişinin hareketinden zarar görmüş diğerine mağdur etme amacının olmadığının açıklanması ve telafi için bunun yanında verilmiş olabilecek herhangi bir zarardan pişmanlık duyulduğunun ya da verilen zararı kabul ederek pişmanlığın belirtilmesi. 4) Sanki orada bulunması gereken bir şeyin yokluğu için özür dilenmiş gibi duran şey, yetersiz bir ikame.

34 Nicholas Tavuchis, *Mea Culpa: A Sociology of Apology and Reconciliation*, Stanford University Press, Stanford, 1991, Lazare, *On Apology*.

yol olabilir. Kabul etmeniz için size en anlamlı gelecek özrü bulmak üzere bir an düşünün.

Belki ailenizden, eşinizden, kardeşinizden, bir meslektaşınızdan ya da bağlarınızın koptuğu bir arkadaştan gelecek bir özrü düşündünüz. Belki de aklınıza sizi dolandıran, size zarar veren ya da sizi aşağılayan biri geldi ya da kentinizi bombalayan müfrezenin liderini düşünüyorsunuz. Nazi Partisi, Birleşmiş Milletler, Janjaweed ya da Enron Şirketi gibi bir gruptan özür bekleyebilirsiniz.

Geçmişimde olağandışı travmatik olaylar yok ama bu soru üzerine düşünd[illegible]ümde benim için en anlamlı özür doğrudan en derin acılarıma, korkularıma, değerlerime ve umutlarıma hitap edenidir. Hayatımı ve ilişkilerimi ben kabul ettikten sonra temelden değiştirecek özürler en anlamlıları olacaktır. Onları kabul ettikten sonra her şey daha iyi ve daha anlamlı olmalıdır. Bu kitap, ilk bakışta modası geçmiş adabı muaşeretten bozma bir insan işi gibi görünen özrün tam tersine ne kadar güçlü olabileceğini açıklamaya çalışıyor.

İlerleyen bölümler özürlerin bize ne tip anlamlar ifade edebileceğini tarif edecek ama şimdiden birkaçını gözden geçirmekle başlayabiliriz. Bir özür zarar gördüğümüzü kabul edebilir, bize kendisinin ne olduğunu ve neden gerçekleştiğini anlamada yardımcı olabilir. Özür dileyen kişi uğradığımız zarar için suçunu kabullenir ve hareketlerinin neden yanlış olduğunu açıklar. Böylece mağdurun inanışları doğrulanır ve özür dileyen bu paylaşılan değerlere dayanan bir ilişkiyi başlatabilir ya da düzeltebilir. Suçlu da bizden özür dilerken en temelde farklı davranır. Bize kendi çıkarlarının önüne taş koyan biri olarak bakmak yerine, haysiyet sahibi olduğumuzu düşünmeye başlar. Eğer özür dileyen davranışlarından pişman olur ve onları tekrarlamayacağına söz verirse, bize yeniden zarar vermeyeceğine güvenebiliriz. Böylece bizi rencide edene güvenmek için bir nedenimiz olur ve bu kişi, mağdur için son derece önemliyse bu özür çok önemli olabilir. Özür bir duygu ortaklığı ifadesinden hatırı sayılır tazminata kadar çeşitli biçimler alarak, mağdurun uğradığı zarara karşı onarılmasını sağlayabilir. Özür adaletsizliği de cezalandırabilir.

Özürlere bu açıdan baktığımızda, kişisel ya da politik ilişkilerin neden onlara dayandığını ve tövbekâr bir edimin dağılmış bir aileyi bir araya getirebilecek ya da savaştan imtina edecek gücü olduğunu anlarız. Özel hayatlarımızda olduğu kadar küresel çatışmalarda da onca acı veren zararlar hakkında düşündüğümüzde, özürler genelde yaraları temizleme ve üstüne dikiş atma için en iyi yolmuş gibi görünür. Bir aileyi kuşaklar boyu zehirleyecek küçük bir hakaret ya da bir ulusu kovalayan bir yüzyıl boyunca etnik bir azınlığa ya-

pılmış zorbalık, kategorik özür olarak tarif ettiğim şey ve bunlar toplumsal çatışmaları yumuşatacak en etkili araçlardır.

Özürlerin çok sayıda işlevi olsa ve onu faydacı özelliklerine dayanarak değerlendirsek de, deontolojik sorumluluklarımız özrü tam kalbinden vurur ve bizi en temel ödevlerimizi yüceltmeye çağırır. Ayrıca, özürler doğrudan karakterimize ve bütünlüğümüze hitap eder. Değer ve anlamın bencil ve nihilist bir ticari kültür yığınına dönüşmekte olduğu bir zamanda genelde bir failin ahlâki bir ilkeyi göz ardı etmesine izin vermemek için özür dilenmesini isteriz. Özürler biri haddini aştığında, ortak ilkelere bağlılığımızın sınırlarını gözetmek üzere vardır. Bu açıdan, özürlerin hem doğal hem de araçsal değeri vardır.

Özürlerin derin anlamları olsa da, birçoğumuz bilir ki çoğu zaman durum böyle değildir. En az üç faktör özürleri değerlendirme gücümüze gölge düşürür: 1) Özrün tam olarak ne olduğunu bilmiyoruzdur ve tövbekârın edimlerini analiz edecek çerçeveye sahip değilizdir. 2) Çoğu zaman özürle akraba olarak nitelendirebileceğimiz bir jestin (mesela salt "esef duydum" ifadesi gibi) tam bir özre denk olduğunu düşünürüz. 3) Bu kafa karışıklığından ötürü, özür konusunda en düşük beklentilerimizi karşılayan ifadeyi kabul edebiliriz ve böylece "bizden özür dilendiğini" düşünürüz. Özürlerin genelde bulanık ya da aldatıcı duygular taşıdığını anlatıyorum ve bu tip jestlerin şifresini çözmek için bir araç salık veriyorum. Bu reçeteyle özürlerin hassas noktalarını anlayabilir, onlardan beklentilerimiz konusunda net olabilir ve hangi özürlerin beklentilerimize uygun düştüğünü belirleyebiliriz. Ciddi bir zarar için kategorik bir özür bekliyorsak, kafa karışıklığımız yüzünden daha azına razı olmamalıyız. Biri ayağımıza bastığında dilediği özrün yetersiz olması zararsız bulunabilir ama zarar veren taraf bile bile taciz ettiği mağdurunu aldatıcı bir özürle kandırıyorsa bu ağır bir haksızlıktır. Özürler hakkında kafamızı karıştıran masum bir hata ya da bilinçli bir manipülasyon olsun, arkadaşlararası kavgalarda, faillerin nedamet ifadelerinde ve ulusların birbirlerine sundukları beyanlarda düzenli olarak ortaya çıkar. Mağdur, bir özürden ne tip anlamlar beklediğini biliyorsa, onu yumuşatmak için sunulan birkaç sahte merhamet kelimesine kanmak yerine, hatalı tarafı kendi standartlarına çekebilir. Duygusal bir ilişkiden ya da suçla ilgili bir bağlamda kategorik bir özür bekliyorsa, içi boş ve manipülatif bir dil onu kandıramayacaktır. Ayrıca kinci, muğlak ya da kafa karıştırıcı bir dille özür dilemek başlangıçtaki kusuru benimsememek ya da düzeltmek yerine benimseyecek ya da kabul edecektir. Özür dilindeki akıcılık, beğenimizi kazanmak için ahlâki açıdan baştan aşağı değişmiş yanılsamasını sunmaya çalışan politikacılara, şirket liderleri-

ne, avukatlara, faillere ya da sevgililere karşı kendimizi savunabilmemizi sağlamalıdır.

Benim teorime göre "esef duydum" gibi ifadelere, ilk randevumuzda duyduğumuz "seni seviyorum" ifadesine yaklaştığımız kadar titizlikle yaklaşmalıyız. Bu açıklamalar bazı açılardan anlamlı olabilir ama sağlam bilgiye dayanan bir yargıya varmadan evvel çok daha fazla şey bilmemiz gerekir. Bu Erich Segal'ın *Love Story*'sindeki "aşk hiç özür dilememek/pişmanlık duymamak demektir" sloganını iki kat sorunlu hale getiriyor. Bu iddiayı yorumlamada bazı zorluklar yaşasam da, Segal'ın birbirini seven insanların her zaman doğal olarak uzlaşacağını (ya da hiç uzlaşmaya gerek duymayacağını) iddia etmek niyetinde olduğundan şüpheliyim. Sevgi, uzlaşma kabulüne dayandığından ve özürlerin tek işlevi de uzlaşmaya varmak için bir araç yaratmak olduğundan, ikincisi birbirini sevenlerin işine yaramaz. Yalnız bu tip bir iddianın sevginin ve özürlerin karmaşık yönlerini nasıl göz ardı ettiğine ve iki basmakalıp iddiayı bir üçüncüye, sevgi ve özür arasındaki ilişkiye, bağladığına dikkat edin. Kültürel hafızamıza kazınmış bu tip vecizeler olduğu sürece mahrem ilişkilerimizde özürlerin böyle bir kafa karışıklığı ve kavga kaynağı olmasını şaşırtıcı bulmamalıyız.

Burada teorimin normatif öğesini de vurgulamak isterim. Vurgulamak istediğim şey, sadece istediğimiz özürle elde ettiğimiz özür arasındaki oranı ölçmek değil. Özür dileyici anlam konusunda kafamız tamamen karışmış olabilir ve uygun bir özür istemek bize böyle bir özrü garanti etmez. Özür dileyici anlam üzerine düşündükçe, hayatımızda özürlerden daha fazlasını bekleyeceğimizi umuyorum. Sadece bir anlayış ifadesi aramak yerine, daha fazlasını hak ettiğimizi fark ve talep edebiliriz. Önerdiğim biçimlerde özürler hakkında düşünmenin mağdurları bir dereceye kadar güçlendireceğini ümit ediyorum. Özür dileyici anlamın çerçevesini daha iyi anlayanların kabul edecekleri özürler muhtemelen daha iyi olacaktır.

Özür anlamlarının mağdur için olduğu kadar özür dileyen için de geçerli olduğunu kabul edebiliriz. Trudy Govier ve Wilhelm Verwoerd'in aydınlatıcı eserinin vurguladığı üzere, özürler sadece mağdurlar için değildir.[35] Özür dileyici anlamın lehçelerini okuyabilmeye başlamak ahlâki gelişimimiz açısından bir olmazsa olmazdır. Özürler, hayatımızın ahlâki boyutunda kök salabilir ve eylemlerimizin hiçbir zaman değerlerimizden uzağa düşmeyeceği sözünü verebilir. Çocukken ebeveynimiz ve öğretmenlerimiz bize davranışı-

35 Trudy Govier ve Wilhelm Verwoerd, "Taking Wrongs Seriously: A Qualified Defense of Public Apologies", *Saskatchewan Law Review*, c. 65, 2002, s. 157.

mızın niteliği üzerine düşünmemiz için özür dilememizi söylediğinde ahlâkın ne olduğunu büyük ölçüde öğrenir ve normatif bir toplumla bütünleşmeye başlarız. Büyüdüğümüzde, özür soyut ahlâki değerlerimizi şöyle bir durup bilinçli bir biçimde yücelttiğimiz bir ana işaret edebilir. Ya fail ya da mağduruzdur ve edimlerin tehdit ettiği değerin yok olması riskine karşı durmamız gerekir. Özürler, ahlâki gelişimimizin önemi yüzünden üyelerinin hayatlarının ahlâki boyutunu düzenlemeye çalışan Anonim Alkolikler gibi on iki adımlık programlara eklemlenirler.

Ne zaman ve nasıl özür dileneceğini anlamak, diğerleriyle olan ilişkilerimizde bize paha biçilmez bir sezgi gücü kazandırabilir. Bu meselelerle uğraştığımdan beri günlük ilişkilerimin ahlâki boyutları konusunda giderek bilinçlendiğimi fark ettim. Mesela eşim rica ettiği halde çöpü dışarı çıkarmayı unuttuğumda, havaya yarı ağız "özür dilerimler" saçmak yerine, daha derindeki tehlikeyi görebiliyorum (onu dinlememek ya da ona saygı göstermemek), yaptığım hatanın neden hafife alınmaması gerektiğini kavrayabiliyorum ve neden gerçekten pişman olduğumu ona gösterebiliyorum. Çöp yüzünden kavga etmek yerine, bu ağız dalaşının aslında birbirimize nasıl davrandığımızla alakalı olduğunu fark ediyoruz. Özür dileyici hassasiyetin artması, ilişkilerimizin ahlâki kökleri konusunda sezgi gücümüzü geliştirebilir ve bizi toplumsal açıdan daha bilgili kılabilir. Bu durum, hayatımızdaki her özrün kategorik olduğunu göstermez. Salt bir anlayış ifadesi bizi rahatlatabilir ve muğlak ama iyi niyetli bir özür dileme çabasını takdir edebiliriz. Ancak tüm bu durumlarda özrün şifresini çözmek ilişkilerimizi daha iyi anlama konusunda bize yardımcı olacaktır.

ÖZÜRLERİN ANLAMLARI VE KARMAŞIK YÖNLERİ

Özürler göründüklerinden çok daha karmaşıktır ve bu çalışma, tüm sevdiğim kitaplarda olduğu gibi cevap vermekten ziyade soru soruyor. İlerleyen bölümlerde uzun uzadıya tartışacağım üzere, ciddi ciddi karşıtlıklara dayanan bir standart uygulamanın çekimine kapılıyoruz ve bunun üzerine bir şeyin özür "olduğunu ya da olmadığını" açıklıyoruz. Bir örneğin özür "olup olmadığına" kafayı takmaktansa, bu özrün bazı amaçlara ne kadar hizmet ettiği ve hassas toplumsal anlam çeşitlerini hangi ölçüde taşıdığını sormayı daha anlamlı buluyorum. Bunlara "ilintili anlamların gevşekçe kümelenmesi" diyeceğim, diğerleri Wittgenstein'in "aile benzerliği" kavramını tercih edebilir.[36] Ba-

36 Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, (çev.) G. E. M. Anscombe, Blackwell, Oxford, 1953.

zı durumlarda bir mağdur bahsettiğim her anlam biçimini de isteyebilir. Diğer durumlarda sadece samimi bir merhamet ifadesi gibi tek tip anlam ya da mağduriyetin getirdiği maliyeti karşılamak için, nedamet ifadesini beklemeden, ödeme peşinde olabilir.

Bu kitabın başlangıç bölümlerinde "özür olmak ya da olmamak" gibi karşıtlığa dayanan kavramsallaştırmalardan ziyade neden özür dileyici anlamın çeşitli "biçimlerini" tartışmayı tercih ettiğimi açıklamaya çalışacağım. Sonra en açıklayıcı bulduğum anlam biçimlerini gözden geçireceğim. Çalışmamın çoğu, ayrışık anlam öbeklerini birbirinden ayıran, kesinlikten uzak dilbilim analizine ayrılmıştır. Bir özrün, bir mağduriyetin tarihini nasıl açıklayabileceğini değerlendirmekle başlayacağım. Tartışma konusu olgular genelde ahlâki çatışmaların tam ortasında durur ve fail ile mağdur arasında gerçekleşen zihinsel buluşma bazı durumlarda özrün en önemli ve en zor kazanılan veçhesi olabilir. Öyleyse özür ve sorumluluklar arasındaki çetrefilli soruyu ortaya atıyorum. Bu soruyu şu sorunsallar temelinde ikiye böldüm; 1) suçu kabul etmek ve anlayış belirtmek arasındaki fark, çoğu zaman şu biçimde karşımıza çıkar "Başınıza X geldiği için esef duydum", 2) neden-sonuç ve ahlâki sorumluluk arasındaki genel ilişki ve bu karmaşık alandaki tartışmaların özür dileyici anlamla ilişkisi, 3) kaza konumu ve "X'e şunu yapmak istememiştim" biçimindeki niyet inkârı (bu biçimin bu kadar yaygın olması şaşırtıcıdır), son olarak, 4) üçüncü şahsın husumeti sorunsalı, yani bir kişinin diğeri yerine özür dilemesi.

Sonra eylemdeki özür dilenmesi gereken her ahlâki kusurun tespit edilmesinin önemini belirtiyorum. Buna kınanması gerektiği için hem ahlâki bir değerin ihlâli olarak suçun adını açık açık koymak, hem de çok sayıda kabahatin tümünü kapsayıcı, farklılıkların ortaya konulmadığı genel bir nedamet beyanındansa her ihlâlin adını bir bir koymak dahildir. Kategorik pişmanlık da rol oynar. Fail, kategorik olarak pişmanlığını gösterirken, edimlerinin hatalı olduğuna ve benzer koşullar ve dürtülerle karşılaştığında bu hareketleri yinelemeyeceğine inanır. Bu inanış, verdiği zararın meşru ama talihsiz bir nedeni olduğuna inanmasından farklıdır. Bunun üzerine özrün icradan icraya anlamının değişebileceği çeşitli biçimleri gözden geçirdim. Reform ve onarım ile ilgili sorunlar, tıpkı özür dileyenin duyguları ve niyetleri hakkındaki sorular gibi çok sayıda tartışma odağı sunuyor. Bu anlam alanlarından her biri günümüz felsefesinde canlı tartışmalara yol açacak nitelikte ve onları burada çözebilmem imkânsız. Bunun yerine, çeşitli kabullerin kişinin özür dileyici anlam hakkındaki fikirlerini nasıl renklendirdiğini açıklamak suretiyle ne kadar önemli olduklarını gösterebilirim.

Özür dileyici anlamın alanlarını özetledikten sonra, özürler ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi ve sık sık referans alınan 'kadınlar erkeklerden çok özür diler' kabulünü sorguluyorum. Özürlerin farklı anlamları da çeşitli dinî ve kültürel geleneklere dayanıyor. Çağdaş özür kavramlarının farklı farklı tövbe âdetleriyle nasıl kesiştiğini iddia edeceğim. Buradan hayvanlardan, bebeklerden, makinelerden, ölülerden ve kendinden özür dileme gibi tuhaf vakaların bir anlamı olup olmayacağının üstünde duracağım. Son bölümleri özür ve af arasındaki ilişkiyi incelemeye adadım. Farklı özür tipleri üzerine faydalı bir kılavuz oluşturma amacıyla, birkaç farklı özür tipini sınıflandırdım. Cevabı hazır bir önerme kümesi ya da kontrol listesinden ziyade, belirli bağlamlarda kişisel özürler hakkında nasıl düşünebileceğimizle ilgili bir kılavuz sunmaya çalıştım.

İlk olarak bu çerçeveyle kolektif özürler (devlet yetkilileri ve şirketler tarafından dilenmiş olanlar gibi) için olası anlam çeşitlerini tespit etmeye hatırı sayılır bir yer ayırdım. Bu tip özürlerin genelde yanlış anlaşıldığını ve kişisel özürlerden beklenen anlam çeşitlerini sunmayı önerirlerse ciddi itirazlarla karşılaşacaklarını iddia ettim. Sonuç, tamamen hukukta özre adanmış olan bir sonraki kitabımın habercisidir.

Bu giriş, okuyucuyu karmaşık bir özür anlatısına hazırlamayı amaçlıyor. Özür için kısa ve öz bir kılavuz arayanların ilk olarak Özür Çeşitleri başlıklı bölümü okumasını, sonra zihnini daha netleştirmek için diğer bölümlere bakmasını öneririm. Eğer bünyeniz ahlâki sorunlara dayanıklıysa ve sosun nasıl yapıldığını merak ediyorsanız, okumaya devam etmek için sarf ettiğiniz çabaya değecek.

BİRİNCİ KISIM

Bireylerin Özürleri

Yalanlardan bahsederken hakikat konusuna dönmemiz kaçınılmazdır. Kavramda yalın ya da basit hiçbir şey yoktur. "Hakikat" yoktur, "bir doğru" yoktur. Hakikat bir şey değildir, sistem bile değildir. Giderek artan bir karmaşadır...

Dürüst konuşma çabası, bu yüzden, bu kadar önemli. Yalanlar genelde (yalancı açısından) her şeyi olduğundan, olması gerektiğinden daha basit hale getirmek için söylenir...

Bunu yapmak gerekir çünkü insanın kendi kendini aldatmasına ve yabancılaşmaya son verir.

Bunu yapmak gerekir çünkü böylece kendi karmaşıklığımıza adil davranmış oluruz.

Bunu yapmak gerekir çünkü bu zorlu yolu bizimle kat edecek, güvenebileceğimiz o kadar az insan var ki.

Adrienne Rich, *Women and Honor: Some Notes on Lying*'den[1]

1 Barbara Charlesworth Gelpi ve Albert Gelpi (yay. haz.), "Women and Honor: Some Notes on Lying, *Adrienne Rich's Prose and Poetry*, Norton and Company, New York, 1993, s. 197. Bu pasajı benimle paylaştığı için Timm Triplett'e teşekkür ederim.

BİRİNCİ BÖLÜM

Özürlerin Anlamları

Özel ya da kamusal ahlâk söylemimizin çoğu, biz özür diler, kabul ya da talep ederken, kendini gerçekleştirir. Yine de nedamet jestinden tam olarak ne beklediğimizi genelde açık açık söylemeyiz. Sonuç olarak, özür dileme muğlak, dağınık ve hatta bazen kötü niyetli bir ritüel haline gelir. Bazı özür tiplerinin hem mağdurun hem de failin hayatını dönüştürecek nitelikte olabileceğini sezeriz. Ancak bazı özürler hiç olmasaydı daha iyiydi denilecek tiptendir. İçi boş jestler kendilerini öz eleştiri özürleriymiş gibi sunabilir. Bu hareket, bazen bir ilişkiyi onaracak, külfetten en uzak yol gibi görünebilir. Diğer durumlarda failin mağduru bir özürle kandırma ya da manipüle etme niyeti olabilir. Bu tip bir düzene sadece hasımlar değil, arkadaşlar, akrabalar ve sevgililer arasında da rastlanır. İster pişmanlık duymayan bir yönetici, avukatına mağdur tarafın hak talebini geri çekmesi için bir ifadeye nedamet süsü vermesini emretsin, ister sinir bozan bir eş kendini düzeltme niyeti olmadan eşine "özür dilerim" desin, mağdurların özre iddia ettiğinden daha fazla anlam yüklediğinde zarar görmeye devam ettiklerini gözlemleyebiliriz.

Bu durum, beni bölümün başında Adrienne Rich'den yaptığım alıntıya geri götürüyor: "Yalanlar genelde (yalancı açısından) her şeyi olduğundan, olması gerektiğinden daha basit hale getirmek için söylenir." Özürler karmaşık etkileşimlerdir ve onları basitleştirmek için gösterilen çaba çoğunlukla kabahatleri kabul etmekten ziyade haksızlıkların üstünü örtmek için "özür" kelimesini kullanır. Çoğu özür yalan söyler.

Jestin "hakiki özünü" keşfetmemiş olsam da, tarihsel özür âdetlerine hâkim olan çeşitli öğeleri ayrıntısıyla inceledim. Özürlerin bu farklı veçhelerini yalıtarak, İngilizcede "apologizing" (özür dileme) dediğimiz kelimenin anlam ağını nasıl şekillendirdiğini daha açık biçimde anlayabiliriz.

Tartıştığım her öğede anlam kazanan bir özrü tarif etmek için "kategorik özür" neolojizmini kullanacağım. Kategorik bir özrü bir nevi *normatif önkoşul* ya da isterseniz düzenleyici bir ideal olarak düşünebiliriz. Benim yorumumda kategorik bir özür nadir ve ağır bir edime denk gelir. Bazı özür dileyici anlam biçimleri, bunları kapsayan özürleri kabul etmeyi ne kadar istersek isteyelim, belirli koşullar altında mümkün olmayabilir. Bu savı öne sürmek kategorik özür olmada yetersiz kalan ne varsa gereksiz bulup bir yana bırakalım demek değildir. Tipik kategorik olmayan özürleri de tasnif edeceğim. Bu ayrımların bizi belirli bir özürde peşine düştüğümüz anlam biçimlerine yönlendirmesine ve belirli bir beklenti içerisinde kabul ettiğimiz özürleri karşılaştırmamıza yardım etmesini umuyorum.

"Apology" (özür) teriminin semantiğine ve tanımına odaklanmak yerine özürlerin çeşitli *toplumsal anlam* çeşitleriyle uğraşacağım. Benim seçtiğim yoldan giderek özürlerin toplumsal önemini vurgulamak yerine, anlamlarına farklı bir yönden yaklaşılabilir. Bir dilbilimci "'Özür' kelimesinin anlamı nedir?" sorusunu yanıtlamamı bekleyebilir. Bu bağlamda "anlam", "özür" kelimesinin *tanımı* gibi bir şeye işaret edecektir. Bu açıdan bakıldığında, önemli bir felsefi eser "özür" adı verilen şeylerden oluşan bir grup için zorunlu koşulları belirler ve sonra bu standarda dayanarak onu belirli örneklerle karşılaştırır. Louis Kort'un makalesinin başlığı "What Is an Apology?" ("Özür Nedir?") bu metodolojinin ruhunu taşır. Kort değerlendirmelerini şu muhasebeye göre şekillendirir: "X ve Y kişi, U ise bir sözcelem olsun. Öyleyse, ancak ve ancak şu koşullar... gerçekleşirse, X, U'yu Y'ye söyleyerek, A'nın temsil ettiği bir şey için Y'den özür diler."[1] Bu çerçeveye dayanan dilbilimciyi tek soru tipi yönlendirir: "U bir özür müdür?" Bu sorunun cevabı ya evet ya hayırdır. Bizi iki seçenekle baş başa bıraktığı için, özürle ilgili bu tip yaklaşımları karşıt ikilik olarak tarif edeceğim.

Farklı farklı metodolojik perspektiflerin sunduğu bir iki tanımı gözden geçirelim. Psikiyatri profesörü Lazare, özür için şu "temel tanımı" öneriyor: "bir suçun kabulü ve pişmanlık ifadesi."[2] "Söz edimi" geleneği, J. L. Austin ve John Searle gibi filozofların buluşudur. Bugün ise dilbilim ve diğer sosyal

1 Kort, "What Is an Apology?", s. 83.
2 Lazare, *On Apology*, s. 13.

bilimler alanlarında özürlere yaklaşımda hâkim gelenek haline gelmiştir.[3] Austin özürleri edimsel sözcelemler olarak nitelendirir; çünkü "özür dilerim" söz edimi belirli koşullar altında özür dileme ediminin yapıcısıdır. "Özür dilerim" cümlesini söylemek, onu bir dereceye kadar gerçekleştirir. Bu "uçuyorum" gibi bir iddiayı dile getirmekten ayrılır; çünkü bu sözleri söylemek uçma edimini kurmaz. Searle için herhangi bir özür dışavurumcu bir edimsöz edimi örneğidir ve "bu dersin vermek istediği önermesel içerikte belirlenmiş bir durum hakkındaki samimiyet koşulunda belirlenmiş psikolojik durumu ifade etmektir."[4] Searle özürler söz konusu olduğunda hissin pişmanlık olduğuna inanır.[5]

Marion Owen ve nezaket üzerine akademik literatüre katkıda bulunan diğer akademisyenler, söz edim teorisini sosyolog Erving Goffman'ın "haysi-

---

3 John Searle, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969; J. L. Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford University Press, Oxford, 1962 ve John Searle, "A Classification of Illocutionary Acts", *Language in Society*, c. 5, 1976, s. 1-24. Searle'nin dilbilim ve ilgili alanlardaki özür araştırmalarını nasıl etkilediğine dair örnekler için bkz. Janet Holmes, *Women, Men, and Politeness*, Longman, New York, 1995, Penelope Brown ve Stephen Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge, New York, 1987, Marion Owen, *Apologies and Remedial Interchanges*, Bruce Fraser, "On Apologizing", Florian Coulmas yay. haz. *Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*, Mouton de Gruyter, Berlin, 1981, s. 259-71; Florian Coulmas, "'Poison to Your Soul': Thanks and Apologies Contrastively Viewed", Conversational Routine: 69-91, N. R. Norrick, "Expressive Illocutionary Acts", *Journal of Pragmatics*, c. 2, 1978, s. 277-91, E. Olshtain ve A. D. Cohen, "Apology: A Speech Act Set", *Sociolinguistics and Language Acquisition*, (yay. haz.) Nessa Wolfson ve Elliot Judd, Newbury House, Rowley, Ma., 1983; s. 18-35, K. Barrett, "Apologies as Illocutionary Acts", *Southern California Occasional Papers in Linguistics*, 1974, s. 121-31 ve C. J. Fillmore, "Verbs of Judging: An Exercise in Semantic Description", *Studies in Linguistic Semantics*, (yay. haz.) C. Fillmore ve T. Langendoen, Holt Rineheart, New York, 1971. Diğer sosyal bilim alanlarında özürlerin nasıl ele alındığı ile ilgili örnekler için bkz. M. McCullough, E. Worthington ve K. Rachel, "Interpersonal Forgiving in Close Relationships", *Journal of Personality and Social Psychology*, c. 73, no. 2, 1997, s. 321-36; S. Scher ve J. Darley, "How Effective Are the Things People Say to Apologize? Effects of the Realization of the Apology Speech Act", *Journal of Psycholinguistic Research*, c, 26, 1997, s. 127-40; K. Ohbuchi, M. Kameda ve N. Agarie, "Apology as Aggression Control: Its Role in Mediating Appraisal of and Response to Harm", *Journal of Personality and Social Psychology*, c. 56, no. 2, 1989, s. 219-27, B. Darby ve B. Schlenker, "Children's Reactions to Transgressions: Effects of the Actor's Apology, Reputation and Remorse", *British Journal of Social Psychology*, c, 28, 1989, s. 353-64; B. Darby ve B. Schlenker, "Children's Reactions to Apologies", *Journal of Personality and Social Psychology*, c. 43, 1982, s. 742-53; B. Schlenker ve B. Darby, "The Use of Apologies in Social Predicaments", *Social Psychology Quarterly*, c, 44, 1981, s. 271-78 ve Mary B. Harris, "Mediators Between Frustration and Aggression in a Field Experiment", *Journal of Experimental Social Psychology*, c. 10, 1974, s. 561-71.

4 Searle, "A Classification of Illocutionary Acts", s. 12.

5 *A.g.e.*, s. 4. Bkz. Pettigrove, "Unapologetic Forgiveness", s. 187. Pettigrove özrü ayrıca her şeyden önce bir söz edimi olarak kabul ediyor.

yeti kurtarma" ya da "sağaltıcı aktarım" teorileriyle birleştirir.[6] Goffman bir özrün "tam formuna erişebilmesi için" "çeşitli öğelere" sahip olması gerektiğine inanır:

> Utanç ve hayal kırıklığı ifadesi, kişinin ondan ne tip bir davranış beklenildiğini bildiğini netleştirmesi ve olumsuz yaptırım uygulanmasına olumlu bakması, yanlış davranmış olan benliği kötülemeyle birlikte, bu davranış biçiminin benimsenmemesi, eleştirilmesi ve bir daha yapılmamak üzere reddi, doğru yolun kabulü ve böylece bu yolun izleneceğine dair söz, tövbe icrası ve kendini düzeltmeye gönüllü olma...[7]

Söz edim teorisyenlerine paralel olarak Goffman varoluşun tüm yüzeylerinde özürlerin "mantıksal açıdan tutarlı tek olası âdetler çerçevesinden geldiğini" savunur.[8]

Searle ve Goffman'ın kendi aralarında özür konusuna sadece birkaç sayfa değinmesine rağmen, konuyu takip eden birçok tanım sunar. Goffman'ın ardından dilbilimci Janet Holmes özrü "A'nın sorumluluk aldığı bir zararı telafi etme amacındaki ve buna ihtiyaç duyan B'nin yüzüne söylenmiş, yani A ve B arasındaki dengeyi eski haline getirmek için (A özür dileyen, B de mağdur kişidir), bir söz edimi."[9] Goffman'dan alıntı yapan filozof Kathleen Gill aşağıda "özür için zorunlu koşulları" sunar:

1. Taraflardan en azından biri vakanın gerçekleştiğine inanır.

2. Taraflardan en az birinin edimin uygunsuz olduğuna inanması gerekir. Eğer özür dileyen kişi edimin uygunsuz olduğunu düşünmüyorsa, hitap edilen mağdurun haklılığını kabul etmeye hazır olması gerekir.

3. Bir kişi saldırgan edimden sorumludur. Ya özür dileyen taraf edimin sorumluluğunu üzerine alır ya da sorumlu fail ile özür dileyen arasında özür dileyenin sunulan özrün sorumluluğunu üzerine aldığı meşru bir ilişki vardır.

---

6 Bkz. Owen, *Apologies and Remedial Interchanges, Holmes, Women, Men, and Politeness*, s. 154 (özürleri "olumsuz nezaket araçları" olarak tanımlıyor) ve Brown ve Levinson, *Politeness*, s. 68 (özrü "birinin olumlu yüzüne doğrudan hasar verme" olarak tanımlıyor).

7 Erving Goffman, *Relations in Public*, Basic Books, New York, 1971, s. 113.

8 Coulmas, "Poison to Your Soul", s. 70. Florian Coulmas kültürel bağlamlara daha hassasiyetle yaklaşma çabasını anlatıyor: "Teşekkür ve özür gibi söz edimlerine değişmez soyut kategoriler olarak yaklaşmak kesinlikle olgunluktan uzak bir duruş. Çok fazla ya da çok az naiflik olmadan yapabileceğimiz şey verili bir sosyokültürel ve dilsel sistemde tanımlanmış söz edim çeşitleriyle başlamak ve sonra başka bir kültürde benzer ya da eşdeğer dil edimlerini inceleyerek ilerlemek. Bu tip bir dizi dikkatli analitik genel bir tip olarak söz edimini daha iyi anlamaya katkıda bulunacaktır."

9 Holmes, *Women, Men, and Politeness*, s. 155.

4. Özür dileyenin kabahatli davranış yüzünden pişmanlık duyması ya da mağdurun gördüğü zarar yüzünden nedamet getirmesi gerekir.

5. Özür dilenen kişinin failin gelecekte benzer haksızlıklardan uzak durmaya çalışacağına inanma konusunda meşru olması gerekir.[10]

İkinci bir dil öğrenme yetisini ölçmek üzere başlatılan Kültürlerarası Söz Edimleri Gerçekleştirme Projesi, kültürlerarası özür dileyici söz edimlerini analiz etmek için bir sistem geliştirdi ve özürleri "özür söz edimi kümesi" diye tarif edilen beş öğeye ayırdı.[11] Sistem içerisinde bir "aracı gösteren edimsöz gücü" ('esef duydum' sözleri gibi), ihlâle yol açan şeyin bir dökümü, konuşanın verdiği zararın sorumluluğunu üstüne almayı kabul etmesi, verilen zararı telafi etmeyi önerme ve yeniden zarar vermekten kaçınacağına dair söz var.[12] Bu tip çalışmalar arasında "Özür Öğelerinin İşlevselleştirilmesi ve Güç Derecelendirme Tanımları"nı gösteren tablolara ve sonuçları ölçen niceliksel verilere rastlıyoruz.[13]

Özürleri tanımlamaya çalışırken, çabalarım bir soru öbeği karşısında heba oldu. Ya neden olmadığım olaylar için, mesela Afrikalı köle ticareti ya da Ruanda soykırımı gibi, nedamet getirirsem? Bu bir "özür" sayılır mı? Zarar verdiğimi kabul etsem ve onarabileceğimi söylesem ama gelecekte daha farklı davranma konusunda kendime hâkim olamayacağımı düşünsem, özür dilemiş olur muyum? Kalpten gelen özür dileyici sözlerden sonra yeniden haksızlık etsem ve verdiğim zararı cömert biçimde telafi etsem, özrümü bir anlamda geçersizleştirir miyim? Uygun bir özür dilemek için bir şey hissetmek zorunda mıyım? Eğer zorundaysam hangi duyguları ne yoğunlukta hissetmem gerekiyor? Ya da "onarma, nedamet getirme ve gelecekte adil davranma niyetimiz yoksa sunacağımız özür uygunsuzdur" diyen filozof Glen Pettigrove'un ikna edici görüşünü düşünün. "Onarımın olmadığı özür, biçimsel bir özür olabilir ama özünde değildir" diye devam eder.[14] Ya ölüm döşeğinde, asla tam bir ne-

10 Gill, "The Moral Functions of an Apology", s. 14.

11 Bkz. S. Blum-Kulka, J. House ve G. Kasper, (yay. haz.) *Cross-cultural Pragmatics: Requests and Apologies*, Ablex, Norwood, NJ, 1989.

12 Bkz. D. C. Barnlund ve M. Yoshioka, "Apologies: Japanese and American styles", *International Journal of Intercultural Relations*, c. 14, 1990, s. 193-206; S. Blum-Kulka ve E. Olshtain, "Requests and Apologies: A Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns (CCSARP)", *Applied Linguistics*, c. 5, 1984, c. 196-213; Scher ve Darley, "How Effective Are the Things People Say to Apologize?", Darby ve Schlenker, "Children's Reactions to Apologies", Darby ve Schlenker, "Children's Reactions to Transgressions" ve Schlenker ve Darby, "The Use of Apologies in Social Predicaments."

13 Scher ve Darley, "How Effective Are the Things People Say to Apologize?" s. 132.

14 Pettigrove, "Apology, Reparations, and the Question of Inherited Guilt", s. 327.

damet getirme, davranışımı düzeltme ya da mağdura verdiğim zararı telafi etme şansım olmadığını bile bile özür dilersem? Ya zararı uygun biçimde telafi edemeyecek kadar fakirsem, özür kendi bütçemi aşar mı? Ya özür dilediğim kişi çoktan ölmüşse? Bu durum aramızdaki "dengeyi onarabilir mi?" Ya ailemin âdetlerine göre failin pişmanlık ifadesi olarak haksızlığa uğrayan akraba için elmalı turta yapması gerekiyorsa ve bir uzlaşma jesti olarak tatlının sembolik anlamından ötürü tek söz edilmesine gerek yoksa? Bu tip bir hediyeyi özür kabul etmek hata olur mu? Kolektif olarak özür dilenebilir mi diye sorulduğunda daha da kafa karıştırıcı sorular su yüzüne çıkıyor. Mesela bir ulusun uzak geçmişteki olaylar yüzünden özür dilemesi mantıklı mıdır? Bu tip sorular, bir tanım getirmeye çalışırken, kafamı kurcaladı ve bir şeyin özür olup olmaması sorusunun beni ilgilendirmediği hissiyle baş başa bıraktı.

Ayrıca konuşma ve dil üzerine o kadar da düşünmek istemediğimi fark ettim. Dil beşeri toplumsal hayatın neredeyse tüm yönleriyle ilgili olabilir, özellikle de Wittgenstein ve Brandom gibi filozofların anladığı şekliyle. Ancak Searle disiplinlerarası özür araştırmaları üzerinde en etkili olmuş filozoftur. Açık açık "söz verme ve özür dileme söz edimlerini araştırmak için sadece gerçek ve doğru sözcelemi söz vermekten ya da özür dilemekten oluşan *cümleler* üzerine çalışmamız yeterli" demiştir.[15] Özür çalışmalarında söz edimlerinin önemini bir yana bırakırsak, nedamet ritüellerinin başka yönleri de var. Birçok özürde aktarılan sözler sadece anlamlarına bir an bakmamızı sağlar ve hâkim toplumsal değerleri jestlerde, hareketlerde, alışkanlıklarda ve katılımcıların duygularında açığa çıkar. Bir önceki turta örneğinin gösterdiği üzere, kişinin uygun söz edimi olmaksızın yoğun özür dileyici anlam aktarabilmesi de mümkün görünüyor.

Bazı teorisyenler çalışmalarını sadece özür diliyle sınırlamadı, bazı spesifik sözlere de yoğunlaştı. Marion Owen'in kitabı tamamen özür dileyici dil araştırmalarına adanmıştır, yani " sadece 'af edersin' ya da 'özür dilerim' gibi kalıpları ya da bunların çeşitlemelerini içeren sözcelemler"e.[16] Owen'e göre "'teşekkür' sözünün kullanımı teşekkür edimini oluşturduğunda ne kadar sağaltıcıysa, bu anahtar kelimelerden birinin kullanılması da hamleyi neredeyse o kadar dolaysızca sağaltıcı kılar."[17] Bruce Fraser katılır: "Konuşan 'Şu

15 Searle, *Speech Acts*, s. 21.

16 Owen, *Apologies and Remedial Interchanges*, s. 21.

17 *A.g.e.*, s. 63. Owen sayfa 181'den itibaren bu tip bir yaklaşımın getireceği kısıtlamaları kabul etmeye başlıyor: "Artık strateji kümemizin incelemesi ağı 'af edersin' 'beni affet' gibi ifadeleri de kapsayacak kadar geniş atmamız gerektiğini gösteriyor çünkü özür olarak tanımlanabilsinler ya da tanımlanamasınlar bunların sağaltıcı bir etkisi olduğu açık."

yüzden özür dilerim' dediğinde tartışmasız bir özür dilenmiş ya da teklif edilmiştir."[18] Bu teknik açıdan doğru olabilir ama çoğumuz yoğun bir tartışmadan sonra biri bize "aptallığın için özür dilerim" dese, konuşmacının uygun bir pişmanlık ifade ettiğini düşünmeyecektir. Benzer şekilde, dilbilim analizleri özürlerin düzsöz yapısına yoğunlaşmıştır. Öyle ki bazıları samimiyetsiz nedamet edimlerini meşru özür örnekleri olarak alır. Hatta yerine getirilmemiş bir sözün hâlâ söz, yanlış bir iddianın hâlâ iddia olduğunu söylerler.[19] Bir şeyin ne zaman özür "sayılabileceğini" belirlemeye çalışan bir proje içerisinde mantıklı olsa da, özürler arasında bizim için önemli olan hassas farklılıkların gözden kaçırılmasına yol açar.[20]

Failin size zarar verdiği için ahlâken hatalı olduğunu açıkladığı, çektiklerinizden dolayı derin pişmanlık hissettiği, verdiği zararlar için cömert bir tazminat ödediği, kökten değiştiği ve suçu bir daha işlemediği durumlar vardır. Tüm bunlar "af edersin" ya da "özür dilerim" sözleri söylenmeden gerçekleşebilir. Bu yüzden, bu etkileşim bazı özür araştırmalarının kapsamı dışına çıkabilir. Bu tip örneklerin oldukça yaygın olduğunu düşünüyorum. "Esef" ya da "özür" kelimeleri yerine bazen aynı anlama gelecek farklı yöntemler izleriz. Olayı zihnimizde yeniden canlandırabilir, belki de geciktiğimiz kişiden özür dilemek yerine ("seni beklettiğim için özür dilerim") ona teşekkür edebiliriz ("sabrettiğin için çok teşekkürler").[21] Bunun dışında, özür dilemeyi ya da affedilmeyi beklemeyi kesebiliriz. Ana dilinden başka bir dilde kendini ifade edenlerin yaşadığı sorunları gösteren sayısız makale, farklı dillerde ya da farklı dillerarası özür dilemenin durumu zorlaştırdığını göstermiştir.[22] Hatta bazı kültürlerde "özür dilerim" sözünün eşdeğeri yoktur, bunun

---

18 Fraser, "On Apologizing", s. 261.

19 Bkz. Kort, "What Is an Apology?" ve Joyce, "Apologizing", s. 165. Ayrıca bkz. Fraser, "On Apologizing", 261: "Bir konuşmacı bu konumlardan birini ya da birkaçını ihlâl edebilir ve yine de başarıyla özür dileyebilir, samimi olmasa da. Mesela, hâlâ bütün olan değerli vazonuzu kırdığım için özür dileyebilirim. Tuhaf bir özürdür ama yine de özürdür."

20 Olshtain ve Cohen, "Apology: A Speech Act Set", s. 22. "The Use of Apologies in Social Predicaments" adlı makalede Darby ve Schlenker "daha tam üflenmiş" terimini kullanır. Gill ise "The Moral Functions of Apology" adlı makalesinin 7. dipnotunda bu terimi olumlayacak şekilde alıntılar.

21 Bkz. Albert Mehrabian, "Substitute for Apology: Manipulation of Cognitions to Reduce Negative Attitude Towards Self", *Psychological Reports*, c. 20, 1976, s. 687-92.

22 Bkz. G. Kasper ve S. Blum-Kulka, yay. haz., *Interlanguage Pragmatics*, Oxford University Press, New York, 1993; Malgorzata Susscynska, "Apologizing in English, Polish and Hungarian: Different Languages, Different Strategies," *Journal of Pragmatics*, c. 31, 1999, s. 1053-65; R. R. Mehrotra, "How to be Polite in Indian English", *International Journal of the Sociology of Language*, c. 116, 1995, s. 99-110; M. Lipson, "Apologizing in Italian and English", *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, c. 32, no. 1, 1994, s. 19-39; Janet Holmes,

yerine fail kendini kötüler ya da mağdurun maruz kaldığı zorluğa tahammül gücünü takdir eder.[23]

Akademisyenler kendi uzmanlık alanlarına yoğunlaşıp, diğer bakış açılarını dışladığı için özürlerin diline odaklanan araştırmaları eleştirmiyorum. Elbette katkılarının paha biçilmez olduğunu düşünüyorum. Ancak özürleri felsefi açıdan araştırmak özürlere söz edimi olarak yaklaşılmasını getirdiğinden, okurların konuya farklı bir açıdan yaklaşacağımı bilmesini isterim. Özürleri tanımlamak ve sonra hangi edimlerin bu tanımın kapsamına girdiğine karar vermek yerine, bu gerçek derinliği henüz meydana çıkmamış kişilerarası jestin toplumsal dünya ve benlik tahayyülümüzü nasıl dönüştürdüğünü gösterebilen bir özür teorisi kurmak istedim. Bu anlayış, odağını terimin *tanımından* alıp hayatımızdaki *değerine* yerleştiriyor. Sadece bir şeyin özür olup olmadığını değil, belirli işlevleri yerine getirip getirmediğini ve arzulanan anlamları taşıyıp taşımadığını görmek istedim.

"ANLAMLARIN" ANLAMLARI

David Cooper 2003'te yayınlanan *Meaning* (Anlam) adlı kitabında anlamı ayrıntısıyla inceliyor.[24] Kitabı çok ilginç buldum ve içeriğinin özürle ilgili araştırmalara uygulanabileceğini düşünüyorum. Cooper, dil felsefesinin temel metinlerinin yanı sıra insanları "dil kaçakçısı" olarak gören, kelimelerin şeyler gibi "tüm bir dilin tarihinin içine sıkıştırıldığını" düşünen Merleau-Ponty gibi Kıta felsefecilerinin de izini sürer.[25] Cooper'a göre "anlamın sınırlarını ölçebilmek için 'anlam'ın olduğu kadar İngilizce 'significance' (önem/anlam/ima) ve akrabalarının kullanımına da dikkat etmeliyiz."[26] Bu bakımdan, sanat eserlerinin ve "her seferinde farklı bir anlamla" bir Kundera karakterine dönüşen melon şapkada olduğu gibi günlük eşyaların anlamından

---

"Apologies in New Zealand English", *Language in Society*, c. 19, 1990, s. 155-99, Anna Trosborg, "Apology Strategies in Natives/Non-natives", *Journal of Pragmatics*, c. 11, 1987, s. 147-67; A. Cohen ve E. Olshtain, "Comparing Apologies Across Languages", *Scientific and Humanistic Dimensions of Language*, (yay. haz.) Kurt Jankowsky, John Benjamins, Amsterdam, 1985, s. 175-83; Owen, *Apologies and Remedial Interchanges*, Olshtain ve Cohen, "Developing a Measure of Socio-Cultural Competence: The Case of Apology", *Language Learning*, c. 31, 1981, s. 113-32 ve A. Borkin ve S. Reinhart, "'Excuse me' and 'I'm sorry'", *TESOL Quarterly*, c. 12, 1987, s. 57-70.

23 Mesela bkz. Brown ve Levinson'daki Tzeltal tartışması, *Politeness*, s. 187-90. Ayrıca bkz. Japon kültüründe minnettarlık ve teşekkür ilişkisi için 4. Bölüm'deki tartışmalar.

24 David Cooper, *Meaning*, McGill University Press, Montreal, 2003, s. 1-15.

25 *A.g.e.*, s. 12, 84, Maurice Merleau-Ponty'den alıntı yapıyor, *Phenomenology of Perception*, (çev.) C. Smith, Routledge, Londra, 1962, s. xix, 188.

26 *A.g.e.*, s. 22.

bahsedebiliriz.[27] Cooper'in iddiasına göre, "uygun bağlama konulduğunda *her şeyin* bir anlamı olacağı söylenebilir."[28] Cooper ekler: "Tıpkı ekilip biçilmiş tarlalar üzerini kaplayan ama onları da aşan toprakların olması gibi anlam toprağı da ölçülecek birimlerden oluşan tarlaları aşar." "Bu bölgenin bir ismi var mıdır?" diye sorar. "Ona fenomenologların kullandığı anlamda 'dünya' diyebiliriz... şeylerin ve olayların dünyası... hayatlarımızı kaplayan ve hayatlarımızla ilgili."[29] Burada anlam araştırması, sadece düzsöz ya da sentaksıyla değil, çok katmanlı ve çeşitli biçimleri içerisindeki varoluşuyla da uğraşır. Her şeyin içinde bulduğumuz bağlamına ve içinden bakıldığı çerçevelere göre farklı bir anlam kazanabileceği savının önemini anlamak için Grice'ın sözcelem analizine, Heidegger'in konudan saparak kırılan balyozdan bahsetmesine* ve Van Gogh'un buğday tarlası tasvirine bakmak yeter. Bu yüzden, Clov'un *Oyunun Sonu*'ndaki "Bir anlam ifade etmek! Sen ve ben bir anlam ifade ediyoruz! Bu iyi bir şey!"[30] repliğinde gösterildiği üzere anlamların farklı farklı anlamları üzerine düşünmemiz gerekiyor. Sessizliğin ya da saçmalığın bile onu içinde bulacağımız yere bağlı olarak farklı anlamları olacaktır.

Başlıca sorum "'Özür' ne demek?"ten ziyade, "Özürlerin toplumsal anlamı ne?" Bir özrün büyük önem ifade ettiği ya da anlamsız olduğu hissini paylaşabiliriz. Bu karşılaştırma, düğün günümüzü ofisteki sıradan bir günden daha anlamlı addetmemizle aynı yere denk düşer. "Anlamın" en çok özür değeri tanımlayıcısı anlamı ilgimi çekiyor. Araştırmalarında "hayatı" biyolojik bir sınıflandırmaya indirgemezse, filozoflar, "anlamdan" bahsederken, tanımı "hayatın anlamına" gönderme yapmak üzere kullanmıyor. Anlam, bunun yerine, dünyanın ve içindeki deneyimlerimizin bizim için önem taşımaya başladığı "hissini" uyandırıyor. Burada anlam sadece imleneni değil, önemli olanı, değer verileni ya da ilginç bulunanı içeriyor. Bu tip bir varoluşsal anlam, deneyimlerin katkıda bulunduğu dilsel uzlaşımların yanı sıra fenomenologların adlandırdığı şekliyle *yaşanmış insan deneyimini* inceler. Bu açıdan baktı-

---

(*) Yeremya'da Babil'in çöküşünün dünyanın balyozunun parçalanması olarak tasvir edilmesi için bkz. *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Ahit*, 50: 23, Kitabı Mukaddes, İstanbul, 2003, s. 1002 – ç.n.

27 *A.g.e.*, s. 2.

28 *A.g.e.*, s. 21 (vurgu orijinal metinde vardır).

29 *A.g.e.*

30 Theodor Adorno, "Trying to Understand Endgame", *Notes to Literature* 1, (yay. haz.) Ralph Tiedemann ve (çev.) Shierry Weber Nicholsen, Columbia University Press, New York, 1991, s. 243. Bkz. Adorno'nun *Endgame*'de bu anları okuması: "Bu yüzden Endgame oyunun anlamını felsefenin aracılık ettiği bir biçimde ifade etme konusunda hayal ürünü bir amaç izleyemez. Onu anlamak sadece idrak edilemezliğini anlamak anlamına gelebilir. Düşünce, dağılmış, artık bir zamanlar Akıl'ın yapmış olduğu gibi eserin anlamı olduğunu iddia etmez..."

ğımızda, "Evlilik nedir?" sorusunun "Evlenmek ne demek?" sorusundan ayrıştığını görürüz. Evliliğin anlamını kavramak için bireylerle öznel inanışları, emelleri ve duyguları hakkında sohbet etmek gerekir çünkü bunlar toplumsal değer, dinî ve politik tarihler, cinsiyet rolleri ve ekonomik güçlerden oluşan uçsuz bucaksız bir ağ içerisinde yer alır. Aynı şey ilk öpücük, bir dolarlık banknot ya da bir özür için de geçerlidir. Bu yüzden sadece "Özür nedir?" sorusunu sormakla kalmayıp, daha geniş kapsamlı "Verili bir bağlamda özür kabul etmek ve özür dilemek ne demektir?" sorusunu araştıracağım. Burada bir özrün anlamı, içinde yuvalandığı geniş anlam beşiğiyle ilintilidir. Bu beşiğin içerisinde dinî bakış açılarının sunduğu nihai çerçeveler de vardır. Bu yaklaşımın bir faydası, arka plandaki toplumsal koşulların özür nüanslarının etkileşimlerini gösterme tarzlarına odaklanıldığında ortaya çıkar. Özrün anlamı sırf mağdur ile failin zihninde değil, aralarındaki karmaşık toplumsal mekân içinde de (ve tam da bu mekân sayesinde) yer eder. Bu durum özürlerin mağdurlar kadar failler ve cemaatler için de anlam taşıdığını hatırlamamızda yardımcı olur.[31]

Özür dileyici anlamın birçok farklı değer "biçimlerini", "türlerini" ya da "alanlarını" (terimi Michael Walzer'ın *Spheres of Justice*'inden[32] ödünç aldım) kapsadığını iddia edeceğim. Özürler çok çeşitli ve farklı açılardan değerli olabilir. Bu kitabın ilk bölümlerini özürlerin taşıyabileceği çeşitli anlamlara adadım. Bu anlamlar arasında failin hatalı olduğunu kabul ettiği, verdiği zararın sorumluluğunu aldığı ve duyması gereken duyguları duyduğu durumları da kapsıyor. Diğer anlamlar, inceleyeceğim çoğu özür öğesini gösteriyor ama her öğeyi ve birbirleri arasındaki ilişkiyi daha önce ele alındığından daha ayrıntılı inceleme lüksünü kullandım.

Bazı özürler, tüm temel anlam biçimlerinde çok büyük önem taşır. Bu özürleri kategorik özür olarak tarif edeceğim. Diğer özürler birkaç biçim için sınırlı anlam aktarır ve bazı ifadelerin hiçbir biçiminde ya pek ya da hiç özür dileyici anlam yoktur. Bazı anlamlar her şeyden önce araçsaldır ve başka amaçlara hizmet eder. Bazı özür dileyici anlamlar doğası gereği değerlidir. Bir özür bir açıdan bakıldığında son derece anlamlıyken, başka bir açıdan neredeyse anlamsızdır. Birinin yapılan bir haksızlıkla verdiği zararı kabul ederken, zararı telafi edememesi örneğinde olduğu gibi. Walzer'ın *Sphere of Justice*'de gösterdiği üzere, özür dileyici anlam biçimleri arasındaki anlamlar

---

31 Bob Scharff bu paragraftaki fikirleri formüle etmemde bana yardımcı oldu.

32 Michael Walzer, *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*, Basic Books, New York, 1983.

büyük ölçüde eşölçülemezdir. Zengin bir iş adamı, bana zarar verir ve bana cömert bir çek yazar ama kabahatini kabul etmezse, bana ne kadar öderse ödesin, suçu kabul etmeyle ilgili anlam noksan olacaktır. Fail, tam tersine, çözüm sunmadan kabahatini kabul ettiğinde kendi eylemlerini ne kadar kınarsa kınasın, belirli bir anlam çeşidi noksan olacaktır.

Metodolojimi tarif etmek üzere aşağıda kullanacağım terimlerden bazıları disiplinden disipline kulağa farklı gelebilir. Metodolojim, çok değişkenli, çok boyutlu, bağlamsalcı ve hem betimsel hem normatiftir ve tek bir ahlâk teorisine bağlı değildir. Her özrü anlamlıdan anlamsıza doğru tek boyutlu bir yelpazeye yerleştirebileceğimizi düşünürüz. Bense özürlerin bağlama dayanan spesifik önem alanlarında farklı anlam biçimlerine ve farklı derecelere eriştiğini iddia ediyorum. Anlam biçimleri, birbiriyle ilişkilidir ama araştırmak istenirse dilbilimsel olarak yeterince analiz edilebilir. Birbirinden ayrı kategorik özür örneklerini bile "eşit derecede" anlamlı diye tanımlamak yararlı olmaz gibi görünüyor. Ağır haksızlıklar için formalite gereği dilenen özürler, tüm biçimleri kapsayan küçük zararlar için sunulan özürlerden bazı açılardan daha anlamlı olabilir. Bazı özürlerin özür niteliğinden başka nedenlerden anlamlı olması mümkündür. Mesela, hayranı olduğum bir ünlünün ayağıma bastıktan sonra özür dilemesi benim için çok önemli olabilir ama "özür dileyici" anlamı beni pek ilgilendirmeyebilir.

Özrün anlamı ona has aktörler ve bağlama dayanır. Anlamlar ve kültürel nüanslar aralığını referans alarak, özür dileme gibi toplumsal bir pratiğin zorunlu ve evrensel bir özü olduğunu savunmanın faydalı olacağından şüpheliyim. Ancak burada sunulmuş yoğun özür kavramında diretirsek, özürlerin tutarlı ve derin bir anlam çekirdeği sunduğunu fark edeceğimize inanıyorum. Merleau-Ponty'nin kavramı üzerinde oynayacaksak, yani "anlam yolcuları" isek, genişleyen özür kültürü seyrinde yolculuk örüntülerine kuşbakışı bakabiliriz. Sadece bu örüntüleri tasvir etmeye değil, daha iyi yol işaretleri koymaya ve daha iyi yollar göstermeye çalışacağım.

Özürleri analiz ederken, genelde arka planda tek bir ahlâk teorisine bağlı kalmamıza gerek yok. Bazı durumlarda, özür kavramımız temel ahlâk öğretilerine dayanıyor ya da daha büyük bir normatif kesinlik olduğu zamanları hatırlatan bir kalıntı gibi duruyor. Ortak ilkelere bağlılığımızın birçok kaynağı olabilir. Bazıları ahlâki inançlarının evrensel temellere dayandığına inanır, diğerleri ise değerlerini daha görececi bir anlayışa göre yaşar. Ancak bir değeri paylaşmamız için o değerin temel öğretisini paylaşmamıza gerek yoktur. Mesela bir kişinin kendini etnik eşitliğe adaması birbiriyle çelişen bir

dizi dünya görüşünden kaynaklanabilir. Ahlâki çerçevelerdeki uzlaşmaz farklılıkların önemli olduğu vakalara dikkat çekmeye çalışsam da, çoğu vakada iddialarım Kantçılara, faydacılara, erdem ahlâkçılarına, rasyonel seçim ekonomistlerine ve diğerlerine bir o kadar ters gelecektir. İnsan onuru, saygı, objeleştirme ya da araçsallaştırmadan bahsederken, sonuççuların farklı bir yaklaşım geliştirdiği ve Kantçıymış gibi durduğum pasajlara dikkat edeceğim. Bu kavramları, kabule dayanan bir ahlâk metafiziği olarak ele almayacağım. Değinmemin nedeni, birçok okuyucunun toplumsal âdetleri değerlendirirken bunları gerekli referans noktaları olarak alacağını düşünmem. Bu yüzden, özürler ve çeşitli dinî ve kültürel âdetler arasındaki ilişkileri de inceleyeceğim.

Bu kısıtlamalara rağmen her zarar için şu ya da bu şekilde anlamlı özür olanakları olduğunu gösterebilmeyi umuyorum. Yaklaşık olarak kategorik sınıfına giren özürler (mevcut özür dileyici anlam türlerine kesinlik kazandıramayan jestler) kendi içlerinde anlamlı olabilir. Ancak kategorik özür olma konusunda neden eksik kaldıklarını anlamalıyız çünkü çoğu beklenilen işlevi görmeden eksiksiz özürlerin anlamını gölgeler.[33] Burada özetlenmiş öğelerin sağduyumuzun özür beklentilerinin içinde gizli olduğuna ama çeşitli toplumsal güçlerin bu öğelerde anlam kaymalarına yol açtığına inanıyorum. Pratiği daha iyi kavrayabilme ve daha anlamlı ifadelerini muhafaza edebilme ümidimiz varsa, bu anlam kaymalarını düzeltmeliyiz. Bir özür, özür müdür değil midir diye sormak yerine, çeşitli bağlamlarda *ne olmalı* sorusuna biraz ışık tutabildiğimi umuyorum.

İLK İTİRAZLARA CEVAP

Olası bazı yanlış anlaşılmaları açıklığa kavuşturmalıyım. Kategorik özür kavramım tanımlardan ziyade toplumsal anlamlara odaklanmak istediğim iddiasını çürütüyor gibi görünüyor. Sonuçta bir şey belirli zorunlu koşulları yerine getirdiği ya da getiremediği için kategorik özürdür. "Eksiksiz" bir özür arayışı içerisindeyken aklımıza (kimin "biz" sınıfına girdiğini daha sonra söyleyeceğim) gelen şeyin böyle bir kategorik özür olduğuna inansam da, kategorik özür kavramını metafizik bir iddia olarak öne sürmek yerine, retorik mutabakat meselesi olarak kullandım. Diğer bir deyişle, belirli bir anlaşılırlık ve yoğunluk seviyesine yükselen özür için rehber tipi bir şey yaratmak üzere normatif bir koşul önereceğim. Normatif gücünden yitirmeden standardı yüksel-

---

33 Lazare bu endişeyi paylaşıyor: "Sahte özürlerin bu güç üzerinde parazit etkisi yarattığına inanıyorum. Fail sahte bir özürle, hem de hiç hak etmeden özür dilemenin faydalarını toplamak ister." *On Apology*, 13.

tebilir ya da düşürebilirdim. İtiraf etmek gerekirse neyin kategorik olup olmadığına karar vermem tamamen tartışmaya açıktır ve diğer teorilere karşı yöneltilen tanımla ilgili sorular kategorik özür ile ilgili anlayışımı zorlayabilir. Bu sorular belirli bağlamlarda ortaya çıktıkça benim hesabıma, sorma görevini okuyucuya bırakıyorum. Analizimin özünün her şeyden önce özür dileyicilik anlamlarının çetrefilli ayrıntılarına karşı hassasiyetimizi artırma konusunda önemli olacağını düşünüyorum. Analizim, bu muammalı jestler hakkında daha ilginç sorular sormaya yol açarsa mutlu olurum. Eğer bir kişi "eksiksiz" özür istiyorsa, bu metin böyle bir özrün geçerliliği için ne tür anlamlar gerektiği hakkında düşünmesine yardım edebilir. Bir failin hareketlerinin kategorik özür sayılıp sayılmayacağı analizin belki de en önemsiz kısmını oluşturuyor. Neolojizmimin çok kafa karıştırmayacağını umuyorum.

Özür için nihai bir tanım getirememiş olmamın, kendi içinde özür sayılmayacak edimleri tasvir etme konusunda beni bariz biçimde söz sahibi olmaktan uzaklaştırdığı yönünde itiraz gelebilir. Bazı beyanların açık bir özür olmadığını düşünebiliriz. Eşim yakın zamanda bir kurala uymadığım için özür dilemediğim sürece benimle yemeğe oturmayacağını söylüyor. Ona "tuzu uzatabilir misin lütfen" diye cevap veriyorum. Çoğu ahlâk öğretisine göre tuzu rica etmem elbette özür sınıfına konmayı hak etmez. Bunun neden bariz olduğunu açıklamak için sarf etmek zorunda olduğumuz çabayı düşünün. Bu tip anlamların özrün olmazsa olmaz öğeleri olduğunu iddia ederek, muhtemelen ricamın bu anlamları taşımadığı uzun bir liste sıralayacağız. Ricam bu kriterlere uymaktan uzak olmakla kalmaz, her anlamda eksik kalır.

Ya bana masada adabı muaşeret yoksunu hareketlerim yüzünden ültimatom vermesini sağlayan kavga, kaba saba hareketlerimi çekemez hale gelmesi ve ben daha nazik davranana kadar benimle yemek yemeyi reddetmesi? Bu açıdan bakıldığında, ondan "*lütfen* tuzu uzatır mısın" ricasında bulunmam en azından o anlık da olsa kendimi düzeltmek için bir çaba sarf ettiğimi gösterdiğinden bir önem kazanacaktır. Belki o andan itibaren bir adabı muaşeret örneği olacağım. Neyin özür sayılmayacağı konusunda net bir örnek sergiliyormuş gibi duran bir şey, kabul edilebilir bir özür dileyici anlam alanına kayıyor. Bunun dışında "Pardon, tuzu uzatır mısın?" dediğimi düşünün. "Pardon" sözü jesti daha mı özür dileyici kılıyor? Artık özürden sayılmak için "yeterli" mi oldu? Daha çok şey bilmemiz gerekiyor. Kelimeyi nasıl vurguladım? O sıradaki niyetim ve duygularım neydi? Davranışımı düzelttim mi? Ya da "pardon" kelimesini "bir mahzuru yoksa" anlamında, yan masadaki bir yabancıdan tuzu uzatmasını rica ettiğim zaman kullandığım gibi mi

kullandım? İki jestin de eşime yeterli gelip gelmeyeceği onun beklediği anlama bağlı olacak. O kadar özür dileyici olmayan vakaları da düşünebiliriz. Mesela, eşimin davranışlarım hakkındaki şikâyetlerinin üzerine, onun hassasiyetlerini çok küçük burjuva bulduğumu ve benimle yemek yemek istemiyorsa bana hemen bir boşanma davası açmasını söyleyebilirim. Burada özür dileyici bir anlam bulmak zordur, ama bu tip durumlarda benimki gibi bir çerçeve bulmaya pek ihtiyaç kalmayacağını tahmin ederim, çünkü hiçbirimiz "özür dileyip dilemediğim" konusunda tartışmaya girmez.

Tüm ilginç felsefi tartışmalarda olduğu gibi tüm bu sorular bizi daha temel ve zor sorunlara götürür. Niyetim hareketlerimin değerini belirliyor mu ya da eşimin anlayış tarzı ve beyanımın sonuçları mı en iyi ölçü? Hangi duygular mevcut, onları kontrol edebiliyor muyuz ve duygu durumları ahlâki edimlere eşlik etmek üzere şart koşulmalı mı? Yemek masasındaki söz alışverişimiz özerk aktörler arasında gerçekleşen karmaşık bir ahlâk oyunu mu yoksa önemsiz ve kindar kuklalar arasındaki absürd bir savaş mı? Bu tip temel sorular tüm toplumsal ilişkilere siner. Özürleri sağlam biçimde ele aldığımızda bile onlardan kaçamayacağımızı gösterdiğimi umuyorum.

Benim anlatıma göre özürlerin önemi söz konusu olduğunda kesin sınırlar yok. Özürlerin anlamının tarih boyunca olduğu gibi bir kez daha değişeceği kesin. Nietzsche'nin dediği gibi "sanki her kelime aynı anda kâh şunun kâh bunun kâh birçok şeyin tıkıldığı bir bohça değilmiş gibi!" davranıyoruz.[34] Son olarak, "özür" bir anlam kavşağında bir yukarı bir aşağı akan insan idrakinin düzenlenip el yapımına dönüştürülmesinden ibarettir. Sürekli değişen bir nehir gibi sahillerini çizen sınırların hiçbiri nihai değil. Ancak topraklarının siluetini çıkarabilir ve akarsuları boyunca akan teamülleri ve âdetleri inceleyebiliriz.

Bu tip bir felsefi yaklaşımda belirsizlik belli bir dereceye kadar makul görünse de, okurları özürleri bir son nokta, hatta adaletin terazisinde bir denge olarak görmenin son derece yanıltıcı olduğu konusunda ikna edebildiğimi umuyorum. Martha Minow'un politik affa karşı uyardığı üzere, "kitle vahşetinden sonra gelen derli toplu sonlar yoktur."[35] Cennette özrün ve haksızlığın anlamını karşılaştırabileceğimiz bir hesap defteri olup olmadığı bazıları için ucu açık bir soru olabilir ama yeryüzünde böyle bir defterin olmadığı kesin.

---

34 Friedrich Nietzsche, *Human, All To Human: A Book for Free Spirits*, (çev.) R. J. Hollingdale, Cambridge University Press, New York, 1993, s. 316.

35 Martha Minow, *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence*, Beacon, Boston, 1998, s. x.

Özürler, tam tersine, hayatın anlamının sonsuz karmaşık ağı içerisinde bir başka ritüel sunuyor. Hiç açık ve seçik özür örnekleri olmadığını ya da özürlerin bizi bir belirsizlik denizinde boğduğunu ima etmiyorum. Tam tersine, özürlerin diyalektik doğasının bizi insan deneyimiyle yıkadığını anlayabiliriz.

Çeşitli özür dileyici öğeleri gözden geçirmeden önce terminolojiyle ilgili birkaç not daha eklemek faydalı olabilir. Niyet ve duygularla ilgili kesitlerde tartıştığım gibi, bir özür kategorik olmadan da "samimi" olabilir. Mesela biri samimiyetle ve inanarak yanlış kimseden ya da kendisinin sebep olmadığı bir sorun için özür dileyebilir. Diğer bir deyişle, bir özür dileyen "gerçekten bunu kastettiğinde" bile çeşitli anlam tiplerinden yoksun olabilir. "Saf" kelimesini kullanmaktan da çekindim çünkü tanım gereği ya aslen özgün olduğu ya da samimi niyetlerin harekete geçirdiği olarak tanımlanıyor. Son olarak, birçok örneğin tartışmalı konumu göz önünde bulundurulursa hemen her referansı "özür" terimine çifte tırnaklarla yerleştirebilirdim. Oldukça asap bozucu olurdu. Bunun yerine terimin birçok şekilde kullanılmasının getirdiği çok anlamlılığa karşı eleştirel bir hassasiyet geliştirdiği konusunda okura güveneceğim.

İKİNCİ BÖLÜM

Kategorik Özrün Öğeleri

OLGULARLA DESTEKLENMİŞ ARŞİV

Tartışmalı olgular genelde ahlâki hasarların merkezinde yer alır. Mağdur ve fail, söz konusu ihlâlle ilgili olgular hakkında ortak bir bakış açısına sahip olursa, özürlerin baştan önemli anlamlardan en az birini aktarma konusunda şansı artar. Olayları yorumlayışımız zaman içerisinde değişse de, benliğimiz ve dünyamızla ilgili anlayışımız büyük ölçüde muğlak enformasyon parçalarını ahlâki bir anlatı olarak birleştirmemizden kaynaklanır. Sadece kafa karıştırıcı ya da travmatik bir olaydan sonra olan biteni anlamayı değil, failin bizim anlayışımızı paylaşmasını isteriz. Olaylar, bununla birlikte, benim yorumuma göre, tek taraflı bakış açımdan daha fazlası haline gelir. Mesela mahkemelerin uzlaşma için mağdurların iddialarını destekleyecek resmi arşivler oluşturması, davaların esas işlevlerinden biridir. Aile üyeleri sevdiklerinin nasıl acı çektiğini ya da öldüğünü, kimin tetiği çektiğini, kimin emir verdiğini ve hasarı anlamak için gereken tüm bilgiyi almak ister. Bu tip bir bilgi sadece mağdurlara ihlâlleri yeniden kurmalarını ve yargılamalarını sağlamakla kalmaz, olayın hafızalara kazınmasına, dedikodu ve kulaktan dolma olmaktan çıkmasına ve konumunu yükseltmesine hizmet eder. Failler de, bu arşivle karşı karşıya gelince verilen zararın tüm ağırlığını kabul etmek ve söz konusu acının gerçekliği ve derecesini görmek durumunda kalır. İnkâr ve hafife alma giderek zorlaşır.

Bazı durumlarda sorun sadece failin mağdurun zaten bildiği ya da inandığı şeyi kabul etmesiyle ilgilidir: Mülkümü mahvettiğinizi gözlerimle

gördüm, bunu bana ya da üçüncü bir tarafa itiraf etmenizi istiyorum. Başka zamanlar, olaylar hakkında o kadar kesin bilgimiz yoktur. Eşimle bir tatilden döndüğümüzü ve büyük büyükannemden kalma, bizim için manevi değeri olan sallanan koltuğu kırılmış bulduğumuzu düşünün. Komşumuz on sekiz yaşındaki oğlumuzun biz yokken evimizde izinsiz parti verdiğini söylerse, oğlumuz hakkında daha çok şey duymak isterim. Partide ne olup bittiği hakkında tüm ayrıntıları bilmeme gerek olmasa da, ahlâki açıdan önemli bulduklarını bilmek isteyebilirim. Partiyi planlamış mıydı? Partide sadece o ve iki çok yakın arkadaşı mı vardı, yoksa ev doğru düzgün tanımadığı bir insan kalabalığıyla mı dolup taşmıştı? Koltuk nasıl kırıldı, kim kırdı? Böyle bir durumda gerekli bulduğumuz tüm bilgi çeşitleri aklımıza gelebilir.

Bilgi toplama sürecini suçlama eyleminden ayırmada güçlük çekebiliriz. Bu aşamada hatayı yargılayabileceğimiz bir arşiv oluşturmaya çalışırız. Bir kez ne olduğunu öğrendik mi, değerlendirecek olgulara dayanan bir arşivimiz vardır. Olaylar hakkında bilgilenme sürecinde aklayıcı olgular ortaya çıkabilir. Oğlum, iki arkadaşıyla çalışırken, birçok sınıf arkadaşının davetsizce eve doluştuğunu söyleyebilir. Bu bilgi güvenilirse, muhtemelen ahlâki yargılarımızı ve böylece oğlumdan gelecek özrün anlamını değiştirecektir (ve belki de özre gerek kalmayacaktır). Yine fail daha çok özür dilemeden önce olgulara dayanan bir arşivi gözden geçirmemiz gerekiyor.

Failin zarar verdiği sıradaki zihinsel durumlarının çoğu zaman önemli olgular arasında sayıldığını vurgulamak istiyorum. Mesela failin kastı ve duyguları neydi? Oğlum cezalandırıldığı için bana inat olsun diye mi parti verdi? Sembolik değerini bile bile, ailemize saygısızlık olsun diye kasıtlı olarak mı sallanan koltuğu kırdı? Biz yokken parti verme izni olduğunu mu düşünüyordu, koltuk öngörülemez bir hata sonucu mu kırıldı? Bu ayrımların rolünü daha sonra uzun uzadıya değerlendireceğim. Şimdi bunlardan, bir zarar üzerine titizce tutulan olgu arşivi öğeleri olarak bahsettim. Failin söz konusu zararı "kasten" vermediğini açıkladığı özür sayısı göz önünde bulundurulursa, bu bilginin arşive eklenebildiğince eklenmesi bilhassa önemli görünüyor.

Özürlerin bu olgu toplayıcı boyutu o kadar bariz görünebilir ki onu tamamen es geçebiliriz. Oğlumla parti ve kırık sandalye konusunda konuşursam ve bana "Af edersin" hatta "gerçekten çok özür dilerim, bir daha asla olmayacak" derse, yapmış olduğu şeyi yargılama konusunda sınırlı araçlarım vardır. Ne için özür diliyor? Bir daha yapmayacağı şey için mi? Neden özür dilediğini bilmezsem, özrün anlamı bir noktadan sonra anlaşılmazlaşacaktır.

Dalgıçlık dersi veren Karl Jesienowski'nin unutkanlıkla sahile geri dönüp, bir iki müşterisini Büyük Set Resifi'nde ölüme terk ettikten sonra dilediği özürde de benzer bir eksiklik var. "Bir biçimde sistemi geçemediler. Özür dilerim, en samimi özürlerimi sunarım."[1] Bu açıklamaya bakarak ölümlere neden olan koşulların ne olduğunu anlamıyoruz. Tam olarak ne için özür diliyor? İş başında içiyor muydu? Tekne çok mu kalabalıktı ya da yeterli personel yok muydu? Dalgıçlar onların suçlanabileceği ve Jesienowski'yi aklayacak riskli bir şey mi yapmıştı? Belki de öngörülemez bir ekipman arızası kazada önemli bir rol oynamıştı. Daha sonra inceleyeceğim üzere bu tip ayrıntılar bir taraf suçlanırken ve özür değerlendirilirken çok önemli olabiliyor.

Fail yoğun pişmanlık ifade ettiğinde bile, ciddi enformasyon eksikliğine rastlayabiliyoruz. Mesela, Çin Başbakanı Zhu Rongji taşrada yetersiz mali destek yapılmış bir okulda okula para toplamak için otuz sekiz çocuğun çatapat üretirken öldüğü bir patlama için getirilen suçlamalara yanıt verdi. "Gerçekler ne olursa olsun, benim ve Devlet Konseyi'nin inkâr edilemez sorumluluğumuz olduğunu düşünüyorum."[2] Lazare bu beyanın kriterlere göre "başarılı bir özür" olduğunu düşünse de, Zhu tam olarak ne olduğunu açıklasa ve trajedide onun ve hükümetinin rolünü beyan etse daha anlamlı olurdu.[3] İlk olarak olayı inkâr ettiği, okulları yeterince finanse etmediği, çocukları çalışmaya zorladığı ve bu tip bir felaketi engelleyecek güvenlik standartlarını yürürlüğe koymadığı için özür dilemediği sürece Zhu'nun ne için sorumluluk aldığını bilemeyiz. Bu şekilde oluşturulmuş bir olgu arşivi olmadan Zhu'nun ve konseyin, daha sonra tartışılacağı üzere, özrünün geçerli olup olmadığını yargılayamayız.

Eğer itham edilen, zarara yol açan olguları inkâr ederse, anlam biçimlerinin mümkün olabilmesi için önceden eksikliğin giderilmesi gerekir. Bir özür bazen genel kusuru itiraf ederken stratejik olarak olguların üstünü örtecek ya da onları olduğundan farklı sunacaktır. Bu vakalarda olguların çarpıtılmasına karşı dikkatli olmalıyız. Altı kadın, valilik kampanyası sırasında Arnold Schwarzenegger'i kariyerinin önceki döneminde onları cinsel açıdan taciz etmekle suçladı. Schwarzenegger şu beyanla cevap verdi:

> Size bazen kötü davranmış olduğumu söylemek istiyorum. Evet, dağınık film setlerindeydim ve bazen o zaman sadece oyun olduğunu düşündüğüm

1 Paul Slansky ve Arleen Sorkin, *My Bad: 25 Years of Public Apologies and the Appalling Behavior that Inspired Them*, Bloomsbury, New York, 2006, s. 40.

2 Lazare, *On Apology*, s. 13.

3 *A.g.e.*

> şeyler yaptım, pek doğru değillerdi. Ama artık anlıyorum ki insanları incitmişim. Ve incitmiş olduğum insanlara bunun için çok üzgün olduğumu söylemek istiyorum. Özür dilerim çünkü yapmaya çalıştığım şey bu değildi.[4]

"Kötü davrandığını" ve "pek de doğru olmayan şeyler" yaptığını itiraf ederken, ne kadar genel konuştuğuna dikkat edin. Tam olarak ne yaptı? Altı kadını cinsel açıdan taciz etti mi, etmedi mi? Ve bu edimi nasıl tanımlamalıyız? Bu tip ciddi edimler için özür mü diliyor ya da sadece "oyun" diye nitelendirdiği şey yanlış anlaşıldığı için üzüldüğünü mü ifade ediyor? Hatalı olduğunu itiraf ederken kasti davrandığını inkâr mı ediyor? Tabii bu sadece Schwarzenegger'in özrünün anlamıyla ilgili değil, politik kariyeri ve gerisinde ona karşı getirilen hukuki suçlamalarla da ilgili. Aynı zamanda kendini düzeltmiş ve hassas bir adam gibi görünürken, kendisine getirilen hukuki suçlamaları azaltmak için kelimelerle mi oynuyor? Schwarzenegger'in olguları nasıl döndürdüğüne ve "dağınık film setlerindeki" davranışları için nasıl özür dilediğine dikkat edin. Bu olguyu belki de şehvani davranışların Hollywood'un cinsellik vurgulu ve insanı objeleştiren setlerinde daha kabul edilebilir olduğuna inanmamızı istediği için öne sürüyor ve hareketlerinin inciticiliğini hafifletiyor. Belki bu tip arzulu kaçamaklara giriştiğini öne sürerek, hoş karşılanmayan girişimlerini reddeden kadınların üzerinde yük olan bir beceriksiz gibi görünmektense, maço ikon olarak konumunu daha da kuvvetlendireceğini hesaplamıştı. Ancak taciz suçlamalarına göre, bu eylemlerden çoğu, mitolojik bir film setinden ziyade, spor salonu, kafe, otel odası ve sokak gibi yerlerde gerçekleşmiş.[5]

Bir mağdurun olgu arşivi oluşturma çabasını boşa çıkarmada yaygın bir başka strateji, koşullu özürle ilgilidir. Bu özür tipinde "eğer iddia ettiğin gibi X'i yaptıysam ki bunu inkâr ediyorum, X için özür dilerim" gibi bir iddia öne sürülür. En azından on iki kadını taciz etmekle suçlanan Robert Packwood'un beyanı verilebilecek en sevimsiz örneklerden biridir. Packwood, "Yaptığım iddia edilen davranış için özür dilerim" der.[6] Packwood eğer suçlamalar doğru olsaydı özür dileyeceğini ima ediyor ama gerçeği inkâr ediyor. Böylece söz konusu normu kabul edebiliyor (cinsel taciz elbette yanlıştır) ve aynı zamanda bu değeri ihlâl ettiğini inkâr ediyor. Yorumcular, Packwood'un beyanından çoğu zaman "kötü özür" olarak bahsetse de, benzer taktikler tah-

4 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 178.
5 *A.g.e.*
6 *A.g.e.*, s. 207.

min edebileceğimizden daha yaygın. Mağdur etmekle itham edilenler çoğu zaman "eğer birileri hareketlerimden incindiyse, özür dilerim" gibi şeyler söyler. Bu tip bir iddia failin suç olarak *tanımlanabilecek bir şey* yaptığını onaylasa da (karşı tarafın suçlama getirme konusunda meşru olduğunu doğrulayamama konusuna daha sonra değineceğim), fail söz konusu suçu kabul etmeyi ya da dile getirmeyi reddeder. Böylece, ortada bahsedilecek bir hasarın olmaması ihtimaline açık kapı bırakılır ve bir hasarın mevcudiyetinin onaylanamaması özür dileyen tarafından haksızlığa uğradığını iddia eden kişiyi çok öfkelendirir. Bu tip özürlere cinsiyetçi ya da ırkçı yorumlar yapan konuşmacılarda sıklıkla rastlarız. "Biri yorumlarımdan incindiyse, özür dilerim" derler. Sözlerin birini incitip incitmediği sorusunu bir yana bırakırsak, bir özür ahlâki hassasiyetten yoksun bir beyanın sonuçları ne olursa olsun, deontolojik açıdan uygun olabilir çünkü her kabahat haksızlıkla ya da birine karşı suç işlemekle ilgili değildir. Birinin bir ahlâki görevi ihlâl ettiği için özür dilemesi gerekebilir ve kimse zarar gördüğünü iddia etmediği halde bunun yapılması gerekebilir. Bu nedenlerle "eğer"i bu yollardan kullanan özürlere karşı dikkatli olmalıyız. Daha sonra bu konuya daha ayrıntılı gireceğim.

Suçlananın samimi biçimde neyi ihlâl ettiğini bilmediği durumlar olabilir. Mesela fail ağır bir kazadan sonra hafızasını kaybettiği için kendisine atfedilen suçu hatırlamayabilir. Bu tip koşullar altında dilenen bir özür, mağdura anlamlı bir bilgi sunmayabilir ve fail çareyi başkalarının düzenlediği bir olay arşivine dayanarak özür dilemede bulabilir. Olgulara dair bilgiye sahip olmadığını iddia edenlerin bu savı, ihlâlin gerçekleşmediğini ima etmede edilgen bir araç olarak kullanmasına karşı da dikkatli olmalıyız. Bu vaka bizi Packwood'e geri getiriyor. Daha sonra onu tacizle suçlayan yedi kadının üçünü "tanımadığını" ve hikâyelerini "bilmediğini" iddia etmişti.[7] Bu şekilde bir özür daha sundu: "Hatırlamadığım, bilmediğim şeyler yaptıysam, bunları tanımadığım insanlara yaptıysam, bundan dolayı utanıyorum ve özür dilerim."[8] Packwood sözde hatırlayamadığı eylemlerinden ziyade bunları *hatırlamadığı* için özür diliyormuş gibi görünüyor ama eğer birini taciz etmiş gibi özür dilediğini iddia etseydi, yine çoğu özür dileyici anlamın noksan kalacağı kesindi. Şu iddiama bakın: "Abraham Lincoln'u öldürmüşçesine özür diliyorum." Hepimiz bu suçu işlemediğimi biliyoruz, bu yüzden özür dilemiyorum. Sadece katil olmam halinde özür dilememin gerekli olacağını kabul ediyorum. Yine suçu işlediğimi ima etmeden söz konusu değeri doğruluyorum.

7 *A.g.e.*, 208.
8 *A.g.e.*

Bir özürle alakalı olguları saptırmak, faillerde olduğu gibi, mağdurlar ve suçlamayı getirenlerin de aklını çelebilir. Mağdurlar çeşitli nedenlerden uğradıkları haksızlıkları süsleyebilir. Failin hafıza kaybı gibi vakalardan da öte bir mağdurun ve avukatlarının suçlanan üzerinde güç sahibi olduğu ve onu yaptığını bilmediği eylemler için özür dilemeye zorladığı durumları gözümüzün önüne getirebiliriz. Bir ebeveyn çocuğuna yapmadığı bir şey için özür dilemesini söyleyebilir. Hâkim karar vermek üzereyken bir sanıktan, o masum olduğunda ısrar etse bile, bir suç için özür dilemesini isteyebilir. Bir fail, daha sonra yanlış olduğu ortaya çıkan ya da her iki tarafın da kesin olmadığını bildiği olgulara dayanan bir özür sunabilir. Birinci durumda taraflar yeni bilginin önemine dayanan tüm özür dileyici değer alanlarını gözden geçirebilir. Diğer vakada, özür, özellikle özür dileyen ve özrü kabul edene has anlamı büyük ölçüde sağlamasa da, aslen cemaate yöneltilmiş çeşitli anlam biçimlerini koruyabilir. Mesela, bir kabine üyesi politik yönetim içinde dikkati kabahatinden başka yöne çevirmek için aslen cumhurbaşkanının hatası olduğu ikisi tarafından bilinen bir kusur işlemekten dolayı cumhurbaşkanına aleni bir özür sunabilir.

Kanuni kovuşturmalar, devletin tasdik ettiği resmi bir arşiv oluşturmak için değişen genişlik ve derinliklerde olguları keşfetme işine girişir. Bazıları için davanın esas faydası, hikâyelerin bu şekilde desteklenmesi ve zararın hafızaya kazınmasıdır. Bir araştırmaya göre, zarar mağdurlarının çoğu ne olup bittiğini öğrenmek istiyor ve bunun zararın tamirinden daha önemli olduğunu düşünüyor.[9] Minow, bunun ışığında Hâkim Marilyn Patel'in 1984 yılında ABD Yüksek Mahkemesi'nin ABD hükümetinin yaklaşık 120.000 Japon ve Japon-Amerikalıyı II. Dünya Savaşı'nda zorla enterne kamplarına yerleştirmenin anayasaya uygunluğunu destekleyen *U.S. v. Korematsu* kararını gözden geçirerek, karar düzeltme (*coram nobis*) yargısını tartışıyor. Patel'e göre bu kovuşturmalar, onun sadece Fred Korematsu'nun kararının ortadan kaldırılmasını değil, ABD hukuk kitaplarında Japon enterne kampları ile ilgili olgu arşivlerini de gözden geçirerek tarihsel hataları düzeltmesini sağlamış.[10] Böyle bir anlam 1988 Sivil Özgürlükler Kanunu'nun sunduğundan farklıdır ve onunla ölçülemez. 1988 Sivil Özgürlükler Kanunu enterne kampları için özür dilemiş ve hayatta kalan her bir enterne için 20.000 dolar ödemişti. Nuremberg Savaş Suçları Mahkemesi'ndeki önde ge-

---

9 Minow, *Between Vengeance and Forgiveness*, s. 103, alıntı Howard Zehr, *Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice*, Herald Press, Scottsdale, PA, 1990, s. 26.

10 Bkz. Minow, *Between Vengeance and Forgiveness*, s. 94-102.

len İngiliz savcı Sir Hartley Shawcross, amaçlarının sadece suçlanan Nazileri mahkûm etmekle sınırlı olmadığını, yüzyıllara dayanan olguları arşivlemeyi de amaçladığını kabul ediyor. "Bu mahkeme, çağdaş bir mihenk taşı ve gelecek tarihçilerin hakikat için, gelecek politikacıların ise bir uyarı olarak dönüp bakabileceği söz sahibi ve tarafsız bir belge sunacaktır."[11] Elbette nesnellik, belirsizlik, tekrar gözden geçirilebilirlik ve açıklanamazlık tüm tarih yazma çabalarının karşısında bir muamma olarak duruyor. Yeni olgu ve yorumlar gün ışığına çıktıkça ya da bir fail özür sunduktan sonra destek kazandığında, anlamlar buna göre değişecektir.

Bir failin özürden sayılacak herhangi bir şey sunmadan itirafta bulunabileceğine ya da edimlerini anlatabileceğine dikkat etmeliyiz. Kişi mağdur ettiği iddia edilirken edimlerini itiraf ettiğinde ama kararlı biçimde onları savunduğunda, birçok çatışma bu aşamaya bile gelmez. Komik bir örnek vermek gerekirse, *Seinfeld*'in bir bölümünde George Anonim Alkolikler programına devam eden bir tanıdığı kendisinden özür dilesin diye başının etini yerken bu tip bir senaryoyla karşılaşırız. George arkadaşının ona kazağını ödünç vermeyi reddettiğini, George'a "kazağın boyun kısmını gevşeteceğini" söylediğini iddia eder. George arkadaşıyla karşılaştığında, adam yaptıklarını kabul eder, savunur ve kinayeli biçimde merhamet eder: "Soğan kafanın ince örülmüş kazağımın normal boyuttaki boyun kısmını bulmakla cebelleşmesini istemediğim için çok özür dilerim."[12] İtiraflar v[illegible]lar neler olduğunu hatta belki de neden olduğunu anlamamıza yard[illegible], bu sayede gelecekte uğrayabileceğimiz bir zarara karşı önlem alabiliriz ama bunu pişmanlık ya da nedamet gibi bir şey olmaksızın da elde edebiliriz. Bu açıdan G. H. W. Bush'un 1988 başbakanlık kampanyası sırasında, ABD kruvazörünün İran uçağını vurup 290 sivili öldürmesi üzerine verdiği savunmacı beyanı değerlendirin. "Amerika Birleşik Devletleri adına asla özür dilemem, olgular umurumda değil."[13]

Son olarak, bu olguların *ne şekilde* açığa çıktığı da anlamlarını etkileyecektir. Eğer fail rahat rahat gelir, dürüst ve kati bir duruşla ve ekonomik, toplumsal ya da hukuki sonuçları açısından ona zarar verme olasılığı olan bir ifade sunarsa bu açıklama, olayları failin isteğine ters düşecek şekilde öğreneceğimiz diğer açıklamalardan ayrılır. Eğer biri kapıma gelse, bana seneler evvel arabamı çaldığını söyler ve özür dilemek istese bu açıklama, suçlu bulun-

11 International Military Tribunal, Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, 14 Kasım 1945 - 1 Ocak 1946, c. 3, International Military Tribunal, Nuremberg, 1947, s. 92.

12 Seinfeld, "The Apology", Bölüm 909. Yapımcılar, Larry David, George Shapiro ve Howard West.

13 Jonathan Atler, "High Stakes in New Orleans", *Newsweek*, 22 Ağustos 1988, s. 15.

duktan sonra, yaptığı haksızlığa karşı yargılanmayı beklerken yapacağı özürden çok farklı olacaktır. Önceki itiraf biçimi (daha sonra tartışacağım göz önünde bulundurulması gereken diğer noktalarla birleştiğinde) ahlâken benim için o kadar önemli olurdu ki belki de davadan tümüyle vazgeçerdim.

SORUMLULUĞUN KABULÜ

Merhamet İfadesinden Ayrı Olarak

Her şeyden önce, özür dileyici söylemin bir araya getirdiği çeşitli "ahlâki sorumluluk" anlamları arasında ayrım yapmam gerekiyor. Birincisi, başkalarına zarar vermemiş olsam bile onlara yardım etme ödevim –buna ahlâki sorumluluk da diyebiliriz– olabilir. Sokakta ağır yaralanmış bir insana rastlarsam, ben yaralamadığım halde ona yardım etmem gerekir. Bu tip bir yardım, durumu için suçlanmayı hak etsem de etmesem de, ahlâki sorumluluğumdur. Talihsiz koşulların nedeni olmadığımda bile, ödev olarak ahlâk sorumluluğunun bu anlamını yardımseverlik ya da doğal afet yardımı yükümlülüklerimi tarif etmek için kullanabileceğime dikkat edin.

İkincisi, başkalarının neden olduğu durumları düzeltmede ahlâk sınırları dışında bir sorumluluğum olabilir. Mesela, diğerleri gittikten sonra etrafı temizleyen hademe ya da bir devlet başkanının selefinin geride bıraktığı sorunları düzeltmek zorunda kalması gibi, işim gereği benden diğerlerinin yarattığı problemleri çözmem bekleniyorsa.

Üçüncüsü, ahlâki sorumluluk, bir duruma neden olduğum ve bu yüzden bununla ilgili herhangi bir övgü ya da kınamanın bana yöneltilmesi gerektiği anlamına da gelebilir. Buna *nedensel ahlâki sorumluluk* diyebiliriz. Sokaktaki bir adamın yaralanmasından sorumlu olduğumu çünkü bir çocuğa vurduğunda onu engellemek için zor kullandığımı söyleyebilirim. Burada yaralanmadan, polisin kahramanca bir kurtarmadan ahlâken sorumlu olduğu şekilde sorumluyum. Duruma neden oluyorum ve böyle yaptığım için övülmeyi hak ediyorum. Hareketlerimin övülesi ya da kınanası olduğu konusunda bir anlaşmazlık olsa bile nedensel ahlâki sorumluluk kabul edebilirim. Bir devlet başkanının popülerliğine bakmaksızın bir girişim için nedensel ahlâki sorumluluğu olduğunu öne sürmesi gibi.

Kategorik özürlerin uygulanmaya en yatkın olanı *suçlanmayı hak etmek*, hem nedenselliği hem sorumluluğu kabul eder. Karşımdakini soyarken ona zarar verdiğimi bu yüzden tüm suçlamaları hak ettiğimi itiraf edebilirim.

Bu ayrımları akılda tutarsak bir eşin ya da bir politikacının "X'in so-

rumluluğunu üzerine alıyor" iddiasındaki muğlaklıkları fark edebiliriz. Ahlâki ödevini vermediği bir zararı telafi etmek için mi yerine getirecek, konumu yüzünden başkalarının neden olduğu problemleri mi düzeltmek zorunda ya da zararı o vermiş de suçlamaları mı kabul ediyor?

Bazı jestler bu üç anlamıyla da sorumluluk iddiasında bulunmaz. Şu cümlelerdeki anlam farklılıklarına dikkat edin: 1) "büyükanneniz vefat etti"; 2) "büyükannenizi öldürdüm"; 3) "büyükannenizin vefatından esef duyuyorum" ve 4) "büyükannenizi öldürdüğüm için esef duyuyorum." İlk önerme belki de aile soy kütüğünüzü araştıran bir tarihçiye ait olabilirdi, mesela "Büyükanneniz 1950 yılında vefat etti." Bu cümleyi az önce aktaran hiçbir anlamda sorumluluk almayacaktır. İkinci cümleyi ölüm olgusunu soğukkanlı bir biçimde aktaran ve neden olarak "devletin koyduğu idam cezasının gerekliliklerine uygun olarak büyükannenizi öldürdüm" cümlesini öne süren bir devlet görevlisi sarf edebilir. Görevli nedensel ahlâki sorumluluğu kabul eder ve hareketinin meşru olduğuna inanır. Bu iki sav özür olarak kabul edebileceğimiz hiçbir şey sunmuyor ama üçüncü ve dördüncü cümleler daha da çok kafa karışıklığına neden oluyor. Üçüncü örnekteki "X gerçekleştiği için esef duyuyorum" biçimini alan merhamet ifadelerini verdiği zararı kabul eden özürlerden ayırabiliriz. Haksızca büyükannenizi öldürdüğümü ve suçu üzerime aldığımı itiraf etmediğim sürece "Büyükannenizin vefatından esef duydum" gibi bir ifadeyi özür olarak almayız. Bu nedametten ziyade merhamet bildirir.

Bu önermeler arasındaki farklılıkların ne kadar bariz olduğunu arkadaşıma büyükannesinin ölümü için başsağlığı diledikten sonra "özrümü kabul ettiğini" açıkladığı zaman karşılaşacağımız tuhaflıkla gösterebiliriz.[14] Cevabı, jestimi yanlış anladığını gösterecektir ve büyükannesine zarar verdiğimi açıklığa kavuşturmam yönünde beni kamçılayacaktır. Merhumu ne kadar sevdiğimi, ne kadar üzüldüğümü ve belki de zor zamanlarında ailesine yardım etme niyetinde olduğumu söyleyerek konuşmamı uzatabilirim. Buna karşın başsağlığı dileklerime "yanlış bir şey yapmadın" diyerek cevap verirse, benzer şekilde aramızda yanlış anlaşma olduğu ortaya çıkacaktır. Daha önce bahsedildiği üzere bu tip hassas noktalar özellikle anadili İngilizce olmayanlarda zorluk yaratabilir. Empatinin önemini azaltmadan edilgen çatılı "büyükanneniz öldürüldüğü için esef duyuyorum" cümlesiyle "büyükannenizi öldürdüğüm için esef duyuyorum" cümlesi arasındaki açık ve net farka dikkat edebiliriz. Etken çatılı cümle sorumluluğu üstlenir. Edilgen çatılı cümle üst-

14 Deborah Tannen'in bu ayrımı not ettiği yapıt: *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*, Ballantine Books, New York, 1990, s. 233.

lenmez. Kardinal Bernard Law'ın "[çocuk tacizcisi] John Geoghan'ın atanması konusunda karar verildi ki bu esef verici ve yanlıştır" iddiası Law'ı kimin bu yanlış kararları aldığını net bir biçimde açıklamaktan kurtarır.[15] Bu bağlamda olgusal soruları (kararları kim aldı?) sorumlu makamlardan ayırmanın ne kadar zor olduğunu görebiliriz.

Üçüncü ve dördüncü önermelerdeki ortak "esef" sözü özürlerde nedenselliğin rolü konusunda bulanıklık yaratıyor. Bu durum da çeşitli kafa karışıklığı ve manipülasyon fırsatına yol açıyor. Soruşturma memurlarının arkadaşımın büyükannesinin ölümünden esef duyduğumu bir suç itirafı olarak alması tuhaf olurdu, yine de hukuk teorisyenleri merhamet ifadelerinin davalarda kanıt olarak kullanılmaktan çıkarılması sorunsalına ciddi biçimde yoğunlaştı.[16] Birçok eyalet, popüler özür algılarının yanlış anlaşılmaya ne kadar açık olduğunun bir göstergesi olarak, merhamet dilinin –herhangi bir itiraf tipinden farklı olarak– bazı davalarda kanıt sayılmaması için ilgili yasaları gözden geçirdi.[17] Bu tip "güvenli özür"e dayanan yasalar koyma ihtiyacı, tarafların "mağduriyetinize esef duydum" gibi açıklamaları suç kabulü olarak aldığı, hayret verici bir tarihi gözler önüne seriyor. Merhametin hukuki bağlamlarda ifade edilmesini sağlayan önlemleri yasa halinde toplamak karışıklığı biraz azaltabilir ama onlara "merhamet özürleri" demek, merhamet ve özür anlamları "esef" kelimesinde iç içe geçtiği sürece karışıklığın devam etmesine yol açacak gibi görünüyor.

---

15 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 168.

16 Mesela, bkz. William K. Bartels, "The Stormy Sea of Apologies: California Evidence Code Section 1160 Provides a Safe Harbor for Apologies Made after Accidents", *Western State University Law Review*, c. 28, 2000/2001, s. 141-57; Jonathan R. Cohen, "Advising Clients to Apologize", *Southern California Law Review*, c. 72, 1999, s. 1009-69, 1061-4; Jonathan R. Cohen, "Nagging Problem: Advising the Client Who Wants to Apologize", *Dispute Resolution Magazine*, İlkbahar 1999, s. 19, Jonathan R. Cohen, "Legislating Apologies: The Pros and Cons", *University of Cincinnati Law Review*, c. 70, 2002, s. 1-29; Steven Keeva, "Does Law Mean Never Having to Say You're Sorry?" *American Bar Association Journal*, c. 85, 1999, s. 64; Elizabeth Latif, "Apologetic Justice: Evaluating Apologies Tailored Toward Legal Solutions", *Boston University Law Review*, c. 81, 2001, s. 289-318, Aviva Orenstein, "Apology Excepted: Incorporating a Feminist Analysis into Evidence Policy Where You Would Least Expect It", *Southwestern University Law Review*, c. 28, 1999, s. 221-75 ve Peter Rehm ve Denise Beatty, "Legal Consequences of Apologizing", *Journal of Dispute Resolution*, 1995, s. 115-30. Ayrıca bkz. Lee Taft, "Apology Subverted: The Commodification of Apology", *Yale Law Journal*, c. 109, 2000, s. 1135-60 (böyle bir yasamayı eleştirel değerlendiriyor).

17 Mesela bkz. Mass. Gen. Laws. Ch. 233, 23D (1999) ("merhamet ya da genel bir iyilikseverlik anlamı ifade eden beyanları, yazıları ya da iyiliksever jestleri hukuk davasında bir yükümlülük itirafı kanıtı olarak" geçersiz kılar), Tex. Civ. Prac. & Rem. Code Ann. 18.061 (a) (1) (West 1999) ("kazayla bağlantılı olarak bir bireyin acısı, mağduriyeti ya da ölümü ile ilgili merhamet ya da genel bir iyilikseverlik anlamını" geçersiz kılar), Assembly 2804, 1999 Reg. Sess. (Cal. 2000).

Şimdi yetkililerin nedensel sorumluluktan kaçındıkları ama özür olarak adlandırılabilecek çeşitli örneklerine göz atabiliriz. Avustralyalıların, hükümetleri Aborijinleri zor kullanarak topraklarından dışarı atması nedeniyle, "özür dilemeleri" için (26 Mayıs Avustralya'da "Özür Günü"dür) internet üzerinden bir liste oluşturmaları nedensel sorumluluğu bir özrün dışında bırakmaya açık bir örnek oluşturur. Organizasyonu yapanlar katılımı teşvik etmek için şöyle demiştir: "Eğer adınızı listeye eklemek istemiyorsanız" imzanız sorumlu olduğunuzu kabul etmek anlamına gelmez çünkü "bir özür 'Bu olay gerçekleşmemeliydi. Bu olay bir daha gerçekleşmemeli' der. Bu 'Oldu bir kere, akışına bırak. Ben suçluyum' demek değildir."[18] Yaklaşık 25.000 kişi dilekçeyi imzaladı. Bu tip bir özrü daha önce incelediğimiz örnekteki vefat etmiş akrabanın arkasından sunulan başsağlığında ifade edilen esef duygularından ayrıştırmak zor görünüyor. Ben doğmadan önce gerçekleşmiş soykırım da dahil, yıkım getiren tarihi olaylardan biri için "Bu olay gerçekleşmemeliydi. Bu olay bir daha gerçekleşmemeli" diyebilirim. Ancak olay için sorumluluğu üstüme almadığım sürece, böyle bir iddia özürden ziyade beyana benzeyecektir. Çok az kişi, Auschwitz'den hayatta kalan bir kişinin, suçu olduğunu (Nazilerle işbirliği yapmak ya da onlara direnememek gibi) kabul etmediği sürece, soykırımın yanlış olduğu ve bir daha gerçekleşmemesi yönündeki iddiasını soykırıma karşı bir özür olarak alacaktır. Organizatörlerin bu ifadesi, günümüz Avustralyalılarının kendi hesaplarına Aborijinlerin mağduriyetinin devamına katkıda bulundukları, belki de önceden sömürülmüş insanların bahasına haksız faydalar elde ederek akabinde bizzat ayrımcılık yaptıkları, bu eylemlerin önüne geçemedikleri ya da bunlara göz yumdukları için sorumluluk alamayacakları anlamına gelmiyor. Ancak başkalarının uzak geçmişte kalmış hatalarını açıklamakla zarar için kişisel sorumluluk almak arasında net bir ayrım olduğunu görebiliriz. Her ikisi de çok anlamlı olabilir ama şeklen sundukları anlamlar arasında fark var.

"Esef" kelimesi, çeşitli anlamlarının sıklıkla iç içe geçtiği göz önünde bulundurulduğunda, kendini özür dilemeyle ilişkilendirdiğimiz her şeyin dilsel sembolü olarak belirginleştiğinden etkin bir tuzak işlevini görebilir. Bazıları sorumluluğu kabul eden ve ondan kaçınan beyanlar arasındaki anlam bulanıklığından istifade eder ve "esef" kelimesini beyana dahil etmenin mağdurun karşı tarafın sunduğundan daha anlamlı bir özür kabul ettiğine inanmasını sağlayacağını umar. "Esef"in anlamlarını kavramak kitabın kısmi çaba-

---

18 "Apology Australia, http://apology.west.net.au/. Ulusal Avustralya Kütüphanesi'nin web arşivinde http://pandora.nla.gov.au/pan/10736/20050711/apology.west.net.au/index.html.

sıdır ama ilk bakışta "esef"in bir yandan merhamet, üzüntü ya da yas ("Başınıza gelenlere esef duydum"), diğer yandan yapılan kabahat için duyulan pişmanlık ("Size hakaret ettiğim için esef duydum") göndermelerinde bulunabileceğini görebiliriz. "Esef"in hayıflanma, acınma gibi anlamları ("Keşke evde kalmasını söyleseydim. Başına gelenlere esef duydum" da olduğu gibi) terimin kullanışını daha da zorlaştırır. Bu yüzden stratejik biçimde yerleştirilmiş "esef" kelimesi, suçlanan taraf hatasını kabul etmeden pişman görünmek istediğinde, çoğu zaman dikkati başka yöne çekme işlevi görür.

Failin nedensel sorumluluk kabul etmesi de mağduru mağduriyetinde karşı tarafın sorumluluğu ile ilgili şüphelerden arındırır. Mesela hane içi taciz vakalarında mağdur çoğu zaman uğradığı haksızlıkların en azından kısmen kendi hatası olduğuna inanır. Niteliği belirtilmiş ahlâki sorumlulukla suçu mağdurdan alıp faile aktarabiliriz. Ancak hâkim gibi bir üçüncü tarafın da bunu yapabileceğine dikkat edin.

Başkan G. W. Bush'un Ebu Garip hapishanesindeki mahkûmlara yapılan işkenceler konusundaki iddialarını düşünün. İlk olarak El-Hurra televizyonu ve El-Arabia uydu kanalıyla yapılan röportajlarda şunları söylemişti: "Iraklıların bu uygulamaları tiksindirici bulduğumu anlamaları gerek" ve "O hapishanede olup bitenler benim bildiğim Amerika'yı temsil etmiyor."[19] Birçok köşe yazarı Bush'un savunmacı iddialarını yetersiz buldu ve bir özür bekledi. Ertesi gün Beyaz Saray basın temsilcisi Scott McClellan gazetecilere başbakanın hapishanede "olanlar için esef duyduğunu" bildirdi.[20] Ulusal Güvenlik İlişkileri Yardımcısı Condoleezza Rice da benzer şekilde "Amerika Birleşik Devletleri ABD birliklerinin Iraklı mahkûmlara yaptıklarından derin esef duyuyor" dedi.[21] Bush'un kişisel bir özür sunması yönünde talep giderek artarken, başkan o hafta Ürdün Kralı II. Abdullah'la görüşmelerinde "esef" sözcüğünü araya sıkıştırdı: "Iraklı mahkûmların ve ailelerinin maruz kaldığı aşağılamalar dolayısıyla esef duyduğunu" belirtti. Ayrıca ekledi, "Bu resimleri gördükleri için Amerika'nın gerçek özünü ve kalbini kavrayamayan insanlar adına da bir o kadar esef duyuyorum. Onu [Abdullah'ı] benim ve benim gibi düşünen Amerikalıların gördüklerimizden hiç hazzetmediğimizi ve bun-

19 "Bush Reaches Out to Quell Arab Rage at Inmate Abuse", *The Boston Globe*, 6 Mayıs 2004.

20 David Stout ve Terence Neilan, "Bush Tells Arab World that Prisoner Abuse was Abhorrent", *New York Times*, 5 Mayıs 2004.

21 "Bush Calls Iraq Abuse Abhorrent", BBC News, 5 Mayıs 2004. Rice da "Bu insanların başına gelenlerden ve ailelerinin muhtemelen hissettikleri için derin bir esef duyuyoruz. Doğru değil. Ve olan bitenin sonuna kadar gideceğiz. Iraklı mahkûmların tacizine karışan kimseyi kabul etmeyeceğiz" dedi. Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 150-51.

ların midemizi bulandırdığı konusunda temin ettim."[22]

Yönetimi sırasında desteklenen ya da izin verilen politikalar yüzünden başkanın şu ya da bu şekilde işkenceden nedensel olarak sorumlu olup olmadığı ile ilgili soruları bir kenara bırakırsak, hiçbir beyanının bir merhamet ifadesinden ya da Amerikalılara Iraklıların mağduriyeti yüzünden getirilen suçlamaların reddi dışında bir şey sunmadığını görebiliriz. Başkan, verilen zarar için sorumluluğu üstüne almak yerine, iddialarında neden-sonuç zincirinin yüksek rütbeli ABD yetkililerine uzandığı konusundaki suçlamaları inkâr ediyor ve iç karartıcı resimlerin geride bıraktığı sadist ABD ordusu imajının üstünü örtmeye çalışıyor. Bush, "esef" sözünü kullanarak, kendi nedensel sorumluluğunu ya da vahşetteki sorumluluğunu kabul etmekten ziyade başsağlığı diliyor ve kendini savunuyor. Savunma Bakanı Donald Rumsfeld de bu stratejiyi izliyor: "ABD silahlı kuvvetleri mensupları tarafından kötü muameleye maruz kalan Iraklılara en derin özürlerimi sunarım. Milletimizin değerleriyle çelişiyordu, ordunun silahlı kuvvetlerdeki erkek ve kadınlara öğrettikleriyle çelişiyordu ve kesinlikle kökten Amerikalı olan her şeyin tam tersiydi."[23] Rumsfeld "özür" dediği bir şey sunarken, suçlamalar için sorumluluk alamayacağını çünkü olan bitenin denetiminden sorumlu olduğu askeri eğitimle çeliştiğini ima ediyor. Böyle bir iddia, yönetimin bu eylemlere girişenin birkaç kötü kalpli asker olduğu yönündeki konumunu destekliyor.

Kişisel sorumluluk almak Sabrina Harman gibi bir düşük rütbeli ihtiyat personeline kalmıştı. Dediğine göre ordu istihbaratının "[gözaltı ve sorgu-

---

22 Elisabeth Bumiller ve Eric Schmitt, "President Sorry for Iraq Abuse; Backs Rumsfeld", *New York Times*, 7 Mayıs 2004. The White House, "Interview of the President by Al-Ahram International", http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/05/20040507-7.html. Bush Al-Ahram International ile 6 Mayıs 2004'te röportaj yaparken benzer beyanlarda bulunmuştu: "Bu bireylerin uğradıkları aşağılamadan esef duyuyorum. Bunun olduğunu görmek midemi bulandırıyor. Başka neden esef duyduğumu söyleyeyim size. Irak'ta askerlerimiz hakkındaki gerçeklerin üstü örtüldüğü için esef duyuyorum. Bir başka deyişle, Irak'ta mükemmel vatandaşlarımız, iyi çocuklarımız, iyi askerlerimiz var. Her gün Irak vatandaşlarının daha iyi hayatları olması için çalışıyorlar. Ve bu muhteşem Amerikalılar her gün binlerce kez nezaket gösteriyor ve Iraklı vatandaşlar için gerçekten endişeleniyor. Amerikalılar için korkunç mu korkunç bir dönem, bunları televizyon ekranlarından gören Irak vatandaşları için korkunç olduğu gibi." Röportajı yapan sordu: "Peki 'Esef duyuyorum' dedikten sonra Iraklılardan ve Arap dünyasından özür dilemeniz gerektiğini düşünüyor musunuz?" Bush şöyle cevap verdi: "Mahkûmlar için esef duyuyorum, gerçekten. Bence çok aşağılayıcı. Ve Arap dünyasının anlaması gereken birkaç şey var. Birincisi bir diktatörlükte bunlar açığa çıkmazdı. Diğer bir deyişle, eğer bir diktatör rejiminde işkence olsaydı, hiçbir zaman gerçeği öğrenemezdik. Demokrasilerde gerçeği öğrenirsiniz. Ve adalet yerini bulur. Ve insanların bilmesi gereken şey bu."

23 "Rumsfeld Testifies Before Senate Armed Services Committee", *The Washington Post*, 7 Mayıs 2004.

lama] kurallarını koyduğu" kabulüne dayanarak hareket etmişti ve "[işinin] esas planının onları uyanık tutmak, konuştuklarında dünyayı onlara haram etmek" olduğuna inanmıştı.[24] Asker ve askerî polis olarak "görevlerimi yerine getiremedim ve koruma ve savunma misyonumda başarısızlığa uğradım" dedi. "Hareketlerim askerleri ve sivilleri büyük riske soktuğundan, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı nefret ve isyanı potansiyel olarak artırdığından, salt Iraklıların değil, bugün hizmet veren her askerin de yüzünü kara çıkardım." Mahkûmlarınkinden ziyade meslektaşı ABD askerlerinin uğradığı zararı vurgulayarak, daha sonra tartışacağım, mağdura daha az odaklanan yaygın bir probleme örnek teşkil ediyor. İşkence suçlamalarına karşılık verirken, esas olarak vahşete uğrayanların değil, Amerika Birleşik Devletleri'nin seferinin üzerindeki etkisi merkezinde yaklaşan yönetim taktiği ile uyum içerisinde. Harman hüküm giydiği duruşmada ahlâki neden-sonuç sorunsalını muğlaklaştırmadı: "Eylemlerimin tüm sorumluluğunu üstüme alıyorum... Verdiğim kararlar sadece bana aittir."[25] Daha sonra gözden geçireceğim üzere burada izleyicinin önemine dikkat edebiliriz. Eğer meslektaşı ABD askerlerine sesleniyorsa, onlar ABD'nin amaçlarına zarar verildiğini onaylayan bir özürle özellikle ilgileneceklerdir.

Failler bazen kişisel sorumluluk anlamının üstünü örtecek sözler sarf edecek kadar ileri gidecektir. Brigestone-Firestone CEO'su Masatoshi Ono şirketinin lastiğinin takıldığı araçları kullanan çok sayıda şoförün ölmesi ve yaralanması üzerine şu beyanda bulundu: "Amerikalılar, sizden özür dilemek için karşınızdayım. Özellikle arabaların tepetaklak olduğu bu kazalarda sevdiklerini kaybeden ailelerden [özür dilemek istiyorum]. Bu duruşmaya yol açan olaylar için Bridgestone-Firestone adına tüm sorumluluğu kişisel olarak almayı kabul etmek için geldim."[26] Ono'nun "bu duruşmaya yol açan olaylar" için tam sorumluluk almayı kabul ettiği göz önünde bulundurulursa, sadece empati duyduğunu ifade etmek ya da mağdur taraflara yardım etme yükümlülüğü olduğunu kabul etmekten çok sorumluluğu kabul ediyormuş gibi görünüyor. Ancak soruşturmalar açıklığa kavuştukça Ono, bu beyanda bulunma amacının sadece "araçları kullanırken ürünlerimiz yüzünden kaza yapan bireylere duyduğu merhameti kişisel olarak ifade etmek" olduğunu açıkladı. Arşivlerde açık açık "tam ve kişisel sorumluluk" aldığı görünüyorken,

---

24 Jackie Spinner, "Soldier: Unit's Role Was to Break Down Prisoners", *The Washington Post*, 8 Mayıs 2004.

25 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 151.

26 *A.g.e.*, s. 39.

sadece bireylerin acılarını paylaştığını kastettiğini açıklıyordu: "Eğer kazalardan sorumlu tutulacaksak, bu başka bir mesele. Ancak belki de kazalara yol açan dış nedenler var. Bu durumda kazalardan sorumlu olduğumuzu söyleyemem."[27] Bu yüzden, fail ifadesini bir özür olarak tanımlasa ve sorumluluk kabul etse bile, böyle beyanlar sorumluluktan anladığımız açık ve seçik kavramları taşımıyor olabilirler. Başkan Bush'un Katrina Kasırgası'ndan sonra verdiği beyanı da gözden geçirebiliriz. "Katrina yönetimimizin her seviyesinde karşılık verebilme gücümüz açısından ciddi problemler sundu" diye itiraf etti. "Sorumluluğu üzerime alıyorum."[28] Ama eğer hiçbir biçimde, hatta Federal Acil Yönetim Kurumu'nun başına vasıfsız bir tanıdığını atadığı için bile kişisel kusur kabul etmiyorsa, ne tip bir sorumluluk aldığını insan kendine sormadan edemiyor.[29]

Nedensellik ve Ahlâki Sorumluluk

Failin sorumluluğu kabul edebilmesi için tam olarak hangi nedenden sorumlu olduğunu kati surette analiz etmelidir. Bazı vakalarda bu basit görünse de, nedenselliğin metafiziği ve ahlâki sorumlulukla ilişkisi yüzünden zarar için sorumluluğu üzerine alma, bir dizi karmaşık sorun açabilir. Bu geniş ve derin alan için özet bir bakış sunmayı bile başaramayabilirim ama nedensellik sorunlarının özürlerin anlamlarını tartışmalı hale getirebileceği alanları işaretlemek için burada kısaca bir iki noktadan bahsedeceğim.

Bir örnek, aklımdaki zorlukların ne olduğunu açıklığa kavuşturmama yardım edebilir. Bir arkadaşımla yemek randevum olduğunu düşünün ama son dakika başka arkadaşlarımla sinemaya gitmeye karar veriyorum. Filme yetişme heyecanıyla yemeği iptal etmek için arkadaşımı aramayı akıl edemiyorum. Birçok vakada olduğu gibi nedensellik ve sorumluluk doğrudandır: Arkadaşıma karşı kusur işledim, uğradığı her zararı kabahatimin doğrudan sonucu olarak benden bilebilir ve ondan özür dilemeliyim. Ama seçimimin "doğrudan sonucu" ile ne kastediyorum? Arkadaşım ayarladığımız buluşma saatinden bir iki dakika önce beni restoranın dışında beklerken soyuldu. Bu benim kabahatim mi? Sorumluluğu üzerime alıp kaçırdığım yemek kadar bu saldırı için de özür dilemeli miyim? Ya tüm ilişkilerinde beni beklediği zaman hissettiği gibi güvensiz hissetmeye başlarsa, bu durum onda yıllarca terapi ve

---

27 *A.g.e.*

28 Elisabeth Bumiller ve Richard Stevenson, "President Says He's Responsible in Atorm Lapses", *The New York Times*, 14 Eylül 2005.

29 Darren Fonda ve Rita Healy, "How Reliable is Brown's Resume?" *Time Magazine*, 8 Eylül 2005.

ilaç tedavisi görmesine yol açacak şiddetli bir depresyon nöbetini tetiklediyse? Tüm bunların suçu da benim mi?

Bu tip örneklerin akla getirdiği sorular tuhaf görünebilir. Bir de işletmesine karşı açılan grup davası sırasında tütün yöneticisi Nicholas Brookers'ın iddiasına bakın. "Yeni yeni girişiğimiz [sağaltıcı faaliyetlerden] çoğu çok daha önce yapılabilirdi. Bundan samimi pişmanlık duyuyorum." Ekliyor: "Sigarayı bırakmama kararınızı değiştirebilirdi, daha önce bırakmanızı ya da bir daha sigaraya başlamamanızı sağlayabilirdi [diye düşündüğünüz] her şeyle ilgili, sizden samimiyetle özür dilerim."[30] Bu tip bir vakada nedensellik ve ahlâki sorumluluk sorunları Brookers'ın beyanının anlamını kökten dönüştürecek sorular sorar. Şirketinin faaliyetleri yüzünden birkaç müşterisinin daha çok sigara içme olasılığında azıcık bir artış olduğu için mi, ürünlerinin belirli bireyler üzerinde sağlıkla ilgili uzun vadeli sonuçları yüzünden mi sorumluluğu üstüne alıyor? Akciğer kanseri mağdurlarının ailelerinden özür dilemeli mi, kayıplar için ekonomik sorumluluk almalı mı ya da bu sorumluluğu sigarayı bırakma iradesini gösteremedikleri için tiryakiler mi üzerine almalı? Ya bu bireylerden biri akciğer kanserinden değil de, tıbbi bir ihmal sonucu sigarayla ilgili önemsiz bir hastalıktan öldüyse? Bu tip sorular metafizik, ahlâk, politika ve nedensellik yasası ile ilgili karmaşık ve tartışmalı sorunları su yüzüne çıkarıyor ve özrün böyle bir anlamı tüm gerisindeki muammalara dayanıyor. "Kişisel sorumluluk" fikrinin bizzat politik ithamı ilettiği düşünülürse, bu mayın tarlası polemiğine karşı dikkatli olmalıyız.

Kaçırılmış yemek örneğine gelince, arkadaşım bir bakıma benim yüzümden soyuldu. Bu gerçek göz önünde bulundurulursa, benim ihlâlim (ya da olmazsa olmaz kabahatim) olmasaydı o kötülük vuku bulmayacaktı. Sözümü tutsaydım güvenli biçimde içeride oturuyor olacaktık. Bazılarının "doğrudan nedensellik" ya da "olgusal nedensellik" diye adlandırdığı şeye göre, kişisel sorumluluk bu şekilde maddi nedensellik yoluyla olaylar dizgisine eklemlenir.[31] Dolu fırtınası penceremi kırdığında, barbarın birini "sorumlu tuttuğu-

---

30 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 38.

31 Maddi nedensellik teori örnekleri için bkz. Phil Dowe, *Physical Causation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000; Judea Pearl, *Causality*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000; Wesley Salmon, *Causality and Explanation*, Oxford University Press, Oxford, 1998; D. H. Mellor, *The Facts of Causation*, Routledge, Londra, 1995; Michael Tooley, *Causation: A Realist Approach*, Clarendon Press, Oxford, 1987; Wesley Salmon, *Scientific Explanation and the Causal Structure of the World*, Princeton University Press, Princeton, 1984 ve J. L. Mackie, *The Cement of the Universe*, Oxford University Press, Oxford, 1974. Doğrudan nedensellik hakkında tartışmalar için bkz. M. Moore, "The Metaphysics of Causal Intervention", *California Law Review*, c. 88, 2000, s. 827-78; J. Stapleton, "Law, Causation and Common Sense", *Oxford Journal of Le-*

muz" gibi doluyu da "sorumlu tutabiliriz." Burada farklı sorumluluk kavramları söz konusudur. Birincisi penceremizi kıran doluyu düşündüğümüzde doğal nedene ahlâki yargılarımızı yansıtmayız. Ancak barbarı sorumlu tutarız. Maddi nedensellik üzerinden belirlenenler, ahlâki değerlerimizi birini suçlu bulduğumuz zamanki gibi ciddiye almamızı gerektirmez. Bu yüzden, yemek örneğini bu açıdan analiz etmek talihsiz olur çünkü böyle bir teoriye göre bütün olaylar birbiriyle o kadar ilintilidir ki özel olarak birine sorumluluk yükleyemeyiz. Bazı doğrudan nedensellik teorilerine göre arkadaşımın annesi de kızının başına gelenlerden sorumlu tutulabilir çünkü kızını doğurması olmazsa olmaz koşuldur, kızını doğurmasa arkadaşım hiçbir zaman bu kötülüğe uğramayacaktı.

Tüm olaylara kendisinden önce gelenlerin toplamının neden olduğu iddia edilebilir ve arkadaşımın uğradığı saldırının en uzak nedenleri, evrenin kökenleriyle yan yana gelebilir. Eğer gezegenin soğuması, Avrupa sömürgeciliği, anne babasının aynı üniversiteye gitme kararı, saldırıda bulunanın kötü bir eğitim görmesine neden olan, onu işsiz bırakan ekonomik koşullar ve sinemaya gitme kararım olmasa, saldırı gerçekleşmeyecekti. Ama ahlâki nedensellik ve suçlanmayı hak etmeden bahsediyorsak, ikna edicilikten uzak maddi bağlantılardan fazlasına ihtiyacımız var. Ahlâki sorumluluk öne sürme, sonucu en iyi açıklayan onun aktörlüğü olduğunda bir kişiyi ne ile sorumlu tutmamız *gerektiğini* belirlememizi gerektirir. İnsanların başarısızlığı ya da başarısı ile ilgili tüm altyapı koşullarına rağmen, övgü ya da suçlama için belirlenimlerimiz bir bireyin aktörlüğünün hayatın ahlâki boyutlarını açıklamada en gerekli faktör olduğu inanışına dayanır. Bir kişinin suçlanmayı hak ettiği ile ilgili düşüncelerimiz, ahlâki kriterlere dayanan nedensel tanımlar getirmemizi sağlar. Bu sayede, tüm felaketleri kaçınılmaz ve birbirinden ayrışmaz belalardan bir akış olarak birbirine karıştırmaktansa, kusurları birbirinden ayırabiliriz. Arkadaşımı bir başına bıraktığımda yanlış bir şey yapmış olsam da, akabinde başına gelecek ve tüm hayatını etkileyecek bir mağduriyetten benim sorumlu tutulmam sezgisel olarak yanlış görünecektir. Peki, sorumlu tutulmam gereken zararlarla benim edimlerimle ilişkilendirilemeyecek kadar uzak zararları birbirinden nasıl ayıracağız?

"Doğrudan" ya da "olgusal nedenselliği" test etmek için sık sık referans noktası olarak alınan "olmazsa olmaz" standardının aksine, yakın ne-

---

gal Studies, c. 8, 1988, s. 111-31; Jane Stapleton, "Legal Cause: Cause-in-Fact and the Scope of Liability for Consequences", *Vanderbilt Law Review*, c. 54, 2001, s. 941-1000 ve W. S. Malone, "Ruminations on Cause-in-fact", *Stanford Law Review*, c. 9, 1956-7, s. 60-99.

densellik ahlâki nedenselliğin sonsuz gerilemeye maruz kalmasını engelleyen, ahlâki ve politik sakınmalara göre oluşturulmuş hukuki bir kurgudur.[32] H. L. A. Hart ve A. M. Honore'nin *Causation in the Law* (Hukukta İlliyet) adlı çığır açan eseri, yakın nedenselliği nedensellik ağlarına makul sınırlar çizme aracı olan nedensellik olarak tanımlıyor. "Kafa karıştırıcı bir olayı açıklamak, sorumluluk derecesini değerlendirmek ya da anlaşılır bir tarihsel anlatı sunmak olsun, ne zaman [nedensel] bağlantıyla uğraşsak, sonuç sayılabilecek şeyi çeşitli biçimlerde sınırlandıracak bir dizi kavrama başvururuz." Bu tip kısıtlamalar "tüm anlayışımızı nedensellik yoluyla renklendirir. Onlara hukukta rastladığımızda hukukun keşfettiği ya da hukuka has bir şey bulmayız..."[33] Hâkim Andrews klasikleşmiş polemiği *Palsgraf v. Long Island R. R.*da "'yakın' kelimesinden kastımız kamu politikası yüzünden... hukukun keyfi olarak, belirli bir noktanın ötesindeki bir dizi olayın izini sürecek şekilde gerilemesi"[34] diyor. Prosser ve Keaton, *Palsgraf*'ın sonucunu yeniden yazıyor: "Yakın neden doktrini, ortak adalet ilkelerine dayanan toplumsal politika kararlarını yansıtıyor."[35] Yakın nedenselliğe göre, verilen zararlar için kimin ahlâken ve hukuken sorumlu olup olmaması gerektiğine bakarak ahlâki inançlarımıza göre nedensel sorumluluk atfederiz. Ahlâki sorumlulukla ilgili araştırmalar sadece ampirik bir olaylar zincirini bir kaynağa kadar takip etmekle yetinemez, tam tersine suçlanabilirliğin azaldığı noktada yargılamalıdır. Esasen betimselden ziyade normatif bir iştir. Diğer bir deyişle, bir şeyin yakın neden olup olmadığına, belirleyici keşfedilmiş olgulardan ziyade koşullanmış normlarla karar verilir. Bu yüzden, kültürümüzde hâkim ahlâki nedenselliğe göre ayrıntı kazanan normlar özür anlayışımıza yön verir.

Dışarıdan gelen bir neden, yakın neden analizi tarafından oluşturulan nedensellik zincirini koparabilir. Prosser ve Keaton buna "Müdahalesiyle failin bir başkasına verilen zarardan sorumlu tutulmasını engelleyen üçüncü kişi ya da diğer bir güç" diyor ve ekliyor, "Bu durumda karşı tarafın daha

---

32 Hukukta ahlâki sorumluluk ve yakın nedensellikle ilgili tartışmalar için bkz. J. M. Fischer ve Mark Ravizza, (yay. haz.) *Perspectives on Moral Responsibility*, Cornell University Press, Ithaca, 1993; H. L. A. Hart ve Tony Honoré, *Causation in the Law*, 2. baskı, Clarendon Press, Oxford, 1985; Joel Feinberg, *Doing and Deserving: Essays in the Theory of Responsibility*, Princeton University Press, Princeton, 1970; L. Green, *Rationale of Proximate Cause*, Vernon Law Book Company, Kansas City, 1927 ve J. M. Fischer, "Recent Work on Moral Responsibilty", *Ethics*, c. 110, 1999, s. 93-139.

33 Hart ve Honoré, *Causation in the Law*, s. 341.

34 *Palsgraf v. Long Island R. R.*, 162 N. E. 99, 103 (N. Y. 1928).

35 *Prosser and Keaton on the Law of Torts*, 5. baskı (American Law Institute, 1984), § 41.

önceki ihmalkârlığı suçun ortaya çıkmasında hatırı sayılır bir faktör olmuştur."[36] Bu hukuk doktrini sağduyuya dayanan sorumluluk kavramlarıyla çakışır. Nasıl bir ceza mahkemesi, beni gelmediğim akşam yemeğinden sonra arkadaşımın uğradığı saldırıdan sorumlu tutmayacaksa, soygunun yakın sorumlusu değilim çünkü saldırganın kararı bu hikâyede ahlâken o kadar önemli bir olay ki. Düşüncesizce davranmış olsam da, çoğu ahlâk sözlüğünde benim suçlanması gereken davranışlarımı soyguncununkinden ayırabiliriz çünkü ikincisi, bir başkasının suçlanması gereken benimkinden farklı bir seçimden kaynaklanıyor ve bu seçim benimle soygun arasındaki zinciri kırıyor. Arkadaşımı ortada bırakmakla yanlış bir şey yapmış olsam da, başkası tarafından gerçekleştirilmiş soygunla suçlanmam aşırı kaçacaktır. Özrüm randevumuza sadık kalmama sorumluluğunu alabilir ama beni soygunla suçlamak sorumluluk sınırlarını fazlasıyla genişletmek anlamına gelecektir. Özrüm, muhtemelen özgürlük, insan aktörlüğü ve sorumluluk kavramlarımızı anlamsızlaştırma riskini alıp, en uca kadar nedensellik zincirinin izini sürmediği sürece soygunun sorumluluğunu üstüne almayacaktır. Yine de soygun sonucunda düşülen kötü duruma duyduğum merhameti ifade edebilirdim. Ancak arkadaşımı bu durumda bırakmanın tehlikeli olduğunu öngörmek akla yatkın olduğundan (akla yatkın bir öngörülebilirlik standardı belirlemek için gereken tartışmaları akılda tutarak), bu durumda yaptığım haksızlık için bir nebze suçlanmayı hak ederdim. Özrüm net olarak iki birbirinden farklı haksızlık için sorumluluk kabul etmelidir: buluşmaya gelmemek ve arkadaşımı tehlike altında bırakmak. Böyle bir durumda saldırı gerçekleşmese bile, her iki kabahat için özür dilemem gerekir. Bu özür, başkalarını riske sokmak, göz ardı etme yoluyla çeşitli hatalar yapmak ya da "mağdursuz" suçlara girişmek gibi soyut haksızlıklarda nasıl ahlâki sorumluluk alabileceğimize örnektir.

Bu yakın nedensellik muhasebesinin çok dar olduğu ve bireylerle grupların eylemleri ile bunların uzak sonuçları arasına mesafe koyan liberal bir aktörlük kavramıyla flört ettiği öne sürülerek sorumluluk kavramına itiraz edilebilir. Mesela, karmaşık bir ekonomik sistemin bir ucundaki birey aktörlerin edimlerini tam karşı uçlardaki sistemik fakirliğe dayandırmanın zorluğu düşünülürse, bu dar sorumluluk anlayışının zengin uluslara küresel açlıktan sorumlu olmadıklarını iddia etme fırsatı sağladığı öne sürülebilir. Fakirliğin yapısal nedenleriyle ilgilenenler böyle durumlarda nedensel zinciri, zengin Ba-

36 *A.g.e.*, § 440.

tı şirketlerinin ve bireylerin ekonomik seçimlerinden diğerlerinin mağduriyetine çekmeye çalışır. Bu endişe verici durumu ciddiye alıyorum.

Argümanımız için sonrasında bir bölgede yoksulluğa yol açan Katrina Kasırgası'nda yaşanan felakete denk bir sel kurguladığımızı varsayın. Bölge, felaketten önce müreffeh olsun, felaket ekonomik altyapıyı yok etsin. Bölge, yeniden inşa edilirken bir yoksulluk dönemi geçirsin. Ayrıca selin küresel ısınmadan kaynaklanmadığını, bu yüzden gelişmiş ülkelerin ekonomik faaliyetinden de kaynaklanmadığını varsayın. Sonra hasarın uluslararası kuruluşların daha iyi gönüllü toplama sistemleri ya da sele hazırlıklılık programları sağlayamamalarıyla ve bu yüzden ahlâki ödevlerini yerine getirememeleriyle bir ilgisi olmadığını varsayın. Buna ek olarak, süregiden yoksulluğun mahvolmuş bölgede sömürüye dayalı bir gelişim olmasından kaynaklanmadığını düşünün. Gelecek bölümlerde ele alınacak ulus ya da şirket gibi kolektif aktörleri suçlayıp suçlayamayacağımızla ilgili soruları bir kenara bırakın. Çok fazla varsayım var, gelmek istediğim nokta da buydu. Amerika Birleşik Devletleri başkanının hasarın yakın nedeni olmadığını gösteren bir parlak çizgi testi yapabilirsek, sunacağı özür felaket için sorumluluk kabul etme gücü oranında sınırlı kalacaktır. Ahlâki nedensellikle ilgili sorular, özellikle de birbirine bağlı küresel pazarlar içindeki yoksullukla ilgili olanlar genelde pek temiz değildir.

Marksistlerle liberalleri ekonomik sömürünün yapısı ya da uluslararası kuruluşların böyle felaketleri önleme sorumluluğu ile ilgili sorunlar üzerine tartışırken düşünün. İdeolojiler sorumluluğun kime ait olduğu hakkında farklı görüşlere dayanacaktır. Bu yüzden, "doğal" bir olayda bile kimin özür dileyeceği konusunda farklı düşüneceklerdir. Katrina Kasırgası'nda gördüğümüz üzere su ve rüzgâr problemin sadece bir kısmıydı. Artık Katrina'yı salt doğal bir felaket olarak görmek yerine, insan hatalarının eseri olduğunu düşünüyoruz. Bence bu durum gerisindeki ilkenin ikna ediciliğine gölge düşürmüyor. Eğer bir kişinin yakın neden olmadığını (verili bir vakada nedensellik konuları ne kadar tartışmalı olsa da) belirleyebilirsek, o kişi verdiği zarar için sorumluluğunu kabul ederken kendi isteğiyle dileyeceği özrün anlamı o kadar noksan kalacaktır. Ancak söz konusu yoksulluğa neden olmuş ticari uygulamalara yakinen katıldığım başarıyla ispatlanırsa, benim sorumlu olduğumu iddia edebiliriz ve böyle bir sorumluluğu kabul eden bir özür meşru olur.[37] Bu tip başarılı bir argüman, sorumluluk ya da yakın nedensellik gibi kaçış kavramlarına dayanmak yerine işlevsel ahlâk kategorilerini uzaktaki mağdurları

37 Bkz. makalem "When Selling Your Soul Isn't Enough", *Social Theory and Practice*, c. 30-4, 2004, s. 599-612.

içine alacak şekilde genişleterek yakın nedensellik çerçevesi içerisinde işlev görmeye devam eder. Bu yaklaşımda, mağdurlar Amerika Birleşik Devletleri'nin hasarın nedensel sorumlusu olmadığında hemfikirdir ve devletin ahlâki görevinin yardım sağlamak olup olmadığını tartışmaz. Ancak yardım etme göreviyle özür dileme sorumluluğu arasındaki çizgiyi net çeker. Hatalarım tüm ahlâki sorumluluklarımı tetikleyen şey olmadığı için (hastalığın nedeni ben olmasam da hasta annemle ilgilenmek ödevimdir), mağdur olan herkese karşı bir ödevim olduğu iddia edilse bile tüm mağduriyetlere neden olmuşum gibi özür dilemek zorunda değilim. Elbette mağdur etmeden bir ahlâki ödev kabul edenler ile failler adına sorumluluğu üzerine alarak özür sunanlar arasında ayrım yapabiliriz.

Burada sorumlulukla ilgili soruların sorumluluk yükleyen resmi ya da gayri resmi anlaşma sayısına göre nasıl değişkenlik gösterdiğini fark edebiliriz. Amerika Birleşik Devletleri, ordusundan söz konusu bölgeye uygun biçimde asker toplayacak sistemler getirmesini isteyen uluslararası bir anlaşma imzalasa ama sonra gerekenleri yerine getiremese bu tip tedariklerle ilgili suçlamanın nereye yöneleceğini tahmin edebiliriz. Özel sorumluluklarımızı da genelde, kesinlik dereceleri değişse de, benzer düzenlemelere göre organize ederiz. Çiçekleri suladığımı düşünün, fakat uzun bir tatile çıkmadan önce onları sulamayı unutmuşum. Döndüğümüzde çiçeklerin kurumuş olduğunu gördük. Eşim de çiçekleri sulamayı unutmuş ama kabahat, alışkanlıklarımızdan ötürü benim üzerime kalıyor. Bu kabahat için (kabahat çünkü bu çiçeklerin bizim için çok büyük değeri olduğunu varsayıyorum) sorumluluk kabul etmeyi reddedersem, önceki üstü örtük sorumluluklar kümesinin üstünden geçmemiz gerekecektir.

Kültürel açıdan farklı sorumluluk anlayışları ya da kişisel seçim kavramlarını serbestleştiren özgürlük anlayışları söz konusu olduğunda şüpheciliğe göre hareket etsek bile suçlanabilirlik nitelendirmeleri özürlerin merkezinde yer alır. Bu nitelendirmelerin ahlâki ilkeleri ihlâl etme konusunda özerk ve bireysel bir nedensel sorumluluk almaya dayandırıldığı göz önünde bulundurulursa, özürlere atfettiğim anlamlar sanki Avrupa aydınlanmasının bir yan ürünü gibidir. Gündelik suçlanabilirlik kavramlarımız –mesela aşk hikâyelerindeki, ceza hukuku sistemlerindeki, okullardaki ve işletmelerdeki–, bu kavramların büyüdüğü felsefi köklerin kültürel olarak kontrol gücü giderek azalsa da, herkesten farklı, birey ahlâki aktörün hatası ya da başarısına dayanan iradeci kavrama sıkı sıkıya bağlı kalır. Bazıları böyle iddiaları meşrulaştırmak için Kantçı öğretileri ya da dinî gelenekleri alıntılamaktan rahatsız ol-

sa da, insan haysiyeti hakkındaki anlayışımız kişisel sorumluluk kavramlarıyla iç içe geçmiştir. En sıkı deterministin bile bir kabahatle karşılaştığında bunu kabul eden bir özür beklediğini ve en indirgemeci beyin uzmanının arkadaşlarını yaptıkları haksızlıklardan dolayı kişisel olarak sorumlu tuttuğunu tahmin ediyorum.[38]

Kavramsal açıdan şüpheli bir kabul olduğunu düşünsek de, belki de bize özerklik anlayışı sağlayan varoluşsal anlamdan kopmak istemediğimiz için genelde ahlâki özgürlüğe sahipmişiz gibi davranırız. P. F. Strawson bununla ilgili güçlü bir argüman sundu. İnsanları sorumlu tutma âdetinin insanların özgür olduğuna dayanan metafizik bir iddiadan kaynaklanmadığını, sorunun diğerlerinin eylemlerini değerlendirme dereceleriyle ilgili olduğunu iddia etti.[39] Yani sorumluluk kavramlarımız somut kişilerarası ilişki deneyimlerimizden olduğu kadar kavramsal bir tutarlılık isteğinden kaynaklanıyor. Sağduyumuzu determinizm hakkındaki teorik tartışmalarla uzlaştırmazsak, yaşayan kusur atfetme pratikleri genelde kazanıyor. Marion Smiley, *Moral Responsibility and the Boundaries of Community*'de (Ahlâki Sorumluluk ve Cemaatin Sınırları) kusur atfetmeye dayanan yargılarımızın toplumsal, politik ve ekonomik koşullara ve değerlere yaslanma biçimlerini değerlendirerek, bir bağlamın suçlama anlayışlarını nasıl yapılandırdığına odaklanıyor.[40]

Yakın nedenselliğin hassas alanlarında birbiriyle çatışan kavramlar daha sonra tartışılacak olan kültürel gelenekten kültürel geleneğe değişebilir ama bir şeyi kabahat olarak nitelendirme âdeti bir bakıma insan deneyiminin direnen bir öğesiymiş gibi görünüyor. Özürler, insan aktörlüğüne bu geniş çaplı sadakat olmazsa, anlamlarının temel öğelerinden birinden mahrum kalır. Ancak belirli bir özürde nedenselliğin ve ahlâki sorumluluğun kendini açığa çıkarmasıyla ilgili ayrıntılar haksızlıkla itham edilme sürecinin birçok derin ve genelde düşünülüp taşınılmamış inançları örtük biçimde içermesi açısından karmaşık bir mesele olabilir. Bazılarımız ancak uğradığı ya da neden olduğu haksızlığın mahiyeti hakkında kafa yorduğunda, ahlâki sorumluluk hakkında ciddi ciddi düşünmeye başlar. Ve diğerlerini suçlamaya ya da kendimizi haklı çıkarmaya meyilliysek, o an en etkili an olmayabilir. Neyse ki ke-

---

38 Bu sorunlarla ilgili bkz. R. J. Wallace, *Responsibility and the Moral Sentiments*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2003 ve Dennett, Elbow *Room: The Varieties of Free Will Worth Wanting*, MIT Press, Cambridge, MA, 1984.

39 P. F. Strawson, "Freedom and Resentment", *Proceedings of the British Academy*, c. 48, 1962, s. 1-25.

40 Marion Smiley, *Moral Responsibility and the Boundaries of Community*, University of Chicago Press, Chicago, 1992).

sinlik bu tip meselelerde her zaman elzem değildir. Taraflar her vakada arzulanan anlam biçimleri üzerinde mutabakata varabilir ve ceza hukukuna uzak kalacak özel özürlerde kesinlikten uzaklık bir dereceye kadar iyi olabilir.

Ceza mahkemelerindeki mahkûm etme ve temize çıkarma arasında ikili karşıtlığa dayanan seçimler, iki birey aynı bireye ayrı ayrı ateş açtığında, kimin yükümlü tutulacağı gibi bir dizi nedensel muammaya yol açar. Leo Katz'ın örneğine bakalım:

> Henri çölde yürüyüş yapmayı planlıyor. Alphonse Henri'yi öldürmeyi planlıyor ve matarasına zehir koyuyor. Gaston da Henri'yi öldürmeyi planlıyor ve Alphonse'nin planlarından haberi yok. Henri'nin matarasına delik açıyor ve Henri susuzluktan ölüyor. Henri'nin ölümüne neden olan kim? Alphonse mu? Nasıl olabilir ki, Henri matarasından bir yudum bile almadı. Gaston mu? Nasıl olabilir ki, Henri'yi susuzluktan daha da çabuk öldürecek zehirli sudan kurtardı? Ama ikisi de bir şey yapmasaydı, Henri hâlâ hayatta olurdu. Öyleyse Henri'yi kim öldürdü?[41]

Bu tip örneklerin işleneceği yer ceza hukuku olsa da, özürler tüm haksızlık edenlerin eylemleri ve kasıtları için sorumluluklarını kabul etmelerinde esneklik sağlar. Alphonse, Gaston ve bu tip örneklere uyan bir fail mağduriyette oynadığı rol için özel olarak özür dileyebilirdi. Kurşununuz mağdura, suç ortağınız öldürücü vuruşu yapmadan bir milisaniye sonra isabet ettiyse, ikinizin özrü de hasar için sorumluluğu üzerine alacaktır. Bir diğer deyişle, sorumluluk bir kişi onu üzerine alır almaz yok olmaz. Buna göre, soygunun gerçekleşmesine ne ölçüde katkıda bulunduğumu kesin olarak bilmesek de, arkadaşıma yemeğe gelmediğim ve soyguncunun bulunduğu sokakta onu bir başına bıraktığım için anlamlı bir özür dileyebilirim. Benden sadece yemeğimize gelmemenin yanı sıra onu tehlikeye soktuğumu kabul etmemi isteyebilir. Ya da ikimiz de Guido Calabresi'nin sorumlulukta olasılık teorilerine inanıyoruzdur, bu durumda özrü buna göre şekillendirebiliriz.[42] Ya da soygun için tüm sorumluluğu üstüme almamı bekleyebilir ama belki de bu talebini kabul etmeye pek istekli değilimdir.

Mağdurların özürlere sempatiyle yaklaştığı bir ortamda merhamet duygusunu aktaran bir kişi kendi hatası olmayan bir haksızlık için sorumluluğu üzerine almış gibi görünebilir. Eğer bir kişiden fazlası haksızlığa neden olma

---

41 Leo Katz, *Bad Acts and Guilty Minds: Conundrums of the Criminal Law*, University of Chicago Press, Chicago, 1987, s. 210.

42 G. Calabresi, "Concerning Cause and the Law of Torts", *University of Chicago Law Review*, c. 43, 1975, s. 69-108.

suçunu paylaşırsa ama sadece biri ya merhamet duygusunu ifade etmek ya da sorumluluk almak için öne çıkarsa, diğerleri onun tüm sorumluluğu üstüne aldığını düşünebilir.[43] Bu durum, Janet Holmes'ın ilginç bir gözlemiyle yakından alakalı. Holmes, özürlere özür misillemesiyle karşılık verme vakalarına kadınlarda erkeklere nazaran daha sık rastlandığını söylüyor.[44] Özürlerde toplumsal cinsiyetin oynadığı role daha sonra geleceğim ama özür misillemesine başvurma son derece önemli görünüyor. Kendi deneyimlerimden gördüğüm kadarıyla, biri bana güçlü bir özür sunarsa sadece özrü "kabul etmekle" kalmıyorum, ben de özür dilemeye daha meyilli oluyorum. Eğer bir arkadaş randevumuza bir saat gecikirse, beklerken kitabımda ilerledim diyerek bana karşı işlenen kabahati en aza indirgeyebilirim. Sorumluluğun bir kısmını onun üstünden kendi üstüme alabilirim. Mesela, randevu zamanından emin olmak için aramalıydım ya da onun bu kadar meşgul olduğu bir günde buluşmak için ısrar etmemeliydim gibi şeyler söyleyebilirim. Neden bunu yaparım ki? Aklıma çatışmadan kaçınma, sevimsiz bir durumu geride bırakma ya da ilişkiyi olabildiğince kısa sürede eski haline getirme arzusu gibi çok sayıda neden geliyor. Nazik adamı oynamakta aşırıya kaçmış da olabilirim. Ancak içimde özür misillemelerinin ahlâki sorumluluğu üzerine almanın zorluklarını kabul etme ve hatayı dışlama işlevi göreceğine dair bir şüphe var. Ahlâki nedensellikle ilgili soruların gri alanlarına cevaben, bazen sorumluluk farklılıklarını ayırırız. Bu şekilde, tek bir taraf bütün sorumluluğu yüklenmeyi hak etse bile yükü paylaşarak özür dilenirken kendimizi hasım ilan etmek yerine işbirliğine gireriz. Ancak bu şekilde özrün karşılıklı yerine getirildiğini anlayabiliriz. Deborah Tannen sorumluluğun bir kısmını üzerine alma jestini (itiraf edilecek hatayı siz uydursanız bile) "özür dileyeni daha aşağı konumda bırakmamak için nazik bir yol" olarak tanımlıyor.[45] Özürleri işbirliğine dayanan ve diyalektik bir süreç olarak görmeliyiz. En azından bir sosyal bilimci, böyle bir sürecin özür alışverişinde tek bir konuşmacı üzerine yoğunlaşan niceliksel özür analizlerinde nasıl zorluk çıkardığını fark etmiş.[46] Bu pürüzü burada tartıştığım her değişkenle birleştirirsem, bu alanda ampirik araştırma sürdürmenin ne tip zorluklara gebe olduğunu kısmen sezebiliriz.

Buradaki işim sadece nedensellik, sorumluluk ve suç gibi soruların özürlere ne tip anlamlar kazandırdığını göstermek. Böyle hassas noktalara

43 Bkz. Deborah Tannen, *The Argument Culture*, Random House, New York, 1998, s. 47 (benzer bir noktaya parmak basıyor).

44 Janet Holmes, *Women, Men, and Politeness*, Longman, New York, 1995, s. 182.

45 Tannen, *Talking from 9 to 5: Women and Men at Work*, Harper Collins, New York, 1994, s. 46.

46 Sara Mills, *Gender and Politeness*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 231.

karşı bir farkındalığımız olursa, bu tutum özür içerisinde suçu nitelendirirken söz konusu anlam biçimlerini anlamaya yardım edecektir.[47] Mağdurun benimle birlikte bir nebze sorumluluğu olduğuna ya da haksızlığın belli bir kısmında suçlu olmadığıma inansam da, samimiyetsizliğe düşmeden ya da buna benzer başka bir hata yapmadan tutarlı biçimde kabahati üstlenebilir ve hatam için özür dileyebilirim.[48]

Kazalar ve Kastı İnkâr

İhmalkârlık sonucunda gerçekleşmemiş kazalar için özür genelde kastı inkâr eder, bu yüzden de sorumluluk kabul etmez.[49] Mesela, daha önce bahsettiğim yemek randevusunu restorana giderken başıma meteor düştüğü için kaçırırsam ne dediğim anlaşılacaktır. Filme gitmek için randevuyu atlatmaya karar verirsem, bu seçim beni akabinde gelecek mağduriyetten sorumlu kılar ve kabahatli duruma düşerim. Ancak meteorun beni çarpmasına ben karar vermedim. Sonuç olarak, arkadaşımın beni beklerken uğradığı mağduriyete benim neden olduğumu düşünmeye yanaşmayız çünkü hatam yoktur. İrademin değil doğanın yaptığı, nedensel sorumluluğu kendine çekmiştir. Özür dileseydim ve meteor kafama düştüğü için kabahati üzerime alsaydım, arkadaşımın başına gelenlerin benim hatam olmadığını ve bu yüzden kabahati kabul eden bir özrün uygunsuz olacağını anlamasını beklerdim. Bu durumla ilgili, Walt Whitman Çimen Yaprakları'nda kendini meteor gibi bir doğal güç olarak görüyor:

> Görkemli olduğumu biliyorum,
> Kendini aklasın ya da anlaşılsın diye yormam ruhumu
> Farkındayım doğa kanunlarının hiç af dilemediğinin...[50]

İlyada'daki Agamemnon ve Achilles çatışmasına dönersek, bu ayrımın çok eskilere dayanan bir geleneğin ürünü olduğunu görürüz. Nestor, Agamemnon'u Achilles'ten "mütevazı bir özür" dilemesi için çağırdıktan sonra, Agamemnon, danışmanlarına Achilles'in Troya'da savaşmayı reddetmesinin nedeninin kralın haksızca Briseis'i alması olduğunu itiraf eder. "Kör deliliğimle ilgili anlattığın her şey tamamıyla doğrudur."[51] "Gözüm kör olmuştu-

47 Minow, *Between Vengeance and Forgiveness*, s. 115.

48 Bkz. Owen, *Apologies and Remedial Interchanges*, s. 149.

49 Lazare uyuyakalma, dil sürçmesi ya da birine çarpa gibi kazalarda özür dilememiz gerektiğini savunuyor gibi görünüyor. Bkz. *On Apology*, s. 36, 121, 123.

50 Walt Whitman, *Leaves of Grass*, (yay. haz.) Emory Holloway, Doubleday, Garden City, 1926, s. 41.

51 Rieu Nestor'un Agamemnon'dan istediklerini "mütevazı bir özür" diye çevirmiş, *The Iliad*, s. 164.

Ben kendim bunu inkâr etmiyorum" der ve ekler, "yeis dolu bir güdüye yenilip bu yaptığım delilikten geri dönmek ve ona güzel bir kefaret ödemek istiyorum."[52] Agamemnon bol zenginlik sunmasına rağmen gururu yüzünden Achilles'e yaptığı ahlâki hatayı itiraf etmekten vazgeçer. "Ben ondan yaşça daha büyük ve daha asilim. Bu yüzden, artık o bana itaat etsin." Achilles, haysiyeti paranın önüne geçtiğinden, satın alınmayı reddeder ama Hektor'un Patroklos'u öldürmesinin öcünü almak için savaş alanına geri döner. Bu noktada, Agamemnon Achilles'in yasından "sorumlu tutulamayacağını" öne sürer. "Yargı gücümü kör eden karanlıkta yürüyen Zeus, Kader ve Delilik'ti." "Tüm yönetme gücüne sahip" Tanrıların gücü göz önüne alınırsa, "Ne yapabilirdim ki?" diye sorar.[53] Kendini bir Tanrı'yla karşılaştırarak, Hera'nın bile Zeus'u nasıl oyuna getirdiğini anlatır.[54] Agamemnon olayları kendi iradi hatası olarak değil, sanki meteor tarafından çarpılmış gibi anlatır. Agamemnon bu anlatısında doğal bir olayda ya da bir delilik döneminde olduğu gibi ahlâken sorumlu değildir çünkü tanrılar müdahale etmiştir. Tanrıların ona neden Yunanlıların ölümüne duydukları tutku yüzünden değil de bu şekilde komplo kurduğunu açıklamadığına da dikkat edin. Böylece, Agamemnon'un bir biçimde bu kaderi ceza olarak hak ettiği çıkarımının yolunu tıkar ve sonuçlardan ancak dolaylı yoldan sorumlu olur.[55] Mark Edwards'a göre, "Agamemnon kendi hesabına hiçbir suçun Tanrıların onu manipüle etmesine yol açtığını" iddia etmiyordur. Ve bu inanışı onun "kaba ve kıskanç, alçakgönüllülükten ya da özür dileyicilikten uzak" ve hatta "aşağılayıcı" ve "fesat" tonunu açıklar.[56] Yine de Agamemnon ahlâki sorumluluğu göğe havale ederken, Achilles'i savaş alanına çekmek için seve seve "kefaret" öder. "Kör olduğum ve Zeus aklımı başımdan aldığı için olan biteni telafi etmek ve sana yüklü bir kefaret ödemek isterim."[57] Achilles'e kaybı için kefaret öder ama tam olarak suçunu kabul etmez.

Homeros, Achilles ve Agamemnon arasındaki takasta Montaigne'in 16. yüzyılda keşfettiği bir noktaya işaret eder gibidir:

Fagles ise "sıcak, kalp kazanan sözler" diye. Bkz. Homer, *The Iliad,* (çev.) Robert Fagles, Penguin, New York, 1990, s. 255.

52 Homer, *The Iliad,* s. 164.

53 *A.g.e.*, s. 356.

54 Bkz. Edwards, *The Iliad: A Commentary*, c. V, s. 246-9.

55 Bu pasajlarla ilgili aydınlatıcı bir tartışma ve insan eyleminin suçunu tanrılara atmada ince noktalar için bkz. Edwards, *The Iliad: A Commentary,* c. V, s. 245-7.

56 Edwards, *The Iliad: A Commentary,* c. V, s. 244, 246-7.

57 Homer, *The Iliad*, c. 357 (vurgu asıl metinde var). Fagles, Agamemnon'un elçiler tarafından sunulan hediyelerle ilgili tasvirini "arkadaşlık için ödenen paha biçilmez kefaret" olarak çevirmiş. *The Iliad,* (çev.) Fagles, s. 255.

> Kendimden bahsetmek gerekirse, genelde başka türlü olmayı dileyebilirim. Genel karakterimi kınayabilir ve hakir görebilirim. Tanrı'ya beni baştan aşağı düzeltmesi için yalvarabilir, tabii zayıflıklarımı mazur görmesini isteyebilirim. Ama bence, nasıl melek ya da Cato olmadığım için hoşnutsuz olmamalıysam, aynı şekilde buna tövbe adını vermemeliyim. Eylemlerim olduğum şey ve hayat şartlarım tarafından kontrol ediliyor ve şekillendiriliyor. Daha iyisini yapamam. Ve pişmanlığı kesinkes uygulayabilsek de, tövbeyi gücümüz sınırları dışında kalan şeylere uygulamamız uygun olmaz. Benden daha yüksekte ve daha iyi disipline edilmiş sayısız insan doğası tahayyül edebilirim. Fakat bir başka adamın böyle olması nasıl kolumu ya da zihnimi daha güçlendirmiyorsa, karakterimi de daha iyi kılmıyor. Eğer kendi davranışımızdan daha asil bir davranış tarzını tahayyül edersek ve bunu arzulamak kendimizinkinden tövbe etmemize yol açıyorsa, en masum eylemlerimiz yüzünden tövbe etmek zorunda kalırız. Aynı şekilde, haklı olarak daha mükemmel bir tabiatın daha mükemmel ve daha asilce eylediğini varsayar ve benzer şekilde davranmak isteriz. Gençlik hallerime baktığımda, genelde kendi anlayışımla tutarlı, düzgün (yani kontrol gücüm ne kadarını yapabilirse) davrandığımı görüyorum. Kendimi övmüyorum. Benzer koşullarda her zaman aynı olmam gerekir. Beni boyayan tek bir benekten ziyade yayılmış bir leke. Yüzeysel, ortalama ya da resmi bir tövbe bilmiyorum. Ona tövbe demeden evvel ruhumun bütün tellerini titretmeli. Tanrı'nın eksiksiz göreceği üzere, içimi paramparça etmeli ve en derinden acıtmalı.[58]

Burada Montaigne, Homeros'un tövbe ve özrün doğrudan "kendi gücümüz dahilindeki" olaylar için geçerli gösterdiğini onaylıyor. Eğer gücümüz dahilinde değilse, onlar için sorumluluk almamız çok mantıklı değil. Yine de Montaigne soruyor: gücümüzün ötesindeki tabiatımızı bütünüyle işin içine sokarsak? Ancak iyi olabildiğim kadar iyi olabilirim ve "daha iyisini yapamam." Montaigne, "lekelenmişsem" tek bir an için (yalıtılmış bir suç) tövbe etmek her zaman yüzeysel kaçacaktır der. Bu yüzden tövbe edersem, tüm tabiatım için tövbe etmeliyim. Dahası, temel karakterim üzerindeki belirleme gücü, birçok dünya görüşünün makul bir kabulü olan kendi gücüm ötesindeyse? Bu açıdan, Agamemnon'un suçladığı şey belki de Tanrıları bir an yanlış yargılamasından fazlasıydı. Yine özür ve tövbe anlayışlarının modern aktörlük ve sorumluluk kavramları tarafından desteklenmese bile onlara boyun eğdiğini görüyoruz.

Bu örnekler mazur görülme, meşru olma ya da affedilme arasındaki farklara da işaret eder. 19. yüzyılın başından beri Anglo-Amerikan ceza hu-

---

58 Montaigne, "Of Repentance", s. 245-6; karşılaştırmak için bkz. Montaigne, *Denemeler*, çev. Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, Kitap 8, c. 4, 2. baskı, s. 38-49.

kukunda "mazeretler eylemin yanlış olabileceğini kabul eder ama aktörü, koşullar onun eyleminden sorumlu olmadığını gösterdiği için mazur görür"[59] yazar. Bu yüzden bir edim yanlış olsa bile, kabahat aktörün sorumluluğundan çıkar. Geçerli bir meşrulaştırma (nefsi müdafaa gibi) bir haksızlık olmadığını ortaya koyar. Daha sonra ayrıntısıyla tartışacağım af birçok şekil alır ama genelde beni bir bakıma suçlu bulduktan sonra affeder.

Yaygın kullanım her zaman terimlerin hukuki tanımlarıyla uyuşmaz. Eğer mağduriyet kaza sonucuysa, özür mağdura bu durumun bir daha gerçekleşmeyeceğine inanması için bir neden vermez çünkü tehdit özür dileyenin kontrolü dışındadır. Bu noktada "Beni mazur görün" diyenle özür sunan arasındaki ince farklılıkları görebiliriz. "Beni mazur görün" dediğimde genelde neden olduğum zarar ya da uygunsuz durumun bir biçimde meşru olduğunu öne sürerim ve bu iddiayı meşru bulmanız için çalışırım. Hukuki kavramlara göre, muhtemelen "beni mazur görün" yerine "ben haklıyım" demem gerekirdi ama ikincisi kaba saba ve kendini haklı çıkaran bir ifade. Kalabalık bir restoranda masalara servis yapıyorsam ve bir müşteri kuyruğu arasından elimdeki tepsiyi geçirmem gerekiyorsa, patronlardan müşterilere çarptığımda beni mazur görmelerini isteyebilirim çünkü onlara karşı kumpas kurma niyetinde olmadığımı anlayacaklarını düşünürüm. Eylemlerim meşrudur ve affedilmekten ziyade anlaşılmayı ve üstü örtük bir izin almayı beklerim.

Bu anlattıklarım ahlâki hataların arkasında bir kasıt olması gerektiği ya da ahlâken suçlanabilecek kasıtlı eylemlerin kaza içermeyeceği anlamına gelmiyor. Arkadaşımla randevuma önceki gece çok içtiğim, saatimi kurmayı unuttuğum ve uyuyakaldığım için gelemediğimi düşünün. Randevumuzu iptal etme niyetinde değildim ama bu sosyal aktiviteyi şereflendirmeyi başaramadım. Randevuyu kaza eseri kaçırdığımı düşünmek ayartıcıdır ama saati kurmayı unutmak meteor tarafından çarpılmaktan farklıdır çünkü sonuçlar doğrudan sorumluluklarımı yerine getiremememe bağlanabilir. Ayrıca bir gece önceki içki yüklemesinin bu sonuçlara yol açacağını öngörebilirdim. Kasıtsız ihmalkârlık zarara katkıda bulunurken, spesifik olarak bu durum için özür dileyebilir ve suçu üzerimize alabiliriz. Eğer arabayla giderken bir çivi lastiğimi delse ve arabamın bir başka araçla çarpışmasına yol açsa, muhtemelen kazanın bedelini ödeyenlere sadece duyduğum merhameti ifade ederim çünkü kendi hesabıma kaza kasıtlı ya da ihmalkâr bir ahlâki hatadan kaynaklanmamıştır. Yanlış hiçbir şey yapmadım. Ancak sarhoşken araba kulla-

59 Paul Robinson, *Criminal Law Defenses*, West Publishing, St. Paul, 1984, s. 91.

nıyorsam ya da hız sınırını aşmışsam ve bu yüzden çivinin üstünden geçmişsem, kaza için spesifik olarak özür dilemeli ve sorumluluğu üzerime almalıyım. Fail ahlâken hak ihlâlinde bulunduysa ya da bir kazaya karıştıysa mazeret sunmak ve özür dilemek arasında kalabilir. "Çok özür dilerim ama..." gibi bir kalıp bu geçici boşluğu doldurabilir. Meşru bir mazeret "ama"nın arkasından geliyorsa, sorumluluğu üzerine alan bir özür geçerli olmayabilir.

Yukarıdaki örnek bir diğer alışveriş tipini gösterebilir. Bir arkadaşıma ona kusur işlemeden treni kaçırdığımı, migrenimin tuttuğunu ve bir önceki gün arkamdan bana hakaret ettiğini öğrendiğimi açıklayarak bir özür konuşmasına girişiyorum. Ancak tüm bunların önemsiz olduğunu söyleyerek sözüme devam ediyorum. Ona hakaret ettiğim için hatalıyım ve bu yüzden hatamı kabul ediyorum. Bu tip bir bilgi gereksizse, neden sıklıkla açıklamamıza dahil ederiz? Bu hareketin özürlerin mahiyeti ile ilgili bir kafa karışıklığından kaynaklandığını sanıyorum. Bu karışıklık bizi bir nevi tövbe ederek içimizi temizlemeye çalışmaya itiyor. Bir yandan, suçumuzu kabul etmek istemiyoruz ve mağdur tarafın bizi mazur göreceğini ya da hareketlerimizin meşru olduğunu düşüneceğini umuyoruz. Bu yüzden bu stratejiyi destekleyen birtakım kanıtlar sunuyoruz. Diğer yandan, bu tip bir bilginin sorumluluğumuzu azaltan bir çaba gibi durduğunun farkındayız ve bu yüzden tam anlamıyla özür dileyemiyoruz. Bu bilgiyi karşı tarafa eylem gücümüzün az olduğu ihtimali ya da ahlâki meşruluğumuz üzerine düşünmesi için sunuyoruz ama sonra onu ilgisiz diye geri çekiyoruz ve eylem gücümüzü onaylıyoruz ki bu stratejiyi de deneyebilelim. Diğer bir deyişle, özür dilememize gerek olmadığını ama bu argüman ikna edici değilse zaten özür dileyeceğimizi öne sürerek, her iki tarafa da oynuyoruz.

Özür dileyici iddiaların olgusal öğeleri, çoğu zaman mağdurların, verilen zararın kasıtlı, ihmalkârlık sonucu ya da kaza eseri olup olmadığını değerlendirme konusunda yeterli bilgi alamamasına yol açar. Mesela, ABD Ulusal Park Müdürü Bob Stanton, bir çalışanı ormanlardan biriyle başa çıkabilmek için kasti olarak yangın çıkardıktan sonra, yangın kontrol dışına çıkıp iki yüzden fazla evi yok ettiğinde şu beyanı verdi: "Ulusal Park hizmetlerinin hesabına Los Alamoslu erkek ve kadınlara ve tüm New Mexico'ya en derin özürlerimi sunarım."[60] Yıkım tamamen kaza sonucu mu (belki yıldırım ya da öngörülemez bir rüzgâr alevi şiddetlendirdi) ya da çalışan bir biçimde ihmalkâr mı davrandı, bu yüzden yangından ahlâki olarak sorumlu mu tutulmalı anlaşılmıyor.

---

60 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 210-11.

Daha fazlasını öğrenene kadar özrün ahlâki konumu karanlık kalıyor. Burada sorumluluğu üstüme almam için kesin olarak kasıtlı zarar vermem gerekmediğine dikkat edin. A kişisini vurmayı hedefleyip yanlışlıkla B kişisini vurduğumu düşünün. B'yi vurmam kaza sonucu olabilir çünkü muhtemelen öteki türlü kimseyi vurmuyor olacaktım ama halen ahlâken hak ihlâlinde bulundum. Bu yüzden, suçlanabilirliğimi kasti olmayan sonuçlarla paylaştırabilirim. Bu tip bir durumda hem A'ya hem B'ye özür borcum vardır ve kasti olarak A'yı vurmaya çalışırken B'yi vurmakla farklı suçlar işleyip, bunlarla ilgili iki farklı zihinsel durum içine girdiğimden özürler de birbirinden farklı olacaktır. Polis memuru olsam ve A'yı vurmak için ahlâki bir meşruluğum olsa ama B öngörülemeyecek biçimde ateş hattına girerse, durum yine farklı olacaktır. Eğer hiçbir hatam yoksa B'nin mağduriyeti için suçu üstüme almam ikna edici olmaz.

Bu örnek bizi belki de özür dileyici beyanlarda ahlâki sorumluluktan kaçınma yolunu en yaygın biçimde izleyen retorik stratejiye, yani "böyle bir kastım yoktu" iddiasını öne süren uyarıya götürür. Özür dileme motivasyonlarının önemini daha sonra inceleyecek olsam da, burada failin incelemeye alınmış suça neden olduğu iddia edilen edimleri harekete geçiren zihinsel durumlarını nasıl tasvir ettiğiyle ilgileniyorum. Birçok fail suçu yumuşatmak için kasıt olduğunu inkâr etmeye çalışır. Mesela, haksızlığa neden olmak "istemediklerini" iddia ederler. Eğer kasten haksızlık etmiyorsam, olay ahlâken sorumlu olmadığım bir kaza gibi görünecektir. Bu stratejiye bu kadar sıklıkla başvurulmasına şaşırıyorum ve en korkunç örneklerden birkaçı insanın aklına çok daha fazlasını getirecektir.[61] ABD Başsavcı yardımcısı Kenneth Taylor, Doğu Kentucky'den gelecek jüri üyelerine "cahil mağara adamları" yaftasını yapıştırdıktan sonra, "yorumum bölgeye hakaret etme amacını taşımıyordu" dedi. "Yanlış yorumlandığı için özür diliyorum" açıklamasını yaptı.[62] MSNBC yorumcusu Michael Savage bir arayana "Aha, sen de o oğlancılardan birisin... AIDS olup ölmen lazım, domuz herif" dedikten sonra şunları söyledi: "Eğer yorumlarım birini üzdüyse, kesinlikle bu amacı taşımıyordum ve bu tip bir tepki için özür dilerim. Özellikle gey cemaatinden çok sayıda dinleyicime sesleniyorum. Ağzımdan çıkmış olabilecek kasıtsız bir hakaret için özürlerimi kabul edin."[63] Her iki vakada da failler net ve ağır bir ahlâki

61 Mesela Slansky ve Sorkin'in *My Bad*'inde şu sayfalarda çeşitli niyet inkâr etme yöntemlerine rastlayabiliriz: 9, 16, 27, 28, 29, 30, 32-33, 35, 36, 36-37, 50, 65, 67, 71, 75, 77, 78, 80, 87, 97, 97, 97, 98, 100, 100, 105-6, 109- 119, 126, 132-33, 136, 138, 144-45, 155, 186, 186, 190, 197, 198, 201, 206 ve 215.

62 *A.g.e.*, s. 99.

63 *A.g.e.*, s. 95.

suçu, onları suçlamamamız gereken bir kazaya çeviriyor. Bu tip vakalar, bizde acaba faillerin gerçek niyetleri mağdur etmek dışında ne olabilirdi sorusunu uyandırıyor. Eğer davaya katılacak jüri üyelerine ve programı arayan kişiye hakaret edilmediyse, Taylor ve Savage neden bu aşağılamaları ağza alıyor? Failler, sözde yanlış anlaşılmış zihinsel durumları konusunda pek ipucu vermiyor ve ikna edici alternatif bir niyetleri olduğunu da göstermiyor. Bu örnekler, bize sadece faile ahlâki sorumluluk yüklediği için değil, olgu arşivi hakkında önemli ayrıntıları tamamladığı için de onun işlediği suçtan önce ve suç esnasındaki zihinsel durumunun önemini hatırlatıyor. Failin zihinsel durumları bir mağdurun anlamak istediği en önemli tarihi olguların bir kısmını açıklayabilir. Bu açıdan failin ruhunu analiz etmek daha önce tartıştığımız tarihsel arşivleri desteklemede önemli bir öğe olabilir.

Bu örneklerle ilgili bir taktik de işlenen kabahatin hatalı kelime seçiminden kaynaklandığını ve bu yüzden suçlu tarafı mazur görmemiz gerektiğini iddia eder. Cumhuriyetçilerin Temsilciler Meclisi'ndeki lideri Dick Armey'nin açık eşcinsel Temsilci Barney Frank'a "Barney Fag" (İbne Barney) diye seslendikten sonra verdiği beyana bakın. "Medya ve diğerleri bu dediklerimi sanki kasıtlıymış gibi sundu ama değildi. Tekrar ediyorum, bunlar başka bir şahsın ismini olduğundan farklı tınlayacak şekilde, kasıtsızca yanlış telaffuz etmemden başka bir şey değildi."[64] Frank'ın cevabı yerinde bir şüphecilik belirtir: "Bir ismi yanlış telaffuz etmenin çeşitli yolları vardır ama bu en nadir rastlananlardan biri."[65] Senatör Trent Lott'un 2002'de Strom Thurmond'un 100. yaş gününde açık açık 1948 ırkçı platformunu desteklemesi üzerine, Lott tatsızlığı yer yer "yanlış sözcük seçimiyle"[66] açıklarken, "sözlerinin yanlış olduğunu"[67] ve "ağzından kastetmediği sözler çıktığını"[68]söyledi. Tom DeLay, onu "düşüncesizce konuşmakla"[69] suçladı ve Senatör Orrin Hatch ihlâllerinden birini "sözleri birbirine karıştırma"[70] olarak yorumladı. Milletvekili John Cooksey, "kafasında çocuk bezi" taşıyanların medeni haklardan mahrum kalması gerektiği iddiasını hatalı "kelime seçimine" örnek olarak gösterdi. Cooksey, sanki hakaretinin birilerini incitip incitmediğini sorgulamış gibi "Arap Amerikalıları rencide ettiysem, kelime seçimimden piş-

64 *A.g.e.*, s. 192.
65 *A.g.e.*
66 *A.g.e.*, s. 232.
67 *A.g.e.*, s. 233.
68 *A.g.e.*
69 *A.g.e.*, s. 229.
70 *A.g.e.*, s. 221.

manlık duyarım" dedi.[71] Temsilci Robert Doran, bir Sovyet haber yorumcusuna "hain, entrikacı bir küçük Yahudi" dedikten sonra "bu kelimelerin bir cümle içerisinde nasıl bir araya geldiğinin farkına bile varmadığını" iddia etti.[72] Lott ve diğerleri, ahlâki benliklerinin özünü suçtan ayırmak için kazayı sık sık "bir zihin oyunu, kalpten gelmiyor" diye nitelendirdi.[73]

Ahlâki haksızlıkları kasıtsız kazalara çevirme çabaları özellikle suçlananın verdiği imaja rağmen "ırkçı olmadığını" açıklamak istediği örneklerde yaygın. Başkan Ronald Reagan'ın maliyet düşürmek için toplanan bir komitenin başına atadığı J. Peter Grace "New York'ta 900.000 [Porto Rikolu] yaşıyor ve hepsi gıda pulu programında, öyleyse bu gıda pulu programı aslen bir Porto Riko programı," dedikten sonra, "ırkçı olduğuyla ilgili yanlış anlaşılmalardan ötürü derinden yaralandığını" iddia etti. "Ben ırkçı değilim, başka hiçbir şey gerçeğe daha uzak düşemez."[74] Bir Florida beysbol takımı hakemi, görev yapan bir yöneticiye "salak Yahudi o(...)su" dedikten sonra "kendi hesabına [takımda] anti-Semitizm diye bir şey olmadığını" açıkladı.[75] Profesyonel golf oyuncusu Fuzzy Zoeller Tiger Woods'a "şu küçük oğlan" dedikten ve ona (şampiyonlar yemeğinin menüsünü belirleme haysiyetine sahip Masters turnuvalarının şampiyonu olarak) "kızarmış tavuk... ya da lahana garnitürü ya da her ne veriyorlarsa servis etme" diye tavsiye ettikten sonra, "ırkçı ve aşağılayıcı şeyler söylemeyi niyet etmediğinde" ısrar etti.[76] Yakın hafızada yer etmiş en ırkçı beyanları veren ünlülerden Atlanta Braves atıcısı John Rocker: "Ben ırkçı değilim. Söylediklerimi ağzıma almamış olmamam gerekirdi çünkü kalpten inandığım bu değil."[77] Floridalı bir şerif, avcılara "büyük av hayvanı kıtlığında" Afrikalı Amerikalı avlamayı tavsiye eden mektubunun tacizkâr olarak algılanmaması gerektiğini çünkü "ırkçı olmadığından bunun şaka olarak alınmayacağı ihtimalini hiç düşünmediğini söyledi.[78] Jesse Jackson bile bu oyunu oynadı ve New York'a "Yahudi kasabası" dedikten sonra şu beyanda bulundu: "Ne kadar masum ve niyetsizce de olsa, duyarsız ve yanlıştı... uzaktan ya anti-Semitist ya da İsrail karşıtı bir iddia da bu-

71 *A.g.e.*, s. 181.
72 *A.g.e.*, s. 195-96.
73 *A.g.e.*, s. 233. Cincinnati Reds'in sahibi Marge Scott da benzer bir ayrım yaptı ve yakın zamandaki ırkçı yorumları için "konuşan ağzım kalbim değil" iddiasında bulundu. *A.g.e.*, s. 128-29.
74 *A.g.e.*, s. 32.
75 *A.g.e.*, s. 120-21.
76 *A.g.e.*, 135-36.
77 *A.g.e.*, 145-46.
78 *A.g.e.*, 101.

lunduğumu reddettim ve hatırlamıyorum."[79] Failler, tüm bu örneklerde tacizin kasıtsız ya da kaza sonucu gerçekleştiğini, o da olmadı "kalplerini yansıtmadığını" iddia ederek, ırkçı davranışlarını "gerçek" masum benliklerinden ayırmaya çalışıyor. Failler, bu taktiğe başvurduklarında özürleri içerisinde kurdukları dilde ahlâki hataları ahlâken tarafsız kazalara çevirmeyi denerken, genelde eylemleri için sorumluluğu üzerine almayı beceremiyor. Bunun dışında bu tip sayısız tacizin espri denemelerinden kaynaklandığından ve failin akılsızca riskler aldıktan sonra eksik kanaate dayanan, "sadece şaka yapıyordum" iddiasıyla verilen zararı azaltmaya çalıştığından bahsetmeliyim.

Son olarak, bir edimi değerlendirirken ahlâki değerin ne kadar merkezi bir rol oynadığını düşünürsek, bu sorunların bir Kantçı için ne kadar önem taşıdığına dikkat etmemiz gerekir. Bir faydacı, failin zihinsel durumlarını eylemlerinin sonuçlarıyla karşılaştırdığında önem sırasında ikinci plana itse de, bir deontolojist sorumlu bulmada ve bir özrün ahlâki konumunu değerlendirmede niyetlerin elzem olduğuna inanacaktır.

Husumet

Ahlâki nedensellikle ilgili bu düşünceler yasal doktrinin "husumet" olarak tarif ettiği, meşru taraflardan başka tarafın iddiada bulunmamasını sağlayan ve rastgele tarafların sonuçtan eline geçecek uzun vadeli çıkar yüzünden dava açamadığı bir usul şartına işaret eder. Özür alanında ahlâken sorumluysam, zarardan sadece belirli anlam tiplerini aktarabilirim.[80] Ne kadar istersem isteyeyim, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki sivil kayıplar için sorumluluğu üzerime alamam ve kategorik olarak özür dileyemem çünkü savaştan sonra doğdum. Böyle bir anlam aktarmak için "husumet" gücüne sahip değilim. Benzer şekilde, erkek kardeşime zarar verirsem, eşim ne kadar samimi olursa olsun, ne kadar merhamet beslerse beslesin benim için kategorik olarak özür dileyemez. Mağduriyetten nedensel olarak sorumlu olan benim, sadece benim zarar için sorumluluğu üstüme alma ve bu yüzden özür dileme yetkim var. Bu durum, bir mağdurun kendisine verilmiş zararları affetme yetkisinin sadece ona ait olmasıyla ve benim mağdurlardan biri akrabam bile olsa, bir cinayet için Nazi yöneticilerinden birini affedememle paraleldir. Beni büyükannesiz bırakarak verdikleri zarar için onları affedebilirim ama muhtemelen tüm

---

79 *A.g.e.*, 166-67.

80 Bkz. Tavuchis, *Mea Culpa*, s. 49. ("Başkanlar ve aynı şekilde yabancılar orijinal bir özür anlamını tamamen değiştirilmeden ve ahlâki gücü bozulmadan devredemez, emanet veremez, zorla elde ya da üzerinde hak iddia edemez.")

cinayet için onları affetme hakkım yoktur. Özürler ve çeşitli af biçimleri arasındaki ilişkiyi sonra daha ayrıntısıyla inceleyeceğim.

Üçüncü taraflar, nedensel sorumluluk alamasalar da, mağdurun olayı aktarmasında, suçu karşı tarafa bölüştürmede, ahlâki ilkeleri savunmada, mağduriyetini meşrulaştırmada ve hazırlıklar yaparken onu destekleyebilir. Ancak bunlar bile mağdur değil de bir başkası tarafından sunulduğunda farklı anlamlar aktaracaktır. Fail ancak sorumluluğu kabul ederse özrün muhtemel anlamının büyük kısmını sunabilir. Ancak fail, kendi ahlâki dönüşümünü hayata geçirebilir. Ancak fail eyleminin yanlış olduğunu ifade edebilir. Ancak fail, mağdurun tazminata değer bir varlık olduğunu reddetmeyi sona erdirdiğinde mağduriyete son verebilir. Ancak fail, hatalı olduğundan bir daha haddini aşmayacağına söz verebilir. Ancak fail, mağdurla arasında güven ilişkisi kurabilir. Failin de dilediği özürden mağdurun çekip çıkaracağı kadar anlam çıkarmasının muhtemel olduğunu unutmamalıyız.

Fakat çoğu zaman ilişkileri düzeltme arzusuyla husumetle ilgili endişeleri göz ardı ederiz. Mesela, çocuklarının davranışları için özür dilediklerinde husumetle ilgili endişeleri göz ardı etmeye çalıştıkları için en çok kafası karışan ebeveynler gibi. Eğer ebeveynler küçük bir çocuğa göz kulak olmaları gereken zamanda onu yalnız bırakırsa ve bu arada o da komşunun mülküne zarar verirse, anne baba özür dileyebilir ve çocuklarına göz kulak olmadıkları için sorumluluğu kendi üzerlerine alabilirler. Ebeveynler çocuğu yalnız bırakarak kabahatin gerçekleşmesinde yakın neden olmuştur ama çocuğa belli bir dereceye kadar ahlâki aktörlük atfettiğimizde, onu muhtemelen hasarın yakın nedeni olarak görürüz. Belirli özür dileyici anlamlar sunmak için ancak onun husumeti olacaktır. Çocukların aktörlüğünün azalması ve ebeveynlerin çocuklarının eylemleri hesabına sorumluluğu kabul etme arzusu, çocukları için özür dileyen ebeveyn vakalarını zorlaştırır ama çocuklar büyüdükçe bu yumuşatıcı faktörler azalır. Ahlâki nedensellik üzerinde mutabakata varılmış öğretilere göre bir anne ya da baba, ihlâl için ebeveyne bağımsız olarak bir ahlâki sorumluluk yükleyemiyorsak, yetişkin çocuğun eylemleri için kategorik olarak özür dileyemez. Çocuğunu taciz eden bir babanın çocuğunun işleyeceği suçlar için kısmen sorumlu olduğunu söylersek, baba yetişkin çocuğun yanlış davranışları için kategorik olarak özür dileyebilir. Ancak ebeveynin yetişkin çocuğun davranışları için tüm sorumluluğu almasına izin vermek suçlanmayı hak etme ile ilgili kavramların içini boşaltacaktır. Bu durum, ebeveynlerin yetişkin çocuklarını işledikleri kusurlar için hapsettiklerinde temel adalet duygumuzun rencide olmasına benzer.

Susan Smith vakası –iki çocuğunu arabaya bağladıktan sonra arabayı Güney Carolina Gölü'nde batırarak onları boğan kişi– husumet hatasına açık bir örnektir. Smith başta çocuklarını siyah bir adamın kaçırdığını iddia etmiş ve soruşturması sırasında polisin yerli Afrikalı Amerikalıları sorgulamasına neden olmuştu. Smith'in yanlış ithamının yol açtığı etnik gerilime cevaben erkek kardeşi şöyle demişti: "Bunun etnik bir mesele olduğunun düşünülmesi gerçekten rahatsızlık verici. Burada Union'da ve her yerdeki tüm siyah vatandaşlardan özür dileriz." Afrikalı Amerikalı bir sakin, Smith'in erkek kardeşinin özür dileme konusunda husumeti olmadığını anlamış. Diyor ki "Bunu onun değil [Susan'ın Smith'in] yapması gerekiyordu."[81] Özür dileyici bazı anlam biçimleri, failler verdikleri zararın nedensel sorumlusu olduğundan onlarla (kişisel olarak ve ayrışamayacak biçimde) bütünleşir. Para ve iadeli diğer mallardan farklı olarak, özürlere, çıkış noktalarının kendine has olması nedeniyle değer veririz. Devrolunmayan bir mal için tüm özür dileme işinin yetkisini bir avukata, vekile, halefe ya da varise veremeyiz. Affetmedekine benzer şekilde failin ölümü kategorik özür ihtimalini ortadan kaldırır. Özür dileyici anlamların birçok farklı şekli mevcuttur ama bazıları da sonsuza dek kaybolmuştur.

Smith örneğinde, özrün etnik adaletsizlik suçunun kabulü anlamına gelmekten ziyade, erkek kardeşinin bireysel olarak böyle davranışları kabul edilemez bulduğu yönünde bir açıklama işlevi gördüğü gözümüze çarpabilir. Bir kişi onunla yakından özdeşleştirilen başka birinin hareketleri için özür dilediğinde, özür zarar sorumluluğunu kabul etmeyi değil, onu inkâr etmeyi amaçlayabilir. Bize yakın birinin eylemlerini alenen reddederek, bunlar bizimle ilişkilendirilecekken kendimizi kişiden ve davranışından uzaklaştırırız. Yani anne babamız bir misafirimize bizim önümüzde cinsiyetçi sözler söylerse, bizi yetiştirdikleri için anne babamızın tacizkâr görüşlerini destekliyormuşuz kabulüne mahal vermemek için bu davranışa karşı misafirimize merhamet gösterebiliriz.[82] Bu tip duyguları, özür dileyici bir dil kullanmak yerine kabahati yanlış bulmakla yetinerek iletebiliriz. Fakat kınamayı genelde bir merhamet ifadesiyle birleştiririz ("Bu mide bulandıran yorumlar yüzünden mağdur durumda kalmanıza çok üzüldüm") ve böylece konuşanın suçu kabul etmek için husumeti olmasa da bu alışverişlerin özür olduğunu düşünmeye başlarız.

---

81 Michele Parente, "Boy's Uncle Apologizes to Blacks: Aims to Ease Tensions over Mom's Abduction Claim", *Buffalo News*, 9 Kasım 1994.

82 Bu konuda daha fazla tartışma için bkz. Pettigrove, "Apology, Reparations and the Question of Inherited Guilt", s. 321-22.

Lazare, özür dileyen ve verilmiş zarar arasındaki nedensel ilişkiyi o kadar önemli bulmuyor gibi görünüyor. "Sorumlu olmadıkları şeylerden gurur duyan insanlar gibi (ünlü aile büyükleri, kendi takımlarının milli ligde şampiyon olması ve uluslarının büyük başarıları), bu insanlar da... ailelerinin, atletik takımlarının ve uluslarının utançlarını kabul etmeli."[83] Gurur ve utancı eşit derecede yayma çabasını takdir ediyor olsam da, ahlâki nedensellikten ayrıştıklarında bu kavramların tözünü sorgulamaya başlıyorum. Birinin varisi olduğu zenginlikten ya da en sevdiği profesyonel spor takımının başarılarından gurur duymak ne kadar yanlış görünüyorsa, aile büyüklerinin başarılarından kendine pay çıkarıp gurur duymak da tuhaf bir iltimas biçimi gibi duruyor.[84] Bir kişi bugünkü durumuna gelmesini sağlayan bir şey yaptıysa – mesela takımının başarısına kendisi bir biçimde katkıda bulunduysa– kişisel olarak gurur duyabilir ama gururu o katkıyla sınırlı kalacaktır. Burada kişisel olarak gurur duyma ve başkalarından *gurur* duyma arasında gidip gelen bir yanlış kendini gösterecektir. İlk metronun kazılmasında oynadıkları rolden dolayı aile büyüklerimle gurur duyabilirim ama başarılarından ötürü sizin aile büyüklerinizle de bir o kadar gurur duyabilirim. Gurur bir kişiye, yakın nedensellik kavramları yoluyla ilişir. Mesela büyük büyükannemin cesaretine sahip olduğumu öne sürebilmem gibi yakın bir nedensellik olduğunu iddia etmediğim sürece aile büyüklerimin başarısından kişisel gurur duymam için hiçbir neden yoktur. "İlk günahla" ilgili dinî kavramlar buna dirense de, haberdar olduğum tüm seküler ahlâki sorumluluk öğretilerine göre aile büyüklerimin haksızlıkları yüzünden aynı suçu taşıyamayacağım gibi onların başarıları için övgü almayı da hak etmiyorum. Bu dediklerimi sonraki bölümlerde kolektif sorumluluk bağlamında daha ayrıntılı tartışacağım. Ancak atalarımın işlediği suçlardan haksız yere faydalandıysam, mesela köle ticaretinden edinilmiş ve bana miras yoluyla gelmiş bir serveti nereden geldiğini bile bile harcıyorsam, bu hatadan özel olarak sorumluyumdur ve bu yüzden kategorik özür dileyebilirim.

Kişilerin kendilerini anlatılar yoluyla kahramanlarla ne kadar özdeşleştirdiğini göz ardı ettiğim savıyla bana itiraz edilebilir. Benlik algımın atalarımın kahramanlıklarını dahil ettiği kadarıyla, soyunu devam ettirmem bekleniyor diye düşündüğüm seçkin ailemin tarihinden gurur duyabilirim.

---

83 Lazare, *On Apology*, s. 41. Ayrıca bkz. Pettigrove, "Apology, Reparations and the Question of Inherited Guilt", s. 333 (masumiyet ve suçluluk konusunda benzer bir konum alıyor).

84 Bkz. David Lewis, "Collective Responsibility", Larry May ve Stacy Hoffman, (yay. haz.) *Collective Responsibility*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 1991, s. 22.

Aile tarihim bana bir sorumluluk yüklüyor ya da benden bir geleneği devam ettirmemi bekliyordur. Bu tip normatif görüşler, nedenselliğin önemini azaltır. Bu soruna kolektif özür bağlamında daha ayrıntısıyla değineceğim ama burada iki noktaya değinebilirim. Birincisi, ahlâken güçlü bazı takdire şayanlık ya da suçlanmayı hak etme versiyonları nedenselliğin izini sürmelidir. Eğer büyükbabam bir ırkçı ve katilse, bu durum benim de böyle olacağımı göstermez. Bu sezgi, bizde çocukları ailelerinin günahlarından ötürü cezalandırmanın adaletsiz olduğu hissini uyandırır. İkincisi, neden olduğumuz hasarları tamir etme ve başkalarının yaptığı haksızlıkların suçunu kabul ederek zarar görenlerle ilgilenme görevini yerine getirme arasındaki sorumlulukları birbirinden ayırmalıyız. Atalarımızın eylemlerinden çoğu zaman gurur duysak ya da utansak da, bu duyguları duymamız gerekip gerekmediğini sorgulamalıyız.

Özür kabul eden kişinin kimliği de husumet ile ilgili endişeleri tetikler. Sorumluluk kabul edecek ve bir özür sunacak en iyi kişi olsam da yanlış kişiden özür diliyor olabilirim. Size zarar verdikten sonra terapistime ya da dua ederken özür dilersem, sizin açınızdan pek bir anlamı olmayacaktır. Esasen mağdurun dışındaki birinin yararına ya da onun ısrarıyla özür diliyor olabilirim. Mesela, sizden özür dilersem başkaları tarafından kabul göreceğimi fark etmişimdir, bunu fark etmesem sizin özür taleplerinizi göz ardı etmezdim. Bu durum aklıma öğretmenin zorlamasıyla sınıf arkadaşından özür dileyen çocuk örneğini getiriyor. Özür, haksızlığa uğrayan arkadaşın ihtiyaçlarına karşılık değil, daha fazla cezaya maruz kalmamak ve öğretmenin isteklerini yerine getirmek için dilenmiştir. Bazı durumlarda özür dilemem gereken kişi vefat etmiş olabilir, bu yüzden aramızdaki bazı anlam biçimleri sonsuza dek kaybolmuştur. Başkan Bush, Irak Savaşı'ndaki sivil kayıplar için özür dilese bile jestinin daha sonra Kant'tan vereceğim bir örnekle tartışacağım deontolojik anlamı hariç, ölü açısından anlamı sınırlı olacaktır. Bu soruları özür dileme süreciyle bağlantılı olarak daha fazla inceleyeceğim.

Bu gereklilik, kolektif ve kurumsal özürler için ciddi zorluklar çıkarır. Papa II. Jean Paul'un Haçlı Seferleri için Katolik Kilisesi'ne ya da İngiltere Başbakanı Tony Blair'in İrlanda'daki patates kıtlığı için özür dilemesi, neden olmadıkları zararlarla ilgili husumet hakkında birçok soru ortaya atar. Bu sorunları ilerleyen bölümlerde uzun uzadıya tartışacağım. Bu bağlamda bir kolektifin birey üyesinin özür için husumet yetkisinin olmasının çeşitli anlamlarını da değerlendireceğim.

HER ZARARIN TESPİTİ

Sonraki üç başlıkta, her zararın gerisindeki değerleri gözden geçirerek ve arka plandaki değerin çiğnendiğini onaylayarak, her zararı tespit eden özür dileyenin birbiriyle ilintili veçhelerini incelenecek. İlk önce, söz konusu zararların kesin olarak tespit edilmesi sürecinin ne kadar zor olduğuna bakacağım. Bu sorunsalı iki soruna ayırabilirim: mağdurun esas olarak kabul ettiği haksızlıktan başka bir haksızlık öne sürmek ("yanlış yanlış" problemi dediğim şey) ve her haksızlığı ayrı ayrı kabul etmeden birçok hatayı genel bir özür içerisinde birleştirmek.

İlk problem, fail, mağdurun özür dilenmesini beklediği suçtan başka bir suçla ilgili konuştuğunda ortaya çıkıyor. Böylece, yanlış haksızlık ya da "yanlış yanlış" için özür diliyor. Susan Alter Kanada Hukuk Komisyonu'na verdiği raporda Piskopos Hubert O'Connor'ın kendisine yöneltilen cinsel taciz suçlamalarına verdiği cevabı aktarıyor. Cinsel taciz için özür dilemek yerine açık açık "iffet yeminini bozmaktan" duyduğu pişmanlığı ifade ediyor.[85] O'Connor kendi kilisesinden ve davranış kurallarını ihlâl ettiği için Tanrı'dan özür dileme ihtiyacı duymuş olabilir ama mağdurlarının esasen ilgilendiği şeyin onun cinsel ilişkiye girip girmediği olduğundan şüpheliyim. Sadece yeminini bozduğu için özür dilemesi yetişkinler arasında rızaya dayanan cinsel ilişkiyle taciz iddiaları arasındaki ahlâki farklılığın tespit edilememesine yol açıyor. Eski Montana Senatörü Conrad Burns bir seçmen ona Washington D.C.de "tüm bu zencilerle" nasıl yaşadığını sorduğunda "güçlüklerden bir cehennem" cevabını verince kendini soruşturma içerisinde buldu. Burns: "ırkçı fikirlere sahipmişim izlenimini verecek bir seçim kampanyası hikâyesi anlattığım için derin bir pişmanlık duyuyorum."[86] Elbette esas haksızlığı *hikâyeyi aktarmış olması* değil, bu tip suçlanmayı hak eden bir soruya cevabının arkasında yatan ırkçılık. Muhtemelen yorumun kamusal alanda duyulmasına izin veren yetersiz politik kanaatinden ziyade spesifik olarak ırkçılığı için özür dilemesini beklerdik. Houston Belediye Meclisi eski üyesi Jim Westmoreland'ın Houston Havayolları'nın "Uluslararası Zenci Havayolları" olarak adlandırmasına verdiği cevapta da aynı mantık işliyor gibi görünüyor. Westmoreland, "Davranışlarımın neden olduğu problemler için gerçekten çok özür dilerim"[87] diyor. Westmoreland de Burns gibi söz konusu ırkçılığı ve zararı dile getirmiyor. Onun yerine, neden olmuş olabileceği "problemler-

---

85 Bkz. M. McLean, "Circle Sentencing", *Jurisfemme*, c. 18, 1998, s. 4.
86 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 184.
87 *A.g.e.*, s. 193.

den" pişmanlık duyuyor. Ancak kendi politik kariyerine verdiği zarardan pişmanlık duyabileceği için bizi hangi problemlerden bahsettiği konusunda merakta bırakıyor. Etnik düşmanlığı ödüllendiren bir bölgede yaşasaydı belki pişmanlık duyacağı hiçbir şey olmayacaktı. Bu örnek, yine özür dileyici anlamlara göre bir eylemin sonuçlarına işaret eden özürlerle bir suçun özündeki yanlışlığı kınayanları karşılaştırarak, sonuççu ve deontolojik görüşler arasındaki farklılıkları sergiler. Bu açıdan tartışmalı bir beyanın sadece "tonuna" ya da biçimine atıfta bulunan özürleri de inceleyebiliriz.

İkinci odaklanacağım nokta, birçok zararın bir özürde birbirine karışması ve bu yüzden her suçun ayrı ayrı tespit edilememesi. Eşimin özenerek yetiştirdiği domates bahçesini mahvedersem ve sonra suçu köpeğimize atarsam, hem yalan söylemiş hem de onun bahçe düzenlemek için verdiği uğraşa saygısızlık etmiş olurum. Eylemlerimden haberdar olursa ve ben de her bir edimi tespit etmek ve bunun için özür dilemek yerine kuru bir "özür dilersem" hangi kabahat için özür dileme niyetinde olduğumu merak edecektir. Belki yalan söylediğim için özür diliyorum ama bahçeyi mahvettiğim için pişmanlık duymuyorum çünkü mekânı at nalı şeklinde tasarlamak istiyordum. Her iki kusuru da özrümde belirtmediğim sürece eşimin özrümün anlamı için vereceği hüküm eksik kalacaktır. Tarihi açıdan önemli suçlarda ya da uluslararası tartışmalı konularda ağır haksızlığa katkıda bulunan ya da onun gerçekleşmesini sağlayan tüm küçük suçları göz ardı ederken, en önemli zarar için özür dilemek baştan çıkarıcı olabilir. Mesela bir ABD başkanının genel olarak "Vietnam Savaşı için özür dilediği" beyan ile Amerikalıların çatışma sırasında verdiği her ahlâki zararı listeleyen ciltlerce özür arasındaki farkı düşünün. Birincisi belirli açılardan elbette bir anlam taşıyacaktır ama ikincisi, kapsamı geniş bir nedamet ifadesi içerisinde gözden kaçırılacak birçok mağdurun önemini yakalayacaktır. Bu sorunlar genelde kolektif özürlerle ilgili meselelerde ortaya çıkar. Bunlara daha sonra değineceğim.

Bill Clinton'ın 1998 Ağustos'unda Lewinsky skandalı ile ilgili halka hitabı, bu öğenin ince noktalarıyla ilgili bir başka örnek oluşturur. "Elbette, Bayan Lewinsky ile uygun olmayan bir ilişkim oldu. Elbette, yanlıştı. Muhakeme gücümün ciddi ciddi yozlaşmasına neden oldu ve kendi hesabıma bir başıma ve tamamen sorumlu olduğum kişisel bir hataydı."[88] Clinton burada evlilik dışı cinsel ilişkideki politik hatayı kişisel hataya indirgiyor ve sadece özel hatası için sorumluluk kabul ediyor. Clinton ayrıca verdiği zararın kişi-

88 James Bennet, "Clinton Admits Lewinsky Liaison to Jury; Tells Nations 'It was Wrong,' but Private", *The New York Times*, 19 Ağustos 1998.

sel mahiyetini pekiştiriyor ve yalan yere yemin etmiş olduğu için özür dilemekten kaçınıyor: "Artık bu mesele benim ve hayatta en sevdiğim iki kişinin –eşim ve kızımız– arasındadır. Düzeltmem gerek ve bunun için her şeye hazırlıklıyım." Edimlerinin politik mahiyetinin verdiği baskının altında spesifik hatasını belirtti: "Halka yaptığım yorumların ve bu meseleyle ilgili sessizliğimin yanlış bir izlenime yol açtığını biliyorum. Eşim de dahil olmak üzere herkesi yanılttım. Bundan derin bir pişmanlık duyuyorum."[89] Artık sadece ilişkiyi değil, sonrasında ilişki ile ilgili sunduğu yanılsamayı da sıralar. Yalan yere yemin ve sadakatsizlik ayrı suçlardır ve diğer örnekleri de bu vakaya ekleyebiliriz. Mesela, gücü kötüye kullanma açısından bir asistanla cinsel ilişkiye girmek bir profesörün öğrencisiyle girdiği ilişkiye benzetilebilir. Bu tip bir davranış, Clinton'ın evli olmasından ya da ilişkiyi yemin ederek yalanlamasından bağımsız kınanabilir, ancak bu suç dile getirilmedi.

HER ZARARIN GERİSİNDEKİ AHLÂK İLKELERİNİ TESPİT ETMEK

Eşime şunları söylediğimi farz edin: "Senin domateslerini mahvetmekle ve sonra suçu köpeğe atmakla hata ettim. Özür dilerim." Şimdi eşimin bana bitkiyi mahvettiğim için özür dileme nedenimi sorduğunu düşünün. "Akşam yemeğinde canım salata çekti ve şimdi salata domatessiz olduğu için özür dilerim" diye cevap veriyorum. Bu sanırım yanlış cevap olacaktır. Eşim muhtemelen benden yemeğimle ilgili hayal kırıklığımı ifade eden sözler beklemiyordur. Beklediği şey daha ziyade ona saygısızlık göstermiş olduğumu kabul etmemdir. Bu noktada suça isim vermekten, haksızlık ederken ihlâl ettiğimiz ahlâk ilkesini tespit etmeye geçiyoruz. Ona göre domates önemsiz olabilir ama emeğinin ürünü olan bitkiye basmam, genelinde faaliyetlerini karalama örüntüsüne işaret edebilir. Hatamı olduğu gibi kınayabilmemiz için diğerlerini bir yana ayırıp hususi mahiyetini ön plana çıkardığımda, tikel zararı soyut ilkeyle eşleştirmek özrümün değerini yükseltir. Bu tartışma, tarafların nedensellik zincirini çözebilmesi ve her had aşımını ihlâl edilen ahlâk ilkesiyle eşleştirebilmesi için zarar verenin kesin olarak sorumlu olduğu şeyleri belirleme çabalarıyla paraleldir.

İtalya eski Başbakanı Silvio Berlusconi'nin eşi Veronica Berlusconi, eşi bir televizyon programında 'evli olmasaydım [programdaki] kadınla evlenirdim' açıklamasını yaptıktan sonra özür dileyici anlamın bu veçhesiyle ilişkili olarak ciddi bir kararlılık sergiledi. Veronica Berlusconi yorumların "haysiyetini rencide edici" olduğunu söyledi ve eşi özel olarak özür dilemeyi reddet-

89 "Excerpts from Apologies by Clinton", *The New York Times*, 11 Eylül 1998.

tikten sonra ulusal bir gazetenin ön sayfasında ondan aleni özür talep etti.[90] Eşi haddini aşmıştı ve "bu davranış biçiminin tek bir haddi vardır, bir kadın olarak insanlık onurum" dedi. Ayrıca, "Bugün artık yetişkin olmuş kız çocuklarım için erkeklerle olan ilişkilerinde kendi haysiyetini savunabilen kadın örneği özellikle önem kazanıyor" diye ekledi. Berlusconi, taleplerini bu temele dayandırarak, sadece eşiyle uzlaşmayı amaçlamadı, eski başbakanın eşinin bir kadın olarak haysiyetini tanımasını ve saygı duymasını da istedi. Bu talebi karşılamayacak bir özür yetersiz kalacaktı.[91]

Benzer şekilde, Ebu Garip'teki rolüyle ilgili olarak Sabrina Harman'ın beyanlarına dönebiliriz. "Görevlerimi yerine getiremedim ve koruma ve savunma misyonumda başarısızlığa uğradım. Sadece Iraklıların değil, hareketlerim askerleri ve sivilleri büyük riske soktuğundan ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı nefret ve isyanı potansiyel olarak artırdığından bugün hizmet veren her askerin de yüzünü kara çıkardım"[92] ifadesini hatırlayın. Harman "askerleri ve sivilleri daha büyük riske sokmayı" vurguluyor ve bu şekilde ABD'nin Irak'ta yaptıklarını göz ardı ediyor ve aslında birçok insan ondan eylemlerinin bu yönünü kabul edip kınamasını bekliyor. Ancak diğerlerine göre Harman kesinlikle "yanlış yanlışı" dile getiriyor. Eylemleri Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptıklarını ileriye taşısaydı bile, mahkûmlara işkence yapmak özünde haksızlık olduğundan, birçok insan hâlâ bir özür beklerdi. "Iraklıların yüzünü kara çıkardığını" ifade etse de, sadece ABD'nin ilerleyişine engel olmada oynadığı rolden bahsedip bahsetmediğine emin olamıyoruz. Özrü eylemlerinden gaddarca, aşağılayıcı ve objeleştirici diye bahsetmiyor ve kendisi de işkencenin yasaklanması gerektiği fikrini, ona getirilen eleştirilerin ön planını oluşturan ahlâk ilkesi olarak tanımıyor.

Harman'ın söylediklerini, aslında aktif görevi reddettiği ve söz konusu süreyi üniversitede geçirdiği halde Vietnam'da birlik lideri olarak hizmet ettiği konusunda öğrencilerine yalan söyleyen Mount Holyoke tarih profesörü Joseph Ellis'in cevabıyla karşılaştırın:

> Yalnızca ben sorumluyum ve etkilenmiş olan tüm öğrencilere, fakülteye ve idarecilere kişisel pişmanlığımı ifade etmek istiyorum... Öğrencilere Viet-

90 Ian Fisher, "Berlusconi Flirts. His Wife's Fed Up. Read All About It." *The New York Times*, 1 Şubat 2007. Ayrıca bkz. "Wife Wins Apology from Berlusconi", Reuters, 31 Ocak 2007.

91 "Wife Wins Apology from Berlusconi", Reuters. Berlusconi bunun üzerine "Haysiyetinin bununla hiçbir ilgisi yok, düşüncesizce şakalar, küstah yorumlar yapsam da ona kalbimde paha biçilmez bir iyi olarak değer veriyorum" dedi.

92 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 151.

> nam Savaşı sırasında askerî hizmetim hakkında yanlış bilgi vererek hem aptalca hem yanlış bir şey yaptım. Sınıfta olması gereken üstü örtük güven anlaşmasını ihlâl ettiğimden öğrencilerden olduğu kadar bu kurumun fakültesinden de özür dilemek istiyorum. Son olarak, yalanım yüzünden haklı olarak öfkelenmiş Vietnam gazilerinden özür dilemek istiyorum. Neden olduğum manevi hasardan gerçekten üzgünüm.[93]

Ellis'in hatalarını spesifik olarak belirleyerek (yalanlarının içeriği hakkında fazla bir şey söylemese de) itiraf ettiğine dikkat edin. Ayrıca, ahlâken tarafsız bir dille edebiyat yapma yoluyla suçlamanın gücünü köreltmektense edimlerini yalan söylemek başlığı altına alarak açık açık sayıyor. Ve yalanlarını, mesela aldatmacasının meşru pedagojik bir amacı olduğunu iddia ederek meşrulaştırmaktansa bu durumda yalan söylemenin neden yanlış olduğuna açıklama olarak "sınıfta olması gereken üstü örtük güven anlaşmasında" bir ihlâlden söz ediyor. Bu açıklama bizi özürler ve ahlâk söylemleri arasındaki ilişkinin kalbine götürüyor.

Gerisindeki değeri tespit etmek genelde söz konusu ilkenin soyutlama seviyesi ya da "kapsamı" hakkında bir konuşma gerektirecektir. İlkeyi çok dar tanımlayabiliriz: bir daha bahçemizin domates ekili kısmını mahvetme. Eşim salatalıkları umursamıyor olabilir ya da bahçenin bu bölümünü özellikle koruyordur çünkü burası günün büyük bir kısmında güneş alıyordur. Bu açıklamayı kendi anlayışımıza uyarlayabiliriz. Ya da bu ilkeyi daha geniş kapsamda tarif edebiliriz. Bir daha asla bana ya da yaptıklarıma saygısızlık etme. Bu sonuncu yapıyı biraz incelememiz gerekebilir. Saygıyı nasıl tanımlıyoruz? Ona başka alanlarda da saygısızlık ettim mi? Domates kazası aynı ilkenin çiğnenmesi olarak sınıflandırabileceğimiz ihlâller serisinin sonuncusu muydu? Bu soruyu cevaplamak biraz zaman alabilir ama özrün nihai anlamını görmek açısından gerekli olabilir. Değeri çok dar tanımlarsak, özür dileyen özrün ruhunu çiğneyebilir ama koşullarına zarar vermeyebilir. Bir lider bir etnik gruba soykırım yapılmasına izin verdiği için özür dileyebilir ama sonra vakalar arasındaki farklılık olduğunu iddia ederek başkalarına karşı benzer gaddarlıklar sergileyebilir. Bu şekilde, Amerika Birleşik Devletleri Ruanda'ya müdahale etmediği için özür dilerse, desteklenen değerin kapsamına dikkat etmeliyiz. Kategorik bir özür yeterince benzer vakaların tümünde müdahale etmelerini zorunlu kılacaktır.

---

93 "Further Statement of Joseph Ellis", http://www. mtholyoke.edu/offices/comm/news/ellisstatement.html.

HER ZARARIN GERİSİNDEKİ AHLÂKİ İLKELERİ DESTEKLEMEK

Bu öğe dikkatimizi söz konusu değeri *tespit etme* ve onu *destekleme* arasındaki farka çeker. Mesela, sorumlu olduğuma inanmadan yalan söylemiş olduğumu anlayabilirim. Üstünde mutabakata varılmış tarihsel arşivle, belirlenmiş suçla ve ihlâl edilmiş ilkelerin açığa çıkarılmasıyla, kategorik olarak özür dileyen bir fail söz konusu değerleri destekleyecektir.[94] Fail, mağdurun iddiasının haklı olduğunu anlayacak, kendi davranışını hatalı olduğu için kınayacak ve belki de bir özür içerisindeki en önemli sözleri sarf edecektir: "Ben hatalıydım." Özür dileme bağlamında bu sözler sadece bilişsel bir hatayı değil, ahlâken düşmeyi de ifade eder. Altı yaşındaki bir çocuk çarpmayı yeni öğrenirken "7 çarpı 12 eşittir 90 derken hata yaptım" cümlesini sarf ederse çoğu zaman bunu ahlâki bir hata olarak almayacaktır. Bir müşterinin kafa karışıklığından faydalanmaya çalışan bir tüccar bunu bilinçli olarak söylerse, "hatanın" anlamı matematiksel bir yanlışın kabulünden ahlâki bir suçun itirafına kayacaktır. Ahlâki yönelimlerini dinî kaynaklardan alanlar kendi haksızlıklarını bir nevi günah olarak nitelendirerek ilkeyi ihlâl ettiklerini kabul edecektir.[95]

Mağdurla benzer şekilde düşünen biri onun bir haksızlığa maruz kaldığı ve bir özrü hak ettiği yönündeki inanışını doğrulayacaktır. Mağdurun bu tip bir had aşımında bulunduğunu kabul etmesinin ikisi arasındaki ilişki açısından çok önemli olduğu görülecektir. Bu durum failin mağdurun ondan bir özrü hak ettiğini kabul ettiği ana işaret eder. Fail özrün diğer veçheleri konusunda yalpalayabilir ama sırf mağdurun bir özrü hak ettiğini kabul etmesiyle bile özür derin anlam taşımaya başlayabilir çünkü mağduru sadece failin çıkarlarının önünde bir engel olarak değil, onunla değerlerini paylaşan ahlâki bir özne, bir muhatap olarak tanır. Mağdur, failin kendi yaptıklarını düzeltme çabasının samimi ve bu yüzden başarıya ulaşma ihtimalinin daha yüksek olduğunu bilmenin rahatlığını yaşar. Bir failin özür dilemesi gerektiğini anlaması için enikonu düşünüp taşınması gerekir ve bu uzun zaman alabilir. Bazı durumlarda mağdur beklerken vefat edebilir. Failin vefat etmiş bir mağdurdan özür dilemesi kendisi ve cemaat açısından önemli bir anlam taşıyabilse de, bu tip durumlarda ahlâki yükümlülük veçhesi sonsuza dek geçerliliğini korur.

Gerideki ahlâki ilkeyi destekleyemeyen özürler "X canınızı sıktığı için özür dilerim" ya da daha da sinir bozucusu "Böyle hissettiğine üzüldüm" gibi biçimler alır. İroniye ya da iltifat biçiminde kinayeye ("Bugün normale kı-

---

94 Farklı görüşler için bkz. Govier ve Verwoerd, "The Promise and Pitfalls of Apology", s. 70 ve Gill, "The Moral Functions of an Apology", s. 13.

95 Bkz. Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 174 ve 236-38.

yasla o kadar sinir bozucu sayılmazsın") benzeyen bu biçimlere dolambaçlı özür diyebiliriz. Bu tip beyanlar, mağdurun inançlarının failin inançlarıyla örtüşmediği için duyulan esefi ifade etmekle yetinir. Bu şekilde, failin had aşımı pekiştirilmiş olur. Benzer şekilde, "Eğer eylemlerimden rencide olan varsa" ya da "Eğer incindiyseniz" gibi sözlerle başlayan koşullu özürler genelde edimin zarar olarak algılanışının haklılığını sorgular. Bu yüzden, suçun bir kısmını mağdurun hassasiyetine ya da kusurlu değerlerine yükler.[96] Koşullu bir özür, sizi rencide ettiğimden samimi biçimde emin değilsem, o kadar aldatıcı amaçlara hizmet etmeyebilir. Size zarar verip vermediğimi ve sorumluluğun derecesini belirlemek için soru nitelikli bir ifade olarak "Eğer sizi rencide ettiysem özür dilerim" diyebilirim. Bu tip koşullu bir özür sunmak, zararınızın meşru olup olmadığını sorgulamaktansa, bana sorumluluk kabul etmem gereken zararın derecesini inceleme fırsatı verebilir.

Yine merhamet ifade etmek ve hatayı kabul etmek arasındaki farkı da vurgulayabiliriz. Diğerlerinin maruz kaldığı şeyler için nedensel sorumluluğu üzerime alırsam onlara merhamet besleyebilirim ama çektikleri acıyı hak ettiklerini ya da onlara acı çektirmek konusunda meşru olduğumu da düşünebilirim. *Enola Gay*'deki bombacılar Japon sivillere merhamet besliyordu ama üstlerine bomba atmaya devam ediyorlardı. Bir ebeveyn çocuğunu cezalandırırken ona merhamet besleyebilir, çocuğa acı çektirirken onun yere çakılıp kalmasına acıyabilir. Zarar yüzünden "kendini kötü hissetmek" konusunda örnek verdiğim Hiroşima sakinleri ya da cezalandırılmış çocuk, ahlâksızca hareket ettiğimi öne sürmekten oldukça farklıdır.

Suçlanan taraflar daha doğrudan bir yol izleyebilir ve açık açık söz konusu değeri ya da "özür dilemeyi reddedebilir." Bir ev sahibi yanlış çatalı kullandığım için yemeğini mahvettiğimi düşünür ve benden özür beklerse, özrüm onun söz konusu değerini desteklemeyecektir çünkü hassasiyetinin çocukça bir adabımuaşeret elitizmi olduğunu düşünürüm. Ev sahibi bağnazsa ve yemeğe farklı etnik kimliğe mensup bir arkadaşımı getirdiğim için rencide olursa, ondan bu bağlamda özür dilemek ırkçılığını desteklemek olacaktır. Bunun yerine gerideki ırkçı ve tutucu değeri tespit eder ve onu kınarım. Bu tip bir durumda özür dilememe nedenimi öne sürerim ve ahlâken hatalı olanın ben değil o olduğunu düşündüğüm için karşı tarafın da beni rencide ettiğini iddia ederim. Her anlaşmazlık özürle sonuçlanmak zorunda değil ve çiğnenmiş norm ile ilgili anlaşmazlıklar kategorik özürlerin önünü tıkar.

---

96 Bkz. Lazare, *On Apology*, s. 92-93.

Çoğulcu değerlerimizin nerede ayrıştığını tartışmaktan kaçınmamızın bizi gelişigüzel özürler sunmaya ittiğini düşünüyorum ve bu tip jestlerin karşılıklı anlayış inşa etmektense o anki gerilimi azaltma amacı taşıyan toplumsal refleksler içeren normatif söylemin yerini alabileceğinden şüpheliyim. Ev sahibinin yemekten önce dua etmediğim ve kendi tanrısını kurtarıcım olarak kabul etmediğim için rencide olduğunu düşünün. İhtida etmeye hazırlıklı değilim ve bu yüzden agnostik hayat görüşümden taviz vererek özür dilemeyeceğim. Yemeğin sonuçları ne olur? İkimizin de dini hoşgörüye inandığını, böylece daha sonra tarif edeceğim uzlaşmacı özürden fazlasına gerek kalmadan çatışmanın ortadan kalkacağını umabilirim. Ekmeğini kendi Tanrı'sına ibadet etmeyenlerle bölüşmeye hazırsa, onunla hoş bir yemek yiyebilirim çünkü onunla yemek yemek agnostik görüşlerimle tutarlıdır. Bir kişiyi ırkı yüzünden bir yemekten atmak benim inançlarımla tutarlı değildir ve bu yüzden ev sahibi farklı bir etnik kimliğe sahip arkadaşıma servis çıkarmayı reddederse, yemeğin sonu o anda gelmiş demektir.

Ancak bu gerilimler ya uzun seneler içerisinde oluşmuşsa? Şükran Günü arkadaşımı yemeğe çağırarak ve aile dua etmeden evvel vurgulu biçimde İsa'yı reddederek, gerilimi zirveye çıkaracaksam? Olay öngörülecek şekilde husumetle sonuçlanırdı, ben de hareketlerimi ileride 'ergenliklere yaraşır' diye nitelendirdim. Bu davranışlarımın nedeni aileyi huzursuz etmek, tatillerini mahvetmek ve açık açık değerlerine saygısızlık göstermekti. Şimdi ise tüm bunlar kendi hesabıma bir özür gerektiren zayıf bir muhakemenin ürünü gibi gözükmektedir. Onların dinini ve ırkçılığını reddetme konusunda nedamet göstermemeye devam ederim ama akılsızlıklarım da dahil, spesifik hataları bir bir tespit edip kınayabilirim. Ulusal Halk Radyosu yorumcusu Andre Codrescu vecde inanan Hıristiyanlara "bu saçmalığa inanan dört milyon insan buharlaşır buharlaşmaz geride daha iyi bir dünya kalacaktır" diye hakaret ettikten sonra bu stratejiye başvurdu. Ulusal Halk Radyosu basın sözcülerinden biri Codrescu'nun özür dilediğini açıkladıktan sonra, yorumcu, "Kesinlikle dediklerim için özür dilemedim. Belki ifade ediş biçimim biraz sert kaçtı"[97] dedi Codrescu, bu inananları küçümseyen duygulara hâlâ sahip olduğunu ama yorumlarının bazı üstü örtük ilkeleri çiğnemiş olabileceğini, dışavurumunu gözden geçirmeye hazır olduğunu ima ediyor. Eski Reagan Beyaz Saray sözcüsü Larry Speaks, kitabındaki tartışmalı pasajlar için dilediği özür konusunda geride benzer bir belirsizlik bıraktı. Kitap Reagan'ın başkanlığının kritik anların-

97 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 70.

da yetersiz kaldığını ve Speaks'in Reagan için çalışırken başkanı daha kararlı göstermek için sarf etmediği cümleleri başkan etmiş gibi gösterdiğini iddia ediyor. "Ne kitaptaki gerçekler ne de bunlardan bahsettiğim için özür dileyeceğim" çünkü "gerçek hiçbir zaman özür gerektirmez" dedi.[98] "Gerçek hiçbir zaman özür gerektirmez" iddiası başlı başına bir muamma sunarken, meseleleri daha da karmaşık hale getirir: "Bazı durumlarda edep sınırlarını aştığım için pişmanlık duyuyorum. Özür dilediğim şey budur." Diğer birçok şey bir yana bu iddia bizi şu sorularla baş başa bırakır: 1) atıfta bulunduğu edep (ya da arka plandaki ahlâki ilkeler) nelerdir? 2) Hangi hareketleri bu sınırları aşmış olabilir? 3) Atıfta bulunduğu eylem bu kitabı basması mı Reagan adına yalan söylemesi mi? ve 4) Bu eylemler sınırları aştı mı aşmadı mı, bahsettiği standartlara göre hatalı olup olmadığını belirleyebilir mi?

Diğerleri benzer karmaşık noktaların üstünden biraz daha hassasiyetle geçti. Çeşitli değerler tartışmalıysa ve bir kişi bu değerlerden bazılarını tasvip etmek diğerlerini reddetmek istiyorsa, üzerinde kafa patlatılmış özürler bir parça kesinlik gerektirir. İnançlarımız için özür dilemeyi tutarlı biçimde reddedebiliriz. Aynı zamanda, değer, edim ve nedensellik ağını analiz edebildiğimiz sürece mağdurun o inançla iç içe geçtiğine inandığı eylemler için kategorik olarak özür dileyebiliriz. Evlilik dışı eşcinsel ilişkisi yüzünden New Jersey valiliğinden istifa eden James McGreevey'nin beyanına bakın:

> Bugün tevazu göstererek başlamalı ve özür dilemekle yetinmeliyim. Bugünü hepimiz için gerekli kılan hataları muhakemem için öyle pişmanım ki. Kişisel ve politik hayatlarımda sevdiğim insanlar hareketlerimden kırıldığı için pişmanım. Kariyerlerinde geldikleri noktaya dayanarak bana yetki vermiş kişiler ve bu ani geçişin onlarda uyandırdığı tepki yüzünden pişmanım. Ve bana bu sınırsız güveni veren New Jersey eyaleti vatandaşlarını hayal kırıklığına uğrattığım için pişmanım. Açık söylemek gerekirse, gey bir Amerikalı olduğum için özür dilemiyorum. Özür dilediğim kişisel duygularımın kanaatimi etkilemesi ve kim olduğum konusunda açık olma cesaretini gösterememiş olmam.[99]

Son cümle, McGreevey'nin hatalı olduğunu düşündüğü ve düşünmediği alanları birbirinden net biçimde ayırıyor. Gey olduğu için özür dilemesi gerektiği düşüncesini açık açık reddederek, tüm hatalarını cesaret ve karar alma güçsüzlüğüne bağlıyor. Bu şekilde, McGreevey aynı anda cinsel yönelimi ile

---

98 *A.g.e.*, s. 203.

99 David Kociniewski, "McGreevey Apologetic but Proud at Farewell", *New York Times*, 9 Kasım 2004.

ilgisi olmayan hataları için kendini kınıyor ve onu eleştiren bazı kişilerin homofobisini sorguluyor. Bazıları McGreevey'nin eşcinselliğini çok eşlilik ve cesaret eksikliği gibi klişeleştirilmiş sözde karakter hatalarından ayırmasını kabul etmeyebilir. Fakat McGreevey bu iddiayı geçersizleştirmeye çalışarak kültür savaşları içerisindeki konumunu pişmanlık duymadan savunabiliyor. Aynı zamanda, büyük ölçüde alakasız meseleler yüzünden nedamet getiriyor. Diğer bir deyişle, tevazu dolu bir ifade tarzı benimsemek failin mağdur olmuş tarafların tüm ahlâki inançlarına boyun eğmesini gerektirmiyor.

Ahlâki ilkelerimi aşan bir haksızlık için dileyeceğim ve mağdurun rencide edici bulacağına inandığım ama esasen incinmediği özrün anlamlarıyla ilgili bir soru daha beliriyor. Ahmakça davrandığım bir anda kadın düşmanı bir kadına cinsiyetçi bir söz söylediğimi ve tarafından alkışlandığımı düşünün. Bu tip bir durumda kadının kendi ilkelerimi aşan hareketimden rencide olacağını düşünürüm ama bu hareket onun ilkelerini çiğnememiştir. Bu durumda her öğesine işleyen bir anlam taşıyacak şekilde özür dileyebilirim ama ilişkili değeri paylaşıyor olmayız. Bakış açısını değiştirmesi için onu ikna etmeye çalışabilirim. Bu çabam aslında ona hareketlerim yüzünden maruz kaldığına inandığım haksızlığı yaşamasını tavsiye etmek anlamına gelir. Sohbete son veren özrüm benim için anlamlı olabilir ama onun için pek bir şey ifade etmeyebilir. Bu durum, masasında yokluğunu fark etmediğim bir çatal eksik olduğu ve salatamı afiyetle tatlı çatalıyla yemeğe devam ettiğim için ondan neredeyse ayaklarına kapanmamı isteyen titiz adabımuaşeret insanı örneğiyle paraleldir. Ancak bu alışveriş çatal bıçak takımının sosyal statü gösterdiğini düşünen insanlar arasında gerçekleşse ve kayıp çatal büyük saygısızlık anlamına gelse, böyle bir özrün her iki taraf için de hatırı sayılır anlam taşıyacağını tahmin edebiliriz. Bu durum gerçekten kötücül değerler taşıyan bireyler için de geçerli olabilir. Mesela, bir ırkçı diğer bir ırkçıdan yeterince ırkçı olamadığı için özür dileyebilir.

Anlattıklarımı sosyolog Erving Goffman'ın kısa ama etkili özür yorumlarıyla karşılaştırabiliriz. Goffman'a göre "özürler, benliğin biri kınanası kısım, diğeri... kendini suçtan ayıran ve çiğnenmiş kurala inancı olumlayan kısım olmak üzere ikiye bölünmesini temsil eder."[100] Goffman, özür dileyenin gerideki ilkeyi desteklediğini kabul etse de, kimliğini bir onaylayan bir isyan eden iki benliğe bölen imge, daha önce tartışıldığı üzere, sorumluluğu kabul etmek için gereken niyetlilikten kendini sıyırma riskini taşır. Özürlerin "o ben

100 Erving Goffman, *Relations in Public: Micro Studies of the Public Order*, Basic Books, New York, 1971, s. 113-14.

değildim" ya da "içime ne girdi bilmiyorum" tipi iddiaları olduğunda, özür dileyenin bir "iyi benliği" olduğunu ve suçu onun işlemediğini ima eder. Özür dileyen yeni bir insandır, zararı veren kişi geçmişte kalmıştır. Ahlâki aktör rolünü bu şekilde parçalara ayırmak, eylem için mazeret sunmaya ya da onu kişiliklerarası geçişlerde gerçekleşmiş bir kaza olarak algılamaya götürür. Böyle bir kendini aldatmacaya birileri ırkçı iddialarda bulunduktan sonra ırkçı olmadığını iddia ettiğinde rastlarız. Böyle bir kendini ayrıştırmaya, bir denizci eşcinsel meslektaşını ölesiye dövdükten sonra dediklerinde rastlarız: "Korkunçtu ama ben korkunç bir insan değilim."[101] Ahlâki aktörlük ve bununla ilgili olarak özür dileme âdetlerimiz bir dizi değeri olan ve bu değerleri çiğnediğini kabul eden tutarlı ahlâki aktörler olmadan pek bir anlam ifade etmez.

Önceki iki durum, daha sonra yeniden ele alacağım özürler için ciddi bir probleme işaret eder. Ortak değerlerin olumlanmasının özür dileyici anlam açısından böyle merkezî bir önemi varsa, üyelerinin (Richard Rorty'nin terimini ödünç almak gerekirse) nihai söz dağarcığı konusunda anlaşmazlığa düştüğü çoğulcu cemaatlerin gerisindeki ortak ahlâki inançları destekleyecek özürler üretme ihtimalleri daha düşük olmayacak mıdır? Homojen değer sistemleri olan yalıtılmış cemaatlerdeki özür dileyenler ortak değerlerin çiğnendiği noktaları kolayca tespit edebilir ve bu değerleri yeniden olumlayarak değer sistemine eklemleyebilir. Çok azımız ahlâki değerlerin sabit, bariz olduğu ve nüfuzunu koruduğu ortamlarda yaşarız. Failler, daha suç işlemeden kendilerini mevcut ahlâki normlardan dışlanmış hissedebilir (ayini kaçırdığı için ikaz edilmiş Katolik günahkârı düşünün) ve elbette bu, hoşnutsuzluk ihlâllerin temel nedeni olacaktır. Diğerleri parçalara ayrılmış ve birbiriyle çelişen bir değer kümesi ile yaşayabilir. Bu durum bir kişi özür dilemeye ve ahlâki suçları üzerine düşünmeye davet edildiğinde daha da çapraşık bir hal alacaktır. Bir failin, sırf kendi inançlarını daha üstün bulduğundan, kendisiyle ters düşen normu şereflendirmeyi reddetmesi çoğulcu değerler arasındaki çatışmayı değil, gerisindeki değerlerin kırılganlığını hatta noksanlığını da gösterebilir. Herhangi bir inanç sisteminin taraftarlarının sistemin gerisindeki ortak değerleri destekleyebildiğini gösteren iki ırkçının birbirinden özür dilemesi örneğinde gördüğümüz üzere, ahlâki görececilik özür dileyici anlamı ortadan kaldırmaz. Ancak günümüz kültürünün durumu göz önünde bulundurulduğunda, görececilik "yüksek ahlâki değerlere" dayanan özürlerde bir düşüşe, tüketici değerlerini olumlayan özürlerde ise artışa yol açabilir. Bu açıdan

---

101 James Sterngold, "Sailor Gets Life for Killing Gay Shipmate", *New York Times*, 27 Mayıs 1993.

özürleri yeterince pahalı olmayan bir elmas nişan yüzüğünü sunamayarak "kültürel imperatifi" yüceltemeyen bir şey olarak gözümüzde canlandırabiliriz. Elbette her özür dileyici anlam için ahlâki değere benzerlik bile gerekmez. Bu özürler, kesinkes araçsal amaçlar üzerinde temellenmiş olabilir. Bu açıdan özür dileyici anlam noksanlığını modernitede genel olarak anlamın ve araçsallık dışı değerin yozlaşmasının yan ürünü olarak yorumlayabiliriz. Bu tartışmayı uzatmayacağım. Ancak görececilikle ilgili endişelerden öte aramızdaki tüm ahlâki yükümlülüklere şüphecilikle bakan nihilist ve sosyopatların özürlerinin anlamlarını sorgulamalıyız. Onların bakış açısına göre, özürler anlamsız bir kumardan başka bir şey değildir. Bu yüzden, ikisine de bir şey ifade etmeyen değerleri çiğneme nedeniyle bir nihilistten özür dileyen bir nihilist Beckett diyalogundan fırlama bir espriye benzer.

MAĞDURU AHLÂKİ MUHATAP OLARAK KABUL ETME

Bu başlığı kısa tutmuş olabilirim, ancak özür dileyici söylemin ayrıntılarına daha geniş bir bakış açısını dışlayacak kadar odaklanırsak gözümüzden kaçabilecek en anlamlı özür veçhelerinin önemini belirtmek isterim. Fail, mağduru olgu arşivini destekleme süreci içine kattığında, sorumluluğu kabul ettiğinde, her zararı ve her zararın arkasındaki ilkeleri tespit ettiğinde ve bu ilkelere ortak bir bağlılık sergilediğinde, mağdurla olan ilişkisinde radikal bir dönüşüm geçirebilir. Mağduru failin amaçlarının altında yer alan bir araçtan ibaret olarak görmeyi sürdürmek yerine, bu özür dileyici diyalog sürecini kurmak failin mağdura yepyeni bir gözle bakmasını ve onunla bu şekilde iletişime geçmesini sağlayacaktır. Fail belki de ilk kez mağduru ahlâki muhatabı olarak tanıyacak ve ona göre davranacaktır.[102] Diğer türlü çiğnediği değerin takdir edilmesi gerektiğine inanabilir ama mağdur ona inanmaz.

Bu durum, birine haksızlık ettiği için özür dilemeyi beceremememenin neden haksızlığın kendisinden daha rencide edici olduğunu açıklamaya yardım eder. Biri ayağıma basarsa ve keskin ama geçici bir acı çekersem, bu hareketin önemsiz bir zarar olduğunu düşünürüm. Ancak fail bir merhamet ifadesini dahi çok görürse, bu hareketi saygısızlık olarak algılayabilirim. Bana bu şekilde saygısızlık etmenin ya da beni aşağılamanın mutluluğuma ayağımdaki acıdan daha çok zarar vereceğini düşünürüm. Kavgalar genelde tam da şu nedenden ciddi çatışmalara dönüşür: Mağdur, sadece haksızlığa uğradığını düşünmekle kalmaz, failin ona saygısızlık ettiğini de düşünür.

---

102 Bkz. Govier ve Verwoerd, "The Promise and Pitfalls of Apology", s. 69 (özürlerin mağdurun ahlâki konumunu tanımasını vurguluyor).

Bu durum bazılarına önemsiz bir tanım değişikliği gibi görünebilir. Elbette biriyle ahlâki bir sorun üzerine tartıştığımda tanımı gereği benim ahlâki muhatabım olur. Bu tanımın örtük önemine dikkat edin. Failin önceden sadece kullanabileceği bir araç olarak gördüğü mağdur, failin öz değerlerini gözden geçirme ve düzeltme ödevi sırasında esas bilirkişi olabilir. Fail, mağdura *haysiyet* sahibi bir varlık olarak davranmaya başlar. Fail, mağdurun gözünde hareketlerini meşrulaştırırken onu ahlâken eşiti olarak görür. Kantçı terimin en derin varoluşsal anlamını seçtim; mağdur ve fail birbirlerini kendi hayat ve değerlerini anlamlandırmak için mücadele veren insanlar olarak görür. Fail, mesafeli bir kesinlik üzerinden iletişim kurmak yerine, mağduru bu tip yakın ve kimlik tanımlayan bir konuşmaya değer bulur. Kişiye kötü davranmış olduğumuzu kabul ederiz çünkü bu kabul kendi mutluluğumuz için zorunludur. Mağduru ahlâken tanımaktan biraz daha farklı bir şey vurgulamak istiyorum: ahlâken akran olmak. Bu kavram Hegelci karşılıklı tanımayı da çağrıştırıyor. Özür dilerken kendi haysiyetimin ötekilere ve onlara davranışıma bağlı olduğunu fark ederim. Özürler, ötekiyle diyalektik ilişkimin anlam, değer ve benlik algıma temel hazırladığına dikkat çeker. Kendimi ancak ötekini kavrayarak kavrayabilirim.[103] Bu Kantçı ve Hegelci yorumlar tutarlı gelmediyse, bu düşünceyi faydacılığa uyarlayabiliriz. Özür dilerken, mağdurun acı çeken bir varlık olduğunu kabul ederim ve artık benimkine karşı onun acısını görmemezlikten gelemem.

Özür dilediğimde kendi hatalarımı, şüphelerimi ve kırılganlığımı kabul ederim. Kırılganlık burada sadece yaptırım korkuma değil, ahlâkla ilgili kafa karışıklığıma ve varoluşsal kırılganlığıma işaret ediyor. Bu anlamda, mağdur ve fail anlam ve değerin ne olduğunu açıklamaya ve kimin ne zaman bu inançlardan saptığını anlamaya çalışırken en temel seviyede eşit olur. Artık nihai değerlerini açığa çıkarma ve şekillendirme sürecine girmişlerdir. Bu durum bir bakıma nedametle ilişkili tevazu davranışını açıklar. Sadece yanlış şeyler yapmamışımdır, aynı zamanda bu tip yanlış şeyler yapan kişiyimdir. Bu durum, değerlerim ve kimliğim arasındaki ilişkiyi doğrudan doğruya parçalar. Olmak istediğim kişi değilimdir. Bir özür, o dengesiz benliğimi inceleme anında çok aşağılayıcı olabilir çünkü en yakın sırdaşıma değil, hareketlerimden ötürü en çok yabancılaştığım kişiye dönerim. Hegelci iç görü, bu açıdan özellikle denk düşebilir. Bu deneyimi nasıl tarif edersek edelim (karşılıklı bağımlılığın, haysiyetin, insanlığın, saygının, rasyonalitenin, eşitliğin hatta

103 Bill de Vries bu önemli düşünceyi formüle etmemde bana yardımcı oldu. Bu konu üzerine Kant ve Hegel arasındaki ayrımları daha sonraki çalışmamda inceleyeceğimi umuyorum.

Levinas'ın sevilen terimini kullanmak gerekirse ötekinin aşkınlığının kabulü olarak) diğer tüm özür dileyici anlamların temeli olabilir.

Bu noktaları kendilerini ahlâk felsefecileri, din adamları, hukukçular da dahil olmak üzere ahlâk meselelerinde otorite sayanlar için özellikle vurgulamak gerekiyor. Düzenli ahlâk felsefesi dersleri veren bir felsefeci olduğumdan kişisel hayatımda bu meselelerde otoritemin anlamını yitirmesini son derece küçük düşürücü bulurum. Ahlâk sorunlarıyla profesyonel olarak uğraşmayanlardan "daha çok bilmem gerekir" hissi kendi hatalarımla tutarsızlıklarımı kabul etmemde ve hata yaptığım kişinin ahlâki muhatabım olmayı hak ettiğini görmemde ayrıca sorun çıkarabilir. Dinî gelenek bilgisi bir insanı illa dindar yapmadığı gibi, ahlâk felsefesinde uzmanlık da kişiyi ahlâken üstün kılmaz. Bu durum çok insan için açık ve netken, ekmek paralarını bu alanlardan kazananlar bazen bu gerçeği göremeyebilir. Bu tip karakterlerin kendi suçları söz konusu olduğunda konuşmayı daha soyut ve kişisel olarak o kadar köşeye sıkıştırmayan alanlara çekeceği retorik araçları da vardır. Ahlâki ilkeler alanında uzmanlık sahibi olduğu iddia edilen bireylerin özrü konuşmadan ziyade ders verir gibi başlıyorsa, mağdur ettiği kişiler faile karşı dikkatli olmalı.

Uygun alıcıya sunulan özür icraatı ile ilişkili olarak bu konuyu daha sonra gözden geçireceğim ama failin özrünü zarar verdiği kişiden başka birine yönelttiği vakalara dikkat edin. Mesela X kişisine işlenmiş suçun davası sırasında bir sanığın hâkimden özür dilediğini düşünün. Burada sanık kendi suçunu açıkça itiraf etmiş, suçun arkasındaki değeri olumlamış ama cezasını çekerken X kişisini görmemezlikten gelmeye devam etmiş, onu amaçlarını gerçekleştirecek bir araçtan fazlası olarak görmemiş olabilir. Farklı farklı durumlarda faillerin özürlerini mağdurlara değil en fazla gücü elinde tutana sunduklarına dikkat edin. Şirket liderlerinin, profesyonel atletlerin ve günahkârların doğrudan haksızlığa maruz bıraktığı insanlar yerine, hissedarlar ya da tüketicilerden, lig komisyonlarından ya da papazlardan özür dilemesi buna bir örnektir. Mağduru ahlâki muhatap olarak görmemeye devam etme (toptan reddetmekten tutun, onu bu tip bir alışverişe girmeye değer bulmama ya da bu tip bir iletişimin anlamını görmemezlikten gelmeye kadar) mağdurun kendine daha da çok haksızlık yapıldığı duygusunu yaşamasına neden olur. Fail her iki haksızlığı da spesifik olarak onarana kadar, mağdur, esas suçu da onu ahlâki muhatap olarak kabul etmeyen tali suçu da katlanılmaz bulabilir. Bu yüzden, bu durum daha sonra gözden geçirilecek aleniyet, hukuki çözüm ve husumet meseleleriyle ilgilidir.

KATEGORİK PİŞMANLIK

Birçok yorumcu "pişmanlık ya da esefin" özür için elzem olduğunu iddia eder. Tavuchis, "başka ne denirse desin, ne aktarılırsa aktarılsın, bir özür esef bildirmelidir"[104] diyecek kadar ileri gider. Ancak esef ve pişmanlık, kişinin sorumluluğu üzerine almadığı geride kalmış bir bahtsızlıkla ilgili üzüntüye işaret edebilir. Pişmanlık ve özür dileyici anlamın arasındaki ilişkinin netleştirilmesi iyi olabilir. "Esef" gibi pişmanlık da birçok anlama gelebilir. Bu anlamlardan çoğu özrün toptan reddedilmesiyle tutarlı olabilir. Pişmanlık genelde bir şeyler keşke daha farklı olsaydı duygusunu yansıtsa da, her zaman benim bir suç işlediğim anlamını içermez. Mesela, ihtida olmamı teklif ettiğinizde davetinize geldiğime pişman olabilirim çünkü reddim sizi rencide etmiştir ama kararımın arkasında dururum. Ya da ev sahibim onun adabımuaşeret sınırlarını aştığımdan dehşete kapılmıştır, bu yüzden yine orada olmaktan pişmanlık duyabilirim ama duygularım adabımuaşeret kurallarını yücelttiğim anlamına gelmez. Bu vakalarda kendi davranışlarımdan ziyade başkalarının yaptıklarından pişmanlık duyarım çünkü suçun onlarda olduğuna inanırım. Pişmanlıkla karışan bir kelime de hayıflanmadır. Suçu kimseye atamayacağım bir olay için duyduklarıma işaret eder. Mesela doğal felaketle gelen bir mağduriyete hayıflanabilirim.

Bulunmayı amaçladığım hareketin yol açacağı mağduriyetten üzüntü duymam söz konusu olduğunda, gündelik kullanımdaki hayıflanma kelimesi ile "pişmanlık" arasında bir açı oluşabilir. Yani hareketimin sonuçlarından kendimi sorumlu tutmam ama olan bitene hayıflanırım. Bir hâkim, doğru kararı verdiğine inansa da, bir anneyi hapse gönderdiği için "keşke hapse girmeseydi" diye düşünüp hayıflanabilir. Sanığın hapse gönderilmeyi hak ettiğine ve kendi kararının adil ve toplum için faydalı olduğuna kanaat getirse de, suçlunun hayatının bir bölümünü hapiste geçirmesinin ve çocuğundan ayrı kalmasının büyük talihsizlik olduğuna inanmaya devam edebilir. Hapis diğer olumsuz seçenekler arasındaki en iyisi olsa da, hâkim sonucu "utanç verici" olarak nitelendirebilir. Bir hâkim kendi kararının arkasında durmaya devam etse de, bu duygu "olaylar bu şekilde gerçekleşmemeliydi" dediği bir dünyaya duyduğu özlemdir. Bu açıdan, hayıflanma niteliğindeki kategorik olmayan pişmanlık, daha ziyade bir empati ya da merhamet ifadesi olabilir. Eğer hâkim böyle bir duyguyu aktarmaya özen gösterirse, doğru kararı verdiğine inandığı şeyler uğruna göze aldığı bedellere dikkat çekmiş olur. Böylece, kararının önemini ve

---

104 Tavuchis, *Mea Culpa*, 36. Ayrıca bkz. Gill, "The Moral Functions of an Apology", s. 14.

gerisindeki ilkeyi, ağır bedeline rağmen neden savunduğunu açıkça anlatabilir. Onu çok sayıda seçimle baş başa bırakan bazı başka koşullar hakkında da yorum yapabilir – yoksulluk, ırkçılık ve başarısız eğitim sistemi gibi.

Bu açıdan bakıldığında, Zinadine Zidane'nin 2006 Dünya Kupası finalinde bir rakibinin kafasına bilerek tosladığı için dilediği özrün neden kategorik pişmanlık olmadığını anlayabiliriz. Zidane, rakibinin sürekli ailesini aşağılayarak onu provoke ettiğini beyan etti ve "Tüm çocuklardan özür dilerim (...) bunları duymaktansa çeneme yumruk yemeyi tercih ederdim", "Hareketim affedilir gibi değil" diye itiraf eder "ama gerçekten suçlu olan tarafı da cezalandırmaları gerekir ve suçlu olan taraf provoke eden taraf." Zidane bunun üstüne ilahi adalet dağıtan bir hâkim gibi, "eğer her şey bu şekilde gerçekleştiyse yukarıda bu şekilde karar verildiği içindir... Olan hiçbir şeyden pişman değilim, bunu kabul ediyorum."[105] Zidane sözlerini bir özür gibi sunabilir ama hareketlerini daha üstün bir gücün yönlendirdiğini ve bu yüzden pişmanlık duyması gerekmediğini açık açık söylüyor. Agamemnon'un Homer'in Tanrılarına araya girdiği için hakaret etmesinden farklı olarak Zidane futbol tanrılarının iradesini benimsiyor. Beyanlarından gelecekte benzer provokasyonlara şiddetle karşılık verirse kendini haklı göreceğini de çıkarsayabiliriz. Düzeltmek istediği bir yanlış yaptığına inanmaktan ziyade hareketlerini savunmaya devam ediyor.

Benzer şekilde, bir hasta çok ciddi ve pahalı ameliyat geçirdiyse ve diğer insanlar bunu karşılayamıyorsa hayıflanabilir ama bu durum elindeki avantajı değerlendirmeyi seçtiği için pişmanlık duyduğu anlamına gelmez. Onun yerine, doğal bir felakette insanların çektiği acıya hayıflandığı gibi diğerlerinin aynı hizmetten faydalanamamasına hayıflanmayı tercih eder. Benzer şekilde, bir işveren çalışanına "olaylar bu noktaya vardığı için pişmanlık duyduğunu" açıklar ve onu kovarsa, gözetmen kararının arkasında durur ama bu sevimsiz görevi üstlendiği ve çalışana zorluk yaşattığı için hayıflanır. Bu tip bir pişmanlık ifadesi bir partner duygusal bir ilişkiyi bitirdiğinde de açığa çıkar, "ilişki yürümediği için pişmanım" dese de çekip gider. Bu tip pişmanlık kullanımları, daha önce tarif edilen, iki tarafın da zararda üzerine sorumluluk almadığı merhamet ifadelerine paraleldir.

Failin söz konusu zarara neden olan edimlerinin ahlâki bir hata oluşturduğunu kabul etmesine atıfta bulunmak için "kategorik pişmanlık" kavramını kullanıyorum. Bu anlamda fail ihlâlin hiç gerçekleşmemiş olmasını dile-

105 Angela Doland, "Zidane Explains –Partly– What Caused his World Cup Outburst", *The Washington Post*, 13 Temmuz 2006.

yebilir. Yaptıklarına pişman olduğunu çünkü yanlış olduklarını, farklı davranmış olmayı istediğini söyleyebilir. Bunun farkına vardığından aynı hatayı yinelemeyeceğine söz verir. Diğer bir deyişle, failin davranışlarının hatalı olduğunu kabul etmesi gelecekte başka türlü davranacağı ve bu konuda motivasyonu olduğunu gösterir. Doğru kişiye özür dileme bağlamında incelediğim üzere, birinin kategorik olarak özür dilemeden bu tip bir pişmanlığı ifade edebileceğine dikkat edin. Mesela özür dileyen pişmanlığını mağdurdan başkasına sunuyorsa, kategorik pişmanlıktan bahsedilemez.

Bir sokak köpeğini evime alarak kurtarmak istiyorum, bu konuda bir seçim yapmam lazım. Köpeği kurtarmıyorum çünkü ev sahibim evde hayvan beslenmesine izin vermiyor ve yeni bir daire aramak da istemiyorum. Sonra zabıtanın hayvanı yakaladığını ve öldürdüğünü öğreniyorum. Artık yeni bir daire bulmak için koşulların uygun olmamasının hayvanın iyiliğiyle ve paylaşacağımız arkadaşlıkla karşılaştırıldığında yüzeysel kaçtığını görüyorum. Keşke zamanı geri çevirebilseydim ve köpeği kurtarsaydım. Bir hata yaptım, pişmanlık duyuyorum. Daire ile köpek arasında yaptığım seçime üzülmekten *ziyade* farklı bir seçim yapmış olmayı diliyorum. Özür dileme bağlamında kullandığım şekliyle kategorik pişmanlık, kaçmış bir fırsata üzüntüden ziyade spesifik olarak bir hatanın kabulüne işaret ediyor. Bu nüans, eşölçülemezlik sorunlarını su yüzüne çıkarır. Bir köpeği kurtarmak ve dairemden taşınmamak gibi eşölçülemez faydalar arasında seçim yaparken, her halükârda kaybım olacaktır. Bu kayıpla ilgili hislerimi pişmanlık olarak yorumlayabilirim. Ancak başka türlü bir seçim yapmış olmam gerektiğine inanmadığım sürece, duygularımı en iyi yansıtan kategorik pişmanlık değil, kaybedilmiş olanı fark etmenin üzüntüsü olacaktır. Yine sırf eşölçülemezler arasında seçim yapmak, yanlış seçimi yaptığımı düşünmediğim, aynı seçimi yeniden yapma ihtimalinin ne kadar düşük olduğunu ya da sonuçlarının trajik olacağını bildiğimi belirtmediğim tam bir özür dilemediğim sürece kategorik pişmanlık ifadesi olmaz. Bu örnekle ilgili olarak, davetiyelerin alt kısmındaki gelemeyeceklerin adlarının yazılması beklenen "regrets only" bölümünün* kafa karışıklığına neden olduğunu görürüz çünkü henüz yapmadığımız ve desteklediğimiz bir şey için kategorik olarak pişmanlık duyamayız. "Esef"te olduğu gibi pişmanlığın bu farklı anlamlarının iç içe geçmesi kategorik pişmanlığın ahlâki gücünün terimin diğer kullanımlarıyla karışmasına neden olur. Yorumcular pişmanlığın özürlere eşlik etmesi gerektiğini söylediğinde, bu anlamları birbirinden ayırabiliriz ya da kategorik özürlerin tam ahlâki anlamını merhamet ya da hayal kırıklığı ifadelerine indirgeme riskini alırız.

Özür dileyici anlamın merkezindeki kategorik pişmanlık betimlemem özür kültürü üzerine çalışan sosyal bilimcilerin çalışmaları arasında azınlık konumunda kalmış gibi duruyor. Lazare, üç "başarılı" özür örneğini sıralarken, pişmanlığın özürlerde gerekli bir öğe olmadığını ima ediyor: önemli bir mektubu göndermemekten utanç duyduğunu belirten avukat, bir kitabı geri vermede geciktiği için utandığını belirten bir rahip ve yayaya neredeyse çarpacakken ona nedamet ifade ederek bir jest yapan bir şoför.[106] Bu vakaların hiçbirinde failin benzer koşullarda aynı zararı yeniden verip vermeyeceği hakkında bir fikir edinemeyiz. Failin pişmanlığının içeriğini çözemediğimizden, özrün anlamı muğlak kalır. Benzer şekilde, Louis Kort daha önce bahsedilen, hatayı kabul etmeyenleri de dahil pişmanlık biçimlerini başarıyla taklit etse bile bir özrün "dört başı mamur" olabileceğini iddia eder.[107] Richard Joyce, bir özrün sadece "yeterli derecede ikna edici bir duygulanım" olmasının kâfi olduğuna inanır.[108]

Ancak failin ihlâlinin yanlış olduğunu açıklayan ve bu suçun işlenmemiş olmasını dileyen bir özür ile bu açıklamayı yapmayan özür arasındaki bariz farklara dikkat edin. *Enola Gay* bombacısı Hiroşima'ya bomba attığı için özür dilerse ama jeopolitik koşullar ve kişisel durumu göz önüne alındığında o zamanki en iyi seçeneğinin bu olduğunu savunmaya devam ederse, –bir anneyi hapse atacağı için hayıflanan hâkim gibi– bu meşrulaştırılmış hareketin böyle bedelleri olduğu için pişman olacaktır. Richard Nixon'ın ünlü istifa konuşması bu meseleyi çağrıştırır. "Bu kararı [istifamı] vermeme yol açan olay akışında işlenmiş olabilecek bir kusurdan derin pişmanlık duyarım. Kararlarımdan bazıları yanlışsa ki bazıları yanlıştı o zaman ulusun çıkarları için en iyisi olduğunu düşündüğüm şeyleri yaptım."[109] Nixon, "işlenmiş olabilecek bir kusur"la geçiştirme yoluyla tarihsel arşivleri desteklemeyi reddetmenin yanı sıra, hangi kararların yanlış olduğunu belirtmeden, içinde bulunduğu koşullar göz önüne alınırsa eylemlerinin yanlış olmadığını ima ediyor. Benzer koşullarla yine karşı karşıya gelse bu kararların "ulusun çıkarları için en iyisi" olduğuna belki de hâlâ inanacak. Nixon'ın çelişkili mantığına göre halka yalan söylemek gibi ahlâken düşük hareketler ulusun çıkarına olabilir. Böyle bir konum "özür dilerim ama yapmalıydım" klişesine paraleldir.

(*) Yaklaşık olarak "sadece (davete katılamayacağı için) pişmanlık duyanlar" anlamına geliyor – ç.n.

106 Lazare, *On Apology*, s. 36-37.

107 Kort, "What is an Apology?", s. 84.

108 Joyce, "Apologizing", s. 167.

109 Alison Bass, "When Apologizing, 'Sorry' Just the Start", *The Boston Globe*, 3 Nisan 1994.

Jana Thompson, bu bağlamda, "özür Paradoksu" adını verdiği şeyden bahsediyor.[110] Özür dileme, özür dileyenin söz konusu edimleri geri almayı dilemesine yol açarsa, kişinin bazı zararlar yüzünden var olmaması gerektiği anlamına gelebilir. Derek Parfit'in insanların olumsallığı kavramından gidersek, varoluşumuzu geçmişteki birbiriyle ilintili birçok olaya dayandırabiliriz. Afrikalıları köleliğe zorlamak gibi büyük bir tarihi olayı geri almak istiyorsak, varoluşumuz için gereken koşulların ortadan kalkmasını dilememiz gerekir. Muhtemelen var olmayı tercih edeceğimizden varoluşumuza neden olan koşullardan pişmanlık duymak (ve özür dileme gücümüz) bir paradoksa ya da en azından görece garip bir iddiaya yol açar. Kölelik konusunda özrün alıcısı olması gereken günümüz Afrikalı Amerikalıların varoluşunu göz önünde bulundurursak, özrümüz atalarının ortadan kalkmasına bağlıdır. Kategorik olarak kölelikten pişmanlık duymak, 'köleler var olmasa dünya daha adil olurdu' demeye de gelebilir. Bu tip yorumlar daha sonra bahsedilecek kolektif özürlerden oluşan, zaten yeterince uzun sorunlar listesine daha da çok sorun ekleyebilir.

Onca talihsiz olayın tutarsızlıklardan kaynaklandığı düşünülürse, bu durum pişmanlık ve risk değerlendirmesi arasındaki ilişki hakkında da çeşitli sorular doğurabilir. Sarhoş araba kullandığım için pişman olduğumu ama pişmanlığımın sadece polisin beni korkutmuş olmasından kaynaklandığını varsayın. Yakalanma ihtimalimi hafife aldığım için sarhoş araba kullanmaktan pişmansam, pişmanlığım sarhoş araba kullanmanın neden olduğu ahlâki hatadan ziyade yanlış hesap kitapla alakalı olacaktır. Eğer şansım yaver gidecekse bunu yeniden yapabilirim. Sanıkların özürlerini değerlendirirken bu ayrıma özellikle dikkat etmeliyiz. Davranışlarının kendi içinde yanlış olduğuna mı inanıyorlar yoksa yakalandıkları için mi pişmanlık duyuyorlar? Bedel ödeme ihtimalleriyle ve benim sokak köpeği kurtarma seçimimle ilgili bu tip soruları gözden geçirebiliriz. Belki ben onu almamaya karar verdikten kısa süre sonra başka bir aile onu kurtarmıştır ve çiftliklerinde konforlu bir hayat sürüyordur. Köpeği kurtardığımı, yeni bir daireye taşınarak büyük finansal kayba uğradığımı, üstüne üstlük hayvanın yeni komşuma saldırdığını ve bu yüzden ilaçla öldürüldüğünü varsayalım. Böyle koşullar kendi muhakememi sorgulamama yol açabilir ama mevcut bilgi ve değerlerime dayanan önceliklerim ışığında doğru seçimi yaptığıma inanabilirim. Bir sonraki sokak köpeğine cevabım risk ve faydaları nasıl değerlendireceğime dayanır. Daha sonra

---

110 Thompson, "The Apology Paradox."

tartışacağım üzere bu tip sorular genelde şirketlerin ya da hükümetlerin sunduğu kolektif özürlerde ortaya çıkar çünkü kurumsal politika genelde çoklu amaçları idare edebilmek için risk muhasebesi yapmalıdır.

Her ideolojik yelpazeden politikacı, bu sorunlarla karşı karşıya kalır. ABD Senatörü Hillary Clinton'ın Irak'ta güç kullanılmasına yetki veren oyu için özür dilemeyi reddetmesi bir önceki bölümlerde yer alan birçok sorunu çağrıştırdı. Hillary Clinton, muhafazakâr yorumcuların şimşeklerini üstüne çekme konusunda belki de eşinden fazla isim yaptı. Ancak bu durumda üstüne çekilen dikkat meslektaşı Demokrat John Edwards tarafından ortaya atılan güçlüklerden kaynaklandı. Edwards da Clinton da 2002 Irak'a Karşı Askeri Güç Kullanımına Yetki yasası için oy verdi. 2008 Demokrat başkanlık adaylığı için rakip olduklarından ikisi de halkın giderek daha çok kınadığı savaşa mesafe almaya çalıştı. Edwards oyu için sürekli özür dileyici jestlerde bulundu, bir yazısına "Ben Hatalıydım" başlığını verdi ve "başkana yetki vermemeliydim" dedi. Edwards, "istihbaratımız tüm hikâyenin bu olmadığı" bilgisini bana vermiş olsaydı "bu savaş için oy vermezdim" dedi.[111] Daha sonra *Meet the Press*'e açıklama yaptı: "Hatalı olduğum nokta sadece kitle imha silahları değildi." "Tamamen açıklığa kavuştu (ve bu yüzden kendimi çok eleştiriyorum) geriye dönüp baktığımda başkana bu yetkiyi vermemeliydim." Edwards bunu söyledikten sonra Clinton'ı eleştiriyor. "Amerika Birleşik Devletleri başkanı olmak isteyen herkes dürüst ve açık, yaptığı yanlışları kabul etmeye hazır olmalıdır."[112]

Stanley Fish, Clinton'ı savunurken, Edwards son derece yüzeysel bir özür anlayışı üzerinde oynuyor gibi duruyor. "Hatalı" olduğunu kabul etse de, Bush yönetimi ona yalan söylediği için hatalı olduğunu açık açık söylüyor. Aslında hatalı olduğunu kabul ediyor (aritmetik probleminde yanlış yapan çocuk gibi) ama hatanın sorumluluğunu açık açık üstlenmiyor çünkü hatanın yakın neden olarak yanlış istihbarat verenlerin kullandığı oydan kaynaklandığını ima ediyor.[113] Bu yüzden ilk bakışta özür gibi görünen ifade suçu atma aracı olarak da okunabilir. Başkanın sunduğu istihbarata daha eleştirel yaklaşma görevini yerine getiremediği için özellikle Edwards'ı suçlayabiliriz. Belki de istihbaratın verdiği bilginin "hikâyenin tamamı olmadığını" bilmesi *gerekiyordu*. Ve insan genelde bir özrün oportünistçe hazırlandığını dü-

111 Stanley Fish, "Politics Means Always Having to Say You're Sorry", *The New York Times*, 25 Şubat 2007.

112 Matthew Mosk, "Edwards Again Says He Was Wrong to Vote for War", *The Washington Post*, 5 Şubat 2007.

113 Fish, "Politics Means Always Having to Say You're Sorry.

şünmese de, Edward'ın beyanları bu açıdan halkın Bush yönetiminin inatçılığıyla suçlarını kabul etmeyi reddetmesiyle taban tabana zıt bir liderlik tarzı olan başkana duyduğu arzudan faydalanıyor gibi duruyor. Edward'ın kendisini nasıl "eleştirdiği" vurgusu bu amaca ulaşmak için kendi kelimelerini seçmiş olabileceği izlenimine katkıda bulunuyor. Daha sonra tartışacağım üzere, bir özrün dilenmesini sağlayan saikların ahlâki ilkeler yerine şüpheler ve politik hırslardan ibaret olması jestin geri tepmesine de neden olabilir.

Fish, bize Clinton'ın Senato'daki 2002 beyanının içeriğini hatırlatarak, özür dilemeyi reddetmesini kabul etti. "[Yasa için verilen] oy savaşa koşturan bir oy değildir. Başkanımıza ağır sorumluluk yükler. Bu yüzden, ona bu güçleri akıllıca ve son çare olarak kullanmasını söylüyoruz." Bush, güçlerini akıllıca ya da son çare olarak kullanmadığından Fish, Clinton'ın Bush'a güvendiğinden kınanması gerektiğini ama bu durumun onu savaştan sorumlu tutmaktan farklı olduğunu söylüyor. Fish, "bu hataya denk düşen karşılık bir özür değil –'Sizin hakkınızda olmadığınız kadar iyi düşünmüşüm, özür dilerim'–, onu yinelememe kararlılığıdır."[114]

Bu durum hakkında daha fazla şey söyleyebiliriz. Birincisi, kategorik pişmanlık ve risk yönetimi çok büyük bir sorun. ABD güçleri, Bağdat'a girdiğinde nükleer ve biyolojik silah bulsaydı, Saddam Hüseyin ile ordusunu hemen ortadan kaldırsaydı ve gelişmiş bir demokrasiye geçişi başarıyla sağlasaydı, Edwards ve Clinton oylarından geri adım atar mıydı şüpheliyim. Bunun yerine partizanlık yaptıkları ve dış politika ve ulusal güvenlik meselelerindeki güçleri yüzünden kendilerini tebrik etmelerini bekleyebilirdik. Her ikisi de bir seçimle karşı karşıya kaldı. Genelde bizde de aynısı olur, seçimlerini fayda ya da mükemmel bilgi olmadan yaptılar. Savaşa yetki veren oylarına mı pişmanlık duyuyorlar, sonucun talihsizliğine mi? O sırada bildiklerine nazaran kişisel ve profesyonel başarısızlık anlamına gelecek yanlış seçimi mi yaptılar? Daha fazla ve daha iyi mi bilmek zorundaydılar? Gelecek meselelerde meşru ve yeterli istihbarata göre hareket edeceklerini nasıl garanti edebilirler? Ya da suçu, Irak'taki hataları diğerlerine atarken ama Irak'ın istila edilmesi gerektiğini her zaman reddetmezken, pişmanlık duydukları şey harekâtın kötü yürütülmesi mi? Bir başkan olarak daha farklı bir tepki verirler miydi? Böyle ayrımlar, sadece gelecek seçmenler değil, diğer uluslar da, önde gelen Demokratların bu yorumlarına bakarak, ABD'nin diplomatik eğilimlerini hesaplayacağından çok önemli olabilir.

---

114 *A.g.e.*

İkincisi, Fish muhakemesindeki hatanın ciddiyetini hafife almış olabilir. Oylama sırasında Irak'ın kitle imha silahları olduğu yönündeki kanıt oldukça yetersiz gibiydi ve Saddam Hüseyin'le 11 Eylül 2001 saldırıları arasındaki iddia edilen bağlantı daha da şaibeliydi. Bush yönetiminin istila için kendini haklılaştırmaya çabaladığı ve Birleşmiş Milletler'in desteği olmaksızın bu tavırlarını sürdürecekleri de gün yüzüne çıkmıştı. Bunun dışında, Bush güçlerini akıllıca ya da son çare olarak kullanma koşullarını yerine getirmediğinden, Clinton kınanmayı hak etmediğini iddia etse de, Bush'un neden bu ön koşulları yerine getirdiğine daha önce güvendiğini sorgulayabiliriz. Kongre, Bush'tan koşulları ancak yerine getirdiğinde yetkisini kullanmasını isteyebilirdi ve Clinton da böyle önlemlerin olmadığı bir yasaya karşı oy kullanabilirdi.[115] İstihbarat eksik ve yanıltıcı olsa da, diğer yirmi üç senatör göreceğini görmüş ve yasayı reddetmişti. Bu durum, yirmi bir Demokrat, bir bağımsız ve (133 Kongre üyesinin yanında) bir Cumhuriyetçi senatörün Edwards ve Clinton'ın göremediği ve onların gördükleri şeyin ne olduğu sorusunu akla getiriyor. Yasayı destekleyenleri, karşı çıkanlardan ayıran ilkeler neydi? Mesela ben Edward ve Clinton'ın oy verirken ne düşündüğü hakkında daha fazlasını bilmek isterdim. Politik hırsları kararlarını etkiledi mi? Bahse servetlerini yatırırken çoğunlukla bu sorun hakkında hemfikirdiler de, kaybeder kaybetmez geriye dönerek bahisleri geri mi çektiler? Bu sorulara verilecek dürüst cevaplar aydınlatıcı olurdu.

Clinton ve Edwards'tan gelecek kategorik bir özür, savaştaki tüm bu anlamları kapsayan sorumluluk paylarını alenen paylaşabilirdi. Bu şekilde, sorunları nasıl analiz ettiklerini gösteren daha şeffaf bir tablo da sunarak, savaşın nedenlerini çevreleyen olgu arşivi anlayışımızı geliştirebilirlerdi. Soruları onların o zaman gördükleri gibi görebilseydik, belki onları daha iyi anlar, onlarla empati kurar ya da kararlarını desteklerdik. Clinton ve Edwards'tan gelecek kategorik bir özür savaştaki sorumluluk paylarını da kabul edebilir, neden ve nasıl hatalı olduklarını açıklayabilir, çiğnedikleri değerleri destekleyebilir ve zarar verdiklerini tanıyabilirdi. Onları kendilerini düzeltmeye ve ıslahata götürecek bir nevi kategorik pişmanlık da ifade edebilirlerdi. Bunların hepsi günümüz politikası için oldukça cesaret verici olabilirdi. Bu özür, önemli tarihsel arşivlerin ayrıntılarını sunan özürlerin önemini de gösterirdi çünkü failin bilgisi ve zihinsel durumları hakkında önemsiz gibi duran ayrıntılar mağduriyet ve özür bağlamında kararları kökten değiştirirdi.

---

115 Bkz. Charles Paul Hoffman, Fish'e eklenmiş yorum, "Politics Means Always Having to Say You're Sorry." Genelde Fish'in analizine cevaben gönderilen okur yorumları oldukça açınlayıcıydı.

Bunun yerine ikili karşıtlıklara dayanan beyanlar işitiriz. Edwards özür dilemiştir, Clinton özür dilememiştir. Şansımız yaver gider de Irak'taki savaştan bir şey öğrenebilirsek, güncel ABD politikasının nüansa alerjisi olduğu, haberlerden biri olacaktır. El Kaide ve Irak'ın tehditleri ya da Başkan Bush'un teröre karşı savaşta "ya benimlesiniz ya bana karşı" beyanlarının birbirine karışması en bariz örnekler. John Kerry'nin savaş oyları konusunda temel ayrımları açıklama çabası başkanlığına mal olmuş olabilir. Seçmenlerin bir kısmı, muhafazakâr analistlerin propagandalarına göre hareket ediyor gibiydi, bu propagandalara göre ancak "vatansever olmayan, oynak metroseksüeller" savaş zamanı kendilerini anlatmak için ince noktalara değinme ihtiyacı duyardı. Bu noktada yine Adrienne Rich'e kulak vermeliyiz: "Yalanlar – yalancı için– genelde her şeyi olduğundan ya da olması gerektiğinden çok basitleştirme çabasıdır."[116]

Ve "metroseksüel suçlamasını" hafife almıyorum. Kerry'nin itirazı nasıl madalyalı gazinin er cinsiyetine gölge düşürüyorsa, Clinton'ın cinsiyeti de elbette önemli bir rol oynuyor. Deborah Tannen, Clinton'ın karşı karşıya kaldığı en azından bir ayak bağını tarif ediyor: "Kadın olduğundan ve sertliğini ispatlaması gerektiğinden, kendini en iyi şekilde savunabilmesi yapacağı en iyi şey. Bir kadın olduğundan ve insanlar sert kadınları hoş görmediğinden, bunun için ayıplanacak."[117] Eğer özür dilerse kadınca "oynaklık" sergilediği için eleştirilecek. Bu tip suçlamalardan çekindiğinden özür dilemezse, Başkan Bush'un liderlik tarzına yakın bir yerlere çekilecek.[118] Yine belki de Bush'un "ya ak ya kara" dünya görüşü Bill Clinton'ın "cinsel ilişkiler" gibi terimleri incelerken gösterdiği samimiyetsizliğe bir cevap olacaktır.

ÖZÜR İCRASI

"Özür dilerim" demenin olası özür dileyici anlamların ancak küçük bir bölümünü temsil ettiğini görmüştük. Bu sözü aktarmak özür dileme sürecini başlatabilir ama daha fazlasını yapmazsak jestin birçok karanlık noktasını açığa kavuşturamayız. Özür dilemenin diğer boyutlarına odaklanmak, özür dileyici duygulanımları söze dökme eyleminin önemini göz ardı etmemize yol açmamalı. Mesela sık sık işittiğimiz üzere fail "X'e bir özür borçlu olduğunu" iddia eder ama sözünü orada bırakır. Mağdurun bir özür hak ettiğini kabul

116 Adrienne Riche, "Women and Honor: Some Notes on Lying", s. 197.

117 Patrick Healey, "Politics Means Sometimes Having to Say You're Sorry", *The New York Times*, 4 Mart 2007.

118 *A.g.e.* Graham Odds'dan alıntı: "Bush'u Bush yapan ne olursa olsun silahlarına sarılması." "Şimdi özür dileyecek olsaydı, oynaklık suçlamasıyla karşı karşıya kalacaktı."

etmekle yetinmek sanki failin borçlu olduğunun en az kısmını sunmakla kalır. Nasıl size borcum olduğunu kabul etmem borcumu ödememden farklıysa, size bir özür borçlu olduğumu düşünmem de o özrü dilemekten farklıdır. Kabulün kendisi hatırı sayılır bir özür dileyici anlam taşıyabilir, öyle ki suçu itiraf etmenin ve kabul etmenin bir biçimi olabilir ama "size bir özür borçluyum" demek failin ne tip anlamlar aktarmak istediğini belirlemede çok muğlak kalır. Tam olarak neden bana bir özür borcunuz var? Neden borçlusunuz? Sorumluluğu tam olarak hangi nedenle kabul ediyorsunuz? Hangi değeri çiğnediniz ve o değere bağlı mısınız? Ne tip bir çözüm sağlayacaksınız?

Bu tip sorular fail sembolik özür dileyici jestler ötesinde hiçbir şey sunmazsa cevapsız kalmaya devam eder. Papa II. Jean Paul'un 2000 Mart'ında Kudüs'ün Batı Duvarı'na yaptığı ziyareti düşünün. Tapınağın duvarına aşağıdaki cümlelerin yazdığı bir kâğıt yerleştirmişti.

> İbrahim'i ve O'nun soyundan gelenleri
> İsmini tüm uluslara duyursunlar diye
> Seçmiş olan, ey atalarımızın Rabbi!
> Tarih boyunca senin oğullarına acı çektirenlerin
> Davranışlarından duyduğumuz acı ve üzüntü içerisinde
> Senden af diliyoruz!
> Huzurunda, o Ahit halkıyla gerçek bir kardeşliğe
> Kendimizi adama sözü veriyoruz. [119]

Yukarıdaki metin genelde özür olarak tanımlansa da, beyanda anında birçok muğlaklık fark edebiliriz: 1) Papa Musevilerin çektiği acılara üzülür ama bu hasarlar için –kişisel ya da Katolik Kilisesi'nin temsilcisi olarak– açık açık sorumluluğu üzerine almaz, 2) tikel olarak hiçbir suç belirtmez ve bizi Katoliklerin ve ötekilerin Musevilere karşı işlediği sayısız suçtan hangisi için üzüntüsünü ifade ettiği sorusuyla baş başa bırakır, 3) savunduğu değer "Ahit halklarıyla kardeşlik" gibi görünür ama bu değerle atıfta bulunduğu değer ihlâlleri arasındaki ilişki muğlak kalır. 4) bu yüzden Katolik Kilisesi'nin Musevilere yaşattığı mağduriyet için davranışlarını nasıl reforme edeceği ve verdiği zararlara nasıl çare bulacağı belirsiz kalır, 5) Katoliklerin Musevilere ettiği zulümlerin uzun bir tarihi olduğu düşünülürse Papa'nın yüz yıllardan beri yaşayagelmiş failler adına husumeti olup olmadığını kendimize sorarız ve 6) bu sorunlar açıklığa kavuşmadan Papa'nın niçin affedilmeyi beklediğini ya da onun ve Katolik Kilise'nin böyle bir affı hak edip etmediğini bilemeyiz.

---

119 "Holy Land Farewell to the Pope", *BBC News*, 26 Mart 2000.

Lazare'ye göre Papa'nın davranışları "metin olmasa bile" etkili bir özür olacaktı.[120] Görünürde Lazare'ye göre Papa'nın bizzat orada bulunması ve kutsal mekânda fiziksel hareketlerini nedamet ifadeleri içerisinde sergilemesi bir özrün gerekli bütün anlamlarını taşıyordu. Ben daha dikkatli olmayı tercih ederim. Papa'nın yazılı beyanında bile anlamın üstü örtük kalır ama açıklayıcı yazı olmasaydı jestleri daha da kafa karıştırıcı olurdu. Varşova Getto Ayaklanması mağdurlarının anıtının önünde diz çöken Alman Başbakanı Willy Brandt'ın jesti gibi Papa'nın ziyareti de hiç şüphesiz büyük sembolik değere sahip. Jestler, açıklanmadığında, taşıdığı özür dileyici anlamıyla doğrudan ilgili zihinsel durumları, bize bir ipucu veremiyor. Memnuniyet veren bir özür kabul etme arzumuz ışığında belki de üstü örtük nedamet jestlerinden iddia ettiklerinden daha fazla anlam okuyabiliriz.

Fail özür dileyici sözcelemler kursa da, önemli olan kimden özür dilediğidir. Bir failin sorumluluklar ile ilgili içsel monologları ve suçtan pişmanlık duyması ona anlam ifade edebilir ama bu düşüncelerini mağdurlarına aktarana kadar bunlar karşı taraf için önemli hale gelemez. Söz söylüyor olmam tek başına bir anlam ifade etmez, önemli olan kime söylediğimdir. Tanrı'ya dua ederken ya da bir papaza günah çıkarırken yaptıklarımı kınamakla yetinirsem, mağdur nedametimi asla öğrenemez. Mağdur ettiğim kişiyi, ona suçumu etkisiz hale getirme hakkını tanıdığım bir konuşmaya davet etmezsem, onu ahlâki bir muhatap olarak almayı da başaramayabilirim. Failler, bazı vakalarda beyanlarını mağdurlarını spesifik olarak tanımadan ve bu yüzden beceriksiz bir biçimde genel izleyiciye yöneltir. Yüzünde, kollarında ve üst vücudunda ağır yanık olan Arizonalı polis görevlisini "Dünyanın En Çirkin On İnsanı" listesine koyan *Weekly World News*'in sözcülerinden biri şu beyanı veriyor: "Buna çok üzüldük. Editörün hatasıydı, bir daha olmayacak."[121] Bu beyanda mağdurun tanınmadığı açık seçik ortadadır. Sözcü sanki görevliden değil, magazini boykot eden abonelerden özür diliyor.

Bir başka soru, özrün iletildiği kitle ile ilgili. Bir özür mağduruna ulaşmayacaksa ne kadar anlamlı olabilir ki? Failin özrü mağdurdan değil de bir rahipten, hâkimden ya da başka bir üçüncü taraftan dilemeyi tercih ettiği vakaların tersine, özür dileyenin samimi biçimde mağdura ulaşmaya çalıştığı ama ulaşamadığını düşünün. Failin 'tam' diye nitelendireceğimiz bir özür dilediğini ama mağdurun onu duymadığını ya da belki yazılı bir özür dileyip

120 Lazare, *On Apology*, s. 38.

121 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, 14-5. Jason Schechterle ile ilgili daha fazlası için bkz. www.officerjason.org

elektronik postayla gönderdiğini ama mağdurun eline hiç geçmediğini düşünün. Ya da mağdurun fail özür dilediği sırada öldüğünü düşünün.

Bazıları Kant'ın ölülerden özür dilenmesinin gerektiğini savunduğunu öğrendiğinde şaşırabilir. *The Metaphysical Elements of Justice*'de şu örneği verir.

> Bir kişi, bir ölünün, hayattayken haysiyetini yok sayacak ya da hiç değilse haysiyetinin sayılmamasını sağlayacak bir suç işlediği ile ilgili dedikodu yayarsa, biri bu suçlamanın bilinçli söylenmiş bir yalan olduğu yönünde kanıt sağlayabilir. Böylece, yalan ölünün karakterine kara çalanın bir iftiracı olduğunu açık açık gösterebilir, böylece [dedikodu yapanı] şerefsiz kılar. [Ölüyü savunan] ölünün, artık var olmasa da, hakaret görmüş olduğunu ve [dedikoducunun] ona özür borçlu olduğunu adilce savunamazsa [yukarıdakilerin] hiçbirini yapamayacaktır.[122]

Eğer özürler söz konusu olduğunda deontolojik görüş tercih edilirse, mağdurunuzun ölümü sizi özür dileme ödevinizden kurtarmaz. Faydacıların ya da erdem ahlâkçılarının da fail ve toplum açısından bu tip özürleri değerli bulacağını tahmin edebiliriz. Bir ölüden özür dilemek bazı anlamlara ulaşılmasını sağlamasa da, diğer anlamlar sadece mümkün değil, aynı zamanda oldukça önemlidir.

Mağdura ulaşmasa bile, bu tip özürlerin faille toplum için büyük önemi vardır çünkü –başka şeylerin yanı sıra– tarihsel bir arşiv yaratır, suçu bir tarafa atfeder, çiğnenmiş değeri güçlendirir, insanları kendini düzeltmeye teşvik eder ve çeşitli çare biçimleri sunar. Bu açıdan, soykırım özürleri, mağdurlar bu anlamı hiç yaşayamayacak olsa bile hatırı sayılır önem taşır. Yine de eksik olanı göz ardı etmemeliyiz. Bir özrün kategorik olması için fail ile mağdur arasında bir diyalog gerçekleşmesi ve bu diyalogda olayların olgu arşivleri, suçun üstlenilmesi, mağdurla failin paylaştığı çiğnenmiş ahlâki ilkelerin tespit edilmesi, mağdurun içinin rahatlatılması, faille mağdur arasındaki ilişkinin dönüştürülmesi üzerine mutabakata varılması gerekir. Seküler öğretilerde muhtemelen kategorik bir özür bile ölüden af dileyemez. Mağdur, bu süreçlerde ilerlemediği sürece bazı anlam biçimleri kaybolur. Yakın zamanda vefat etmiş bir aile üyesiyle uzun zamandır uzlaşmak isteyen bir failin onun cenazesinde bir özür sunduğunu düşünebiliriz. Burada özür, af ve uzlaşma fırsatları kişinin hayatını kaybetmiş olmasının üstüne çıkıp, yası yoğunlaştı-

---

122 Immanuel Kant, *The Metaphysical Elements of Justice*, (çev.) John Ladd (Indianapolis: Hackett, 1999), s. 101.

rabilir. Olağanüstü koşullarda, mağdurun ölümünden sonra mağdur tarafıyla diyaloga girebilir. Eğer soykırımdan sonra hayatta kalmış biri anılarında kimin onu mağdur ettiğini, nasıl mağdur olduğunu ve neden hata yapılmış olduğunu anlatan bir günlük tutmuşsa, fail anlatılanları destekleyebilir ya da kabul edebilir, bu anlamda ölüyle bir diyaloga girmiş olur. Bazı anlam biçimleri engellenecektir ama biraz yaratıcılık ve inatla öngörülemeyecek anlamlar yaratabiliriz. Ancak ahretle ilgili bazı inançların olmadığı durumlarda mağdurun ya da failin ölümü bazı anlamların elde edilme şansını sonsuza dek yok eder. Bu durum, daha sonra tartışacağım uzak geçmişteki zararlar için kolektif özürlerde iyice açığa çıkacak.

Ölüm bazı anlam biçimlerine ciddi engel teşkil ederken, özür zamanlaması ile ilgili diğer soruların biraz daha hassas biçimde incelenmesi gerekir. Bazı adabımuaşeret ya da uyuşmazlık çözümü rehberlerine göre bir özrün hemen mağduriyet sonrasında yapılması gerekir.[123] Anında özür, mağdurun gururunun kırılmasının gerektiğinden uzun süre göz ardı edilmesini engeller ve tarafların olabilecek en kısa süre içerisinde uzlaşmak üzere çalışmasını sağlar ama bu yollar ciddi haksızlıklarda uygun ya da mümkün olmayabilir. Size kazara zarar verdiysem, dikkatsizliğimi anında açıklayabilir ve verdiğim zararı en aza indirmek için çaba sarf edebilirim. Eğer size kasten zarar verdiysem, hatamı anlamam seneler alabilir. Evinizi soymaya karar verdiysem, muhtemelen saldırı sırasında kendimi bir bakıma haklı hissederim ya da edimlerimi meşrulaştırmama gerek olmadığını düşünürüm. Hareketlerimden pişman olmadan ve özür dileme ihtiyacı duymadan önce ciddi bir ahlâki tefekkür ve dönüşümden geçmem gerekebilir. Daha sonra tartışacağım birçok dini geleneğin kabul ettiği gibi bu değişiklik çok uzun zaman alabilir. Bu yüzden bir ceza sisteminin yaptırımı olmaksızın soygundan seneler sonra özür dilemeye karar verirsem –hiç yakalanmama ihtimalim çok yüksek olmasına rağmen sorumluluğu kabul ettiğimi ve özür dilediğimi düşünün– ahlâki gelişimim açısından çok ciddi bir adım olur. Bu durum sadece mağdur ve failin birbirine yabancı olduğu vakalar için değil, uzun süreli arkadaşlıklar için de geçerlidir. Yakın bir arkadaşımdan ona yıllar önce kötü davrandığım için özür dilersem, zarar ve özür arasındaki zaman, konu üzerine ciddi ciddi kafa patlattığımı gösterir. Yaptığımı unutmadım ve şimdi çiğnediğim değeri o kadar önemli

123 Bkz. *Letitia Baldrige's New Manners for a New Times: A Complete Guide to Etiquette* (New York: Scriber, 2003), s. 630. Baldrige olaydan sonra 24 saat içerisinde yazılı bir özür teslim etmeyi tavsiye ediyor. Ayrıca bkz. Stephen Goldberg, Eric Green ve Frank Sander, "Saying You're Sorry" *Negotiation Journal* (Temmuz 1997), s. 223 (özür dilemeyi reddetme bağlamında da benzer bir taktik olarak öneriyor).

buluyorum ki o suçumu unutmuş olsa da, ilişkimiz bir özür olmadan eski gücünden kaybetmeden devam edecek olsa da konuya geri dönüyorum. Bu tip bir durum yıllarca yozlaşmasına izin verdiğimiz ortak değerlere bağlılığımızı tazeleyebilir ve bu tip bir özrün mahrem ilişkilerde ne kadar önemli olduğunu görebiliriz. Papa II. Jean Paul'un Haçlılar adına dilediği özür gibi, kolektif özür vakalarında suç ve özür arasındaki süre yüzyılları bulabilir. Bu tip durumlar ahlâki standartların gelişmeye başladığını anlamış bir kolektifin temsilcileri kadar kurumsal bir ahlâki dönüşümü de yansıtabilir. Bu kolektifin üyeleri artık yeni standartlarını öne sürerken eskilerini kınamakla yükümlü olduklarına inanıyordur. Bazılarına göre çok geç kalınmıştır, bazıları ise geç olsun da güç olmasın diye düşünmektedir.

Özrün zamanlaması ile ilgili bir probleme de dikkat edebiliriz: Fail, mağdur bir özür talep ettikten (ya da bir yetkili emrettikten) sonra mı özür diliyor? Ya da bu yönde baskıya maruz kalmadan önce özür dilemek için gönüllü mü oluyor? Bir ebeveyn çocuğuna özür dilemesini söylerse ya da çocuğunun özür dilemesi gerektiğini gözden geçirmesini söylerse, ebeveyn çocuğun üzerine düşüneceği süreci başlatmış olur. Eğer bir çocuk, bunun gerekliliğine işaret eden annesi babası önünde özür dilerse, bu hareketi çocuğun ahlâki eğitiminde çok önemli bir gelişmeye parmak basabilir çünkü çocuğun söz konusu normları içselleştirdiğini ve özerk bir ahlâk muhasebesine giriştiğini gösterir. Fail, dışarıdan dikte edilmeden, savunduğu bir değeri çiğnediğini, bu yüzden özür dileyen bir davranışta bulunmak için içsel motivasyona sahip olduğunu anlar. Aynı şeyi yıllar sonra özür dilemek için gelen soyguncu için de söyleyebiliriz. Eylemlerinin yanlışlığını dürüstçe kabul ediyor ve bir özür sunuyorsa, jestlerini samimi bir ahlâki dönüşümün göstergesi olarak algılamamız daha muhtemeldir. Bu bağlamda, nedamet eylemleriyle ilgili meselelerin özür talebi öncesinde ya da sonrasında gerçekleşmesi daha önce de belirtilen özür dileyen niyetlerine işaret eder.

Özrü kabul edenin kim olduğu ve ne zaman kabul ettiği arasındaki ayrımları da çizebiliriz ama özrün onlara neden ve nerede geldiğini de hesaba katmalıyız. İlk olarak, özrün aracı üzerine düşünmeliyiz. Tavuchis ve Aviva Orenstein da, özür beyanlarını yazılı olarak değil "yüz yüze" sunmaya çalışmamız gerektiğini vurgular.[124] İki tarafın verilen zarar hakkında doğrudan bir tartışmaya girişmesinin önemini sorgulamıyorum ama özrü yazılı vermenin faydalarına da dikkat etmeliyiz. Mağdurun karşısına çıkmak ve özrü dile

---

124 Tavuchis, *Mea Culpa*, s. 22 ve Orenstein, "Gender and Race in the Evidence Policy", 104n.

getirmek, duygusal ve seremoniye vurgu yapan bir anlam yaratabilir, bu ikisine daha sonra ayrı ayrı değineceğim. Fakat yazılı bir özrün kategorik özür öğelerini kapsama ihtimali daha yüksek. Görmüş olduğumuz üzere, bir özür, arşivi desteklediği, normları belirlediği, nedensel ahlâk sorumluluğunu analiz ettiği ve kendini düzeltme ve ıslahı kapsadığı ölçüde teknik bir girişim olma ihtimalini taşıyabilir. Özrün yazılı versiyonu failin bu ayrıntılara dikkat ederek, kesin bir beyan oluşturmasını sağlar. Sözlü özürler sık sık duygusallığa bürünmüştür ve her şeyi birbirine karıştıran bir içerikle başlar. Yazılı beyanlarda fail kelimelerini daha dikkatli seçebilir. Mağdur, özrün içeriğini duygusal ve son derece incelikli bir konuşmanın ortasında belirlemeye çalışmaktan ziyade, failin sunmuş ya da sunmamış olabileceği anlam biçimlerini tespit etmek üzere tutarlı bir yazılı beyanı inceleme şansına sahip olabilir. Buna ek olarak, yazılı bir özür, beyanın diğerleriyle paylaşabileceği ya da davalara kanıt sunabilecek somutlaşmış bir arşivini sunabilir.

Bir özrün üzerinde yazılı olarak uğraşmak aynı zamanda failin içerik konusunda mağdurla bir diyaloga girme becerisini artırabilir. Mağdura önerdiğimiz özrün bir taslağını sunabiliriz ve düzeltme konusunda öneri getirmesini sağlayabiliriz. Failler, bu süreç içerisinde hatalarının içeriği ve sonuçları hakkında çok şey öğrenebilir ve mağdurlar görüşlerini dile getirmek için bir fırsat daha yakalamış olur, faille ilişkileri gelişir. Böyle alışverişler uzlaşma süreci için oldukça faydalı olabilir.[125]

Özrü bulduğumuz anda onun anlamı da değişir çünkü olası bağlamlar sonsuz sembolik ve araçsal değer kaynağı sunar. Biçim ve içerikte aynı kalsa da, Clinton, Lewinsky skandalı için özrünü Oval Ofis'ten naklen haber şeklinde sunsa başka bir anlam, özel olarak evde ya da evlilik danışmanlarının ofisinde Hillary Clinton'a sunsa başka bir anlam alacaktır. Bu gerçek bizi özürlerimizin özel ya da umumi içeriği üzerine düşünmeye iter. Felsefeciler kamusal ve özel alanların mahiyeti ve sınırları üzerine tartışsa da, bazı ayrımlar özür konusunda bariz önemlidir. Bazı durumlarda bir mağdur, failin özrü genel bir kitleye sunmasını tercih etmeyebilir. Eğer cinsel taciz suçunun faili özür dilemek isterse, bir özür yoluyla verdiği zararı kamuya açması mağdurun uğradığı zararı artırabilir. Bir özrün içeriğinin mağdur dışındakilere açılmasının onun çeşitli şekillerde huzursuz olmasına ve aşağılanmasına yol açacağı başka senaryolar da düşünebiliriz. Eski sevgilim benden sadakatsizliği için özür dilerse, meslektaşlarımın, arkadaşlarımın ve ailemin bunu *New*

125 Govier ve Verwoerd bu tip bir süreç için başarılı bir örnek sunuyor. "Taking Wrongs Seriously", s. 156-57.

York Times'da okumasından muhtemelen hoşlanmam. Özür yayımlama isteğinin arkasındaki niyetlere karşı da dikkatli olmalıyız. Kişinin nedametini medyada gösterme tutkusu ahlâki duruşunu kamuya sergilemenin, seçmenlerinin ya da tüketicilerinin gözündeki imgesini düzeltme çabalarının ve hatta mağduru utanç verici bir duruma sokma niyetinin göstergesi olabilir.

Ancak çoğu durumda özrün kitlesini daraltma çabalarının failin kendi hatasını olabilecek en az derecede teşhir etme gibi bir çıkarı olmasından kaynaklandığını düşünüyorum. Bir cerrahın büyük bir tıbbi hata yüzünden bir çocuğun ölümünün sorumluluğunu üstüne aldığını ve özel olarak ebeveyninden özür dilediğini düşünün. Ancak suçunu anne baba dışında birine açmayı reddediyor ve süren davada hatasını şiddetli biçimde inkâr etmeleri için avukat tutuyor. Cerrah, kapalı kapılar ardında hangi konuda hatalı olduğunu kesin bir dille açıklayabilir, ölümdeki nedensel ve ahlâki sorumluluğunu kabul edebilir, ölümün arkasındaki çiğnenmiş değeri tespit edebilir, bu değere bağlı olabilir ve samimi niyet ve duygularla kategorik pişmanlığını ifade edebilir. Hatta gizlice onun aleyhine verilebilecek en kötü karar yüzünden kaybetmeyi göze aldığı miktarın üstünde tazminat ödeyebilir. Eğer cerrah tüm bunları alenen inkâr ediyorsa, bazı anlamlar noksan kalacaktır. Daha önce tartıştığımız "güvenli özür" mevzuatının sunduğu üzere, cerrah hatası olduğunu kabul etmeden aileye duyduğu merhameti ifade edebilir. Anne baba çocuğunun nasıl öldüğünü öğrendiği halde, toplumun daha geniş kesimi öğrenmeyecektir. Tarih çocuğun ölümünün nedenini tartışmalı bir mesele olarak kaydedecektir. Bu tip bir durumda, ölümün nedeni ile ilgili bilgi, bu doktorun hizmet ettiği cemaat açısından özellikle önemli olacaktır çünkü onun kapasitesini değerlendirmek için gereklidir. Ve elbette doktorun kendi itibarını koruma tutkusu aleni inkârlarında esas motivasyonu oluşturuyordur. Bu örnek, mağdurun ödeme anlaşmalarının şartlarını halka ifşa etmemesini sağlayan şartı açıklıyor. Bu şarta, mağdur ettiği iddia edilenin bir özür sunup sunmadığı ya da sunulan özrün içeriği de dahildir. Böyle şartlar da bir sonraki çalışmamda uzun uzadıya tartıştığım, esasen hukuki avantaj sağlama aracı olarak tasarlanmış özürlerde olduğu gibi bizi özür dileyenin niyetlerini sorgulamaya götürür. Cerrah, anne babayla yaptığı özel konuşmalarda gerideki çiğnenmiş değeri tanısa ve bu değere bağlı olsa da, umumi savunması muhtemelen onun değeri çiğnediğini inkâr etmesine neden olacaktır. Mesela özelinde bir ahlâk krizi çıkartacak kadar usulle uğraşan ve fazla çalışan cerrahlar yüzünden yetersiz tıbbi hizmet verildiğini iddia edebilir. Kendi uygulamasının da aynı sorundan muzdarip olduğunu alenen kabul etmese de, anne babayla özel ko-

nuşmalarda ölümü sadece bu koşullara bağlayabilir. Bu tip bir konum cerrahın uygulamasını olduğu kadar daha geniş bir mesleki alana dahil olan doktorlarınkini de düzeltmenin önünde ciddi bir engel olabilir. Yas tutan anne baba için suçunu alenen ifşa etmeyi reddetmek, topluluk önünde ahlâki bir muhatap olarak kendi konumunu düzeltememek anlamına da gelebilir. Kendi haysiyetini alenen kurtaramaması, cerrahın özür dilemeyi reddetmesinin nedenlerinin anne babanın özrün umumi olarak dilenmesi yönündeki gerekçelerinden daha haklı olduğu duygusunu da yaratır. Bu durumda doktor, anne babayı amaçlarını gerçekleştirmede araçtan başka bir şey olarak görmemeye devam eder. Cerrahın inkârının yalan söylemek anlamına geldiğini de unutmamalıyız. Yalana karşı takınabileceğimiz tavır bir yana bırakılırsa, böyle bir davranış bizi daha sonra inceleneceği üzere özrün anlamıyla bağlantılı olarak doktorun niyetleri, duyguları ve karakterini sorgulamaya itebilir.

KENDİNİ DÜZELTME/REFORM İLE ÇARE*

Bir daha aynı suçu işlemeyeceğini belirten bir söz birçoğumuz için özrün en önemli öğesini oluşturur.[126] Her şey bir yana failin yeniden zarar vermekten çekinmesini istemekle yetinebiliriz. Bu isteğimiz birbiriyle ilişkili bir dizi davranışın düzeltilmesini gerektirebilir ya da anormal diye adlandırarak suç edimini diğerlerinden yalıtabiliriz. Motivasyon, edimin hatalı olduğunu ahlâken kabul etmeye ya da bu şekilde davranmayı bırakması yönündeki toplumsal baskıya da dayanabilir ama failden edimini tekrarlamaması için teminat isteriz. Belki de en temeli, bir özrün ilerde gelecek zarara karşı güvenlik sağlamasını isteriz.

Eric Harris'in Columbine Lisesi katliamından önceki özür dileyici beyanındaki bu eğilim, insanın kanını donduruyor. "Her türlü pislik için sizden özür dilemek istedim" diyor. "Sevdiğim herkesten. Tüm bunlardan gerçekten esef duyuyorum. Annem ve babam o kadar şoke olacak ki inanamayacak."[127] Harris'in öldürmekten imtina etmediğini biliyoruz, mağdurları da bu özrü teminat olarak görmemiştir. Ayrıca aynı monolog 250 sınıf arkadaşını öldürmeyi düşündüğünü gösteriyor. Onun "ön özrünü" bir daha katletmeyi reddetmek olarak değil, sevdiği insanların –ailesi ve bazı arkadaşlarını sevdiğini

(*) Bu bölüm bireysel özürlere adandığından ve reformun kolektif ve geniş kapsamlı bir anlamı olduğundan, reform yerine büyük ölçüde kendini düzeltme kavramını kullanmayı tercih ettik. Kolektif özürlere geçildiğinde reform kavramı kullanılacak – ç.n.

126 Tavuchis kendini düzeltme vaadinin "gereksiz" olduğunu çünkü "'özür dilerim' iddiasının satır aralarında gizli olduğunu" söylüyor. Tavuchis, *Mea Culpa*, s. 36.

127 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 86.

belirtir– onunla birlikte anıldıkları için ya da vahşet sonrası intiharından üzülmesinden pişmanlık olarak okuyabiliriz. Cinayetler için değil, garezinin hedefi olmayan ve boşu boşuna ölenler için pişmanlık duyduğunu düşünebiliriz. Ancak onlara merhamet duyması verdiği zararı engellemez. Bir yemeğe katılamayacağı için pişmanlık duygularını belirtenler gibi Harris de kasten öldürmeyeceği mağdurlarının çekeceği acı için *pişmanlık duyuyor*. Bütün bunların üstüne eylemlerini savunmaya devam ediyor ve özrü kendini düzeltmeye işaret olarak yorumlanmamalı. Harris yanlış yaptığını düşünmüyor.

Daha önce tartışıldığı üzere, kategorik pişmanlık geçmiş edimi bir hata olarak görür ve bu yüzden aynı hatayı işlemekten imtina edeceğine yemin eder. Bu öğe olmazsa, fail sürekli bir ihlâl ve özür dileme döngüsüne girebilir. Bu endişeden sürekli fail ve özür dileyenlere şüpheyle yaklaşırız ta ki fail haksızlığın tekrarlanmasına yol açacak güdülerin tutarlı biçimde önüne geçene kadar. Yoksa Amitai Etzioni'nin söylediği gibi, "bir kişi her hafta günah işleyebilir, Pazar sabahı da nedamet getirir, elli kez dua okuyarak tövbe edebilir ve sil baştan başlar."[128] Fail niyetlerinin samimiyetsizliğinden değil de bir irade güçsüzlüğü nedeniyle yeniden suç işlese bile, bu ayrımın failin ediminin ahlâksızlığını tanıması açısından mağdur için bir anlamı olmalı. Ancak bu, failin mağdura bir daha zarar vermeyeceği güvenini sağlamayacaktır.

Özürlerin nihai anlamı –sözlerin anlamı gibi– gelecek davranışa dayanır ve bu yüzden aktarıldıkları an onları değerlendiremeyiz. Bu noktada, fail onu günaha davet eden benzer ayartıcılarla karşılaşır ve onlara direnirse tövbenin tamamlanmış olduğunu düşünmeliyiz diyen İbn Meymun'un bilgeliğini takdir edebiliriz. İbn Meymun, ayartılmaktan imtina edilmediği sürece failin sözlerini değerlendirme taraftarı değil. Buna ek olarak, imtina eylemi özrün değeri hakkındaki dosyayı kapamaz. Bir failin hayat boyu kendini düzeltmeye ve hoşgörüye vermesini sık sık yargılarız. Herhangi bir geri dönüş özrün önemini azaltabilir. Kategorik bir özrü karşı tarafın kendini düzeltmesi için bir söz olarak alıyorsak, kendini düzeltme ya da çare şartlarını ihlâl etmek, anlamını bozacaktır. Bir özür, zaman içerisinde aynı suç yeniden işlenmediğinde güvenilirlik kazanabilir. Ve bu yüzden failin kendini düzeltmeye adadığına ancak hayatı sona erdikten sonra karar verebiliriz. Bazıları bu şartları çok ağır bulacaktır. Birinin ayağına bastığım için özür dilersem, yıllar sonra aynı hatayı yapmamın ilk özrün değerini düşürdüğünü iddia etmek aşırıya kaçmak olacaktır. Ancak birinin ayağına bile bile bastığım için özür di-

128 Amitai Etzioni, "Preface", (yay. haz.) Etzioni, *Civic Repentance*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 1999, s. vii.

lersem –belki birine kızdığımı ifade etmek için yer yer bunu yaptım ve zarar vermek için oldukça sert bastım– hatayı tekrarlamak elbette benim kendimi düzeltmeye adamamı sorgulanır hale getirecektir. Evlilikte sadakatsizlik vakalarında bir eşi bir daha asla aldatmamak çok önemlidir. Özrün anlamından ödün vermeden kendini düzeltme sözünü geçersizleştireceğinden ölümden önce bir nokta belirlemenin yeterli olacağı bir yol göremiyorum. Ancak hataya yumuşak bakarsam, kendimi diğerini yeniden rencide etmeye adamadığımı varsaymamız imkânsızlaşır. Bu noktada aklıma Tolstoy'un karikatürü geliyor. "Bir adamın sırtındayım, boğazını sıkıyorum ve beni taşımasını emrediyorum, aynı zamanda kendimi ve diğerlerini onun için esef duyduğuma, yükünü –sırtından inmek dışında– her şekilde hafifletmek istediğime inandırıyorum."[129]

Hatamı kınamam ve kendimi düzeltme vaadimi yerine getirmem genelde verilmiş zarara karşılık vermenin ancak ilk adımlarını oluşturur. Failin bir anlamda tövbe etmesini bekleriz ve bunu bir dizi terimle tanımlayabiliriz: tamir etme, onarma, eski halin iadesi, telafi etme, iyileştirme, tazminat, ıslah vb. Bu terimleri kullanma şeklimiz yanıltıcı olabilir. Yaygın kullanılan "onarım"ı ele alalım. Eski halin iadesi özelinde haksızca alınmış bir şeyi yerine koymaya işaret ederken, onarımı genelde o kadar somut olmayan bir telafi formu olarak kullanırız. Eşanlamlısı, Arapçadan gelen tamir, bu soyut karşılıkların mağdurları, bir bakıma zarar gördükleri durumun öncesine döndürdüğüne işaret eder. Tamir, iyileştirme ve eski halin iadesi gibi benzer kavramlar, zararın alıp götürdüğü neyse geri verilip, bir mağduru "bütünleştirme"si anlamına gelir. Teorik yaklaşımlar bu terimlerle konuşur, çarelerin haksızlığa uğrayanı nasıl "onardığı" ya da "düzelttiği," mağduru suçtan "önceki haline getirdiği" ya da "ahlâki dengenin" nasıl yeniden kurulduğunu açıklar.[130]

Özürlerin değerlerini nicelleştirmek başka karışıklıklara yol açabilir. Sayılara dayanan bir model, fail bir özrün X miktarını mağdura aktarabilirse, ihlâl ve nedamet derecelerini dengeleyecektir. Montaigne'in tarif ettiği gibi, "Tövbe bir ölçek tabağına konsa günahtan ağır gelir."[131] Bu görüşün kısasa kısasçı "kana kan" çağrılarında yansıtıldığını ve özür tanımlarının bir

---

129 Robert Pearce, yay. haz. *The Sayings of Leo Tolstoy*, Duckworth Publishing, Londra, 1995, s. 52.

130 Özürlerin suçlarla eşölçülebilir olduğu ile ilgili bu önerme için bkz. Tavuchis, *Mea Culpa*, 19, Max Bolstad, "Learning from Japan: The Case for Increased Use of Apology in Mediation", *Cleveland State Law Review*, c. 48, 2000, s. 578, Aviva Orenstein, "Apology Excepted", s. 243 ve Deborah Levi, "The Role of Apology in Mediation", *New York University Law Review*, c. 72, 1997, s. 1165-1220, 1178.

131 Montaigne, "Of Repentance", s. 245.

bankaya borcunu ödermişçesine "borçlu olma" ibaresini içerdiğini görüyoruz. Ancak Hukuk ve Ekonomi hareketinin savunucularının öne sürdüğü en indirgemeci faydacılık biçimlerini bir yana bırakırsak, failin ahlâki yükümlülüğünden sadece borcunu nakit olarak ödeyerek kurtulacağı bir özür ekonomisi olmaz. Tanımlanmış bir para miktarını, yerine geçecek tazmini mümkün bir metayla değiştirdiğimizde ortaya çıkan koşulların zararın bir yönüne işaret ettiği açık. Mesela mülkünüze zarar verdikten sonra tamirat parasını vermem gibi. Ancak özürler nadiren "salt parayla ilgilidir." Para genelde özrün diğer öğelerinin yerine geçer ve tamirat parasını vermem başka bir özür dileyici anlam sunmadan borcumu karşılaşmış olduğuma inanmamı sağlayabilir. Söz konusu zararı tanımadan parayı verebildiğimden, gelecekte böyle bir davranıştan imtina etme sözü versem ve burada tartışılmış diğer birçok sorunu karşılasam da, ekonomik değiş tokuş özrün diğer tüm veçhelerinin yerini alma riskini taşır. Birçok yasal anlaşmada gördüğümüz gibi bir yanlışım olduğunu kabul etmeden sorunun göbeğine paramı fırlatabilirim.

Cezanın tek boyutlu ölçütlerini sert bir biçimde eleştirmesine rağmen, "Onarıcı Adalet" hareketi de farkında olmadan tüm haksızlıkları tek bir hesaba göre titizce ölçüp tartabileceğimiz tek boyutlu bir ahlâk evreni anlayışını pekiştirir. Özür "bir ilişkiyi" bir mobilya parçasını tamir eder gibi "tamir edemez." Özürler "beyaz bir sayfa da açamaz" çünkü ahlâki suçlar çoğu zaman geride yıkıcı izler bırakır.[132] Suçlara sonsuz çareyle karşılık verebiliriz ve her cevap mağdur ile fail arasındaki ilişkiyi farklı ve çoğu zaman öngörülemeyecek yollarla dönüştürecektir. İlişkilerimizdeki hataları silebileceğimize inanıyorsak, metaforlar algılarımızı çarpıtacaktır. Benjamin Disraeli'nin söylediği gibi "özürler sadece değiştiremeyecekleri şeyler için geçerlidir."[133] Her zarar, bireylerin hayatında ona özgü acıyı ve kaybı yaratır. Kimse onları birbirine karıştıramaz. Güçlü bir özürden sonra bile ilişki, sonuna kadar bir zararın gölgesinde ilerler, ihlâlin gerçekleştiği zamandan geriye değil.[134] Martha Minnow, "özürler insan haysiyetinin bir kısmını tamir edebilir ama ihlâlden önceki hayatları değil" der.[135] Ahlâk dilimiz çoğu zaman arkasından gelen çare ne olur-

132 Bkz. Minow, *Between Vengeance and Forgiveness*, s. 117. "Ancak bu tartışmada hiçbir şey para ödeyen, mülkü iade eden, dini yerleri ya da yaraları mühürleyen, mağdurları yeniden bütün haline getiren ya da temiz sayfa açan özürleri hatırlatmamalı."

133 Benjamin Disraeli, "Prosecution of War, May 24, 1855", *Selected Speeches of the Late Right Honourable the Earl of Beaconsfield*, (yay. haz.) T. E. Kebbel, c. II, Longman's Green, Londra, 1882, s. 55.

134 Tavuchis, *Mea Culpa*, s. 34. Tavuchis, bir seferinde bir özrü "iyileşmenin imkânsızlığına dayanan bir söz edimi" olarak tanımlar.

135 Bkz. Minow, *Between Vengeance and Forgiveness*, s. 93.

sa olsun ahlâki zararların tamiri mümkün olmayan bir kayıp yaratması gibi basit bir gerçeğin üstünü örter. Bir soyguncu benden soygun için özür dilerse ve hayatını davranışını düzeltmeye adarsa ve bana çeşitli şekillerde tazminat öderse, özrü büyük anlam taşıyabilir ve birçok toplumsal amacı gerçekleştirebilir. Ancak edimlerinin verdiği zarara eşit olduğunu düşünmek durumu basitleştirmek olur. Ahlâki eşölçülemezlik sorunları ile ilgili uygun bir tartışma yürütmek bu eserin amacının dışına çıksa da, en azından bu tip ontolojik ve metafizik kabullerin özür anlayışlarını yönlendirdiğinin farkında olmalıyız.

Karşıtlığa dayanan ikili af kavramlarıyla ilişkili olarak, bu gözlemler yanıltıcı olabilecek özür tariflerini ve buna bağlı "müzakere" zemini sağlayan çareleri teşhir ediyor.[136] Hayatımızın anlatısını anlamlı kılma ve bize yapılan hataların üstesinden gelme çabası nihai müzakere fikrini oldukça çekici kılıyor. Ağır hasar ya da kolektif vahşet vakalarında özellikle açık olduğu üzere, hiçbir çare acıya "nihai son" sağlamaz.[137] Bu durum, ahlâki hissiyatımızda sayısız zorluk yaratır ve genelde dengenin indirgenemez olduğunu bilsek de ahlâki borçlarımız tamamen ödenmiş gibi davranmayı tercih ederiz. Bu tatsız gerçek, yer yer "mahkûm" olarak cezalarını çekmiş suçluları damgalamaya devam etme eğiliminde olduğu gibi toplumsal açıdan yıkıcı biçimlerde kendini gösterir. Hiçbir tazminatın ya da cezanın bir zararı silemeyeceği gerçeğini inkâr edemeyecek noktaya geldiğimizde, bazı faillere müzakere imkânı kalmadığı sürekli hatırlatılır ve hayatlarını bunun bilincinde geçirmek zorunda kalırlar.

Hiçbir çare nihai olarak zararı açıklamasa da, bu durum ödeme ve diğer özür dileyici telafi biçimlerini anlamsız kılmaz. Glen Pettigrove'a göre, "onarımın eksik olduğu bir özür biçimi şekilde özürdür, özde değil."[138] Öyleyse uygun çareyi oluşturan şeyi nasıl belirleyeceğiz? Tarih, bu soruların cevaplarını formüle etmek için birçok yol sunar. Şiddet içeren suçlara bile ekonomik tazminatla karşılık verilmesi gerektiğini söyleyen Sümer Yasası Ur-Nammu'yla Babil yasası Hammurabi'nin de içlerinde olduğu Antik Çağ örnekleri vardır.[139] Romalıların *On İki Masa Yasası* hırsızları çaldıkları malın iki katını ödeyecek şekilde cezalandırır. Erken dönem Cermen kavimlerinin *Lex Salica* adı altında toplanmış yasaları hem ağır hem küçük suçlar için bir

---

136 *A.g.e.*, s. 5: "Müzakere mümkün değil... Bu yüzden bu kitap kolektif vahşetlere olası her cevabın eksik kalması ve kaçınılmaz yetersizliği üzerine parçalara ayrılmış bir düşünüş haline geldi."

137 *A.g.e.*, s. x.

138 Pettigrove, "Apology, Reparations and the Question of Inherited Guilt", s. 327.

139 Böyle kodların toplandığı bir referans: bkz. Gordon Bazemore, "Communities, Victims, and Offender Reintegration: Restorative Justice and Earned Redemption", yay. haz. Etzioni, *Civic Repentance*, s. 49-50.

telafi programı koyar. Kentli Ethelbert'in ilan ettiği yasalar, insanın ağzındaki diş çeşitleri arasında bir fark gözetirken bile vücudun kısımlarına kesin değerler koyar. *Değeri Nedir?* ile *Maddi Zararlar Hakkında Stein* gibi günümüz avukat rehberleri insan bedenini ve dayanabildiği acıyı kategorize eder ve *Organın Alınması, Beyin Kanseri, Yanıklar, Kaba Et, Koma Hali, Gözler, Göz Kapakları, Yüz, Parmak, Jenitaller ve Üreme, Kalp, Bacak, Akciğer, Ciğer, Düşük, Kafatası, Tecavüz ve İhmal Sonucu Ölüm* başlıkları altında zararları düzenler. İnsan alışveriş merkezi katalogunu karıştırır gibi maddi hasarların listelendiği bir envanteri tarayabilir, davacıların uğradığı felaketlerle ilgili bir iki cümle okuyabilir ve kayba denk düşen fiyatı öğrenebilir.

Bu örnekler beni Giriş Bölümü'nde ekonomik telafi olmadan da özürlerin çare sunabileceği fikrine yöneltmişti, şimdi onu gözden geçirmeme yol açan sorunlara geri dönüyoruz. Burada üç nokta var. Birincisi, hiçbir çarenin geçmişi silemeyeceğini kabul ediyoruz. İkincisi, ekonomik telafinin –birçok açıdan genelde değerli olsa da– duyarsız, eksik ve hatta saldırgan bir çare olabileceğini görüyoruz. Arkadaşıma yemek randevumuza mazeret göstermeden gelmeyip sonrasında da bir açıklama yapmadan telafi için biraz para yollarsam, zamanını ve ilişkimizi ekonomik bir alışverişe indirgediğimi ima ederek onu daha da incitmiş olurum. Yaptığım haksızlık ona paraya mal olabilir ama ekonomik kayıp hasarın ahlâki özünü oluşturmaz. Hareketin altında yatan anlamları, insanlık haysiyetine bir hakaret olarak yorumlamayabilir. Kant'ın o çok ünlü sözüyle, "Amaçlar dünyasında her şeyin ya bir fiyatı ya da haysiyeti vardır. Fiyatı olan her şeyin yerine eşdeğeri yerine geçen başka bir şey konabilir. Diğer yandan, fiyatın üstündeki hiçbir şey bir eşdeğer kabul etmediğinden haysiyeti vardır."[140] Bu durum, bir yemeğe gelmemek yerine çocuğunu felçli bırakıp, *Değeri Nedir?* rehberine başvurduktan sonra arkadaşıma bir çek yazdığımda daha da barizleşir. Para çocuğun hastane masraflarını karşılama ve gelecek sağlık bakımını garanti altına alma açısından çok değerli ve elbette elzem olsa da, çek bir başına yetersiz hatta aşağılayıcı gibi görünüyor çünkü kaybın ekonomik olmayan veçhelerini karşılayamamıştır. ABD Yüksek Mahkemesi'ne göre "tazminat etkin bir iyileştirici cezadır çünkü somut ifade etmek gerekirse davalıyı edimlerinin neden olduğu zararlarla yüzleşmeye iter." Ama çok zenginsem ve ağır yaralanmış bir çocuğun bakımı için para vermek benim açımdan önemsizse –genelde şirketlerin verdiği zararlarda olduğu gibi– çare açık açık yetersiz ve haksız olacaktır çünkü ahlâki ve fi-

140 Immanuel Kant, *Foundations of the Metaphysics of Morals*, (çev.) Lewis White Beck, Bobbs-Merrill, Indianapolis, 1959, s. 53.

nansal değeri içi boş bir avuntuya bağlayacaktır.[141] Başka bir deyişle para ederini karşılamaz. Eski halin iadesi, eşdeğer tazminat sağlar ama diğer değer alanları göz ardı edilmeye devam eder. Wagatsuma ve Rosett bu hatanın bütün ABD yasal sistemlerine içkin olduğunu çünkü "tarihsel olarak tüm kayıpları, parayla ilgili bir kararla ödüllendirilecek ekonomik koşullara indirgemekle ve bununla ilgili olarak ya hiç telafi etmeme ya da kolay kolay niceliksel ekonomik kayıplara indirgenemeyecek zararları cömert biçimde ödüllendirme eğilimiyle uğraşıp durduğunu" iddia eder.[142] Bu bağlamda, özürler "işlemselleşme" tehlikesini taşır çünkü ahlâken muğlak bedel ve fayda diliyle birlikte suç emarelerinin yerini tutmaya başlar.[143]

Üçüncüsü, bu parayı odak noktası olarak almayan değer dağarcıklarını özrün çare bulucu veçheleri içerisinde nasıl açıklayacağız?[144] Özür dileyici tazminatı geriye dönük bir *quid pro quo* (yerine geçen şey) olarak algılamak yerine, çareye yönelik önlemlerin, çarelerin eşdeğer hatta eşölçülebilir telafi sağlayamadığı bir geçmişten ziyade geleceğe yöneldiğini görmek yardımcı olabilir. Tarihi silmek ya da adaletin terazisini dengelemeye çalışmak yerine, çareye yönelik hareketin failin neden olduğu zarar adına *pratik sorumluluk* olduğunu düşünebiliriz. Pratik sorumluluk almak genelde hukuki ve ekonomik sonuçların ötesine geçmektir ve yine böyle ihtiyaçlar sonsuz biçim alabilir. Mağdur ve fail uygun tazminatı nasıl belirleyecek? Tarafları ortak adalet anlayışları yönetmelidir. Kategorik özürler gerisindeki ahlâki değere ortak bağlılığı iletiğinden, mağdurla fail bir normun çiğnenmesine nasıl karşılık verileceği hakkındaki anlayışı paylaşabilir. Ancak gerisindeki değere birlikte bağlı olmak bu değeri çiğnemeye karşı uygun çarede ortaklaşıldığı anlamına gelmez. Faillerin bu tip bir sorumluluğu yerine getirmekten beklentisi zarara ve bağlama göre değişecektir. Ve bu sorumlulukları en iyi biçimde nasıl karşılayacağımızı belirlemeden önce suçu analiz etmenin ne kadar gerekli olduğunu fark edebiliriz. Mesela, bir arkadaşın çocuğunu sakat bırakmanın ahlâki sorumluluğunu kabul ediyorsam –tedavisi için para vermenin ötesinde– kişisel olarak onunla ilgilenebilirim ve böyle bir durumda anne babadan beklenen birçok işi onlarla paylaşabilirim. Zamanımı çocuğa devamlı adamam olağan maddi anlaşmaların ötesindeki özür dileyici anlam veçhelerine hitap edecektir.

---

141 *Kelly v. Robinson*, 479 U.S. 36, 49, n.10 (1986).

142 H. Wagatsuma ve A. Rosett, "The Implications of Apology: Law and Culture in Japan and the United States", *Law and Society Review*, c. 20, 1986, s. 461-98, 464.

143 *A.g.e.*, s. 478.

144 Minow, *Between Vengeance and Forgiveness*, 104 (bunu "farklı değer sözlükleri arasında gezinmek" olarak tanımlıyor).

Faillerin kaynaklarını aşan zararlar verdikleri durumlar da olacaktır. Yoksullaşmış bir kişi bir mülke oldukça yüklü bir zarar verdiyse, borcu ödemesi gerektiğini kabul etse de tazminatı ödeyemeyebilir. Bu durumda özür dilemek onun elinde değil midir? Beni kazayla ilgili ödemek zorunda olduğum paraların yükünden kurtaramıyorsa, belirgin bir çeşit anlamı aktarmayı sağlayamaz. Yine de diğer yapacaklarıyla karşılaştırıldığında bu anlam önemsiz kaçabilir. Failin çiğnenmiş değere itibar göstermesinin bir kanıtı olarak zar zor kazanılmış, az miktar paranın mağdura verilmesi bir milyarderin hatırı sayılır çekinden daha çok anlam ifade edebilir çünkü para borçlunun finansal durumundan durumuna değişecek bir ahlâki değer taşır. Muazzam finansal zenginliği olmayan birinden gelecek az miktar (bir çocuğun bir yıl boyunca biriktirdiklerini sunduğunu düşünün) neden olduğu maddi durumu karşılayamaz ama ekonomi dışı alanlarda muazzam anlam sunabilir. Dahası zararların bedelini dar anlamıyla ekonomi üzerinden düşünmek zorunda değilsek, failin zarar gördüğümde benimle kişisel olarak ilgilendiğini gösteren bir jest ya da başka değerli bir hareket, belli bir para miktarından daha anlamlı olacaktır. Daha önce bahsedildiği üzere tamirleri ahlâki borçlarımızı silmek diye düşünürsek, hiçbirimiz aslında mağdurlarımızın uğradıkları zararla ilgili borçlarımızı silemeyiz. Ancak hareketlerimizi düzeltmek için elimizden geleni yaparız ve ahlâki hatalarımız yüzünden zarar verdiklerimize elimizden geldiğince yardım ederiz. Ne zengin ne fakir geçmişi silemez. Bu konulara, kuşaklardır yapılan haksızlıklar için kolektif özür olarak özür dileme bağlamında geri döneceğiz. Böyle kolektif özürlere örnek, ailelerin ya da ulusların köleleri bu derece sömürmesi sayesinde, tüm zenginliklerini paraya çevirdiklerinde bile, borçlarının ekonomik boyutlarını karşılamaya yetmemesidir.

Yoksulluk dışında bir engel daha, fail kendini düzeltmesinin gerekli ve önerilen çarenin uygun olduğunu kabul ettiğinde bile onu çare sunmaktan alıkoyar. Failler çare bulamadan ölebilir. Failin çareye yönelik bir süreci tamamlamayı kabul etmesi ve sorumluluklarını yerine getirmesi arasındaki farkı görüyoruz. Çare bulmak için verilen en samimi çabada bile sayısız güçlükle karşılaşıldığını kabul ediyoruz. Yine de bir mağdurun edimlerine karşı pratik sorumluluk alma biçimi konusunda beklentilerimizi ne derece karşıladığını gözden geçirebilsek de, ölümü çareye yönelik eylem konusunda nihai bir engel olabilir. Eger fail kendini düzeltme ve pratik sorumluluk alma sözünü tutamadan ölürse, özrün anlamının kendini gerçekleştirme fırsatı kalmayacaktır. Bu nedenlerden, ölüm döşeğinde özürlere şüpheyle yaklaşılmalıdır çünkü kendini düzeltme vaadi asla test edilemeyecektir ve ölüm çare türlerinin çoğunu geçersiz kılacak-

tır. Bir özür dilendiği an ne kadar samimi görünürse görünsün, ölüm onun gerçek ve devamlı bir çareyle desteklenme ihtimalini ortadan kaldırır. Bu yüzden anlamı sonsuza dek sınırlı kalır. Bir anne son nefesinde bir ömür boyu çocuğunu tekdir ettiği için ondan özür diliyorsa, bu özür onların ilişkilerinde çok derin bir an olabilir. Bugün anne hâlâ yaşasaydı, tacizkâr tavırlarından vazgeçer miydi bilmiyoruz. Anne davranışlarını telafi etmek için kendisi vefat ettikten sonra da geçerli olacak şekilde vasiyetini değiştirebilir. Fakat bu hareketi hatasını kabul eden, kendini düzelten, yeni kararından taviz verecek şeylere direnen ve kızını ömür boyu küçük düşüren hareketlere maruz bırakmamak için çareye yönelik uygun davranışları seçen bir kişi olarak onunla bir ilişki kurulabileceği, kişiliğini bu yönde değiştirdiği fikrini desteklemez. Bu yüzden, İbn Meymun bizden tövbemizi tamamladığımızı düşünmeden önce şeytana uymaya direnerek ve sabrederek kendimizi ıslah ettiğimizi göstermemizi ister.

Farklı farklı dinlerde "son nefes" özürlerini gözden geçireceğim ama şimdiden ne kadar önemli olduklarını fark edebiliriz. Eğer günah dolu bir hayat sürdürebiliyor ve gelecek dünyaya kapağı atmak için son anımda davranışımı kınayabiliyorsam, teologlar, doktrinin bu açığını kapamak isteyebilir. Bu noktada öleni bir hareketinin yanlışlığını –bir şirket skandalına bulaşması gibi– kabul etme ifadesi olarak intihara sürükleyen özür dinamiklerine de bakabiliriz. Kendini öldürerek, içinde umumi aşağılanma, kişisel gelir kaynaklarının yok olması ya da hapis cezasının da bulunabileceği çareyi sunarak çekeceği acı yerine ölmeyi tercih ettiğini anlatabilir.

Burada husumet sorunlarının da geçerliliğini sürdürdüğüne dikkat edin. Kendini düzeltme fikri, onu başka bir kişiye yükleyebiliyorsam, anlamının çoğunu kaybeder. Nasıl başka biri benim adıma sağlık haklarımdan faydalandığında ben bu haklardan faydalanamazsam, hatalı olduğumda ahlâken ancak ve ancak ben kendimi düzeltebilirim. Bir insan, benlik gelişimini başkasına yükleyemez. Benzer şekilde, failin kendini düzeltmek için çareye yönelik faaliyetlere girmesinin ne kadar önemli olduğunu görebiliriz. Eğer zararı ben veriyorum ve bedelini annem ödüyorsa, bu durum mağduru kendi emeğimle kazandığım paradan tazmin etmekten çok farklı olacaktır. Kapitalist pazarlardaki birçok paraya dönüştürülebilir metadan farklı olarak malların ilk kullanılmaya başladıkları dönemde bu durumlarda çare olarak sunulması büyük önem taşır. Çare para yerine hizmet şeklini almaya başladığında bu durum daha da açığa çıkıyor. Eğer fail zenginse, mağdura bakması için bakıcı parasını ödeyebiliyorsa, bu durum failin mağdura kişisel olarak bakmasından manen kökten farklı olacaktır.

Failin, mağdurun ya da toplumun uygun çare konusunda uzlaşamadığı durumlar olacaktır. Fail kendini düzeltmesi ve bazı çareye yönelik önlemler alması gerektiğine inanabilir ama telafi şartlarını aşırı bulabilir. Pencerenizi kırdığım için sizden özür dilersem ve benden size yeni bir ev almamı isterseniz, önerdiğiniz çarenin zararla orantısız olduğunu düşünürüm. Bu örneği uygun çareler konusunda anlaşmazlıkların her zaman, failin haklı çareye yönelik talepleri reddetmesinden kaynaklanmadığını vurgulamak için verdim. Mağdurlar, nabız ölçmek ve "özrün ne kadar ettiğini" anlamak için bile bile makul olmayan taleplerde bulunabilirler. Mağdur da fail kadar özürlerden faydalanabilir. Anlaşma sonucunda ortaya konulacak hesabın üçte birini kazanacak bir avukat mağdurla fail arasında arabuluculuk ediyorsa, özür dileyenin hassasiyetini ve suçluluk duygusunu sömürmek için yeteri derecede maddi özendiricisi vardır ve olası en yüksek ödül için müzakere edecektir. Bir mağdurun faili bu şekilde taciz etmesi başlı başına bir suç olabilir. Kişisel, yasal ve politik çatışmalarda çoğu zaman görüldüğü üzere özrü dilemek ve kabul etmek, alışverişe yol açan ahlâki zarardan kopmuş üstü yarı örtük bir güç mücadelesine dönüşebilir. Daha sonra ele alacağım üzere, 2001'de bir ABD casus uçağının Çinlilerin jet hava uçaklarından biriyle çarpışıp pilotlarını öldürdüğünde, Çin askeri hava sahalarından birine yaptığı mecburi inişte bu durum açıkça görülüyor. Çin ve Amerikan yetkilileri cafcaflı özür ritüellerine girişmiş olsa da, her iki tarafın, özrü olayla ilgili politik amaçlarına bağlı, tamamen araçsal niyetleri için müzakere yapmak üzere bahane olarak kullandığı ortaya çıktı.

Özür dileyici failler, çeşitli meşrulaştırılmış ama hukuki çarelerinin ağır olduğu gayri resmi çarelere rastlayabilir. Bu durum birtakım zorluklar doğurabilir. Yumruk attığım için sizden özür dilersem ve sonra cezai kovuşturmada yaptıklarımı inkâr edersem ve saldırı suçlamalarının hukuki sonuçlarını kabul etmezsem, özrün umumi işlevleriyle ilgili önceki sorunları tetiklemiş olurum. Lee Taft tam bir özür için failin oranları ne olursa olsun hukuki yaptırımları kabul etmesi gerektiğine inanıyor. "Fail 'özür dilerim' dediğinde, kendi ihlâlinden kaynaklanan –hukuki ya da hukuki olmayan– tüm sonuçları kabul etmeye hazır olmalıdır." Sonra, "Bir kişi gerçekten tövbekârsa, kendini eylemine bağlı sonuçlardan uzaklaştırmaya çalışmayacaktır. Daha ziyade onları ahlâki bir eylem icrasının ve özgün bir nedamet ifadesinin bir parçası olarak kabul edecektir" diye devam eder.[145]

---

145 Taft, "Apology Subverted", s. 1156.

Ancak failin hukuki sonuçlardan kaçınmayı istemekle yetindiği ile kişinin cezai kovuşturmayı çok ağır ve adaletsiz bulduğu vakalar arasında ayrım yapabiliriz. Lewinsky skandalında Clinton'dan hem ilişki hem yalan söylediği için kategorik bir özür sunmasını istediğimizi düşünebiliriz. Olaylar açığa çıktığında, düşmanlarının bu suçları Clinton'ın itiraflarının –Clinton da dahil bazılarının adaletsiz bulacağı– katı hukuki sonuçlar doğuracağı şekilde manipüle ettikleri açıklığa kavuşmuştu. Clinton'ın eylemlerinden kategorik olarak pişmanlık duymasını ve neden olduğu zarar için pratik sorumluluk almasını istesek de, o muhtemelen bu ithamın adaletsiz bir sonuç doğuracağına inanacaktır. Çeşitli şekillerde üzerine kişisel ve politik suç alabilir ama mahkemeye verilme argümanını reddedecektir. Çocuklarından uyuşturucu kullandığı için özür dilemek isteyen bir anne de benzer bir problemle karşı karşıyadır. Özür dilemek istese bile, hatasını mahkemede itiraf ettiği takdirde hapis yatmak zorunda kalmayı adaletsiz bulacaktır.

Hukuki yaptırımların haklılığı ile ilgili sorular bir yana, mağdurun çektiği acının derecesi ile ilgili belirsizlikler de olabilir. Özür dileyici fail zararın gerisindeki ahlâki ilkenin çiğnendiği inancını paylaştığından, mağdur incinirse bunu mantıklı bulacaktır. Ama rencide olmak nereye kadar meşrudur? Eğer mağdur ettiği kişi "buluttan nem kapan" cinstense, çekilen tüm acı için çareye yönelik sorumluluğu üzerine almalı mı? Yoksa sadece ortalama bir insanın çekeceği acı kadarını mı üstüne almalı? Eşimin domates bahçesini mahvetmem örneğinde bitkinin onun için çok derin bir sembolik değer taşıdığını ve yokluğunun yoğun bir üzüntüyü tetiklediğini düşünün. Küçük kazalar genelde büyük çatışmalara yol açar çünkü öylesi bir zarar gibi gözükse de yüzeyin altında ciddi ahlâki meseleler vardır. Zarar görmüş domates bahçesi eşime saygısızlığımı sembolize ediyor olabilir ve bu hatırı sayılır tepkinin saygısızlığıma uygun cevap olduğunu düşünebilirim çünkü çiğnenmiş değeri onunla paylaşırım. Ancak yıllarca bu kayıp için yas tuttuğunu ve ilk gençlik yıllarında ağabeyinin bilinçli olarak domateslerini mahvettiğini ve eylemimin onda o sırada benim ön göremeyeceğim bir psikolojik travma yarattığını düşünün. Soru şu: Planladığımız yemeğe gelmediğim sırada saldırıya uğrayan arkadaşımda yarattığım derin hasarda olduğu gibi burada da yakın neden oldum mu? Yanlış bir şey yaptım ama benim hareketlerim diğerlerinin üstüne gelebilir. Bu vakalarda nedenselliktе yakınlığı analiz etmek zor olabilir ama bu tip belirlemeler diğerleri için çareye yönelik sorumluluklar söz konusu olduğunda bizi kovalayabilir.

Bazı failler mağdurun çare isteklerini aşırı bulduğunda benzer bir stratejiye yaslanabilir ve verdikleri zarar için daha fazla sorumluluk almaktan kur-

tulmak için kendi kendilerini suçlamaya başlayabilir. Oscar Wilde'ın esprili bir dille söylediği üzere, "kendimizi suçladığımızda kimsenin bizi suçlama hakkı olmadığını hissederiz."[146] Fail, önleyici olsun diye mağdur sorumluluk yükleme rolü üstlenmeden kendini suçlayabilir, böylece kontrolü eline alabilir ve özür dileyici söylemi şekillendirebilir. Daha sonra özür dileme işine girişme konusunda acele edebilir. Bu yaptıkları mağduru yine memnun etmezse, fail özür meselesinin kapandığını hatırlatmak için "Özür dilediğimi *söylemiştim*" gibi eylemin geçmiş zamanına vurgu yapan bir cümle sarf edebilir. Fail, verdiği zararla ilgili açık bir ahlâk tartışmasından kaçınmak için nedamet dilini söze dökme biçimini çareye yönelik gelecek sorumluluklara karşı kalkan olarak kullanmaya çalışabilir. Bazıları bunu saldırgan bir taktik olarak kullanır. Belki de en iyi savunmanın iyi bir saldırı olduğunu düşünürler.

Muhafazakâr kanaat önderi Bill O'Reilly'yi düşünün. O'Reilly, 2003 Irak istilasından önce Saddam Hüseyin'in kitle imha silahları almasının Irak'a Özgürlük Operasyonu'nu meşrulaştırdığını söyledi. O'Reilly bu silahlar bulunmazsa şunları söz verdi: "Ulustan özür dileyeceğim ve Bush yönetimine bir daha güvenmeyeceğim."[147] Operasyonu yürütenler bu silahları bulamadı ve 10 Şubat 2004'te *Good Morning America*'da O'Reilly, Charles Gibson ve Robin Roberts arasındaki şu konuşmalar sunuldu:

> O'Reilly: "Benim analizim yanlıştı. Özür dilerim. Gerçekten. Ve bu durumdan rahatsızım."
>
> Gibson (kamera kapalı): "Kamera orada."
>
> O'Reilly: "İyi de söyledim işte. Daha benden ne bekliyorsunuz? Gidip kamerayı öpmemi mi? İyi, tamam. Hatalıydım. Ve bu durumdan hiç hoşnut değilim. Ve tüm Amerikalıların bu konuda endişelenmesi gerektiğini düşünüyorum."
>
> Roberts (kamera kapalı): "Umurumda olan özür değil. Tamam, dürüstçe. Ama orada temiz çıkarsa, orada bir şey yoksa Bush yönetimine bir daha asla güvenmeyeceğim demiştin."
>
> O'Reilly: "Artık Bush yönetimine o sırada yaklaştığımdan çok daha şüpheyle yaklaşıyorum. Gerçekten. Ve nedenini söyleyeyim. Neler olup bittiğini Kay raporundan öğrendim ve Kay'e inanıyorum. Tamam mı? Bush'un yalan söylediğine inanmıyorum ama Bush'un ve adamlarının ona bunu getiren George Tenet ve adamları konusunda yeterince şüpheli yaklaştığını düşünmüyorum. Saddam Hüseyin'i devirmek için işlerine ne geldiyse onu seçtiklerini düşünüyorum."[148]

---

146 Oscar Wilde, *The Picture of Dorian Gray*, Penguin, New York, 1983, s. 110.

147 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 24.

148 "O'Reilly Apologizes, Says He's Now Skeptical of Bush", *Reuters News Agency*, 10 Şubat 2004.

O'Reilly birçok açıdan oldukça anlamlı bir özür sunuyor. Hatasını kabul ediyor, neden hatalı olduğunu açıklıyor ve Bush yönetimine giderek daha az güvendiğini söylüyor. Elbette birçok insan ondan daha fazlasını beklerdi. Mesela o zamanlar önde gelen bir haber analisti olarak konumu düşünülürse savaşı destekleyenlere alenen katkı sağlayarak hata ettiğini kabul edebilirdi. Bu suçunu kabul etseydi, ondan gelecek uygun çareye yönelik eylemin özür dileyici kelimelerden daha fazlasını içermesi gerekecekti. Bir nedensel analiz çerçevesine bağlı olarak, bazılarına göre O'Reilly'nin çareye yönelik sorumlulukları arasında eline bulaşan kanı açıklaması gerektiği bile var.

Bazılarının önemsiz bulacağı bir sözle oldukça ilgilendim: "Daha benden ne bekliyorsunuz? Gidip kamerayı öpmemi mi?" O'Reilly "özür" kelimesi ağzından dökülür dökülmez özür dileme sözünü yerine getirdiğine inanıyor. Ondan daha fazlasını beklemenin sadece had aşımıyla kalmayıp, ona saldırı anlamına geldiğini gösteriyor. Ona göre özür dilemiştir ve "kamerayı öpme" yorumunda ima ettiği üzere hatasının üstünde durmak onu gereksiz yere küçük düşürecektir. Ben Johnson'ı altın madalyadan mahrum bırakan steroid kullanımı ile ilgili sık sık soru sorulduğunda Olimpiyat koşucusundan "yere yıkılması, ayaklarını öpmesi ve 'özür dilerim' demesi" nasıl talep edildiyse O'Reilly'den de aynı şey talep edilebilirdi.[149] Bu yüzden, Gibson'ın O'Reilly'nin hak ettiğini bulmasından zevk alırcasına "Kamera burada" demesi analistin karşı çıkışını haklılaştırıyor. O kadar hassas olmayan bazı vakalarda failin genelde nedametini bir dereceye kadar ifade ettiğini ya da meseleyi kapayan çareye yönelik bir sorumluluk aldığını öne sürdüğünü görürüz. Bu strateji duygusal bir ilişkide sadakatsizlik durumunda işleyebilir. Aldatan, affedilmek için "Sana özür dilediğimi *söylemiştim*" diyerek mağdur failin çaresinden memnun kalmadan önce affını meşrulaştırabilir. Kendimi iyileştirmeyi önerirsem, meselenin daha fazla tartışma ya da bundan öte önlem gerektirmediğini iddia edebilir ve mağduru çoktan sağaltmış olduğum yaraları açmakla suçlayabilirim. Önlemlerim yüzünden affedilmeyi *hak ettiğimi* ve mağdurun meseleyi eşeleyip durmasının hakkıyla bana ait olan bir ahlâki konumu sorgulamaya açtığını öne sürerek, sırayı ona verebilirim.

Failin mağdurun ondan çok şey istediğini iddia ettiği bu senaryoların tersine, özür dileyici failin kendi hatası için kendini gereğinden fazla ıslah ettiğini görebiliriz. Bir insanın tüm hayatını neden olduğu hasarı özür dilemeye adadığını düşünün. Bazı durumlarda bu saplantı halini alabilir, hatta mağdu-

149 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 112.

run hoşuna gitmeyebilir. Eğer biri çocuğuma ciddi bir zarar verirse, hayatım boyunca her gün benden özür dilemesini hoş karşılamayabilirim çünkü dikkatimi başka yere çevirmek isterken bana sürekli geçmiş acımı hatırlatır. Bu aşamada failin hareketlerinin ailemin çözüme yönelik ihtiyaçları karşılamaktan ziyade özür dileyenin kendi suçluluk duygusunu ve azabını dindirmeye çalıştığını sezinleyebiliriz. Yine de bazı durumlarda failin kendini bir ömür özür dilemeye adaması uygun olabilir ve hoş karşılanabilir. Eğer fail bir mağduru sakat bırakıyorsa, pratik sorumluluk almak ve mağdurla ilgilenmek tam zamanlı bir meşgale anlamına gelebilir. Bir hasar vermek ve onun için özür dilemek de failde tüm hayatını dönüştürecek bir aydınlanmaya neden olabilir, benzer hatalara karşı savaş açabilir ve tüm hayatını adadığı eser, başta yaptığı yanlışla iç içe geçebilir ve bağlamı genişletilmiş bir cevap niteliği taşıyabilir. Yalnız genelde failin, sadece yakın neden olduğu suçu kabul edeceğine inanırız. Bir noktadan sonra eylemlerini ilk başta yaptığı hata üzerinden nitelendirmesi o kadar uygun görünmeyebilir çünkü bu tutumu, çareye yönelik eylemlerden bekleneni bariz aşmıştır. Ancak daha önce belirttiğim gibi, birinin failin borcunu ne zaman sildiğini belirlemek genelde basit bir iş değildir. Böyle maddi düşünmek zararların ve çarelerin eşölçülemezliğini örter. Eşimden cinsiyetçi bir hareketim yüzünden özür dilediğimi ve bunun üzerine gerisindeki değere bağlılığımı göstermek için kendimi cinsiyetçilik üzerine çalışmaya verdiğimi düşünün. Bu tutumum beni kariyerimin geri kalanını cinsiyetçilik üzerine dersler vermeye, cinsiyetçilik konulu yayınlar yayımlamaya ve çeşitli forumlarda cinsiyetçilikten kurtulmayı savunmaya itiyor. Bu örnekte, eylemlerimin ona olan borcumu ne zaman sildiğini ve özür dileyici içeriğini geride bıraktığını kesin olarak ayrıştırmak imkânsız olurdu. Daha önce tartıştığımız üzere af söz konusu olduğunda karşıt ikiliklere dayanan anlayışlara direndiğim düşünülürse, ahlâki sorumluluğumdan kurtulduğum ve onun affıyla ödüllendirildiğim özür dileyicilik anını tespit etmek özellikle zor olacaktır.

ÖZÜR DİLERKEN BESLENEN NİYETLER

Özür dileyenin *iddia edilen haksızlık sırasındaki zihinsel durumları* ile ilgili sorunları incelemiştik. Bu zihinsel durumlar, genelde suçlananın "kasıtlı zarar vermediği" iddiasıyla açıklanır ve bu yüzden kazaen diye nitelendirilir. Şimdi bununla ilgili olarak failin özür dilerken beslediği niyetlere dönebiliriz. Fail kategorik özrün daha önce saydığımız bütün öğelerine sahip olsa da, *neden* özür dilediği hâlâ önemli. Önceki birçok tartışma bir dereceye kadar failin niyetlerinden bahsetse de, failin motivasyonlarının ve zihinsel durumları-

nın önemini azımsamamalıyız. Sadakatsiz bir eş ahlâki bir hatası olduğuna inandığı için değil boşanma davalarında stratejik bir avantaj aradığından kategorik gibi görünen bir özür diliyorsa, bu motivasyonu jestin anlamını kökten değiştirecektir. Benzer şekilde haddini bilmezliğim yüzünden kategorik özür gibi görünen bir şey sunmazsam patronumun beni işten atacağını biliyorum. Bu yüzden, patronum davranışlarımı haklı bulduğum halde özür jestlerinin üstünden geçmiş olduğumu biliyorsa özür ikimiz için de pek anlamlı olmayacaktır. Eğer fail istenen çareye yönelik görevleri yerine getirdiyse, yeniden mağdur etmediyse ya da jestin anlamına gölge düşürecek bir şey yapmadıysa bile özür her iki vakada da o kadar anlamlı olmayacaktır.

Bunun bir "samimiyet koşulu" olduğunu düşünebiliriz ama böyle düşünürsek işlemekte olan gizli birçok hassas noktayı kaçırabiliriz. Kendimizi samimiyetin en yaygın tanımı olan aldatmacanın, ikiyüzlülüğün ya da ahlâki kirliliğin olmamasıyla sınırlandırırsak, bu bağlamda samimiyet kelimesinin muhtemel kullanımları oranı ne olursa olsun özür dileyici anlamdaki maddi ayrımlara işaret edebilir.[150] Haksızlığa uğrayana samimi biçimde empati besleyebilirim. Meşru hareketimden rencide olduğunuz için samimi biçimde pişmanlık duyabilirim. Söz konusu değeri paylaşmayabilirim ama bu değeri bir daha çiğnemeyeceğime samimi biçimde söz verebilirim çünkü böyle devam edersem işimi, sosyal konumumu kaybetme ya da hapse girme tehdidiyle karşı karşıya kaldığımdan özgürlüğümü tehlikeye atacağımı anlamışımdır. Düzeltmem gereken bir ahlâki yanlış yaptığıma samimi biçimde inanabilirim. Özrün bir öğesi konusunda kafam oldukça karışık olsa da samimi biçimde özür dileyeceğime inanmam mümkün görünüyor. Mesela zarar için sorumluluğu üzerime almak istemesem bile samimi bir özür dilediğimi öne sürebilirim. O sırada samimi bir özür dilediğime inanabilirim ama sonra tüm görüşlerimi gözden geçirdiğimde niyetimin özür dilemek olmadığına inanmaya başlayabilirim. Bu durumu ilk partnerine âşık olduğunu düşünen bir gencin hayatının ileriki safhalarında ilişkinin onun olgunlaşmış sevgi standartlarını karşılamadığını fark etmesine benzetebiliriz. Onun sevgilisine aşkını itiraf et-

---

150 *The Oxford English Dictionary* samimiyet için şu tanımları getiriyor: "1. Herhangi bir biçimde çarpıtılmamış ya da saptırılmamış: a. Doktrinle ilgili, vs.: Hakiki, saf, b. doğru, gerçek, hatasız, kesin, c. ahlâken yozlaşmamış, bozulmamış. 2. Saf, karışmamış; dışarıdan gelecek herhangi bir öğe ya da içerikten azade: a. Maddi olmayan şeylerle ilgili, b. Renkler ya da maddeler, c. (Kesin değil) Katışıksız, hakiki, d. incinmemiş, rencide olmamış. Bir şey*den* yoksun (nadir kullanım) 3. Sahtelik ya da aldatmayla ilgili herhangi bir öğe içermeyen, taklit etmeyen, rol yapmayan; gerçek, Doğru. 4. Tüm sahtelikten ve rolden yoksunlukla karakterize edilen; dürüst, doğrudan: a. Hayat, eylemler, v.s. b. kişiler, karakterleri, vs.

tiğinde, samimiyetsiz ya da ikiyüzlü olduğunu düşünmemeliyiz çünkü bu kanıya sonradan varmıştır. Bu bakımdan samimiyetin özrümün hangi veçhesine bağlı olduğu önemlidir ve bu yüzden bir özrün samimiyetiyle ilgili genel iddia ve yargılar anlamdaki hayati ayrımları gözden kaçırabilir.

Kategorik özürler, ortak bir değere bağlılıkla ilgilidir. Bu değerler sadece ortak ilkenin çiğnenmesiyle verilmiş zararlardan azade bir gelecek ümidine değil, ortak bir iyilik, adalet anlayışı ya da uzlaşılmış bir hayat anlamını kapsayacak ilişkiye de seslenir. Bir kişinin ilkelerine ya da onunla ilişkiye verilen söze dayanan bir özür, nedamet eylemi felaketle sonuçlansa da, nihai sonuçlarının ötesinde anlam taşıyacaktır. Böyle niyetlerin özürlerde neden önemli olduğunu görebilmek için Kantçılığın bir türevine bağlı olmamız gerekmez. Fail hipnoz altındayken kategorik bir özür dilemeye itilmişse ve hayatının kalanı için çare sunacağını garanti ediyorsa, sözlerine ve işlerine farklı bir açıdan yaklaşırız. İnsan zihnini bu şekilde kontrol etmek failin haksızlığını tekrarlamamasını sağlamada etkin bir yol olsa da, mağdur onun saat gibi işleyen çareye yönelik faaliyetlerinden yararlansa da, bir şeyler eksik kalacaktır çünkü hareketlerine özerk, üzerinde düşünülüp taşınılmış bir değere bağlılık yön vermiyordur. Birçok durumda ahlâki aktör rolünü taklit eden bir makineden değil, bizim doğru ve yanlış anlayışımızı bilinçli olarak kabul eden bir kişiden özür isteriz. Eğer eşim beni aldattığı için benden özür diliyorsa, –hayat eşim olduğundan– evlilikte sadakat yeminini çiğnediğini düşündüğünü ya da arkamdan tutucu tek eşlilik değerlerimle gizli gizli dalga geçtiğini ya da bu temel değer konusunda aynı düşünüyormuşuz gibi davranmaya zorlandığını ya da koşullandırıldığını bilmek benim için önemli. Bir özrün gerisindeki niyetleri anlamak sadece failin gelecek davranışları ile ilgili kehanet gücü sağlamakla kalmaz, ilişkilerin içeriği konusunda insanın zihnini açar. Kategorik özürlerin birçok işlevi vardır ve bu amaçlardan bir kısmına niyetleri gözetmeden ulaşabiliriz. Ancak özür kullanımları, anlamlarının sadece bir kısmını açıklar. Bu bağlamda, özürler sırf failin toplumsal beklentilerden bir labirentte kendi yolunu bulma becerisini değil, karakterini de açığa çıkarır.

Bu noktada Lazare'nin büyük ölçüde araçsal olan özür öğretilerini karşılaştırabiliriz. Lazare'a göre, –"faillerin diğerlerinin onları algılama biçimini değiştirme ya da ilişkileri koruma ya da itibarlarını artırma çabasının yön verdiği" diye tanımladığı– "stratejik özürler" deontolojik ya da ötekiye yönelmiş kaygıların harekete geçirdiği özürler kadar "dürüst" değil denemez. "Failler utandıklarını, suçluluk duyduklarını ya da empatilerini göstermese

bile" bu konumu savunur.[151] Lazare, özürlerin dışavurumlarıyla yetinmeyip, onları harekete geçiren zihinsel durumlarını incelemenin akıllıca olmadığını düşünür çünkü böyle bir inceleme onların değerini tehlikeye atacaktır. Bunların ışığında Lazare şöyle sorar: "Bireyler, aileler ve uluslar arasındaki toplumsal uyuma nasıl karşı çıkabiliriz ki?"[152] "Özrün sunulma biçiminin ulaşmaya çalıştığı hedeflere nazaran daha önemli olduğunu düşünüyormuşuz gibi, 'pragmatik' bir özrün daha çok empati içeren bir özür kadar dürüst ya da etkili olmadığına inanmak, stile özden daha çok değer vermektir."[153] Failin niyetleri özür dilerken ne kadar manipüle edici ya da kötücül olursa olsun, Lazare mağdur için aymazlığın mutluluk olduğunu ve onun yaşadığı yanılsamaya karışmamamız gerektiğini söyler. "Bir özür mağdur olanın hayati psikolojik ihtiyaçlarını giderdiği sürece... eleştirmen rolüne soyunarak etki gücünü azaltmamalıyız."[154] Felsefeci Richard Joyce, özrü toplumsal faydanın doğruluğu ezdiği fayda-zarar analizine indirgediğimizde, değerini azaltabileceğimiz konusunda Lazare'a katılır. Joyce, "Zira birey 'özür dilediğinde' elde edilecek hayati ve faydalı sonuçlar var. Ortada çok bir zarar da yoksa [özrümü] 'ben işlemedim' cümlesinin surlarının gerisine çekilmiş görmektense, bu şekilde görmeyi tercih ederim."[155] Bu yüzden, yanlış bir şey yaptığınızı düşünmüyorsanız ve toplumsal bir amaca ulaşmak üzere özür dileyici jestler yoluyla karşınızdakini aldatıyorsanız, bu teoriler icra ve insanın kendisini sorguladığı nedamet eylemi arasındaki anlam kaymalarını açıklamakta zorlanacaktır.

En aldatıcı ve samimiyetsiz özürlerin bile önemli toplumsal işlevler gördüğünü inkâr etmiyorum ama bazı anlam biçimlerini sağlamadıkları kesin. Mesela, haksızlığa uğramış taraf aldatıldığını öğrenirse, bu durum tamamen stratejik olan özrün değerinin büyük kısmını yok eder çünkü gelecek icra konusunda o kadar ikna edici bir gösterge sunamaz; atfedilmiş suç hakkında şüpheler doğurur ve o sırada paylaşıldığı düşünülen değerin istikrarını bozar. Mağdur, başına gelen haksızlığın da çoğaldığını düşünür çünkü asıl zararın yanı sıra bir de failin özür dileyici niyetleri konusunda aldatılmıştır. Yalan söyleme hatasının deontolojik söze uymaması bir kenara bırakılsa bile, çoğu insan samimi bir özür dileyici jest kılığında aktarılmış yalanı sinsi bir hakaret olarak alacaktır. Kategorik özür yanılsaması bir evliliği ya da arkadaşlığı kurtarabilir ama yalanların bu tip ilişkileri ayakta tuttuğunu iddia etmenin reto-

151 Lazare, *On Apology*, s. 157.
152 *A.g.e.*
153 *A.g.e.*
154 *A.g.e.*, s. 158.
155 Joyce, "Apologizing", s. 171.

rik bir aşırılık olduğunu sanmıyorum. Aslında sağduyuya dayanan özür eleştirilerimizin çoğu onların bir nevi yalan olduğu sezgimizden kaynaklanır. Sahte, samimiyetsiz, aldatıcı ya da bahane diye nitelendirdiğimiz yetersiz özürleri sık sık işitiriz.

Özürlerin bazen içi boş gibi görünür çünkü açık açık başkalarını manipüle etmeye çalışırlar. Bazı özürlerin gerisindeki niyetler o kadar kötü değildir ama bazı motivasyonlar bariz kendi çıkarına gibi görünür. Sadece diğerlerinin sevgisini kazanmak için değil, kendi iyiliğimiz için de özür dilememiz gerektiğini hissettiğimiz için bu yönde harekete geçme isteği duyabiliriz. Özür dilemek, utanç, suçluluk ya da kendi kendini aşağılamayla bizi eziyorsa, bizi cin çıkarmak dışında bir yola götürmez. Bu tip durumlarda Lazare'ın "içsel" motivasyonlar diye tarif ettiği şeyle özür dileriz ve mağdurun çareye yönelik ihtiyaçlarını göz önüne alamayız.[156] Suçluluğumu susturmak için özür dilediğimde, kendi arzularımı doyurma eylemine girişmişimdir. Bir mağdur bana neden özür dilediğimi sorsa, ben de terapistimin gece daha iyi bir uyku uyuyabilmem için tavsiye ettiğini söylesem, özrümü esasen onun değil benim ihtiyaçlarımı karşılaması için dilediğimi fark edecektir. Özrümü amaçlarımı gerçekleştirebilecek şekilde uyarlayabilirim ve belki de hatam konusunda ahlâki bir diyaloga girmeden, 'özür dilerim' cümlesini sarf etmem yeterli olacaktır. Mağdur benim için salt araç olarak kalabilir ve merhametsizlik, saygısızlık ve çiğnenmiş değerleri yüzünden çektiği acı için haklı olarak tepki duyabilir.

Bazı mağdurlar, özürleri arzuladıkları şekilde affedilme konusunda en etkili araç olarak görebilir. Yalan yere tecavüz suçlamasıyla Gary Dotson'ın altı yıl hapis yatmasına neden olan Cathleen Crowell Webb'in sözlerine bir bakın: "Sana ve ailene yaptıklarım için özür diliyorum özellikle Gary'den ve itibarından, ondan altı senesini nasıl aldım ve gerçekten beni affetmenizi diliyorum, özellikle Gary'nin affetmesini."[157] Eğer Webb'i harekete geçiren affedilme isteğiyse, özür Dotson'ınkilerden ziyade kendi ihtiyaçlarına yönelmiştir. Dotson'ın hakir görülesi bir haksızlığa maruz kalmasına neden olmasına rağmen, Webb esas ahlâki mesele kendi kurtuluşuymuş gibi davranıyor.

Uzak geçmişteki ihlâl özürlerini analiz etmek, içsel affedilme motivasyonunun failleri oldukça beceriksiz nedamet gösterilerine ittiğini görmeye yardımcı olabilir. Uzun zamandır görüşmediğiniz bir arkadaşınızın size yalan söylediğini ve şimdi de sizden bunun için özür dilemek istediğini söylemek üzere aradığını, sizin de bu yalanı o ana kadar bilmediğinizi düşünün. Ömrü-

156 Bkz. Lazare, *On Apology*, s. 134-58.
157 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 41.

nüzün o dönemi sizin için çok geride kalmış, bu kişiyle ilişkiniz hakkında pek bir şey hatırlamıyorsunuz ve hatayı öğrendiğiniz zaman rencide olmadınız. Size onu affedip affetmeyeceğinizi soruyor. Bu durumda sizin onun ahlâki hesaplarını tuttuğu defterinde tik işaretlerinden birini temsil edip etmediğinizi ve belki de ölümünün yaklaştığını ve kendiyle ya da Tanrı'yla barışmaya çalıştığını düşünebiliriz. Özür, failin benlik anlayışı ile ilgili bir amaca hizmet ettiğini hissettiğimizden, bize pek bir şey ifade etmese de rol yapabiliriz. Mesela, Anonim Alkolikler programında sekizden ona kadar adımlar "yaptıklarını telafi etmek için" bireyden hata yapmış olduğu kişilerin bir listesini ve ne zaman hata yaptığını itiraf etmeye devam etmesini ister.[158] Neden olduğu haksızlığın üstünden kendi çıkarı için geçiyorsa, haksızlığı hatırladığında bizde yarattığı acıyı göz önünde bulundurmuyorsa, bir failin geçmişini eşelemesini hoş karşılamayabiliriz. Anonim Alkolikler programı, bu açıdan, duyarsız davranmanın ayrı bir kırgınlığa yol açacağını kabul ediyor ve faillerin "mümkün olduğunca, bu şekilde davranmanın kendilerini ya da diğerlerini rencide etmediği sürece" hatalarını akıllıca telafi etmelerini istiyor.[159]

Jeffrie Murphy ilgili bir konuya parmak basıyor. Murphy, "Genelde kişi affedilmek için yalvardığında ya da affedilmeyi resmen istediğinde onu affetmeyi düşünürüz" yine de "gerçek bir tövbekâr... normalde çektiği acıyı uygun bir ceza olarak görecek, hatta bu cezayı isteyecektir" diyor. O zaman fail neden cezasının azaltılmasını istiyor? "Belki de bizden onun cezasını azaltmamızı istemesi tövbekâr olmadığının kanıtıdır. Öyleyse tövbe kriterine göre affedilmeyi gerçekten hak eden insanlar, tövbe etmeleri onların af dilememeleri anlamına geldiğinden, neredeyse hiçbir zaman affedilemeyecek midir?"[160] Bu muammayı ileriki çalışmalarımda ayrıntısıyla ele almak istiyorum ama burada özür dileyenin motivasyonuyla ilgili soruların nedamet edimleriyle ilgili algılayışımızı nasıl değiştirdiğini fark edebiliriz.

Jay Rayner, *Eating Crow* adlı romanında failin iç tepileri yoluyla dilediği özürlerle dalga geçer. Bu eğlenceli hikâyeyi daha sonra kolektif özürler bağlamında tartışacağım ama Rayner'ın kahramanının bazı motivasyonların özürler için oldukça tuhaf göründüğü açıcı örnekler sunduğunu söyleyeyim. Kitabın başında, Marc Bassett'ın Londralı bir yemek eleştirmeni olduğu ve sivri yazılarıyla ünlendiği söylenir. Bassett kendi köşesinde bir şefi yerden ye-

---

158 *The Big Book*, 4. baskı, Hazelden, Center City, MN, 2001, s. 59.

159 *A.g.e.*

160 Jeffrie Murphy, "Repentance, Punishment, and Mercy", (yay. haz.) Amitai Etzioni ve David Carney, *Repentance: A Comparative Perspective*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 1997, s. 158.

re vurunca, adam kendi fırınında intihar eder. Bunun üzerine Bassett merhumun ailesinden özür diler. Bassett özür dileme deneyimini o kadar tatmin edici bulur ki ritüelin bağımlısı olur, o "mest edici" nedamet deneyimini bir kez daha yaşamak için geçmişte incittiği herkesten özür dilemeye başlar.[161] Yaşadığı duyguyu, bazı özürlerin onu tam bir katharsise ulaştırdığını söyler, diğerlerini ise güne biraz daha mest olmuş başlamasına yardım eden "bir özür espressosu" ikram eden "huşu" olarak nitelendirir.[162] Bassett, ne zaman ki özürlerin "birtakım yükleri üzerinden atma," "yıllanmış bir yarayı kapama" ve "bir mesele halloldu" diyebilmede bir araç olduğunu anlamaya başlar, arkadaşları da onun eylemlerinin "vicdan temizlemenin keyfi" dışında pek bir anlam ifade etmediğini fark eder.[163] Her şeyden önce, hissettirdikleri için özür diler. Hedef aldığı kişiler ise onun sadece kendini hoşnut etmek için özür dilediğini anladığında, onu reddetmeye başlar. Bu kurgusal örnek uç bir vaka sunsa da, özür anlamlarının arkasındaki niyetlerin önemini açığa çıkarıyor. Failin niyetleri mağdurun ya da toplumun beklentileriyle uyuşmuyorsa, bu durum özrün önemine ciddi biçimde zarar verebilir.

Eğer niyetler bir özrün önemini belirlemede bu kadar önemli bir rol oynuyorsa, failin zihinsel durumlarını nasıl okumalıyız? Niyetlerini açık etse bile, yakın zamanda sizi rencide etmiş ve samimiyetini göstererek sizi ikna etmeye çalışan bir faille iletişime geçerken bir nebze şüphecilik akıllıca olur. Dinî tövbe bağlamında Montaigne nadimin ruhunu ölçebileceğimize pek inanmıyor. "Bize inanmamız için derin iç üzüntüsü ve pişmanlıklarını gösterdiler ama tek ıslah, doğrultma ya da günahları yok etme emaresi göstermediler." "Hayat ve ahlâk onu onaylamadığı zaman ilahi taklidi yapmak kadar kolay başka nitelik var mı, bilemiyorum" diye devam eder. Son olarak, "Özü örtük ve gizlidir, dışı kolay ve cafcaflı."[164] Ancak böyle bir şüpheciliğe rağmen düzenli olarak diğerlerinin zihinsel durumları hakkında hüküm veririz ve ceza hukukundaki *mens rea* (kasti suç) bu beceriye bağlıdır.[165] Bir failin duyguları onun zihinsel durumlarıyla ilgili böyle bir ölçüt sağlar.

DUYGULAR

Özür dileyenin niyetlerinin ve duygularının iç içe geçtiği düşünülürse, birçokları bazı "duyguları" uygun bir özrün en önemli özelliği olarak görecektir. Bu

161 Jay Rayner, *Eating Crow*, Simon & Schuster, New York, 2004, s. 58.
162 *A.g.e.*, s. 55, 58.
163 *A.g.e.*, s. 47, 46, 56, 70.
164 Montaigne, "Of Repentance", s. 245.
165 Bkz. Murphy, "Repentance, Punishment, and Mercy", 43n.

eğilim, "esef duydum" ifadesini –bu cümleyi üzüldüğümün beyanı olarak okuyabiliriz– esas özür dileme göstergesi olarak kabul eden yaygın anlayışa katkıda bulunur. Özürlerde duyguların oynadığı role daha yakından bakmak birçok önemli, belki de düzeltmesi zor sorunları ortaya koyar. Birkaçına bakın. Bir özre ne tip duygular eşlik etmeli? Vicdan, utanç, pişmanlık ve üzüntü gibi duyguların tipik özür duyguları olduğunu düşünürüz, bunlardan başka duygular da özür dileyici sayılabilir mi? Tipik bir özür dileyenin tüm bu duyguları bilinçli yaşamasını ve özrü kabul edenin bunların varlığını fark etmesini bekleyebilir miyiz? Duygu üzerine çalışan araştırmacılar bile sadece vicdan, utanç ve pişmanlığı tanımlamada zorlanmakla kalmıyor, bu genelde birbiriyle ilişkili "duygu durumları" arasındaki sınırlar konusunda da uzlaşamıyor. Özür dileyen, ahlâk duygusu fenomenolojisinde uzmanlaşmadığı sürece, hislerinin ne zaman üzüntüyü, utancı ve vicdanı birbirinden ayıran hassas noktalar arasında gezindiğini nasıl bileceğiz? Tüm özürler, failden aynı tip duyguları yaşamasını bekleyebilir mi ya da farklı farklı zararlar farklı duygular mı getirir? Özür dileyen uygun duyguları ne ölçüde duymalıdır? Daha ciddi zararlar için daha yoğun duygularımız mı olmalı? Sadece duygunun mevcudiyetini değil, yoğunluğunu nasıl ölçeceğiz? Sadece özrü dile getirdiğinde mi duygulanmalı ya da duyguyu özür dilemeden önce, çare üretirken mi yaşamalı? Özür dilemenin farklı aşamalarında yoğunluk fark etmeli mi? Duygular ne ölçüde yayılmalı? Onu özre iten şey diğer bir dışsal değerden ziyade duyguları mı olmalı? Tam tersine, eğer failin hareketlerine yön veren pişmanlık, vicdan ya da utanç duygularını hafifletme arzusuysa, bu eğilim özrü mağdura karşı görevden ziyade özür dileyenin akıl sağlığı için girişilmiş bencil bir eylem haline getirmez mi? Uzak geçmişteki zarar için özür dilendiğinde, duygular konusunda aynı beklentiler geçerli midir? Özür dileyenin duygulanması yeterli mi, yoksa bu duyguları mağdura ya da geniş bir topluluğa ifade mi etmesi gerekiyor? Bu duyguları belli bir biçimde mi ifade etmesi gerekiyor, mesela uygun bir ses tonu ve duruşla? Özür ve duygular arasındaki ilişki kültürden kültüre cinsiyetten cinsiyete değişiyor mu? Bazılarımızda tipik duygusal maharetler eksikse, mesela bir beyin kazası ya da zihinsel durumunu etkileyen ilaç tedavisi, bu durum bizim özür dileme yetimizi engeller mi?

Korkarım duygu üzerine çalışan felsefecilerin, duyguların doğası ve ahlâk hayatındaki rolü üzerine tartışırken, bu zorlukları daha da arapsaçına çevirdiklerini söylemek durumundayım. Aristoteles'e göre, uygun koşullarda uygun duyguları yaşamayı öğrenmek iyi hayatın temel amaçlarından birini oluşturur ama duygular tartışmaya açık retorik amaçlar tarafından da mani-

püle edilebilir. Augustinus, Aquinas, Descartes, Pascal, Locke, Hobbes, Spinoza, Shaftesbury, Malebranche gibi çok sayıda Ortaçağ filozofu, erken modern ve modern dönemde yaşamış filozof yoğunlaşan tartışmada fikrini ortaya koydu. Hume ise "akıl tutkuların esiridir ve öyle olmalıdır" diye iddia etti. Kant, Stoacı duygu anlayışlarından etkilendi ve onlara 'irrasyonel yargılar' dedi. Duyguların rasyonaliteye zarar veren ve bizi ödevlerimizden sapmaya iten fevri bir eğilim olduğunu düşündü.[166] Romantik gelenek, duyguları insan deneyiminin zirvesine yerleştirdi ve Nietzsche genelde hınca yakın duyguları köle ahlâkıyla özdeşleştirdiğinden hakir görse de duyguları yüceltti.[167] Rousseau, Schopenhauer, Adam Smith ve diğerleri duyguların ahlâk duygusu gelişiminde önemli bir rol oynaması gerektiğine inandı.[168] 20. yüzyılda duygular farklı farklı ele alınmaya devam etti. Farklı farklı metodolojik perspektifleri olan filozoflar konuyla giderek daha çok ilgilenmeye başladı.[169]

Duygu başlığı altında incelendiğinde konunun genişliği düşünülürse, çağdaş filozofların ve biliminsanlarının bu konuda pek uzlaşamadıklarını görmek şaşırtıcı olmamalı. Duyguların tamı olarak ne olduğunu araştıran, görünürde basit ontolojik sorular bile çok sayıda birbiriyle çelişen cevaplar sunuyor. Sağduyu, üzüntünün bir çeşit "duygu durumu" olduğunu gösterebilir ama bu duygulanımın kaynağı nedir? Salt fizyolojik bir süreç midir, fizyolojik süreçlerin tali bir deneyimi midir, sosyopsikolojik bir yapı mıdır, bir nevi normatif yargı mıdır ya da başka bir şey midir? Duygunun tanımı nedir? Martha Nussbaum, "yeis, korku, aşk, coşku, ümit, öfke, minnet, nefret, imrenme, kıskançlık, acıma [ve] vicdan"ı standart örnekler olarak veriyor.[170] Ancak duygular ve zihinsel durumlar arasında net ayrımlar yapabilir miyiz? Nussbaum, iki tip depresyonu birbirinden ayırır, biri nesnesiz zihin-

166 David Hume, *A Treatise of Human Nature*, 2. baskı, (yay. haz.) L. A. Selby-Bigge ve P. H. Nidditch, Clarendon Press, Oxford, s. 415.

167 Friedrich Nietzsche, *The Geneology of Morals*, (çev.) Walter Kaufmann, The Portable Nietzsche, Penguin, New York, 1977.

168 Jean-Jacques Rousseau, *Emile Or a Treatise on Education*, çev. William Payne, Prometheus Books, Amherst, NY, 2003; Arthur Schopenhauer, *On the Basis of Morality*, (çev.) E. F. J. Payne, Hackett, Indianapolis, 1998 ve Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, Cambridge University Press, New York, 2002.

169 Gilbert Ryle, *The Concept of Mind*, University of Chicago Press, Chicago, 2000; Franz Brentano, "On the Origin of our Knowledge of Right and Wrong", *What Is an Emotion?* (yay. haz.) Cheshire Calhoun ve Robert Solomon, Oxford University Press, New York, 2003, Max Scheler, *The Nature of Sympathy*, (çev.) Peter Heath, Archon, Hamden, CT, 1954; Martin Heidegger, *Being and Time*, (çev.) John Macquarrie ve Edward Robinson, Harper ve Row, New York, 1962 ve Paul Ricoeur, *The Rule of Metaphor*, (çev.) R. Czerny, Routledge, New York, 2003.

170 Martha Nussbaum, *Upheavals of Thought: The Intelligence of Emotions*, Routledge, New York, 2003.

sel durumdur, diğer duygudur.[171] Bu sınırları ne kadar net çizebiliriz? Ölümüm –hatta uzak gelecekteki bir ölüm– karşısında duyduğum melankoli, anksiyete ya da korku bir zihinsel durum, duygu ya da başka bir şey oluşturur mu? Özür dileyici anlamı bir duygu, mesela alçakgönüllülük, cesaret, haysiyet, cömertlik, ümit, bütünlük, sadakat, ihtiyat, saygı, özsaygı vb. duygular, olarak nitelendirmede gerekli olabilecek çeşitli karakteristikler hakkındaki tartışmalara göz atabiliriz.

Bu dikenli sorular yığınını bu alanda mükemmel ve ilginç işler yürütenlere bırakabilir ve özür veçheleriyle en çok ilişkilendirilen belli duyguları değerlendirmeye odaklanabiliriz.[172] Duygu gösterileri, en sezgisel biçimde failin zihinsel durumlarını okumamıza ve onun ciddiyetini ve samimiyetini ölçmemize yardım eder. Bir üzüntü gösterisi, biraz da fizyolojik kanıtla birlikte –gözyaşları, kırmızı bir surat ve terleyen eller– mağdurun failin zihinsel durumunun yerinde olup olmadığını ölçmesini sağlar. Kararlı bir fail, zihinsel durumlarının bütün bu dışsal göstergelerini dışavurabilse de, bir insanın duygularını olduğundan farklı gösterebilmesi duyguları hakkında yalan söylemesinden biraz daha zordur. Duygular bu yolla da, eylemin ciddiyetini aktarırken, özürle bağlantılı geliştirilmiş bir nevi adaba da katkıda bulunur. Ancak, benim düşünceme göre diğer özür öğeleri muhtemelen failin ciddiyeti konusunda daha güvenilir kanıtlar sağlıyor. Özür dileyenin eylemlerinin hatalı olduğunu kabul eden açık ifadesi, tutarlı hoşgörü ve çareye yönelik faaliyet icrası muhtemelen daha iyi ölçütler sağlar. Duygular samimiyeti destekleyebilir, bir haksızlığın kabulünü ifade edebilir ya da tehlike altındaki değere kişinin ne kadar önem verdiğini yansıtır ama eylemi değerlendirmek için göz önünde bulundurulması gereken birçok açıdan sadece birini sunar.

Failin içsel hayatının kanıtı olma işlevinin ötesinde, Aristoteles'in yanlış yaptığını ve karşısındakine zarar verdiğini anlayan bir kişinin bazı duygular duyması *gerektiği* sezgisi kulağa doğruymuş gibi geliyor. Bir kişi ciddi bir zarar için özür dilerken sırıtıyor ya da kıs kıs gülüyorsa bunu tuhaf hatta rencide edici buluruz. Failin, özür dilerken, ciddiyetsiz bir hali varsa, acımdan zevk alıyormuş gibi göründüğünden bir nevi ahlâki beceriksizlikten muzdarip gibi görünebilir. Belki de bende neden olduğu acının niteliğini kökten yanlış anlamıştır. Kişinin değerleri ve duygusal deneyimleri bazı açılardan birbiriyle uyumlu olma-

171 *A.g.e.*, s. 23-24, 100-103.

172 İki mükemmel makale derlemesi için bkz. Robert Solomon, (yay. haz.) *Thinking About Feelings: Philosophers on Emotions*, Oxford University Press, New York, 2003 ve Amélie Rorty, (yay. haz.) *Explaining Emotions*, University of California Press, Los Angeles, 1980).

lıdır, uyumlu olmadıklarında kişinin karakterini sorgularız. Bu durum, etnik bir azınlığa karşı nefretini bastıran ırkçı ya da bir kadının aşağılandığını gördüğü zaman aldığı hazzı göstermeyen kadın düşmanı örneklerinin gösterdiği üzere, sadece kişinin duygularını "kontrol" etmesiyle ilgili değildir. Duygularımızın tezahürlerini kontrol etme yetimizden bağımsız, bazı bağlamlarda bazı duyguları duymanın bile ahlâken yakışıksız olduğunu keşfedebiliriz. Hayvan hakları avukatı olarak ben laboratuarlarda köpeklere işkence yapıldığını gösteren bir videoyu seyrederken mutluluktan mest olmuşsam, benliğimde güçlü bir tutarsızlık hissederim. Duygularım değerlerime yabancılaşmıştır. Gabriele Taylor ve Martha Nussbaum duyguların, bu anlamda ve olası başka anlamlarda, yanlış olabileceğini iddia etmiştir.[173] Bir çocuk, değerleriyle (ya da içselleştirme aşamasında olduğu değerleriyle) duygularının uyuşmadığını fark ederse, ailesi ve öğretmenleri umarım onda daha uygun duygular yeşertmeye çalışacaktır. Çocuğumuz bir spor takımındaysa ve rakipleri için nefret beslemeye başladıysa, bu duyguları düzeltmek için yoğun önlemler alırız.

Bernard Williams da benzer şekilde ahlâki ve duygusal kavramların arasındaki sıkı ilişkiye işaret etmiştir. Gazap gibi bazı duyguların neredeyse bütün erdemsizliklerle eşanlamlı olduğunu düşünebiliriz. Diğerlerinin de, mesela sevgi, erdem olduğunu düşünürüz.[174] Bu anlamda, diğer öğelerle ilişkisi göz önünde bulundurulursa bir özrün duygusal anlamını spesifik olarak analiz etmek zor olabilir. Fail haksız yere başkasının acı çekmesine neden olduğunu anlarsa, bu düşüncesi onu neden olduğu haksızlık için sorumluluğu üstüne almaya götürürse ve bunun üzerine mağdurla ilgilenirse, tüm bu faaliyetlerin içerisinde üzüntünün yer aldığı ortaya çıkar. Nussbaum'un açıkladığı üzere, "yeis gibi bir duygu sadece acı verici bir duygunun anlamsız yükselişi değildir. Bir nesneyi görme biçimlerinden birini, bu nesneyi önemli bulup övmeyi ve bu nesneyi kaybetmiş olma inancını kapsar."[175] Bu iddia, özür dilemenin diğer veçheleri ile ilgili yargılarını "duygu durumu" üzerine inşa eder. Üzüntü duygusunu ve inanç, biliş, hareket ve eylem arasındaki diyalektik ilişkiyi inşa eden şey hakkındaki muğlak ve tartışmalı anlayışlarımız göz önünde bulundurulursa, özür dileyici anlamın belirli bir duygusal öğesini ortaya çıkarmanın zorluğunu görürüz. Bir kişi ciddi bir zarar için özür dilerken

---

173 Bkz. Gabriele Taylor, "Justifying the Emotions", *Mind*, c. 84, 1975, s. 390-402 ve Nussbaum, *Upheavals of Thought*.

174 Bernard Williams, "Morality and the Emotions", *Problems of the Self: Philosophical Papers 1956-1972*, Cambridge University Press, Cambridge, 1973, s. 207-29.

175 Martha Nussbaum, "Morality and Emotions", (yay. haz.) *Edward Craig, Routledge Encyclopedia of Philosophy* 6, Routledge, New York, 1998, s. 559.

gülüyorsa, bende bu duygunun yakışıksızlığının sorunların başlangıcının emaresi olduğu şüphesi uyanır. Duyguların ete kemiğe bürünmesi de meseleleri iyice güçleştirir, özellikle duygusal bir özür dileyici jesti sadece değerlerime ve inançlarıma değil fiziksel durumuma da dayanarak açıklayabilirim. Bugün uykumu almadığım ve acıyla cebelleştiğim için ya da aldığım ilaçlardan çok hassas olabilirim. Bu faktörler nedametimle doğrudan alakalı olmayabilir (bazı koşullarda olabilir de, mesela huzursuzluğum verdiğim zarar konusundaki kaygımdan kaynaklanıyordur) yine de ben özür dilerken bir feveranı tetikleyebilirler.

Bu sorunları aklımızda tutarak, özürlerle en çok bağ kurulan duygular arasındaki ilişkilerin çerçevesini çizebiliriz.[176] Sorumluluğu kabul ederken merhamet ve empati ifadelerini birbirinden ayırma çabama dayanarak, ilk önce bu duygulara geri döneceğim. Empati genelde bir kişinin diğerinin duygularını anlama, kavrama ve hissetme yetisini imler. Karşımızdakinin inançlarını, tutkularını ve hayat koşullarını empati yoluyla ne kadar anlarsak, onun duygu durumlarından o kadar emin olabilir, onlarla bağ kurabiliriz.[177] Merhamet daha çok şefkate yakındır, bir öznenin çektiği eziyeti ya da yaşadığı başka bir kötü durumu algılarız ve olumsuz koşulun iyileşmesini dileriz. Merhameti "duyarlı olmak" gibi de düşünebiliriz, ama içinde her zaman acıma anlamı yoktur, daha ziyade karşısındakinin çektiği güçlüklerden kurtulmasını dileme ya da o olumsuzluklara katlanırken destek olma anlamına gelir. Empati kişinin zihinsel durumlarını anlasa da, onları değerlendirirken uygun ya da haklı bulmayabilir. Merhamet ise bu zihinsel durumlarını değerlen-

---

176 Filozoflar belirli duyguların "gerekli" olup olmaması konusunda uzlaşamıyorlar. Gill, "The Moral Functions of Apology" adlı makalesinde (14) pişmanlık ve nedametin özür dilerken gerekli koşullar olduğunu öne sürüyor. Harvey, "The Emerging Practice of Institutional Apologies" adlı makalesinde (63) bazı duyguları "ahlâki doğruluk açısından temel koşullar" olarak tarif ediyor. Pettigrove, "Apologies, Reparations, and the Question of Inherited Guilt" adlı makalesinde (323) özürler bazı duygu durumlarından yoksun ve "ahlâken kusurlu olsa da, genelde özür niteliği taşıyamadıklarını söyleme eğiliminde değiliz" der.

177 Empati üzerine farklı teorik yönelimlerle çalışmalar için bkz. Karsten Stueber, *Rediscovering Empathy Agency, Folk Psychology, and the Human Sciences*, MIT Press, Cambridge, 2006), N. Eisenberg, "Empathy-related Emotional Responses, Altruism, and their Socialization", (yay. haz.) R. J. Davidson ve A. Harrigton, *Visions of Compassion: Western Scientists and Tibetan Buddhists Examine Human Nature*, Oxford University Press, Londra, 2002, s. 131-64; J. Hkansson ve H. Montgomery, "Empathy as an Interpersonal Phenomenon", *Journal of Social and Personal Relationships*, c. 20, no. 3, 2003, s. 267-84; Stephanie Preston ve Frans B. M. de Waal, "Empathy: Its Ultimate and Proximate Bases", *Behavioral and Brain Sciences*, c. 25, 2002, s. 1-72; M. L. Hoffman, *Empathy and Moral Development*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000 ve N. Eisenberg ve J. Strayer (yay. haz.), *Empathy and its Development*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

dirir ve düzelmelerini ümit eder. Merhameti genelde sadece duyarlılık göstergesi edilgen bir iyilik dileme değil, bu iyiliği sağlayacak etkin bir çaba anlamında da kullanırız. Stephen Darwall, empati ve merhamet arasındaki bakış açısı değişimini vurgular. Empatide öznenin bakış açısı hakkında klinik bir duruş benimseyebilir, nasıl hissetmesi gerektiğini tahayyül edebilirdik. Darwall, "Birine merhamet *duyulur*, onun bakış açısından değil, onunla ilgilenecek kişinin (kim olursa olsun) açısından."[178] Felsefeciler empati ve merhamet arasındaki ilişkiyi tartışıyor. Mesela, Stocker ve Hegeman, Nussbaum'un empatinin merhamete yol açtığı iddiasına karşı geliyor. Yine de kişinin empati hissettiği ama merhamet duymadığı (duygularını anlıyorum ama acı çekmeyi hak ettiğini düşünüyorum) hatta merhametli ama empati yoksunu olduğu senaryoları (canını sıkanı, neden sıkıldığını hatta yanlış giden bir şey olup olmadığını bilmesem de, sana yardım etmek istiyorum) gözümüzün önüne getirebiliriz.[179]

Bu kullanımları göz önünde bulundurursak, neden empati ve merhameti özürlerle bağdaştırıyoruz? Deborah Tannen'in bir yazısına cevaben 1996'da *New York Times*'de yayımlanan bir mektupta okuru görüşlerini belirtiyor: "Eski eşimin eski olmasının nedenlerinden biri çok kolay 'Ben hatalıydım' diyebilmesi ama 'Özür dilerim' deme ihtimalinin hiç olmamasıydı. Birincisi hatanın idrak ve kabul edilmesidir ama ikincisi pişmanlık ve bir insana duyulan empatiyi gösterir."[180] Pişmanlığa kısaca döneceğiz ama okurun empati ve diğer özür dileyici anlamlar arasındaki ayrımı tutarlı. Daha önce dikkatimizi, bariz şekilde hatayı kabul etmek ve sorumluluğu üzerine almak anlamına geldiğinden özür dilenirken "Ben hatalıydım" kalıbından genelde kaçınılmasına dikkat çekmiş olsam da, bilişsel öğeyi gereğinden fazla vurgulama, bu yüzden empati anlamını dışlama riskine giriyorum. "Ben hatalıydım" açıklaması suçumu tanıyabilir, gerisindeki çiğnenmiş değeri olumlayabilir ve verdiğim zarar için sorumluluğu üzerime alabilir. Mağdura tüm bunlar soyut, uzak ve soğuk gelebilir. Empati belirli bir kişinin acısına odaklanmamızı ve onun "nasıl hissettiğini" görmemizi sağlar. Sadece kuralları değil, duygu durumlarını da paylaşırız. Sırf aklımızla değil, duygusal olarak da birbirimizle iletişime geçeriz. Bunlar ilk bakışta kesinlikten uzak basmakalıp sözler gibi durabilir ama özürde mağdurun zihinsel durumunu anlamanın ne

---

178 Stephen Darwell, *Welfare and Rational Care*, Princeton University Press, Princeton, 2004, s. 3.

179 Bkz. Michael Stocker ve Elizabeth Hegeman, *Valuing Emotions*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 214-17 ve Nussbaum, "Equity and Mercy", *Philosophy and Public Affairs*, c. 22, 1993, s. 83-125.

180 Ana Areces, "I'm Sorry, I Won't Apologize", *The New York Times*, 25 Ağustos 1996.

kadar önemli ve gerekli olduğunu göz ardı etmemeliyiz. Özür, içinde empati olmazsa, çiğnenmiş ilkeye, failin hatalarına ya da failin ıslah sürecine o kadar saplanır ki mağdurun eziyeti önemsizleşir. Özür, mağdura ve yaşanmış deneyimlerine yönelmekten ziyade, fail ve söz konusu değer *hakkında* ya da *içinmiş* gibi görünebilir. Bu açıdan baktığımızda, *Times* okurunun yabancılaşmış kocasının hareketlerini düzeltmeye eşinin duygularından daha çok önem vereceğini düşünebiliriz.

Empati ve merhamet, bir özür dileyenin verdiği zararı giderme motivasyonu kadar hatasını kavraması anlamına da gelir. Mağdurla empati kurarsam, hareketlerimin sonuçlarını daha iyi anlarım çünkü bu tip bir zararda çekilen acının neye benzediğine aşinayımdır. Mesela hastane harcamaları yapmanıza neden olduysam, empati o kadar görünür olmayan ve maddiyat dışı hasarları anlamamı sağlayacaktır. Yoğun fiziksel acı, öfke ve artan kaygı ya da korku duyduğunuzu anlarsam, hareketlerimin neden meşrulaştırılamaz olduğunu anlamamı sağlayabilir. Hume ve Schopenhauer, bu nedenlerden, duyguların ahlâki yargı için gerekli olduğu sonucuna varır. Bir mağdurun zihinsel durumlarını ve onların azap vericiliğini anlayabilirsek, bu deneyimimiz böyle bir eziyeti düzeltme peşinde, merhamet dolu bir tutkuyu tetikler. Böylece, merhamet özür dileyene çareye yönelik eylemlere girişmesi için motivasyon sağlayabilir.

Utanç, vicdan, mahcubiyet, nedamet ve pişmanlık da sık sık özür dileyici bağlamlarda karşımıza çıkar. Empati ve merhamet de olduğu gibi, bu birbiriyle ilişkili ve sık sık birbirine eşlik eden duygular arasında kalın çizgiler çekmek, her tezahürün tanımının tartışmalı olduğu düşünülürse, güçlük çıkaracaktır. Rawls'un *A Theory of Justice*'teki analizi bu alanda etkili olmasıyla birlikte, filozoflar utanç ve vicdanı birbirinden ayırmakla çok uğraşmıştır.[181] Rawls'a göre, "utanç özsaygımızın maruz kaldığı şoklarla açığa çıkan duygudur"[182] ama "hak ve adalet algı[mız]ın tersine hareket ettiğimizde" suçluluk hissederiz.[183] İkisi de ahlâk duygumuzla ilgilidir ama suçlulukta "diğer-

181 John Rawls, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1971. Ayrıca bkz. R. J. Wallace, *Responsibility and the Moral Sentiments*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1998; J. P. Tangey ve K. Fischer (yay. haz.), *Self-Conscious Emotions: The Psychology of Shame, Guilt, Embarrassment, and Pride*, Guilford Press, New York, 1995; Bernard Williams, *Shame and Necessity*, University of California Press, Berkeley, 1994; G. Taylor, *Pride, Shame, and Guilt: Emotions of Self-Assessment*, Oxford University Press, Oxford, 1985; Herbert Morris (yay. haz.), *Guilt and Shame*, Wadsworth Press, Belmont, 1971; Calhoun, *Cheshire*, "An Apology for Moral Shame", *The Journal of Political Philosophy*, c. 12, no. 2, 2004, s. 127-46, J. Deigh, "Shame and Self-Esteem: A Critique", *Ethics*, c. 93, 1983, s. 225-45.

182 Rawls, *A Theory of Justice*, s. 443.

183 *A.g.e.*, s. 445.

lerinin adil iddialarının araya girmesine, onlara yaptığımız haksızlığa ve yaptıklarımızı öğrenirlerse uğrayacakları hayal kırıklığına ve duyacakları öfkeye odaklanırız."[184] Utançta "özsaygı kaybıyla ve hedeflerimizi gerçekleştirememiz yüzünden sarsıldığımızdan, ötekilerinin bize duyacağı saygının azalmasından duyduğumuz kaygıyla ve ideallerimize uygun yaşamayı beceremediğimiz için hayal kırıklığına uğrayınca, benliğimizin önemsizleştiğini hissederiz."[185] Tek yanlış, hem utanç hem suçluluk duygularını harekete geçirebilir ama esas ayrım ya benim kendimden uğradığım hayal kırıklığını (utanç) ya da mağdurlar ve ihlâl etmiş olduğum normlar yüzünden duyduğum kaygıyı (vicdan) vurgular. Bernard Williams'la Rawls, vicdan ve utanç failde farklı kaygılar ve tutkular yarattığında uzlaşır. Her ikisi de utancı diğerlerinin hakir görmesi –öfkenin tam tersine– olarak tarif eder.[186] Suçluluk duygusu, failin kendisine duyduğu öfkeden kaynaklanabilir ama kişi genelde çareye yönelik önlemler alarak duygusunu tamir edebilir. Utanç, ıslah edici felç yaratabilir. Williams'a göre utanç "sadece saklanma ya da yüzümü saklama değil, ortadan kaybolma, orada olmama arzusuna da" yol açabilir.[187] Nussbaum, benzer bir ayrım sunar. Suçluluk duygusu, utancın tersine, "bir kişinin varlığının tümünü lekelemez."[188] Kişinin edimlerini ıslah ederek ortadan kaldırılabildiği için suçluluk, "bir kişinin amaçları hakkındaki iyimserliği ile karşılaştırılabilecek özsaygı veren bir duygudur."[189] Bazıları bu ayrımlara bakarak, "suçluluk kültürleri"ne karşı "utanç kültürleri"nin ahlâki yapıları hakkında genel iddialarda bulunmuştur.[190] Özür dileyici anlamdaki gizil toplumsal cinsiyet farkı ile ilgili olduğundan, Sandra Bartky'nin utanç ve suçluluk duygusu hakkındaki feminist fenomenolojisini daha sonra inceleyeceğim.

Bir iki ayrım daha faydalı olabilir. Mahcubiyet, daha düşük seviyeli bir kontrol ve suçluluk duygusu gösterir. Size kazara çarptığım için utanmaktan ziyade mahcup olurum çünkü ahlâki bir hata ya da karakter kusurundan ziyade şanssızlık eseridir. Mahcubiyeti, mesela, bir kişi bize herkesin ortasında övgü yağdırırsa, bir utangaçlık ya da yanlış bir şey yapmadığımız halde his-

---

184 *A.g.e.*

185 *A.g.e.*

186 *A.g.e.*, s. 445 ve Williams, *Shame and Necessity*, s. 90.

187 Williams, *Shame and Necessity*, s. 89.

188 Nussbaum, *Upheavals of Thought*, s. 216.

189 *A.g.e.*

190 Bkz. E. R. Dodds, *The Greeks and the Irrational*, University of California Press, Berkeley, 2004; Gerhardt Piers ve Milton Singer, *Shame and Guilt: A Psychoanalytic and a Cultural Study*, W. W. Norton Press, New York, 1971 ve A. C. Baier, "Moralism and Cruelty: Reflections on Hume and Kant", *Ethics*, c. 103, 1993, s. 436-57.

settiğimiz huzursuzluk olarak yaşayabiliriz. Nedamet kişinin hatasından duyduğu derin pişmanlığı gösterir. Avrupa dillerindeki "remorse" ya da "remords" gibi eşdeğerleri (sanki suçumuzun vicdanımızı kemirdiğini hatırlatırmışçasına) "yeniden ısırmak" anlamına gelen Latince "remordere" kökeninden gelir. Çeşitli pişmanlık kavramlarını daha önce ayrıntısıyla ele aldım ama daha önce yazdıklarım pişmanlığı duygu olarak ele alıyor denemez.[191]

Bu birbirinden kalın çizgilerle ayrılan duygular özür dileyici anlamla nasıl bağdaşabilir? Kantçı ahlâk teorileri, bu tip duyguları belki büyük ölçüde konuyla ilgisiz hatta ödevine bağlı aktörlerin göz ardı etmesi gereken, gizil dikkat dağıtıcı dürtüler olarak görecektir. Özür dileyici duyguların önemini tamamen göz ardı eden konumu elbette azınlıklar savunacaktır. Önceki betimlemeye göre anlaşılmış suçluluk, özrün uygun duygusal içeriklerinden biri gibi görünür çünkü hatanın kendi içinde hata olduğunun kabulüne eşlik eder. İhlalin gerisindeki değeri tanıdığımızda ve ona bağlılığı paylaştığımızda, suçluluk ilgili duyguya işaret ediyormuş gibi görünür. Sevilmeyen bir duygu olarak suçluluk, bizi, pençesinden kurtarmak için kendimizi düzeltmeye ve ıslah etmeye iter. Bu noktada Kantçı itirazın nasıl yankılandığına dikkat edin. Kendi olumsuz duygularımızın kötü etkilerini yumuşatma arzusuyla değil, çiğnenmiş değerlere karşı sorumluluklarımız olduğundan harekete geçmeliyiz. Bazı açılardan, özür dilemek ve kendimizi ıslah etmek için bizi harekete geçiren, suçluluk duygumuzu yatıştırmaktan ziyade, ötekine iyilik etme dileği olmalı. Ancak Kant'a göre uygun motivasyonumuz ya failin ya mağdurun acısını hafifletme arzusundan değil, evrensel bir ahlâk yasasından kaynaklanacaktır. Özrü harekete geçiren şey, salt suçluluğa denk düşen "duygu durumu" ise, özür failin gerideki çiğnenmiş değeri açıklığa kavuşturma işini savsaklaması açısından "teorik olarak zayıf" kalabilir diye bir eleştiri de yöneltilebilir. Suçluluk duygusu mu hatanın bilişsel kabulüne, kabul mü suçluluk duygusuna yol açıyor, yine üzerinde durulması gereken başka bir konu.

Utanç, özsaygıya saldırıyı vurgularken, özür için bu kadar temel bir rol oynayan ortak değerlerin ihlâlinden ziyade kendi hedeflerine ulaşamamasıyla yakından ilgilidir. Eğer fail, utancın semptomu olan iyileştirici felci yeterli yoğunlukta yaşıyorsa, kendini çare sunacak ya da davranışını dönüştürecek çabayı sarf edecek ümit ya da iradeyi bulamayacak kadar perişan hissedebilir.

191 Benim argümanımla pek alakası olmasa da, birçok filozof pişmanlığın duygu olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği hakkında tartışıyor. Karşılaştırma için A. O. Rorty, "Agent Regret", *Explaining Emotions*, (yay. haz.) Rorty, University of California Press, Berkeley, 1980, s. 501; Stuart Hampshire, *Thought and Action*, Viking Press, New York, 1960, s. 241 ve Errol Bedford, "Emotions", *Proceedings of the Aristotelian Society*, 1956, s. 281-304.

Williams, utancı ortadan kaybolma arzusu olarak tarif ederken haklıysa, bu eziyeti çeken failin mağdurun ya da toplumun karşısına çıkması, hatası için suçu üzerine alması ve suçunu düzeltmeye girişmesi zor olacaktır.

Genel anlamıyla, özürlerin duyguları mağdurdan faile aktarmasında oynadığı rol, failin sorumluluğu üzerine aldığı zaman olduğu gibi, mağdurun duygusal yükünü hafifletebilir. Mağdurlar, hane içi şiddet vakalarında olduğu gibi, suçluluk duyabilir ve acılarından utanabilir. Bir fail verdiği zarar için duygusal sorumluluk almaya başlarsa ve mağdurun adaletsizlik duygusunu meşrulaştırırsa, suçluluk ve utanç tacize uğradığı için kendini haksız yere suç ortağı gibi hisseden mağdura o kadar yük olmayacaktır.

Gelecek çalışmamda özürler ile ceza olarak utancın yakın zamanda yeniden canlanması arasındaki ilişkileri inceleyeceğim, mesela John Braithwaite'nin çalışmasına bakarak, ama özürlerde duyguların cezalandırıcı rolü ortaya bazı ilginç ve rahatsız edici sorunlar koyuyor. Muhtemel failler, edimlerinde onlara eşlik eden rahatsız edici suçluluk ve utanç duygularından kaçınmak istiyorsa, onların suç işleme güdüsüne direnmesi açısından olumsuz duyguların engelleyici bir değeri olabilir. Olumsuz duygular, suçluluk duygusu deneyiminin davranışını düzeltmesi açısından, faili harekete geçirebileceğinden, sağaltıcı amaçlara da hizmet edebilirler. Utanç, suçluluk, merhamet ve empati, hep birlikte faili topluma kazandırmada ve onun edimlerinin sonuçlarına karşı hassasiyet göstermesinde rol oynar. Duygular, failleri mahcup edebilir ya da utanç içerisinde bırakabilir. Bu yüzden dönüşme iradelerini kaybedebilirler, duygular bu şekilde failleri aciz bırakabilir.

Güçlü duygular, bu faydacı işlevlerinin yanı sıra, özür içerisinde cezalandırıcılık işlevi görebilir mi? Failden, duygularının ona *acı çektirmesini hak ettiğine* inandığımız için, özür dilediğinde olumsuz duygular duymasını isteyebilir miyiz? Kant, mahkemelerin, bazı koşullarda, umumi olarak aşağılanmaları ve böylece neden oldukları zarara eş bir acı çekmeleri için faillere özür dilemesini emretmesi gerektiğini söyler. Failden mağdurun elinin öpmesinin beklenmesi gibi zorla özrün cezalandırıcı bir amacı vardır ve bu yüzden böyle bir "aşağılama suçu kısasa kısas gibi telafi edecektir."[192] Failin kalbinin ağırlığı altında kaldığını görmek intikamcı arzularımızı doyurabilir ve bu şekilde aslında sağlam bir özür sunan failin, duygularının verdiği cezayı çekmediyse, "kolay kurtulduğunu" düşünebiliriz. Birçok sosyal bilimci özürlerin bir mağdurun "öfke ve saldırganlığını"[193] yumuşattığını gösteriyor. Sosyal

192 Kant, *The Metaphysical Elements of Justice*, s. 139.

193 Bkz. Ohbuchi, Kameda ve Agarie, "Apology as Aggression Control" ve Darby ve Schlenker,

psikolog Ken-ichi Ohbuchi özürlerin "agresyon ketleyici etkiler"[194] yarattığını iddia ediyor. Ohbuchi, "zarar ne kadar büyükse, mağdurun öfkesini ve saldırganlığını yumuşatmak için daha ayrıntılı bir özür gerekebilir"[195] diyor. Bu iddialar, mağdurların haksızlığa uğradıklarında gizli gizli intikamcı duygular beslediklerini gösteriyor. Zarar ne kadar büyük olursa, saldırganlık artıyor ya da gereken özrün bedelini ödemesi gerekiyor.[196]

Özür dileyenin acılarına içkin değeri bulma saikı pek de deontolojik inanışlardan gelmiyor denebilir mi? Özür dileyenin utanmasını, suçluluk, nedamet duymasını, kendini aşağılanmış hissetmesini ya da diğer olumsuz duyguları mı hissetmesini istiyoruz? Çektiği acıdan zevk aldığımız için mi? Failin bize sadece hatasına eşdeğer, buna eşlik edecek nitelikte duygusal özür sunmakla kalmayıp, çeşitli dalkavukluklarla kendini küçük düşürmesini mi istiyoruz? Belki özürler, intikam anlarını teşhir eder ve biz de faillerin onların üstünde yeniden kurduğumuz otoritenin altında ezilip büzüldüklerini görmekten zevk alırız. Belki Nietzsche, Kant'tan ya da Bentham'dan daha çok, özür dileyenin çektiği ruhsal acıdan –cezalandırılmış bir suçlunun acısı gibi– çıkarımızı açıklayarak hınç ifadesi ya da ucuzca elde edilen bir nevi güç gibi motivasyonlarımızı gösterir.[197] Bu bakış açısı, güçlünün sürünün değerlerine tabi olmasına, bu değerlerden çekmesine ve onları içselleştirmesine şahit olmaktan bilhassa haz alma açısından, ünlülerin özür dilemesine karşı nasıl bir kültürel saplantı olduğunu açıklamaya yardım edebilir. Bazıları özür dileyenin küçük duruma düşmesinden gurur bile duyabilir. Benim değerlerime saygı gösteremediği için gözyaşlarına boğulan bir ünlüyü seyrederken gücümün arttığını hissediyorum. Utanç ya da suçluluğu, benliği cezalandıran, özürlerin içeriğini sadist olduğu kadar mazoşist hale getiren duygular olarak düşünürsek, meseleler iyice sapkın bir hal alır.

Duygular, özür dileyici anlam için bu saydıklarımdan daha çok pürüz sunar. Birincisi, özür dilerken birbiriyle çatışan birçok duygu duyabilirim. Bir

---

"Children's Reactions to Apologies." Searle, "A Classification of Illocutionary Acts", s. 12.

194 Ohbuchi, Kameda ve Agarie, "Apology as Aggression Control", s. 219.

195 *A.g.e.*

196 Bkz. *a.g.e.* Ayrıca bkz. Scher ve Darley, "How Effective Are the Things People Say to Apologize", Darby ve Schlenker, "Children's Reactions to Apologies", G. S. Schwartz, T. R. Kane, J. M. Joseph ve J. T. Tedeschi, "The Effects of Post-Transgression Remorse on Perceived Aggression, Attribution of Intent, and Level of Punishment", *Journal of Social and Clinical Psychology*, c. 17, 1987, s. 293-97 ve J. T. Tedeschi ve C. A. Riordan, "Impression Management and Prosocial Behavior Following Transgression", (yay. haz.) J. T. Tedeschi, *Impression Management Theory and Social Psychological Research*, Academic Press, New York, 1981, s. 223-44.

197 Nietzsche, *The Geneology of Morals*.

arada ve birbiriyle çelişen birçok gizil duygu ağını çözmeye başlayamam ama bazı örnekler olası sorunları göstermeye yardımcı olabilir. Özür dilemeden hemen önce neşeli bir espri duyduğumu düşünün. Duygularımı hemen eğlenceden suçluluğa çevirmem gerekiyor ama can alıcı noktayı düşünmeden duramıyorum ve bir kıkırdama, nedamet için takındığım ciddi hal tavrıma siniyor. Benzer şekilde, geçmişte verilen zararlar için özürler yakın zamanda yapılmış haksızlıkların uyandırdığı kadar duygu uyandırmaz. Bir arada bulunan duygularımın birbirine oranı belki mağdura yakışıksız gelecek. Mesela, eşimden özür dilerken, merhamet ve empatiyle dolu olmak yerine, onun beni terk edeceği korkusuyla boğuşuyorum. Sartre, duygularımızın sorumluluğunu almamız gerektiğini savunur, Aristoteles de uygun duyguların kişinin iyi yetiştirilmiş olduğunu gösterdiğine inanır. Duygular en azından kısmen irade dışıdır, bu yüzden failden, onun özrünü ciddiye almadan evvel, uygun tip ve derecede duygu üretmesini beklemek saçma olur.[198] Fail, özür dilemekle kendi eylemleri adına sorumluluk alan bir kişiye dönüşme fırsatı yakaladığından suçluluk yerine kendiyle gurur duyması daha sağaltıcı olabilir. Bu anlamda özür dileyenin gururun ahlâki ilerleyişinde geçmiş hatası için duyduğu suçluluğu aşacağını düşünebiliriz. Ancak özür dileyenin öz saygısının olumludan olumsuza giden duygu yelpazesinde ne zaman taşma noktasına geldiğini tespit etmenin zorluğuna dikkat edin.

Duygular, özür dileyici anlamın diğer veçhelerine de bulaşabilir. Biz arap saçına çevrilmiş durumlara dayanarak aktarılmış anlamları ve aklı başından gitmiş bir failden gelecek nedamet jestlerini engelleyecek başlangıçları birbirinden ayırmaya çalışırken, duygusal feveranlar özrün özünün üstünü örtebilir. Failler, özürdeki aksaklıkları kapamak için sulu göz numaralara da başvurabilir ama özrün önemi, mesela açık ve seçik dile getirilmiş, suçu üzerine alan bir özrün, gözyaşı miktarına bağlı değildir. Fail, benzer şekilde, duygusal pekiştiricileri diğer anlam biçimlerini desteklemesi için kullanabilir, mesela uğradığınız haksızlık için "çok çok özür dilediğini" söyleyebilir. Bundan öte açıklama yapmayan bu tip iddialar, suç kabul etmeyen empati iddialarına ilişkin olarak daha önce bahsedilmiş muğlaklıklara maruz kalır. Özür dileyenler, af amaçlı bir kampanyada yoğun biçimde duygularını kullanabilir. Failin ağlaya ağlaya mağdurun gösteriye bir son vermek için onu affetme noktasına gelecek kadar onu rahatsız etmesi gibi.

Duyguların çeşitli kültürlerde oynadığı farklı farklı duygu rollerinin de

---

198 Bkz. Jean-Paul Sartre, *The Emotions: Outline of a Theory*, Philosophical Library, New York, 1948. Ayrıca bkz. Robert Solomon, "Emotions and Choice", *Explaining Emotions*.

özür dileyici anlamı etkilediğini gözden kaçırmamalıyız. Bazı toplumlar, duygusal gösterilerden büsbütün caydırır. Diğerleri duyguları kutlar. Tehlikenin eşiğinde korku gibi bazı duyguların bariz evrimsel işlevi varken, diğerleri toplumsal olarak gelişir ya da bastırılır.[199] Bazı bağlamlarda duygu yüceltilebilir –Achilles'in idolleştirilmiş öfkesini düşünün– diğerlerinde aynı duygu barbarca bulunabilir.[200] Verili bağlamlarda hangi duygusal harcamaların neleri meşrulaştırdığını görürüz. Bu çağda el yazımla dalga geçen üstümün yaptığını hakaret olarak algılayabilirim ama yüzyıl önce böyle bir kanaat beni küçük düşürürdü ve kötü el yazımdan dolayı ekmeğimden olacağımı düşünürdüm. Bu tip fikirler, J. S. Mill ve Catherine MacKinnon'nun adaletsiz koşullar altında yaşadıkları haliyle kadınların duygularının inşasıyla ilgilenen çalışmalarını harekete geçirir. Bu çalışmalar daha önce bahsedilmiş olan suçluluk ve utanç kültürleri arasındaki ayrımlar üzerinde yapılan çalışmalara yön verir.[201] Bu yüzden, özürlerde duygunun rolü üzerine yapılacak bir tartışma, nedamet eylemlerine rastladığımız karmaşık inanç ve değer ağlarını hatırda tutarak yapılmalıdır.

Duygular ve özür dileyici anlam arasındaki ilişkinin sunduğu karmaşık noktalara işaret ettikten sonra, son bir örneğe bakalım. Bu örnek, Antonio Damasio'nun beyinlerinin prefrontal ve somatosensori korteksleri hasar almış hastalarla ilgili nörolojik bir çalışması hakkında.[202] Bu bireyler normal duyguları duyabilme becerisine sahip değil ve bu kapasiteleri olmadan onlardan gelecek bir özrü anlayıp anlamayacağımızı kendimize sorabiliriz. Damasio duygulardaki aksaklığın bir hastanın pratik kararlar alma becerisine zarar verdiğini ve bu yüzden failin neden özür dilemesi gerektiğini anlayamayacağını iddia ediyor. Damasio'nun araştırmasından failin, gerekli duyguları duymuyorsa, kategorik bir özür sunma ihtimalinin çok daha düşük olmasını bekleyebiliriz çünkü duygular bizi özür dilemeye iter ve karmaşık kişilerarası hareketlerimizde yönümüzü bulmamızı sağlar. Yeterli ampirik kanıt sunmadı-

---

199 Bkz. Ronald de Sousa, *The Rationality of Emotion*, MIT Press, Cambridge, MA, 1987.

200 Bkz. Nussbaum, "Morality and Emotions." Kültür ve duygu arasındaki ilişki üzerine çalışmalar için bkz. Jean Briggs, *Never in Anger: Portrait of an Eskimo Family*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2006; Richard Lazarus, *Emotion and Adaptation*, Oxford University Press, Oxford, 1994 ve Catherine Lutz, *Unnatural Emotions: Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and Their Challenge to Western Theory*, University of Chicago Press, Chicago, 1988.

201 Catherine MacKinnon, *Feminism Unmodified: Discourse on Life and Law*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1988 ve J. S. Mill, *The Basic Writings of John Stuart Mill: On Liberty, the Subjection of Women, and Utilitarianism*, Random House, New York, 2002).

202 Antonio Damasio, *The Feeling of What Happens Happens: Body and Emotion in the Making of Consciousness*, Hartcourt Brace, New York, 1999).

ğından, bu örneğin spekülasyonun ötesine geçtiğinden ve doğruluğundan şüpheliyim. Yine de Damasio'nun hastalarından birinin çok ciddi bir suç için örnek bir özür sunduğunu düşünün. Verdiği zarar için suçu üstüne alıyor, bu yönde dürtüler hissetse de bir daha bu suçu işlemiyor, gerisindeki değere bağlı olduğunu onaylıyor ve büyük bir sağaltıcı programı tamamlıyor. Özrü, samimi ve çiğnenmiş değeri yüceltme ve mağdurun iyiliğini temin etme arzusuyla yapılmış. Ancak tüm bunları yaparken kendini *kötü hissediyor* mu? Bu özrün hâlâ eksik olduğuna inanırsak, başka yollarla zaten elde edilmiş diğer tür özür dileyici anlamların aracı olan bir anlamdan ziyade duyguya içkin olanını kabul etmemiz gerekir. Bu ne olabilir? Özür dileyici duyguların cezalandırıcı işlevine geri dönebiliriz ama caydırıcı, sağaltıcı ve etkisizleştirici amaçlar muhtemelen karşılanmış olacaktır. Geriye cezalandırıcı gerekçeler kalır. Failin duygusal olarak acı çekmesini isteriz. Eğer acı çekmiyorsa, ona müstahak olanı savuşturuyordur. Bu görüşe göre, mağdurun olumsuz duygular duymasına yol açmıştır, bu yüzden bu duyguları yaşaması gerekiyordur. Ancak utanç ya da nedamet gibi duyguları yaşamak yerine failin yaptıklarını her hatırladığında migreni tutsa? Duygu içermeyen acı, duygusal acıyla doldurulan bu cezalandırıcı boşluğu doldurabilir mi? Eğer öyleyse, ona böyle baş ağrıları yüklemek duygusal duyarsızlığını telafi etmede meşru bir ceza biçimi olabilir mi? Bu soruları cezalandırıcılara, zihin ve duygu felsefesiyle uğraşanlara bırakıyorum. Yine de bu aşamada bile meselelerin nasıl hassas bir hal aldığını ve ne kadar çok veçhesi olduğunu görebiliriz. Duygularla anormal ilişkileri olan diğer insanları, mesela hayatından çeşitli duyguları atan bir Stoacıyı, bir psikopatı ya da nedamet duygusu sınırlı olan ve antisosyal kişilik bozukluğundan muzdarip bir insanı, hatta anormal empati kapasitesiyle otizm yelpazesinin içine giren bir kişiyi dahil ederek örneğimizi geliştirdiğimizde, böyle sorular pratikte konuyla ilgili olabilir.[203]

Duygular ve özür dileyici anlamla ilgili bu soruların zorluğu ve önemi, daha önce niyetle ilgili sorularda olduğu gibi özürlerin ya "hedefi vuran" ya da "hedefi tutturamayan" söz edimleri olduğunu düşünen filozof ve sosyal

---

203 Bkz. Uta Frith, *Autism: Explaining the Enigma*, Blackwell, Oxford, 2002; Simon Baron-Cohen, *Mindblindness: An Essay on Autism and Theory of Mind*, MIT Press, Cambridge, MA, 1995 ve J. Kennett, "Autism, Empathy and Moral Agency", *Philosophical Quarterly*, c. 52, no. 208, 2002, s. 340-57. Psikopati ve duygular hakkındaki tartışmalar için bkz. Robert D. Hare, *Without Conscience: The Disturbing World of the Psycopaths Among Us*, Guilford Press, New York, 1999, s. 40-46. Amerikan Psikiyatri Derneği "nedamet eksikliğini" antisosyal kişilik bozukluğu için bir teşhis kriteri olarak sıralıyor. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, American Psychiatric Association, Washington, D. C., 1994, s. 292.

bilimcilerin sunduğu analizlerle sorunumu pekiştiriyor. Richard Joyce, bir özrün, fail samimi olmasa da, davranışını değiştirmeye yönelik herhangi bir niyeti olmasa da özrün gerçekleştiğini iddia ediyor. Böyle bir ya hep ya hiççi duruş, özür kriterleri eşiği düşük de tutulunca, Joyce'un karmaşık özür dileme âdetlerimizin hizmet ettiği amaçların çokluğunu ve karmaşıklığını göz ardı ediyor. Az önce bahsettiğimiz üzere, böyle meselelerde "tarz özden daha önemli" olduğundan ve bir özrün doğruluğunu ya da tesirini azaltmadığından, Lazare'ın "utanç, suçluluk ya da merhamet göstermeyen" faillerle ilgilenmemesi köklü anlam kaynaklarını göz ardı etmesine yol açıyor.[204] Meselelerin ne kadar karmaşık olduğunu göstermeye çalıştım. Kategorik bir özrün bazı duygusal beklentileri karşılaması gerektiği bir anlamda açıktır ama kategorik özürlerin niteliksel ve niceliksel duygusal eşikleri için standart koyamayacağımız da bir o kadar açık görünüyor. Kategorik bir özrün failin, X duygusunu Y yoğunluğuyla Z zamanında yaşamasını gerektirdiğini öne sürmek için ne hazır ne de istekliyim. Böyle bir teori özürlerin olası anlamlarının yelpazesini ve hassas noktalarını açıklayamaz ve bu tip karmaşalar sadece bir o kadar kafa karıştırıcı sorulara yol açar.

Gelecekteki teknolojilerin de bu sorunları çözeceğini sanmıyorum. Nöroloji ekipmanlarının failin özür dilerken yaşadığı duyguların tipini ve derecesini kesinkes ölçebildiğini düşünün. Bu tip testlerden gelecek veriler samimiyetsizliği tespit edecek bir nevi ileri yalan makinesi kadar faydalı olacaktır. Ancak kişinin jesti, uygun bir özür olup olmadığını değerlendirmeden önce özür dileyenin ne tip ve ne miktarda duygular duyması gerektiğini bize söyleyemeyecektir.

---

204 Lazare, *On Apology*, s. 157.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Özür ve Toplumsal Cinsiyet

Genelde kadınların erkeklerden daha çok özür dilediğini varsayarız. Zamanında John Wayne kendi kuşağından erkeklere bu ruha uygun olarak şunu önermişti: "Hiçbir zaman özür dilemeyin. Zayıflık göstergesidir."[1] Komedyen Jim Belushi 2006'da ilişkiler hakkındaki *Real Men Don't Apologize* (Hakiki Erkek Özür Dilemez) adlı kitabında benzer bir öneride bulunur.[2] Bu maço klişelerini bir yana bırakırsak, toplumsal cinsiyet burada özetlediğim özür dileyici anlamlar açısından ne tip bir rol oynuyor? Toplumsal cinsiyet kişinin özür dileme eğilimiyle ilişkili mi? Kadınlar ve erkekler özrün farklı veçhelerini mi vurguluyor yoksa farklı zarar kategorileri için mi özür dileme eğilimi gösteriyor? Ya da bu âdetler, genellemeler patriarkal klişeleri ve önyargıları pekiştirecek kadar, kendine özgü kültürel cinsiyet dinamikleri ile iç içe mi geçmiş? Sosyal bilimciler bu soruyu cevaplamada benden daha iyi bir donanıma sahip ama ben de diğer disiplinlerin özür ve toplumsal cinsiyeti nasıl teorileştirdiği konusunda iç görülü bir yaklaşım sunabilirim.

İlerlemeden önce açık bir noktaya parmak basmak istiyorum. Kadınların erkeklerden daha çok özür dileyip dilemediklerini belirlemek için iki soruya cevap vermeliyiz. Birincisi, "özür dilemek"ten ne anlıyoruz? Gösterdiğim üzere bu soruyu cevaplamak için üzerinde biraz uğraşmak gerekiyor. Sadece kategorik özürlerden mi bahsediyoruz? Merhamet ifadelerinden mi? "Özür dilerim" sözceleminden mi? Buna bir kez karar verdik mi, bu tip anı-

1 *She Wore a Yellow Ribbon,* yönetmen John Ford, 1949.
2 Jim Belushi, *Real Men Don't Apologize*, Hyperion, New York, 2006).

pirik soruları yanıtlamak için metodolojik olarak zorlayıcı araştırmalar yürütmemiz gerekecektir. Bu yolun tüm bu sorular için geçerli olduğuna dikkat edin. Kim daha fazla özür diliyor, liberaller mi muhafazakârlar mı? Tanrı'ya inanlar mı, ateistler mi? Zengin mi, fakir mi? Çocuk mu, yetişkin mi? Japonlar mı, ABD vatandaşları mı?

Elimizdeki kanıt, ilk bakışta aslında kadınların erkeklerden daha fazla özür dilediğini ortaya koyuyor gibi. Bazı insanlar, kadınların bir ilişkiyi onarmak için erkeklerden daha çok özür dilediği, erkeklerinse bir durum üzerinde yeniden kontrol sağladıklarına inandıklarında özürden kaçınma eğilimini yendikleri iddialarını pekiştirmek için sosyal bilimler literatürünü takip ediyor.[3] Lazare, güvenle "kadınlar erkeklerin tersine daha sık özür diliyor, suçlarını daha rahat kabul ediyor ve kişilerarası gerilimi azaltmak için özre başvurma konusunda daha becerikliler"[4] diyebiliyor. Birçok akademik ve popüler makale bu görüşü tekrarlıyor ve Lazare'den alıntıladığı kadar, dilbilimci Deborah Tannen'in eserini de referans alıyor.[5]

Tannen, tutarlı biçimde kadınların erkeklerden daha çok özür dilediğini iddia ediyor ama bu konumunu desteklemek için sınırlı ve genelde anekdotlardan beslenen kanıtlara dayanıyor. Mesela *The Argument Culture* (Kavga Kültürü) adlı kitabında "bizim kültürümüzde erkekler kadınlara nazaran özürden kaçınmaya daha meyillidir" der ama bu iddiasını belgeleyecek herhangi bir referans sunmaz.[6] Tannen kadınların erkeklerden daha çok özür dilediğine inanıyor çünkü özür dilemek "bir zayıflık işareti olarak görülür."

---

3 Carrie Petrucci, "Apology in the Criminal Justice Setting", *Behavioral Sciences and the Law*, c. 20, 2002, s. 345, alıntılar: M. Timmers, A. H. Fischer ve A. S. R. Manstead, "Gender Differences in Motives for Regulating Emotions", *Personality and Social Psychology Bulletin*, c. 24, 1998, s. 974-85 ve J. M. Stoppard ve C. D. Gruchy, "Gender, Context, and Expression of Positive Emotion", *Personality and Social Psychology Bulletin*, c. 19, 1993, s. 143-50. Ayrıca bkz. Janet Holmes, "Sex Differences and Apologies: One Aspect of Communication Competence", *Applied Linguistics*, c. 10, no. 2, 1989, s. 194 ve M. H. Gonzales, J. A. Haugen ve D. J. Manning, "Victims as 'Narrative Critics:' Factors Influencing Rejoinders and Evaluative Responses to Offenders' Accounts", *Personality and Social Psychology Bulletin*, c. 20, 1994, s. 691-704.

4 Lazare, *On Apology*, s. 16.

5 Tannen'in kadınların erkekten çok özür dilediği iddiasını alıntılayan argümanlardan örnekler için bkz. Bolstad, "Learning from Japan", s. 562-63, Levi, "The Role of Apology in Mediation", s. 1185, Carol Lynn Mithers, "Don't Be Sorry", *Ladies Home Journal*, Eylül 1994, s. 62, Orenstein, "Gender and Race in the Evidence Policy", s. 250, Pavlick, "Apology and Mediation: The Horse and Carriage of the Twenty-First Century", *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, c. 18, 2003, s. 851 ve Rehm ve Beatty, "Legal Consequences of Apologizing", s. 118.

6 Tannen, *The Argument Culture*, s. 45-46. Tannen başka yerde: "Özür dileme ritüelleri, eleştiriyi yumuşatma ve teşekkür etme hem kadınlara hem erkeklere ait olabilir. Fakat kadınların konuşmalarında daha sık rastlanılır." Bkz. Tannen, *Talking from 9 to 5*, s. 56-57.

"Çoğu erkek çocuğun daha erken yaşlarda, zayıf görünürse, arkadaşlarının ondan istifade edeceğini öğrendiklerini" ama "kızların... arkadaşlarının kendilerinden daha kötü olmadığını ya da daha iyi olduğunu düşündüklerini bir biçimde ifade ederek diğer kızları ödüllendirdiklerini" düşünen Tannen, birçok kadının sözel bir refleks olarak özür dilediği sonucuna varıyor. Tannen kadınların özür dileme eğilimi için "pişmanlık duyulası bir şey bulunduğunu kabul eden otomatik başını eğme hareketinin sözel versiyonu" gibidir der.[7] Tannen, *You Just Don't Understand*'de (Hiç Anlamıyorsun) "birçok kadın her zaman özür diler" ve "kadınlar özür dilemeye daha yatkındır çünkü bir alt konumu tehlikeye atacak inadı göstermez."[8] Tannen kadınların erkeklerden daha çok özür diler göründüğünü [çünkü] "'özür' dileme amaçlı olmadığında bile 'esef' belirten merhamet ve üzüntü ifadelerini sık kullanırlar" diye de iddia ediyor.[9] Sonuç olarak, kadınların "dengeyi yeniden inşa edecek bir diyalog kurma ritüellerinin" çoğu zaman "gerçek anlamında" alındığına inanıyor.[10] Tannen, kadınların, zararın nedensel sorumlusu olmadıklarında bile, merhamet ifadelerinin yanlış yorumlanmasının üzerlerine orantısız suç almasına yol açmasından endişeleniyor.[11] Tannen'in teorisi sezgisel olarak ikna edici ve iddialarına çok sıcak bakıyorum. Ancak kadınların aslında erkeklerden daha çok özür dilediğini inançla savunmadan evvel –genelde akademik ve popüler çalışmalarda olduğu kadar– özürden neyi kastettiği konusunda daha çok kanıt ve daha ayrıntılı bir çalışma beklerdim.

Tannen'e esas sosyal bilimler kanıtını sağlayan Janet Holmes'un çalışması ama bu çalışma da amaçlarımız açısından yetersiz kalacakmış gibi.[12] "Nezaket" literatürüne katkıda bulunan bir dilbilimci olarak Holmes, özrü "B'nin yüzüne karşı ifade edilmiş, B'nin ihtiyaç duyduğu ve A'nın sorumluluğunu aldığı bir haksızlığı düzeltme niyeti taşıyan ve böylece A ve B arasındaki (A'nın özür dileyen, B'nin haksızlığa uğrayan olduğu) dengeyi düzelten bir söz edimi diye tanımlıyor.[13] Holmes bazı tahrik edici ampirik iddialar öne sürer,

---

7 Tannen, "I'm Sorry, I Won't Apologize", *New York Times Magazine*, 21 Temmuz 1996, s. 35.

8 Tannen, You Just Don't Understand, 232. Tannen ayrıca: "Birçok kadına sık sık "özür dileme" ya da "hep özür diliyorsun" denir. "Özür dileme"nin yapmamanız gereken bir şey olarak görülmesinin sebebi kendini küçük duruma düşürmekle eşanlamlı gibi görünmesidir." Tannen, *Talking from 9 to 5*, s. 45.

9 Tannen, *You Just Don't Understand*, s. 232.

10 Tannen, *Talking from 9 to 5*, s. 45.

11 *A.g.e.*, s. 47.

12 *A.g.e.*, Tannen burada Nessa Wolfson'dan da alıntı yapıyor: "Pretty Is as Pretty Does: A Speech Act View of Sex Roles", *Applied Linguistics*, c. 5, no. 3, 1984, s. 236-44.

13 Holmes, *Women, Men, and Politeness*, s. 155.

mesela çalışmalarında "kadınlar tüm özürlerin yüzde 75'ini diler, yüzde 73'ünü kabul eder."[14] Holmes, kadınlar "erkeklerden çok daha fazla özür diler ve birbirilerine de erkeklere dilediklerinden daha fazla özür dilerler, erkeklerin birbirine diledikleri özürden de daha çok özür dilerler" sonucuna varır.[15] Holmes'a göre her iki cinsiyet de, tarafların toplumsal konumlarından bağımsız, erkeklere nazaran kadınlardan daha çok özür diliyor.[16] Kadınlar en çok kız arkadaşlarından özür diliyor ama erkekler en çok toplumsal açıdan uzak oldukları kadınlardan özür diliyor.[17] Kadınların özürleri, "mağdur olmuş kişinin iddialarını kabul etmeye ve ilişkinin uyumuna odaklanırken", erkekler "özür dileyenin itibarının yitmesine ve dengesizlik durumuna odaklanan stratejiler kullanmaya kadınlardan daha eğimli."[18] Kadınların "özürlerinin yaygın olarak hafif zararlara yöneldiğini, erkeklerin ise ağır haksızlıklar için kadınlardan daha çok özür dilediğini" iddia ediyor.[19] Holmes, kadınların sohbet adabı aşılması üzerine, erkeklerin ise karşısındakinin zamanı ve mülküne karşı haksızlık ettiklerinde özellikle özür dilediğini bulmuş.[20] Erkekler özür dilerken, kadınlara oranla daha resmi bir dil kullanıyorlarmış.[21] Holmes erkeklerin kadınlardan belirli bir oranda daha çok özür reddettiğini[22] ve kadınların erkeklere nazaran bir özre karşı özürle cevap verdiğini de bulmuş.[23]

Derin ve anlamlı olsa da, Holmes'in çalışmasının sınırlı kalmış birçok yönüne dikkat etmeliyiz. Birincisi, Holmes bu sonuçlara oldukça küçük ve yerel, 183 "doğal olarak gerçekleşmiş çareye yönelik alışveriş" örneğine bakarak varıyor ve bu özürleri dileyenler ağırlıklı olarak Yeni Zelandalı, Avrupa kökenli yetişkin erkek ve kadınlar.[24] Holmes'un bulgularını küçümsemek istemesem de, böyle sınırlı bir çalışmaya toplumsal cinsiyetle ilgili kesin bir varsayım gözüyle bakmayı pek istemiyorum, ancak Sara Mills'in deyimiyle

14 *A.g.e.*, s. 157.
15 *A.g.e.*, s. 187.
16 *A.g.e.*, s. 175.
17 *A.g.e.*, s. 185. Holmes sayfa 178'de de şunu iddia eder: "Erkeklerin yabancılardan ya da tanıdıklardan özür dilediği örnekler arkadaşlardan dilediklerininkinin iki katıdır. Ancak kadınlar arkadaşlarından yabancılardan dilediği kadar özür diler. Bu veriler de erkeklerin arkadaşlardan özür konusunu o kadar önemli görmediklerini ve yabancılara dilenen özürler kadar önemli görmediklerini destekler. Erkekler arkadaşlıklarını 'enti püften' kabahatler olarak gördükleri şeyler için özür *dilemeyerek* yansıtır ya da gösterir."
18 *A.g.e.*
19 *A.g.e.*
20 A.g.e., ayrıca bkz. s. 169.
21 *A.g.e.*, s. 162.
22 *A.g.e.*, s. 185.
23 *A.g.e.*, s. 182.
24 *A.g.e.*, s. 156.

stereotipleştirici denebilir.[25] Bu çalışmayı, ırk, kültür ve sınıfın iddialarını nasıl böldüğünü eleştirel biçimde değerlendirmeden, genelleştirmek beni rahatsız eder. Tannen'in kadınların erkeklerden daha fazla özür dilediği yönündeki niteliksiz önermeyi ne kadar sık tekrarladığı ve bu sonucu esasen Holmes'un oldukça sınırlı çalışmasından aldığı düşünülürse, genelde kabul edilen bu yargıyı kabul etmeden önce bir durmalıyız.

Holmes, daha kapsamlı veriler sunsaydı da, bulguları pek ikna edici olmazdı. Holmes kendi çalışmasında "kadınlar ve erkekler arasındaki özür sayısı göze çarpacak kadar eşit dağıtılmıştır"[26] der. Mills, Holmes'un istatistiklerinin "kadınların erkeklerden daha çok özür dilediği yönündeki asıl tezini desteklemediğini ve ham verinin gelişigüzelliği sayesinde bekleyebileceklerinizden hariç erkek ve kadın arasında ciddi bir fark ortaya koymadığını" iddia eder.[27] Dahası, Bruce Fraser'in çalışması da şu sonuçlara varır:

> Popüler stereotipin aksine, kadınların erkeklerden daha fazla özür dilemediğini görüyoruz. Bulguladığımız durumların her varyasyonunda –resmi ve gayri resmi, yabancı ve tanıdık, olağan ve katı, toplumsal ve kişisel– erkeklerin ve kadınların sistematik ya da öngörülebilir bir sıklıkta olmaksızın, bazen özür dilediğini, bazen dilemediğini bulduk. Cam kapıdaki yansımasından özür dileyen adam, çarptığı bir ağaç gövdesine özür dileyen bir kadın vakamızı dengeliyor... Kısacası, özür dileyenler ve özür dilemeyenler olduğunu bulduk ve bu durum bir cinsiyetin diğerine üstün olduğunu göstermiyor.[28]

Fraser, bu tip iddiaları değerlendirmek için yararlı olacak kesin rakam ya da metodolojik bilgi vermiyor ama bulguları kadınların erkeklerden daha çok özür dilediği varsayımını sorgulamamız gerektiğini gösteriyor. Diğer çalışmalar bu sorunları çözmedi, biri Fraser'in bulgularını diğeri Holmes ve Tannen'in tezlerini destekliyor.[29]

Böyle bir ampirik çalışmayı tamamlamanın zorluklarına da dikkat çekelim. Özür dileyici anlamda rol oynayan değişken sayısı yüzünden, söz edimlerini "ya özür ya değil" olarak iki karşıt anlama indirgemenin zorluklarını vurgulamıştım. Ya kadınların ya erkeklerin "daha çok" özür dilediğini

---

25 Mills, *Gender and Politeness*, s. 221.

26 Holmes, *Women, Men, and Politeness*, s. 159.

27 Mills, *Gender and Politeness*, s. 221.

28 Fraser, "On Apologizing", s. 269.

29 Judith Mattson Bean and Barbara Johnstone, "Workplace Reasons for Saying You're Sorry: Discourse Task Management and Apology in Telephone Interviews", *Discourse Processes* 17 (1994) ve Miriam Meyerhoff, "Sorry in the Pacific: Defining Communities, Defining Practices", *Language in Society*, c. 28 (1999), s. 225-38.

ölçen araştırmaların özür dileyici bir jestin çeşitli anlamlarını birbirinden ayırabilecek kadar ayrıntılandırılmış olması gerekiyor. Holmes, dört çeşit özür sayıyor –açık özür ifadesi, açıklamalar ya da verilen hesaplar, sorumluluk kabulü ve imtina sözü– ama meselelerin arasında çok daha fazla nüans olduğunu gördük.[30] Mesela, Holmes çalışmasında, "kadınların erkeklere nazaran suç için sorumluluk kabul etme ihtimali genelde pek yüksek değildir" diyor.[31] Özür dileyici anlamın merkezindeki suçu kabul etmeye bakarsak, Holmes'un bulgularına göre bile kadınların erkeklerden daha fazla özür dilediğini söylemek hatalı olur. Mills de kadınların çeşitli kültürlerde "özür" gibi kelimeleri normalde özür dileyici anlamın en geniş yelpazesi içerisine girdiğini düşündüğümüz anlamlardan birini aktaracak şekilde kullanmadığını belirtiyor.[32] Kadınların bu özür örneklerini, bulgulardan düşmek toplamı daha da geri çekmek anlamına gelecektir. Daha önce tartışılmış öğelerin çoğunu hesaplamanın zorluğunu da düşünebiliriz. Mesela, özür dileyenin duygusal eğilimini ya da niyetlerinin uygunluğunu sayısal bir değere çevirmenin zorluğu. Özürlerin anlamını incelemek, araştırmacıları zihinsel durumlarının önemini de stereotip motivasyonlarla ve araştırdıkları tarafın cevaplarıyla bağdaştırmaya itebilir.[33] Ataerkil kültüre has gücü göz önünde bulundurursak çoğu özrün alıcısının erkekler olmasını bekleyebiliriz ama Holmes'a göre "kadının özür dileyiciye oranla konumu ne olursa olsun, erkekler kadınlara, erkeklere özür dilediklerinden iki kat fazla özür diliyor."[34] Özürleri alt kademedekinin hak sahibi hiyerarşinin önünde boynunu eğdiği güç göstergeleri olarak görürsek – Lazare'nin taciz edilen bir kadının "Özür dilerim. Lütfen bana zarar verme!" diye yalvardığı örneğini hatırlayın–, Holmes'un erkeklerin kadınlara erkeklerden daha çok özür dilediği yönündeki istatistiği ciddi ciddi (ve tabii ki tartışmalı) kültürel analiz gerektirir.[35] Eğer özür, karakter ve kültürün farklı veçhelerine göre zaman zaman zayıflık ve boyun eğme, zaman zaman güç ve

---

30 Holmes, *Women, Men, and Politeness*, s. 160.

31 *A.g.e.*, s. 162-63.

32 Mills, *Gender and Politeness*, s. 229, 231.

33 Mills Holmes'u böyle cinsiyetçi bir spekülasyon yaptığı için eleştirir: "Holmes'in analizi konuşmacısının niyetlerini analiz etmeye dayanırken, özürlerin dinleyiciler üzerindeki etkisinin ayırt edici değerlendirmesinin analizini gerekli buluyor. Ancak okuyucuların yaklaştığını varsaydığı stereotipler ve kendi sezgileri bir yana bırakılırsa karşılıklı etkileşenlerin değerlendirmelerini elde edebileceği araçları yok. *A.g.e.*, s. 223. Holmes şu iddiada da bulunuyor: "Erkekler mümkün olduğunca özür dilemekten kaçınır. Sadece dilemediklerinde kusurun artmasının muhtemel olduğunu düşündükleri vakalarda özür dilerler." Holmes, *Women, Men, and Politeness*, s. 185-86.

34 Holmes, *Women, Men, and Politeness*, s. 175.

35 Lazare, *On Apology*, s. 29.

cesaret, zaman zaman her ikisiyse, çok katmanlı bir tartışma gerekir.[36]

Ayrıca, özrün anlamının büyük bir kısmı her birinin ona farklı veçhelerle katkıda bulunduğu taraflar arasındaki diyalektik alışverişten kaynaklanır. Tannen'in belirttiği gibi mağdurlar çoğu zaman özür dileyici takdime benzer özür dileyici bir dil kullanacak şekilde, kendilerinde hata arayarak cevap verecektir. Mağdurlar, suç konusunda ahlâki bir kusurluluğu paylaştıklarını düşündüklerinden değil, faile sorumluluğu yüklenmesinde yardımcı olmak ve onu alt kademe bir toplumsal konuma itmemek için alçakgönüllü davranabilir.[37] Bu yüzden, Tannen "bir özrü kabul etmenin tartışmasız çok kaba"[38] olduğunu, kişinin hiyerarşiyi bulandırma amacıyla, yalan söylemenin failin hatasının ahlâki konumuyla doğrudan yüzleşmesine yol açmaktan daha iyi olduğunu ima ederek, "itiraf etmek için kafadan hata bile uydurabileceğini" iddia edecek kadar ileri gider.[39]

Tüm bu kaygılar bireysel sözcelemleri yalıtmayı ve birbiriyle karşılaştırmayı, hangi cinsiyetin "daha çok özür dilediği" üzerine istatistik hazırlayabilmek için özrü bir kişiye atfetmeyi daha da güçleştirir.[40] Toplumsal cinsiyet ile özür için daha kapsamlı ve incelikli istatistik hazırlanmasının pek faydalı olmayacağını ima etmek istemiyorum. Eğer kadınların erkeklerden daha sık merhamet ifadesi aktardığını ve yasal sistemlerin bu merhamet jestlerini sık sık suçluluk itirafı olarak alma hatası gösterdiğini görürsek, kadınları orantısız etkileyen bu adaletsizliği iyileştirecek önlemler alınabilir.[41] Benzer bir çalışma, erkek doktorlara kadın doktorlara nazaran yanlış tedaviden dava açılma ihtimalinin üç kat fazla olduğunu öne sürüyor.[42] Burada erkek ile kadın doktorların nedamet ifadeleri arasındaki farkın analizini yapmak açıcı olabilir. Diğer yandan, bir çalışma, kadınların özür nüanslarını erkeklerden daha iyi anladığını gösteriyor, kadınlar böylece farklı özür dileyici anlam ve edim türleri arasında ayrım yapabiliyor. Böyle pratik bir bilgi birikimi birçok fay-

---

36 Taft açıklıyor: "Fail özür çağrısında zor, acılı ve muhtemelen aşağılayıcı ancak büyük bir cesaret ve güç gerektiren bir süreç başlatır, Taft, "Apology Subverted", s. 1142.

37 Tannen, *Talking from 9 to 5*, s. 46.

38 Tannen, *You Just Don't Understand*, s. 234.

39 Tannen, *Talking from 9 to 5*, s. 46.

40 İşbirliğine dayanan bu tip edimlerin bireysel vaka oranını ölçme zorluğuna vurgusu için bkz. Mills, *Gender and Politeness*, s. 231, 234 ve 235.

41 Bkz. Orenstein, "Gender and Race in the Evidence Policy", s. 251 ve Rehm ve Beatty, "The Legal Consequences of Apologizing", s. 118.

42 Michael Woods, *Healing Words: The Power of Apology in Medicine* (Santa Fe: Doctors in Touch, 2007), s. 38.

da sağlayabilir.[43] Ancak bu alandaki çalışmaların yetersizliği düşünülürse, kadınların erkeklerden daha çok özür dilediği argümanını bugünkü haliyle ikna edicilikten uzak bulanlara katılmak durumundayım.[44] Kendimi sosyal bilimler nakaratına vermem gerekirse, daha çok araştırma gerekiyor.

Toplumsal cinsiyet ve özürler üzerine düşünmeye devam edersek, erkeklerin mi kadınların mı "daha çok özür dilediği" sorusundan uzaklaşmak daha verimli olacaktır. Tipik olarak böyle bir sorunun içine yerleşmiş kabullerden kaynaklanan zorlukların ötesinde, düşüncelerimizi böyle bir tema çevresinde düzenlemek ampirik çalışmaların özür ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi anlamada egemen yöntemi sunduğu anlamına gelir. Cinsiyetlerarası özür vakalarını ölçemeseler de, cinsiyet atfedilmiş özürlerin fenomenolojik öğretileri elbette iç görü sağlayacaktır. Sandra Bartky'ye ait cinsiyetlendirilmiş duyguların fenomenolojisi çekici bir model sunar. Bartky'nin "aşağılık, kusurlu ya da bir şekilde yok olmuş hissedilen bir benlik ya da benlik durumunun meydana getirdiği psişik kaygı türü" olarak tanımladığı utancı, kadınların orantısız hissettikleri argümanı, cinsiyetlendirilmiş özürlere elbette uygulanabilirdi.[45] Bartky'ye göre, kadınlar sadece erkeklerden fazla utanç sahnesi yaşamakla kalmaz. Kadın bedenlerine, cinselliğine ve iç yaşantılarına karşı barbarca ve düşmanca bir bakış inşa eden cinsiyetçi bir toplum içerisinde, Bartky'ye göre, kadınlar için utanmak "her yere nüfuz etmiş duygusal bir uyum sağlama... benliğini ve durumunu açığa çıkarmanın derin bir hali"ne dönüşebilir.[46] Erkekler de utansa bile, utancın "[kadınların] bütün psişik durumuyla ve genel konumuyla karşılaştırıldığında erkeklerin benzer duyguyu yaşadığı zamankinden farklı bir anlamı vardır."[47] Bu tip duygular "içselleştirilmiş kitleden" kaynaklanabilir ve bu yüzden utanç kadını en mahrem hayatında kovalamaya devam edebilir."[48] Bartky, "ahlâki-varoluşsal bir sorun" olarak suçlulukla ilgili benzer bir görüşe sahiptir, bu duygu cinsiyetler ya da

---

43 Bkz. Gonzales, Haugen ve Manning, "Victims as 'Narrative Critics.'"

44 Bkz. Bean and Johnstone, "Workplace Reasons for Saying You're Sorry", s. 79, Fraser, "On Apologizing", s. 261, Levi, "The Role of Apology in Mediation", s. 1186, Mills, Gender and Politeness, s. 234-35, Orenstein, "Gender and Race in the Evidence Policy", 161n. Erin O'Hara ve Douglas Yarn, "On Apology and Consilience", *Washington Law Review*, c. 77, 2002, s. 1145 ve Jeffrey Z. Rubin ve Bert R. Brown, *The Social Psychology of Bargaining and Negotiation*, Academic Press, New York, 1975, s. 173-74.

45 Sandra Bartky, "The Pedagogy of Shame", *Feminisms and Pedagogies of Everyday Life*, (yay. haz.) Carmen Luke, Routledge, New York, 1996, s. 85.

46 *A.g.e.*

47 *A.g.e.*, s. 84.

48 *A.g.e.*, s. 86.

kültürler arasında eşit geçerliliğe sahip değildir.[49] Bu duygularla ilgili savlarını ikna edici bulursak, ataerkil kültür verili bir özür dileyici bağlamda bir kadının tüm varlık halini lekeliyor olabilir. Bu gerçek, duygu durumları kadar kadının bir suç etrafındaki olayları algılayışını, nedensellik ve ahlâki sorumluluk hakkındaki düşüncelerini, en derindeki ahlâki değerlerini, tutulmayan görüşleri benimseme isteğini, umumi nedamet ifade etme yeteneğini, iyileştirici adalet, düzelme ve tamamen onarma kapasitesi anlayışını ve affetme ihtimalini de içerebilir. Bartky ve diğer seçkin feministlere göre toplumsal cinsiyet özür dileyici anlamın her veçhesini renklendirebilir.

Bu iddianın bazılarına göre abartılı olma ihtimali olsa da, açıkça cinsiyetçi bir kültürde kadının kocasının tecavüzü üzerine ona direndiği için kendisini suçlu bulduğu (kadının ahlâki nedensellik görüşleri) çünkü vücudunun kocasına ait olduğu ve direndiği için ailevi görevlerini yerine getiremediğini (en derin ahlâki değerleri) vs. düşündüğü bir durum tahayyül edebiliriz. Cinsiyet eşitsizlikleri, böyle durumlarda kadından gelen ya da kadına dilenen özrün anlamını olduğu gibi dönüştürecektir. Cinsiyetçiliğin o kadar görünür olmadığı toplumlar için bunun ne kadar geçerli olduğu ucu açık bir soru. Umarım daha nitelikli akademisyenler bu soruyu cevaplamaya girişir.

49 Bartky, Sympathy and Solidarity, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2002, s. 146.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Farklı Dinî ve Kültürel Geleneklerde Özür

Modern hayatta özürlere atfedilen anlamın çoğunu tövbe ile ilgili arkaik dini ve kültürel âdetlere götürebiliriz. Jeffrie Murphy'nin tövbe tanımı, "kişinin zararlı ve hatalı edimlerinin sorumluluğunu pişmanlıkla kabulü, kişinin edimlere sebep olan karakter veçhelerini reddetmesi, karakterinin bu veçhelerini yok etme kararlılığı ve verilmiş zararı onarma ya da düzeltme kararlılığıdır."[1] Bu cümle, elbette güçlü bir özür için kısa bir tanım görevi de görebilir. Bu gelenekleri analiz etme işini seve seve ötekilere bırakabilirim ama burada birçok başlıca tövbe geleneğinin birbiriyle paylaştığı özelliklerin ne kadar geniş bir yelpaze oluşturduğuna ve çağdaş seküler özür kavramlarının bu inançlarla ne kadar örtüştüğüne dikkat edebiliriz. Bu teamüllerin çoğulcu söyleme aktarılamadığını ve çatışan inanç sistemleri içerisinde faaliyet gösterenlerle arasında uyuşmazlık olduğunu gözlemleyebiliriz. Tövbenin özre doğru gerilemesi, bunca nedamet jestinin zayıflığını sezmemizle kısmen açıklanabilir.

Belirli gelenekleri tartışmadan önce, birkaç genel gözlem gerekli görünüyor. Birincisi, dinî tövbe ritüelleri açıkça ahlâki edimlerdir. Tövbeyi genelde salt bir toplumsal zorunluluk olarak değil, inanç edimleri ve kişinin Tanrı'yla bir olma biçimi olarak alırız. Tövbe, dinî geleneklerde günahkârın nihai değerlerini olumlar, hayatın en temel anlamıyla amacını kavrama biçimini çağırır. Tövbe, bir ölçüde ruhun didik didik edilmesini gerektirirken, seküler kültürde özürler, değerleri esasen araçsal olduğundan toplumsal meta işlevi görmekten pek öteye gidemez ve görece yüzeysel kalabilir.

1 Murphy, "Repentance, Punishment, and Mercy", s. 147.

İkincisi, mağdurlarla failler geleneğin dayattığı ahlâki kurallar bütününü paylaştıkları ve geleneksel tövbe ritüellerine aşina oldukları için aynı dinin üyeleri arasında özürler muhtemelen daha avantajlı olabilir. Bu gerideki paylaşılan çerçeve karşılıklı iletişimi kolaylaştırmalı ve çoğulcu toplumlarda bulunan özür dileyici anlam önündeki engelleri ortadan kaldırmalı.

Ayrıca, dinî bağlamlarda özürler genelde ilahi yasaya karşı işlenmiş bir günahtan ötürü Tanrı'ya tövbeyi vurgular. Failler, genelde insan mağdurlarından ziyade Tanrı'ya özür dilemekle meşguldür. Birçok inançta günahkârı affedecek nihai güce ancak Tanrı'nın sahip olduğuna ve ceza ile ödülü buna göre dağıttığına inanıldığı düşünülürse, bu şekilde özür dilemek mantıklı görünüyor. Bu yüzden, bazı gelenekler diğer insanlarla uzlaşmaya olumlu bakar ama bunun Tanrı'yla uzlaşmanın bir yan ürünü ve tesadüfi olduğunu düşünür.

Tövbekâr jestlerini, tarihsel arşiviyle ve ahlâki nedensellik zinciriyle ilgili nihai doğruyu, edimleri sırasındaki zihinsel durumunu, özür dilerkenki niyetlerini, pişmanlığının derecesini ve belki de ne ölçüde düzeleceğini ve zararları için pratik sorumluluk alacağını bilen Tanrı'ya sunduğunu göz önünde bulunduralım. Bu durumda, failin Tanrı'yı kandırma ya da tövbeyi kişisel çıkarı için kullanma ihtimali daha düşük olacaktır. Bu ihtimal, Montaigne gibi şüphecilerin tövbekârın kalbinden şüphe etmesine engel olmamıştır.[2]

Bugün Batı'da yaygın olan iradecilik çeşitlerinin diğer kültürlerde o kadar rastlanmadığına da dikkat etmeliyiz. Tövbe zaman içerisinde farklı bir anlam kazandığından, Tanrı'nın günah işlemem yönünde seçim yaptığı nedensellik ve ahlâki sorumluluk kavramları, determinizm anlayışının kabul görmesinden önce dinî çerçevelerde değişik biçimlerde kullanılmış olmalıdır. İnsanlara ahlâki seçim fırsatı yaratan sistemler bile özgürlüğü bugün kullanıldığı kadar mutlak terimler üzerinden anlamıyordu.

Dinî gelenekler de genelde tövbeyi karşıtlığa dayanan ikili standartlara göre değerlendirir: ya doğru düzgün tövbe etmişsindir ya da etmemişsindir ve kişinin ebediyet konumu Tanrı'nın gözünde sınavı geçip geçmediğine bakar. Bu kriter, modern seküler teorilerdeki karşıt ikiliğe dayanan özür kavramlarını kısmen açıklar. Özürlerin modernite öncesi dünyada biraz daha basit olduğunu ve ahlâki anlamlarının daha az kültürel etkileşimle duyulabildiğini öne sürmek yanlış olmayacaktır. Bu sadelik, Amitai Etzioni'yi "tövbenin dini kavramını sivil kültürümüze uyarlamalıyız" demesine yol açsa da, elbette kastettiğim bu değil.[3]

---

2 Montaigne, "Of Repentance."

3 Etzioni, "Preface", *Civic Repentance*, (yay. haz.) Etzioni, vii.

Ayrıca, dini gelenekler ödev borçlu olan kişileri tanımlamada önemli bir rol oynadı. Gâvurların, kadınların, dokunulmazların ya da insan dışı varlıkların ahlâki muhatap olarak tanınması gerektiği ile ilgili inançlar çoğunlukla dini bir metafizik geleneğine dayanır ve böyle özürlere ihtiyaç olduğu ve bu özürlerin özü buna göre anlaşılmıştır. Metafizik inanışlarımızın cemaatlerimizin ve ahlâki sorumluluklarımızın kapsamına ne kadar bağlı olduğunu anlamak için hayvanlara ve bitkilere minnet sunan çeşitli yerli Amerikalı gelenekleri düşünmemiz yeter.[4]

Son olarak, çeşitli dini ve kültürel tövbe protokollerinde birçok farklılık bulsak da, tövbe anlamları ve gelenekleri genelde gelenekler *içerisinde* tartışılır. Hıristiyanlığın içerisinde tövbenin hakiki doğası ve nedamete giden yol hakkında gelinen yol ayrımlarının derinliğini anlamak için Protestan Reformu'nda endüljansların oynadığı role bakmak yeter. Şimdi çeşitli dinî ve kültürel geleneklerde nedamet ve özürlerin bazı son derece ilginç veçhelerinden bahsedeceğim.

Musevilik, חב ו שוח (teşuva) adı verilen ve "geri dönüş" anlamına gelen kökten türetilen –kendini yabancılaştırma evresinden bir süre sonra Tanrı'ya dönmek anlamında– kelime kapsamlı ve incelikli bir tövbe geleneği sunar.[5] Tövbe, Tanah'ın (İbrani İncili) kurtuluş için tövbenin gerekliliğini tekrarlamasıyla ve Roş Aşanah ile Yom Kippur bayramlarının sağaltıcı ritüellerindeki imleyici aşamalarla birlikte, Musevi teolojisi ve kültürünün olmazsa olmaz dayanaklarından biridir.[6] Tanrı tövbe etmedikleri sürece insanları affetmeyecektir ve tövbenin yaradılıştan bile önceye dayanacak kadar temel olduğu söylenir.[7] İbn Meymun (1135-1204), *Hilhot Teşuva* (Tövbenin Yasaları) adlı eserinde Tevrat'tan pasajlar tefsir ederek esas *Teşuva* metnini sunar. İbn

4 Bkz. Joseph Epes Brown, *Teaching Spirits: Understanding Native American Religious Traditions*, Oxford University Press, New York, 2001, s. 83-105.

5 Bkz. Jacob Neusner, "Repentance in Judaism", *Repentance*, yay. haz. Etzioni ve Carney (yay. haz.), s. 61. *Teşuva* üzerine daha çok bilgi için bkz. Chaim Nussbaum, *The Essence of Teshuvah: A Path to Repentance*, Jason Aronson, Northvale, NJ, 1993, W. Eichrodt, *Theology of the Old Testament*, c. 2, Westminster John Knox Press, Stuttgart, 1967, s. 380-495 ve A. Buechler, *Studies in Sin and Atonement*, Oxford University Press, Oxford, 1928.

6 Bkz. Estelle Frankel, "Repentance, Psychotherapy, and Healing: Through a Jewish Lens, *Civic Repentance*, (yay. haz.) Etzioni, s. 139. Çölde Sayım (Tevrat'ın dördüncü kitabı) tövbe etmiş suçlunun niyetlerinin önemini anlatır: "Bilmeden günah işleyen İsrail yerlisi için de aranızda yaşayan yabancı için de aynı yasayı uygulayacaksınız. Yerli ya da yabancı bilerek günah işlerse, RAB'be saygısızlık etmiştir. Bu kişi halkın arasından atılmalı. RAB'bin sözünü küçümsemiş, buyruklarına karşı gelmiştir. Bu nedenle o kişi halkının arasından kesinlikle atılacak, suçunun cezasını çekecektir." Say. 15, s. 29-31.

7 Frankel, "Repentance, Pschotherapy, and Healing", s. 125.

Meymun, tövbekâr failin nasıl kendi suçlarından vazgeçmesi, bundan sonraki suçlardan imtina etmek için nasıl bir kararlılık göstermesi, hatasından nasıl pişmanlık duyması, nasıl itiraf etmesi ve çevresindeki insanlar için günahlarına nasıl telafi sağlaması gerektiğini özetlemesinin yanı sıra, bu teamüllerin gerisindeki anlamların güçlü duygusunu gösterir. İbn Meymun, günahları ağırlığına göre sınıflandırmanın yanı sıra, insanların Tanrı'ya karşı günahları ve kendi aralarında işledikleri suçları için tövbeye uygulanabilecek davranış kuralları arasında da ayrım yapar.[8] Umumi olarak itiraf edenlerde utanç duygusu eksikliği olabileceğine de dikkat çeker.[9]

İbn Meymun, tövbeye eşlik eden zihinsel durumlarının önemini kavrayarak, kişinin tövbeyi sadece fedakârlık, telafi ya da cezaya bakarak yargılayamayacağını söyler.[10] Kişi uygun bir zihinsel durum içerisindeyken cezalandırılmadığı müddetçe, ceza her zaman başarılı bir tövbeyi kapsamayabilir. Sadece tövbekâr sözler sarf etmenin yetmeyeceğini renkli bir benzetmeyle gösterir: "Kalbinde [günahından] imtina etmeye kararlı olmadan itirafını söze döken biri, elinde [ölü bir] kertenkele tutup kendini [bir ayin için yıkanırken] suya daldıran [kişiye] benzer. Kertenkeleyi elinden atmadan kendini suya daldırmasının bir geçerliliği olmayacaktır.*"[11]

İbn Meymun'a göre, "eksiksiz Teşuva"ya ulaşması için aynı suçun kişiyi baştan çıkarması durumunda failin direnebilmesi gerekir. Daha eski öğretilere göre, kişi ancak samimi biçimde benzer bir ayartmaya ikinci kez direnirse gerçek tövbekâr sayılır. "Aynı kadınla, aynı zaman, aynı yerde."[12] İbn Meymun'a göre "bir kişi [ancak] günah işlediği o durumla yeniden yüzleştiği zaman [günahı yeniden] işleyecek gücü olduğunda, korku ile güçsüzlüğünden değil, sadece Teşuva'sı yüzünden imtina ediyorsa ve yeniden işlemiyorsa",

---

8 Bkz. Neusner, "Repentance in Judaism", s. 63. Bir günahın Tanrı'ya mı insana mı karşı işlendiğinin nasıl tahayyül edileceği ile ilgili bir tartışma için bkz. Emmanuel Levinas, "Toward the Other", *Nine Talmudic Readings*, çev. Anette Aronowicz, Indiana University Press, Bloomington, 1990, s. 16.

9 Jacob Milgrom, Louis Jacobs, Samuel Rosenblatt, and Alan Unterman, "Repentance", *Encyclopedia Judaica*, c. 17, (yay. haz.) Michael Berenbaum ve Fred Skolnik, Macmillan Reference USA, Detroit, 2007, s. 222.

10 Maimonides, *Hilchot Teshuvah*, s. 6-9.

(*) Kertenkele Tevrat'ta leşine dokunulması yasak edilmiş hayvanlardan biridir. *Bkz.* Lev. 11: 29-32: "Küçük kara hayvanları içinde sizin için kirli sayılanlar şunlardır: Gelincik, fare, bütün kertenkele türleri -geko, varan, duvar kertenkelesi, düz keler- bukalemun. Sizin için kirli sayılan küçük kara hayvanları bunlardır. Bunların leşine dokunan akşama kadar kirli sayılacaktır" – ç.n.

11 *A.g.e.*, s. 26.

12 Milgrom, Jacobs, Roenblatt, und Unterman, "Repentance", s. 222.

uygun biçimde tövbe etmiş olacaktır.[13] Fail inançlı olmalı, diğer deyişle günah işleme fırsatları ile gücünü kaybettiğinden ya da günah işlemenin getireceği faydalar artık çekici olduğundan değil, Tanrı'nın yasasına saygı gösterme arzusundan inancını korumalıdır.[14] Bir yorumcu, bu tutumu ya zoraki tövbe –fırsatın ve bu yüzden yeniden suç işleme şansın kalmadığı zaman– ya kişinin özgür iradesiyle öz denetimi seçtiği tövbe arasında diye ayırır. Bu öğretiye göre, hapis genelde sadece birinci türe yol açar.[15] Sonrasında tövbe etmekle yetinirlerse, faillerin Tanrı'nın onlara günah işlemeleri için izin verdiğine inanma hakları da yoktur.[16] Bu durum ileride tartışacağımız kategorik pişmanlık testini teoloji dilinde bir güzel açıklar.

Niyetlerin önemini vurgulamaya devam edersek, İbn Meymun günahkârların "[Tevrat'ta] bulunan lütufların tümünü almak ya da gelecek dünyadaki hayatın güzelliklerinden faydalanmak için" tövbe etmemesi gerektiğini açıklıyor. Bireylerin günaha direnmeme sebebi sadece "Tevrat'taki tüm beddualardan kurtulmak ya da [ruhlarının] gelecek dünyadaki hayattan kopmaması" ümidi olmamalıdır. Hakiki inançlı, "daha üst bir saik olmaksızın bilgelik yollarında yürür: gelecek kötülük korkusundan değil, fayda sağlamak amacıyla da değil." "Daha ziyade doğru olanı doğru olduğu için yapar."[17] Kantçı duyarlıkların bireyin kendi çıkarını ya da araçsal motivasyonları değil, hakikat ve ödev kavrayışıyla hareket etme niyetlerini vurgulayan görüşlere ne kadar paralel olduğuna dikkat edin. İbn Meymun'un böyle bir tutum benimsemeyi sadece dindar insanlara tavsiye etmediğine dikkat edin. Kadınların ve çocukların ise "korkudan hizmet edeceği ve bir ödül alması için" eğitilmesi gerektiğini savunuyor.[18] İbn Meymun, Kant'ın tersine, tövbe edimlerinin niteliğini duygusal eğilimlerine göre değerlendirir.[19] İbn Meymun, tövbe zamanını da göz önünde bulundurur ve "kişinin, her an ölebileceği ihtimaliyle, her zaman kendini sırtını ölüme yaslamış tahayyül etmesi gerekir" uyarısını geti-

13 İbn Meymun bir örnek daha verir: "Mesela, bir kadınla aleni ilişkisi olan bir kişi. Sonra aynı ülkede gizli buluşurlar, ona duyduğu aşk ve fiziksel gücü sürüyordur ve yine de imtina eder ve haddini aşmaz." *Hilchot Teshuvah*, s. 26.

14 Ama şuna da dikkat edin: "Yaşlanana dek tövbe etmezse, daha önce yaptıklarını yapamayacak durumdayken yüksek bir tövbe seviyesinde olmasa da Baal-Teşuva'dır." *A.g.e.*, s. 22.

15 Bkz. Murphy, "Repentance, Punishment, and Mercy", s. 167.

16 Bkz. Neusner, "Repentance in Judaism", s. 62-63, Mişna risalesi Yoma 8: 9'dan alıntı yapıyor.

17 Maimonides, *Hilchot Teshuvah*, s. 218-19.

18 İbn Meymun açıklıyor: "Kişi çocuklara, kadınlara ve halktan insanların çoğuna öğretirken, korkudan ve ödül almak için kulluk etmesi gerektiğini öğretmelidir. Bilgileri büyüdükçe, bilgelikleri arttıkça, bu sır onlara [yavaş yavaş], adım adım açınlanacaktır." *A.g.e.*

19 İbn Meymun: "Yaptıkları için ne zaman utansalar, erdemleri artar ve seviyeleri yükselir." *A.g.e.*, 172. Ayrıca bkz. "Repentance, Psychtherapy, and Healing", s. 142.

rir. Bu fikirle, "kişi her zaman günahları için anında tövbe etmeli ve 'Yaşlandığımda tövbe ederim' dememeli çünkü belki de yaşlanmadan ölecek."[20] Diğer yorumcular, günahtan hemen sonra tövbe edilmezse edimin niteliğinin düştüğü zamansal bir hiyerarşi kuruyor. Ancak samimi ölüm döşeği tövbesine verilen değer daha düşük seviyede.[21]

Hilhot Teşuva'nın ortasında yer alan bölümler insan özgürlüğü üzerine bir ilave niteliğinde ve ahlâki sorumluluk için gerekli bir çerçeve sağlıyor:

> Özgür irade bütün insanlara verilmiştir. Kişi iyinin ve adilin yoluna dönme arzusundaysa, seçim onundur. Kötülük yoluna dönüp kötü olmak isterse, seçim onundur... Kişi Gentileler ve İsrail'deki gelişmemiş çoğunluğun arasından çıkan akılsızların savunduğu, Tanrı'nın insanın iyi mi kötü mü olacağına onu yarattığı zaman karar verdiği iddiasına kendini kaptırmamalıdır.[22]

İbn Meymun'a göre böyle bir özgürlük sadece Tanrı "insanın, itilmeden ya da çekilmeden, özgür iradesiyle seçebilmesini ve edimleri için sorumluluk almasını arzuladığı" için mümkündür.[23] Hatta tövbe, Musevilikte öyle merkezi bir rol oynar ki, İbn Meymun *Baalei Teşuva* (tövbe üstadı) olmuş bir günahkârı hiç günah işlememişlerin üstüne koyar.[24] Tövbekâr günahkâr Harun, Tevrat'ta ilk başrahip olarak geçer ve Kral Davut zina ve cinayet edimlerinden başarılı biçimde tövbe eder.[25]

Hilhot Teşuva günahkârlara olduğu kadar mağdurlara ve cemaatlerine de tavsiye verir. Mesela, kişi tövbekâra sataşmamalı ya da ona suçlarını hatırlatmamalıdır.[26] İbn Meymun, "garezini sonsuza dek muhafaza eden" "duyarsız Gentilenin" tam tersine Museviliğin "hatalı kişi karşısındakinden af dilediğinde o kişinin eksiksiz bir kalp ve istekli bir ruhla onu affetmesi" gerektiğini söyler.[27] Haksızlığa uğramış bir kişi çok ağır zararlarda bile tövbe edeni affetmelidir.[28] Stockholm Musevi Cemaati Başkanı'nın bir profesörün daha önceden yaptığı anti-Semitist yorumlardan ötürü uygun bir dille verdiği özrünü reddetmesi bağlamında, ünlü Bard Koleji Musevi Araştırmaları Profesörü Ja-

---

20 Maimonides, *Hilchot Teshuvah*, s. 156.
21 *A.g.e.*. s. 12, 22 ve Milgrom, Jacobs, Rosenblatt ve Unterman, "Repentance", s. 222.
22 Maimonides, *Hilchot Teshuvah*, s. 114.
23 *A.g.e.*, s. 126.
24 *A.g.e.*, s. 160.
25 Frankel, "Repentance, Pschotherapy, and Healing", s. 136.
26 *A.g.e.*, s. 172.
27 *A.g.e.*, s. 46.
28 *A.g.e.*

cob Neusner "etnik Musevilik"in[29] bu "en güçlü ve ısrarcı Tevrat öğretisine"[30] saygı için mücadele ettiğine dair ilginç bir yorum sunuyor. Burada affetmeyi reddetmek Neusner'e göre: "Hayatımda ilk kez burada Musevilerin tümüyle sekülarizasyonuyla... somut bir koşulda Tanrı'yla ilişkimizin temelini oluşturan teşuva ahlâkına göre davranmayı kökten ve mutlak reddetmekle karşı karşıya kaldım..."[31] Burada Neusner kişisel olarak geleneksel tövbe anlayışları ile onun modern mirası arasındaki çatırdamayı yaşıyor. Abraham Kook alternatif bir modern bakış açısı sunuyor ve her Musevi bireyin tövbesinin İsrail'in ruhunu güçlendirdiği kabalist ve kolektif bir tövbe teorisi öneriyor.[32]

Gazali, İbn Pakuda ve İbn Meymun'un konu hakkındaki eserlerini karşılaştıran çok yönlü tövbe geleneklerine İslâm kültüründe de rastlarız.[33] Musevilikte olduğu gibi İslâmiyet'te de tövbeyi geçersizleştirecek bir kurtarıcı yoktur, bu yüzden tövbe ve ilahi af, inançlarda ve kültürlerde apaçık gerçekler olarak ele alınır.[34] Arapça terim *tevbe* de *teşuva* gibi Tanrı yoluna "geri dönüş" olarak çevrilebilir. Çeşitli türevleri Kuran'da seksen yedi kez geçer.[35] Yorumcular İslâmiyet'teki temel öğeler üzerinde uzlaşır: Allah korkusu, günahı kabul etme, samimi pişmanlık ve nedamet, kişinin kendi edimlerini düzeltmeye kararlı olması ve iyileştirmenin ya da "kan parası"nın tamamlanması.[36] Müslümanlar Kıyamet'ten önce tövbe etmelidir. Hz. Muhammed ah-

---

29 Neusner, "Repentance in Judaism", s. 72.

30 *A.g.e.*, s. 69.

31 *A.g.e.*, s. 72.

32 Abraham Kook, *Rabbi Kook's Philosophy of Repentance*, Yeshiva University Press, New York, 1978.

33 Terim, İslâmlaştırmayı "doğrudan dine İslâmiyet'in kendisine değil, tarihsel olarak hem bizzat Müslümanlar hem de gayrimüslimler tarafından İslâmiyet ve Müslümanlarla ilişkilendirilmiş girift toplumsal ve kültürel yapıya gönderme yapar" diye tanımlayan Marshall Hodgson'dan geliyor. *Venture of Islam Cilt 1*, University of Chicago Press, Chicago, 1977, s. 59. Bkz. M. S. Stern, "Al-Ghazzali, Maimonides, and Ibn Paquda on Repentance: A Comparative Perspective", *Journal of the American Academy of Religion*, c, 47, no. 4, 1979, s. 589-607.

34 Mahmoud Ayoub, "Repentance in the Islamic Tradition", *Repentance*, (yay. haz.) Etzioni ve Carney, s. 108.

35 Bkz. Frederick M. Denny, "The Qur'anic Vocabulary of Repentance: Orientations and Attitudes", *Journal of the American Academy of Religion Thematic Issue S* X-4, 1980, s. 649-64 ve Ayoub, "Repentance in the Islamic Tradition", s. 96. Arthur Jeffery terimi Aramca'ya ya da muhtemele Akadca köklerine dayandırıyor. *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, al-Biruni, Lahore, 1977, s. 87, 95.

36 Mesela, bkz. Denny, "The Qur'anic Vocabulary of Repentance", s. 650, 653, 657, Frederick Denny, "Tawba", *The Encyclopedia of Islam* 10, (yay. haz.) B. Lewis, Brill, Boston, 1997, s. 385 ve Ayoub, "Repentance in the Islamic Tradition", s. 98. Kan parası üzerine Uri Rubin, "Repentance and Penance", *Encyclopaedia of the Quran*, (yay. haz.) Jane Dammen McAuliffe, Brill, Boston, 2005.

lâki borçlarla ölme ihtimalini azaltmak için sık sık tövbe etmeyi önerir: "Müminler Allah'tan tövbe dileyin. Zira ben O'ndan günde yüz kez tövbe diliyorum."[37]

Hz. Muhammed, sık tekrarlanan bir karşılaştırmada Allah'ın tövbe sevgisinden bahseder:

> Allah, tövbesinden yiyecek ve içecek taşıyan atını kaybetmiş adamın tövbesine nazaran, O'nun mümin kulununkinden daha çok hoşlanır. (Kaybolmasından hayal kırıklığına uğramış) uyur ve uyanır ve onu aramaya düşer, ta ki susuz kalana kadar, sonra daha önce bulunduğu yere döner ve başını ellerinin üzerine koyar ve bitap düşmüş uykuya dalar, ölümünü bekler. Ve kalktığında, yiyeceğini ve içeceğini taşıyan atı önündedir. Allah kulunun tövbesinden atının geri gelmesine nazaran daha hoşnut kalmıştır.[38]

İslâmiyet'te de, Musevilik'tekine benzer şekilde, tövbe deneyimi o kadar temeldir ki Hz. Muhammed'in eğer "günah işlemeyecek olsaydınız, Allah hepinizi silip süpürürdü ve sizi günah işleyip Allah'tan af dileyenlerle değiştirirdi ve onları affederdi"[39] dediği söylenir. Fredrick Denny günlük inanç ritüeli olarak tövbenin "ihtida"dan farklı olduğunu ve bu yüzden "genelde tövbe etmesi istenenlerin yabancılar değil müminler olduğunu" söyler.[40] Ancak Allah günahları affedebilir ama belli günahlar umumi tövbe ve dışa dönük nedamet ifadeleri gerektirir.[41] Kur'an ve çeşitli hadisler Allah'ı "Rahman-ı Rahim" olarak nitelendirir, hatta O, suçunu yineleyen failleri bile affetmeye hazırdır ama Allah böyle bir merhameti ancak "hakiki" tövbekâra bahşeder.[42] "Olumlu edimleri yoluyla [onu] düz ve dar yolda tutacak niyetli bir duruş" benimsemesi gereken tövbekârın zihinsel durumları nihai kaderini belirleyecektir.[43] Tanrı tövbekârın kalbinin içini görür, içte dindarmış gibi oynayanı

---

37 Abdul Hamid Siddiqi (çev.), *Sahih Muslim*, Adam Publishers, Delhi, 1996, s. 238. Fakat Ayoub'a göre İslâm hakimlerinin gaspçının borcunu ödemeden öldüğü vakalarda uyuşmadığına dikkat edin. Ayoub, "Repentance in the Islamic Tradition", s. 106. Ayrıca bkz. *Sahih Muslim*, s. 264.

38 *Sahih Muslim*, s. 257.

39 *A.g.e.*, 259.

40 Denny, "The Qur'anic Vocabulary of Repentance", s. 658.

41 Tanrı'ya karşı günahla insana karşı günah arasındaki ayrımlar konusunda bir tartışma için bkz. Ayoub, "Repentance in the Islamic Tradition", s. 102.

42 Bkz. *Sahih Muslim*, s. 264-65, Denny, "The Qur'anic Vocabulary of Repentance", s. 655, 657 ve Ayoub, "Repentance in the Islamic Tradition", s. 99.

43 Denny, "The Qur'anic Vocabulary of Repentance", s. 657. Ayrıca bkz. Ayoub, "Repentance in the Islamic Tradition", s. 102: "Bu yüzden insanın Tanrı'ya hakiki tövbe ile dönme ve aynı suçu tekrarlamama kararlılığı yönünde samimi niyetleri olması hakiki tövbenin zorunlu koşullarıdır. Fakat insanın içindeki düşünceler ve tövbe yalnız Tanrı tarafından bilindiğinden samimi tövbe dı-

ödüllendirmez.[44] Allah'ın merhametine hayran olurken, hakiki tövbekâr bile iyileştirecek hediyeyi alamayacağından korkmaya devam eder çünkü Kuran Allah'ın merhamet bahşetmede temkinli olduğunu gösterir: "Tanrı'ya samimi tövbeyle dön ki *belki* Rabbin seni affeder."[45]

İslâm, tövbekârları genelde dört sınıfa ayırır: 1) sürekli ve "mükemmel" tövbe hali içersinde yaşayan peygamberler, 2) niyetsizce ufak tefek günahlar işlemiş ve sürekli pişmanlık içerisinde yaşayanlar, 3) tekrarlanan günahlar için tövbe etmede gecikenler, 4) tövbe edemeyen ve "kötülükte diretenler."[46] Tövbe ettikten sonra günah işlemede devam eden "Rabbiyle alay edene benzer"[47] ve ölüm döşeğinde tövbe edenler affedilmiyor gibi görünüyor.[48] Müslüman hâkimler, diğer dinlerde olduğu gibi, tövbe, ceza ve af arasındaki ilişkiyi tartışıyor. Eğer fail gerçekten tövbekârsa yine de onu cezalandırmalı mıyız? Dünyada cezasını çekmişse, bu durum suçlunun ahrette affedilmesini sağlar mı? Fail günahlarını her zaman hatırlamalı mı yoksa onları unutmaya mı çalışmalı? Böyle sorular İslâm dininde ve İslâm kültürü âdetlerinde çeşitli biçimlerde tartışılmaya devam ediyor.[49]

Mea culpa'yı –tövbe duası Confiteor'da geçen Latince deyiş– sıklıkla Hıristiyanlık'taki nedametle karşılaştırırız ama Yeni Ahit tövbe kavramını Yunanca μετάνοια (*metanoia*) kavramından almıştır.[50] Birebir çevirisini "sonradan akla gelen düşünce" olarak alabiliriz, bir karar ya da süreçten sonra birdenbire ve tesadüfi olarak akla gelen düşünce gibi.[51] Kittel'in *Theological Dictionary of the New Testament*'ına göre Helenistik dönem filozofları *metanoia* kelimesini, μετανοέω (*metanoeô*) fiili sadece "daha sonra dikkat etmek" "fikir değiştirmek" ya da "başka bir fikri benimsemek" anlamına gel-

---

şarıya dönük davranışlarda gösterilmelidir."

44 Bkz. Nasr Hamid Abu Zayd, "Intention", *Encyclopedia of the Quran*.

45 Ayoub, "Repentance in the Islamic Tradition", s. 100 (vurgu sonradan eklenmiştir).

46 *A.g.e.*, s. 111.

47 Bkz. Ayoub, "Repentance in the Islamic Tradition", s. 102.

48 Ayrıca *a.g.e.*, s. 99, Denny, "The Qur'anic Vocabulary of Repentance", s. 652, 657 ve Rubin, "Repentance and Penance."

49 *A.g.e.*, s. 107 ve Denny, "Tawba", s. 385.

50 Gerhard Kittel (yay. haz.), *The Theological Dictionary of the New Testament* VI, Eerdmans, Grand Rapids, 1981, s. 975-1008.

51 Charlotte Witt'e bu açıklaması için teşekkür ederim. *Metanoia* kelimesinin dönüşümünün *pneuma* kelimsininkiyle paralel olduğuna inanmak için yeterince nedenimiz var. İkinci kelime, Yunanlılarda hayatla eşleştirilen maddi bir tözken, İncil'de "Kutsal Ruh" olarak kullanılmaya başlanır. Her iki durumda da, Aziz Augustinus ve diğerlerinin ürettiği tarihi erken dönem Hıristiyan düşüncesi tartışmaları göz önünde bulundurulduğunda bekleneceği üzere, maddi ve manevi görüşler arasında bir gerilim olduğunu görürüz.

diğinden, esas olarak idrak etmeyle ilgili bir anlamda kullanmış.[52] Çok farklı bir *metanoia* kavramı İsa'nın öğretilerinde yinelenerek ve vurgulu biçimde geçer. Mesela Markos İncili'nin başlangıcında "Zaman doldu ve Tanrı'nın Egemenliği yaklaştı. Tövbe edin, Müjde'ye inanın."*[53] İncil'de Vaftizci Yahya'nın "Tövbe edin, zira göklerin Egemenliği yaklaşmıştır"[54] çağrısından *Vahiy*'deki tövbe getirmemiş sürülere yapılan göndermelere kadar yer alan *metanoia* kelimesi böylece Hıristiyan doktrininde Yunancadaki "fikrini değiştirmek" anlamının çok ötesinde şeyler ifade etmeye başlamıştır.[55] *Metanoia* Yeni Ahit'te sadece inançların gözden geçirilmesine değil, ruhani yeniden doğuşa götürmesi için "tüm bilincin canlandırılmasına" işaret eder.[56] Hıristiyan tövbesi artık bir nevi "ihtida"[57] olarak anlaşılıyor çünkü "insanı bütünsel olarak, esasen ve temelde kişisel hayatının merkezini, düşüncelerini, sözlerini ve işlerini etkiliyor."[58] Freedman'ın *Dictionary of the Bible*'ı tam bir ruhani dönüşüm olarak Hıristiyanlıktaki *metanoia* kavramı ile sonradan akla gelen bir düşünce anlamına gelen etimolojik kökenleri arasındaki uçurumu yok etmeye çalışıyor. Yunanlılar için μετανοέω (*metanoeô*) fiilinin "üzerinde düşündükten sonra bir şeyi farklı anlamak" anlamına geldiğini savunuyor, böylece Yunanlılardaki zihnin (*nous*) bedeni yönettiği anlayışına dayanarak bu anlamıyla fiilin "zorunlu olarak edimlerin değiştirilmesine yol açması" olarak da yorumlanması gerektiğini iddia ediyor.[59] Böyle bir "sonradan gelen bilgi" gidişat halinde bir değişikliği tetiklese de, Kittel Eski Yunanlılar için "*metanoia*'nın hiçbir zaman tüm ahlâki tutumda değişikliğe, hayatın gidişatında derin bir dönüşüme [ya da] tüm davranış kalıbını etkileyecek bir ihtidaya yol açmadığını" iddia ediyor."[60] Bu yüzden, Kittel "insan μετανοέω ya da μετάνοια kelimelerini anlamak için [Yeni Ahit'in] kökenindeki Yunan dünyasını beyhude arar."[61]

---

52 Kittel, *The Theological Dictionary of the New Testament*, s. 976.

(*) Yeni Ahit alıntıları için bkz. Mar 1: 15. *Kutsal Kitap*, 3. Baskı (Kitab-ı Mukaddes: İstanbul) 2003 – ç.n.

53 Mar. 1: 15. Ayrıca bkz. Mar. 6: 12, Luk. 13: 3, 15: 11, 24: 47, Mat. 21-29, 3: 8-10, Elç. 2: 38, 20: 21, 17: 30.

54 Mat. 3: 2.

55 Vah. 9: 20-21, 16: 9-11.

56 Kittel, *The Theological Dictionary of the New Testament*, s. 1000.

57 *A.g.e.*, s. 1003.

58 *A.g.e.*, s. 1002.

59 David Noel Freedman, *Eerdmans Dictionary of the Bible*, Eerdmans, Cambridge, 2000, s. 118-19.

60 Kittel, *The Theological Dictionary of the New Testament*, s. 979.

61 *A.g.e.*, s. 980.

Çok sayıda yorumcu Hıristiyan tövbesini bileşenlerine ayırmıştır. Harvey Cox dört temel bileşen olduğunu iddia ediyor: pişmanlık, kararlılık, iyileştirme ve onarım.[62] Aziz Anselmus'un da aralarında bulunduğu düşünürler tövbenin Hıristiyanlığın merkezinde durduğu konusunda bir muamma sunar.[63] İsa, insanların günahları için feda edildiyse, tövbe adına gereken işin çoğunu o yapmıştır. O zaman neden iyileşme külfetine katlanalım?[64] Etzioni'nin dediği gibi "Bir teoloji kurtarıcıya tövbe için ne kadar dayanırsa, özgür iradeye, bireysel edimlere ve kişisel sorumluluğa o kadar az yer kalacaktır."[65] Oliver North, İran Contra skandalındaki rolüyle bağlantılı olarak kendisini kurtarmak için bu yorumu benimsiyor. "Affedildim mi? Evet. Belki Washington Post tarafından değil ama nereye gittiğimi biliyorum ve bunun yaptıklarımla bir ilgisi yok... Hepsi Tanrı, Oğlu'nu benim için ölsün diye gönderdiğinden... Affedildiğimi biliyorum."[66]

Bu sorulara rağmen Hıristiyanlıkla birlikte dehşet verici tövbe ritüeli gösterileri endüljanslara evrildi, bu da Protestan Reformu'nun yolunu açtı. 1546 Trent Konsili korku ve ebedi cehennem cezasının harekete geçirdiği kusurlu nedamet ile Tanrı sevgisinin yönlendirdiği mükemmel nedamet arasında ayrım yapar.[67] Muhtemelen Tanrı zihinsel durumlarımızı görebildiği için mükemmel nedamet, ölüm eşiğindeki fail için bile mümkündür. Bu olasılığı göstermek için İsa'nın yanında haça gerilmiş "iyi hırsız"ın hikâyesine sık sık gönderme yapılır.[68] Pascal ile Leibniz, Hıristiyan tövbe ve günah çıkarma âdetlerinin ahlâki faydalarına değinir. Aziz Augustinus, İbranilere Mektup'un 6. suresinden yola çıkarak* *metanoia* kavramının nihai anlamının "kişinin fikrini değiştirmesi" diye alınmasının kişinin bir günah işlemesinin kurtarılamaz bir hataya işaret etme riskini taşıdığı uyarısını yapar: "İlk

62 Harvey Cox, "Repentance and Forgiveness: A Christian Perspective", *Repentance*, (yay. haz.) Etzioni ve Carney, s. 24.

63 Bkz. Anselm of Canterbury, *Saint Anselm: Basic Writings*, çev. S. N. Deane (LaSalle, IL: Open Court, 1962), s. 224-25, 245-46, 284. Ayrıca bkz. John Lyden, "From Sacrifice to Sacrament: Repentance in a Christian Context", *Repentance*, (yay. haz.) Etzioni ve Carney, s. 45.

64 Bkz. Lyden, "From Sacrifice to Sacrament", s. 47.

65 Etzioni, "Introduction", *Repentance*, (yay. haz.) Etzioni ve Carney, s. 15.

66 David Carney, "Repentance in Political Life: Case Studies of American Political Figures", (yay. haz.) Etzioni, *Civic Repentance*, s. 167.

67 Guy Beck, "Fire in the Atman: Repentance in Hinduism", *Repentance*, (yay. haz.) Etzioni ve Carney, s. 77.

68 Luk. 23: 43.

(*) İbr. 6:4-6: "Bir kez aydınlatılmış, göksel armağanı tatmış ve Kutsal Ruh'a ortak edilmiş, Tanrı sözünün iyiliğini ve gelecek çağın güçlerini tatmış oldukları halde yoldan sapanları yeniden tövbe edecek duruma getirmeye olanak yoktur. Çünkü onlar Tanrı'nın Oğlu'nu adeta yeniden çarmıha geriyor, herkesin önünde aşağılıyorlar." – ç.n.

tövbesinden sonra kendini günah zincirlerine vuran bu adamı neden bir daha kurtarasın?"[69]

Genelde günah çıkarma denilen Katolik Günah Çıkarma ve Kefaret Ayini, belirli tövbe özelliklerini vurgular.[70] Aziz Patrick ve Aziz Augustinus'un eserlerindeki umumi beyan ya da savunma anlamındaki *confessio*'dan farklı olarak Günah Çıkarma ve Kefaret Ayini tövbekâr, rahip ve Tanrı arasındaki bir edim olarak kişisel ve özeldir. Günah Çıkarma Mührü ayin sırasında tövbekârın verdiği gizli açıklamaların ihlâl edilemezliğini vurgular. Bu diğerlerini tehlikeye atan en ağır ceza gerektiren suçlar için de geçerlidir.[71] Katolik tövbesi, Tanrı'ya pişmanlığını ifade etmesi için esasen günahkâra yönelmişken, bazı İncil pasajları hataların insan mağdurlara itiraf edilmesinin önemini belirtir.[72] Aziz Augustinus, diğer insanlar için "skandal"a yol açan ağır suçların tövbesinin umumi olarak icra edilmesini savunur.[73] 1911 tarihli *Catholic Encyclopedia* da günah çıkarmanın kişinin günahlarını sıralamasından ve salık verilmiş tövbeyi icra etmesinden daha fazlası olduğunu vurgular. "Günah çıkarma, samimi üzüntü ve iyileşme amacı olmadan, hiçbir şey vermez, günahların affedildiğinin bildirilmesinin bir etkisi olmaz ve günahkârın

---

69 Edward J Hanna, "Penance", *The Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York, 1913, s. 631. Ayrıca bkz. Harold Brown, "Godly Sorrow, Sorrow of the World: Some Christian Thoughts of Repentance", *Repentance*, (yay. haz.) Etzioni ve Carney, s. 36-37. Leibniz şöyle diyor: "Tüm bu tövbe ayini işi elbette ilahi bilgeliği hak ediyor, Hıristiyanlık düzeninde övmeye değer bir şey varsa o da bu mucizevi kurumdur. Zira bir kişinin günahlarını itiraf etme zorunluluğu onu bu günahları işlemekten caydırır ve kefaretini ödedikten sonra düşmüş olana yeniden ümit verilir. Dindar ve mutedil günah çıkaran aslında insanın düzelmesi konusunda Tanrı'nın ellerinde büyük bir araçtır. Zira Tanrı'nın rahibinin sevecen tavsiyesi kişinin tutkularını kontrol etmesine, günahın saklandığı yerleri bilmesine, kötülük yapma fırsatlarından imtina etmesine, kötü niyetlerle kullanılmış iyilikleri onarmasına, ümitsizlik ve şüphe ardından ümit etmesine, ıstıraptan sonra sükûneti bulmasına, yani bütün kötülüğü ortadan kaldırmasa bile azaltmasına yardım eder. Dünyada sadık bir arkadaşa sahip olmak gibi bir haz kalmamışsa, bir insanın en zor zamanda arkadaşı olana duyacağı saygı ne olmalıdır?" Leibniz, *Systema Theologicum*, Paris, 1819, s. 270, alıntı Hanna, "Penance", s. 634.

70 Henry Charles Lea konuya üç cilt ayırmış: *A History of Auricular Confession and Indulgences in the Latin Church*, Lea Brothers, Philadelphia, 1896.

71 John P. Beal, James A. Coriden ve Thomas Green, (yay. haz.) *New Commentary on the Code of Cannon Law*, Paulist Press, Mahwah, NJ, 2002, s. 199.

72 Bkz. Mat. 5: 23 ve James 5: 16.

73 Augustinus: "Eğer günahı kendi içinde ağır değilse ama diğerlerine göre skandalsa ve piskopos [antistes] Kilise'nin [günahı beyan etmesini] faydalı buluyorsa, günahkâr bu çok sayıda insan ve hatta yüksek mertebeliler nezdinde tövbeyi reddetmesin, direnmesin ya da utanç yoluyla ölümlü yarasına daha büyük kötülük eklemesin." Augustine, *Sermon* CLI (alıntı için bkz. Hanna, "Penance", s. 630). Alternatif bir çeviri için bkz. Augustine, *Sermons 148-183*, (çev.) Edmund Hill, New City Press, New York, 1990.

suçluluğu eskisinden daha büyük olur."[74] Bu karmaşık geleneğe rağmen, tövbenin bir zamanlar Hıristiyan kültüründe oynadığı rolü artık oynamadığı konusunda ortak mutabakat var.[75] Tövbe ve özürler söz konusu olduğunda, Katolik Kilisesi'nde yakın zamanda ortaya çıkmış skandalların bazı Hıristiyan kurumlarının da, ne yazık ki, seküler kurumlar kadar kafa karışıklığından muzdarip olduğunu gösterdiğine dikkat edelim.

Hindu tövbe gelenekleri birçok diğer gelenekten daha eskiye dayanır. Bazıları kökenlerini M.Ö. 7. yüzyıla dayandırıyor.[76] Erken dönem Hindu kültürü ahlâki had aşımlarını bir borç (*rina*) olarak tahayyül eder ve bu borç oruç tutma ve hayırseverlik gibi arındıran âdetlerle Tanrılara ödenir.[77] Beş büyük günahın borcu tek bir hayatta ödenemeyecek kadar büyüktü. Bu durum, kast sisteminde bulunan kuşaklararası ruhsal fakirliğe yol açmıştır.[78] Klasik dönemde Dharma-Sutras'ta ortaya konulan kozmik onarım programı erken dönem Hindu kast yasalarına ve antik Hint ceza hukukuna ilham vermiştir.[79] Fiziksel ve düşünsel iletişimin günahı yayabileceği inancı dışlanmışların durumunu kötüleştirmiştir.[80] Tövbe, alt kasttan birini öldürmek gibi, görece önemsiz günahları silebilir.[81] Diğer dini geleneklere gelince, *Manu-Samhita* tövbekârın zihinsel durumunun önemini vurgular:

> Kötülük yapmış olan, pişmanlık, (Veda) okumak ve daha da ileri götürülürse, hediyeler vermek yoluyla (edimini) beyan ederek kötülüğünden kurtulur. Bir kişi kabahatini kendi rızasıyla ne kadar çok beyan ederse, yılan derisinden nasıl kurtulursa, kişi de o kabahatten o kadar kurtulur. Zihni ve kalbi işlediği kötü edimden ne kadar tiksinirse, bedeni o kabahatten o kadar kurtulur. Zira kötülük yapmış ve pişmanlık duymuş kişi kötülükten kurtulur ama imtina ederek, bunu bir daha yapmayacağım diyerek (bunu kararlılıkla yaparak) aklanır.[82]

Kişinin günahlarından "tiksinme" şartı, uçlarda bir kendini aşağılama ifade eden tövbe şiirleri geleneğine katkıda bulunur.[83]

---

74 Hanna, "Penance", s. 619.
75 Lyden, "From Sacrifices to Sacrament", s. 43.
76 Beck, "Fire in the Atman", s. 77.
77 *A.g.e.*, 78. Ayrıca bkz. Jeanine Miller, *The Vision of Cosmic Order in the Vedas*, Routledge, Londra, 1985, s. 42.
78 Beck, "Fire in the Atman", s. 77.
79 *A.g.e.*, s. 81.
80 *A.g.e.*, s. 82.
81 *A.g.e.*, s. 84.
82 *A.g.e.*, s. 85.
83 *A.g.e.*, s. 91-92.

Budizm'de yargılayan bir Tanrı'nın olmamasının tövbeyi diğer dinlere nazaran daha önemsiz kıldığı söylenebilir ama pratik, Budist hayatında önemli bir rol oynamıştır.[84] Tövbe, cemaate yapılan itirafları bile tefekkür edimleri haline getirerek, kişinin edimlerinin mahiyeti üzerine tefekkür etmesi, zihnini arındırması ve benlik denetimini sağlamlaştırması için bir fırsat işlevi görür.[85] Theravada keşişleri, yeni ay ve dolunay dönemlerinde manastırın kurallarını okumak, kuralları nasıl ihlâl ettiklerini itiraf etmek ve özür dilemek zorundadır. Ciddi suçlar keşişin dışlanmasıyla sonuçlanabilir, daha küçük ihlâllerde fail, diğer keşişlere suçunu sürekli okuması gerektiği altı gün boyunca haklarından mahrum edilir.[86] Bazıları Budizm'de tövbenin ilahi yaptırımdan kaçındığını iddia ederken, Malcolm David Eckel bu savı sorgular. Mesela Buda'nın Angulimala'nın katiline verdiği emre gönderme yapar: "Şimdi durmazsan, cehennemde durdurulacaksın."[87] Yani Budizm'de bile tövbe cezalandırıcı amaçlara hizmet edebilir.

Bu dinî miraslar seküler kültürde de farklı özür anlayışlarına katkıda bulunuyor. Bazı özür biçimlerini diğer bağlamlardan farklı olarak bazılarında daha yaygın ve uygun kılan birkaç geniş temayı inceleyebiliriz. Birincisi, dinî inançların ve değer sistemlerinin çözülmesi, geleneksel tövbe kavramlarını kullanım dışı bırakmış olabilir. Bunun sonucunda ortaya çıkan seküler özür pratiklerine geçiş tuhaf olabilir. Tam bir ruhani dönüşüm için bir özür bekliyorsak, hayal kırıklığına uğrayacağımız kesin. Daha önce belirtildiği üzere, mağdurlar ve failler, gerisinde bir inanç cemaatinin paylaştığı değerler olmadığı için temel ahlâki yönlendirmeden yoksun olabilirler. Dinî ve seküler anlayışlar arasındaki çatışmalar, bazılarını bunların gerisindeki dinî değere dayanıp yabancılaştırarak, diğerlerini de böyle bir temelden yoksun mağdur bırakarak, sürtüşme yaratabilir. Bu sürtüşme, genelde halka mal olmuş kişileri çeşitli bileşenleri yumuşatmak için konuşurken muğlak kelimeler seçmeye götürür.

Daha sonra daha ayrıntılı ele alacağım üzere, egemen toplumsal, politik ve ekonomik kültürler bir halkın özürleri nasıl değerlendireceğini etkileyecektir. Mesela, kimlik konusunda daha kolektivist bir anlayışı olan toplumlar, özürleri kökten bireycilik dayatanlardan farklı algılayacaktır.[88] Kolekti-

84 Malcolm David Eckel, "A Buddhist Approach to Repentance", (yay. haz.) Etzioni ve Carney, *Repentance*, s. 122. Ayrıca bkz. Margaret Childs, *Rethinking Sorrow: Revelatory Tales of Late Medieval Japan*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1991.

85 Eckel, "A Buddhist Approach to Repentance", s. 133.

86 *A.g.e.*, s. 132.

87 *A.g.e.*, s. 137.

88 Bkz. Pavlick, "Apology and Mediation", s. 848-49.

vistler ortak ahlâki değerleri yeniden inşa etme konusunda hassasiyet gösterebilir ve toplumsal ağlarının sıkılığı göz önünde bulundurulursa sorumluluğu daha geniş alana yayabilir. Bu tutum özürde husumet algılayışlarını etkileyecek ve nedensel olarak zarardan uzak olsalar bile cemaat liderlerinin özürlerinin önemini artıracaktır. Komünal toplumlar da bir bireye yapılan haksızlığı herkese yapılmış suç olarak algılayabilir, bu anlayış mağdurlar ve failler arasındaki diyalektik alışverişi daha da karmaşık hale getirecektir. Bireyci kültürler, suçlara, gayri resmi özür biçimlerinden ziyade, yasal kovuşturma gibi ihtilaflı anlaşmazlık çözümü araçlarıyla cevap verirler. Buna ek olarak, dini görüşler genelde toplumsal cinsiyet, yaş, ırk, sınıf ve diğer karakteristiklerin kültürel algılanışını şekillendirir. Yaşlı bir bireyin bir çocuktan ya da etnik çoğunluğa ait birinin tarihsel olarak ezilmiş olan bireyden özür dilemesi çok nadir rastlanan bir durumdur ve bilhassa anlamlıdır. Tüm bunlar son derece ince ayrıntılara dayanan alışverişlere yol açar, kültürlerarası özür dilemenin geleceğinin ürkünç olduğunu buradan anlayabiliriz. Böyle kaygılar daha önce belirtilmiş olduğu üzere ana dili olmayan bir dilde konuşanlar için hatırı sayılır toplumsal engel teşkil eder.

ABD ve Asya kültürlerindeki özür dileyici gelenekler arasındaki sık tartışılan ayrımlar bu yüzden bizi şaşırtmamalı.[89] ABD yetkililerinin Çinli görevlilerden, Nisan 2001'de Hainan Adası'nda gerçekleşen kaza için özür talebini düşünün. Kazada bir ABD gözetleme uçağı ile bir Çin jeti çarpışmıştı, Çinli pilot öldüğü için ABD uçağı ve personeli Çin bölgesine yetkisiz acil iniş yapmak zorunda kalmıştı. ABD temsilcileri, kazada hatanın Çinli pilota ait olduğunu iddia ettiğinden, başlangıçta özür dilemeyi reddetse de, ABD büyük elçisi Joseph Prueher sonradan Çin Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan'a "iki özür mektubu" olarak bilinecek metinleri gönderdi.[90] Mektubun bir kısmı şöyle:

> Başkan Bush ve Dışişleri Bakanı Powell, kayıp pilotunuz ve uçağınız için samimi pişmanlıklarını ifade eder. Lütfen Çin halkına ve pilot Wang

89 Mesela bkz. Naomi Sugimoto, *Japanese Apology Across Disciplines*, Nova Science, Commack, NY, 1999; N. Tanaka, H. Spencer-Oatey ve E. Cray, "'Its Not my Fault': Japanese and English Responses to Unfounded Accusations", *Culturally Speaking: Managing Rapport through Talk Across Cultures*, (yay. haz.) Helen Spencer-Oatrey, Continuum, Londra, 2000; J. O. Haley, "Apology and Pardon: Learning From Japan", *Repentance*, (yay. haz.) Etzioni ve Carney, American Behavioral Scientist 41, 1998, s. 842-67; Wagatsuma ve Rosett, "The Implications of Apology" ve Wu Pei-yi, "Self-Examination and Confession of Sins in Traditional China", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, c. 39, no. 1, 1978, s. 5-38.

90 PBS NewsHour, "The Ambassador's Report", 11 Nisan 2001, http://www.pbs.org/newshour/bb/asia/china/plane/letter_4-11.html.

> Wei'nin ailesine kayıplarından ötürü esef duyduğumuzu iletin. Vukuatın ne olduğu daha tam belli olmasa da, elimizdeki bilgilere göre, ağır hasar görmüş uçağımız uluslararası acil durum usullerine uyarak acil durum inişi yapmış. Çin'in hava sahasına girdiğimiz için esef duyuyoruz ve iniş sözel bir açıklığa kavuşturulmadı ama güvenle iniş yapan personeli çok sevindirdi. Çin'in personelimizin esenliğini gözetme çabalarına minnettarız.

Mektup ayrıca ABD ve Çin yetkilileri arasında bir buluşma düzenlenmesini öneriyor ve "buluşma gündemi kazanın sebebini, gelecekte bu tip çarpışmalardan kaçınmak için getirilecek önerileri, EP-3 uçağının ani dönüşü için bir plan geliştirmeyi ve diğer meseleleri kapsamalı" diyor. Çin yetkilileri bu beyanı aldıktan sonra yirmi dört ABD personelinin ve parçalara ayrılmış uçağın Hawaii'ye dönmesine izin verdi. Başkan Bush, bunun üzerine, şunları ekledi: "Amerikan halkının Çinli bir pilotun hayatını kaybetmesine duyduğum esefte bana katılacağını biliyorum. Dualarımız eşi ve çocuklarıyla birliktedir."

Buradaki diplomatik ağız dalaşına dikkat edin. Üçüncü taraf özürleri ile kolektif özürler üzerine soruları bir kenara bırakırsak, üzerinde ustaca oynanmış beyanlar her iki taraf için de günü kurtarmak üzere yeterince diplomasi iletiyor. "Ölüm için esef duyduklarını" bildirerek merhametlerini ifade etseler de, kayıp pilot ve uçağı için "samimi pişmanlıklarını" ve Çinlinin acil durum inişi için hava sahalarına girmelerine izin vermemesi nedeniyle "esef duyduklarını" belirten ABD yetkilileri kazanın herhangi bir bölümü için suçu kabul etmedi. Uçağın "uluslararası acil durum usullerine" uyarak iniş yaptığı iddiasına dikkat edin, böylece Çin hava sahasına girme konusunda suçlu olmadıklarını gösteriyor ve Çin'in sahayı açması gerektiğini ima ediyorlar. Çin sahil şeridinde yürüttükleri keşif görevlerinin uygunsuz olduğunu da kabul etmiyorlar. Bazı bakımlardan özür zaten ciddi biçimde muğlak olsa da, bazı arşivlere göre ABD kasıtlı olarak beyanı Çin dillerine çevirmedi çünkü çevirseydi ABD yetkilileri daha kesin bir özür dileyici terminoloji kullanmak zorunda kalacaktı. Çeviri, ABD yetkililerini beyanlarının anlamını netleştirmeye ve böylece kaza için sorumluluk almaya itecekti. Bunun yerine beyanı İngilizce bıraktılar, Çin yetkililerine metni istedikleri anlama çekme fırsatı sunarak, beyanlarının sınırlı anlamının üstünü örttüler.

Japonya'daki özür kültürü hatırı sayılır derecede dikkat çekmiştir. Bunu Japon ceza adaleti sistemlerinde özürlerin rolü bağlamında gelecek çalışmamda ele alacağım. Genellemelere dayanarak konuşmaya istekli olmasam da, araştırmalar aracı âdetlerinin Japon kültürü değerlerine ve Japonya'daki kişilerarası ilişkilere derinlemesine işlediğini gösteriyor. ABD'de inkâra ya da

bahane üretmeye yol açacak vakaların Japonya'da özür dilemeye itmesi –ya da en azından merhamet ifadesi– daha muhtemel.[91] Japon failler sık sık özür diler ve açık açık yasal yükümlülükle karşılaşmasalar da sembolik hediyeler verirler. Araştırmalar, Japon geleneklerinin özürleri toplumsal uyumu onaran, şerefli alçakgönüllülük edimleri, hukuk davasına yaslanmanın ise kişilerarası bir başarısızlık, yenilgi, boyun eğiş ve utanç kaynağı olarak gördüğünü göstermiştir.[92] Bu anlayışları ABD toplumununkilerle karşılaştırabiliriz. ABD'de çoğu insan özür dilemeyi bir zayıflık ifadesi ve ihtilaflı soruşturmalarda taraflardan birinin diğerini yenmesiyle ilgili bir şey olarak görür. Bu saydıklarım, ABD'li davacıların, failleri toplumun dışına iten yaptırımları tercih ettiğini ama Japon davacıların suçlu davranışına verdiği tepkilerin faillerin cemaatle yeniden bütünleşmesi yönünde olduğunu gösteren bir çalışmanın bulgularını akla getiriyor.[93]

Florian Coulmas, Japonya'daki özür dileyici kültürün kendine haslığı ile ilgili ilginç bir açıklama getiriyor. Coulmas, özür ve minnettarlık arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekiyor. Bir toplantıya geç kaldıysam, ya geciktiğim için özür dilerim ya da meslektaşlarıma sabrettikleri için teşekkür ederim. Arada ince bir çizgi olsa da, her iki açıklamanın da sebep olduğum sorunun üstünü örtme işlevi gördüğünü kabul edebiliriz. Coulmas'a göre, "minnettarlık nesnesi ile pişmanlık nesnesi arasındaki bağlantı borçluluk kavramıdır."[94] Batılılara göre "utanç ile minnettarlık arasındaki ayrım net çizilmiştir"; Coulmas ise "Japon kültüründe işler böyle değil" diye iddia eder.[95] Coulmas, Japonlara göre, "özür ve teşekkür arasındaki sınırın bulanık" olduğunu ve özürlerin borçluluk yelpazesinin her yerine denk düştüğünü iddia eder.[96]

Bu sayılanlar ışığında, özür hem minnettarlık hem borç ifade ediyor. "Japonya[da] en küçük iyilik, alanı borçlu kılar" ve kişilerarası "ilişkiler büyük ölçüde karşılıklı sorumluluklardan ve borçlardan örülmüş bir ağ olarak görülebilir."[97] Japon hediye verme ve cömertlik âdetlerinin "alanın hoşuna gidecek yönlerinden ziyade iyiliği yapana verilen rahatsızlığı" vurguladığını

---

91 Bkz. Haley, "Apology and Pardon", s. 98, 105, 110.

92 *A.g.e.*, s. 105. Ayrıca bkz. Goldberg, Green ve Sander, "Saying You're Sorry", s. 222 ve Haley, "Apology and Pardon", s. 99.

93 V. L. Hamilton ve J. Sanders, *Everyday Justice*, Yale University Press, New Haven, 1992, s. 40, alıntı Haley, "Apology and Pardon", s. 98, 105, 110.

94 Florian Coulmas, "'Poison to Your Soul'. Thanks and Apologies Contrastively Viewed", *Conversational Routine*, (yay. haz.) Coulmas, s. 79.

95 *A.g.e.*, s. 89.

96 *A.g.e.*, s. 89.

97 *A.g.e.*, s. 88.

iddia eder.[98] Bu yüzden, alan verene dayatmış olduğu şey yüzünden özür dilemek durumunda kalır. "Bir iyiliğin diğer yönü, iyiliği yapanın iyiliği yapmasına mal olan baskıdır" der Coulmas ve "bu baskı için iyilik görmüş olan sorumlu tutulur."[99] Sonuç olarak, size beni ağırladığınız için teşekkür etmekten ziyade haneye tecavüz nedeniyle özür dileyebilirim. Yani bir suç görmediğimiz yerde özür dileyici dile rastlayabiliriz, özürler en cömert ve şenlikli etkinlikler boyunca yankılanabilir. Burada özür dileyeni iyiye döndürmeyi hedefleyenle masumun bile toplum düzenini onarmaya çalıştığı ve toplumsal hayatın gerektirdiği çetrefilli karşılıklara ne kadar hassas olduğunu gösteren âdet arasında ciddi bir fark olduğunu görebiliriz.

Tövbe ve özür kavramlarını şekillendiren çok sayıda dinî ve kültürel geleneği yüzeysel olarak inceledim. Bu âdetlerle ilgili ayrıntılı tartışmalar ciltler doldurabilir. Amacım bu geleneklerin listesini yapmak değil, okuru bu geleneklerin modern nedamet edimleri üstündeki etkilerini anlamaya davet etmekti. Çağdaş özürlerin en sekülerleri bile tanrısal olanla yeniden birleşmeye çalışan geçmiş ritüellerden geliyor.

98 *A.g.e.*, s. 83.
99 *A.g.e.*, s. 84.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tuhaf Vakalar: Hayvanlardan, Bebeklerden, Makinelerden, Ölülerden ve Kendinizden Özür Dilemek

Önceki tartışmaların çoğu özürlerin genelde yetişkin insanlar arasında dilendiğini varsayıyor ama insanların bazen hayvanlar, bitkiler, makineler, bebekler, ölmüş insanlar ve hatta kendilerinden ya da Tanrılarından özür dilediğini görüyoruz. Kendilerinden ya da hayvanlarından özür dileyen insanların, kimlik çözülmesi rahatsızlığının yarattığı delüzyon ya da hayvanlarına insani nitelikler atfeden imgelem yüzünden böyle davrandıklarını düşünebiliriz. Fakat bu edimlere ilk izlenimlerimizin bizde uyandırdıklarından daha fazla anlam yükleme yanlısıyım. Bu marjinal vakalar özür dileyici anlamın farklı biçimlerini ortaya çıkarıyor ve bunlar dikkate değer.

Bir akşamüstü köpeğimin su tasını doldurmadığımı ve kasti olarak su içme isteğini göz ardı ettiğimi çünkü işimi yarıda bırakmak istemediğimi düşünün. Saatler sonra masamın başından kalktığımda onu boş bir kabın başında yatmış hızlı hızlı nefes alırken buluyorum. Artık ahlâki bir hata yaptığımı kabul ettim. Hemen ona su verdim ve onu okşarken samimi bir duyguyla şunları söyledim: "Tasını doldurmadığım ve sonra yakarışlarına kulak asmadığım için hata ettim. Yoldaşlığına çok değer veriyorum ve susuzluğuna haksız yere ben sebep oldum. O kadar üzgünüm ki, bundan sonra daha düşünceli olacağım ve ihtiyaçlarına çabuk cevap vereceğim." Sonra onarım için ona ikramda bulunuyorum. O günden sonra dikkatli biçimde ihtiyaçlarına cevap veriyorum ve aynı hatayı bir daha yapmıyorum. Köpeğimden özür diledim mi? Argümanımın bu aşamasında tahmin edileceği üzere, karşıt ikiliğe dayanan 'Özür diledim mi, dilemedim mi?' sorusuna direnmek ve onun yerine bu

durumda edimlerimin ve sözlerimin ne tip anlamlar taşıdığını gözden geçirmek istiyorum. Bu özür ne kadar önemli? Çektiği eziyet için sorumluluğu üzerime aldım. Hatalı olduğumu kabul ettim, neden hatalı olduğumu açıkladım, belli bir seviyede muhtemelen paylaştığımız değerleri netliğe kavuşturdum ve bu değerlere bağlılık gösterdim. 'Suçumu tekrarlamayacağım' sözünü gerçekleştirdim, samimiyetsiz hiçbir niyetim olmadı ve duygusal olarak kötü hissederken de samimiydim. Öyleyse köpeğime özrümde eksik olan ne?

Bence özür başka bir insana dileyeceğim kategorik özre çok benziyor ve birçok açıdan *benim için* bir anlamı olması olağandır. Diğer insanlar için de anlamlı olabilir. Eğer köpeğime ilgi göstermem evliliğimde bir çatışma kaynağıysa, bu özür eşime göre tutumumda ve davranışlarımda kökten bir değişikliğe işaret edebilir. Ancak özürler fail ve toplumun yanı sıra mağdura da anlam aktardığından, bu vakada önemin çoğu köpeğin zihinsel durumlarına bağlıdır. Özür, benim için hayvanlarla tüm ilişkilerimi dönüştürecek ve hayatımı onlara adamama yol açacak kadar büyük bir anlam taşısa da, tüm bunlar köpeğin bunların önemine büyük ölçüde tepki vermeyeceği şekilde gerçekleşebilirdi. Onun için açığa vurucu monologum ona su kabı ve su kabına vereceği tepkiler dışında pek anlam taşımaz. Öyleyse, özür köpeğe ne anlam ifade edebilir?

Burada köpeklerin zihinleri üzerine spekülasyon yapmayacak olsam da, böyle soruların önemli olduğunu takdir edebiliriz. Bir özrün bir hayvana ifade ettiği anlam, kısmen hayvanın ne anladığı ve neye değer verdiğine bakar. Bu yetenekler, çeşitli türlerin davranışlarına ve zihinsel kapasitelerine göre değişecektir. Köpek, tıpkı kasıtlı olarak ona vurmadığımı, kazara ona çarptığımı anladığı zaman olduğu gibi, özrümden sonra ona bilerek zarar vermediğimi anlayabilir. Geçmişteki ve gelecekteki edimlerime bakarak özür dileyici jestlerimin değerini muhakeme edebilir. Eğer onu sık sık sudan mahrum bırakıyorsam ve düzenli olarak böyle bir nedamet ritüeline girişirsem, beni muhtemelen o kadar güvenilir bulmamaya başlayacaktır ve tekerrür eden özür dileyici jestlerime bu davranışlarıma bakarak anlam atfedecektir. Bu anlamda, hayvanlardan dilenen özürler insanlardan dilenen özürler kadar kusurlu olabilir ve daha akıllı hayvanlar bazı nüansları daha rahat yakalayabilir. Eğer bir bakıcı, goril Koko'ya düzenli olarak "kafeste yaşamak zorunda olduğun için özür dilerim" dediyse ve Koko'nun Amerikan İşaret Dili'nde belli bir seviyeye gelmiş olduğu için anlamasının mümkün olduğunu varsayarak, bu açıklamanın sadece insan için değil, Koko için de anlamının sınırlı olduğunu düşünürüm. Koko, muhtemelen jestin ona karşı merhametli bir davranış olduğunu ama özgürlük getirmediğini fark edecektir.

İnsanlar ve hayvanlar arasında bir anlam biçimine oldukça nadir rastlanır. Daha önce belirtildiği üzere, birçok insan için, insanlar salt araç olarak kullanılamayan varlıklar olduğundan, kendi onurunu ve konumunu onarma edimi, anlamlı bir özrün özünü oluşturur. Bir kişi diğerinden özür dilediğinde ve kendi edimlerinin neden haksız olduğunu açıkladığında, mağduru dünyadaki şeylerden biri değil, ahlâki bir özne ve muhatap olarak alır. İnsanlar ve hayvanlar arasındaki böyle kuvvetli anlar, en iyi ihtimalle nadiren görülür. Bir hayvandan özür dilemenin deontolojik açıdan anlamlı bir edim olduğunu düşünebilirim çünkü ödevim ona bakmak ve hayvanların esenliği konusundaki inançlarımın değerini korumaktır. Bu saydıklarım, köpeğimi tam bir ahlâki aktör olarak görmeye hevesli olduğum anlamına gelmez. Ondan dilediğim özür muhtemelen, özellikle de Kantçı anlamıyla, onun onurunu ve özerkliğini tanımayacaktır. Son kertede onun kendi isteğiyle ya da tasmasız dışarı çıkmasına izin vermem, bu şekilde özerkliğini en bariz açıdan inkâr ederim. Köpeğim ve ben bir bakıma yeterli mama ve su alması gerektiğinde hemfikir olabiliriz ama bu anlaşmayı ahlâki bir mesele olarak anlayabilecek midir? Bir Kantçı, köpeğimin ve benim çiğnenmiş ahlâki ilkelere ortak bir özerk bağlılığımız olması ihtimalini reddedebilir. Bir davranışçı ise insanların ve hayvanların normatif hayatları arasında sadece niceliksel farklar olduğunu düşünebilir. Bu yüzden, türler arasındaki özürler bir davranışçıya o kadar imkânsız gözükmeyebilir. Köpeğimin ahlâki bir aktör olmasını kabul etmem bir yana, kabul etsem bile bunu umursayıp umursamayacağı net değil. Köpeklerin kendilerini ahlâki aktör olarak görmeyi pek umursamadıklarını rahat rahat söyleyebiliriz. Ancak bu tip kabuller yoluyla gelen faydaları umursadıkları da kesin. Diğer bir deyişle, bir köpek bazı açılardan özrün araçsal değerini insan kadar anlayabilir ama deontolojik yönlerini kavrama ya da değerlendirme konusunda muhtemelen bu kavrayışa sahip değildir.

Bu tip örnekler, özürlerin diyalektik anlamını vurguluyor, bir özrün mağdur için ne kadar anlamı varsa fail için de –ya da tam tersi– anlamının o kadar artması muhtemel. Haksızlığa uğramış kişi failin ona saygı duymasına büyük değer veriyorsa, fail bu özürde, mağdur karşılık vermezse, daha çok anlam arayabilir. Nasıl kişi hayırseverlik edimini hediyeyi alanın edimi yücelttiğini öğrendiği zaman daha anlamlı bulursa, bir özür her iki taraf için de tam anlamı ortaklaşa takdir edildiğinde daha fazla şey ifade edecektir. Buna "geri bildirim" anlamı diyebiliriz. Eğer bir hayvan ahlâki aktör olarak saygı gördüğünü anlayamıyorsa, bu durum hem hayvan hem insan için özrün anlamını olumsuz etkileyecektir. Köpeğimden öğreneceğim çok şey olsa da,

onunla derin bağlarım olsa da, ahlâki söylemde insanlarla paylaştığım duygudaşlığı paylaşacağımızdan şüpheliyim. Bu farklılığın anlamını abartmamalıyım ya da insanlarla böyle açık bir "ahlâki söylem ortaklığı"nın da çok nadir yaşandığını, üstü örtük biçimde tüm varoluşumu kaplamış olsa da belirtmeyi unutmamalıyım. Ancak bu kitaptaki özür örneklerinin çoğunu gözden geçirirsek, su esirgediğim için bir köpekten özür dilememin insanların kendi aralarında diledikleri özürlerden çok daha anlamlı olduğu sonucuna varabiliriz.

Diyalektik anlam kavramı, insanın kendisinden özür dilemesinin de bir anlamı olduğunu göstermeye yarayabilir. Kimlik çözülmesi rahatsızlığı ya da buna benzer bir bozukluktan muzdarip olan kimseleri bir yana bırakırsak, zihinsel sağlığı yerinde olan bir insanın kendi esenliğini bozmuş bir davranışı için kendinden özür dilediğini düşünebiliriz. Kalp rahatsızlığımdan dolayı beslenme düzenimi sıkılaştırmam gerekiyorsa, bir hafta sonu eğlencesinde yediklerimden ötürü kendimden özür dileyebilirim. Çılgınca bir tüketimden bahsediyorsak, ilk önce olayların bir olgu arşivini tutmak için yediğim her şeyin listesini yapabilirim. Bu yaptıklarımı, beni yemek yemeye zorlayan bir akrabaya suç atmak yerine, kendime yapmış olduğumu da kabul edebilirim. Tam olarak hangi değerleri çiğnediğimi ve neden bu değerlere bağlı olduğumu açıklığa kavuşturabilirim. Edimlerimden samimi biçimde hayal kırıklığına uğramış olabilirim, "kendimi bıraktığımı" hissedebilirim, davranışımı düzeltebilirim ve egzersiz planımı yoğunlaştırabilirim. Hayatta kalma ve aileme karşı sorumluluklarımı yerine getirme kadar kendimle ilgilenme arzum ve kendime duyduğum saygı özür dilememde rol oynar. Özrümü derin dondurucunun üstüne yapıştırırım ve metne ömrümün sonuna kadar sadık kalırım. Bu vaka, akla Al Franken'in *Cumartesi Gecesi Ateşi*'ndeki Stuart Smalley karakteri yoluyla kendinize yardımcı olun programlarını nasıl hicvettiğini akla getirse de, böyle bir kendinden özür dileme biçimi kendimi kavrama sürecinde bir mihenk taşına işaret edebilir. Böyle bir özür monologuyla diyaloga dayanan biçimler arasındaki esas ayrım, benliği "iyi mağdur" ve "kötü fail"e bölmeden geri bildirim anlamının bir şey ifade etmesi söz konusu olduğunda, zorluğun ta kendisi olabilir. Daha önce Goffman'dan bahsederken tartıştığım üzere, benlik kimliğini bu şekilde bölmek bir önceki benliğimi edim için suçlama aracı olarak kullanmam anlamına gelebilir. Kişinin Tanrı'dan dilediği özrün de monolog şeklinde olduğunu (Tanrı'nın onunla konuşmadığını varsayarsak) görmüştük. Bu yüzden kişinin kendisinden dilediği özürle benzer özellikler taşıyabilir. Bu saydıklarım, ölülere sunulan özürler için de geçerlidir ve tüm bu vakalarda özrün esas anlamı fail ve toplumla ilişkilidir.

Bilişsel ve duygusal açıdan henüz gelişmediklerini göz önünde bulundurursak, çocuklara ve çocuklardan gelen özürler de yapısal olarak hayvanlardan dilenen özürlere benzer, bu yüzden benzer kısıtlamalarla karşı karşıya kalır. Hatta Alman Kurdum, özrün anlamını yeni doğmuş bir bebekten daha iyi kavrayacaktır. Ancak önemli bir ayrım, bebeğin özrün anlamını kavrama potansiyelinin köpeğe oranla daha geniş olmasıdır. Bir annenin içkinin verdiği zihinsel uyuşukluk sırasında yeni doğmuş bebeğine zarar verdiğini ve sonra hem sözlü hem yazılı olarak sert bir özür sunduğunu düşünün. Olay annenin alkolü bırakmasını sağlıyor ve yazılı özrü düzenli olarak çocukla o büyüyene kadar paylaşıyor. Böyle bir özür hem anne hem çocuk için köpeğin anlamayacağı kadar derin bir anlam taşıyabilir.

Özürler, benzer şekilde çocuktan geldiğinde başlangıçta köpekten gelecek uzlaşmacı jestlerden fazla bir anlam taşımayabilir. Ancak bir çocuğun özrü, ahlâki gelişimi ve bu gelişimi alıcının nasıl algıladığı ve kabul ettiği düşünüldüğünde, köpeğinkinden çok farklı olabilir. Çocuklardan dilenen ve onların diledikleri özürlerin onlara sorumluluk, özdenetim ve çare de dahil olmak üzere, tüm kitap boyunca tartışılmış ahlâki kavramların hakkında düşünüp bunları içselleştirmesi için bir bağlam sağlaması ahlâki gelişim açısından elzem gözüküyor. Yetişkinlere gelince, özür çocukların bir çatışma durumunda söz konusu değerleri gözden geçirmesini ve bu ilkeleri normatif bir toplumun üyeleri olarak desteklemesini sağlamalıdır. Bu ahlâki eğitim çok önemli olduğu için daha önce verdiğim birçok örnekte görüldüğü gibi düzenli olarak yüzeysel özür işiten çocukların derin özürler dilemeyi ve böyle özürleri kabul etmeyi öğrenemeyeceğini düşünüyorum. Genel olarak ahlâki gelişimleri de yozlaşabilir. Çocuk kendi ahlâki alışverişlerini kısmen bu örnekleri model alarak oluşturacak diye korktuğumdan, ne zaman sevilen bir ünlünün şeffaf ve içi boş bir özür dilediğini görsem irkiliyorum.

Cansız nesnelerden dilenen özür de benzer sorunları gündeme getiriyor. Çoğu modern bakış açısına göre, kayadan özür dilemek aklı olmayan bir hayvandan özür dilemeye benziyor. Bir heykeltıraşın mermer bloğuna yanlış davrandığı için ondan özür dileyerek, estetik değerlerini tazelediğini düşünün. Böyle bir özür onun için anlamlı olacaktır ama bir nevi animizm ya da panpsişizmle karşı karşıya değilsek muhtemelen kayaya bir şey ifade etmeyecektir. Gerisindeki metafizik değerlerin bir kayadan özrü bile nasıl kayda değer bir ritüele dönüştürdüğüne dikkat edin. Birçok Yerli Amerikalı gibi dünyayı insanlar ve doğa arasındaki akrabalığın oluşturduğu iç içe geçmiş bir ağ olarak anlıyorsak, öldürülmüş ava burnumuzun deliklerinden tütün dumanı

çıkararak teşekkür edebilir ya da kabuğunu soyduğumuz için bir ağaçtan af dileyebiliriz.[1] Böyle bir dünya görüşü, kendi ahlâki ufukları içerisinde varlıkları geniş bir kapsamda değerlendirdiğinden, özrü katıca onu hak eden ahlâki muhataplar olarak sınırlandıran diğer geleneklerin ötesine geçerek minnettarlık ve nedamet fırsatlarını genişletir.

Canlı ile cansız ya da insan, hayvan ve makine arasındaki ayrımların net olmadığını sınırların kolayca aşılabileceğini aklımızda tutmalıyız. Anlam kişinin alışverişi anlamasını sağlayan zihinsel ve duygusal kapasitelerle iç içe geçmiş olduğundan, bireyler arasında farklı kategorilerdeki farklı farklı beceri derecelerinin meseleleri nasıl karmaşıklaştırdığını görebiliriz. Mesela, geleceğin karmaşık bilgisayarı bir özrün anlamını köpekten, bebekten hatta belki de yetişkin bir bireyden daha iyi algılayabilir. Araştırmacılar, komplike toplumsal faaliyetlere tam anlamıyla katılabilen robotlar yapma konusunda anlaşamasa da, bilgisayarın ya da robotun anlamlı özürler dileme ve kabul etme yeteneğinin hesaplama becerileri kadar duygusal kapasitelerine de bağlı olduğunu tahmin edebiliriz.[2]

Birçok varlık, benzer şekilde, kendi ahlâki konumunu varoluşunun üstüne çıkarır. Bir çocuktan özür yetişkinden özür dilemekten nasıl farklıysa, ölüden özür dilemek de komada ya da hayattaki bireyden özür dilemekten o kadar farklıdır. Kant, ölüden özür dilemek için bütün sorumluluklarımızı yerine getirmemiz gerektiğini iddia etmişti. Böyle iddiaların sadece tam anlamıyla işlev gören ahlâki aktörler arasında değil, geniş bir yelpaze içerisinde faaliyet gösterdiğini anlayabiliriz. Ölüden, bilişsel engelliden, gençten, doğmamıştan, hayvandan, kayadan ya da ahlâki kaygılarımızın içerisine ne girdiyse ondan özür dilesek de dilemesek de, bize iç görü kazandıran şeyin, bu tip vakaların özürden sayılıp sayılmayacağını sormaktan ziyade, böyle alışverişlerde çeşitli anlam türlerini yakından incelemek olduğunu düşünüyorum. Sadece bağlamların dağılımını değil, özrü dileyen, kabul eden ve onun üzerine düşünüp taşınanların farklı farklı karmaşıklık derecelerini göz önünde bulundururken, anlam nüansları sayısız olacaktır ama çoğumuz için bir şey ifade eden anlam biçimlerini özetlemeye başlayabiliriz. Bu anlamın sınırlarını tanımlamak, kişinin sadece zihinsel becerilerine değil, varlıkların ve şeylerin ahlâki konumunu nasıl kavradığına da dayanan karmaşık bir sorun dizisi sunacaktır.

1 Bkz. Brown, *Teaching Spirits*, s. 83-105.

2 Makinelerin duygusal becerileri hakkında tartışmalar için bkz. John Haugeland, *Having Thought: Essays in the Metaphysics of Mind*, Harvard University Press, Cambridge, 2000; Rosalind Picard, *Affective Computing*, M. I. T. Press, Cambridge, 2000 ve Marvin Minsky, *The Emotion Machine*, Simon & Schuster, New York, 2007.

ALTINCI BÖLÜM

Özür ve Af Arasındaki İlişki

Affın çoğu zaman "özrü kabul etmek" ile eşanlamlı olduğunu düşünürüz, bu da özür tartışmalarını doğal olarak affın içeriğini ve anlamlarını incelemeye götürüyor. Af, Seneca, Piskopos Butler, Hegel, Nietzsche, Arendt, Derrida ve diğerleriyle birlikte çeşitli Batı felsefi geleneklerinde özürlerden daha çok yer almıştır.[1] J. M. Bernstein, Cheshire Calhoun, Trudy Govier, Charles Griswold, Jean Hampton, Julia Kristeva, Martha Minow, Jeffrie Murphy, Martha Nussbaum, Kelly Oliver, Robert Solomon, Margaret Urban Walker'ın de bulunduğu, farklı farklı bakış açılarına sahip birçok başarılı çağdaş felsefeci de bu zengin alana katkıda bulundu.[2] Burada kapsamlı bir af öğretisi

---

1 Bkz. Seneca, "De Ira", *Seneca: Moral and Political Essays*, (yay. haz.) John M. Cooper ve J. F. Procopé, Cambridge, New York, 1995; Joseph Butler, *Fifteen Sermons Preched at the Rolls Chapel*, (yay. haz.) Robert Carmichael, Longman, Londra, 1856; G. W. F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, (çev.) A. V. Miller, Oxford University Press, Oxford, 1977, s. 670; Nietzsche, *Beyond Good and Evil* (bkz. hınç üzerine tartışmalar), Hannah Arendt, *The Human Condition*, University of Chicago Press, Chicago, 1968; Jacques Derrida, *Cosmopolitanism and Forgiveness*, (çev.) M. Dooley ve R. Kearney, Routledge, Londra, 2001 ve Derrida, "On Forgiving" *Questioning God*, (yay. haz.) John Caputo, Mark Dooley ve Michael J. Scanlon, Indiana University Press, Bloomington, 2001.

2 Birkaç örnek için bkz. Charles Griswold, *Forgiveness: A Philosophical Exploration*, Cambridge University Press, New York, 2007; Margaret Urban Walker, *Moral Repair: Reconstructing Moral Relations After Wrongdoing*, Cambridge University Press, New York, 2006; Trudy Govier, *Forgiveness and Revenge*, Routledge, New York, 2002; Jeffrie Murphy ve Jean Hampton, *Forgiveness and Mercy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988; Peter Digeser, *Political Forgiveness*, Cornell University Press, Ithaca, 2001; Minow, *Between Vengeance and Forgiveness*, Joram Haber, *Forgiveness: A Philosophical Study*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 1991; Sharon Lamb ve Jeffrie Murphy (yay. haz.), *Before Forgiving: Cautionary Tales of Forgiveness in Psychotherapy*, Oxford University Press, Oxford, 2004; Kelly Oliver, "Forgiveness and Community",

sunmak yerine –yoksa kitap iki katına çıkardı çünkü af anlamları da özürlerinki kadar karmaşıktır– özür teorimin bazı özelliklerinin af üzerine çalışmalarla ne kadar ilişkili olabileceğini göstereceğim.

Genelde, nasıl özürlere ikilikler temelinde yaklaşmanın özür dileyici anlamların hassas noktalarına erişebilmede kaba kaçtığını düşünüyorsam, affı ikiliğe indirgeyen yaklaşımların da pratiğin anlam ve işlev aralığını o kadar basite indirgediğine inanıyorum. "Bir gün mağdur hakkında olumsuz duygu ve düşüncelerim olacak, diğer gün bu duyguların tamamen üstesinden geleceğim ve tam ters düşüncelere sahip olacağım" gibi bir iddiayı yanıltıcı buluyorum. Bana zarar veren kişi kategorik özür sunsa ve en yüksek beklentilerimi karşılasa bile, onu affettiğimi iddia etmek basite kaçmak olmaz mıydı diye sorarım. Affetmeyi sadece biraz zaman alan bir süreç olarak algılamak değil, zaman çizelgesine baktığımızda affın tamamlandığını söyleyebileceğimiz kesin anı belirlemek de zor olacaktır. Daha ziyade özür dileyiciliği nihai olarak tamamlayabileceğimiz bir edim olarak görmek birçok vakada bizi yanıltacaktır. Saldırı hafızamızdan çıkabilir, acımız azalabilir hatta yok olabilir ve faille değerli ve samimi bir ilişki içerisine girebiliriz. Yine de belirli zarar ve yargı tipleri varlığını kestiremeyeceğimiz bir ana kadar sürdürecektir. Vefasız bir sevgiliye onu affettiğinizi söyleseniz, hatta ona yeniden güvenseniz de ilişkinin güvenlik hissini onarmak için ona bir kez daha güvenseniz de, şüphe içinizi kemirebilir, yer yer öfkeye kapılabilirsiniz ya da uzlaştıktan yıllar sonra acı veren anılar sizi kovalayabilir. Tüm bu duygu ve hisleri bir kez daha belli

Southern Journal of Philosophy, c. 42, 2004; Mary Beth Mader, "Foregiven Forgiveness", *Southern Journal of Philosophy*, c. 42, 2004, s. 16-24; Pettigrove, "The Forgiveness We Speak", Patrick Boleyn-Fitzgerald, "What Should 'Forgiveness' Mean?" *Journal of Value Inquiry*, c. 36, 2002, s. 486-98; Eve Garrard ve David McNaughton, "In Defense of Unconditional Forgiveness", *Proceedings of the Aristotelian Society* 2002, s. 39-60; Robin Dillion, "Self-Forgiveness and Self-Respect", *Philosophy and Phenomenological Research*, c. 58, no. 2, 1998, s. 299-315; Uma Narayan, "Forgiveness, Moral Reassessment and Reconciliation", *Explorations of Value*, (yay. haz.) Thomas Magnell, Rodopi, Amsterdam, 1997, Robert C. Roberts, "Forgivingness", *American Philosophical Quarterly*, c. 32, no. 4, 1995, s. 293-306; J. M. Bernstein, "Conscience and Transgression: The Persistence of Misrecognition", *The Bulletin of Hegel Society of Great Britain*, c. 29, 1994; Jean Harvey, "Forgiveness as an Obligation of the Moral Life", *International Journal of Moral and Social Science*, c. 8, no. 3, 1993, s. 211-21; Margaret Holmgren, "Forgiveness and the Intrinsic Value of Persons", *American Philosophical Quarterly*, c. 30, no. 4, 1993, s. 341-451; Martha Nussbaum, "Equity and Mercy", *Philosophy and Public Affairs*, c. 22, no. 2, 1993, s. 83-125; Cheshire Calhoun, "Changing One's Heart", *Ethics*, c. 99, 1988, s. 77-97; Wilson, "Why Forgiveness Requires Repentance", Joanna North, "Wrongdoing and Forgiveness", *Philosophy*, c. 62, no. 242, 1987, s. 499-508; Martin Golding, "Forgiveness and Regret", *Philosophical Forum*, c. 16, 1984-5, s. 121-37; Martin Hughes, "Forgiveness", *Analysis*, c. 35, no. 4, Mart 1975, s. 113-17; Aurel Kolnai, "Forgiveness", *Proceedings of the Aristotelian Society*, s. 74, 1973-74, s. 91-106 ve Claudia Card, "Mercy", *Philosophical Review*, c. 81, 1972, s. 182-207.

bir dereceye kadar deneyimlersek, affediciliğimizden mahrum mu kalırız? Akla getirdiği son derece karmaşık ahlâki ve psikolojik meseleleri göz önünde bulundurursak, bu soru ham kalacaktır.

"Gerekli af koşulları"nı sağlayan bir af yelpazesinin ya da kriterleri kümesinin meseleleri çözeceğinden şüpheliyim. Mesela, Norvin Richards'ın af "söz konusu vakaya dayanan, o kişiye karşı ne türden olursa olsun tüm olumsuz duyguları ortadan kaldırmayı gerektirir" iddiasını ele alalım.[3] John Wilson da şunu iddia eder, "'samimi af'...geride borç kalmamış ve yine de hatalının karşısında olmaksızın uzlaşma ve yeni bir başlangıç gerektirir."[4] Güçlü bir nihai af öğretisi keşfetme dürtüsü var. En son bekleyeceğiniz filozof Derrida bile daha alt seviye af biçimlerinin "samimi", "mutlak" ya da "katı anlamlarını "birbirinden ayırırken ikili kavramlarla uğraşıyormuş gibi duruyor.[5] Kelly Oliver ve Mary Beth Mader Hegelci ve psikanalitik öğretilere göre dört çeşit affı birbiriyle kıyaslarken, diğer düşünürler de farklı farklı af türlerini analiz ediyor.[6] Glen Pettigrove "Seni affediyorum" edimsöz edimini üç olası anlama ayırırken Austin ve Searle'ü takip ediyor: "1) duygusal bir koşulu ifşa etmek, 2) bir borcun silindiğini beyan etmek, 3) gelecekteki hareket biçimine kendimizi adamak."[7] Pettigrove pratikte model bir birleştirici af teorisi oluşturacak melez bir öğreti "peşinde olduğumuzu" iddia eder.[8] Hegel'e göre, af yoluyla ancak bir cemaat içerisinde bireyleştirilmiş özneler oluruz.[9] Arendt, söz vermeyle birlikte affı da "geleceğin –tanımı gereği– belirsizlik okyanusunda o olmaksızın bırakın toplumu, insanlar arasındaki herhangi bir sürekliliğin mümkün olmayacağı güvenlik adalarını" tutan sütun olarak tasvir eder.[10] Arendt, af imkânı olmasa "eylem kapasitemiz asla iyileştiremeyeceğimiz tek bir edime hapsedilirdi, sonsuza dek onun sonuçlarının kurbanı olurduk" der.[11] Cemaatimizden ayrılmanın açtığı yara asla geçmezdi. Diğerleri affın failin algılayışında bir değişiklik yapması gerektiğini savunur.[12] Psi-

3 Richards, "Forgiveness", s. 79.

4 Wilson, "Why Forgiveness Requires Repentance", s. 534-35.

5 Mesela bkz. Derrida, Cosmopolitanism and Forgiveness, s. 42, 49, 50, 51 ve 65.

6 Bkz. Oliver, "Forgiveness and Community" ve Mader, "Fore-given Forgiveness",

7 Pettigrove, "The Foregiveness We Speak", s. 373.

8 *A.g.e.*, s. 387. "'Seni affediyorum' dediğimizde birden fazla faaliyet sürdürme ve [bu faaliyetlerin] birbiriyle çelişen af ideallerini yansıtıyor y a da yaratıyor ihtimalimiz var. Ockham'ın bıçağının bizim için tüm 'Seni affediyorum' sözcelemlerinde icra edilen ortak bir edimsöz edim oyması gerekmiyor" demesine rağmen bu konumu alıyor. *A.g.e.*, s. 386.

9 Bkz. Bernstein, "Conscience and Transgression."

10 Arendt, *The Human Condition*, s. 237.

11 *A.g.e.*

12 Bkz. Murphy ve Hampton, *Forgiveness and Mercy*, Calhoun, "Changing One's Heart", Harvey,

kologlar birçok birbiriyle zıt af modelleri ve programları sunar, hatta tıp araştırmacıları ise kardiyovasküler faydaları yüzünden affetmeyi savunur.[13]

Daha önce tartıştığım, arkadaşıma verdiğim randevuyu kaçırma örneğine dönelim. Arkadaşım sonunda beni "affettiğini" söyleyebilir ve başka bir randevu ayarlamaya istekli olabilir, yine de daha önce onu hayal kırıklığına uğrattığım düşünülürse sözümü tutup tutmayacağımı merak edecektir. En ufak bir şüphe izine kalbinde yer açtıysa, affı bir bakıma samimiyetsiz olmaz mı? Arkadaşım, ben randevumuza bir dakika geç geldiğimde, daha önceki suçumu hatırladığından kaygıdan spazm geçirir gibi oluyorsa, ilişkimiz açısından önemsiz bulsa bile bu duyguları benim affedilmediğim anlamına mı gelir? Bu genel soru ilişkimizi anlama açısından manasız ve çok ham. Benzer şekilde, ahlâki nedenlerle bir kişinin benim affımı hak ettiğini düşünebilirim; onunla uzlaştıktan yıllar sonra yer yer hayal kırıklığımı ve öfkemi bastıramayabilirim. Bu durum onu affetmediğim anlamına mı gelir? Daha çok ayrıntıya yer veren bir öğretinin, durumu daha iyi anlamlandıracağına inanıyorum.

Özür gibi af kavramları da, sanki farklı farklı inanç, yargı, duygu ve edimin birbiriyle ilişkili kavramları için gevşek bir biraradalık öngörüyor. Bu bir araya geliş; acı, öfke, dargınlığın üstesinden gelmek; güven, merhamet ya da sevgi yenilemek ya da cezadan ya da kefaret arzusundan kaçınmak olabilir.[14] Belirli durumlarda hepsi, bazen de bunlardan sadece biri olabilir. Belki bana olan borcunuzu silerek ya da size karşı "acı duygularımı" bir kenara bırakmam şartıyla bana parayı ödemenizi isteyerek sizi affedebilirim. Her iki durumda da bir nevi af vardır. Af edimi, sevgililer, katiller, dullar, ebeveynler ve çocuklar, bürokratlar, savaşan uluslar ya da adı bilinmez gelen geçen arasında gerçekleşebilir. Af bazen yüksek mevki sahiplerinin sergilediği cafcaflı gösterilerle ifade edilebilir, bazen de onu bir gülümsemede, bir kafayı eğme hareketinde ya da el sallayışında görebiliriz. Mağdurun ve failin temel benlik değeri affa dayanabilir ve gruplar arasında af, en çirkin ahlâki suçları engelleme gücüne sahip olabilir. Bunun yanı sıra, af toplum içerisinde sevimsiz bir anın etkisini yok etmek için verilen bir muaşeret refleksinden ibaret de olabilir. Bu yüzden, af çok anlama gelebilir.

"Forgiveness as an Obligation of the Moral Life" ve Narayan, "Forgiveness, Moral Reassessment and Reconciliation."

13 Bkz. Fred Luskin, *Forgive for Good: A Proven Prescription for Health and Happiness*, Harper Collins, New York, 2001 ve Redford Williams, *Anger Kills: Seventeen Strategies for Controlling the Hostility that Can Harm Your Health*, Harper Collins, New York, 1998.

14 Bkz. Murphy, *Forgiveness and Mercy*.

Burada göstermeye çalıştığım –özürlerde de olduğu gibi– affın farklı veçhelerini farklı bağlamlarda değerlendirip vurgulayabileceğimiz. İlginç bir af teorisi bu anlam ayrımlarını açıklayacaktır. Özürlerde söz konusu olduğu gibi, affın çeşitli öğeleri analiz edilebilir ve "kategorik af"a benzer bir şey oluşturmak için gereken uygun derecelerde her kriteri yerine getiren model örnekler üzerine düşünülebilir. Affın sadece bir iki öğesinin bizim için önemli olduğu birçok an yaşarız ve tüm kriterleri yerine getirmeyen bir edimin af edimi olamayacağını iddia etmek o kadar yardımcı olacak gibi görünmez.

Kültürlerin özürlerin farklı veçhelerine vurgu yaptığı gibi, farklı farklı gelenekler affa farklı nedenlerle değer verir. Achilles, Agamemnon'un Briseis'i almasıyla ilgili "düşmanlığımız son buldu" ve "tüm hıncımız adına geride kalanı geride bırakmamız ve kalbimizi koşullar gereği dizginlememiz gerek" der. Bu sözler bize yarım ağız söylenmiş gibi gelebilir. Ancak bu, Antik Yunan kralı ve en iyi savaşçısı arasındaki uzlaşma anı olma amacına hizmet etmiştir.[15] Budizm, kişinin iç huzurunu ve zihninin asaletini yıkacak zararlı duyguları engellemede affın rolünü vurgular.[16] Ancak Allah "El-Gafur" olarak en son kefareti kabul ederken, Kur'an'da Allah'ın birbirlerini affetme âdeti olanları ödüllendireceği yazar.[17] Hıristiyanlık, af erdemini yüceltir ve İslâmiyet'te olduğu gibi bir Hıristiyan'ın nihai kaderi diğerlerini affetme yeteneğine bağlıdır.[18] Arendt, "insan ilişkileri alanında affın rolünü keşfeden Nazireli İsa'ydı" diyecek kadar ileri gider ve kişilerarası af anlayışını Tanrı'nın insanı affı üzerinde temellendirir.[19] Matta İncili Hıristiyanların affetme yetilerine sınır koymamaları gerektiğini öne sürer: "Bunun üzerine Petrus İsa'ya gelip, "Ya Rab" dedi, "Kardeşim bana karşı kaç kez günah işlerse onu bağışlamalıyım? Yedi kez mi? İsa "Yedi kez değil" dedi. "Yetmiş kere yedi kez derim sana."[20] Bu pasaj Hıristiyanların tövbe etmemiş ve sürekli af dileyen fai-

---

15 Homer, *The Iliad*, 355. Fagles'in çevirisi Achilles'in çelişkisine daha çok dikkat çeker: "Korkuma rağmen yeneceğim içime çöreklenmiş gazap tanrıçasını. Tanrıya öfkemi dizginlemesi için yalvarıyorum." *The Iliad*, (çev.) Fagles, 490.

16 Dalai Lama, *Healing Anger: The Power of Patience from a Buddhist Perspective*, Snow Lion, Ithaca, 1997.

17 Bkz. *Kuran* 42: 37: "Onlar, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar; kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar", 42: 40: "Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah'a aittir" ve 42: 43: "Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir."

18 Bkz. Papa Jean Paul II, *Forgiveness: Thoughts for a Millenium*, Andrews McMeel, Kansas City, 1999; M. M. Adams, "Forgiveness: A Christian Model", *Faith and Philosophy*, c. 8, no. 3, 1991, s. 277-304. Afla ilgili İncil'deki tartışmalar için bkz. Ef. 4: 32, Mat. 18: 34-35, Mar. 11: 25 ve Luk. 23: 34.

19 Arendt, *The Human Condition*, s. 238.

20 Mat. 18: 21-22.

li bile affetmesi gerektiğini gösterirken, Musevilik ancak uygun biçimde tövbe ederse failin affedilmesi gerektiğini buyurur.[21] Bazı gelenekler, affı bir kusur olarak bile görebilir çünkü affedenin kendine saygısı olmadığını, ağır intikam alma gücünden yoksun ya da genel olarak güçsüz olduğunu düşünür. Bu farklılıklar açısından bakıldığında, kültürlerin af âdetlerinde ve ritüellerinde farklı farklı anlamlar bulup vurguladıkları kesin.

Af literatüründeki bazı tartışmalar konuya benim bakış açımdan biraz daha farklı yaklaşıyor. Mesela, teorisyenler genelde ötekini affetmiş kişinin ona ceza vermekten imtina edip etmemesi gerektiğini tartışıyor. Bence mağdur ceza verse bile bazı af öğelerine rastlayabiliriz, mesela mağdur failin nedametinden ya da hâkimin merhametli olunması yönündeki eğiliminden bağımsız, Kantçı ahlâk ilkelerine bağlı olabilir.[22] Failin işlediği suç için cezalandırılmayı hak ettiğini ya da zararın onarılması gerektiğini düşünürken, faille yakın ilişkisini sürdüren bir birey düşünebiliriz. Doğruluk ve uzlaşma davaları genelde affı, yönlendirici bir ilke olarak alıyor. Eşzamanlı olarak, cezalandırıcı adalet uygulamak, gelecek vahşetleri engellemek, istikrarı azamiye çıkarmak için af çıkartmak ve zararın anısını korumak için tarihsel arşiv tutmak da dahil bir dizi amaç ediniyor. Bu birbiriyle çatışacak hedefler affı imkânsızlaştırmıyor ama diğer af öğelerinin göreceli değer ve anlamlarını yakından incelemeyi gerektiriyor.[23]

Bazıları affın, cezalandırma hakkını askıya almamızı gerektirmek yerine, kısasa kısas ya da telafi talebi içermeyen bir sözle ilgili olduğunu iddia ediyor. Pettigrove, "'Sizi bağışlıyorum' dediğimde, ötekinin bana yapmış olduğu şeyi yapmama taahhüdünü vermiş olurum" diye iddia eder. Desmond Tutu, affetmenin "faile kendi para birimi üzerinden ödetme hakkından vazgeçme anlamına geldiğine..." inanır.[24] Ancak kısasa kısas, ceza ve telafi arasındaki çizgiler sık sık bulanıklaşır. Restoranda zor durumda bıraktığım arkadaşımın benimle bir başka yemek randevusu olduğunu ve bir meslektaşına rastladığını düşünün. Bir sohbete dalıyorlar ve arkadaşım buluşmamıza birkaç dakika geç kalacağını fark ediyor. Kendi kendine nasılsa gecikmiş olacağımı, bu yüz-

---

21 Bkz. L. E. Newman, "The Quality of Mercy: On the Duty to Forgive in the Judaic Tradition", *Journal of Religious Ethics*, c. 15, 1987, s. 155-72 ve Neusner, "Repentance in Judaism.

22 Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, Cambridge University Press, New York, 1996, s. 140-45, 168-69; K. D. Moore, *Pardons: Justice, Mercy, and the Public Interest*, Oxford University Press, Oxford, 1989 ve P. Twambley, "Mercy and Forgiveness", *Analysis*, c. 36, 1976, s. 84-90.

23 Bkz. Minow, *Between Vengeance and Forgiveness*, s. 16.

24 Pettigrove, "The Forgiveness We Speak", s. 383. Desmond Tutu, *No Future without Forgiveness*, Random House, New York, 1999, s. 272.

den sohbeti biraz daha uzatabileceğini düşünüyor. Bu arada ben de onu restoranda bekliyorum. İntikam mı almış oldu? Kısasa kısas ve telafinin anlamlarının ödeme üzerinden kurulduğunu göz önünde bulundurursak, bu bir "ödetme" biçimi mi? Bu beni cezalandırmak için kullandığı belli belirsiz bir araç mı, yoksa sadece dakikliğimle ilgili akıllı bir tahmin mi yürüttü? Yemeğe on beş dakika geç geldi, geç kalmasına bir yorum yapılmadı ve ikimiz de akşam boyunca arkadaşlığımızın tadını çıkardık. Alışverişe bir de bu açıdan bakalım: Ona yaptığım haksızlığı hatırladı, bu anı benimle olan alışverişinin bir kısmına yön verdi ve bana karşı olumsuz tavırları sürdüğünden ve benim güvenilirliğim şaibeli olmaya devam ettiğinden bir anlamda (bekleyerek) zarar gördüm. Bu şekilde anlaşıldığında, beni affetti mi affetmedi mi? Böyle bir soruyu o kadar zihin açıcı bulmuyorum çünkü bir af öğretisi içerisinde kişinin açığa çıkmamış öğelerini gerçekleştirememesi, diğer birbiriyle ilişkili anlam biçimlerinden mahrum kaldığı anlamına gelmez.[25] Nasıl bazı özürler gerisindeki çiğnenmiş ahlâki değeri açık açık sayarken bazılarını o kadar açık ifade etmezse, bazı af edimleri de bir ihlâlin açık açık ifade edilmesi olarak anlaşılabilecekken, bazıları da her iki taraf arasında uzlaşmayı vurgulamak için edimin hatalı kısmını en aza indirgeme olarak düşünülebilir. İkincisini değersiz bulup af edimi sınıflandırmasının dışında bırakmaktan ziyade, hem "günahını affediyorum" hem de "kafana takmana değmez" ifadelerini toplumsal âdete uygun farklı anlamlar sunmak olarak değerlendirebiliriz.

Bu yaklaşım, "affedilemez" kavramını anlamaya yardımcı olabilir.[26] Mesela bir suçu affedilemez olarak tarif etmekten bir affetme öğesinin asla karşılanmayacağı inancı anlaşılabilir. Mesela, mağdur suçu asla affetmeyecektir –ya da Soykırım'da söz konusu olduğu gibi affetmemelidir– ya da sonuçlarından kurtulup "iyileşemeyecektir."[27] Beni uzun zaman önce yaralamış

---

25 Pettigrove'nin üstlenici ve tutumcu af öğreticileri burada faydalı olabilir. Üstlenici af mağdurun, öfkeyle hareket etmekten imtina ederken, faile duyduğu bu öfkenin azalmamasına fırsat tanır tutumcu af ise faile karşı düşmanca duyguların azalması gerektiğini iddia eder. "The Forgiveness We Speak", s. 383.

26 Arendt'in düşüncesinin sertliğine bakın: "İnsanların cezalandıramayacaklarını affedememeleri ve affedilemez olanı cezalandıramamaları insan ilişkileri alanında yapısal bir öğe. Kant'tan beri 'kökten kötü' dediğimiz ve alenen nadir feveranlardan birine maruz kalmış bize yöneltildiğinde bile mahiyeti hakkında çok az şey bildiğimiz suçlar için gerçek bir dönüm noktası. Tek bildiğimiz böyle suçları ne cezalandırabileceğimiz ne de affedebileceğimiz ve bu yüzden insan ilişkileri alanını ve insan gücünün olanaklılıklarını aştıkları. Ne zaman görünseler her ikisini de kökten yok ediyorlar. Burada edimin bir başına bizi gücümüzden soyduğu noktada ancak İsa ile birlikte şunları tekrar edebiliyoruz: 'Boynuna değirmen taşı bağlansa ve [taşı] denize atsa onun için daha iyi olurdu.'" *The Human Condition*, s. 241.

27 Bkz. Peter Haas, "Forgiveness, Reconciliation and Jewish Memory after Auschwitz", *After-*

olan kişiyle yakın ve arkadaşça bir ilişki sürdürürken, bir olayı ve bende yarattığı acıyı elbette hatırlayabilirim. Kişi bir zamanlar aldatmış olan eski sevgili ile çeşitli yollardan uzlaşabilir –öfkeyi yenip arkadaşça bir ilişkiye girmek de dahil– ama mağdur edene yeniden duygusal bir ilişkiye girme konusunda asla güvenemez. Bazı açılardan affedebilir ama bazı açılardan affetmez. Yani bir edimi affedilemeyen olarak adlandırdığımızda, bu durum bu iddianın arkasındaki birçok gizil anlamı açıklığa kavuşturabilir çünkü kavuşturmasının kişisel ve politik sonuçları olabilir. Birinin bana karşı işlediği suçun affedilemez olduğunu iddia edersem, bu tutumum bizi birbirimize tamamen yabancılaştırma ve kusurlu bir ilişki kurma çabalarımıza son verme anlamına gelir. Bir öğrenci dersimde kopya çekerse, onu sınıfta bırakabilirim ve dersimi tekrar almasını engelleyebilirim. İlişkimizin bu açıdan sona erdiğine ısrar edebilirim. Ancak bazı koşullar altında onun derse dinleyici olarak gelmesine seve seve izin verebilirim ve onunla felsefe tartışmak benim için çok anlamlı olabilir. Bir bakıma, edimlerini affedilemez bulabilirim ama bu tutumum illa başka bir ilişki türü geliştiremeyeceğimiz anlamına gelmez. Bir fail kendi edimlerini affedilmez olarak tanımlıyorsa, –bu durumda Nazi mimar Albert Speer'in kendisine "hiçbir özür mümkün değil" demesi gibi– bu düşünceleri, kendi suçuna karşı geliştirdiği tutumu kökten biçimlendirebilir. Böyle bir tutum faili uzlaşmanın gereksiz olduğu fikrine vardırabilir ve tüm iyileştirici eylemlerden geri çekileceği bir özre zemin sağlayabilir.[28]

Affa bu gözle bakmak sadece kimin ya da neyin affedilemez değil, affedilebilir olduğunu da açığa çıkarır. Hem analitik hem Kıta Felsefesi gelenekleri, af ve merhametin sadece fail özür diledikten ve nedamet getirdikten sonra ahlâken meşrulaştırılabileceğini iddia eder. Mesela, Levinas "suçlu taraf mağduru yatıştırmaya çalışmamışsa kimsenin fail ondan kendisini affetmesini dilemediği sürece affedemeyeceğini" iddia eder.[29] Aurel Kolnai nedametsiz affın suça iştirak etmeye götüreceğini söyler; Murphy, nedamet etmemişi vakitsiz affetmenin kendini küçük düşürmeye ve özsaygı noksanlığına neden olduğunu iddia eder ve Novits çabuk affedenlerin "kendi değerlerini bilemediklerini ve kendi proje ve görevlerini yeterince ciddiye alamadıklarını" düşünür.[30] Özür

Words: Post-Holocaust Struggles with Forgiveness, Reconciliation, Justice, University of Washington Press, Seattle, 2004.

28 Minow, *Between Vengeance and Forgiveness*, s. 116.

29 Levinas, "Toward the Other", s. 19.

30 Kolnai, "Forgiveness", Murphy and Hampton, *Forgiveness and Mercy*, c. 17-18 ve Novitz, "Forgiveness and Self-Respect", s. 299. Ayrıca bkz. Murphy, *Forgiveness and Mercy*. Pettigrove özür dileyici olmayanı affetmenin mümkün olduğunu ve buna izin verilebileceğini iddia ediyor. "Una-

anlamları anlayışım, meseleleri daha da karmaşıklaştırıyormuş gibi görünüyor çünkü kişinin özür dileyip dilemediğine karşıt ikilikler üzerinden karar vermenin yanıltıcı olabileceğini gördük. Belli özür dileyicilik anlamlarının belli yoğunluk dereceleriyle üretilmeleri daha muhtemeldir. Bu yüzden, özürlerin affın zorunlu koşulu olduğu iddiaları, affı meşrulaştırmada özrün iletmesi gereken anlam tiplerini tartışmalıdır. Böyle bir analizin özür dileyici anlam çeşitlerini af koşullarıyla nasıl bağladığını açıklaması gerekecektir. Alışverişi gösteren bağlamla ilgili çetrefil noktalar da belirli bir özür ile af edimi arasındaki ilişkiler hakkındaki düşünceleri daha da zorlaştıracaktır.

Failden gelen özür, mağdurun onu affetmesi için ahlâki ödev anlamına gelen bir imkân sunduğundan, özürlerin affın sadece zorunlu değil aynı zamanda yeterli koşulu olup olmadığını sorduğumuzda kafamızda daha da çok soru uyanacaktır.[31] Diğer bir deyişle, fail düzgün özür dilerse, mağdurun faile af *borcu* mu oluyor? Sanki ahlâk ekonomisinde denge tersyüz olmuş ve şimdi de mağdur faili affederek borcunu silmek zorundaymış gibi, özür dilemiş olanın özür dilenenden affedilme talebi meşru mudur? Affı özür dileme işinden kâr etme yolundan ziyade, bir hediye ya da fuzuli bir hoşgörü edimi olarak mı görmeliyiz? Bu ilişkiyi özrü ne zaman "kabul etmemiz" ve affın eşanlamlısı olarak alıp almamamız gerektiği üzerinden yeniden kurabiliriz. Bu soruna cevap vermeden önce, ne tür özrün ne tür af için koşul yarattığı meselesiyle yeniden karşı karşıya geliyoruz. Böyle bir analizde kavramsal bir düzene ulaşmak külfetli bir proje gibi, kolektif özür ve kolektif af vakalarında bu tür bir işin zorluğu kesinlikle artacaktır.

Özür ve af arasındaki diyalektiği, en erdemli affın özgürce ve mağdurun nedametine bakmaksızın edilen af olduğu iddiasıyla bozmaya çalışanlar oldu. Bu görüşe göre, af edimi hınç ve intikam arzusunu yenme gücüne sahip mağdurun ahlâki metanetine işaret ediyor. Piskopos Butler ve Martin Luther King Jr. sık sık bu konuma örnek gösterilmiştir çünkü ikisi de daha önce Matta İncili'nden daha önce alıntıladığımız öğretileri ve İsa'nın haça gerildiğinde sarf ettiği son sözleri ("Onları affet Baba çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar.*"[32]) kullanmışlardır. Nedametsiz af, suçun göz ardı edildiğini ya da

---

pologetic Forgiveness."

(*) Luk. 23: 34 – ç.n.

31 Krş. H. Rashdall, *A Theory of Good and Evil*, Oxford University Press, Londra, 1924 ve Murphy ve Hampton, *Forgiveness and Mercy* ve D. Heyd, "Beyond the Call of Duty in Kant's Ethics", *Kant-Studien*, c. 71, 1980, s. 308-24.

32 Bkz. Butler, *Fifteen Sermons* ve Martin Luther King, Jr., "Loving Your Enemies", *Strength to Love*, Fortress Press, Philadelphia, 1981, s. 49-50.

mağdurun özgüveninin olmadığını gösterse de, ahlâki saflığı koruma, yüce gönüllü bir merhamet hediyesi sunma ya da diğerlerine barış ve hoşgörü dolu, hınçsız bir hayatla örnek olma arzusunun böyle bir jesti motive ettiğini düşünebiliriz. Affın esasen affedene mi affedilene mi hizmet ettiği konusunda farklı farklı görüşler var. Arendt'e göre af "*yapanın* uğruna *yapılanın* affedildiği bir ilişki"dir.[33] Bu bakış açısı, affı geri dönüş beklentisi olmadan verilen bir "iyi niyet hediyesi" olarak görebilir. Diğerine göre, af kişinin ahlâki karakterini geliştirir, sağaltıcı faydalar sunabilir hatta fizyolojik sağlığa bile iyi gelebilir.[34] Hangi yönelimin gerçek af anlamını ortaya koyduğuna karar vermek değil, her edimi bu ihtimalleri aklımızda bulundurarak değerlendirmeliyiz.

Affı bu şekilde düşünmek akla başka soruları da getiriyor: Eğer suça ilgisiz kalmışsam, affedebilir miyim?[35] Böyle bir jestin benim açımdan muhtemelen pek bir anlamı olmayacaktır ama affedilmiş kişi kendi değerini çiğnediği inancını ifade ederken ve edimlerinin onu benden yabancılaştırmadığını bilmenin kıvancıyla büyük anlamlar çıkarabilir. Benzer şekilde, ölüleri affedebilir miyiz? Böyle bir edimin, ölü için hiçbir şey ifade etmese de, affeden ve affedilenin soyunu devam ettirenler açısından büyük bir değeri olacaktır. Ölünün çocuklarından birinin üstüne kalan bir borcu silebilirim ama babasının haksız olduğu yönündeki duygularım değişmeyebilir. Ölüm döşeğindekiler, Mahatma Gandhi'nin denediği gibi, katillerini tam olarak affedebilirler mi? Böyle edimler belli anlam biçimlerini aktarabilir ama diğerlerini değil. Mesela, Gandhi ve suikastçısının ne yaşadığını ya da Gandhi'nin olay sırasında duygularının nasıl geliştiğini asla bilemeyeceğiz. Bu bağlamda, özür anlamlarında olduğu gibi af anlamları da ömrün dışında değerlendirilebilir. Bir zamanlar affetmiş olan ama şimdi hınç duyan ya da bir zamanlar bir edimi affedilemez nitelendirip sonra bazı engelleri aşarak belli açılardan affeden kişiler tahayyül edebiliriz. Kendimi affedebilir miyim? Arendt böyle

---

33 Arendt, *Human Condition*, s. 241.

34 Bkz. Luskin, *Forgive for Good*, Williams, *Anger Kills*, Robert Enright, *Forgiveness Is a Choice: A Step-by-Step Process for Resolving Anger and Restoring Hope*, American Psychological Association, Washington, DC, 2001; Sharon Lamb, "Reasons to Be Cautious about the Use of Forgiveness in Psychotherapy", *Before Giving* ve Roy F. Baumeister, Julie Juola Exline ve Kristin L. Sommer, "The Victim Role, Grudge Theory, and Two Dimensions of Forgiveness", *Dimensions of Forgiveness: Psychological Research and Theological Perspectives*, (yay. haz.) Everett L. Worthington, Jr., Templeton Founation Press, Philadelphia, 1998, s. 79-104.

35 Jeffrie Murphy böyle olmadığını düşünüyor. "Forgiveness and Mercy", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, c. 3, s. 698.

düşünmüyor, Julia Kristeva düşünüyor.[36] Bu soru, kendimi bazı açılardan affedip bazı açılardan affetmememin mantıklı olabileceği özür fırsatları yansıtabilir. Mesela, daha önce yaptığım hatalar için artık kendimden nefret etmiyorum ama yirmi yıl önceki benliğimle ilişkimi onarmaktan bahsetmek tuhaf kaçıyor. Kolektif ve kurumsal affın hassas noktaları göz önünde bulundurulduğunda bu soruları cevaplamak iyice zorlaşıyor. İlerleyen bölümlerde husumet ve kolektif af sorunlarıyla kolektif özür tartışmalarını eşleştirebilmemizi umuyorum. Levinas'ın öğütlediği üzere, "kimse, Tanrı bile, kurbanla yer değiştiremez."[37]

Bu tip meseleler bizi şimdiye kadar değinmediğim özür anlamlarıyla ilgili bir soruyla baş başa bırakıyor. Af ya da özür kabulü özrün anlamını nasıl değiştirir? Özrün kabulü, içeriği ya da samimiyetinden bağımsız, elbette anlamını değiştirir. Bu durumdan daha önce bir nevi diyalektik ya da "geri bildirim" anlamı olarak bahsetmiştim. Mağdurlar, en düzgün özürleri bile reddedebilir ve bu cevabın özrün anlamı açısından ciddi sonuçları olabilir. Edimlerimden mağdur olmuş kimse, özür sözlerimi dinlemeyi reddeder ya da onarım çabalarımı geri çevirirse, açığa çıkmamış anlamın bir kısmı fark edilmeyecektir. Mesela, arkadaşça ilişkimizi yenileme fırsatımız olmayacaktır. Bu yüzden, özrümün benim için dönüştürücü bir anlamı olsa da, ölüden dilenen özürde olduğu gibi sağır kulaklardan içeri sızamayacaktır. Mağdurun affetmeyi reddetmesi de benim açımdan, pişmanlık gibi, çeşitli anlam biçimlerini şiddetlendirebilir. Kaba bir ret mağdurun çiğnenmiş değerinin kutsallığını ya da ihlâl edilemezliğini de onaylayabilir. Tam tersine, mağdur özrü minnettarlıkla kabul ediyorsa, anlamını genişletme ve çok katmanlılaştırma gücü vardır. Özür evliliği kurtaran bir afla sonuçlanıyorsa, anlamının bütün ilişkinin içerisine nüfuz edip, belirsiz bir zaman boyunca genişlediğini düşünebiliriz. Özürlerde gördüğümüz gibi af edimlerine verilen cevaplar da muğlak görünebilir. Muhatabımız karşı özürle, karşı af ifadesiyle, teşekkür jestiyle ya da bu tip alışverişlerde yaygın olan tuhaflıkları yayan hamle dizileriyle karşılık verebilir. Bu alışverişler, hem özürün de hem affın birçok anlamının fail kadar mağdur için de önem taşıdığının altını çizer.

---

36 Arendt, *The Human Condition*, s. 237, 243; Julia Kristeva, *Black Sun: Depression and Melancholy*, (çev.) Leon Roudiez, Columbia University Press, New York, 1987, s. 216.

37 Emmanuel Levinas, *Difficult Freedom: Essays on Judaism*, (çev.) Sean Hand, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1997, s. 20.

YEDİNCİ BÖLÜM

Özür Çeşitleri

Önceki tartışmaların gösterdiği üzere, özürler sosyal alışverişleri bulanıklaştırıyor gibi görünüyor. Özürlerin zaman içerisinde ve kültürlerarası hatırı sayılır derecede çeşitlilik kazanabilmesi, meseleleri daha da karmaşıklaştırıyor. Özürlere baktığımda, onların karşılıklı ilişki içerisindeki anlamlardan gevşek bir kümelenme oluşturduğunu söyleyebilirim. Bu kümelenmedeki önemli yıldızları soyutlayıp incelediğimizde, onları daha anlaşılır bir anlam ufku içerisinden yeniden yapılandırmayı faydalı bulabiliriz. Şimdi özür dileyici anlamları daha kolay tespit edilebilecek çeşitler halinde yeniden gruplandırmayı ve farklı bir düzenleme getirmeyi öneriyorum. Eğer özürlerin anlamlarının yapısını sökersem, ardından gelecek şeyin biraz da bu yapıyı yeniden kurma çabası olduğunu düşünebiliriz.

Benim teorime göre özürler tekil anlamların açığa çıkmamış sonsuz bir çeşitlemesini temsil eder. Her çeşidi sınıflandırmak mümkün olmayacaktır. Bunun yerine önceden tartıştığımız, terimlerinin dizgesiyle uğraşmanın daha kolay olduğu meselelerin bazılarını sentezleyebilme ümidiyle, daha sık karşılaşılan türlerin bir kısmını sayacağım. Bu terimlerin yardımcı olacağını ve bu yöntemin gerekli kolaylaştırmaları desteklediğini umuyorum.

KATEGORİK ÖZÜR

En vurgulu ve çeşitler arasında en resmi olduğunu, en titiz biçimde ele alınması gerektiğini düşündüğüm Kategorik Özür ile başlayabiliriz. Kategorik özürden kural koyma yoluyla koşulları belirlenmiş anlamların bazı tiplerini

ileten özrü anlıyoruz. Gerekli ret koşullarına dayanıp tüm muhtemel nüanslara girmeden, belirli kategorik özürleri birbirinden ayırarak şu genel hatları çizmeyi öneriyorum:

1. Desteklenmiş Olgu Arşivi: Kategorik bir özür, suç açısından önemli olayların ayrıntılı olgusal arşivini destekleyecektir. Mağdur, fail ve bazen toplum, olan biten üzerine anlaşmaya varacaktır. Taraflar bu tip önemli olayların nedenleri hakkında da anlaşacak, böylece suçun gerçekleştiği bağlamın ilgili veçheleri için ortak bir anlayış geliştireceklerdir. Arşiv, olaylar için genel ve muğlak tasvirler sunmaktansa ("Kötü davrandım"), ihlâlleri yargılamak üzere tüm somut olguları şeffafça gösterecektir. Böyle bir arşiv, bu tip bir bilginin gerekli olduğuna karar verilirse, genelde özür dileyenin suç sırasındaki zihinsel durumları hakkındaki dürüst ifadeleri, mesela failin suç işlerkenki niyetlerini tarif etmesi gibi, kapsayacaktır.

2. Sorumluluğun Kabulü: Fail, yakın nedensellik kavramlarına göre, nedensel ahlâki sorumluluğu ve söz konusu suçu kabul eder. Bu edimi suç için merhamet ifade etmekten ya da suçu kaza olarak ya da kasıtsız göstermekten ayırabiliriz.

3. Uygun Husumet Konumu: Kategorik özür dileyen, sorumluluğu kabul etmek için gerekli husumete sahip olacaktır. Fail zarar için yakın sorumluluğu kabul edebilir ve edecektir. (Bir vekil ya da başka bir üçüncü taraf yerine) işbu tarif edilmiş özür dileme işini üstüne alır.

4. Her Zararın Tanımı: Fail her zararı tanımlayacak, birçok zararı tek bir zarar olarak genellememeye ya da daha düşük seviye bir suçla ya da "yanlış yanlış"la eşleştirmemeye dikkat edecektir.

5. Her Zararın Gerisindeki Ahlâk İlkelerinin Tanımı: Fail her zararın gerisindeki ahlâk ilkelerini, bu zararların her birinin kendine özgülüğünü uygun seviyede tanıyacak, böylece alışverişte söz konusu değerleri açıklığa kavuşturmuş olacak.

6. Her Zararın Gerisindeki Ahlâki İlkelere Ortak Bağlılık: Fail bu zararların gerisindeki ahlâk ilkelerine (yine her birinin kendine özgülüğünü uygun seviyede tanımak kaydıyla) bağlı olacak, söz konusu değeri savunacak ve mağdurun özür dileyenin bu değeri çiğnemesinden rencide olmasını haklı bulacaktır. "Hatalıydım" cümlesi, anlamı, geleneksel olarak tercih edilen "Esef duydum" sözünden daha iyi taşıyacaktır çünkü birincisi hata için kişisel sorumluluk alırken ikincisi bir merhamet ifadesi ya da olayların gidişatından duyulan memnuniyetsizlik dışında bir anlam aktarmaz.

7. Mağduru Ahlâki Muhatap Olarak Tanımak: Fail bu süreç içerisin-

de mağduru ahlâki muhatap olarak tanımaya ve ona bu şekilde davranmaya başlar. Böylece fail mağdura ahlâki tartışmaya girmeye değer, ahlâki bir aktör olarak davranır ve mağdurun onurunu, insanlığını ya da kendi amaçlarının peşine düşme hakkını göz ardı edebileceği inancını bir kenara bırakır.

8. Kategorik Pişmanlık: Fail söz konusu edimlerinden kategorik olarak pişmanlık duyar, yani sonuçlarını geri almak istediği bir hata yapmış olduğuna inanır. Bu durumu kişinin kendi kararlarını desteklemeye devam ettiği ve edimlerinin sonuçlarının meşrulaştırılabilir olduğunu düşündüğü durumdan ayırabiliriz.

9. Özür İcrası: Fail, nedametini kendine saklamak ya da bir hâkim veya bir ruhban sınıfı üyesiyle paylaşmak yerine, mağdurdan özür diler. Mağduru ahlâki muhatap alarak, özrü ona sunar. Kategorik bir özür için gereken içeriği açık açık ifade eder. Özür mağdura ulaşır. Mağdur, failin özrü sadece mağdura mı yoksa daha geniş bir topluluğa mı sunacağı konusunu tek başına ve makul biçimde muhakeme edebilir. Özrün yazılı mı dileneceği yoksa mağdura mı danışılacağı yine mağdurun makul muhakemesine bağlıdır.

10. Kendini Düzeltme/Reform ve Çare: Özür dileyen kendini düzeltecek ve hayatı boyunca bu suçu işlemekten imtina edecek, bu fırsatlara ve ayartılmaya direnerek özrüne bağlılığını gösterecektir. Yani kategorik bir özür, mağdura acısının nedenini ayrıştırıp, uğradığı haksızlık için suçu taksim etme ve failin suçu bir daha işlemeyeceği sözüne bir parça güvenebilme fırsatı sağlar. Özür dileyen, haksız ve orantısız bulduğu cezalara itiraz edebilse de, suçlarına getirilen yaptırımları kabul eder. Fail, neden olduğu zarar için pratik sorumluluk alır, eşdeğer çare ve diğer eşölçülemez çare biçimlerini olabildiğince sağlar. Fail, orantılı miktarda çare sunar ama mağdurdan gelen makul ya da uygun olmaktan uzak beklentileri ve aşırı talepleri karşılamak zorunda değildir. Kültürel uygulamaları düşündüğümde, belirlenecek makul ve uygun olmayan taleplerin ne olduğu sorusunu bir yana bırakıyorum ama böyle soruların çoğu zaman tartışma konusu olacağını kabul ediyorum.

11. Özür Dilerken Beslenen Niyetler: Bir özrün kategorik olabilmesi için belirli zihinsel durumlarının da mevcut olması gerekir. Özür dileyen, salt kendi çıkarına hizmet eden amaçlardan ziyade, mağdurun esenliğini sağlamak ve çiğnenmiş değeri olumlamak için özür dileme niyetini taşımalıdır.

12. Duygular: Özür dileyen, verdiği zarar sonucunda uygun yoğunlukta ve uygun süre içerisinde üzüntü ve suçluluğun yanı sıra mağdura empati ve merhamet de duyacaktır. Uygun niceliksel ve niteliksel duygu bileşenleri ve

kültürel pratiklerle bireysel beklentiler göz önüne alındığında, kategorik özürlerin nasıl belirlenecekleri hakkındaki soruları sonraya bırakıyorum.

Yukarıdakileri özür dileyici anlam için bir nevi kıyas olarak koydum. Standartları yukarı çekebilir ya da aşağı indirebilirdim ama bu kriterlerin özür olarak sınıflandırılabilecek herhangi bir şeyin "en küçük ortak bölen"ini değil de, Iris Murdoch'un deyişiyle pratiğin "en yüksek tezahür"ünü yakaladığını görüyorum.[1] Kategorik özürler, bu şekilde anlaşıldığında dinî gelenekler içerisindeki esnemeyen tövbe anlayışlarını hatırlatan ve failin bir nevi dönüşümüne işaret eden zorlu ahlâk edimleridir. Özürlerin ne zaman bu standardı karşılayamadıklarını kavramalı ve tam anlamlarını kavramaya çalışmalı ya da onları tam kategorik olarak nitelendirmemeliyiz. Bu dediklerim, tüm özürlerin kategorik olması gerektiği ya da tüm kategorik olmayan özürlerin anlamsız olduğu anlamına gelmiyor. Kategorik özür, sadece böyle anlamların olası düzenlemesini sunuyor.

Bir bakıma, kategorik özürlerin standartlarını nereye koyduğumuz, bir standardımız olması kadar önemli değil. Her şeyden önce bir standartla onun zıddı belirli örnekleri ölçebiliriz. Tüm zararlar kategorik özür gerektirmez, koşullara bağlı belli bir dereceye kadar özür dileyici anlamların peşine düşebiliriz. Kategorik özür öğeleri çoklu ve bazen birbirinden ayrı anlamlar içerir, biz de o anlamlardan sadece ya da öncelikli olarak biriyle ilgileniriz. Eğer biri ayağımın üstüne basıyorsa, verilen zararın kasıtlı olmadığını aktaran bir ifadeyle yetinebilir. Eğer biri arabamda bir çukur açarsa, tamir masrafını üstlenme sözünü gerçekleştirilmesinden fazlasını bekleyebilirim. Bu saydıklarım, kültürel açıdan farklı özür anlayışları için de geçerlidir. Bazı gruplar, özürlerin farklı veçhelerini vurgular. Mesela fail pişmanmış gibi görünse ve suçu kabullenmese de, bir özür yeterli bulunabilir. Esas ilgilendiğim nokta, böyle alışverişlerin bir özür ya da onun tercümesi olarak algılanıp algılanamayacağı değil, arzuladığım böyle iddiaların nasıl bir anlam taşıdığını ya da henüz açığa çıkmamış önemli bir içeriği nasıl göz ardı ettiğini deşifre etmek. Bunun üzerine arzuladığımız özür dileyici anlamları, aldığımız özürlerle daha iyi karşılaştırabiliriz.

Papa XVI. Benedictus'un Regensburg Üniversitesi'ndeki tartışma yaratan sözlerinden sonra verdiği beyanı hatırlayın. Birçok kişi bu beyanların İslâmiyet'i aşağıladığı yorumunu yapmıştı ve Papa özür dileyene kadar Hıristiyanlara karşı şiddet seferleri yürüteceklerine ant içmişlerdi. Vatikan ve Papa

---

1 Iris Murdoch, "The Sublime and the Good", *Existentialists and Mystics: Writings on Philosophy and Literature*, (yay. haz.) Peter Conradi, Penguin, 1997, New York, 206. Pettigrove af örneklerini bu koşullara uyguluyor. "The Forgiveness We Speak", s. 373.

özre benzer beyanlarda bulundu. Bazıları bu özürlerden memnun kaldı. Diğerleri kalmadı. Bir an memnun olanlar sonra fikrini değiştirdi, Papa'nın beyanlarının uygun özür olmadığına karar verdi. Faydalı olabilecek sorular sorulmadı. Mağdur olanlar ne tip bir özür bekliyordu? Mağdur olanlar arzuladıkları özür tipi konusunda hem fikir miydi? Papa mı yeterli özür sunmuyordu, Müslümanlar mı çok fazla şey bekliyordu? Kafa karışıklığı şiddeti besledi. Eğer taraflardan biri özür için belli bir standart belirleseydi, daha verimli bir diyalog oluşturulabilirdi. İlgili aktörler, bunun üzerine, olayları açıklığa kavuşturabilir, suçu gereken yere atfedebilir, değerleri tartışabilir ya da olumlayabilir ya da değişiklik önerebilirdi. Belki Papa kategorik bir özür dilemeyi reddederdi çünkü ahlâken hatalı olduğunu düşünmezdi. Belki bazı Müslüman liderler kategorik özür dışında bir şey isterdi. Belki bazıları Papa İslâmiyet'e ihtida edene kadar rahat etmezdi. Ancak onlar ortak bir özür dili konuşana kadar, diyalog bir tarafın "Esef duydum" diğerinin "Hayır, duymadın" dediği çocuksu bir alışverişle sınırlı kalabilir. Ne kadar kesinlikten uzak olursa olsun, bu kural koyucu kategorik özür kavramı en azından tartışmaların yürütülebileceği ortak bir dil sağlıyor.

Bunu söyledikten sonra, kategorik özürlerle ilgili daha çok gözlem yapabiliriz. Katılıkları düşünülürse, kategorik özürler resmi bağlamlarda ya da ciddi suçlara karşılık en uygun özür tipi olabilir. Taraflar, gayri resmi alışverişlerle daha iyi düzenlemeler yapabilir; bireyler standartlarını her zaman amaçlarına uydurabilir. Kategorik özürlerin önceki tarifi, ortaya atılmış birçok sorunun ucunu açık bırakıyor. Mesela, üç soruya bakın: Ne kadar duygu gerekli, bu duyguların gerekli yoğunluğu ve süresi ne kadar ve bunların miktarını nasıl ölçeceğiz? Her muhtemel suç tipi için onarım programları sağlamadığımdan, tarafları böyle inatçı sorular üzerinde geleneklerine ve hassasiyetlerine göre mutabakata varmaya bırakıyorum. Tutarlı biçimde zarar için suçu üzerimize almadığımız sürece kaza için kategorik olarak özür dileyemeyeceğimize dikkat edin. Gerisindeki çiğnenmiş değerler hakkındaki anlaşmazlıklar da kategorik özürleri engelleyecektir. Onları ahlâki muhatap almadığımız sürece çocuklardan, hayvanlardan ya da ruhsuz nesnelerden kategorik olarak özür dileyemeyiz. Daha önce tartıştığım nedenlerle mağdurun ya da failin ölümü, son derece istisnai vakalar hariç kategorik özür ihtimalini ortadan kaldırır. Ölüm döşeği özürleri muhtemelen failin kendini düzelttiğini göstermesini ya da önerdiği çareyi tamamlamasını önleyecektir.

Katlanma, kendini düzeltme ve çare, fail için süregiden bir ödev olduğundan, sunduğu anki kategorik özrün standardına göre nedametini ölçüp

son sözü söyleyemeyiz, ancak tüm hayatına baktıktan sonra karar verebiliriz. Bir jesti ya da ritüeli anında "kategorik olarak özür dilendi" diye açıklayamadığımızdan bu durum bir problem teşkil ediyor ve geriye yapacak çok iş kalıyor. Bu ilan etme aşamasında özürleri bir nevi söz olarak alabiliriz. Kategorik bir özür verdiği sözleri tutar, bu yüzden jesti, fail kendini düzeltmeden ve çare bulmadan önceki "vaat içeren kategorik özür" olarak görebiliriz. Eğer fail hayat boyu kendini düzeltme ve çare bulma sözünü tutmazsa, jesti kategorik özür seviyesine yükselemeyecektir. Kategorik özürler genelde sürmekte olan işlerdir, bu yüzden en örnek özürlere bile, dar anlamıyla, yaşayanlar arasında edilen vaat içeren kategorik özür olarak bakabiliriz. Bazıları edildiği an bir özrün özür olup olmadığına nihai biçimde karar veremememizin ayrıntıda kaldığını düşünecektir. Bir nedamet jestinden anında ve nihai bir minnettarlık beklesek de, kategorik özürler hem failin hem mağdurun sabrını gerektirir. Özürleri vaktinden erken yargılama isteklerine şüpheyle bakmalı ve bu tip aceleci çabaların gerisindeki saikları iyice incelemeliyiz. Olayı "arkalarında bırakmaya" çalıştıklarından, alışverişi basite indirgeyen faillere özellikle dikkat etmeliyiz.

Buna ek olarak, vaat içeren kategorik özürler mağdurların belli af biçimleriyle karşılık verme (affın da çeşitli biçimlerde belirdiğini hatırlayın) ihtimallerini artırsa da, böyle bir özür almak mağdurun faili illa affettiği anlamına gelmez. Ancak İbn Meymun'a göre mütedeyyin bir Musevi'nin aldığı özür, sabır edimleriyle desteklenmiş vaat içeren bir kategorik özür olsa bile, kişi faili affetmelidir. Bazı Hıristiyanların da benzer görüşleri vardır.

Taraflar, aradıkları özür dileyici anlamı, duruma ve isteklerine uyarlayarak, kategorik özrün sunduğu standartların dışına çıkma konusunda uzlaşabilir. Kategorik özür almak için verdiğimiz yazının ardından gelen jestin fazlasıyla prova edilmiş olduğunu görünce endişelenebiliriz. Niyetlerini ve kendi jestini ne derinlikte kavradığını sorgulayabiliriz. Bazı vakalarda, yazıdan ayrılmak son derece önemli olabilir. Eğer fail duygularını ifade etmede çok zorlanıyorsa, mağdur bu tuhaflığı hoş karşılayabilir ve kategorik özür dışında bir şeyi de yeterli bulabilir. Yine amaç her özür dileyici anlam ifadesinin kategorik özür öğesini karşılaması değildir. İyinin düşmanını en iyi ilan etme ya da "kusurlu" özürlerin zorunlu olarak şu ya da bu şekilde eksik olduğunu öne sürme niyetinde de değilim. Bunun yerine kategorik özrü tüm özür dileyici ifadeleri ona dayanarak yorumlayabileceğimiz ve karşılaştırabileceğimiz bir ölçüt olarak yorumlamalıyız.

MUĞLAK ÖZÜR

Kategorik olmayan bazı özürler açık ve önemli bir anlam sunar, diğerleri tam bir saçmalıktır sanki. Atıfta bulunurken kolaylık olsun diye, bir iki kategorik olmayan özür örneği daha sınıflandıracağım. En yaygın olan biçimi "Muğlak Özür" diye adlandırabiliriz. Burada kastettiğim, bağımsız "özür dilerim", "esef duydum" iddiaları ya da buna benzer kısa versiyonlardır. Bu vakalarda özrün anlamı mağdur için hemen hemen hiç açık olmayabilir –konuşmacının bu sözlerle neyi kastettiğini anlamayabilir–. Papa'nın Regensburg konuşmasından sonra iki kelimelik bir beyan yayınladığını düşünün: "Esef duydum." Bizi anlamını tahmin etmeye zorluyor. Kabahatini kabul ediyor mu? Ediyorsa tam olarak ne için? O zaman neden bu kusur? Tartışmalı pasajlara hiç atıfta bulunuyor mu? Belki de konuşmasının tercümesini kötü bulduğu için özür diliyor ve iddialarına inanmaya devam ediyor. Dedikleri, cahil bağnazlar olarak gördüğü insanlar tarafından yanlış yorumlandığı için mi "esef" duyuyor, bu yüzden iddiası "Böylesine cahil ve şiddet yanlısı olmalarından esef duyuyorum" şeklinde bir hakarete mi dönüşüyor? Gelecekte bu tip iddialardan imtina etmeyi mi planlıyor, durumu düzeltmeyi amaçlıyor mu? Bu soruların ve sözlerinin anlamı ile ilgili başka birçok sorunun cevabını bilemeyeceğiz. Yer yer bu tür yoğun muğlaklıklarla karşılaşırız ama sadece bu tip birkaç soru, özrün anlamının temel sorunlarda yetersiz kaldığını göstermeye yeter. Tüm kitap boyunca bu konuda çok sayıda örnek verdim. Daha sonra gözden geçireceğim üzere muğlak özürlerin kendine has bir yeri var. Mesela, siyasi liderlik, sağduyuyu şekillendirmek ya da vatandaşları harekete geçirmek için hassas bir araç olan özürlerde yer yer çift anlamlılığı dışlamadan muğlaklığa başvurmayı gerektirebilir. Ancak, muğlaklıklarını bir kez fark ettik mi değerleri büyük ihtimalle düşer.

MERHAMET İFADESİ

Merhamet İfadesi'ni artık Nedensel Ahlâki Sorumluluk Olmaksızın Merhamet İfadesi ve Meşru Merhamet İfadesi diye ikiye ayırarak tanımlayabiliriz. Her iki merhamet ifadesi de kabahati kabul etmez, onun yerine teselli ve merhamet eder. Bunu bir "merhamet özrü" diye adlandırmamış olmama dikkat edin çünkü önceden uzun uzadıya tartışılan merhametin, nedensel sorumluluğun ve suçluluğun birbirine karıştırılmasını istemiyorum.

Nedensel ahlâki sorumluluk olmaksızın merhamet ifadeleri, "Büyükannenizin vefatından esef duydum" gibi, konuşmacının zarar için herhangi bir nedensel ahlâki sorumluluk taşıdığını göstermeden teselli eder. Konuşma-

cı söz konusu zarara neden olduğunu kabul etmez. Bu tip diğer örnekler konuşmacıların neden olduğu kaza sonucu zararlarda merhamet ifade eder, mesela iki kişi kimsenin suçlu olmadığı bir trafik kazası geçirmiştir ve hasarlardan ötürü birbirlerini teselli etmek isterler. Böyle bir örnek, size *kaza eseri* çarparak hasara neden olduğum iddiasını olay için *suçlanmayı* hak ettiğimi iddia ederek nedensel ahlâki sorumluluğu üstüme almamdan ayırmam gerektiğini gösterir. Böyle bir durumda merhamet ifade etmenin yanı sıra "esef duydum" demek de zarar gören tarafa ona zarar verme niyetinde olmadığımı açıklamada önemli bir işlev görebilir.

Meşru merhamet ifadeleri mağdura merhamet anlamı aktarır ve zarar için nedensel sorumluluğun bir bölümünü üzerine alır ama bu zarar söz konusu olduğunda meşruiyeti konusunda diretir. Bir hâkimin bir anneyi hapsettiği için esef duyduğunu düşünün ama mahkûmun cezayı hak ettiğini düşünüyor. Hâkim, hapis cezası için sorumluluğun bir kısmını üzerine alıyor ve kararının arkasında durmaya devam ediyor ama mahkûmun insanlığını ve bahtsızlığını tanıyarak merhamet ediyor. Konuşmacının edimlerinin meşru olduğuna inanmasının getirdiği muğlaklık göz önünde bulundurulduğunda, "Edimlerim size bu kadar acı verdiği için çok esef duydum" gibi bir beyanı meşru merhamet ifadesi olarak anlayabileceğimize dikkat edin.

Her iki tip merhamet ifadesi de ileriye yönelik ya da geriye yönelik olabilir. Yapmak üzere olduğum bir şey için merhamet ifade edebilirim ("Kaza eseri arabanıza çarpmak üzereyim ama arabamı durduramıyorum. Bundan esef duydum"). Ya da daha önce yaptığım bir şey için merhamet ifade edebilirim ("size kaza eseri çarptığım için esef duydum" ya da "Ülkenize atom bombası attığım için esef duydum ama mevcut en iyi seçeneğim buydu"). Her iki merhamet ifadesinde de konuşmacı kendini herhangi bir çözüm bulmaya ya da kendini düzeltmeye adamak zorunda değildir. Yas tutan bir toruna bir yas hediyesi, mesela çiçek, verebilirim, hâkim mahkûma zamanını verimli geçirmesi için en sevdiği kitaplardan birkaçını yollayabilir ama böyle jestlerin genelde bir telafi biçiminden ziyade bir nevi hediye olduğunu düşünürüz. Ortada bir borç olduğunu düşünmeyiz. Benzer şekilde, yanlış bir şey yapmamışsam, kendimi düzeltmem için bir neden yoktur. Bu nedenle, her merhamet ifadesine ihtiyatlı yaklaşmalıyız. Kategorik özürler söz konusu olduğunda, failin zarara sebep olduğunu ve yeniden bu suçu işlemekten imtina etmesi gerektiğini biliriz. Bunun üzerine çektiğimiz acının sebebini tanıyabiliriz ve failin bu suçu bir daha işlemeyeceğine güvenebiliriz. Büyükannenizin ölmesinden esef duyarım ama katili hâlâ kaçak dolaşıyor olabilir. Size ancak ülkeni-

zi bombaladıktan sonra merhamet duyuyorsam, edimimi tekrarlamama taahhüdü vermem. Bir merhamet ifadesi, tek başına mağdurla fail arasındaki çiğnenmiş değeri onarmada pek meşruluk sağlamaz.

Aslında özür dileyenin zarar görmüş kişi bağlamında bazı merhamet türlerini yaşaması için farklı türde merhamet ifadelerinin gerekli olduğuna dikkat etmeliyiz. Gördüğünüz zararın benim sorumluluğum olduğuna ya da meşruluğuna inanmasam da (hüküm veren hâkim örneğinde olduğu gibi), merhametimi ve yardımımı sunarım. Daha önce diğerlerinin merhametini test etme hatta kişide bulunup bulunmadığını tespit etme konusunda gizil zorluklar olduğuna dikkat çekmiştim, bu vakalarda "hangi miktarda" merhametin yeterli olacağını göstermekten bilinçli olarak çekiniyorum. Bunun yerine, böyle bir alışverişin ayırt edici özelliği olarak merhamete yakın bir duygunun mevcudiyetini vurgulamak istiyorum.

Küçük Merhamet İfadelerinin bir altkümesi çok yaygın bir jesti tarif etmede yararlı olabilir. Bu noktada aklıma gelen, bir kişiye önemsiz bir zarar verildiği ya da münasebetsizlik yapıldığı zaman dile getirilen gayri resmi ifadeler. Mesela, kalabalık bir restoranda birine çarptığımızda ya da bir buluşmaya birkaç dakika geç geldiğimizde "özür dilerim" dememiz gibi. Bu tip jestler, karşıdakinin mevcudiyetini tanır ve ona zarar verme amacı gütmediğimi gösterir. Küçük Merhamet İfadeleri genelde muğlak olur. Çarptığım kişi koridorda duruyorsa ya da gelip geçeni umursamıyorsa, yine de küçük bir merhamet gösterebilirim ama bir ölçüde onu suçlarım. Bu tip jestlerin çoğunun içeriğinin üstü örtük kalacaktır ve ses tonundaki oynamalar açıklayıcı olacaktır. Neden olduğum küçük zararın meşru olduğuna inanabilirim. Mesela, ben bir doktorum, biraz acı veren bir aşı yaptığımda birkaç "özür" dileyebilirim. Küçük ve büyük merhamet ifadeleri arasındaki fark her şeyden önce bir derece ve formalite meselesidir ve aralarında net bir ayrım yoktur. Bu yüzden, bir doktor aşı için küçük bir merhamet ifade edebilir ama bir hastasının bacağını kesmek zorunda kalmışsa daha ciddi bir seremoni ifadesi takınabilir. Aynı şekilde, arkadaşınızın akrabasının öldüğünü duyduğunuzda teselli ve duygusal anlayış içermeyen, alelacele bir "esef duydum" kaba bir tepki olacaktır.

DEĞER BEYAN EDEN ÖZÜR

Değer Beyan Eden Özür, esasen konuşmacının değerlerini ifşa etmesine (ya da diğerlerinin edimlerini kınamasına) ve kendini bu ilkeleri yüceltmeye adamasına hizmet eder. Özür dileyen, geçmişteki kabahat için üzerine kişisel sorumluluk almaz, onun yerine başkalarının edimlerinin bir biçimde hatalı olduğunu

iddia eder ve bu tip suçları işlemeyeceğine yemin eder. Hükümet Aborijinleri zorla ülkeden çıkardığı için internet üzerinden verilen dilekçeyle Avustralyalıların "özür dilediğini" hatırlayın. İmzalayanların şu şekilde düşünmesi teşvik ediliyordu: "Bunlar olmamalıydı, bir daha asla olmayacak", "'Oradaydım ve olmasına izin verdim, suçluyum' demek değil" diye tavsiyede bulunuyorlardı.[2] Başka bir deyişle, özür ötekilerin geçmiş edimleri hakkında bir konum alıyor ve gelecekte politikanın hangi doğrultuda ilerlemesi gerektiği ile ilgili fikir beyan ediyor. Uyuşmadığım herhangi bir edim hakkında "bu olmamalıydı, bir daha asla olmayacak" diyebilirim. Buna bariz biçimde suçlanamayacağım uzak geçmiş de dahildir. Papa'nın Haçlılar adına dilediği özür gibi vakalarda, beyan edici bir özür, Kilise'nin tarihiyle yüzleşmesinde geçmiş hatalarını kabul etmesi ve husumetle ilgili sorular güçlük yaratmaya devam etse de bir daha aynı suçları işlememeye yemin etmesi gibi önemli işlevleri yerine getirir.

Beyan edici özür sunanların söz konusu ihlâl için suçu üzerine alıp almayacakları konusunda zor sorular sorulabilir. Bu noktada, Clinton'ın Ruanda Katliamı sırasında ve ertesinde bulunduğu, daha önce tartıştığımız iddialar akla geliyor. Kabahat ile suçlananlar kendi suçlarını kabul etmeyebilir ama yine de çiğnedikleri iddia edilen değeri olumlamak isteyebilirler. Taraflar sorumluluk hakkında tartışırken, değer beyan eden bir özür bu tip durumlarda önemli bir rol oynayabilir. Bu bağlamda, geçmişte yapılan şey için sorumluluğu üzerime almazken, gelecekte böyle bir şey yapmayacağıma dair söz verebilirim. Kişinin telafisi olarak algılanmasa da, bir taraf, savunduğu değeri desteklemek ve kınadığı yanlışa karşı savaş açmak için beyan edici özrüne eşlik edecek çeşitli çareler sağlayabilir. Beyan edici özre çok sayıda duygu eşlik edebilir, sorumluluk kabulünün dahil olmadığı merhamet ifadeleri ile ortak karakteristikleri paylaşabilirler. Değer Beyan Eden Özrün, kategorik özür gibi, söz konusu suçu işlemekten uzak duracağını söz verdiğini vurgulayabilir ve bu özür tipini ona göre değerlendirebiliriz.

UZLAŞMACI ÖZÜR

Uzlaşmacı Özür'de taraflar gerideki değer üzerinde uzlaşamamaya devam eder ama özür dileyen onunla anlaşamayan kişinin saygınlığını yeniden kazanmak için belli jestlerde bulunur. Bir meslektaşımla politik inançlarından ötürü yüksek sesle tartışabilirim, alışverişimiz rahatsız edici derecede şiddetli olabilir. Bir süreliğine, ilişkimizin bu alışveriş yüzünden zarar görüp görmedi-

2 Bkz. "Apology Australia", http://apology.west.net.au/.

ği açıklığa kavuşamayabilir. Uzlaşmacı bir özür, söz konusu değer hakkındaki görüşlerimden taviz vermeden ilişkimize ne kadar değer verdiğimi ifade etmemi sağlar. İlişkimizin bu değeri paylaşmamızı gerektirmediğini ortaya koyabiliriz. Mutabakata varamayacağımız üzerinde anlaşırız ve jestlerim gerilimi dağıtabilir. Uzlaşmacı bir özür, muhataplar kendilerini zarar ve anlaşmazlık ortasında bulduğunda da önemli bir işlevi yerine getirir.

Birbirimizle nasıl iletişim kuracağımızla ilgili değerlerin aşımı söz konusu olduğunda, uzlaşmacı özrü kategorik özürden ayırt ederken dikkatli olmalıyız. Meslektaşımla politika tartışırken ahlâki sınırları aştıysam, mesela sesimi yükselttiysem ya da hakaret ettiysem, politik görüşlerimi savunmaya devam ederken bu hatalarım için kategorik olarak özür dileyebilirim. Deneyimimden gördüğüm bir şey, bu ince noktayı sıklıkla es geçiyoruz; bunun yerine tartışma normlarını aştığımız için sorumluluğu kabullenmemiz gerekirken sadece uzlaşmacı jestlerde bulunuyoruz.

TAZMİNAT ÖZRÜ

Tazminat Özrü, nedensel sorumluluk kabul etmez, hatayı reddeder ve gerideki değerle ilgili bir fikir belirtmez. Ancak zarar görmüş tarafa para dağıtır. Özür dileyici dil, bu tip alışverişlere eşlik edebilir ama genelde merhamet ifade etmekten fazlasını yapmayacaktır. Mağdur tarafa maddi destek sağlayan ama sorumluluk kabul etmeyen ya da sessiz kalan, hatta tarafların bu konuda konuşmasını engelleyen ya da anlaşma koşullarını açıklayan tediye anlaşmalarında çok önemli örneklere rastlıyoruz. Tazminat özürleri, genelde muğlak özürlerle birlikte kaynakların yeniden dağıtımı olarak görünür. Bu tazminat özürlerine "kaynak dağıtan özürler" tipi bir şey demeye çekiniyorum çünkü kaynakları dağıtan taraf bu tip bağışları doğrudan zarara karşılık olarak tanımlamayabilir. Hatta ödeme yapan taraf zarar ve ödül birbiriyle ilgisizmiş görünümünü verebilir: Mağdur tarafa hiçbir şey *borçlu* olmadığını iddia edebilir, kaynak aktarımını bir nevi iyi niyet gösterisi ya da ona karşı getirilmiş asılsız hukuki suçlamadan kurtulmanın yolu olarak tanımlayabilir.

SALT ARAÇSAL ÖZÜR

Salt Araçsal Özür, özür dileyici anlamı, sadece özür dileyenin amaçlarının aracı olarak görür. Salt araçsal özür kategorik özürlerin tüm anlamını dış görüntüde sağlayabilir. Ancak araçsal özür dileyen, kendi özrünü sadece toplumsal teamülleri kendi çıkarına manipüle edebileceği bir araç olarak görür, bu yüzden özür dileyenin niyetleri salt araçsal özrün ayırt edici özelliklerini

gösterir. Mağdurun özürden ne beklediğine bağlı olarak, araçsallık yoluyla özür dileyen, amaçlarına ulaşmak üzere bir davranış sergileyecektir. Gerideki değerleri yüceltiyormuş gibi görünebilir, mağdurun esenliği için endişeleniyormuş taklidi yapabilir ya da duygu gösterileri sergileyebilir. Salt araçsallık yoluyla özür dileyenlerin ahlâki şüpheciler ya da sosyopatlar olması gerekmez, kişisel değerlerini o bağlamın gerektirdiği değerlerden ayırabilirler ya da kurumsal bir role bürünebilirler.

Agamemnon'un Achilles'ten dilediği özrü araçsal olarak almalıyız. Agamemnon belirgin biçimde vereceği hediyeleri "kefaret" olarak tanımlıyor ama başlangıçta danışmanlarıyla strateji belirliyor ve bu jestleri sadece Achilles'i savaş alanına çekmek için yapıyor. Kendini haksızlıktan sorumlu tutmuyor çünkü iradesine Tanrıların yön verdiğini iddia ediyor. Özrün gerisindeki değer hakkındaki konumundan emin olamıyoruz. Sadece Achilles'e bir şeyler ifade etmeye yetecek kadar bir özür tasarlamış gibi görünüyor.[3] Homeros da bu bağlamda Agamemnon'la biraz eğleniyor gibidir. Anlatının bu aşamasında Achilles sadece Patroklos'un ölümünün intikamını almak için hemen savaş meydanına fırlamak ister –öyle ki savaş öncesi yemeği es geçmek ister– ama Agamemnon'un özrü onu aldatan Tanrıların gücünün ayağına dolanmıştır. Agamemnon, savaşçının zamanından çalan konuşması olmasa, araçsal özrünün hedefi olan amacına daha çabuk ulaşabilirdi.

ZORLA DİLENEN ÖZÜR

Ahlâk felsefesinde zorlama kavramı ile ilgili fazla tartışmaya girmemek faydalı olur. Zoraki Özür salt araçsal özrün bir yansımasıdır ama bu sefer diğer taraf özür dileyecek olana kendi özür amaçlarını dikte eder ve özür dileyecek boyun eğmezse kişiye ciddi zarar vermekle tehdit eder.[4] Devlet, küçük çocukların ebeveynleri ve şiddete başvuran aktörler tipik olarak böyle bir güce sahiptir. Bir hâkim, mahkûmun mağdurdan özür dilemesini, yoksa mahkûmiyet süresini uzatacağını söyleyebilir. Bir anne çocuğundan kendisinden özür dilemesini, yoksa çocuğu döveceğini söyleyebilir. Maocular Kültürel Devrim sırasında kabul edilmiş doktrinlerden sapanların pişmanlıklarını belirtmelerini istemişti. Bu tip önlemlerin meşruluğunu sık sık sorgulasak da, zorla dilenen özür birçok vakada bir nevi ceza işlevini görür. Sözde fail sadece ona de-

3 Homer, *The Iliad*, (çev.) Fagles, s. 255.

4 Mükemmel bir bibliyografya ve felsefi açıdan zorlayıcı kavramlara bakış için *bkz.* Scott Anderson'ın *Stanford Encyclopedia of Philosophy* maddesi: http://plato.stanford.edu/entries/coercion/.

nileni yapar ve onu tehdit eden kişi ya da kurum memnun olana kadar özür dileme hareketlerinin üstünden geçer.

Bir kadın, kendisinden özür dilemezse, eski eşini öldüreceğini söylüyorsa, tehdidin ardından gelen özrün zorla dilendiği açıktır çünkü adam sadece hayatını kurtarmak için özür dilemiştir. Diğer vakalar o kadar açık değil. Ya eşim beni özür dilemezsem boşanmakla tehdit ediyorsa? Sadece bana çok kızdığı için tehdit savuruyorsa? Daha önce tartıştığımız Veronica Berlusconi vakasında olduğu gibi sonuçlar net değilse? Özür dilememenin tatsız sonuçları, bunun üzerine zorla dilenen özrü tarif etmede yeterli olmuyor. Ya karşı tarafın avukatı özür dilersem mağdurun kişisel bir zarar anlaşmasında ödemek zorunda olduğum milyonlarca doların miktarını düşüreceğini söylerse? Tehdidin tersine böyle bir teklif zorlayıcı olabilir mi?[5] Burada sistematik bir zorlayıcılık teorisi sunmaktan ziyade, bir tehdit ya da teklifin kişiyi özür dilememe fırsatından ciddi ciddi ödün vermek zorunda bıraktığı koşullarda, özürlerin zorla dilenmiş olduğunu düşünebiliriz. Özür dileyenin suçlu olduğunu anlaması ya da mağdurun esenliğini artırma arzusu değil, güçlü birinden gelen ültimatom özür dileme kararını belirler. Bu özür tipi, fail olduğu varsayılanın sadece özür dilemesini bekleyenlerin değil, ciddi zarara neden olma arzusu ya da yetisi olmayanların da onaylamama riskini aldığı vakaları içerir. Diğer türlü tüm anlaşmazlıkların potansiyel olarak özür dileyenler için zorlayıcı olduğunu düşünebilirdik.

Genelde zorlayıcı şartlar altında yapılan sözleşmeleri hükümsüz saysak, zorla yapılmış itirafları saymasak da, zorla dilenen özürler sadece zorlayan tarafların gücünü ya da çiğnenmiş değere bağlılıklarını gösteriyor olsa da çeşitli anlam biçimleri alır. Zorla dilenen özürler arşivin bir versiyonunu oluşturma, suçu tayin etme, zararları tanımlama, değerleri olumlama, mağdurun ahlâken tanınmaya değer olduğunu kabul etme, özür dileyici icra gösterisi hazırlama ve kendini düzeltmeyle çareyi sağlama alma (belki de suç işleyebilme fırsatını engelleme ya da zorlayıcı çalışma programları yoluyla) otoriteye araç sağlayabilir. Cezalandırıcı, kısasa kısasçı, intikam almak üzere ya da aşağılayıcı amaçlara da hizmet edebilirler. Mesela, suçlananın en derin değerinden alenen vazgeçmesi ya da işlemediği bir suçu kabul etmesi istenebilir.

VEKİL ÖZRÜ

Vekil Özrü'nde bir birey ya da grup diğerlerinin kabahati için özür diler. Vekil kişisel olarak suçla, faille, mağdurla ve özürle ilgili değerlerle tamamen

5 Zorlayıcı öneriler için bkz. Anderson'ın tartışması ve bibliyografyası. *A.g.e.*

alakasız olabilir. Vekil, sorumlu tarafları temsil etmek için yetki sahibi olduğunu iddia edebilir. En açık vekil özürleri, müşterileri adına avukatların ya da kendileri hesabına özür dileyemeyen ya da dilemek istemeyenler adına özür dilemek üzere "pişmanlık temsilcileri" sağlayan özel şirketlerin (Tianjin Özür ve Hediye Merkezi gibi) sunduklarıdır.[6] Vekil aracılığıyla özür, tartıştığımız özürler hakkındaki genel zorluklarla yüzleşirken, geniş bir yelpazede özür dileyici anlam sağlayabilir. Ancak vekil özürleri kategorik olamaz çünkü husumet konusunda gereken koşulları karşılayamazlar. Bu sorunları sonraki bölümlerde, kolektif özürler üzerine tartıştığımda, inceleyeceğim.

Önceki tartışmalar geniş bir özür dileyici anlam yelpazesi sunduğundan ve bazıları birbirine zıt yönlerde olduğundan, konu o kadar çapraşıklaşabilir ki olasılıklar arasında yolumuzu kaybedebiliriz. Bundan önceki sınıflandırmalar sonsuz çeşitlilikte özür dileyici anlam yollarından sadece birkaçına işaret ediyor. Bu yollar bile, onları ayrıştırmak giderek zorlaşırken, çeşitli şekillerde kesişiyor. Bu yön tabelaları kişisel ve kamusal hayatımızda yer eden belirli bir özürde bulmak istediğimiz türlü türlü anlamlara işaret ederken, bize faydalı ipuçları sağlayacağını umuyorum. Failin yeniden bu suçu işlemekten imtina etmesini garantilemeyi arzuluyorsak, muhtemelen bir merhamet ifadesi tek başına yeterli olmayacaktır. Ahlâki açıdan zengin bir nedamet jesti bekliyorsak, kategorik özür kavramımın güvenilir bir rehber olacağını umuyorum. Sürekli değişen özür dileyici anlam bölgesine göz gezdirmek ve bize rehberlik edebilecek bazı yol işaretlerini tespit etmek için bu gözetleme noktasında durduktan sonra kolektif özürler ormanına dalabiliriz.

6 Elisabeth Rosenthal, "For a Fee, This Chinese Firm will Beg Pardon for Anyone", *The New York Times*, 3 Ocak 2001. Ayrıca bkz. Damien McElroy, "Chinese Entrepreneur Opens Business to Say Sorry", *Telegraph UK*, 19 Haziran 2001.

İKİNCİ KISIM

Kolektif Özürler

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Kolektif Kategorik Özür

Özürlere bir ak ve kara meselesi olarak bakmayı tercih eden okuru, kolektif özürlerin gri tabakalara sadece bir kat daha eklediği konusunda uyarmalıyım. Şirketler, hükümetler, dinler, spor takımları, aileler ve çeşitli insan toplulukları "özür" adını verdiği çeşitli şeyler beyan ediyor.[1] Bundan önce özürle ilgili argümanlardan çoğu bireyden bireye özürleri kapsıyordu ama bireylerden kolektiflere ya da kolektiflerden bireylere ve kolektiflerden kolektiflere verilen özürlere de rastlıyoruz. Her tür, ilgilenmek üzere farklı farklı sorunlar sunuyor. Baştan insan topluluklarının kategorik olarak özür dileyebileceğinden şüphe duymadığımı belirteyim. Ancak kolektif kategorik özürlere bireysel kategorik özürlere rastlandığı kadar rastlanmadığını düşünüyorum.

Görece basit bir vakaya göz atmakla başlayabiliriz. Arkadaşımla randevumu kaçırma örneğimi hatırlayın, son dakika sinemaya gitmeye karar vermiştim. Şimdi bu kabahat konusunda yalnız olmadığımı, eşimin de bana katıldığını ve arkadaşımızı beklettiğimizi düşünün. Daha sonra kararımızdan pişmanlık duyuyoruz ve ondan özür dilememiz gerektiğini anlıyoruz. Birer birer her kategorik özür öğesini karşılayabiliriz ve ikimizin imzası bulunan, arkadaşımızla üzerine konuştuğumuz bir mektup taslağı çıkardıktan sonra bunu bir kolektif olarak beyan edebiliriz. Yine de birlikte kategorik bir özür beyan etmek için *bireysel* olarak gereken her öğeyi karşılamalıyız. Olgusal arşiv üzerine mutabakata varmalı, ortak olarak suçlanmayı hak ettiğimizi ka-

1 Politik özür seçkisi için *bkz.* Rhoda E. Howard-Hassmann'ın topladığı materyal: http://political-apologies.wlu.ca/about.php.

bul etmeli, aynı ahlâk ilkelerini tanımalı ve onlara bağlı kalmalı, mağdurun çektiği acıyı meşru ve oranlı bulmalı, kategorik pişmanlık ifade etmeli, paralel bir çare üretme döneminden geçmeli, eşölçülebilir bir çare sağlamalıyız. Bu konumumuz, ortak husumetimiz olduğunu ve özrün tüm önemli veçheleri konusunda mükemmel biçimde ortaklaştığımızı gösterir. Suçluluğumuz arasındaki bazı farkları açıklamak için paylaşılmış bir özür oluşturabilirdik. İlk karardan esasen ben sorumluysam ama eşim randevuya neden gelmediğimiz hakkında yalan söyleyerek kabahati artırdıysa, kolektif özrümüz bunu yansıtmalıdır. Farklı kabahatler için özür dileyebilirdik ama birbiriyle ilişkili oldukları için onları birlikte sunuyoruz. Böyle bir bileşik özür, kapsamlı bir tartışma gerektiren karmaşık bir mesele olsa da, ilkesel olarak ikimizin birlikte kategorik olarak özür dilemesi mümkün görünüyor.

Bu tip bir kolektif özrün anlamının büyük bir bölümünü nasıl güçsüzleştirebileceğimize dikkat edin. Arkadaşım beni zamanında tren istasyonunda beklettiği için yemeğe gelmeyerek intikamımı almakla doğru kararı verdiğime inanıyorsam, eşimin bizim "hesabımıza" vereceği özür açığa çıkmamış anlamın hatırı sayılır bir kısmından her halükarda yoksun olacaktır. Eşim arkadaşımızla ilişkisini düzeltmek için ter dökmeye devam ederken ben açık açık kendimi düzeltmeyi reddedersem, bu durum özrümüzün samimi ve kolektif sıfatını giderek daha şaibeli kılar. Eğer eşim arkadaşımıza "özür dilediğimiz" konusunda ısrar ediyorsa, arkadaşımız haklı olarak onu düzeltecek ve hiç de özür dileyici görünmediğimi belirtecektir.

İki kişi söz konusu olduğunda neden birer birer özür dilemek varken kolektif bir özür beyanında bulunmakla yorulduğumuz merak edilebilir. Zorunluluklar yüzünden birlikte özür dilediğimiz düşünülebilir. Sonuçta, mesela ölçek ekonomisi ile ilgili endişeler yüzünden, nedamet getiren grup büyüdükçe bu tutum giderek daha anlamlı olabiliyor ama özürlerimizi düzgün biçimde koordine etmemiz tasarruf ettiğinden daha fazla iş yaratıyor. Özür için ortak bağlılık daha sonra inceleyeceğimiz çeşitli açığa çıkmamış anlamlar yaratıyor –mesela bu vakada ilgili değere ilişkin evlilik bağını yenilemek gibi– ama bireylerin kolektif özrü tercih etme sebebinin bireysel kategorik özür yerine geçecek sahte ikame işlevi görmesi olduğundan şüpheleniyorum. Gelecek bölümlerde bu şüpheyi mercek altına alacağım.

Kolektif özür dileme sürecine giren orta büyüklükte bir grup hayal edebilirim, benim de üyesi olduğum felsefe bölümünün on iki öğretim üyesi olsun. Bölümdeki cinsiyet eşitsizlikleriyle ilgili sorunlarında öğrencilerimizi yanıltmışız ve sonra haklı şikâyetlerine duyarsız kaldığımızı fark etmişiz. Harfi harfine

hatalarımızı dile getiren resmi bir beyan kaleme almak için birlikte çalışabiliriz. Her birimiz gerekli kategorik özür öğelerini karşılar, bu sözleri her birimizin imzaladığı bir mektupta bildirir ve söz verdiğimiz biçimde kendimizi düzeltir ve onarırsak, öğrencilerimiz bizden kolektif kategorik bir özür almış olur. Pratikte bunlar ciddi zorluklar sunabilir ama teoride bir kolektiften gelen kategorik özür olasılığı oldukça problemsiz görünüyor. Bu durumda, bireysel olarak değil de kategorik olarak özür dilemeyi destekleyecek iyi nedenler var. Dayanışmamız kişisel olduğu kadar kurumsal bir dönüşüm konusunda hemfikir olduğumuzu ve niyetlerimizin ortak olduğunu gösteriyor.

Sorunlar, özür sunan grup büyüdükçe, zarar için alınması gereken sorumluluk geniş çaplı olduğunda ya da alınması gereken sorumluluk kuşaklara yayıldığında daha da zorlaşıyor. Almanya Soykırım, Japonya Nanking Tecavüzü, Amerika Birleşik Devletleri kölelik ya da Katolik Kilisesi Haçlı Seferleri için kategorik olarak özür dileyebilir mi? Bill Clinton'ın tabiriyle "uluslararası toplum" Ruanda Soykırımı için nasıl özür dileyebilir? Enron gibi ölü bir şirket, yanlışları için kategorik olarak özür dileyebilir mi? Erkeklerin kadınlardan ataerkinin neden olduğu tarihsel ve çağdaş suçlar için kolektif olarak özür dilemesi ne kadar mantıklı olur?

Okuyucular bu soruların sunduğu göz korkutucu sorunlar yelpazesini tahmin edebilir. Özrü kim bir grup adına icra ediyor ve onlara bu yetkiyi kim veriyor? Grup içinde ciddi hizipler özür dilemeyi reddediyor ya da özrün anlamını hafife alıyorsa, mesela tarihsel arşivlerle ilgili çelişkili ifadeler yayıyorsa ya da kınanmış faaliyetleri gerçekleştirmeye devam ediyorsa kolektif özre nasıl yaklaşmalıyız? Bu tip kolektiflere suç atfedebilir miyiz? Kolektife suç atfetmek bireylerin grup içerisindeki kişisel güvenilirliğini azaltır mı? Haçlı Seferleri ya da Afrikalıların köleliğe mahkûm edilmesi gibi olaylar tarihte belli dönemlere damgasını vurur ve mirasları modern hayatı şekillendirmeye devam eder. Bu yüzden, birçok zarara işaret eden tek bir özrün bu kampanyalarda yeterli sayıda spesifik noktaya parmak basacak kadar bağlılık sergileyeceğini düşünmek zor gibi görünüyor. Dahası, kolektiflerin özür dileyici duygu ya da niyetleri yaşamasından ne anlayabiliriz? Kim kendini düzeltiyor? Kim zarar için pratik ve ekonomik sorumluluk alıyor? Büyük gruplardan gelen kolektif özürler genelde yaklaşık aynı büyüklükteki mağdur gruplarına, mesela tüm bir ırktan oluşan gruplara, ekonomik sınıflara ya da uluslara seslenir. Kolektif özürler her mağduru ahlâken muhatap alır mı, yoksa grubun ahlâki müdahilini sadece bir nevi soyutlama olarak mı tanır? Böyle durumlarda mağdurlar çoktan ölmüş olabilir ve yaşayanlar failleri af-

fetme biçimleri ya da affetmeyi arzulayıp arzulamama konusunda hâlâ farklı görüşlere sahip olabilir. Kolektif bir özür, kolektif affa neden olabilir mi? Seküler özürlerle dinî tövbe anlayışları arasındaki ilişkiyi düşünürsek, şirketlerin ruhu ya da bilinci yoksa analojiyi kolektiflere kadar genişletmek fazla abartılı kaçmıyor mu? Verili grup içerisindeki kurumsal yapılar bu soruların her birini nasıl etkiler?

Bunlar bariz ama son derece karmaşık sorular. Çoğu grubun kategorik özür için gereken yüksek çıtalara ulaşabildiğinden şüpheliyim, yine de bu eksiklikler genelde dikkati çekmiyor. Faillerin de mağdurların da kolektif özürlerin yüzleştiği engelleri göz ardı etmek için yeterince nedeni var. Kategorik olmayan kolektif özürler de birçok değerli toplumsal işlevi yerine getirebilir. Kategorik olmayan özürlerin potansiyel anlamlarını takdir etsem de, birçok siyasi beyanın, şirket beyanının ve diğer grup beyanlarının özür kavramını kategorik özürlerin karakteristiği olan ahlâki güçten yoksun bırakacak kadar güçsüzleştirdiğine dikkat çektiğimi umuyorum. İlk önce, grup özürlerinin her aşamasında sorunları tetikliyormuş gibi duran konsensüs problemini incelemek istiyorum. Sonra, daha önce tartışılmış olan özür dileyici anlamın her veçhesinin üstünden geçmek ve kolektif özürlere özgü sorunları göstermek istiyorum.

İlerleyen sayfalardaki analizin çoğu kolektif özürlere sağlıklı bir şüphecilikle yaklaşıyor ama okurların, ilerlemeden önce, bu tip özürlerin oynadıkları rolün önemini küçümsemediğimden emin olmalarını istiyorum. Bunun yerine bu problemleri mevcut âdetlerimizin zayıf yönlerini tespit edebilmemiz için ortaya attım. Daha dikkatli incelendiklerinde zengin bir ahlâki anlam aktarabildiklerine ve bu şekilde onları güçlendirebileceğimize inanıyorum.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Konsensüs Problemi

Ders programında cinsiyet meselelerine karşı duyarsız davrandığından dolayı özür dileyen on iki felsefe bölümü üyesi örneğine geri dönelim. Bunun kurgusal bir örnek olduğunu, ders programımızda esasen cinsiyetle ilgili birçok tartışmanın yer aldığını ve meslektaşlarımın bu hipotetik durumdaki gibi tepki vermeyeceğini vurgulamak istiyorum. Ancak bölüm yöneticisi olarak deneyimlerim bu küçük ve birçok açıdan homojen grup içerisinde bile düşünce farklılıklarına ışık tutuyor. Eğer hepimiz suçlanma, pişmanlık, problemi çözmeye bağlılık ve özür dileme arzusunu paylaşıyorsak, ortak olarak nedamet ifade etmemiz hepimiz açısından mantıklı olacaktır. Tüm gerekli sorunlarda bir konsensüse ulaşabilirsek kolektif bir özür düzgün olur. Böyle bir özrü tüm kitap boyunca tartışılmış olan kriterlere göre değerlendirebiliriz.

Bu örneğe alternatif olarak, öğretim üyelerimizden dördünün bir özrü çok gerekli bulduğunu düşünün. Dördünün de bu konumu almak için birbirinden biraz farklı nedenleri var ama sonuçta dördünün de desteklediği bir özür kaleme alıyorlar. Bölümde iki kıdemli profesörün açık açık özür dilemeyi reddettiğini, birinin "hiçbir kadın filozof okumaya değmez" dediğini, "siyaseten doğru" olmak için takla atmaya hevesli olmadığını ve özür dilemek istemediğini, bu yüzden ötekini desteklediğini düşünün. Bu profesör, aramızdaki en önemli araştırmacıymış. Özür dilemeyi reddeden diğer kıdemli profesörse kürsü başkanıymış. Diğer ikisi, bölümün genelde toplumsal cinsiyet temalı sorunlarda ileri olduğunu ama daha çok çalışmamız gerektiğini bu yüzden özür dilemenin iyi bir fikir olacağını düşünüyor. Özür dilemeye karşı

olan iki kıdemli profesörün sert iddialarından çok rahatsız oldukları için ilkesel olarak özrü destekliyorlar ama özrün gözden geçirilmesini ve kullanılan dili onaylamak istiyorlar. Kendimi bu gruba dahil etmek istiyorum. Diğeri özür dilemek istemiyor çünkü kişisel olarak bu sorunlarla ilgili vicdanının tamamen temiz olduğunu düşünüyor. Tüm sorumluluğun, cinsiyetçi olduğunu düşündüğü iki kıdemli profesörün payına düşmesi gerektiğini düşünüyor. Yine diğeri özrün içi boş bir jest olduğunu ve bunun üzerine tartışarak vaktimizi harcamayı bırakmamız gerektiğini düşünüyor. Bunun yerine bölüm programını düzeltmeye konsantre olmamız gerektiğini söylüyor. Bir profesör, ataerkil toplumsal koşullardan ötürü kadınların felsefede yeterince başarılı olamadığını kabul etmeye ayak direse de her iki konumun da iyi taraflarını görüyor ve özrü destekleyip desteklemediği belli olmuyor. Bölümün kadrolu olmayan üyesi sessiz kalıyor çünkü iki konumdan birinde yer almanın üstlerini rencide edeceğinden ve terfi planlarını olumsuz etkileyeceğinden korkuyor. Sorunlarla ilgili bazen bölüm toplantılarında bazen görece gayri resmi toplantılarda birçok tartışmaya giriyoruz.

Tartışmalardan usandığımızdan hemen bir beyan hazırlamak istiyoruz. Dördümüz, sorunla ilgili bölümün resmi oyu olmadan üniversite gazetesinde "Felsefe Bölümü adına" başlığıyla özrü yayımlıyoruz. Özür şöyle:

> Felsefe Bölümü kadın öğrenci ve öğretim üyelerimizin yaşadığı adaletsizlikleri tanıyor. Bu hatalarımız için sorumluluk alıyoruz ve şimdi temel cinsiyet eşitliği ilkelerini sayamadığımız için umumi olarak özür diliyoruz. Felsefe tarihsel olarak bir "erkekler kulübü" olmuştur ve onun ataerkil, cinsiyetçi ve kadın düşmanı değerlerinin kendi programımızı, pedagojimizi ve ortamımızı zehirlemesine engel olmak için yeterince çaba göstermedik. Bu ahlâki suçları düzeltmeyi taahhüt ederiz.

Özrü kaleme alan dört kişi, özür diliyle boğuştu ama birkaç taslaktan sonra hepsinin bu genel beyanda uzlaştığını gördüler. İlkesel olarak özrü onaylayan diğer iki üye, dört kişi bölümün oyunu ya da özrü hazırlama sürecinde kendilerinin katkıda bulunmasını beklemedikleri için memnuniyetsizlik gösterdi. Sorunlar bölümü iki kutba ayırırken bu iki kişi genelde ve edilgence özrü ve kaleme alanları destekliyormuş gibi görünüyordu. Beyan yayınlandıktan sonra çok az şey oldu. Bölümde bazı insanlar, sorunları gündeme getirmek için harıl harıl çalıştı ama konsensüs ve kolektif irade olmadığı için her adımda bir adım geriye gittiler. Dekan, en ümit vaat eden girişimimiz için finansal destek sağlamayı reddetti. İlgisiz projeler bizi giderek daha çok meşgul

etmeye başladı. Bazılarımız dikkatini çocuklarına verdi, diğerleri kitap yazmak için izin aldı ve birkaçımız da kampüsteki etnik çeşitliliği destekleyen girişimler için hatırı sayılır bir enerji sarf etti. Özrü yazanlardan iki kişi bir sene içerisinde diğer üniversitelerin daha prestijli konumları için bölümü terk etti. Özre direnen iki kıdemli profesör beş sene içerisinde emekli oldu.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir özür ne anlam ifade edebilir? İlerlemeden evvel, özür konusunda kolektifin her bir üyesinin nerede durduğu ile ilgili net bir fikir edinmek için ne kadar diyaloga ihtiyaç duyulduğuna dikkat edin. Beyanı gazetede okuyanların çoğunluğu, özürle ilgili iç ayrımlardan haberdar olmayacaktır. Bölüm, bu özrü tüm önemli sorunlar hakkında mükemmel bir konsensüs içerisinde sunsa bile, içinde yer alacak çok sayıda ciddi muğlak noktayı (tam olarak ne için özür diliyoruz, bölüm nasıl başarısızlığa uğradı, bu konuda ne yapacağız vs.) bir kenara koyalım. Kati surette konsensüs eksikliği yaratan en ciddi problemlere yoğunlaşın. "Felsefe Bölümü'nün Özrü"nü öğrenen herkes, onun ne anlama geldiğini çözene kadar, yoğun bilgi edinmeye ihtiyaç duyacaktır. Bir öğrencinin bu özür merkezinde dönen mücadeleyi bilmediğini, fakülte içerisinde konsensüs olduğunu çıkarsadığını ve bölümümüz toplumsal cinsiyet konusunda ilerici bir adım atıyor gibi göründüğünden, Kadın Araştırmaları yerine bizim bölümümüzün ana dal programına girmeye karar verdiğini düşünün. Bu eksik bilgi, öğrenciyi çok fena yanlış yönlendirebilir ve cinsiyetçi profesörlerden birini onun danışmanı olarak atarsak, büyük bir şok geçirebilir.

Ne kadar ihtimal dışı olsa da, yayımlanmış özür hakkında yapılan tüm tartışmaların umumi olarak insanların bilgisine sunulduğunu ve arşivin önceki paragraflarda sunduğum ayrıntıların hepsini kapsadığını düşünün. Böyle bir arşivde bile önemli bilgiler noksan olacaktır. Mesela, özrü kaleme alanlar arasındaki onları bu dili kullanmaya iten anlaşmazlıkların ne olduğunu bilemeyecektik. Kabahat için "sorumluluk almanın" önemi konusunda mutabakata varmışlar mı ya da bazıları sorumluluğu üzerine almadığı için kasıtlı olarak bunu muğlak mı bırakıyorlar? Sorumluluğu üzerine almayan kişiler "sorumluluk almayı" sebep olmadıkları bir haksızlığa işaret etme görevini saymak anlamında mı almayı tercih ediyor? En azından iki profesörün ne düşündüğü açık değil. Topluluk bir kez arşivi gözden geçirdi mi, bölümün özür dileyip dilemediği ile ilgili bir tartışma başlayabilir. Kural koyucu bir standarda gönderme yapmadan yayımlandıysa, böyle bir alışverişin pek memnun edici olmayacağını tahmin ederim. Bildiklerimiz ışığında, burada aktarılan her bilgi özrün muhtemel en net iddiasını değiştirecektir. Belki bu bile yetersiz ola-

caktır ve öğrenciler inançları, ilkeleri, niyetleri, duyguları vs. hakkında fakülte üyeleriyle görüşmek isteyecektir. Belki her profesörün bir bir giriştiği çareye yönelik faaliyetin kapsamı hakkında fikir sahibi olana kadar özrün önemini değerlendiremeyiz. Tüm bunları göz önüne alırsak, özrün ne olduğu hakkında daha net bir fikrimiz olabilir. Bazı fakülte üyelerinin desteklediği, bölümdeki bazılarının birbiriyle çelişen birtakım nedenlerden karşı çıktığı hiç şüphesiz muğlak bir beyan, cinsiyetle ilgili kabahatleri kabul ediyor ama bu kabahatler isimlendirilmiyor, bu yüzden anlam karmaşası yaratıyor ve genelde sıkı bir yorum gerektiriyor.

Bu örnek çok çapraşık görünebilir ama korkarım ki kolektifin boyutunu ve çıkarlarını genişlettikçe mesele bir o kadar karmaşıklaşıyor. Clinton'ın Ruanda Soykırımı özrü olarak tanımlanan metni düşünün. Clinton, bu vahşetle ilgili kişisel hataları için kategorik olarak özür dileyebilirdi ve bu olasılığı da ondan sonra gözden geçirebilirdik. Yine de ilk önce Clinton'ın Mart 1998'de Tarmac'ta Kigali Havaalanı'nda verdiği beyanı inceleyelim:

> Afrika uluslarıyla beraber uluslararası toplum da bu trajedi için kendi payına düşen sorumluluğu üzerine almalı. Katliam başladıktan sonra yeterince çabuk davranmadık. Mülteci kamplarının katiller için güvenli barınaklar haline gelmesine izin vermemeliydik. Bu suçları, o esnada hak ettiği isimle adlandırmadık: Soykırım. Geçmişi değiştiremeyiz. Ama korkusuz ve umut dolu bir gelecek inşa etmenize yardım etmek için gücümüz dahilinde her şeyi yapabiliriz ve yapmalıyız... Dünyanın tüm insanlarına borçluyuz, bu olayları engelleme fırsatımızı en üst seviyeye çıkarmak için elimizden gelen en iyi şekilde organize olmalıyız. Engellenemedikleri noktada dehşeti en alt seviyeye indirmek için daha hızlı hareket edebiliriz.[1]

Konuşmanın başında Clinton'ın Amerika Birleşik Devletleri, yönetimi ya da kendisi değil, "uluslararası toplum" adına konuştuğuna dikkat edin. Böylece, soykırım için suçlanabilirlik oranını azaltıyor ve kolektifi bu çok geniş sınıflandırmaya dahil edilebilecek herkesi içerecek şekilde genişletiyor. Dünyada pek çok kişi Ruanda Soykırımı'nı dehşet verici bulsa da, Clinton'ın tüm uluslararası toplumun konsensüsüne dayanarak konuşmadığı açık. On iki felsefecinin yaşadığı zorlukları düşünürsek, böyle jeopolitik bir olayın suçunu üzerine almada küresel konsensüse ulaşma ihtimalini tahmin edebiliriz. Clinton beyanını Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının duygularını temsil edecek şekilde sınırlandırsaydı dahi kesinlikle Amerikalıların yek ses kon-

1 "Clinton's Painful Words of Sorrow and Chagrin", *The New York Times*, 26 Mart 1998.

sensüsünden kaynaklanan bir vekâlete dayanarak konuşmuş olmazdı. Hatırı sayılır sayıda tecritçi ve politik gerçekçi daha sert bir Amerikan müdahalesinin hata olacağını iddia etmeye devam ediyor. Clinton nereden bakarsanız bakın onlar adına konuşmuyor. Başkan kesinlikle bazı kurumsal niteliği olan insanlar adına konuşuyor ama liderlerimizin fikirlerimizi, değerlerimizi ve bağlılıklarımızı temsil etmediği her ne varsa örtbas ederek, basite indirgiyor ve yanıltıyor. Clinton'ın Mogadişu olaylarının üstüne müdahale etmeme kararının hesaplı olduğu ve o sıralarda yurt içinde pek sevilmediği düşünülürse, yaptığı seçimlerden kategorik olarak pişmanlık duyacağından dahi emin olamayız. Zamanı geri alsaydı farklı davranır mıydı? Ne ölçüde müdahale edebilirdi? Uygun önlemler ne olabilirdi? Gelecek ne kadar farklı olabilirdi? Bırakın bir bütün olarak "uluslararası toplum"un inançlarını, değerlerini ve ne taahhüt ettiklerini, Clinton'ın bu sorulara kişisel olarak nasıl cevap vereceğini bilmiyoruz. Belçika'nın konumu neydi? Hutular Clinton'ın beyanı üzerine ne düşündü? Clinton jestini sunmadan önce bu grupların temsilcilerine danıştı mı? Bu kolektiflerden herhangi biri bu sorunlar konusunda hem fikir mi?

Bu örneğin ne yazık ki çok tipik olduğunu düşünüyorum. Clinton insanların maruz kaldığı dehşeti hitabet yeteneğiyle geçiştiriyor ve olası soykırımları önlemek için muğlak politik taahhütlerde bulunuyor. Bu yüzden, medya kaynakları bu muğlak açıklamayı özür olarak nitelendirdi ve bu zayıf beyanı geniş bir kolektife atfetti: Dünya, Kurbanlarından Ruanda Soykırımı için Özür Diler. Ancak Tutsilerin uluslararası toplumdan, Amerika Birleşik Devletleri'nden hatta Bill Clinton'dan kategorik bir özür almadığı kesin. Tutsiler –ya da benzer şekilde zulme uğramış herhangi bir grup, Darfur mültecileri gibi– Clinton'ın sözlerinden tüm Amerikalıların suçlarından ötürü pişman olduğu anlamını çıkarsa ve bunun üzerine tüm geleceğini Amerika Birleşik Devletleri'nin olası bir soykırımı önlemek için her türlü önlemi alacağı güvencesine dayanarak planlasa, ne olurdu bir düşünün. Oldukça ağır bir yanlış anlama olurdu.

Clinton'ın sözleri anlamsız demek istemiyorum. Suçu Amerika Birleşik Devletleri'nin üzerinden atsa bile, uluslararası toplumun çatışmayı soykırım olarak nitelendirmeyi başaramadığını ve bu suçunun yardım çalışmalarını engellediğini kabul ediyor. Belki bir Amerikan başkanının umumi olarak bu soruna dikkat çekmesi uluslararası insan hakları hukukunu uygulamada bir reformu tetikler. Bu anlamda, Clinton'ın değer beyan eden bir özür sunduğunu düşünebiliriz ama Amerika Birleşik Devletleri ve uluslararası toplumun beyan edilmiş değerleri sayacağından şüphe etmek için iyi nedenlerimiz

olabilir. Clinton'ın beyanının diğer veçhelerini sonra inceleyeceğim ama şimdi temsil ettiğini iddia ettiği kolektifin iddialarını, muğlak olduklarında bile, destekleyen konsensüs gibi bir şeye varamamasının yarattığı zorlukları vurgulamak istiyorum.

Kurgusal bir örnek, büyük ölçekli bir kolektifin içerisinde oluşacak konsensüsle ilgili sorunları ayrıştırmaya yarayabilir. Savaş karşıtı bir Demokrat adayın 2008 ABD başkanlık seçimlerini büyük farkla kazandığını düşünün. Başkan ilk olarak şu beyanda bulunuyor:

> Amerika Birleşik Devletleri adaletsiz bir savaş için Iraklılardan özür diler. Suçlarımızın derinliğini ve genişliğini burada liste halinde sunamam çünkü önceki yönetim ahlâken kınanası edimlerinin çoğunu bizden sakladı. İhanet, suç ve vasıfsızlıkla örülmüş ağı çözmek için ciddi çaba ve politik irade gerekiyor. Bugün kaba çıkarın harekete geçirdiği, insan hayatına saygısızlığın yönettiği eylemlerimizi kınamakla başlayabilirim. Hiç şüphe olmasın: eylemlerimizin yol açtığı haksız yıkımdan suçluyuz. En derin pişmanlığımız ve demokratik bir millet olarak öz değerlerimiz hakkındaki düşüncelerimiz bizi dönüştürdü. Bunun üzerine tüm ABD yetkililerini uluslararası ceza mahkemelerinin yargı yetkisine tabi kılacağız ve bu mahkemelerce yürütülen bütün olgu toplama çalışmalarında birlikte çalışacağız. Sadece bu mahkemelerin belirlediği cezaları kabul edeceğiz ve bu mahkemelerin emrettiği bütün ıslah çalışmalarını tamamlayacağız. Sebep olduğumuz yıkımı silemeyeceğimizi biliyoruz. Ellerimizde adaletsizce ölenleri geri getiremeyeceğimizi de. Ancak birliklerimizi hemen çekeceğiz ve uzun bir zarar için pratik sorumluluk alma süreci başlatacağız. Aynı suçları bir daha işlemeyeceğimize yemin ediyoruz. Zira bir ulus olarak var olmaya devam ettiğimiz müddetçe, dünyanın tüm insanları, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının ve liderlerinin bütünlüğünü bu sözlere sadakatimiz üzerinden yargılayacaktır.

Beyan, cevaplardan bir ateş topu gibi parlıyor. Bush yönetimi üyeleri özrü tanımayı reddediyor ve savaşın ahlâki gerekçelerini savunan beyanlarda bulunuyor. Eski Başkan G. W. Bush, tarihin bu savaşı "Iraklıları kötü kalpli bir diktatörün elinden kurtaran büyük ve asil" bir savaş olarak kabul edeceğine inancını yeniden öne sürüyor. Cumhuriyetçi azınlıktan politikacılar özrü sert biçimde protesto ediyor ve Bush'un savaş tanımını yineliyor. Yeni başkana oy vermiş Demokratlardan bazıları özrün fazla ileri gittiğine inanıyor – tıpkı Bush'a oy verenlerin haddini aştığını düşündüğü gibi– ve anketler ülkenin yarısının bile anketi desteklemediğini gösteriyor.

Böyle bir durumda gerekli ayrıntıları vermeden "Amerika Birleşik Devletleri Irak'tan özür diliyor" iddiasında bulunmanın ne kadar yanıltıcı olduğu-

nu tahmin edebiliriz. Başkanın beyanı kolektif özürler tarihinde bir mihenk taşı olacaktır ama bir Iraklı iletilen duyguların ve verilen taahhütlerin politik hassasiyetinin derecesini bilmek isteyecektir. Özür, bu vurgulu kelime seçimine rağmen okuyucuyu çok sayıda ve hatırı sayılır derecede muğlaklıkla baş başa bırakıyor. Hangi uluslararası mahkemeye yargı hakkı verecek? Başkanın yetkilileri bu mahkemelere tabi kılma yetkisi var mı? Özrün bahsettiği suçlar hangileri? Körfez Savaşı'nı, Irak'ın sonrasında maruz kaldığı yaptırımları, Birleşmiş Milletler'e ve uluslararası topluma karşı savaş öncesi yapılan bütün hakaretleri ve geri çekilirken ya da sonrasında meydana gelebilecek herhangi bir kabahati dahil ediyor mu? "Demokratik bir millet olarak öz değerlerimiz" ne? Tam olarak bir daha hangi hataları yapmayacağız? Mahkemeler, nedensel sorumluluğu emir komuta zincirinin ne kadar yukarısına ya da aşağısına götürebilecek? Davalar bireysel olarak askerlere kovuşturma açabilecek mi?

Bu tip açıklayıcı soruları sormaya devam edebiliriz ama bir an için konsensüs sorunlarına yoğunlaşalım. Eğer Amerikalıların yarısı bile bu özrü desteklemiyorsa, politik eğilimler değişebilir ve Amerika Birleşik Devletleri, "işini bitirmek üzere" kısa zamanda Irak'a dönebilir. Özrü desteklemeyenleri düşünürsek, en şiddetle kabul etmedikleri nokta neresi? ABD yetkililerini uluslararası ceza mahkemelerine tabi kılma dışında her şeyi kabul ediyorlar mı? Iraklı bireylerin gelecek esenliği, Amerika Birleşik Devletleri'nin birlikleri geri çekme, sekter şiddeti yok etme, altyapıyı yeniden kurma ve mali çözüm getirme ile ilişkili bu yüzdelerin dengesine bağlıdır. Başkanın özür dileyip dilemediği ile ilgili karşıtlığa dayanan ikili belirlemeler bu bağlamda pek faydalı olmayacaktır.

Benzer dinamikler, şirket özürlerini de karmaşıklaştırıyor. Bir CEO ya da şirket temsilcisi medyaya belli bir biçimde nedametini sunuyor. Kimi temsil ediyorlar? Temsilci tam skandal çıkmadan önce şirketten uzaklaşan hesapları yöneten muhasebeci ve maliyecilerin inanç ve duygularını aktarıyor mu? Yönetim kurulu ahlâki bir dönüşüm geçirdi mi, diğerlerinin değerleri pahasına kâr peşinde koşmaya devam ediyor mu? Nasıl bir Iraklı Bağdat'ta geleceğini kurmadan önce, başkanın sunduğu özür hakkında bundan fazlasını bilmek isterse, yatırımcı ve müşteri adayları şirketin geleceği hakkında bilgi sahibi olmak için birkaç ay içerisinde bir başka şirketi yönetebilecek bir yöneticinin özür dileyici sözlerinden daha fazlasına ihtiyaç duyacaktır.

Siyasi lider ya da şirket liderinin temsil ettiği kolektif için özür dilediği nihai bir belirlemeye doğru bir ölçeği eğecek desteğin kesin yüzdesini belirlemenin zorluğuna dikkat edin. Yarıyı geçtiği an temsil edebileceğini düşünmek

bizi cezbedebilir ama önceki örnekler çoğunluğu elde etme fikrinin ne kadar keyfi olduğunu gösteriyor. Donald Rumsfeld, Dick Cheney ve George W. Bush hariç ulusta herkes yeni başkanın özrünü kabul etse bile, özür anlayışımızda bu üç karşı çıkan sesi hesaba katmalıyız. Daha sonra husumet ve temsil ile ilgili soruları değerlendirdiğimde, birçok Iraklı Bush'un halefinden gelen özrü kabul edecek ve Amerikan vatandaşlarının çoğunluğu savaşın bu üç mimarı suçunu kabul edene kadar Amerika Birleşik Devletleri'ni affetmeyi reddedecek. Bir ulus sorumlu liderlerini görevden aldığında ve kınadığında bile, ilişki kesmelerini diledikleri kişilerin işbirliği olmadan belirli bir ahlâki işi yerine getirmediklerini keşfedebilir.

Grup üyeliği ile ilgili başka sorunlar da baş gösteriyor. Özür dileyen kolektife kim dahil? Başta verdiğimiz ortak kategorik özür sunan iki insan örneğinde kolektifin boyutu ve kapsamı şeffaftı. Grubun boyutu arttıkça sınırlar belirginliğini kaybetmeye başlıyor. Irak Savaşı için dilenen özür söz konusu olduğunda, kolektif çocukları, bilişsel engellileri ya da savaştan habersiz ya da savaşa duyarsız insanları dahil etti mi? Savaşta ölen ABD'li askerler gruba dahil mi? ABD'li savunma yüklenicileri için Irak'ta çalışmış ama ABD vatandaşı olmayanlar? Özür dileyen kolektiften istemedikleri halde insanları çıkarabilir mi, mesela bir yönetici umumi olarak özür dilemeden önce, çalışanlarının konsensüsüne sahip olmak için, pişman olmayan meslektaşlarını kovarsa? Konsensüs elde etmek için özür dilemeyi reddeden bir ulus sürgüne gönderilebilir mi ya da temizlenebilir mi? Son strateji, bazı kolektif özürlerin sağladığı anlamların çok pahalıya mal olma ihtimalini gösteriyor.

Bir kurumun üyeleri, kolektif kimliği söz konusu suçla ilgili ortak fikirler etrafında yeniden tanımlamak için gruptan ayrılmak da isteyebilir. Benzer düşünen bireylerden oluşan gruplarının kapsamını bir kez daralttılar mı, özrü bir konsensüs adına beyan edebilirler. Amerika Birleşik Devletleri adına özür dileyen başkanın tersine, sadece Demokrat Parti üyelerinin konsensüsü adına konuştuğunu bildirebilir. Felsefe bölümünün bazı üyelerinin de benzer bir yaklaşımı tercih ettiğini düşünebiliriz, belki kendilerini "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Savunan Felsefeciler" diye tanımlıyorlardır. Bu biçimde hareket etmeleri, özrü imzalamayanların cinsiyet eşitliğini savunmadığını ima etmek anlamına geleceğinden, bu gruptan olmayanların dikkatini çekecektir. Bu sorunları husumet tartışmalarında daha ayrıntılı ele alacağım.

Bu saydıklarım, konsensüs arzusunun diğer özür dileyici anlam biçimleriyle taban tabana zıt olabileceği konusunda ilaveten endişe yaratabilir. Daha önce felsefe bölümünün özrüyle ilgili belirttiğim üzere, özrün şartları ve di-

li üzerine mutabakata varmak zor olabilir. Özrü soyut kelimelerle ifade etmek, diğer türlü biraz farklı düşüncelerde diretecek bireyleri bir çatı altında toplayabilir. Kesin özürler konsensüs sağlamada daha çok zorluk çıkarsa da, daha geniş bir dil genelde muğlaklıkları artırır. Liderler, çelişkili bir özür dileme ile daha geniş değerler ya da politikalar etrafında dayanışma kurma değerlerini tartarak, bu konuda çeşitli seçimler yapmak zorunda kalabilir. Irak'tan özür dileme söz konusu olduğunda, Demokratik bir başkan önceki yönetimi kınamalı ve bütün hatalarını sıralamalı ya da hataları geniş hatlar içerisinde sunup suçu kendi üzerine alarak itidalli davranmalı mı? Böyle düşünceler, bir kez daha özürlerin mağdurlar kadar, failler ve içinde bulundukları toplum için nasıl bir anlam taşıdığını gösteriyor. Genel bir özür, ağır ve kapsamlı bir özre nazaran Demokratik Parti'nin çıkarlarına daha çok uyabilir çünkü ikincisi ortalama seçmeni dışlama riski taşır. Ancak Amerikan seçmenini çekme hesabıyla hazırlanmış bir özür Iraklıları hoşnutsuz edecek ve jestin arkasındaki niyetleri sorgulamalarına yol açacaktır. Aslında, özrün bir versiyonu Amerika Birleşik Devletleri ile Iraklıları en iyi şekilde uzlaştırırken, diğeri yurt içi yaraları en iyi şekilde saracaktır.

Kolektif irade konsensüsü ile ilgili problemler ilerleyen bölümlerde tekrar tekrar belirecek. Şimdi daha önce özetlediğim bireysel kolektif özür çerçevesine geri dönüyorum ve dikkati kolektif özürlere içkin anlamlara ve engellere çeviriyorum.

ONUNCU BÖLÜM

Kolektif Özürlere İçkin Sorunlar

OLGU ARŞİVLERİNİ DESTEKLEYEN KOLEKTİFLER

Bireysel özürlerde olduğu gibi, söz konusu suç için olgu arşivi oluşturmak kolektif özürlerin önemli öğelerinden biridir. Tavuchis, kolektif özürlerin "birincil işlevi"nin "üzüntü ya da samimiyetle pek bir işi olmadığını, onun yerine ne varsa kurumsal arşive koyduğunu" iddia edecek kadar ileri gitmiştir.[1] Tavuchis, bu kaydetme işlevini "[kolektif özrün] iyileştirme ve uzlaştırma gücünün nihai kaynağı" olarak tarif eder ve "biçimden daha fazlasını talep etmenin onun görevini ve mantığını yanlış anlamak olduğuna" inanır.[2] Bunu neden biraz abartılı bulduğumu açıklayacağım. Fakat kolektif özrün "ne varsa kaydettiği" şeyler, sadece olayın ayrıntılarından ziyade tüm özür icrasından daha büyük bir şeye göndermede bulunsa da, resmi arşiv, kurumsal arşiv ya da suç için gereken söz sahibi bir olgu arşivi oluşturmanın önemini küçümsememiz gerektiğinde hemfikirim.

Kolektif özürler, genelde bireysel özürlerin kapladığı bir olgu arşivi oluşturmanın zorluğunu kat kat çoğaltır. Bir savaşçı lejyonunun, gevşek örgütlenmiş bir ayaktakımının, hassas bir şirket bürokrasisinin ya da bir köle pazarının eylemleri için özür dilerken, kusurların listesini çıkarmak göz korkutucu bir işe benziyor. Daha önce "toplumsal cinsiyet eşitliği sorunlarına dikkat çekemeyen" diye nitelendirdiğim felsefe bölümü örneğine geri dönersek, arşivin bu muğlak tanımın sunduğundan daha fazla bilgi içermesi gerektiğine dikkat edin. Suçların içeriği hakkında bunun dışında ayrıntıların mev-

1 Tavuchis, *Mea Culpa*, s. 117.
2 *A.g.e.*

cut olduğunu varsayın. Bölümden birinin sürekli kadın öğrencileri felsefe lisans programına kaydolmaktan caydırdığını, onlara bu alanda ancak erkeklerin ileri seviyede çalışma yapabilme kapasitesi olduğunu söylediğini düşünün. Bir diğeri ders programına tek kadın filozof koymamış, bu durumu öğrencilerine dönem başlangıcında "hiçbir kadın filozof okumaya değer bir şey yazmamıştır" diyerek açıklıyor. Bir diğeri, en son yeni üye alırken bir kadın felsefeciyi işe almaya karşı çıktığını itiraf ediyor çünkü çocuk sahibi olmasının onu eksiksiz ve ciddi bir çalışma yapmaktan alıkoyacağını düşünmüş. Diğer üçü ders ne olursa olsun, daha çok feminist okuma, mesela sanat felsefesi derslerine estetiğin feminist eleştirisi, dahil etme konusunda anlaşmış. Diğer meslektaşlar, yanlış hiçbir şey yapmadıklarını, kadın öğrencilerin eğitim deneyimini geliştirmek için kendilerine değil, üstlerine daha çok görev düştüğünü düşünüyor. Kabahatleri "toplumsal cinsiyet eşitliği sorunlarına dikkat çekememe" olarak tanımlayan bizden gelen herhangi bir özür, suçluluk içeriğimizi çarpıtacak ve kabahat kapsamımızı en aza indirgeyecektir.

Hem gerekli ayrıntı miktarı hem de böyle kapsamlı bir arşiv yaratmanın zorluğu ile ilgili birbirine bağlı sorunlar ortaya çıkıyor. Uygun özgüllük derecesi ilgili iki uca dikkat edin. Afrika köleliğinin arşivini nereden oluşturmaya başlamalıyız? Ne kadar ayrıntı sağlamalı ve nerede durmalıyız? Bir ölçüte göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin tüm tarihi bu arşive aittir ve bu yüzden en genel biçimde "Amerika Birleşik Devletleri'nin kölelik tarihi ve mirası" için özür dileyebiliriz. Hatta Clinton bir kez "daha ulus olmadan" köle ticaretinin "meyvelerini" topladığımız için "hatalıyız" demişti.[3] Görünürde, böyle bir beyan Amerika Birleşik Devletleri'nin bir kölelik tarihi ve tarihöncesi olduğunu belirtmek dışında, bir arşiv oluşturmak namına pek bir şey söylemiyor. Tam olarak kimin köle ticaretine giriştiğini, neden giriştiğini ve kölelik geçmişinin ulusumuzu ne şekilde kirletmeye ve tarihimizi lekelemeye devam ettiği ile ilgili bir açıklama sunmuyor. Bu elbette birçok ünlü ABD liderinin o kadar da pohpohlama işlevi görmediği çok uzun bir tarih olacaktır.

Kimin acı çektiğini ve nasıl acı çektiğini bile belirtmiyor. Kitlesel suçların mağdurlarını teker teker açıklamak gibi basit bir edim onların acılarını kabul etmek ve zararın genişliğini gösteren bir arşiv oluşturmak için bir adım atmak demektir. Eğer mağdur hayattaysa, bu jestler onu sadece objeleştirilmiş bir istatistik olarak almak yerine ahlâki bir muhatap olarak tanımak anlamına gelecektir. Mağdurun adını belirtmek, onu acı çekenlerden oluşan isimsiz

3 R. W. Apple, Jr., "Clinton's Contrition", *The New York Times*, 1 Nisan 1998.

bir kitleden ayırır, böylece onu birey olarak görebilir ve uğradığı kendine özgü zarara karşı hassasiyet gösterebiliriz. Milyonlarca mülteci ya da binlerce sivil kayıpla empati kurma ya da onlara merhamet göstermenin zorluğunu yaşayabiliriz ama her bireyin ismini ve hikâyelerini öğrendiğimizde kayıpların ağırlığı üzerimizde daha çok baskı oluşturur. Zalim tarihimiz bizi diğerlerinin acısına karşı duyarsız hale getirdiyse, özürler kitlesel vahşetin dehşetlerini içimizde uyandıracaktır. Mağdur öldüyse, onun adını anmak da haleflerini ahlâki bir tartışmanın içine çekme ihtimalini artıracaktır. Bu son fayda merhumun varislerine borçlu olunan onarımları dağıtmada çok önemli olabilir.[4]

Uzak geçmişteki kitlesel haksızlıklar için yapabileceğimiz herhangi bir açıklamanın yetersiz arşivler yüzünden ciddi suçları göz ardı edeceği kesin. Adları daha tarihte yolunu bulmadan ölmüş Afrikalı köle sayısını da, ölümleri hakkındaki, onları kaçıranları tam olarak yargılamamıza yardım edecek ayrıntıları da ancak tahmin edebiliriz. Benzer kusurlar, birçok sebepten, yakın geçmişteki olayların aktarılmasını da sorunlu hale getirebilir. Eğer bir ABD başkanı Irak savaşı için özür dilemek isterse, açıklaması ne kadar kapsamlı ya da ayrıntılı olabilir? Yine olgu bulmak için sert araştırmalar yapılmış olsa da elinde hayati bilgilerden bazıları bulunmayabilir. Daha önceki yönetimin üyelerinin savaşın ardındaki gerçek niyetleri ortaya dökmeden miadı dolmuşsa, özür bu en temel olgular hakkında ancak spekülasyon yapabilir. Savaşın sadece ABD çıkarlarına hizmet etmesi gerektiğini düşündülerse, bir özür bunu açıklayacaktır. Eğer girişimi, samimi olarak, Irak vatandaşlarının insan haklarını yükseltme yolu olarak gördülerse, böyle olmasaydı ahlâken meşrulaştırılabilecek bir seferin yapılmış olabileceğine odaklanan bir özür bunu yansıtabilirdi. Daha sonra inceleyeceğim üzere, zihinsel durumlar bireysel özürlerde olduğu gibi kolektif özürlerde de bir rol oynuyor gibi görünüyor.

Ayrıca, birey olarak ABD askerleri Iraklılara karşı işledikleri suçları açıklarsa, bu da arşivdeki eksiklikleri kapatabilir. Bir Iraklı, bir ABD askerinin ona haksız zarar verdiğini, yine de suçunun başkanın arşivinde bulunmadığını düşünüyorsa, bu durum Iraklı bireyin Amerika Birleşik Devletleri'nin onun acısını kale almadığını düşünmesine yol açar. Ahlâki bir muhatap olarak mağdurun konumu, sorumlular hiç kovuşturmaya uğramazsa daha da sorunlu hale gelebilir. Savaşın her sivil kaybı için ölenin ailesinin, istihbarat sağlayanın ve hava saldırısı emrini verenin de dahil, ölümün ayrıntılarını öğrenmede eşit hakkı olacaktır. Akrabaları hapiste olanların ya da Ebu Garip'te

4 Mesela bkz. William Glaberson, "Swiss Banks Publish Names from Holocaust", *The New York Times*, 13 Ocak 2005.

onuru çiğnenenlerin maruz kaldığına benzer sorgu tekniklerine maruz kalanların akrabaları için de daha çok ayrıntı son derece önemli olabilir. Mağdurlar meşru sebeplerden mi alıkonuldu? Nasıl muamele gördüler? Direndiler mi? İntihar mı ettiler ya da işkence sırasında öldüler mi? Bu tip bilgiler, mağdurlara ya da tanıdıklarına ve ailelerine zararı anlamalarına ve sorumluyu yargılamalarına yardım eder, bu bilgileri kültürel açıdan uygun yollarla hafızalarına kazımalarını sağlar. Savaş için dilenecek genel bir özrün sadece bu tip bazı suçları açıklayıp diğerlerini açıklamaması gerektiğini öne sürmek son derece keyfi bir iddia olacaktır. Bazıları bu tip ayrıntıların kolektif özür için aşırı ya da gereksiz olduğuna inanıyorsa, ben de onlara çocukları benzer koşullarda öldürülse böyle bir bilgi onlar için anlamlı olur muydu diye sorarım.

Bu zorluklara bakarak, hukuki ve kurumsal olgu bulma mekanizmalarının son derece önem kazandığını görebiliriz. Nuremburg mahkemeleri ve esas *U.S. v. Korematsu*'yu yeniden gözden geçiren *coram nobis* karar talebi* örneklerine dayanarak, tarihsel arşivler oluşturmada mahkemelerin ve uluslararası mahkemelerin önemini daha önce göstermiştim. Böyle bir bilgiyi tutarlı ve kapsamlı bir metin halinde derlemek, uluslararası soruşturmacı, emniyet görevlileri, avukatlar, yasa koyucular, hâkimler ve diğerleri arasında karmaşık bir işbirliğine gidilmesini gerektirir. Böyle bir çalışma son derece pahalıya da mal olabilir ve bireylerin kaynaklarını aşabilir. Soykırım mağdurlarının banka hesaplarının dolandırılması ile ilgili teftiş, İsviçre bankalarına 600 milyon dolara mal oldu ve Uluslararası Soykırım Dönemi Sigorta Talebi Komisyonu başkanı her yıl 360.000 dolarlık maaş çekti.[5] Böyle miktarlar, genelde kurumların bu tip girişimlerin maliyetini taşıyabilmede bireylerden daha iyi donanıma sahip olduğunu gösteriyor.

Hukuk kurumları da, grup samimi biçimde masumiyetine inandığında bile, kolektiflerin edimlerini soruşturma yetkisine sahip olabiliyor. Bir birey ötekilere itiraf etmediğinde bile genelde sorumlu olup olmadığını bilir. Kabahat, kolektiflerin uzak köşelerinde gizlenir ve soruşturma onu açığa çıkarabilir. Mesela, İsviçreli yetkililer başlangıçta, bankalarının uygunsuz biçimde Soykırım'la ilgili banka hesaplarından kâr etmesinin imkânsız olduğunu düşünmüştü.[6] Soruşturma komisyonları tam tersi olduğunu gördü. İsviçre Union Bank'ın ispiyoncu bir güvenlik görevlisinin sayesinde, bu saptananlar arasında

(*) Temyiz Mahkemesi'nin kesinleşmiş bir kararına karşı maddi hataya dayanan tashih-i karar – ç.n.

5 Bkz. Suzy Hansen, "The Price of Pain", *Salon.com*, 15 Temmuz 2005, http://archive.salon.com/book/int/2002/07/15/wolffe/.

6 Bkz. John Authers ve Richard Wolffe, *The Victim's Fortune: Inside the Epic Battle over the Debts of the Holocaust*, Harper Collins, New York, 2002, s. 33-36.

İsviçre bankalarına bakan Amerika Birleşik Devletleri Bölge Mahkemesi'nin 1.25 milyar dolarlık grup davası ödemesinin de bulunduğu ortaya çıktı.[7]

Bireyler gerideki olgularla ilgili fikirlerini değiştirseler ya da çelişkili ifadeler verseler de, kolektif özürler riski artırır. Mevcut başkanın sunduğu açıklamayı eski başkan ve suçla doğrudan ilgisi olanlar yalanlarsa, arşiv şaibeli bir arşiv olur. Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonları eski başkan F. W. de Klerk yönetiminin üyeleri onlara karşı olgulara dayanan suçlamaları inkâr ederken ve Klerk'in açıklamalarıyla çelişirken sık sık bu problemi yaşamıştı.[8] Dahası bireyler tarihlerini gözden geçirirken bir grup ya da grup üyeleri bir önceki açıklamalarından vazgeçebilir ya da onu değiştirebilir. Siyasi bir parti, sadece muhalefet parti başa geçtiği zaman tarihi yeniden yazmak zorunda kalsın diye, bir tarihi belgeleyebilir ve bu tarih adına özür dileyebilir. 1993'te Japon hükümeti İkinci Dünya Savaşı sırasında Koreli seks kölesi kullandığı "inkâr edilemez" bir gerçek olduğundan özür diledikten sonra 2007'de Japonya Başbakanı Shinzo Abe "konfor kadınları" denilen kişilerin "zorlandığını ispatlayacak kanıt yok" diye iddia ederek tarihi düzeltmeye kalkıştı.[9] Tutarlı bir

---

7 *A.g.e.*, s. 32-36, 99-102.

8 Klerk'in açıklamaları ile ilgili sağgörülü bir tartışma için bkz. Govier ve Verwoerd, "The Promise and Pitfalls of Apology", s. 77-79.

9 Kabine Genel Sekreteri 1993'te şu beyanı verdi: "Uzun süredir geniş bir alana yayılmış faaliyet gösteren konfor istasyonlarıyla ilgili bir araştırmanın sonucu olarak, çok sayıda konfor kadınlarının olduğu açığa çıkmıştır. Konfor istasyonları o günün askeri yetkililerinin isteklerine cevaben faaliyet gösterdi. O dönem Japon ordusu konfor istasyonlarının kurulması ve idare edilmesinde ve konfor kadınlarının transferinde dolaylı ya da doğrudan rol oynamıştır. Konfor kadınlarının işe alınması büyük ölçüde ordunun isteklerine cevaben hareket eden özel girişimciler tarafından sürdürülmüştür. Hükümet araştırması, birçok vakada sözel olarak güç kullanılarak vs. kendi rızalarına karşı işe alındıklarını, bazen yönetici/askeri personelin işe alımlarda doğrudan rol oynadığını açığa çıkarmıştır. Konfor istasyonlarında kaba bir atmosferde sefalet içerisinde yaşamışlardır. Savaş alanlarına transfer edilen konfor kadınlarının kökenine gelince, Japonya'dan gelenler hariç, büyük bölümünü Kore Yarımadası'ndan gelenler oluşturmuştur. Kore Yarımadası o günlerde Japonya'nın hâkimiyeti altındaydı ve işe alımları, transferleri ve kontrolleri genelde rızalarına karşı, sözel şiddet, zorlama vs. gerçekleştirilmiştir. Bu edim o günün ordu yetkililerinin de dahilinde gerçekleştirildiği, birçok kadının onuru ve haysiyetini ağır biçimde incittiği inkâr edilemez. Japonya Hükümeti, kökeni ne olursa olsun, konfor kadınları olarak sınırsız acılar ve onulmayacak fiziksel ve psikolojik yaralar almış kişilerden dilediği samimi özürleri ve duyduğu pişmanlığı aktarma fırsatını bir kez daha kullanmak istiyor. Bize, Japonya hükümetine düşen eğitimli çevrelerin görüşlerini alarak duygularımızı en iyi biçimde nasıl ifade edebileceğimiz üzerinde düşünmeye devam etmek. Yukarıda tarif edilen tarihsel gerçeklerle açık açık yüzleşmemiz ve onlardan ders çıkarmamız gerekiyor. İşbu böyle sorunları sonsuza dek hafızamıza tarih araştırmalarıyla ve tarih öğretip kazıyarak aynı hatayı bir daha yinelememeye ant içtiğimizi tekrarlarım. Japonya'da mahkemeye davalar getirildiğinden ve Japonya dışında bu sorunlara ilgi gösterildiğinden, Japonya hükümeti, yanı sıra ilgili araştırmalarla birlikte bu soruna tüm dikkatini yöneltmeye devam edecektir." "Japan's Official Responses to Reparations", *When Sorry Isn't Enough: The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice*, (yay. haz.) Roy Brooks, New York University

arşiv oluşturulmadan, mağdur ya da toplum, çelişen açıklamaların görece güvenilirliğini değerlendirmek için mücadele edebilir. Böyle bir karmaşa mağdur açısından meseleleri daha da eziyetli hale getirebilir.

Bir kolektifin olgu arşivini desteklemesinin anlamıyla ilgili noktalara da dikkat edebiliriz. Bireysel özürlerde mağdur, fail ve bir noktaya kadar toplum, gerisindeki olayların hikâyesini yazabilir. Kolektif özürler, hangi grup üyesinin hikâye anlatma kısmına katılacağı ile ilgili akla daha çok soru getirebilir. Bir kolektif kimin onlar adına konuşacağına nasıl karar veriyor? Çelişen açıklamalar getirecek kişileri susturabilirler mi? Kolektif içerisindeki konsensüsle ilgili sorunları göstermiş olsam da, bunları daha sonra husumet başlığı altında tartışacağım. Bireysel özürler gibi kolektif suçun olgularının nasıl gün ışığına çıktığı anlamlarını etkiler. Bölümüm sadece öğrenciler dekana şikâyette bulundu ve dekan da kendisine bir rapor yazmamızı emretti diye ya da ceza almak için ders programındaki cinsiyet eşitsizlikleri hakkında rapor yazmaya karar verirse, bu yaklaşım kolektif ruhumuzun iç motivasyonundan ayrı bir şey olacaktır. Her zaman olmasa da büyük grup özürleri de olgusal kurumsal arşivi sunmaya meyillidir. İki partner arasındaki bir tartışmayı takip eden özürden farklı olarak, bir ulus ya da şirket özrü, kurum mağdurların bu özrü diğerleriyle paylaşmasını engellerse, şüpheli görünecektir. Bu durum, akla daha önce bahsettiğim mağdurun şartlarını ifşa etmemesi koşuluyla özür ve çare sağlayan ödeme anlaşmalarını akla getiriyor. Son olarak, G. H. W. Bush'un sözlerini hatırlayın: "Olgular umurumda değil, Amerika Birleşik Devletleri için özür dilemeyeceğim."[10] Bir kolektifin sözcüsü, tam konsensüs yetkisiyle söz konusu olaylar için kapsamlı bir arşiv hazırlasa bile bunu kolektifin zaferi ve başarılarının tarihi bir kanıtı olarak sunabilir.

Bunları aklımızda bulundurarak Kaliforniya Eyaleti'nin 2005 "1930 Meksikalıları Ülkesine İade Etme Programı için Özür Yasası"nı okuyabiliriz.[11] Madde 8721 şunları "buluyor ve beyan ediyor:"

> a) Kaliforniya'da ve tüm Amerika Birleşik Devletleri'nde devlet yetkilileri ve bazı özel sektör kuruluşları 1929'dan itibaren ataları Meksikalı kimseleri güç kullanarak Amerika Birleşik Devletleri'nden atmaya yönelik ag-

Press, New York, 1999, s. 127-28. Abe'nin sonrasındaki inkârları için bkz. "Sex Slave Denial Angers S. Korea", *BBC News*, 3 Mart 2007.

10 Atler, "High Stakes in New Orleans", s. 15.

11 Kaliforniya Senato Önergesi 670, Senatör Joe Dunn tarafından sunuldu ve 7 Ekim 2005'te Eyalet Sekreteri tarafından kayda geçirildi. Ayrıca bkz. Melissa Block'un Senatör Joe Dunn ile röportajı, National Public Radio, "Remembering California's 'Repatriation Program'", *All Things Considered*, 2 Ocak 2006.

resif bir program uygulamıştır.

b) Sırf Kaliforniya'da yaklaşık 400.000 Amerikan vatandaşı ve yasal mukim Meksikalı Meksika'ya gitmeye zorlanmıştır.

c) Toplamda Meksika kökenli iki milyon insanın zorla Meksika'ya yerleştirildiği, bu kişilerden yaklaşık 1,2 milyonunun, Kaliforniya da dahil, Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmuş olduğu hesaplanmıştır.

d) Tüm Kaliforniya'da Meksikalı Amerikalı cemaatlere karşı kitle baskınları düzenlenmiş, binlerce insanın gizli kapaklı kovulması, birçoğunun bir daha doğdukları ülke Amerika Birleşik Devletleri'ne dönememesine sebep olmuştur.

e) Bu baskınlar binlerce insanı tehdit ve şiddet eylemleriyle ülkeyi terk etmeye de zorlamıştır.

f) Bu baskınlar Meksika kökenli insanları hedef almış, yetkililer ve diğerleri onları, ABD vatandaşı ya da geçici yasal ikamet eden olup olmadığına bakmaksızın "yasadışı yabancı" diye nitelendirmiştir.

g) Kaliforniya ve diğer eyaletlerdeki yetkililer Meksika kökenli kişileri haksızca yerinden eden ve kişileri Amerika Birleşik Devletleri'nden Meksika'ya kitleler halinde göndermek için demir yolu, otomobil, gemi ve uçak gibi ulaşım anlaşmalarını ele geçiren programlara imza atmıştır.

h) Tüm bu yasadışı faaliyetler sonucunda, aileler ülkeyi terk etmeye zorlanmış ve kişisel mülkleri ve gayrimenkulleri dolandırıcılık yoluyla, Amerika Birleşik Devletleri'nden Meksika'ya sürülürken gereken ulaşım masraflarını "karşılama" amacıyla yerel yetkililer tarafından satılmıştır.

i) Bu yasadışı faaliyetlerin bir sonucu olarak Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları ve yasal mukimler ailelerinden ve ülkelerinden ayrılmış, geçimlerinden ve ABD anayasal haklarından mahrum kalmıştır.

j) Bu yasadışı faaliyetlerin bir sonucu olarak, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları tüm vatandaşlara katılımın garanti edildiği politik sürece katılma hakkından mahrum kalmışlardır, bu yüzden gerekli davalarda yasa önünde eşit koruma hakkının trajik inkârıyla sonuçlanmıştır.

Madde 8722 devam ediyor:

> Kaliforniya Eyaleti, bireylerden Madde 8721'de tanımlanan temel sivil ve anayasal hakları yasadışı ihraç ve zorunlu göç döneminde kökten ihlâl edildiği için özür diliyor. Kaliforniya Eyaleti, bu bireylerin ve ailelerinin 1930'ların hükümetin desteklediği 1930 Ülkesine İade Etme Programı'nın doğrudan sonucu olarak çektiği eziyet ve zorluklardan pişmanlık duyar.

Madde 8723 bu bireylerin resmi beyan dışında faydalanacağı çözümün kapsamını ortaya koyar: "Madde 8721'de tanımlanan bireylerin anısına bir plaket, Parklar ve Güzelleştirme İdaresi tarafından Los Angeles'te uygun bir kamusal mekâna yerleştirilecek ve muhafaza edilecektir."

Bu özrün arşivinde dahil etmediği bir özre dikkat çekmeden önce, iyiyi düşmanın en iyisine dönüştürmemeye dikkat etmeliyim. Birçok insanın bu yasaya ve yarattığı kapsama medyanın yer vermesi sayesinde Meksika'ya İade programından haberdar olduğunu düşünüyorum. Bir milyondan fazla ABD vatandaşının ırkı yüzünden iadesi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında yaklaşık 120.000 Japon Amerikalının kampa sürülmesiyle karşılaştırıldığında, az tepki topladı. Kaliforniya'nın hukuki beyanı, tarihin, adaletsizliği arşivinden silmesini önledi.[12] Kaliforniya'nın özrü üzerine bir *National Public Radio* hikâyesi beni bu konu hakkında daha fazla şey öğrenmeye itti, belki diğer akademisyenler ve politikacılar Kaliforniya'nın çıkışını takip edecek ve soruna el atacaktır.[13] Eylem bu amaçla birtakım ayrıntılar sağlıyor ve "Kaliforniya Eyaleti Meksikalıları Ülkesine İade Ettiği için özür diler" gibi tek satırlık bir cümleyle geçiştirme kolaylığına kaçmıyor. Bu edinimlerin önemini hafifsemek istemem.

Ancak yasama meclisinin neyi dışarıda bıraktığına dikkat edin. Tek bir kurbanın ismini öğrenemiyoruz; tarihi, yüzü olmayan bir sürgün olarak hatırlanacak bir olayla baş başa bırakıyor. Fıkra (a) program için "devlet yetkililerini" ve "bazı özel şirket kuruluşlarını" suçluyor. Özür, neden Başkan Hoover ve Wickersham Komisyonu üyelerinin bu programdan en üst seviyede sorumlu olduğunu belirtmiyor? Her şeyden öte Hoover yönetimi üyeleri "Gerçek Amerikalılar için Amerikan İşleri" programına umumi olarak destek vermişti.[14] Bu programa göre, Meksika kökenli ABD vatandaşları "gerçek Amerikalı" değildi. Ayrıca, özel kuruluşların kimliklerini bu politikalar arkasına saklamayı meşrulaştıran ne? Arşivler, Los Angeles Ticaret Odası'nın tarım departmanının müdürünün yasal korumaları ihraçta gereksiz bulduğunu gösteriyor: "Bu renk hücresiyle ilgili, vatandaşlık ya da hakla değil."[15] Güney Kaliforniya tarım sektöründe çalışan Meksikalı ya da Meksikalı Amerikalıların sayısı düşünüldüğünde, bu şubenin müdüründen böyle bir beyan gelmesi programı kesinlikle kaba ırkçı motivasyonların yönettiğini anlamamıza yardımcı olur. Benzer şekilde, fıkra "tehdit ve şiddet edimlerinden" söz ediyor ama bu tehditlerin kaynağını ya da şiddet faillerini göstermiyor. Özür bireysel olarak kimseyi suçlamıyor.

(h) ve (i) fıkraları, yerinden edilenlerin "dolandırıcılık yoluyla" mülk-

12 Meksika İade Programı ve Japon Amerikalı Kampı kapsamının ders kitaplarında karşılaştırması için *bkz.* Kasie Hunt, "Some Stories Hard to Get into History Books", *USA Today*, 5 Nisan 2006.

13 Bkz. "U.S. Urged to Apologize for 1930s Deportations", *USA Today*, 5 Nisan 2006.

14 Bkz. "Remembering California's 'Repatriation Program'".

15 Bkz. "U.S. Urged to Apologize for 1930s Deportations".

lerinden ve geçimlerinden olduğundan bahsediyor. Eylemi isime çevirip zarf öbeği haline getirme yöntemi –yasamanın buna ve benzer şekilde edilgen çatı kullanımına sık sık başvurduğuna dikkat edin– özellikle göze çarpıyor. Kaliforniya Eyaleti, mağdurları dolandırdıysa, bu durum haksız zimmete geçirme için eyaletin belki de tazminat ödemesi gerektiğini gösterir. Gasp edilmiş malların değeri hakkında özrün sessiz kalması da şüphe uyandırıyor. Özür kayıpların değerlerini de kapsasaydı, haksızlıklara çare bulma olanakları ile ilgili tartışma, plaketin ötesine geçerek bir ivme kazanabilirdi. Kişi, Vali Gray Davis ile Vali Arnold Schwarzenegger'in zarara çare bulma seçeneklerini araştıran bir komisyon kurulması kararını dahi veto ettiğini bilse, yasayı biraz daha eleştirel okuyabilir.[16] Özür, zorla yerinden edilip kendilerini Meksika'da buluverenlerin düştüğü durumu açıklamakta da yetersiz kalıyor. Çoğu daha önce Meksika'ya ayağını basmamıştı, orada aileleri yoktu ve oranın dilini bile bilmiyorlardı. Çoğu sonuç olarak fakir kaldı ya da öldü.[17] Yasa, programın 1929'da başladığını söylüyor ama bağlamla ilgili daha fazla açıklama yapmıyor. Bu programları daha geniş depresyon dönemi ekonomik girişimleri ve dönemin ırkçı iklimine yerleştirmek adaletsizliğin sebebini anlamada yardımcı olacaktır. Bu, dikkatimizi ihraç programıyla günümüz göç reform girişimleri arasında olası paralellikler kurmaya da yöneltecektir.

Yine "1930 Meksikalıları Ülkesine İade Etme Programı için Özür Yasası"nın önemini azımsamak istemiyorum. Türkiye'nin Ermeni soykırımını soykırım olarak tanımayı reddetmesiyle ilgili tartışmalarla karşılaştırıldığında, böyle bir yasanın edinimlerini takdir edebiliriz. Ancak bence bu tip sorunların bizi yasa metninin Kaliforniya'nın bu adaletsizlikleri için "resmi olarak özür dilediği" anlamına gelip gelmediğini sorgulamaya itmesi gerektiğini düşünüyorum.[18] Ayrıca burada ortaya konulan sorunların ele alınma sebebinin esasen bir olgu arşivini desteklemeyle, yani özür dileyici anlamın en dolaysız boyutuyla alakalı olduğunu unutmamalıyız. Şimdi en karmaşık sorunlardan birine dönüyorum: kolektif ahlâki sorumluluk.

KOLEKTİFLER VE SUÇLULUK

Kolektif Merhamet İfadelerini Birbirinden Ayırmak

Bireysel özürler gibi kolektif özürler de çoğu zaman kabahati üstlenmek ye-

16 Bkz. "Remembering California's 'Repatriation Program'".
17 *A.g.e.*
18 Bkz. *a.g.e.* Melissa Block yasayı "resmî bir özür" olarak nitelendiriyor.

rine merhamet ifade eder. Daha önce kurguladığım özür yerine, yeni seçilmiş başkanın şu beyanda bulunduğunu düşünün: "Savaşın başlangıcından bu yana Iraklı vatandaşların çektiği eziyetlerden esef duyuyorum." Böyle bir beyanın birkaç anlamı olabilir. Yaşamış oldukları zorluklara duyulan merhameti belirtebilir ve başsağlığı ifadesine benzer bir beyanda bulunabilir: "Büyükannenizin ölümünden esef duyuyorum." Ancak bu sıkıntılar için açık açık sorumluluğu üzerine almaz. Mesela, konuşmacı bu durumdan sorumlu olanların bağnaz şiddet tutkunları olduğunu düşünebilir. Kendini *kötü hissedebilir* ama sorumluluğun Amerika Birleşik Devletleri'ne ait olduğuna inanmaz. Bu açıdan bakıldığında, başkanın nedensel sorumluluk almadan merhamet ifadesi sunmuş olduğunu anlayabiliriz. Başka bir seçenek, başkan Amerika Birleşik Devletleri'nin tüm bu ezaya neden olduğuna ama bunların acemi bir demokrasinin artmaktaki acıları olduğuna inanabilir. Başkan katı ama adil bir hüküm vermiş hâkim gibi savaşın tarafındadır ama gerekçesiyle bir merhamet ifadesi sunar. Her iki anlam da kategorik özür sunmayacaktır ama ikisi de önemli bir anlam taşıyabilir. Başkan teselli beyanının yanında koalisyon kuvvetleri tarafından eğitilmiş ve görev sırasında öldürülmüş Iraklı polislerin adını sayabilir, cesaretlerinden söz edebilir ve ailelerine madalya ve önemli onur payeleri sunabilir. Bu tip jestler, feda edilenleri tanımada mütevazı bir rol oynayabilir ama merhamet ifadelerinin eleştirileri yumuşatmada giderek formalite icabı yapılan bir şey olduğunu görüyoruz. Başkan Bush'un isteksizce ağzından çıkan "Iraklı mahkûmların ve ailelerinin maruz kaldığı aşağılamalar" sözleri akla geliyor.[19]

Kolektif özürler, bu konularda bahse değer bir iki nüans daha sunuyor. Her şeyden önce, bir grup adına konuşan temsilcinin grubun değil kendi merhametini bildirdiği vakaları bir kenara ayırmalıyız. Başkanın "Iraklı vatandaşların çektiği ezadan ötürü özür diliyorum" demesi "Amerika Birleşik Devletleri çekilen ezalardan ötürü özür diliyor." demesinden farklı bir şey. Bu sözleri en resmi yetkisine dayanarak sarf etse bile, mesela Oval Ofis'te televizyondan yayın yapsa, kişisel duygularından bahsettiğinde beyanını bireysel merhamet ifadesi olarak almalıyız. Kolektif bir merhamet ifadesi değil, tek bir kişi –çok önemli bir şahıs olsa da– düşüncelerini ve duygularını iletiyor. Mağdurlar bireysel bir sözcüden ziyade kolektifin nedamet jestini arzulayabilir. Kişisel pişmanlık ifadesi tanımadıklarından, İmparator Akihito ya da Başbakan Miyazawa'nın 1990 yılı beyanını kabul etmeyi reddeden Koreli "kon-

19 Bumiller ve Achmitt, "President Sorry for Iraq Abuse; Backs Rumsfeld." Benzer beyanlar için ayrıca bkz. 96n.

for kadınları" vakasında olduğu gibi. Bunun yerine, meclisten kolektif olarak özür beklediler.[20]

Ancak Başkan Amerika Birleşik Devletleri'nin merhamet duyduğundan bahsederse, bu da tuhaf kaçacaktır. Bir ulus merhamet *edebilir mi*? Bir yönetici şirketi adına benzer duyguları ifade ederse, yine benzer sorunlar ortaya çıkabilir. Enron'un duygusal ve bilişsel deneyimleri olduğunu düşünmek mantıklı mıdır? Kolektif niyet ve duygu problemini sonra inceleyeceğim ama şimdiden bireyler ve kolektif özürler arasındaki dil örflerini tercüme ederken ortaya çıkacak tuhaflıkları görebiliriz. Daha sonra açıklayacağım üzere, merhamet ifadeleri iki insan arasındaki görece basit nedamet ifadesi vakalarında hatırı sayılır belirsizlikler yaratır. Kolektif merhamet ifadeleri –bazen yüzlerce yıllık süreç için ya da hareket halindeki milyonlarca kişilik nüfus arasında aracılık ederek– kafa karışıklığı ihtimallerini kat kat artırır. Bu karmaşıklığa bir de konsensüs problemlerini eklersek, ortaya çıkacak sorunun kapsamını tahmin edebiliriz. Bütün Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları savaş mağduru Iraklılara kategorik özür sunmayacağı gibi hepsi merhamet de duymaz. Bireylerin hissettiği merhamet miktarı da ciddi biçimde farklılık gösterecektir, bazıları Bağdat'ta yıllarca yardım programına katkıda bulunmuştur, diğerleri televizyonda mülteci çocukları görünce içi sızlayıp konu üzerinde şöyle bir ya düşünmüştür ya düşünmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nden kolektif bir kategorik özür beklemesem de, Iraklı olsam, Amerikalıların hissettikleri merhametin derinliğini ve genişliğini bilmek isterdim.

Kolektif merhamet ifadelerinin karşılayamayacağı bazı ciddi anlamları da akla getirebiliriz. Ne suçlayıcı ne de meşru kolektif merhamet ifadeleri, yanlışını kabul ettiğinden, grubun gelecekte benzer meşrulaştırılabilir edimleri gerçekleştirmekten imtina etmesi ve kendini düzeltmesi beyanın bir parçası olmak zorunda değildir. Bu yüzden, Başkan Iraklı ailelere meşru bir merhamet ifade ettiğinde, bu beyanı seferde feda edilen insan sayısını azaltması gerektiği anlamına gelmez. Aslında meşru bir merhamet ifadesi, bölgedeki diğer insanlara, böyle çatışmaların nihai faydaları ile karşılaştırıldığında bu tip bedellerin Başkan'ın kararlılığından bir şey eksiltmediği yönünde bir uyarıdır. Kolektif merhamet ifadeleri, merhamet duyduklarına çeşit çeşit hayırsever desteklerde bulunsa da, kolektiflerin herhangi bir çare taahhüdü vermesini de sağlamaz.

---

20 Bkz. George Hicks, "The Comfort Women Redress Movement", *When Sorry Isn't Enough*, ed. Roy Brooks, s. 113-26.

Kolektif Nedensellik ve Kolektif Ahlâki Sorumluluk

Sorunun Kapsamı

Bireysel özürlerde gördüğümüz üzere, ahlâki nedensellikle ilgili sorular, zararda kimin sorumlu olduğu konusunda ciddi uyuşmazlıkları tetikleyebilir. Ancak bu metafizik, etik, toplumsal ve politik sorunlardan örülmüş mayın tarlasında ahlâki sorumluluğu genelde çok çatışmaya girmeden bireylere atfedebiliriz. Çoğu zaman, bize kimin zarar verdiği konusunda yargılar üretebilir, onları sorumlu tutabilir ve onlardan zarar için sorumluluk kabul eden bir özür bekleyebiliriz.

Suçu kolektiflere yüklemeye çalıştığımızda meseleler daha da karmaşıklaşıyor. Sınıflarımızda ve ders programımızdaki cinsiyetçilikten kaynaklanan zararlardan ötürü felsefe bölümünün özrü örneğime geri dönersek, bu hatalar için sorumluluğu bir grup olarak bölüme mi, teker teker kolektife dahil olan bireylere mi yüklemeliyiz? Bölüm bir başına bir biçimde üyelerine atfedilebilecek suçların toplamı ötesinde bir zarar için suçlanabilir mi? Bir nevi "çoğul özne" olarak suçlanabilirliği bireysel üyelerini aşıyor mu? Bir başka şekilde sormak gerekirse, kolektif sorumluluk tamamen grubun üyelerinin suçunun toplamına indirgenebilir ya da eşit midir? Bu şekilde suçlanabilen kolektifler bulursak, üyelerin bireysel olarak dilemesi gereken özürler için bile grupların özür dilemesi gerekir mi? Tüm sorumluluk bireylerin üzerine kalırsa, kolektifin özrünü nasıl anlamamız gerekir?

Suçu büyük gruplara yüklediğimizde ve (çoğu zaman tüm üyelerinden özür yerine) örgütten bir özür beklediğimizde, bu soruların taşıdığı tehlikeler belirginleşir. Ebu Garip mahkûmlarına yapılan tacizi düşünün. Her ABD askeri suçlu ya da bu zararlardan sorumlu değil, en azından aynı açıdan. Bazı ABD birlikleri taciz gerçekleştiğinde dünyanın öbür ucundaydı ve skandal gazetelere çıkana kadar da olanlardan bihaberdi. Ancak neden sonuç ilişkisinin yoğunluğu iyice seyreltilmiş bir zincir, onları edimlere bağlayabilir; mesela istilayı sağlayarak genel ABD silahlı kuvvetlerine katkıda bulundukları, bu sayede de işkencelerin mümkün hale geldiği söylenebilir. Bu tip tacizler savaşın öngörülebilecek bir sonucu olduğundan, ABD ordusunun bütün üyelerinin bir bakıma işkence için suçlanmayı hak ettiğini iddia edebiliriz. Bu tartışmalı nedensel açıklamayı çekici bulsak bile, bu uzaktaki birliklerin işledikleri suçun mahkûmlara ölümüne işkence eden korumalarınkinden ciddi ciddi ayrıldığı kesin. Her birey farklı bir suçtan sorumluymuş gibi görünüyor ve grup bireylerinin özürleri bu tip ayrımları yansıtıyor. Suçun tipi ve de şiddeti bakı-

mından başka farklar da bulabiliriz. Bazıları tacizden haberdardı ve ciddi bir kişisel ve mesleki risk alıp tacizi durdurmaya çalıştı. Bazıları tacizden haberdardı ve saklamaya çalıştı. Bazı yöneticiler düşman savaşçılara yapılan işkencenin yasadışı olmayabileceğini iddia eden günlükler yazdı. Bazı gözetmenler astlarını, mahkûmları "dağıtarak" istihbarat topladıkları için ödüllendirerek tacizi teşvik etmiş göründü. Bazı askerler mahkûmlara kendi elleriyle ölümüne işkence etti. Bu durumda her bireyin suçta kendine has rolünü açıklayan kategorik bir özür dilediğini hayal edebiliriz. Ancak bu durum "ABD ordusuna" *bir örgüt* olarak, zarar için suç atfetme imkânı sağlar mı? Bir başka açıdan, ABD ordusu spesifik bazı kurumsal açılardan mı suçlu, bu suçunu açıklamak için kolektiften bir özür gerekiyor mu? Eğer çeşitli gruplar Ebu Garip tacizleri için bir özür talep ederse, kim ya da ne suçu üzerine alacak? Bireyler mi, kurum mu ya da her ikisi mi?

Özür hakkında yazan birkaç filozof, grup sorumluluğu kavramlarını büyük ölçüde sorunsuz bulmuştur ve bu tutumları onları doğmakta olan kolektif özür eğilimini benimsemeye itiyor. Richard Joyce'un özür öğretisine göre, kolektif sorumluluk ve kolektif özürlerin mantıklı olduğunu "varsaymalıyız" çünkü böyle varsaymamız "[bunu] inkâr etmekten çok daha arzu edilir bir durum." Joyce'a göre, yaygın biçimde böyle varsayımlarda bulunduğumuzu fark etmek için "günlük dilde nasıl konuştuğumuza dikkat etmemiz" yeter.[21] Govier ve Verwoerd da kolektif özür bağlamında Joyce gibi kolektif özürlerin "bir kurumu ya da kolektifi suçtan sorumlu görmenin bir kategori hatası olmadığını çünkü kolektivite her birey kişisel olarak içine dahil edilmeden edimde bulunabilir ve edimler için sorumluluk alabilir" der.[22] Harvey'nin kolektiflere kendi içinde sorumluluk verecek bir anlamdan ziyade, bireylerin "kurumsal aktör" rollerine konsantre oluyor. Harvey'nin örgütsel yapılarla kolektif özür anlamlarını ilişkilendirdiği faydalı tartışmalara daha sonra değineceğim.[23] Tavuchis ve Lazare da kolektif sorumluluk kavramını büyük ölçüde basit tutar.

Kolektif özürlerle ilgili yapılan yukarıdaki tartışmalar, kolektif sorumluluklarla ilgili canlı ve önemli bulduklarımı es geçiyor.[24] Kolektif ahlâki so-

---

21 Joyce, "Apologizing", s. 160.

22 Govier ve Verwoerd, "The Promise and Pitfalls of Apology", s. 76.

23 Harvey, "The Emerging Practice of Institutional Apologies", s. 58.

24 Kolektif sorumluluk konusuna şöyle bir göz atmak ve kapsamlı bir bibliyografya için bkz. Marion Smiley'nin Stanford Encyclopedia of Philosophy maddesi: http://plato.stanford.edu/entries/collective-responsibility/. Büyük ölçüde ona dayandım. Etkili bir makale derlemesi için bkz. Larry May ve Stacy Hoffman, yay. haz. *Collective Responsibility: Five Decades of Debates in Theoretical and Applied Ethics*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 1991.

rumluluk somut tarihi olaylar bağlamında filozoflar arasında geniş kapsamlı ilgi uyandırmıştır. Soykırım'ı ya da yakın zamanlı şirket skandallarını inceleyelim, gruplar halinde insanların bir arada hareket ettiği zaman verdiği zararın kapsamının en kötücül bireylerin edimlerininkini bile aştığı ortaya çıkıyor. Manuel Velasquez'in sık sık göndermede bulunulan makalesinin iç karartıcı başlığı –"Şirketler Yaptıklarından Neden Hiçbir Zaman Ahlâken Sorumlu Değildir?"– insanların neden kolektif sorumluluğu savunma ihtiyacı duyduklarını açıklıyor.[25]

İlk bakışta çeşitli makul argümanlar suçu kolektiflere atfetmek gerektiğini savunuyor. Şirketler, modern hayat üzerindeki etkilerini artırırken, suçları için onları sorumlu tutma yolları arıyoruz ve mantıklı biçimde kolektif olarak suçlayabilmek için geleneksel bireysel sorumluluk modellerimize bakıyoruz. Cinsiyet, ırk ve sınıf adaletsizliklerine odaklanma, erkeklerin, beyazların ya da zenginlerin sürdürdükleri ya da miras aldıkları ayrıcalıklardan grup olarak sorumlu tutulup tutulamayacaklarının değerlendirildiği tartışmayı besliyor. Dünyadaki suçun kapsamına bakarsak, dünyadaki herkesi hatta her şeyi sorumlu tutmamız gerektiğini anlarız. Kolektif suç çoğu zaman niceliksel olarak çok büyük bir acıyı hesabı görülmeden ortada bırakır ve bu yükü taşıyabilecek birini ya da bir şey bulabilirsek böyle haksızlıkları tamir etme ihtimalimiz artar. Şirketlerin ve ulusların elindeki kaynakları düşünürsek, bu "varlıklar" insanları tamir etmek ve reform inşa etmek için daha uygun olabilir. Mesela, Mandela el Jamadi'nin ailesine ödenecek tazminat söz konusu olduğunda, ABD ordusunun cepleri Ebu Garip'te Mandela'nın cesedinin üstünde başparmağını havaya kaldırarak ahlâksızca poz veren Sabrina Harman'ınkinden daha şişkin. Bu durum genelde bireylere uygulanan ahlâki kategorileri, suçu kolektiflere de yükleyebilecek kadar eğip bükmede hatırı sayılır bir inisiyatif sağlayabilir.

İyi bir tazminat kaynağı bulmak için suçu olabildiğince geniş ve soyut bir yere yüklemek gibi pragmatik endişeler bir yana, başkaları kolektif sorumluluğun lehine "toplumsal olgulara" işaret ediyor. Düzenli olarak grubun aktörlüğüne inanıyormuşuz gibi konuşuyor ve davranıyoruz. Para birimi onlara bir değer kazandırırken, çeşitli kâğıt parçalarına birim deme yönündeki ortak bağlılığımız gibi, sık sık "Amerika Birleşik Devletleri savaş açıyor" ya da "Enron yatırımcıları kandırıyor" diyoruz. David Cooper'ın açıkladığı üzere, "anlaşılması gereken bariz nokta... bireylere olduğu kadar kolektiflere at-

25 Manuel Velasquez, "Who Corporations are Not Responsible for Anything They Do", *Collective Responsibility*, (yay. haz.) May ve Hoffman, s. 111-32.

fedilen sorumluluk. Bireylere olduğu kadar kolektiflere de suçlayıcı tavır konuyor."[26] Kurumsal aktörlerden ahlâki aktör olarak bahsetme âdeti bu anlamda etkin biçimde bizim böyle düşünmemizi sağlıyor. Kolektif sorumluluğun sadece olumsal bir pratik olmadığı, ahlâki kategorilerimizin "mantıksal gramerinin" içine işlediğini söyleyerek bunu daha da vurgulayabiliriz. Aslına bakılırsa kolektif edim ve sorumluluk olmaksızın beşeri toplumsal hayattan bahsetmek zor, kolektif sorumluluk, ahlâki fenomenolojimizin daimi özelliklerinden biri gibi görünüyor.

Dahası, bir kolektife üyelik genelde bireyler grup içerisinde görevlerini devrettikçe değişir. Edison'un 1860'ta kurduğu General Electric Company'den geriye hiçbir esas üye kalmamış olsa da, General Electric varlığını sürdürüyor. Kurumun sorumlulukları grubun bireylerinin üyelerinin sorumluluğunun toplamını aşıyor; yorumcuları, bütünün ahlâki sorumluluğunun üye sorumluluklarının toplamından daha büyük olduğu düşüncesine itiyor.

Kolektif sorumluluğu savunan tüm bu bakış açılarına sempatiyle bakıyorum ama bu tip argümanlarla kolektif özürlerin hayatı arasındaki ilişkileri açıklamak için çok daha fazlasının söylenmesi gerekiyor. Yeni doğmakta olan kolektif sorumluluk alanı hakkındaki sorunlara titizce girişmek bu çalışmanın kapsamını aşsa da, argümanların özetini sunmak ve kolektif özürlerin anlamına bağlı olarak sorunların nerede kesiştiğini göstermek istiyorum.

Kolektif Sorumluluk Teorileri

Joel Feinberg, birkaç farklı model tespit ederek, kolektif sorumluluk üzerine tartışmalara bir nebze kesinlik katıyor. Feinberg temsil sorumluluğu gibi kolektif sorumluluğu da kusursuz sorumluluk biçimlerinden biri olarak algılıyor. Kusursuz sorumluluk, "katkıda bulunan suç koşulunun gücü azalsa ya da yok olsa" bile aktörlerin zarardan sorumlu tutulduğu vakaları kapsar.[27] Son derece tehlikeli bazı ticari faaliyetler tipik örneklerdir. Haksız fiil yasası, "faaliyetler ne kadar dikkatle ve hatasız yürütülürse yürütülsün" tehlikeli faaliyetlere girişen çeşitli işletmelerin bunların gerçekleştirilmesinden doğan herhangi bir zararın maliyetini karşılamasını şart koşar.[28] Bir şirket böyle bir potansiyel yükümlülüğün işletme maliyeti olduğunu düşünürse, bu tip harcamalardan kaçınmak için muhtemelen önlem alacaktır. Feinberg'e

---

26 David Cooper, "Collective Responsibility", *Philosophy*, c. 43, 1968, s. 258.

27 Joel Feinberg, "Collective Responsibility", *Collective Responsibility*, (yay. haz.) May ve Hoffman, 54.

28 *A.g.e.*

göre, kimse suçlu olmadığında, kusursuz sorumluluğumuz olsa bile, temsil sorumluluğu, bir tarafta kusur bulursak ama yükümlülüğü başka bir tarafa geçirirsek gerçekleşir.[29] *Respondeat superior** doktrini bu ilkeyi izler, esas suçluyu gözetme görevi ya da gücü olduğuna inandığımızdan bir üstü, astın edimlerinden sorumlu tutmamıza izin verir. Feinberg'e göre, ancak sorumlu tutulan tarafın "kanunun kendisine verdiği riski alma ve kendi hesabına riski azaltma seçimi" anlamında "kendi kaderi üzerinde kontrolü varsa" kusursuz sorumluluk adildir.[30] Bu yüzden, temsili sorumluluk, yakın nedenselliği motive eden hassasiyetlere tekabül eder. Temsili sorumluluk doktrinleri, doğrudan nedensellik zinciri başka yöne yöneltse de zarar maliyetinin nereye konulacağını sorarak, toplumsal ve politik kararlara göre sorumluluk verebilir. Bir işveren, potansiyel olarak tehlikeli bir işi görmesi için işe aldığı kişiyi kontrol edebiliyorsa ve işletme maliyeti olarak mesuliyet sigortasını karşılayabiliyorsa, Feinberg'e göre, "onun suçu olmayan bir kaza için para ödemesini istemek adaletsiz olur ama külfeti masum kaza mağduruna eşit derecede yüklemek daha da büyük bir haksızlık ve adaletsizlik olacaktır."[31] Kusursuz sorumluluğa ve temsil sorumluluğuna yön veren, basit fiziksel nedensellikten ziyade ahlâkla ilgili fikirlerdir.

Feinberg, amaçlarımıza denk düşen, çoğu zaman gözden kaçırılan ama çok önemli bir ayrım yapıyor:

> Bütün temsili cezalarda önemli bir nokta vardır: Sorumluluğu suçtan ayırmak mantıklı olduğunda bile, bir taraftan diğerine geçirilen tek şey sorumluluktur. Özelinde, *temsili suç diye bir şey olamaz.* Suç, bir yasağın kasten aşılmasından oluşur... Öyleyse, suçtaki kök fikir, bir emri ya da yasağı kasti olarak çiğnediği için onaracak, pişmanlık duyacak ya da kendini kınayacak düzgün bir insan olmaktır. Masum bir insan bir suçlunun yaptığı şeyin cezasını çekerse, o suçluymuş *gibi* muamele görür. Bazı koşullar altında temsili sorumluluğun rasyonel bir amacı olabilir, hatta adil olabilir. Cezai sorumluluk suçlu taraftan masum tarafa temsilen aktarılsa ya da genişletilse de, suç aktarımının tam anlamıyla gerçekleşmediği kesin. Zira tam anlamıyla gücün aktarılabilmesi için edim ve kastın tam anlamıyla aktarılabilmesi gerek. Fakat masum bir adamın diğerinin suçunu taşıdığını söylemek hem masumca hem suçluya has bir niyetinin olduğunu söylemek demek. Analiz edildiğinde çelişkili olduğu ortaya çıkan bir iddia.[32]

---

29 *A.g.e.*, s. 56.

(*) İstihdam edenin istihdam edilenin fiillerinden dolayı mesuliyeti – ç.n.

30 *A.g.e.*

31 *A.g.e.*, s. 57.

32 *A.g.e.*, s. 60-61 (italikler esere aittir).

İtidal bazı kısıtlı koşullar altında bir kişiyi diğerinin ahlâki borçlarından ötürü sorumlu tutabileceğimizi söylese de, bu iddia kusur ve suçun üçüncü tarafa aktarılabileceğini göstermiyor. Bu suç-suz temsili sorumluluk kavramını temsili özre uygularsak, üçüncü bir tarafın, mağdura zarar verdiğini öne sürmesi imkânsızlaşır. Suçu kabul eden kategorik özrün merkezi varsayımlarından biri olan "Hatalıydım" yanlış yere yerleştirilmiş olacaktır. "O hatalıydı" diye iddia edip, sonra herhangi bir suçu üzerime almadan onun suçundan sonuçlanan zararları finansal açıdan telafi edebilirim. Bazı koşullarda, onun üstü olarak istifa bile edebilirim. Bu koşullar altında boy gösteren iki hata tipini birbirinden ayırmaya dikkat etmeliyiz. Birincisi, elimizde astın işlediği bir suç var, mesela bir mahkûmu taciz eden asker. Temsili sorumluluk vakalarında, komuta eden yetkili, bu tip suçları önlemek için gücü dahilinde her şeyi yapmış olsa da, komutası altındaki kişinin edimleri için sorumluluk alabilir. Mesela, uygun olmayan biçimde gözetmenlik yaptığına dair bulguların olup olmamasından bağımsız, yetkilinin rütbesi indirilebilir. Bu rütbe indirme ediminin adil olup olmadığını sorgulayabiliriz ama bunun kurumsal amaçlara hizmet ettiğini anlamalıyız. İkincisi, gözetmen yetkilinin çeşitli yollardan –mesela yetersiz eğitim, görmezden gelme ya da protokolleri uygulama– tacize katkıda bulunduğu anlaşılabilir. Bu iki tip suç çoğu zaman iç içe geçmiş olsa da, suçlanan taraf ya da kurum kasıtlı olarak ilişkileri saklayabilir. Ebu Garip vakasında, çeşitli seviyelerden yetkililerin çeşitli biçimlerde özür dilemesine rağmen, hangi tip suçu kimin üstlendiği bilgisinden mahrumuz. Kolektif aktörlerinin kimin hangi suçu üzerine aldığı konusunda muğlak kalan özür dileyici beyanları, Feinberg'in de uyardığı üzere, kamunun sorumluluk ve suçu birbirine karıştırma eğilimini sömürebilir.

Feinberg bu ayrımı bir kenara ayırarak dört farklı "kolektif sorumluluk düzenlemesi" inceliyor. İlk olarak, grubun sadece bazı üyelerinin edimlerinin sorumluluğunu tüm grubun aldığı suçsuz kolektif sorumluluğunu tanımlıyor. Burada suçsuz grup üyelerini bile sorumlu tutuyoruz. Feinberg, grup ancak yüksek danışma içerisindeyse, mesleki denetleme imkânsızsa, ceza vakalarında bu düzenlemenin adil olduğunu düşünür. Bu durumda, kolektif sorumluluk, sistemi grubun ve "uğruna kefalet verilmiş olan kişilerin üzerinde makul kontrol olmasından" temsili olarak sorumlu tutulanların varoluşunun anlaşılabilir bir arka plan koşuludur.[33] Böyle durumlarda esas suçu işleyenden bireysel özür bekleriz. Faillerden kişisel kabahatleri için gelecek

33 *A.g.e.*, s. 67.

özürler hakkındaki tüm düşünceler geçerli olacaktır. Kolektifin tüm üyelerinin failin kefili olduğu varsayıldığında, temsili özürlerle ilgili önceki düşünceler bir başına grup için geçerli olacaktır.

Feinberg, ikinci düzenlemeyi iştirak etmeyen suç sorumluluğu olarak tanımlıyor. Buna örnek olarak alkollü sürücüleri veriyor. Eğer bir alkollü kaza yaparsa, tüm diğer alkollü sürücüler muhtemelen bu spesifik zarara doğrudan iştirak etmeyecektir. Tümünü sorumlu tutabiliriz, ancak her alkollü sürücünün başka bir açıdan suçlanması gerekecektir. Bazı sürücüler şans eseri kaza yapmaktan kurtulmuştur ve bu durum ahlâki sorumluluklarını kaza yapanlarınkinden ayırmaya yetmez.[34] Bu yüzden, o sırada direksiyonun arkasında sadece bir kişi olsa da verili bir kaza için hepsini bir grup olarak sorumlu tutabiliriz. Zarara iştirak etmemiş olsalar bile sorumlu olabilirler. Hukuki bakış açıları burada ikiye ayrılıyor. Bir yandan, kolektif sorumluluk bu açıdan hukuktaki temel suç anlayışlarına karşı duruyor. Kaza, aracın toplu kıyımıyla sonuçlanıyorsa, hukukun suçu ve cezayı bireyselleştireceği kesindir. Tüm alkollü sürücüler, onlara verilmiş müebbet hapsi hepsi birkaç gün çekecek şekilde kendi aralarında dağıtamaz. Diğer yandan, alkollü araba kullanmaya karşı verilen katı cezalar, kazaya neden olmayanların bile kazaya sebep olan alkollü sürücülerin suçunu ve toplumsal maliyetini paylaştırıyor. Alkollü araba kullanmışsanız ve kazaya neden olmamışsanız, doğrudan kimseye zarar vermediğiniz halde suçlu sayılıyorsunuz. Her alkollü sürücüden bireysel bir özür, ya 1) kaza yapmasa bile böyle tehlikeli bir işe giriştiğinden ve diğerlerini riske attığından ya da 2) bir kazaya neden olduğundan ve gerçekleşen zarar için suçu üzerine aldığından suçu kabul edebilir. Birincisi söz konusu olduğunda, bir grup alkollü sürücünün bir konsensüse varıp, ötekileri tehlikeye atma konusunda suçlu olduklarını kabul edip bir kolektif olarak kategorik özür dilediklerini tahayyül edebiliriz.

İkinci vakada, tek bir alkollü sürücünün neden olduğu kaza için kolektif olarak sorumluluğu üzerine alma ve özür dilemenin daha zor olacağını görürüz. Feinberg, iştirak etmeyen suç sorumluluğu derken belirli bir suça *katkıda bulunmayacak* şekilde suçlanması gerekenleri kastediyor. Alkollü araba kullanma örneği, belirli bir kazaya diğerleri çeşitli yollardan katkıda bulunduğundan, birçok kafa karışıklığı yaratabilir. Bir barmen, sürücü bariz sarhoş olduğu halde ona içki vermeye devam ediyorsa, suça katkıda bulunduğu için onu so-

---

34 Ahlâk ve şansla ilgili tartışmalar için bkz. D. Statman, (yay. haz.) *Moral Luck*, State University of New York Press, Albany, 1993 ve Bernard Williams, *Moral Luck*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991).

rumlu tutabiliriz. Alkollü araç kullanma "kültürü" de kazaya katkıda bulunabilir. Alkol ve araç kullanımını ayrı ayrı methederken onların birleşiminden insanları caydırmaya çalışan bir toplum, alkol ya da otomobilsiz bir topluma oranla daha yüksek alkollü araç kullanma oranlarına sahip olacaktır. Daha yerel bir kültür düşünebiliriz, mesela bir gençlik grubunun diğerlerini sürekli alkollü araç kullanmaya teşvik ettiğini ve haftalık partilerden sonra onları eve bırakacak olanlar üzerinde hatırı sayılır toplumsal baskı kurduğunu tahayyül edebiliriz. Bu düzenleme onların risk toplamlarını yükseltmelerine yardımcı olur ama ceza miktarında bir değişiklik olmaz. İçlerinden birinin sonunda kaza yapma olasılığı vardır ve bu olasılığın içlerinden birinin payına gerçekleşmiş olması bir talih meselesidir. Böyle bir örnekte, komşuların arkadaş grubundaki her bireyin, kaza sırasında araç kullanmayanlar da dahil, kendi hesabına suçu kabul ederek kategorik özür dilemesini bekleyeceğini tahmin ediyorum. Hukuki kavramlar böyle bir düzenlemeye katılmanın arkasındaki yanlışlarıyla kaza sırasında direksiyon arkasında olma arasında keskin ayrımlar yapacaktır ama özürlerimiz salt suçluluk ya da salt masumiyetin ötesine geçen hassas fikirleri bağdaştırabilir. Özürler hukuken masum olmamızı ama yine de tamamen suçlanmayı hak etmemizi açıklayabilir. Ailelerin ve komşuların bu ayrımı göz önünde bulundurarak gençlerden özür beklemesini umuyorum.

Ancak, Feinberg bizden iştirak etmeyen suç sorumluluğu örneği olarak alkollü araç kullanmayı, birbirinden bağımsız bireylerin bağımsız olarak bir suçu paylaşmaları anlamında almamızı istiyor. Bu suçu işlemiş kişi zarar vermiş ve diğerleri hiçbir şekilde bu zarara katkıda bulunmamışsa –tüm alkollü sürücülerin dünyanın alakasız yerlerinde bulunduğunu ve ahlâken hiçbir ilişkisi olmadığını düşünün– iştirak etmeyen suç sorumluluğu doktrinine göre hepsini sadece alkollü araç kullandıkları için değil, "nedensel bir bağları" olmayan spesifik bir kaza yüzünden de sorumlu tutabiliriz.[35] Feinberg bu olasılığı göz önünde bulundururken, "evrensel sorumluluk hakkında dozu kaçmış abartmalara" karşı uyarıyor. Bunun yerine aktörler arasında suçlanabilirlikte derece ve çeşit açısından çeşitli farklara dikkat etmeyi öneriyor. Bir kişi eve dönerken her gece kalabalık caddelerde sadistçe bir hınçla ve iyice sarhoş araç kullanabilir. Bir diğeri yaş sınırını tam geçtiği sırada, daha da sarhoş bir arkadaşının araç kullanmasını engellemek için sadece bir kere bu suçu işlemiş olabilir ama talihi kötüdür ve tek bir karar hatasıyla birini çok kötü yaralamış olabilir. Yeterli derecede kesin olmayan bir kolektif özür, bu tip vakalar-

35 *A.g.e.*

da bireysel aktörlerin sorumluluk dereceleri ve tipleri arasındaki ahlâken çok önemli farkları en aza indirme riskini taşır.

Feinberg'in üçüncü düzenlemesi, *iştirak eden grup kabahati: kolektif ve dağıtıcı*. Kolektifin toplam sorumluluğunu belirlemek için her grup üyesinin sorumluluğunu üst üste koyarız. Her üyenin iştirak eden sorununu ekledikten sonra, gruba kendi içinde eklenecek suç kalmaz. Her üyenin suçunun derece ve tür olarak birbirinden farklı olduğu banka soygunculuğu örneğini verir. Biri yasadışı yollardan soyguncular silah satar, biri arabayı kullanır, diğeri planı teşvik eder, ikisi planı yürütür, biri onları kutlar, diğeri onları polisten saklar ve diğeri de başka yöne bakar. Feinberg, bu tip vakalarda "farklı farklı eşölçülemez iştirak boyutlarını" değerlendirmenin zorluğunu kabul etse de, cezai hukuk bu amaçla suç kategorileri geliştirmiştir ve ahlâk kavramlarımız böyle ayrımlara izin verir. Grup, bu kolektif sorumluluk versiyonunda üyeler bazı açılardan birlikte çalışsalar ve iş çevirseler de gevşek bir yapıya sahip olabilir. Mesela silahları satan kişinin bunların banka soygununda kullanılacağından haberi olmayabilir. Feinberg, bir sahilde boğulan kişinin yardımına gelmeyi beceremeyen bir grup rakip yüzücü örneğini de veriyor. Burada grup ya kınanması gereken bir amaç için işbirliği yaptığından ya da başı belada olan bir insanı hep birlikte kurtarma gibi takdire şayan bir amacı yerine getiremediğinden suçlu olabilir.

Yine kolektifi oluşturan bireylerin suçlanabilirlik derecesinin derece ve çeşit farklılıklarının gruptan gelen ve bu temellere göre ayrıştırılamayan genel özürle karıştırılmaması için okuyucuyu uyarmak isterim. Bireysel ahlâki aktörler, banka soygunu örneğinde, farklı tip suçlamaların kabul edilmesi ve farklı onarım biçimlerinin sağlanması gereken farklı suçlar işlemiştir. Silahlı soygun için özür, soyguncuya yataklık etmek için dilenen özürden farklı olmalıdır. Kolektif özür suçu uygun olmayacak şekilde bireyselleştirmekle kalmayıp, grubun üyeleri tarafından işlenmiş tüm suç sınıflarını asgariye indirecek ya da göz ardı edecektir. Mesela, soyguna iştirak eden ahlâki haksızlıkların tüm yelpazesine hitap edemeyecektir. Bunu söyleyerek, böyle bir gruptan gelen özrün, mağdurların ve faillerin ikinci grubun bireysel suçlarının zararla ne tip bir ilişkisi olduğu hakkında düşünmesini sağladığını anlayabiliriz. Ebu Garip vakasında, suçlanması gereken her bireyi içeren bir kategorik özürler toplamı, sorumluluk dalgalarının sonu işkenceyle bitecek bir kabahat ağını nasıl beslediğini açıklayan bir senteze yine de sahip olmayabilir. Bu "sentezleyici" kolektif özür çalışması, özellikle ırkçılık gibi büyük ölçekli toplumsal zararlarda önemli olacaktır çünkü bireysel özürler, yapısal sorunları yeterin-

ce ele alacak bir onarımdan geçmesi gereken kurumsal düzenlemeleri açığa çıkarmada genelde yeterli olmayacaktır. Bireysel özürlerin yanında kolektif bir özür böyle bir anlamı sağlamada daha iyi bir konuma sahip olabilir. Ancak yüksek mevkili yetkililerin, genelde böyle bir sentezleyici anlamı, kişisel suçlulukları için kategorik bir özrün kapsaması gereken tarihsel arşivin bir parçası olarak dahil edebileceklerinden şüpheliyim.

Feinberg, "grup kabahatlerine atfedilebilen bazı suçlar vardır ama her bireysel üyeye, hatta birine bile atfedilemez" ilkesinden yola çıkarak, dördüncü düzenlemeyi tarif ediyor: *iştirak eden grup kabahati: kolektif ama dağıtıcı değil.*[36] Burada grubun sorumluluğu üyelerinin sorumluluğuna indirgenemez çünkü kolektifin kendisi suçludur. Feinberg'in ve onun analizini izleyenlerin aklında, net kuralları, gelenekleri ve beklentileri olan ve bu kuralların kuruma dahil olan bireylerin ömrünü aştığı homojen ve dayanıklı örgütler var. Buna bakarak, suçluluğu kolektif kültürünün ya da ortak çıkar ve ihtiyaçların bir özelliği olarak görebiliriz. Peter French ve diğer kolektif sorumluluk savunucuları bu anlayışın bir versiyonunu ayrıntısıyla geliştirdi.[37] French, "sadece bir insanlar toplamı" diye adlandırdığı bir araya gelmiş kolektivite ile kümelenmiş kolektivite arasında ayrım yapıyor.[38] French'e göre, kümeleşmiş bir kolektif, bireysel üyelerinin "kimliklerinin bir araya gelmesiyle erimeyen bir kimlik" oluşturacak şekilde örgütlendiği bir grup insandır.[39] French'in öğretisine göre, kümelenmiş kolektifleri ahlâki sorumluluk yükleyebileceğimiz ahlâki aktörler olarak algılayabiliriz. Bu anlayış, French'i "şirketler dört başı mamur ahlâki bireyler olabilir ve ayrıcalıkları, hakları ve görevleri, normal bir gidişatta, ahlâki kişilere verilenlerdendir" diye iddia etmeye götürür.[40]

French'in bir örgütün içsel karar yapısı* kavramı "şirket yönelmişliği" öğretisinde önemli bir rol oynar.[41] Bir IDS'in iki esas özelliği vardır: "(1) şirket güç yapısı içerisinde durakları ve seviyeleri gösteren örgütsel çizelge ya da sorumluluk çizelgesi ve (2) şirket kararlarını kabul etme kural(lar)ı (genelde 'şirket politikası' denilen şeyin içine yerleştirilmiştir.)"[42] French'e göre, bir

(*) Internal decision structure – IDS.

36 *A.g.e.*, s. 72 (italikler orijinal metinde vardır.)

37 Bkz. Peter French, *Collective and Corporate Responsibility*, Columbia University Press, New York, 1984.

38 *A.g.e.*, s. 5.

39 *A.g.e.*, s. 13.

40 French, "The Corporation as a Moral Person", *Collective Responsibility*, (yay. haz.) May ve Hoffman, s. 133.

41 *A.g.e.*, s. 141.

42 *A.g.e.*, s. 143.

IDS, karar yapıları, güç dağıtımı, davranış standartları ve genel amaçların açık açık ifade edilmesiyle birlikte, "farklı farklı biyolojik kişilerin bir şirket kararına niyet ve edim senteziyle itaat etmesini gerçekleştirir."[43] French, içsel karar yapıları boyunca şirketlerin üyeliklerinin sürekli değişimine dayanan niyetleri, inançları, değerleri ve kişilikleri olduğunu öne sürer. Örgütün edimlerini ve zihinsel durumlarını üyelerininkine indirgeyemeyeceğimizden şirketi kendi içinde sorumlu addetmeliyiz. French, şirket politikalarını kökten değiştirirse ortaya yeni bir kuruluşun çıkacağına inanıyor.[44]

French'in teorisi gibi bir teori kolektif özürlerde suçluluk anlayışımıza nasıl katkıda bulunabilir? Birincisi, French şirketin sorumluluğunun indirgenemez olduğunu bulmanın kurumun birey üyelerini suçsuz kılmayacağına açıklık getiriyor: Bir kurumu bazı açılardan suçluyorsak, bu tutumumuz birey üyelerini sorundan uzakta tutmaz.[45] Bir grubun neden olduğu zarar için bireysel suçluluk dağıtmak çetrefilli sorunlar çıkarır ama genelde karar alma sürecinde bireyin rolünün kapsamına, suçtan ne kadar haberdar olduğuna ve suça katılım oranına bakabiliriz. Kurumsal amaçlar hakkında daha çok bilgi sahibi ve üzerinde etkisi olan ve olması gereken üst düzey yetkililerin daha çok suç üstlenmeleri daha muhtemeldir. Bu ayrımların French için bile önemli olduğu varsayılırsa, kolektif suçta her bireyden oynadığı rol için özür dilemesini beklemenin de önemli olduğunu kabul edecektir. Bu anlamda, bir sözcü suçta bireysel iştirakleri için sorumluluk alması gereken birey üyelerininkileri ikame edecek şekilde kolektif özür dilediğinde, hem kolektivistler hem bireyciler endişelerimi paylaşacaktır. Bireysel suçu paylaştırdıktan sonra, –üyelerinden gelen özürler dışında– kurum diğerlerinden farklı ve indirgenemez suçluluğu için özür dilemeli mi dilememeli mi diye sorabiliriz. French, kuruma kolektif üyelerinden öte sorumluluk yüklüyorsa, böyle bir grubun sorumluluğu için dilenen özrü teorik bir çerçeveye nasıl yerleştireceğiz?

French'in ve diğerlerinin çalışmaları, bizi kurumsal yapıların yüklediğimiz suç ve ardından gelen özürlerle nasıl bir ilişkisi olduğu konusunda iyice düşünmeye teşvik ediyor. IDS oldukça karmaşık ve yapısı mağdurlar için neredeyse mat olabilir. Başkanın genelde sorumlu olduğunu biliriz ama örgütün iç işleyişi konusunda neredeyse hiçbir şey bilmeyiz. Kimin hangi emirleri verdiği ile ilgili geçerli enformasyona da sahip değiliz. Ebu Garip örneği bu açılar-

43 A.g.e.

44 *A.g.e.*, s. 147.

45 Bkz. Peter French, (yay. haz.) *Individual and Collective Responsibility*, Schenkman, Rochester, VT, 1998, s. 25.

dan bir dizi olası senaryo sunuyor. Mahkûmlara işkence yapılması emrinin bu suçları işleyen bir dizi hain gardiyandan ziyade doğrudan başkandan geldiğini, işkencenin bu koşullarda uygun ve meşrulaştırılabilir olduğunu açık açık söyleyen yönetici ve birlikler tarafından uygulandığını düşünebiliriz. Başkan'ın Başsavcıdan bir muhtıra alıntısı yaptığını ve ABD Anayasası'nın böyle yöntemlere izin verdiğini, hatta onları teşvik ettiğini vurguladığını düşünün. Bu Anayasa okuması ışığında, ordu askerlerini sadece işkence yapmak üzere değil, bu tip edimlerin her açıdan yasal ve ahlâki olduğuna inanacak şekilde eğitiyor. Bu senaryoda suçun kurumsal yapıya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin amaçlarına ya da French'in tabiriyle ulusun IDS'ine sindiğini görebiliriz.

Burada suçlu konsensüsüne, bir araya gelmişlik suçu (kümelenmişten farklı olarak) atfedebiliriz ama her biri kendi iştiraki üzerinden spesifik olarak sorumlu kalacaktır. Başkanın dilediği bireysel özür bu koşullar altında ciddi bir önem taşıyacaktır. Ne kadar hatalı olduğunu, hatalarının nasıl yeni hatalar doğurduğunu ve zarar için suçu üzerine almayı kabul ettiğini açıklayabilir. Başsavcıyı atamakla kötü bir seçim yaptığını kabul edebilir ve önceki anayasa yorumunun yanlış olduğunu beyan edebilir. Irak'taki gidişatı değiştirebilir ve ordunun tevkif politikasını onarabilir. Ulusun IDS'ini düzeltebilir. Daha önce tariflenen sentezleyici anlamları sağlayabilir. Mesela, bu vahşete katkıda bulunan kurumsal ırkçılık için sorumluluk alabilir ve bununla bağlantılı yapısal reforma girişebilir. Başkandan gelen bu bireysel özür, kolektifin her üyesinin kendine has iştirakinden dolayı özür dileme ihtiyacını ortadan kaldırmayacaktır. Hiç değilse, ordunun işkence karşısındaki konumunu sorgulamadan doğrudan eziyet çektiren askerleri suçlayabiliriz. Üstünün emirlerini sorgulayamamak ve onlara direnememek, bir astına ahlâksız edimlerde bulunması için emir vermekten son derece farklı bir hatadır. Burada bir kez daha sadece kolektiften gelen özrün bu ayrımları birbirine karıştırma riski taşıdığını vurguluyorum.

Yine de soru cevapsız kalmaya devam ediyor. Kolektiften kümelenmiş sorumluluk adına gelen özür –birey üyelerinin ötesinde grubun suçu– böyle bir vakada ne katabilir? Başkan her kişisel yanlışı için özür dilerse ve her birey aynısını yaparsa, geride kolektifin kendi içinde sorumlu olmadığı ya da atfedilebilir bir suç kalır mı? Ya IDS'i yaratan tüm sorumlular –sadece başkan değil, yasa koyucular, yargıçlar ve vatandaşlar da– bu kurumsal özellikleri geliştirme ve gerçekleştirmedeki rollerinden ötürü özür dilerse? Belki IDS'i yaratma suçunu Anayasa'yı yazanlara ve daha sonra onu geliştirenlere kadar götürebilirsek, kolektiften gelen özrü metaforik alıp, özrün, öldükleri için artık özür di-

leyemeyenlerin hesabına da suçu üzerine aldığını düşünebiliriz. Bu yaklaşım iki nedenden sorunlu görünüyor. Birincisi, ölmüş olanlar muhtemelen özür dilemeden mezarlarına girdi ve kolektife özür dilemesi için husumet vermedi. İkincisi, kolektifin böyle metaforik biçimde suçlanabilmesinin yaşayan bireylere atfedilen gerçek suçun yerini almasından korkarım. Bu konuya sonra yeniden döneceğim ama kolektif özürlerin, bireysel özürlerin ikameleri olarak ciddi anlamlar sunduklarında bile, genelde bireysel üyelerin kategorik özürlerinin yerini tutmayı başaramadıkları fikrinin altını çizmek istiyorum.

Diğer uçta, tüm eğitimi, denetimi ve Ebu Garip'te mahkûmlara herhangi bir tacizin kabul edilemez olduğu yönündeki net ve kesin açıklamaları göz ardı eden birkaç kaçağın olduğunu düşünelim. Faillerin mahkûmlara işkence ettiklerini, sonra halkın dikkatini olumsuz şekilde çekerek, Amerika Birleşik Devletleri'ne sadakatten vazgeçtiklerinden ve ihanet etmek istediklerinden başkanın emelini göz ardı etme çabasıyla fotoğraf çektiklerini bile düşünebiliriz. Eğer birkaç asker hümanist tevkif ve sorgu teknikleri için yeterli eğitim almaya ve emirlere karşı gelmişse, suçu IDS yoluyla kolektife yollamak giderek güçleşir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ta onur kırıcı davranmaması gerektiğini düşünsek de, böyle bir örnekte işkence edimleri için suçu ABD ordusuna yüklemek grup ilişkilerinin bütün yakın ahlâki nedensellik kavramlarını çiğnemesine yol açar. Şu konuda net olalım. Bir ulus diğerini işgal etti mi, görevlilerinden sivil kayıp ya da hapis protokollerinde hakların çiğnenmesinin beklenebileceğini düşünürüz. Liderler, yüz binlerce savaşçıyı salamaz ve hiçbirinin liderlerin meşru ve meşru olmayan diye tanımladığı alanlar arasındaki ince sınırı aşmamasını bekleyemez. Liderler, bu açıdan belli bir dereceye kadar suçu hak eder. Ancak bu durum savaşta işledikleri herhangi bir suç için birey olarak askerleri maruz göstermez. Bu anlamda, Amerika Birleşik Devletleri, bir vatandaş ve gazi asker olan Timothy McVeigh'in Waco ve Ruby Ridge baskınlarının intikamı olarak Oklahoma'yı bombalamasından suçlu tutulamaz.[46] Amerika Birleşik Devletleri, bu gerilimli ve çatışmalı anlamlarıyla suçu üstüne almayı düşünmediği sürece, bombalama ya da işkence edimleri için kolektif özrün zarar için suçu üzerine alma anlamı noksan kalacaktır. Bunun yerine, edimlerden kolektif feragat, merhamet ifadeleri ve ilgili politikayı kınama daha uygun cevaplar olacaktır.

Bu iki durum –ya gruptaki herkes grubu sorumlu tutarken hemfikir olacak ya da bir iki kaçak bağımsız olarak kurumsal değerleri çiğneyecek– bir

46 "Profile: Timothy McVeigh", *BBC News*, 11 Mayıs 2001.

kolektifin sorumlu tutulabileceği çeşitli anlamları gözler önüne seriyor. Spesifik vakalar ve kurumsal yapılar nadiren bu kadar barizdir. Jean Harvey, bir kurumun söz konusu suçu resmi yollardan yasaklasa bile bu suç için sorumlu tutulabileceği dört yol tespit ediyor.[47] Birincisi, yüksek mevkie sahip bir yetkili, kurumsal olarak yasaklanmış bir suç işliyorsa, bu "suçu işleyen kişinin sorumluluğundan ziyade bütün kurumu yansıtır." İkincisi, suç grup üyelerinin işlediği bir örüntüyü yansıtıyorsa, "bir kurum, bunun üzerine, genel olarak yozlaşmakla suçlanabilir." Üçüncüsü, bir kurum üyelerini denetler ve gözetlerken ihmalkâr davranmaktan suçlu olabilir. Dördüncüsü, normlarını çiğneyerek, kanıtı göz ardı ederek, ihlâllerin üstünü örterek ya da mağdurlardan intikam alma girişimleriyle işbirliği yapabilir.[48] Harvey, "suç ne kadar kurumsal olursa [illegible] kurumsal bir temsilciyle özür sunulması o kadar uygun olur."[49] Husumet ve vekâletle ilgili sorunlara geldiğimde "kurumsal temsilci" kavramını gözden geçireceğim ama şimdi Harvey, kurumsal aktörlerin zararlara farklı farklı yollardan iştirak ettiğini tespit etmeye yardım ediyor. Böyle bir kurumsal aktörden gelen özrün sadece bu tip iştirak eden suçları tespit etmek de dahil birden çok işlevi olabilir. Böylece, ordu yetkilileri Ebu Garip'te yapılan işkenceye atfedilecek suç ile 2007'de Walter Reed Askerî Tıp Merkezi'nde yapılan ihmal skandalına atfedilebilecek sorumluluk tiplerini birbirinden ayırabilir.[50] Walter Reed'deki problemlerin kurumsal içeriğini düşünürsek, kurumdan yalıtarak ihmalkâr bireylere sorumluluk yükleyeceğimize, en azından orta seviye yöneticilerde ahlâki suç bulabileceğimize neredeyse emin olabiliriz. Ancak o yönetici konumunda bulunduğu için bu ahlâki suçları işlemiş olan orta seviye müdür, rolünden ötürü, kategorik olarak özür dileyebilir. Kolektif özürler genelde bu noktaları gözden kaçırır ve bir temsilcinin geniş özrünün tüm bir araya getirilmiş, nihai ya da temsilcinin en alenen ifade ettiği belirli hataların "üzerini örttüğünü" inanmamızı sağlar.

Önceki ordu örneklerini bir bakıma en güçlü kolektif suç vakaları olarak hatırımızda tutabiliriz. Ordular, şirketlerle karşılaştırıldığında, daha da net tanımlanmış amaçları olan, daha da sıkı kontrollü hiyerarşilerdir. Ordular, bir başka deyişle, belki de French'in kolektif sorumluluğu tetikleyebileceğine inandığı IDS tipiyle faaliyet görme ihtimali en yüksek kurumlardır. Eğer

47 Harvey, "The Emerging Practice of Institutional Apologies", s. 59. Govier ve Verwoerd, "The Promise and Pitfalls of Apology"de Harvey'i izliyor, s. 74.

48 Harvey, "The Emerging Practice of Institutional Apologies", s. 59.

49 *A.g.e.*

50 Dana Priest ve Anne Hull, "Soldiers Face Neglect, Frustration at Army's Top Medical Facility", *The Washington Post*, 18 Şubat 2007.

üniversite, etnik bir grup, bir kalabalık ya da bireylerden oluşan gelişigüzel bir topluluk gibi o kadar net olmayan bir yapılandırmaya sahip bir gruba suç atfedersek, kümelenmiş sorumluluğun ne kadar belirsizleşeceğine dikkat edin.[51] Bu liste, ortak niyetleri, amaçları, tutumları, grup dayanışmasını, karar alma yapılarını, kabul gören temsilcileri, koordine edilmiş edimlerle ilgili seçimleri hatta grup üyeliğini tespit etmenin giderek zorlaştığı örneklere işaret eder.

Bu teoriler, genelde bireysel sorumlulukla ilgili Kantçı kavramları grup suçluluğu çerçevesine kadar genişletmeye çalışır. Bu çaba genelde bireylerde olduğu gibi en azından bazı gruplarda ahlâki nedensellik açısından gerekli bir anlayışı içerir. Mesela, arzulara hâkim olmak, seçim yapmak ve harekete geçmek becerisi açısından. Rasyonel ahlâki aktörler olarak bireylerin seçimlerine dayanan Kantçı sorumluluk atfetme geleneği, kısmen büyük dinlerdeki temel inançlara paralel olduğundan popüler görüşleri akla getirir. Modern Musevilik-Hıristiyanlık ve İslâmiyet doktrinlerine göre, Tanrı her insanı kendi edimlerinden dolayı yargılar. Kardeşlerimizin, politik liderlerin ya da işverenlerinkinden ziyade vicdanımız ve yaptıklarımız sonsuz kaderimizi belirler. Lordlar Kamarası Başkanı Edward Thurlow şöyle diyor: "Şirketlerin ne cezalandırılacak bedenleri, ne kınanacak ruhları vardır, bu yüzden ne istiyorlarsa yaparlar."[52] Bu yüzden kolektif sorumluluk taraftarı argümanların bahsettiğim zorlukların çoğuyla karşılaşması şaşırtıcı değil. Modern özür anlayışlarımız bireysel ruhları kurtarmak üzere tasarlanmış dinî tövbe geleneklerinden çıktığı için kolektif özürler geleneksel ahlâki âdetleri aşıyor.[53] Geçmişte dinler genelde kolektif sorumluluğa izin verse de –İbrani *halkı* seçilmiştir, tüm Mısırlılar vebaya yakalanır ve ilk günah herkesi bağlar– aşiret sorumluluğu anlayışları modernitede geçerliliğini, kısmen böyle anlayışları liberal bireyciliğe ve kapitalist pazarları yönlendiren ideolojilere eklemleme zorluğundan, yitirir.

Bazı kolektif sorumluluk savunucuları daha makul ahlâki kavramlar için Kant'tan ötesine baktı. Birkaçı Karl Jaspers'in "metafizik suçluluk" kavramından esinlendi. "Metafizik suçluluğa" göre "her birimiz dünyadaki her kusur ve haksızlıktan sorumluyuz."[54] Larry May, Sartre ve varoluşçu geleneğe döndü ve bireylerin tekil güçlerini aşmak için toplumsal ilişkileri mümkün kıldığını vurguladı. Bu açıdan bakıldığında, ilişkilerimiz ve edimlerimiz "kendi

---

51 May ve Hoffman'ın *Collective Responsibility*'sindeki makaleler bu tip gruplar arasındaki önemli ayrımları göz önünde bulunduruyor.

52 John Poynder, (yay. haz.) *Literary Extracts from English and Other Works*, c. 1, 1814, s. 268.

53 Ancak tanrılara kolektif olarak kurban verme fikri iyi oturtulmuş görünüyor.

54 Karl Jaspers, *The Question of German Guilt*, (çev.) E. B. Ashton, Capricorn, New York, 1961, s. 36.

üzerimizde düşünmeden önceki niyetlerimizin" yan ürünü olabilir. Bu niyetler Kantçı çerçevelerin gerektirdiği bireysel zihinsel durumlarından kaynaklanmaktan ziyade, ilişkilerimizin içine inşa edilmiş olabilirler.[55] Bu bağlamda, niyetler May için yapısal olabilir.[56] Marion Smiley'nin işaret ettiği gibi, May bu şekilde düşünmenin faydacı artılarına da işaret eder.[57] Juha Raikka, kolektif edimlerini kontrol edemiyorlarsa ya da kavga çıkarıp kendilerini gruptan uzaklaştırmaya çalışıyorlarsa bireyleri suçlayabiliriz diyecek kadar ileri gider.[58]

Arendt, bu noktada hem Kantçı hem Marksist özgürlük anlayışlarına vâkıf bir teorisyen olarak ilginç bir yerde duruyor. Soykırımın dehşetleri sürekli iddialarının arasına sıkışırken, toplumsal ve ekonomik koşulların büyük grupların seçimini derinden dönüştürebileceğini kabul ediyor. Teorisine göre, savaştan önceki "kaotik ekonomik koşullar" *paterfamilias*'ın "her işlevi hatta cellâdınkini bile üstüne almasını" sağladı.[59] "Böyle bir yozlaşmadan sonra, [*paterfamilias*'ın] risk arttığında ve ailenin çıplak varoluşu tehdit altında kaldığında, cidden her şeyi yapmaya hazır olduğunu keşfetmek için Himmler'in şeytani dehası bir başına yetti." Bu en ürpertici anlamıyla yapısal nedensellik onlara, en Ortodoks Marxistlere geldiği kadar gerçek geliyordu. Buna rağmen, yapısal ya da kolektif nedensellikle kolektif suçluluk arasında ayrım yapar. Daha önce Feinberg'in yaptığı ayrıma benzer şekilde, Arendt de "suçluluk sorumluluktan farklı olarak her zaman tek başınadır, kati surette kişiseldir."[60] Ahlâki suçu sadece kolektife mal etmenin tehlikelerini dramatize etmek için bir Amerikalı ve bir Nazi arasındaki şu diyalogu aktarıyor:

> S: Kampta kimseyi öldürdün mü?
> C: Evet.
> S: Onları diri diri yaktın mı?
> C: Bazen oldu.
> S: Kurbanlar bütün Avrupa'dan mı getirilmişti?
> C: Sanıyorum.
> S: İnsanların öldürülmesine kişisel olarak yardım ettin mi?
> C: Kesinlikle hayır. Kampta sadece veznedarlık yapıyordum.

---

55 Larry May, *The Morality of Groups*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1987, s. 64.
56 *A.g.e.*, s. 65.
57 Bkz. Smiley'nin *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*'deki kolektif sorumluluk maddesi.
58 Juha Raikka, "On Dissociating Oneself from Collective Responsibility", *Social Theory and Practice*, c. 23, 1997, s. 1-9.
59 Hannah Arendt, "Organized Guilt and Universal Responsibility", *Collective Responsibility*, (yay. haz.) May ve Hoffman, s. 280.
60 Hannah Arendt, "Collective Responsibility", *Responsibility and Judgement*, (yay. haz.) Jerome Kohn, Schocken Books, New York, 2003, s. 147.

S: Olan biten hakkında ne düşünüyorsun?
C: Başta kötüydü ama sonra alıştık.
S: Rusların sizi asacağını biliyor musunuz?
C: (Yaşlara boğulur) *Neden? Ne yaptım ki?*[61]

Fail burada "rotadan çıkmış bir tutkuyla... bir karıncayı bile ezemeyecek" birey ve Nihai Çözüm'ü infaz eden kolektifin bir hizmetlisi kimliğine tutunuyor.[62] Kısmen Nazizm'in yapıları onu ya ölmeye ya öldürmeye zorladığından, kendini tamamen masum benliği ile özdeşleştiriyor. Direniş, kahramanlık ve şehitlik gerektiriyordu. Ortalama işçi için çok yüksek bir standart. "Mesleği onu insanları öldürmeye zorladığında, kendini katil olarak görmez çünkü kasti olarak değil, profesyonel yükümlülükleri yüzünden yapmıştır."[63] Bu bağlamda, bireyci kişisel sorumluluk kavramları neredeyse hiçbir anlam ifade etmemeye başlar, sonunda hukuk yönetimine imkânsız bir ikilem sunacak kadar geriler: "Herkesin suçlu olduğu yerde son kertede kimse yargılanamaz."[64] Arendt, Kantçı geleneklerimizin suçu her zaman bireylere yüklediğini kabul ederek ama en derin dayanışmamızı paylaşılmış kırılganlıklarımızda bularak, ince bir çizgi üzerinde yürür. Açık düşünen modern vatandaşlar, "Alman ulusal karakterinin akla hayale gelmez potansiyellerinin dehşeti içerisinde ikiyüzlü itiraf 'Tanrım sana şükürler olsun, ona benzemiyorum,'la yetinmeyecektir." Tetiği çekmesek ve bu sefer suçlu olmasak bile "insanın neye kadir olduğunu sonunda anladık ve bu elbette herhangi bir modern politik düşüncenin önkoşuludur."[65] Arendt'e göre, ortaya çıkan "çok çeşitli uluslardan birçok insanın bugün birbiriyle paylaştığı ilkel utanç uluslararası dayanışmamızdan geriye kalan tek şeydir."[66]

Arendt özürleri bir çıkmazda bırakıyor. İnsanlık koşulumuz gereği utanırız ama birçoğumuz için bu utancın kaynağı kendi suçluluğumuza ve sorumluluğumuza atfedilemez. Yani özür dilenecek çok şey vardır ama suçu üzerine alacak çok az kişi.

Kolektif Sorumlulukla İlgili Eleştirileri Özürlere Uygulamak

Max Weber'den Jan Narveson'a farklı altyapılardan gelen teorisyenler

---

61 Arendt, "Organized Guilt and Universal Responsibility", s. 278 (italikler orijinal metne aittir).
62 *A.g.e.*, s. 281.
63 *A.g.e.*
64 *A.g.e.*, s. 278.
65 *A.g.e.*
66 *A.g.e.*, s. 282.

kolektif sorumluluğa karşı ihtiyatlı olduklarını ifade eder.[67] H. D. Lewis'in 1948 tarihli makalesi "Collective Responsibility" (Kolektif Sorumluluk) metodolojik ve normatif bireyci grup sorumluluğu eleştirileri olarak bilinecek etkili bir zorluk kümesi sunar. Lewis, "barbar kolektif ya da grup sorumluluğu kavramı"na saldırır ve bunun sadece aşiret özdeşliği ve katılımcı suçluluk kavramlarını canlandırdığını iddia eder. Lewis'e göre kolektif sorumluluk kavramı, yolunu şaşmış bir dili yaratıcı bir şekilde kullanmaktan kaynaklanır. Kolektif sorumluluk kavramını, birçok bireyin birbirine belli bir yakınlıkta cürüm işlediği sınırsız karmaşıklıkta durumla ilgili tartışmaları basite indirgemek için kullanırız. Lewis, bize kolektif kimlik kavramının metaforik olduğunu hatırlatır. "Soyutlamaları hipotezleştiririz ve onları değer taşıyıcı haline getiririz. İfadeyi ya da poetik ve retorik etkiyi özet bir biçimde aktarmak için bulunan dilsel araçlar olduğunu unutur, onları metaforik ve eksiltili anlamlarından mahrum bırakıp bir gerçeklik olarak alırız."[68] Ebu Garip tacizlerinden sorumlu aktörlerin hepsinin ismini her seferinde anmak yerine, olaylar zincirine göndermede bulunur, kolaylık olsun diye "ABD ordusu" ya da bunun gibi soyutlamalara başvururuz. Bireyleri gruplar halinde toplamak, ne zaman olaylara göndermede bulunsak her suçlu bireyi teker teker sayma zahmetinden kurtarsa ve sohbetin akmasını kolaylaştırsa da, Lewis'e göre "ahlâki sorumluluğun tek taşıyıcısının birey olduğunu" unutmamamız gerekiyor. Lewis, "hata için toplumsal 'yapı'yı suçlama" eğiliminin "ancak sıkıntılı toplumsal koşullarda ortaya çıktığında mecazi anlamda, retorik bir araç olarak bir şey ifade edebileceğine" inanıyor."[69] Kolektif sorumluluğun herhangi bir "gerçek anlamı" yanıltıcı olacaktır çünkü "ne bir 'yapı' ne de genelinde toplum, ahlâki sorumluluğun taşıyıcısı olamaz çünkü ikisi de gerçek yerine koymama konusunda dikkatli olmamız gereken soyutlamalardır." Lewis, bu soyutlamalara insani özellikler atfetmenin tehlikeli olduğunu düşünüyor. Özellikle, bu yapı bireylerin arkasında saklandığı suçu kabul edebilecekmiş gibi davrandığımızda. Mesela Govier ve Verwoerd, hayattaki hiçbir (ya da giderek az sayıda) Japon, Koreli Konfor Kadınlarını İkinci Dünya Savaşı'nda hayat kadını olarak sömürmemiş olsa da, "Japonya'nın ulus olarak... bunu yaptığını" düşünür.[70] Asıl failler öldüğü ve artık özür dileyemeyeceği için "Ja-

67 Bkz. Jan Narveson, "Collective Responsibilty", *Journal of Ethics*, c. 6 (2002), s. 179-98 ve Max Weber, *Economy and Society* I (Berkeley: University of California Press, 1978).

68 H. D. Lewis, "Collective Responsibility", *Collective Responsibility*, (yay. haz.) May ve Hoffman, s. 21-22.

69 *A.g.e.*, s. 28.

70 Govier ve Verwoerd, "Taking Wrongs Seriously", s. 149.

ponya'nın ulus olarak" bir biçimde onların suçlarını üzerine alması gerektiğine işaret ederler. Japonların tarihlerinin bu dehşet verici yönünü anlamak ve ona tepki vermek için her türlü önlemi almaları gerekse de, Lewis'e göre, Japonya ülkenin hesabına tepki veren bireyler olmaksızın hiçbir şey yapamayacak politik bir izdüşümdür. General Electric ya da Ku Klux Klan gibi Japonya da üyelerinin faaliyetlerini tanımlamada kullanılan kestirme bir kavramdır. Bu kavramlar, nasıl mecazi anlamı dışında acı çekemez ya da yas tutamazsa, bir başlarına sorumluluk alamaz ya da özür dileyemez. Sadece bireyler, bir başlarına ya da birlikte, bunları yapabilir.

Lewis'e göre, siması olmayan bir kolektife ahlâki sorumluluk aşılamak yerine, bu soyutlamanın arkasına saklananı tespit etmek gibi zor bir işe girişmeliyiz. Kendi hayatını sürdürmek için ekmek çalan fakir Endonezyalı vakasını düşünelim. Aşırı atomcu bir yaklaşım, bu kişinin kanuna karşı gelmeyi seçtiğini, bu yüzden ancak kendisinin edimlerinden sorumlu olabileceğini iddia edebilir. Tam tersine, aşırı yapısalcı bir öğreti, koşullarından ve hırsızlığından sadece "küresel kapitalist pazar"ın sorumlu olduğunu iddia eder. Bu durumda zarar için yapıları suçlarsak, bu bireyin yaşadığı ekonomik haksızlıktan sorumlu tutabileceğimiz bir kişi bulmamız oldukça zorlaşacaktır. Toplumsal yapıların kendi içinde ahlâken sorumlu olduğu iddiasından ziyade, Lewis'in öğretisine göre, böyle bir yoksulluğa sebep olduklarından hangi bireylerin suçlanmayı hak ettiğini ve muhtaçlara yardım etmeyi başaramadıkları için kimi sorumlu tutmamız gerektiğini sormalıyız. Bu tip analizler hepimizi olmasa da çoğumuzu bir şeyden suçlu bulabilir ama küresel ekonomi içerisindeki aktörlerin sayısı ne olursa olsun sorumlulukları arasında nasıl bir ayrım yapacağımızı tahayyül edebiliriz. Çok kötü şartlar altında işçi çalıştıran bir yerin ürününü satın alarak, adaletsiz ticaret politikalarına imza atan liderlere oy vererek, küresel ekonomik reforma girişmeyerek ya da katılmayarak ya da yardım kuruluşlarına yeterince katkıda bulunmayarak belli bir ölçüde sorumluluk taşıyabilirim. Endonezyalının içinde bulunduğu toplumun yozlaşmış yetkilileri, onun alması gereken yardım için yeterince ödeme yapmadığından ya da bu yardımdan çaldığından sorumlu olabilir. Yine de, her birimiz "bireyler olarak, doğrudan ya da dolaylı yapmış olabileceklerimizle orantılı olarak, bundan kati surette sorumlu" olabiliriz.[71] Yani kişinin ekonomik koşuluyla ilgili zarara bir afetin yol açtığı vakalarda olduğu gibi talihsizlik değil de, haksızlık diyebileceğimiz ne varsa bireylerin suçlanabilir edimlerine atfe-

71 Lewis, "Collective Responsibility", s. 28.

debiliriz. Böyle bir suç atfetme kesinlik gerektirir. Oysa kolektif kategoriler böyle bir iş için genelde fazla geniştir.

Lewis, özellikle "tahayyülümüzün normal işleyişi bize, zihnimize ve onun iradesine, uluslara ya da gruplara kişi özellikleri atfedilen, basitleştirilmiş bir resim sunar. Bu resim tarih sahnesine nazaran çok daha basit bir sahnede oynanmak üzere sergilenir" derken, ahlâki sorumluluk hakkında böyle hassas bir bakış açısının getireceği zorlukları kabul eder.[72] İtidal yer yer kolektif sorumluluk "taşırmış gibi" davranılmasını emretse de, sadece "menfaatin davaların, bireysel bir varlıkmış gibi, bir gruba karşı sürdürülmesini gerektirdiği istisnai durumlarda" bu kurgudan faydalanmalıyız.[73] Suçu kesinlik içerisinde atfetme çabaları, zincirlerini karmaşık bürokrasilere doğru götürürken zorluklarla karşılaşır. Bu bürokrasilerden bazılarının avukatları özel olarak şeffaflığın üstünü örmekle görevlendirilmiştir. Kolektif sorumluluktan bahsetme eğilimimiz kısmen örgüt çizelgelerinden ahlâki bir anlam çıkaramayışımızın getirdiği hayal kırıklığından kaynaklanır. Adrienne Rich gibi Lewis de bu tip basite indirgemelerin suçluyu koruyacağı endişesini haklı olarak taşıyor. Arendt'in savaş sonrası Almanya'sı ile ilgili uyarısında olduğu gibi "ilk başta 'Hepimiz suçluyuz' çağrısını duymak kulağa o kadar asil geliyordu ki ve bu çağrının baştan çıkarıcılığına kapılmak sadece esasen suçlu olanların hatırı sayılır ölçüde aklanmasına hizmet etmiştir."[74] "Enron ahlâksızdır" gibi süslü sözler sarf etmek yerine, isimleri saymalıyız. O zaman, daha kesin suç atıflarının izini sürmek için bireysel kategorik özürler bekleyebiliriz. Bu dediklerim sistemik problemleri ele aldığımızda toplumsal yapıları göz önünde bulundurmamıza gerek olmadığı ya da "artan kişisel sorumluluğun" tüm toplumsal sorunların çözümü olduğunu söylemek anlamına gelmiyor. Tam tersine, bu yapıların arkasına bakarken daha titiz olabiliriz, onları sorumlu tutabiliriz ve özür ve gerekli yapısal reformları bekleyebiliriz.

Lewis'in ahlâki sorumluluk anlayışının içindeki varsayımlar çoğu okuyucuya ters gelecek olsa da, hem kolektivistlerde hem bireycilerde hâkim olması gereken kolektif özürle ilgili görüşlerinin sonuçlarına dikkat çekmek istiyorum. Bir gruba kendi içinde suç atfetme tarzımızı göz önünde bulundurmadan önce, ahlâki kabahatlerden kişisel olarak sorumlu bireylerin kolektif özürlere yaslanarak kendi hatalarını kolektife yüklediklerini görebiliriz. Yaptığım şey için özür dilemek yerine grubun benim kusurumu üzerine almasını

---

72 *A.g.e.*, s. 30.
73 *A.g.e.*, 24.
74 Arendt, "Collective Responsibility", s. 147.

sağlarım. Bunun üzerine grubun sorumluluğu nasıl üzerine aldığından bahsederim. Birey, birçok vakada, özrü kolektif adına dileyerek kategorik özürle kişisel olarak yanlış yaptığı bir şey hakkında tartışılmaz husumete sahip olur.

Clinton'ın Ruanda Soykırımı için dilediği özür vakasında, uluslararası toplum olarak "biz"den bahseder. Böylece, hatalarını açığa çıkarmaktan kurtulur, soykırıma kişisel katkılarının üstünü örter. Clinton, Amerika Birleşik Devletleri başkanı olarak, bu konuyla ilgili seçimlerini yaptı. Somali'deki hayırsever seferlerindeki başarısızlıklardan sonra soykırımı engellemede Amerika Birleşik Devletleri'nin rolü konusunda zor kararlarla yüzleşen, yurt içindeki popülaritesinin dibe vurduğu bir politikacıya anlayış gösterebiliriz. Ancak bu seçimlerin yanlış olduğuna inanıyorsa, lider olarak hatalarına ve birey olarak oynadığı ahlâki aktör rolüne dikkat çektiği kategorik özür bunu aktarmalıdır. O sırada ABD Dışişleri Bakanı olan Madeleine Albright da soykırımda bir rol oynamıştı. Şimdi zamanında hata yapmış olduğunu düşünüyorsa, bu spesifik hatalar için kategorik olarak teker teker özür dileyebilir. Sadece Amerika Birleşik Devletleri, Birleşmiş Milletler ya da "uluslararası toplum" hatalıydı demek suçlanabilirliğin üstünü fazlasıyla örtebilir ve suçlanmayı hak edenlerin hatalarını şeffaf olmayan bürokrasiler içerisinde saklamalarına izin verir. Bireysel aktörler, Amerika Birleşik Devletleri adına kendilerinin ve ötekilerin ne yapacaklarına karar verdi. Clinton, Albright ve diğerlerinin teker teker şunu beyan etme gücü var: "Hatalıydım. Yapmış olduklarım bunlar ve yapmamış olmam gereken bunlar..." Tam tersine, Clinton bireysel hatalarını birer birer bir "biz" tümeli altında boğuyor. Kolektif burada bir nevi ahlâki şifre haline geliyor ve özelinde kimse soykırıma bulunduğu katkı için kişisel sorumluluk almıyor. Şeffaf karar alma usulleri yoluyla politik sorumluluğun peşine düşülmesi için tasarlanmış bir sistemde, bu yapılan sorumluluk, sınırlarını saklamak için etkili bir strateji haline geliyor. Ruanda vakasında olsun Ebu Garip vakasında olsun, kurumsal aktörler, dar sınırlar içerisinde kendi hataları için suçlanabilirliklerini kabul etmektense, kolektifin tüm suçu üzerine almasına izin veriyor. Nietzsche'den alıntı yapmak gerekirse, böyle bireyler onların derinlere bakmasını sağlayacak sorumluluk sularını bulandırıyor. Kimse suçunu kabul etmese de, herkes *birilerinin ya da bir şeylerin hatalı olduğunda* ısrar etme lüksüne sahip. Bir dereceye kadar suçu hak edenler örgütü bırakırsa (bir skandala neden olduktan sonra bir başka mevki için konumunu terk eden lider gibi) ve biz de kolektif kimliğin bireysel sorumluluğun üstünü örtmesine izin veriyorsak, suç geride kalanların üzerine kalabilir.

Suçun kolektife kaydırılması, Clinton'ın, kısmen Ruanda Soykırımı

özrünün Amerika Birleşik Devletleri'ne bir hakaret olduğunu düşünen Cumhuriyetçilerin saldırılarıyla karşı karşıya kalmalarına sebep oldu.[75] Tom DeLay, Clinton'ın beyanlarını vatanseverlikten uzak bir isyan olarak aldı: "Ağarmış saçlarıyla bir çiçek çocuk 60'larda yaptıklarının aynısını yapmaya çalışıyor: Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptıkları için özür diliyor... Amerika Birleşik Devletleri başkanının, yabancı bir ülkede doğrudan ya da dolaylı olarak kendi ülkesine saldırması beni rencide ediyor."[76] Pat Buchanan Clinton'ın beyanını Amerika Birleşik Devletleri'ni "yalakalık ve muhabbet tellallığı eder pozisyonda bırakmak" olarak okuyor.[77] George H. W. Bush gibileri için Amerika Birleşik Devletleri adına özür dilemek bayrağı kirletmekle eşdeğer ve bir daha yapılmamalı.[78] Tam tersine, soykırıma katkıda bulunan her bireyin, Clinton'ın bu bireyler hesabına yerine oturmamış bir jest sunmasını beklemektense, vahşetteki rolü için kategorik olarak özür dilediğini düşünelim. Modern uluslararası ilişkilerin yoğunluğu göz önünde bulundurulursa bu tip bir jesti tahayyül etmek zor olacaktır.

Kişisel suçlanabilirliği kolektife yükleme stratejisi bireysel kültürlerde ters tepki yaratabileceğinden, bazıları bu teknik üzerine ilginç bir varyasyon geliştirdi. Kamu yetkilileri, günah çıkarmanın sunduğu bütün tuzaklarla birlikte, bir zararda kişisel olarak ne kadar sorumlu olduklarını beyan edebiliyor. Ancak kişisel olarak yanlış bir şey yaptıklarını itiraf etmiyorlar. Kişisel sorumluluk beyanlarından sonra gelen cümlede kimin cezalandırılmayı hak ettiğini bile söyleyebiliyorlar. Richard Clarke'ın Amerika Birleşik Devletleri'ne Terör Saldırıları Ulusal Komisyonu'nun önünde dilediği Mart 2004 tarihli özrüne bakın. Clarke, 1992-1993'te Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Terörizm Karşıtı Güvenlik Grubu'ndaki başkanlık hizmetine atıfta bulunarak, şunları beyan etti:

> Duruşmanın dinlenmesine de açığım çünkü sonuçta burası 11 Eylül mağdurlarının sevdiklerinden özür dileyeceğim bir forum. Bu salonda bulunanlara, televizyondan seyredenlere, hükümetiniz sizi hayal kırıklığına uğrattı, sizi korumakla görevlendirilmiş olanlar sizi hayal kırıklığına uğrattı ve ben sizi hayal kırıklığına uğrattım. Çok uğraştık ama fark etmez çünkü başarı-

---

75 Michael Cunningham İngiltere, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden muhafazakârların ulusal nedamet jestlerine benzer şekilde tepki verdiğini iddia ediyor. Michael Cunningham, "Saying Sorry: The Politics of Apology", Political Quarterly 70, no. 3, 1999, s. 288.

76 Alıntı Jacob Weisberg'de "Sorry Excuse: Rules for National Apologies", *Slate*, 4 Nisan 1998.

77 J. Ryle, "City of Words: A Sorry Apology from Clinton", *Guardian*, 13 Nisan 1998.

78 Şu beyanı hatırlayın: "Amerika Birleşik Devletleri için asla özür dilemeyeceğim, olguların ne olduğu umurumda değil." Atler "High Stakes in New Orleans", s. 15.

> sızlığa uğradık. Ve bu başarısızlıktan dolayı (tüm olgular açığa çıktığı an) anlayışınızı ve affınızı istirham ediyorum.

Clarke, ulusal güvenlikten sorumlu diğerlerinin hatalarına işaret etmenin yanı sıra, 11 Eylül 2001 saldırılarını önleyemediği için kişisel sorumluluk alıyor. İfadesi ilerledikçe, Clarke'ın yanlış bir şey yaptığına inanıp inanmadığı giderek muğlaklaşıyor ve bu açıklamaya göre suçluların onun uyarılarını dinlemeyen ve emirlerine uymayanlar olduğuna inandığı açığa çıkıyor. Eylemlerinde tam olarak neyi suçlamamız gerektiği ve neden özür dilediği sorusuyla bizi baş başa bırakıyor. Açıklamasını kabul edersek, Bush yönetimindeki güvenlik ve istihbarat hataları için özür dilememesi gereken az sayıda insandan biri olacak. Ancak çoğu medya haberine göre özür dileyen tek kişi o. Bu tutum çoğu muhafazakâr yorumcunun şimşeklerini üzerine çekiyor. Senatör Bill Frist, Clarke'ın duruşunu ve niyetlerini sorguluyor: "Clarke'ın ulus hesabına teatral özür dileme hakkı, ayrıcalığı ya da sorumluluğu yoktu." Frist, burada Clarke'ın özrünün "tevazu değil, burnu beş karış havada bir kibir ve manipülasyon edimi" olduğunu öne sürerek, İbn Meymun'un aleni özürlerin gösteriye dönüşme ya da utanmadan yoksun olma tehlikesi taşımasına yönelik uyarısını akla getiriyormuş gibi görünüyor.[79] William Kristol, benzer şekilde Clarke'ın "sahte özrünün kamusal söylemi ucuzlaştırdığını" iddia etti.[80] Bu alışverişlerden bir kısmı politik saikları olan saldırı ve karşı saldırıları pek açıklamıyor. Clarke, Bush yönetimini saldırıları önleyemediği için suçluyor ve ona cevap veren muhafazakârlar Clarke'ın niyetlerini ve güvenilirliğini sorgulayarak suçlamaları savuşturuyor. Faillerin nedametle karşıt anlamlı sözde bir özür dilediklerini bir kez daha anlayabiliriz. Aslında Clarke platformu, saldırıya geçmek için ele geçiriyor.

Eski Başsavcı Janet Reno'nun federal ajanlarının Teksas Waco'da Branch Davidian kampına yaptığı ölümcül baskına cevaben verdiği beyanı bu bağlamda anlayabiliriz: "Kararımı verdim. Sorumluyum. Kızılderili benimle birlikte durdu."[81] Benzer şekilde, John F. Kennedy Domuzlar Körfezi çıkarmasından sonra şu beyanda bulunuyor: "Sorumlu hükümet yetkilisi benim."[82] Her iki vakada da, yetkililer kendi sorumluluklarını beyan etmek için bürokrasi ağını aşıyor. Ancak ne tip bir sorumluluk yüklendiklerini kendimize sormalıyız. Yakından zarara neden olan bir hata yaptıklarına inanıyorlar mı?

---

79 "Excerpts from Frist's Speech on Ex-Official", *The New York Times*, 27 Mart 2005.
80 William Kristol, "The Sorry Mr. Clarke", *The Weekly Standard*, 5 Nisan 2004.
81 Michael Putzel, "Move Was My Call, Says Reno", *The Boston Globe*, 20 Nisan 1993.
82 Michael Oreskes, "Where Does the Buck Stop? Not Here", *The New York Times*, 28 Mart 2004.

Suçu kabul ediyorlar mı? Kategorik pişmanlık olmaksızın kararları savunmaya, seçimlerini savunmaya devam ediyorlar mı? Tam tersine, tıpkı başkasının pisliğini temizlemekle yükümlü bir temizlikçi gibi, durumu düzeltmek için konumları gereği sorumluluk aldıklarını iddia etmekle mi yetiniyorlar? Bu tip soruların cevapları böyle beyanların ne tip özür dileyici anlamlar taşıdıklarını belirlememizi sağlar.

Birçok insan, Lewis'in kolektif sorumlulukla ilgili şüphelerini paylaşıyor, bazıları kolektif hata gibi görünen edimlerin kökenini bireylerin ahlâken suçlanabildiği edimlere götürmek için oldukça uğraşıyor. Mesela, R. S. Downie kolektif sorumluluğa atfedilenlerin daha önce bahsettiğim muğlaklıklara dayandığını ve genelde sorumluluğun nedensel ve ahlâki anlamlarını birbirinden ayıramadıklarını iddia ediyor. Downie'ye göre suçlanabilirlik için bir bireyin "ahlâken kusurlu bir kararı" olması gerekiyor.[83] Peter French'e uyarak, örgütsel yapının ve gerisindeki inançların bir biçimde bireyleri aştığını düşünebiliriz. Downie katılmıyor: "Kolektifi oluşturan kurallar bireylerin yarattığı ve kabul ettiği kararlar tarafından oluşturulmuştur. Onlar da bu yüzden kararları için ahlâki sorumluluk taşır."[84] Ulusal politikalar, şirket politikaları ve usuller birdenbire meydana çıkıyormuş ve insanları bir biçimde kendi amaçlarını uygulamaya zorluyormuşçasına kurumsal özelliklerin, insan seçimlerinden bağımsız olduğunu düşünmeye çok meyilliyiz. Kurumsal değer ve usuller bir başlarına hiçbir anlam ifade etmez. Daha kesin ve kurumlara insani özellikler yüklemekten uzak bir öğreti, bireylerin ya da birey gruplarının seçimlerinin kurumsal yapıları meydana getirme biçimlerini inceleyecektir. Böyle bir öğreti, bir kurumun kurucularının mantığı ve seçimleri kadar tarihi boyunca yapısını değiştirenleri de kapsayacaktır. Bireylerin politikaları değiştirmesi gerekirken değiştiremedikleri noktaları da kapsayarak, her bir edimin suçlanabilirliğini yargılayabiliriz. Bir grubun örgütsel ilke ve değerleri, üyelerinde ahlâken tiksinç ya da övülmeye değer bir davranış yaratıyorsa –Ku Klux Klan'ı Peace Corps'la karşılaştırın–, Downie'ye göre bunun sebebi "kısmen kolektifi meydana getiren bireylerin kararlarının ahlâken övülesi ya da kınanası olmasıdır."[85] Bir terfiye uygulamak üzere etkin bir reform yapmak için kendimize pay çıkardığımız gibi, ahlâken yanlış politikaları desteklediğimiz için suçu üzerimize alıp özür dileyebiliriz.

---

83 R. S. Downie, "Collective Responsibility", *Collective Responsibility*, (yay. haz.) May ve Hoffman, 47-51.

84 *A.g.e.*, s. 50-51.

85 *A.g.e.*

Toplumsal cinsiyet konusundaki duyarsızlığı için bölümümün dilediği özür örneğine dönelim ve bize getirilen suçlamalardan birinin feminist felsefeyle ilgili dersler verilmemesi olduğunu düşünün. Şimdi de birkaç yıl önce bölüme feminist felsefeci alma konusunu tartıştığımızı varsayın. Altımız feminist bir felsefeci almayı tercih etmiş, yedimiz ise mantıkçı ve azınlıktan gelen yüksek sesli itirazlara rağmen çoğunluğun iradesine göre hareket etmişti. Şimdi bölümün feminizmle ilgili ders vermede eksik kalmasının daha farklı bir sebebi var gibi görünüyor. Kesin olarak kabahatin kökenine inmeye ve onu bireylere indirgemeye başlayabiliriz. Politikaları hem kendi seçimlerimizin hem bizden önce gelenlerin seçimlerinin bir sonucu olarak daha iyi anlayabiliriz. Kendi kişisel deneyimimden gördüğüm kadarıyla, kendi bölümümün üyeleri ders programı amaçlarıyla ilgili tartışmaları genelde çok önemli bulur. Eğer politikalarımızı değiştirmek için oylama yapmış olsaydık, mesela feminizmi felsefe ana dalı için zorunlu ders olarak koysaydık, her birimizin bireysel irade ve eylem gücünün bu tartışmada mevcut olacağından eminim diyebilirim. Dışarıdan gelen biri bizim bu usullere saplantı derecesinde dikkat ettiğimizi düşünebilir ama küçük bir değişiklik gibi görünen bir şeyin değerlerimizde ve misyonumuzda artçı deprem yaratacağını kabul edebiliriz. Böyle bir kararın bizim açımızdan ne kadar önemli olduğunu düşünürsek, ileride bireysel görüşlerimizi muhafaza etmek için oylarımızın kaydedilmesini isteyebiliriz. Böyle bir enerjiyi usullerimizi gözden geçirmeye adarsak, bir ulusun işlemekte olan usullerini değiştirmenin önemini kabul edebiliriz. Amerika Birleşik Devletleri'nin seçmenleri hemcins evliliklerini yasaklamak üzere Anayasa'yı değiştirmek için oy kullanırsa, çoğu insanın kendi eylem güçlerini pratiğe geçirmek ve kendi konumlarını kaydetmek üzere hatırı sayılır enerji sarf edeceğini düşünüyorum. Gelecek kuşaklar gereğince övebilir ya da suçlayabilir, hatadaki spesifik rolünden ötürü suçludan özür bekleyebilir.

Kişinin kolektife girmede ne kadar özgür davranabildiği konusundaki uyarıları akılda tutarak (kapitalist pazarlardaki beyaz erkek katılımcıların arasına kendi irademle mi girdim?) bireyin katıldığı organizasyonlarla ilgili kararlarını da muhakeme edebiliriz.[86] Bir öğrencim mezun olduktan sonra Peace Corps'a katılmak yerine Klan'da yönetici pozisyonuna sahip olmayı tercih ederse, seçimini yargılarım. Aynı zamanda bugünün Amerika Birleşik Devletleri'nde ırkçılığın yapısal gücü ve yaygınlığı üzerine de düşünürüm ama bu yaklaşımım dikkatimi böyle davranan birey olarak tüm ırkçıların kı-

86 *A.g.e.* Ayrıca bkz. Narveson, "Collective Responsibility" ve Linda Radzik, "Collective Responsibility and Duties to Respond", *Social Theory and Practice*, c. 27, 2001, s. 455-71.

nanası davranışlarından başka yöne çekmez. Benzer şekilde, kurumların aktör olarak bireyleri görevden almadan kabahati nasıl yüceleştirdiklerini fark edebiliriz. İşvereninizin emirlerini sorgulamadan yerine getirmek genelde ahlâki bir hatadır ama bu tip bir kötülüğün ağırlığı kimin için çalıştığınıza bağlı olarak fark edecektir.

Diğer metodolojik bireyciler, grupların niyetlerinden bahsederken metafizik tutarlılığa odaklanır. Eğer edimlerin –salt davranışlara karşı– niyet içermesi ve ahlâken suçlanabilirliğin kötü niyetlerle ilgili olması gerekiyorsa, grup sorumluluğunu savunanların böyle zihinsel durumlarını, birey üyeleri aşıp, kolektiflere mantıklı biçimde nasıl atfedebileceğimizi açıklaması gerekiyor.[87] John Ladd, bu açıdan örgütlerle makineleri karşılaştırıyor.[88] Örgüt, kendi içinde karmaşık bir makine gibi sadece liderlerinin bireysel aktörlerin uyması için programladığı kurallarına göre işler. İşleyen usullerinden ahlâken sorumlu olmadıklarından genelde suçluluk atfedemeyeceğimiz makineler gibi, programlanmamış davranış sergileyemedikleri için örgütleri ahlâki aktör olarak düşünmemiz yanlış olur. "Silahlar insan öldürmez, insanı insan öldürür" iddiası gibi aşırı bireyci argümanları hatırlatsa da, çok daha karmaşık bir analizle bağdaşabilir: İnsanlar silahları üretir, insanlar silah satışlarından kâr eder, insanlar silah satışlarını artırmak için çatışmaları alevlendirir, insanlar silah lobilerinde yalakalık yapar, insanlar silahı ateşler vs. Ahlâki aktörlük silahlarda değil silah kültürünü yöneten ve ona katılanlara aittir. Silahları cezalandırmadığımız gibi silahlardan özür dilemesini bekleyemeyiz.

Metodolojik bireyciler, kolektiflere atfetmeye hevesli olduğumuz ahlâken önemli karakteristiklerin hepsini bu kolektiflerin bireysel üyelerine ait olarak yeniden tanımlayabileceğimize inanırken, normatif bireyciler ahlâk anlayışlarını rencide eden grup sorumluluklarını hesaba katar. Burada birçok sorun ortaya çıkıyor. Kolektifleri ciddi suçlardan sorumlu buluyorsak, grubun bütün üyelerini mi cezalandırmalıyız? Mesela ailesine karşı bir kabahat işlediği için çocuğu cezalandırma anlayışı en temel adalet anlayışlarımızı rencide eder. Lewis'in, kolektif sorumluluğu "barbarca" diye nitelendirirken, aklında bu tip grup cezası uygulamalarının olduğundan şüpheliyim ama klan cezası oldu mu görece ilkel inanışlara sıklıkla yaslandığımızı gözden kaçırmamalıyız. Bir ulusa karşı diktatörünün suçları yüzünden ekonomik yaptırım

---

87 Bkz. J. Angelo Corlett, "Collective Moral Responsibility", *Journal of Social Philosophy*, c. 32, 2001, s. 575.

88 John Ladd, "Morality and the Ideal of Rationality in Formal Organizations", *Monist*, c. 54, 1, 1970, s. 488-516.

uygulanıyorsa ya da savaş açılıyorsa, grubun en masum üyeleri en kötü cezalara maruz kalabilir. Yine de cezayı kolektife yaymazsak, suçu ve cezayı, kabahat derecelerini nihai olarak bir bir ahlâki aktörlere geri götürmemizi sağlayan bireysel anlayışlara atfetmeden nasıl paylaştıracağız?

Bu deontolojik sorunlar bir tarafa bırakılırsa, faydacı problemler de baş gösterecektir. Kolektifleri cezalandırırsak, yaptırımlar bir gruba yayıldığında bireysel failler bunların tüm gücünü o kadar hissetmeyeceğinden caydırıcı etkisi azalacak mıdır?[89] Tam tersine, vurgu bireysel cezanın bir başına işlemeyeceği şekilde kurumsal özelliklerin reforme edilmesine mi kayacaktır? Kolektif duyguların mümkün olup olmadığını sonra tartışacağım ama yöneticiler hapse atılmaktan, hissedarlar hızla düşen değerlerden korkarken, şirketlerin hiç de endişelenmediğine dikkat edelim. Bunun dışında, grupları üyelerinin kabahatlerinden sorumlu olarak görmek kolektifler arası gerilimi artırır mı? A kişisinin B kişisine zarar vermesinden ziyade X grubunun Y grubuna haksızlık ettiğini düşünürsek, bu bakış bireylerden ziyade insan kitleleri arasında çatışma ihtimalini doğurmaz mı? Kolektif intikamın dehşet verici tarihi sonuçları vardır. Yine diğerleri kolektif sorumluluk anlayışlarının bir kültürde kök salmasına izin veren tepkilerden endişelenir. Dayanışmayı yeşertmeye dayanan komünal umutların tersine, bireyci suç anlayışlarında kök salmış kolektif sorumluluğun gelenekler içerisindeki belirsiz kavramlarına daha çok dikkat edilmesi, bir halkın bireysel suçlanabilirlik hissiyatının genel olarak yozlaşmasıyla sonuçlanabilir.

Böyle kolektif sorumluluk eleştirilerinin bir nevi bencil bir egoizm doğurmasından endişelenirsek, Lewis "onlara karşı ödevimiz olması anlamında çevremizdekilere karşı yoğun biçimde 'sorumlu' oluruz" açıklamasını yapıyor. En kaba ahlâk anlayışlarına bile "değerin bireye ait olduğu ve bireyin ahlâki sorumluluğun tek taşıyıcısı olduğu ilkesini etkilemeden gelişmesi sağlanmış" olabilir.[90] Lewis kendi konumunun "hiçbir şekilde en temel toplumsal ilişkilerimizi doğru değerlendiren bir [öğretiyle] uyumsuz olacak derecede bireyci" ve "bu yüzden [savunduklarının] itiraz edilebilecek bir 'atomizm' olmadığına" inanır.[91] Lewis, yapısalcı determinizme klasikleşmiş cevabıyla bitirir: "bireyin edimini seçerken, kendisi dışındaki faktörlerin belirleyiciliği sınırları içerisinde, özgür olmadığı görüşünün ahlâki sorumluluğa uygunluğu fikrinden vazgeçmeli, bu konum sorumluluğumuzu çevreye yayarak kurtarı-

89 *A.g.e.* Ayrıca bkz. Lewis, "Collective Responsibility", s. 24.
90 Lewis, "Collective Responsibility", s. 32.
91 *A.g.e.*

lamaz ve bunu yapmaya çalışmak ahlâk görüşünün determinizmle uyumlu olduğu görüşünün *abese irca*'sıdır."[92] Benzer şekilde, Humecu görüş de benimsenebilir ve birey ve kolektif kimliklerinin her ikisinin de faydalı metaforlar olması açısından birbirlerinden farklı olmadığı iddia edilebilir. Lewis'in kolektif sorumluluğun uygun bir basite indirgeme olduğunu iddia etmesi gibi, belki bireysel sorumluluk da pek farklı değildir. Daha geçici bir şeye indirgenemez bir dizi deneyimden başka bir şey değilsek, bireysel kimliğimiz kolektif kimliğin üyelerinin zihinsel durumlarının yansıması gibi soyut bir basite indirgemedir. Aslında Hume, benlik ve devleti bu açıdan birbirine çok benzer buluyor.[93] Benlik de kolektif gibi faydalı bir kurguysa, bu durum kolektif sorumluluğun önemini artırmaktan ziyade, bireysel sorumluluğun muhtemel anlamlarını azaltmaya işaret eder. Eğer ahlâki sorumluluk gidip geliyorsa, özür dileyici anlamların belirli biçimleri de gidip gelir.

Kolektif sorumluluğun çeşitli konumları, daha önce tartışılmış olan birbiriyle çatışan ahlâki nedensellik ve sorumluluk teorisi dizisini hatırlatıyor. Kişinin ahlâki sorumluluğu nasıl algılayacağı, kişinin kolektif ahlâki sorumluluğu görme biçimini de elbette etkileyecektir. Bireysel özürlerde gördüğümüz üzere, bu ahlâki suçlanabilirlik ilk ilgili standartlara göre inanç yelpazesinde hatırı sayılır kafa karışıklığı yaratır. Kolektif özürler bu zorlukları artırır ama bu tartışmalı alanda kolektif özürler için birkaç ilgi çekici noktayı çekip çıkarabiliriz.

Birincisi, bazı özür dileyici anlam türleri görece daha kalın bir kişisel sorumluluk kavramına dayanmadan pek anlam ifade etmez. Eğer yanlış hiçbir şey yapmadıysam, benden gelecek bir özür daha önce uzun uzadıya tartışılmış anlam türlerinden yoksun olacaktır. Özürler, suçlanacak birey yokluğunda merhamet ifadelerine ve değer beyanlarına döner. Suçu yaymaya teşne olmamız çok sayıda toplumsal işleve hizmet edebilir ama yakın nedensellikle ahlâki sorumluluk arasındaki ilişkiyi siliyorsak, özürlerin henüz açığa çıkmamış anlamının önemli bir bölümünü kaybetme riskine gireriz. Bireysel ahlâk sorumluluğuna dayanan bir suç anlayışımız olmazsa, tüm haksızlıkların kasti olmayan kazalar ya da yapısal zorlamaların mazur görülebilir sonuçları olduğunu düşünebiliriz. Bir randevuya gecikmesine neden olan meteor çarpması yüzünden kategorik olarak özür dilemeye çalışan kişi örneğini hatırlayabiliriz. Eğer bu kaza üzerinde hiçbir kontrol gücü yoksa onu suçlamamız için

---

92 *A.g.e.*

93 Bkz. Vinit Haksar, "Moral Agents", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, c. 6, 1998, s. 499-504.

bir neden yoktur. Cezalandırılmayı da hak etmiyordur, davranışını düzeltmesine de gerek yoktur. Bir daha gerçekleşmeyeceğinden de emin olamayız. Bu yüzden burada kategorik özür ancak yanlışlıkla yer alabilir. Benzer şekilde, üyelerin bu özellikler üzerinde hiç şüphesiz kontrolü olmadığı metafizik suçluluk ya da üzerine düşünülüp taşınılmamış niyetler için gruplara suç atfedersek, söz konusu zarar giderek daha çok kaza eseri gibi görünmeye başlar. Metafizik suçluluğum için özür dileyerek değerlerim ve planlarımla ilgili çeşit çeşit önemli anlamları ifade edebilirim ama suçluluğu kabul etmek söz konusu olduğunda meteor çarptığı için özür dilemekten farksızdır. Metafizik suçluluğumun bile bir suça etken ya da edilgen iştirakimden kaynaklandığına ve bu yüzden özür dilemem gerektiğine inanabiliriz ama böyle vakalarda bana böyle bir suç atfedebilmek için bir bireycilik versiyonuna dayanmamız gerekecektir. Bu bakımdan, kategorik özürlerin en güçlü anlamlarından bir kısmı, kişisel aktörlük ve ahlâki nedensellerle ilgili kabuller olmaksızın pek bir anlam ifade etmeyecektir. Tüm ahlâki soruları zorunlu olarak ve sadece bireyler üzerinden analiz etmemiz gerektiğini iddia etmiyorum ama birçok özür dileyici anlamı bu normatif dağarcık içerisinde düşünmemizi gerektiriyor.

İkincisi, suçu kolektife kaydıran birçok çabayı şaibeli buluyorum. Birçok kolektif özür, zarara katkıda bulunmuş tüm insanları kapsayacak şekilde suçu geniş biçimde dağıtmaktan ziyade, pratikte suçlunun suçunu kurumsal söz oyunu havası içerisinde dağıtmasına izin verir. Modern hayatta her ikisinin de olmasını istiyoruz gibi görünüyor. Tamamen dogmatik olmasa da, bireyselleştirilmiş kişisel kimlikle ilgili en güçlü fikirlerimiz, faydaları kabul etmeye gelince su yüzüne çıkıyor. Çok çalıştığımdan övülmeyi hak ediyorum, bu fikrim tasdik edilmeliydi, sınıftaki en yüksek notu aldım ya da terfimin gözden geçirilmesi gerekiyor. İşler ters gittiğinde, kolektif sorumluluk kavramlarına döneriz. Biz hata yaptık, politikalarımız başarısızlığa uğradı, pazar güçleri öngörülemiyor ya da "Katil başladıktan sonra hemen önlem alamadık." Övgüyü kabul ederken, nedensel zincirleri kısaltırız. Suçtan kaçınırken, onları belirsizce genişletir hatta bir dizi metafizik muamma göz önünde bulundurulduğunda ahlâki sorumluluğun mantıklı olup olmadığını bile sorgularız. Yükselme peşindeyken, özgürlük ve sorumluluğa vurgu yaparız. Cezayla burun buruna gelirsek, determinizmi yardıma çağırırız. Böylece, faydaları özgür iradeye sahip aktörlerin işi, zararları ise orantısız biçimde keyfi olarak tarif ederiz. Teşekkür edilirken ayrı bir yere konulmak, suçlandığımızda bir grubun üyesi olarak tanınmak isteriz. Bu tip nitelendirmelere, "ekibin konuştuğu" star atletler ya da politikacılardan –"Ben sadece bir sporcuyum", "Tek

başıma yapmadım", "Zaferimiz ekip çalışmasının sonucu"– alıntı yapılarak itiraz edilebilir ama kontrat müzakerelerinde ya da seçim kampanyalarında kişisel başarıların vurgulandığı bu dilden nasıl vazgeçtiklerini görebiliriz. "Her ikisinin de olması" becerisi demokratik kapitalizm içerisindeki kurumsal aktörlere bir lütuf sunar çünkü liderler ve yöneticiler kişisel riski en aza indirgerken bireyselciliğin faydalarını azamiye çıkarabilir. Birçok bireysel suçu kolektif bir özrün örtmeye çalıştığı tek bir hata kümesine indirgeme motivasyonuna şüpheyle yaklaşmalıyız.

Bu tutum beni üçüncü belki de en güçlü endişeme getiriyor. Suçlular bireysel özür *yerine* çok sık kolektif özür diliyor. Kolektif bir özrün sunabileceği muhtemel anlam yelpazesinin yanı sıra, bireysel suçlunun sunması gereken kategorik özürleri aramalı ve onları kabul etmeliyiz. Genelde en yüklü özür dileyici anlamlara, diğerine verdiği özür için suçu kabul eden bireylerin nedametinde rastlarız. Bu bireyin de bulunduğu gruptan gelecek ek anlam genelde garnitür olacaktır. Ancak kolektiflerin genelde servis yaptığı yemek etsiz bir garnitüre benzer. Kurum içerisindeki bireyin hatasını kabul ederek en güçlü anlamı sağlayacağı bir durumda kurumların ruhundan karmaşık özürler elde ederek uyanıklık ettiğimizi düşünebiliriz. Bireysel özür yerine kolektif özürleri tercih etmek, kurumlarının kabahatlerinin üstünü örtmesini isteyenlerin işine geleni yapmaktır. Kolektif sorumluluk kabul eden özürleri, koşulların büyük çoğunluğunda, kişisel kabahatleri için bireylerden gelen özürleri –onların yerini tutmaktansa– ikame edecektir. Kantçılığı ve diğer bireycilik formlarını reddedenler de dahil, en güçlü kolektif sorumluluk savunucularının bunu kabul edeceğini tahmin ediyorum.

Dördüncüsü, kesinliğin ahlâki nedensellik atıflarımızda belirli bir dereceye kadar bizi desteklemesi kolektif özürlerin bireysel özürlerin yerini tutmasına bir yol sağlar. İlk bakışta kolektif kabahat gibi görüneni genelde bireylerin suçlanabilir davranışlarına kadar geri götürülebiliriz. Suçlu kurumsal yapıların gölgeleri arasına saklanabilir ama biraz araştırmayla suçlarını ortaya çıkarabilir ve onları bundan ötürü sorumlu tutabiliriz. Böyle bir araştırma Lewis'in önerdiği üzere çok hassas bir ahlâki analiz gerektirebilir, bireylerin kurumsal niteliklere atfedegeldiği suç tipleri hakkında zaten bir fikrimiz var. Mesela biri suçu kurumsal kural ya da politikalara atfederse, genelde böyle örgüt özelliklerinin bireysel kurum aktörlerinin seçimlerinden ne şekilde kaynaklandığının izini sürebiliriz. Kurumsal amaçlar ve onlara ulaşmak için tasarlanmış yapılar, insan seçiminden önce gelmez, tam tersine bireysel aktörlüğün tortusunu temsil eder. Yöneticiler ve politikacılar bir örgütün işleyişin-

de rolleri için nasıl itibar ediniyorsa, suçu kabul edebilir ve kararları zarara neden olduğu için özür dileyebilir. Bir senatör savaş çıkarma taraftarı oy kullanıyorsa, sorumluluk payını kolektif olarak yasama ya da ulusa kaydırmaktansa, onu bu oyun sonuçlarından sorumlu tutabiliriz. Benzer şekilde, ahlâken şüpheli bir misyonu olan bir kolektife katılan bireyin kararını ya da şaibeli usulleri olan bir kurumu reforme etmede başarısızlığa uğramasını yargılayabiliriz. Bir kurumun beyan edilmiş politikaları ahlâken sağlam bile görünse, grubun üyelerinin bu kuralları çiğnemek ya da uygulayamamakla suçlanabileceği birçok yol vardır. Bireylerin kolektif içerisinde nasıl davrandıkları ya da yanlış davrandıklarına daha çok dikkat ettiğimizde, başlangıçta kolektif kabahat gibi görünenle sorumlu tutmamız gereken bireylerin edimleri arasındaki noktaları birleştirmede daha yetenekli hale gelmemiz gerekir. Bunun üzerine özürlerle ilgili beklentilerimizle özür dilemeleri gerekenlerin jestlerini eşleştirebiliriz. Bu ayrımları aklımızda tutarak, ahlâki sorumluluk sınırlarını bulandıranları denetleyebiliriz. Böyle bir alavere dalavere çok çeşitli biçimler alabilir. Mesela tüm sorumluluğu başkalarına aktarırken bütün sorumluluğu üstüne aldığını iddia etme taktiği en pervasızlarından biridir.

Bunun yanı sıra ahlâki sorumluluğun izini bireysel kabahatlilere kadar sürmemek tarihsel arşivde ciddi boşluklar yaratır. Kolektif sorumluluklar ile ilgili genellemeler üzerinden konuşmak, büyük ölçekli zarar vakalarında bireylere atfetmemiz gereken suçların çoğunluğu için muhtemelen bir arşiv yaratamayacak olmamız anlamına gelecektir. Ruanda Soykırımı için özür dilemesi gereken "uluslararası toplum"un bireysel üyelerinin iştirak eden sorumluluk derecelerinin ve tiplerinin çeşitliliğini düşünün. Kendisi de dahil olmak üzere birçok fail olmasına rağmen Clinton, tikel olarak kimseyi suçlamadı. Eğer tarih kitapları genelinde uluslararası toplumun nasıl hata yaptığını açıklarsa, bireylerin edimlerinin ve ihmallerinin bir araya gelip nasıl bir vahşet yarattığını anlatmaz. Bu yüzden, görünürde küçük olan suçların bir araya gelip katliama katkıda bulunması konusunda çok ciddi bir ders vermekten mahrum kalır. Bu açıdan, suçu bireyselleştirmemek suçun kapsamını ve genişliğini de asgariye indirebilir. "Uluslararası cemaatin Ruanda'yı hayal kırıklığına uğrattığı" iddiası, hem masum, hem de binlerce politik liderin ve milyarlarca küresel vatandaşın soykırım için suçu birçok paylaşma biçimiyle ilgili ayrıntılı açıklamasından yalıtılmış görünüyor. Birinci tanım, Birleşmiş Milletler politikalarının reforme edilmesi gerektiği izlenimini veriyor, ikincisi ise çağımızda ırkçılığın ve kayıtsızlığın her yerde olduğuna işaret ediyor. Irkçılık ve kayıtsızlık bireysel ve kurumsal anlamıyla da alınabilir ve bu sorunlara her iki

seviyede de işaret edebiliriz. Modernitenin yapısal özellikleri düşünülürse, Batı uluslarının Afrika'da gelecek krizlere, Darfur çatışmasının da ispatladığı üzere, benzer şekilde tepki vermesi muhtemel. Sadece Clinton, Albright ve diğerlerini Ruanda'daki hatalar için suçlarsak, tekrar tekrar böyle dehşet verici semptomlar üreten kurumsal hastalıkları anlayamayız ya da onlarla başa çıkamayız. Ancak sadece kurumsal özellikleri ele alırsak, bizi zehirleyenleri ya da konumumuzu kötüleştirenleri tespit etmeyi başaramayız. Özürler bu çetrefilli noktaları yansıtabilir ve yansıtmalı.

Bireysel ahlâki aktörlerin özür dileyici anlamlardaki önemine yoğunlaştığımı varsayarsak, önceki yorumlarımın yapısal nedenselliği göz ardı etmek olarak anlaşılmasını istemediğimi yine vurguluyorum. Hatta yapısallıkla ilgili düşünceleri, özürlerin toplumsal anlamlarını anlamada bir olmazsa olmaz olarak görüyorum. Gösterdiğimi umut ettiğim üzere, çağdaş hayatta özürleri dinî gelenekler, hukuk kültürleri ve küresel pazarlar bağlamına oturtmazsak onların pek anlam ifade edeceğini düşünmüyorum. Bu yapıların bazı açılardan zarara neden olacağı kesin. Mesela kapitalizm birçok probleme neden oluyor, ekonomistlerin ve siyaset felsefecilerinin serbest piyasaya içkin ekonomik eşitsizlik gibi zararlarının sunduğu faydaları aşıp aşmadığı tartışmalarına girmesine yol açıyor. Ancak kapitalistlerden ziyade kapitalizmi suçlamak, özürler söz konusu olduğunda uygulanabilir birçok ahlâk kavramını kirletiyor. Bu yüzden, "özür dileyen kapitalizm" fikri bize pek bir anlam ifade etmez. Bunun yerine kapitalizme bir yüz kazandırıyoruz. İlk önce şirketlerin kapitalizmin yüzü olduğunu düşünüyoruz ama özür dileyen Enron kavramı da sanki "yasal bir kişi"ymiş gibi bir o kadar şirketleri insan kimliğine büründürüyor. Daha sonra tartışacağım nedenlerden ötürü, hareketlendirilmiş bir Enron logosundan yapılmış bir çizgi filmin özür dilemesi de bir o kadar yetersiz. Sadece Enron adı altında işlenmiş suçlardan ahlâken dosdoğru sorumlu bireyler, belli türde özür dileyici anlam sunabilir. Burada yine *nedensel sorumluluk* ve *ahlâki sorumluluğu* birbirinden ayırmaya odaklanmalıyız. Meteorlar nedensel olarak zararlardan sorumlu olabilir, uzaydan düşen bir taş hasara neden olabilir. Ancak bir meteor neden olduğu hasarlar için ahlâken suçlanamaz ve bu yüzden bir kayayı cezalandırmak son derece kafa karıştırıcı görünüyor. Bir kişi kasten bir başkasının üstüne kaya fırlatır ve sonra zarar için kayayı suçlarsa ne demek istediğim daha iyi anlaşılacaktır. Nasıl kayanın çarptığı insan ona kayayı atandan değil de kayadan özür beklediğinde yanlış yolda olursa, suçu zarardan hemen önce kurumsal özelliklere yüklemek yerine, şirketleri ve hükümetleri harekete geçi-

renlere atfetmeliyiz. En iyisi, özür dileme âdetlerimiz yapısal nedenselliğe dikkat ederken gerektiğinde bireysel ahlâki suçluluk atfetmeye devam etmeli. Yapısal nedenselliği bir dereceye kadar kabul ederken kişisel sorumluluk anlayışımızı korursak, adaletsiz toplumsal koşulları düzeltmek için bu kavramları kullanırken bireysel aktörlüğe dayanan normatif çerçevelerin yardımına başvurabiliriz. Böyle bir dengenin, hem kolektivistlere hem bireycilere mantıklı geleceğini umuyorum.

Ancak kolektif sorumluluğun özellikle bazı özür dileyici anlamlarla pek uyuşmaması bütün kolektif kimlik ve nedensellik kavramlarını bir yana bırakmamız anlamına gelmiyor. Alasdair MacIntyre'ın haklı olarak iddia ettiği üzere, kolektif kimliklerimiz kendimiz ve dünya hakkındaki anlatıları nasıl anladığımızı gösterir: "Kendi hayatımın hikâyesi her zaman kimliğimi aldığım cemaatlerin hikâyesinin içine yerleşmiştir." Devam ediyor: "Bir geçmişle doğdum ve bireyci modda bu geçmişle bağlarımı koparmak bugünkü ilişkilerimi deforme etmek demek."[94] MacIntyre bu yüzden, "Ailemin, şehrimin, aşiretimin, ulusumun geçmişi, çeşit çeşit borç, miras, haklı beklenti ve yükümlülükler bana kalıyor."[95] Ancak borçlar ve yükümlülükler, biz suçlu olmadan da, bize kalabilir. Övülmeyi hak etmeden bir halefimin serveti nasıl bana kalıyorsa, suçlanmayı hak etmeden bir borç bana kalabilir. Bu dediklerim ahlâki borçlara da uygulanabilir, mesela atalarımız sebep oldukları zararı çözmeden bizi bırakıp gidiyorsa. Yani tüm yaşayan beyazların köle ticareti için suçlanmayı hak ettiğini düşünüp düşünmemenizden bağımsız, kölelik mirasını çözmenin tüm beyazların kolektif ödevleri olduğunu öne sürebilirsiniz. Ne atalarım ne ben, sebep olmuş olsam da bir suça çözüm bulma konusunda ahlâken sorumlu olabilirim. Zarara neden olacak hiçbir şey yapmamış olsam da, açlığa karşı ya da yolda kalmış bir sürücüye yardım etmek için ahlâki bir ödevim olabilir. Bu bakımdan, grup içerisindeki bireylerin suçlanabilirliğinden bağımsız insan sınıflarına uygulanacak ahlâki ödevlerden bahsedebiliriz. Bu yüzden tüm küresel vatandaşların bu bağlamda en masum olanlar da dahil, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini çözme ödevi olduğunu iddia edebiliriz. Eğer her birinin bir açıdan kişisel olarak suçlu olduğuna inanmıyorsak, hepsinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği için kategorik olarak özür dilemesine inanmamız gerekmez. Kurumların daha önceden kabahat işlemiş olanların yükümlülüklerini artırdığı durumları tanıyabiliriz. Bir kurum geçmişte bir gruba kötü muamele ettiğini kabul ettiğinde, kurumun liderleri mağdurların

---

94 Alasdair MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory*, Duckworth, Londra, 1985, s. 220-21.
95 *A.g.e.*

çıkarları ya da değerlerine özel bir ilgi gösterir ve gruba karşı işlediği suçları yinelememeye ihtimam gösterir.[96]

Daha sonra ayrıntısıyla ele alacağım çeşitli sorunlara da burada değinmek istiyorum ama bunlar kolektif sorumlulukla ilgili. Birincisi, kolektif sorumluluk sorunları, kendini düzeltme ve çözümle ilgili bir dizi çok önemli sorun ortaya atıyor. Eğer kolektif kendi içinde suçlanmalıysa, kim kendini düzeltecek? Çözüme yönelik bedelleri son kertede kim ödeyecek? Eğer kategorik özürlerin cezalandırıcı bir içeriği varsa, kim veya ne cezalandırılacak? Böyle soruların zorluklarını ve sergiledikleri önemi anında fark edebiliriz. Onları "Kendini Düzelten ve Çare Sunan Kolektifler" başlığı altında inceledim. İkincisi, suç atfederken aktörlerin niyetlerini ve duygularını genelde göz önünde bulundururuz. Bu anlamlarıyla kolektifin zihinsel durumlarından bahsetmek mantıklı mı? Kolektiflerden gelen özürlerin duygusal içeriği ve bir kolektifi özür dilemeye iten niyetler bağlamında bu soruları ele alacağım. Benzer şekilde, kolektif sorumluluk bir gruba üyeliğin tanımı açısından ciddi sorunlar sunabilir. Üyelik, her seviyede sürekli değişim içerisindedir. Öyleyse böyle bir kolektife kimin ait olduğunu nasıl tespit edeceğiz? Bu sorunlara "Kolektifler, Husumet ve Yetkilendirme" başlığında değiniyorum.

Son olarak, kolektif özürler bireysel kategorik özürler toplamı olmaktan öte ne tip anlamlar sunabilir? Etik üzerinden metafor yapmak gerekirse, kolektif özürler bireysel özürlerin etine garnitürse, kolektif özürlerin kattığı anlam nedir? Suçluluğu kabul eden gruplara nazaran kolektif özürlerin nadiren anlam kattığını öne süreceğim. Tam tersine, kolektif özürler genelde grubun üyelerinin niyetlerinin ve değerlerinin beyanı işlevi görür. Böyle bir anlam çok önemli olabilir ama kategorik özürler ile değer beyan eden özürlerin ahlâki önemini net bir biçimde birbirinden ayırabiliriz. Benzer şekilde, daha önce özür içerisindeki muğlaklığın yer yer önemli amaçlara hizmet ettiğinden bahsettim. Bir gruba suçu paylaştırmakla ilgili muğlaklığın, mesela grubun, suçlanabilirlik açıklamaları için gereken hassas ve genişletilmiş nedensel analiz biçimlerinden geçmemiş çareye yönelik çalışmalarla ilgili olan, ilerlemesine izin verebilir. Bu tip araştırmaların ve suçlayıcı davranışların grup dayanışmasına vereceği zarar düşünülürse, liderlerin bireysel suçluluk bulgularıyla bağlantılı anlam türlerinden feragat etmek için yeterince bilgi sahibi olması gereken durumlarla karşılaşılabilir. Bazı bağlamlarda özürlerin geriye yönelik anlamlardan ziyade ileriye yönelik anlamları vurgulaması akıllıca olur. Haki-

96 Guyora Binder'le sohbetlerimiz bu noktayı geliştirmeme yardımcı oldu.

kat ve uzlaşma mahkemelerini yönetenlerin çoğu bu seçimi yapsa da, böyle stratejilerin bedelini ve tehlikelerin anlamını bir nebze olsun sunabildiğimi umuyorum. Kolektif özürler de, grubun bireysel üyelerinin bazı koşullarda kendi kabahatleri için kategorik özür dilemesine yol açar. Eğer biri kolektif özür sunuyorsa, bireyler kişisel bir özür dilediklerinde tüm suçun omuzlarına yüklenmesinden ya da üstlerinin yaptığı açıklamalarla kendilerininkinin çelişmesinden o kadar endişelenmeyebilir. Ayrıca, kurumdan gelen bir özür genelde bir kolektifin yapısal hatalarını açıklayan ve düzeltmeye çalışan "sentetik" anlam biçimlerini sunmada en iyi konumda olabilir. Bu durum, kolektif özürlerin, bazı açılardan, çiğnenmiş ilkeler etrafında dayanışmayı güçlendirmesini ve çareye yönelik çalışmaları harekete geçirmesini sağlar.

Okuyuculara, kolektiflerin prensipte, grubun üyelerinin toplam sorumluluğunun ayrıntılı ve yeterli bir açıklamasını verdiği sürece, kategorik özür sunabildiğini hatırlatmalıyım. İlk örneklerimin gösterdiği üzere, bu açıdan ahlâki sorumluluğu analiz etmek grubun boyutu genişledikçe ya da üyeliği uzun zamanlara yayıldıkça zorlaşıyor. Ancak kolektif özürlerin, bireysel üyeleri, hatalarının bedelini ödemekten kurtarmak için genelde suçlanabilirlik sorularını atlatmasının çok daha yaygın olmasından endişeleniyorum. Hem kolektivistler hem bireyciler böyle eğilimlerin ahlâki bedelini anlamalı.

Kolektif Kazalar ve Kastı İnkâr

Daha önce özetlediğim üzere, niyetler özürler açısından iki anlamda önemlidir. Birincisi, failin suç anındaki zihinsel durumları genelde suç atfetmede çok önemlidir çünkü kazara bize zarar veren birini kasten zarar verenden farklı yargılarız. Bu nedenle, failin niyetleri tarihsel arşiv için son derece önemli olabilir. İkincisi, bir özrün dilenmesinin gerisindeki niyetler onun anlamını değiştirir. Sadece cezadan kaçınmaya çalışan bir özür, mağdura ve çiğnenmiş ilkeye görev duygusuyla dilenmiş özürden farklı olacaktır. Bu kesitte niyetlerin kolektif özürlerde bu birinci açıdan ne gibi bir önem taşıdığını tartışacağım ama bu düşüncelerden birkaçı özür dilemede kolektif niyetler için de geçerli.

Bireylerle bağlantılı olarak gördüğümüz üzere faillerin zihinsel durumlarını ayrıştırmak zor olabilir çünkü ötekilerin zihninin içini göremeyiz, özellikle de görmemizi istemiyorlarsa. Yalan makineleri ve benzer araçlar, suçlananın bilincine şöyle bir bakış atmamızı sağlar ama şüphelilerin motivasyonlarını yeniden inşa etmekten uzaktırlar. Suçlananlar genelde en şeffaf kötücül edimlerin bile kaza eseri olduğunu iddia ederek durumu daha da zorlaştırır. Mesela kamuya mal olmuş kişilerin hain planları olduğu ortaya çıkarıldığın-

da, kimseye zarar verme niyetlerinin olmadığını iddia ettiklerini hatırlayın. Benzer şekilde, sadece kendi çıkarını düşündüğü için ya da hatta yanıltıcı nedenlerden özür dileyenler, nedametlerini genelde mağdurun acısı ya da ahlâki reformun ağırlığı harekete geçiriyormuş gibi görünmek için her türlü önlemi alır. Kolektif niyetler bu zorlukları kat be kat artırır çünkü işbirliği yapma ihtimali olmayan ve okumamız gereken o kadar çok zihin vardır ki.

Grupların niyetini açığa çıkarma zorluklarından öte, kolektiflerin metafizik anlamda mı normatif anlamda mı zihinsel durumlara sahip olduğunu kendimize sorabiliriz. ABD ordusu bir kolektif olarak Ebu Garip hapishanesindeki işkenceleri yapmaya niyet etmiş miydi? Sadece bir avuç kaçak gardiyanın bu edimleri işlediğini iddia etsek bile, bu edimleri bir grup olarak mı bireyler olarak mı işlemeye niyet etmişlerdi? Kolektif yönelmişlikle ilgili yakın zamanda yapılan araştırmalar genelde daha önce kolektif sorumluluk açısından ele aldığım sorulara paralel. John Searle ve Michael Bratman'in geliştirdiği toplamcı olmayan öğretilerde "X'i yapma niyetimiz var" biçimindeki kolektif niyetlerin, grubun bireylerinin birbirinden bağımsız niyetlerinden daha fazlası olduğu iddia ediliyor.[97] Toplamcı olmayan öğretileri vurgulayanlar, kolektif niyetlerin plan yapmamıza ve edimlerimizi koordine etmemize yardım ettiğini vurgular. Böylece, bir hedefe ulaşmak için beraber çalışma niyetinin aynı amaca yönelik faaliyetlerdeki birbirimizden bağımsız niyetlere indirgenemezliğine katkıda bulunur. Margaret Gilbert ve diğerleri grup inanışının normatif veçhelerini, kolektif niyetlerin nasıl ortak taahhüt ve yükümlülükler yarattığını açıklayarak tarif eder.[98] Mekânsal kısıtlamalardan ötürü özürlerle ilgili en önemli sorunlar hariç, kolektif yönelmişlikle ilgili tartışmalara değinmeyeceğim.

Yapısı sıkı örülmüş kurumlardan bazılarının niyetlerine, bir açıdan, bireylerinkinden daha kolay ulaşılabilir. Katı dini doktrinlere uyanlar hariç belki de çoğumuz hayatlarımızı ilkelerimizi ve niyetlerimizi umumi ve şeffaf kılacak kişisel bir sözleşme ya da anayasayla yönlendirmiyoruz. Ancak bazı gruplar niyetlerini tam da bu anlamda yasama ya da diğer örgüt amaçları yoluyla ifade eder. Eğer bir yasa eşcinselliği suç kapsamına almak için homofobik nedenlere başvuruyorsa, yasa koyucular eşcinsellerin maruz kaldığı ayrımcı bir kovuşturmanın keyfi olduğunu iddia etmekte zorlanacaktır çünkü yasa koyucular açık açık genelde insanları perhize zorlayan bir yasa koymaya niyet et-

---

97 Bkz. John Searle, *The Social Construction of Reality*, Free Press, New York, 1995 ve Michael Bratman, *Faces of Intention*, Cambridge University Press, New York, 1999, s. 109-29.

98 Margaret Gilbert, *On Social Facts*, Princeton University Press, Princeton, 1992.

miştir. Peter French, içsel karar yapılarıyla ilgili olarak, gruba kendi içinde beyan edilmiş niyetler atfedebildiğimiz ölçüde onun uyumunun kapsamını etkileyeceğini açıklar. Bu kurumsal özellikleri aklımızda tutarak, bir grubun üyelerinin niyetlerinin tek tip olarak suç sırasındaki kurumsal politikalarla uyuştuğu ve grubun buna göre özür dilediği durumları hayal edebiliriz.

Ancak grupların ve üyelerinin niyetlerini bireysel suçlularınkinden ayrıştırmak genelde daha zordur. Her şeyden önce, suç sırasında grubun niyetleri ile ilgili konsensüs hakkında önceden ele aldığımız tüm sorunları buraya uygulayabiliriz. Birden çok hatta birbiriyle çelişen niyetler birey suçluları bile harekete geçirebilir. Arkadaşımla yemek randevumuza gitmeme örneğinde olduğu gibi birçok zihinsel durum içimde birlikte var olabilir. Onu beklettiğim için kendimi çok kötü hissedebilirim ama randevumuzu iptal etmek için onu arama cesaretini gösteremeyebilirim. İçimden bir parça onu bir başına bekletmekten haz alabilir, belki zamanında bana benzer bir zarar vermiştir de intikamını alıyorumdur. Başlangıçta biraz suçluluk duyabilirim ama sonra arkadaşlarının sık sık bu restorana gittiğini düşünüp bensiz de keyfinin yerinde olacağı yönünde kendimi meşrulaştırabilirim. Burada demek istediğim niyetlerimizin nüansları olacağı hatta bize karşı şeffaf olmayacakları ama grupların niyetlerinden bahsettiğimizde hassas noktaların sayısı katlanıyor. Clinton'ın Ruanda Soykırımı'na müdahale etmeyi başaramamasının gerisindeki niyetleri analiz etmeye çalışabiliriz de, uluslararası toplumun niyetlerini nasıl okuyacağız? Ya da Ebu Garip örneğine geri dönelim. Burada Amerika Birleşik Devletleri'nin niyeti neydi? ABD ordusunun niyeti neydi? Doğrudan işkenceden sorumlu olanların niyeti neydi? Ya bazıları mahkûmları sadistçe nedenlerden aşağılamaya niyetliyse, diğerleri ırkçı nefretle hareket ediyorsa, bazıları da edimlerden hiç hazzetmiyor ama bu edimlerin ABD istihbaratının çıkarlarına hizmet ettiğini düşünüyorsa ve diğerleri sadece üstlerine itaatsizlik etmekten korkuyorsa? Böyle koşullarda grup işkence yapmaya niyet etti gibi genel bir iddianın ahlâki açıdan farklı farklı suçları bir araya getirdiğini, her biri için farklı bir kategorik özür gerektiğini görebiliriz. Gruplardan ya da bireylerden gelen bir özür, sadece yanlış yönlendirilmiş sorgulama tekniklerinden ziyade ırkçı niyetler olduğunu kabul ediyorsa, oldukça farklı anlamlar taşıyabilir.

Çoğu üyesinin bireysel olarak aynı tutumu sahiplendiğinde bir grubu bu tutumu sahiplenmiş olarak tarif ettiğimizde, Gilbert'ın kolektif yönelmişlik için "özet açıklama" diye eleştirdiği şeyi benimsesek bile, bulunduğumuz

konum kaçakların hayati fikirlerini dışarıda bırakabilir.[99] 2002 Irak'a Askeri Güç Kullanımı Yasası'na karşı oy kullanan 23 senatör, gelecekte savaş için Amerika Birleşik Devletleri'nin vereceği özre o dönemki zihinsel durumlarıyla çoğunluğun zihinsel durumu arasındaki ayrımı gösterecek tarihsel arşivlerin eşlik etmesini isteyecektir. Bazı Amerikalı yetkililerin Irak'ı istila etmek gibi bir niyeti yoktu, böyle ihtilafları arşivlemek o sırada yasa koyucuların görüşleri, inanışları ve motivasyonları hakkında ciddi bir bilgiyi muhafaza eder. Politik irade akımlarının ABD politikacılarının karşı koyamayacağı kadar güçlü olduğunu iddia ederek, bu niyet farklılıklarını arşivleyememek de aktörlüğü ve böylece yasa için oy vermiş olanların suçlanabilirliğini asgariye indirmeye hizmet eder.

Bir gruba belli bir niyetin genelleyerek atfedilmesi, sadece kolektif sorumluluk bağlamında tartışılmış olan hassas ayrımların sağlanmasına ket vurmaz, bireylerin edimlerinin neden olduğu zararların kasti olduğunu inkâr etme fırsatlarını çoğaltır. Daha önceki bir örneği hatırlamak gerekirse, biri bir kadına "aptal Yahudi (...) su" derken anti-semitist bir niyeti olmadığını iddia ederse, gruplar içindeki bireylerin edimlerinin sonuçlarının kaza eseri olduğunu göstermek için böyle argümanlar türetebileceğini aklımıza getirebiliriz. Faililer, kendileri ve döktükleri kan arasında biraz usul mesafesi olduğunda, niyetlerini kurumların dipsiz derinliklerine gömebilir. Kurumlar kötücül olarak tarif edilebilir, üyelerinin masum niyetlerini öldürücü sonuçlara çevirdikleri söylenebilir. Nazi, soykırım niyetinin olmadığını; asker, sivil kayıplara niyet etmediğini ve yönetici, dolandırma niyetinde olmadığını iddia edebilir.

Kolektif sorumluluğa gelince, tüm suçlanabilir niyetleri bir kolektifin suretten yoksun soyutlamasına yöneltme cazibesine karşı koymak güç olabilir. Kendimizinkinden ziyade kolektifin iradesinin suçun gerisindeki esas güç olduğunu iddia edersek, masumiyetimizi de varsaymış oluruz. Suçlananlar, kontrolleri dışındaki güçlerin zoruyla mağdur olduklarını bile iddia edebilir. Bu noktada toplumsal yapıların ve koşulların da niyetsiz doğal felaketler gibi keyfi olduğunu anlamamız gerektiği öne sürülebilir. Kolektiflerin üyelerine suç atfederken gördüğümüz üzere, biraz çabayla kurumsal amaç ve özelliklerin izini kolayca bireylerin edimlerine –ve niyetlerin– götürebiliyoruz. Demokrat Parti'nin genelinde 2002 savaşını desteklediği iddia edilebilir. Ama partinin bu konumu, Demokrat Parti üyelerinin çoğunluğu kişisel olarak savaşı savunduğu için almadığı, parti liderlerinin o sırada savaşı savunmamanın

99 Bkz. Margaret Gilbert, *Living Together*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 1996.

siyasi intihar anlamına geldiğini düşündüğü ve bu yüzden üyelerden başkanın girişimlerine sessiz kalarak dolaylı onay vermesini beklediği söylenebilir. Bence, böyle koşullar grup üyelerinin zihinsel durumlarıyla ilgili olarak özür dileyici anlam için daha da önemli bir kesinlik derecesi yaratıyor. Demokrat Parti'yi niyetleri için kınamanın yanı sıra, birey Demokratların kendilerine hizmet eden motivasyonları için bize cevap vermelerini talep etmeliyiz. Bu dediklerim, Raimo Tuomela'nın bir kolektifin faal ve faal olmayan üyeleri (faal olan üyeler bir grubun niyetlerinin içeriğini belirliyor) arasında yaptığı ayrımla tutarlı görünüyor.[100] Mesela, şirket yöneticileri örgüt gündemini koyuyor ve daha aşağı seviyede çalışanlar bu kolektif niyetleri içselleştiriyor. Suçlanabilirliği faal ve faal olmayan üyelere göre ayırt edersek grubun içine bazı niyetler aşılayan edimleri için liderlerden özür bekleyebiliriz. Aynı zamanda sessizce onaylayanların ve suçlanması gereken niyetleri benimseyenlerin özür dilemesini bekleyebiliriz. Kolektif sorumlulukta gördüğümüz üzere, kolektif niyetler üzerine araştırma, bireylerin büyük ölçekli zarar üretmek için nasıl koordine olduğu ile ilgili farkındalığımızı keskinleştiriyor. Köle ticareti ve yasa dışı savaş gibi bir şey, milyonlarca bireyin suçlanması gereken niyetleri içselleştirmesini gerektirir ve tüm bu zihinsel durumların farklı farklı suçlanması gerektiği bir özrün anlamı bu yüzden noksan olabilir.

Kolektifler, Husumet ve Yetkilendirme

Husumet

Bir bireyin kategorik olarak özür dilemesi için "husumeti" olması gerektiğini iddia ettim. Bu önemli öğe sadece neden olduğum ve sorumluluk kabul edebileceğim haksızlıklar için kategorik olarak özür dilememi sağlar. Pettigrove, husumet ile ilgili sorunların, ABD Meclisi'nin kölelik için özür dilemesi gerektiğinden bağımsız, tüm diğer meseleleri tartışma konusu haline getireceğini iddia ediyor.[101] Haksızlık ve özür dileyen arasındaki eksik halka bariz olabilir. "Abraham Lincoln suikastı için özür diliyorum" beyanında bulunursam, jestin getirdiği kısıtlamaları anında fark ederiz çünkü ölümüne neden olacak hiçbir şey yapmadım. "İşbu Amerika Birleşik Devletleri kölelik tarihi için kategorik olarak özür diler" beyanında bulunduğumda, benzer sorunlar çıkacaktır. Ne köle ticareti yaptım ne bir kölem oldu, bu yüzden Ame-

100 Bkz. Raimo Tuomela, *The Philosophy of Social Practices* (New York: Cambridge University Press, 2002), *Cooperation: A Philosophical Study*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2000 ve *The Importance of Us*, Stanford University Press, Stanford, 1995.

101 Pettigrove, "Apology, Reparations and the Question of Inherited Guilt", s. 328.

rika Birleşik Devletleri ya da köle tüccarları adına konuşacak yetkim yokmuş gibi görünüyor. Tüm Amerikalılar adına konuşamayacağım kesin, Amerika Birleşik Devletleri onun hesabına konuşmam için bana yetki vermiyor ve kölelikten sorumlu insanların bana özür dilemem için husumet bahşettiği ile ilgili hiçbir hak iddia edemem. Etnik sömürü mirası içerisinde yaşayan beyaz bir adam olarak elime geçen ya da almaya devam ettiğim herhangi bir haksız fayda ya da kölelik mirasını düzeltmeyle ilgili kişisel hatalarım için kategorik olarak özür dileyebilirim ama ancak bu dar tanımı içerisinde kategorik özürlere uyarlanmış nedenlerden husumetim olacaktır.[102] Benden gelecek böyle özürler kendi içerisinde çok anlamlı olacaktır ama Amerika Birleşik Devletleri'nin kölelik için özür dilemesinden oldukça farklı olacaktır. Bu yüzden, ne Lincoln suikastı için ne de köle ticareti için şu iki anlamda kategorik özürle ilgili husumetim olmayacaktır: 1) Zarara neden olduğum için sorumluluk kabul edemem ve 2) zarara neden olanlar herhangi gözle görünür bir nedenle bana özür dileme yetkisi vermedi. Bu sorunlar kolektif özürlerle ilişkilenirken, onları mümkün olduğunca ayırmaya çalışacağım.

İlerlemeden önce, söz konusu zarar için nedensel sorumluluk kabul edemeyen üçüncü tarafların sağladığı anlamların önemini takdir etmekten geri kalmak istemem. Bireysel özürlerde açıklanmış olduğu üzere, üçüncü taraflar mağdurun olay açıklamasını destekleyebilir, suçu paylaştırabilir, mağdurun ahlâki ilkelerini doğrulayabilir, onun acısını meşrulaştırabilir ve onarım sağlayabilir. Mesela, Tavuchis de Gill de zarara neden olmamış devlet yetkililerinin, haksızlıkları tarihsel arşivle desteklemesinin derin bir anlamı olabileceğine işaret ediyor.[103] Böyle arşivler, suçların gerçek olduğunu onaylar ve çekilen acının bu başlangıç kabulü özellikle politik çatışma vakalarında önemli olabilir. Üçüncü taraf açıklamaları mağdurların ve ailelerinin savaş kargaşası sırasında ya da mat bürokrasiler arkasında neyi kaybettiklerini anlamalarına yardımcı olabilir, zarar için suçlanması gerekenin izini sürmelerini sağlayabilir. Haksızlığa uğramış taraflar bazen dünyanın faili yargılayabilmesi için hikâyelerini üçüncü taraflara anlatmak isteyebilir. Bu durum sadece işkenceye maruz kalmış bir mağdur için değil daha önemsiz vakalar için de geçerlidir. Mesela, Wal-Mart'ın kötü muamele ettiği bir tüketicinin Better Business Bureau'nun olayı soruşturmasını ve iddialarını yayınlamasını istemesi gibi. Taraflar, her iki vakada da, hikâyelerinin meşrulaştırılmasını ve kişisel problemlerine çare bulunmasını istiyor ama faillerin suçlarını kamuoyu

102 Pettigrove benzer bir konum alıyor. Bkz. *a.g.e.*, s. 342.
103 Gill, "The Moral Functions of an Apology", s. 26.

denilen mahkemeden saklayamaması için onların kötü muamelelerini yayımlamayı da arzuluyor. Üçüncü taraflar failleri cezalandırabilir ve mağdurlarla ilgilenebilir. Üçüncü taraflardan gelen beyanlar, mahkeme soruşturmaları ve politik taahhütler bu açılardan anlamlı olsa da, ancak bir fail özrün anlamının büyük kısmını daha önce ayrıntısıyla ele alınmış açılardan sağlayabilir.

Bir özürden gelecek husumet içeren ya da içermeyen anlamlar arasındaki ayrım bazı karışıklıkları netliğe kavuşturabilir. Birçok insan genelde, kolektiflerin gruplararası anlaşmazlıkları uzlaştırmak için seleflerinin günahları için özür dilemeleri gerektiğini düşünüyor. Almanya Soykırım, Amerika Birleşik Devletleri köle ticareti ve Avustralya Çalınmış Kuşak'tan özür dilemeli. Sırf bir biçimde hatalarımızı düzeltmemiz gerektiği ile ilgili çıplak sezgilerimize yönelik bile olsa, özürler kaba bir ahlâk anlayışına hitap ediyor. Böyle özürlere karşı çıkmak bir dereceye kadar uzlaşmaya karşı çıkmak gibi duruyor. Belki bu yüzden özürler üzerine yazılan birçok çalışma husumetin önemini asgariye indirgiyor.[104] Aviva Orenstein açık açık bir "ilgili ahlâki selef tarafından (ülkesinin işlediği önceki suçlar yüzünden özür dileyen bir ulusal lider ya da çocuğunun davranışı için özür dileyen bir anne gibi)" özür yayımlanabileceğini iddia eder.[105] Gill, kurumsal özürlerden genel özür koşullarını karşılamasını beklemek, onlara "ulaşılması imkansız yükseklikte bir standart" koymak demektir diyor. "Gruplara böyle bir standart koymak Alman hükümetinin hayattaki [Soykırım] mağdurlarına bir özür sunmasını engeller" diyor.[106] Michael Cunningham, "sorumluluk ve özür arasındaki bağı kurma ihtiyacını" ortadan kaldırıyor çünkü bir özrün "gruplararası ilişkileri geliştirme potansiyeli var."[107] Govier ve Verwoerd, kolektif özürleri mümkün kılmak için özür dileyen tarafın suçla nedensel bir bağı olması koşulunu göz ardı ediyor, temsilci "söz konusu suç edimleriyle pek ya da hiç alakalı olmasa da" kolektif adına özür dileyebileceğini iddia ediyor.[108] Jean Harvey değişken bir yelpaze tercih ediyor. "Suç ne kadar kurumsallaşırsa, özürlerin mağdurlara kurumsal bir temsilci tarafından, eğer gerekirse bir süre sonra, sunulması o kadar uygun olur."[109]

---

104 Tavuchis bu meseleye parmak basıyor: "Esas özre, anlamını olduğu gibi değiştirmeden ve ahlâki gücünü deforme etmeden, yabancılarda söz konusu olduğu kadar yetkililer tarafından da vekâlet edilemez, bu özür emanet edilemez ya da üzerinde hak iddia edilemez." *Mea Culpa*, s. 49.

105 Orenstein, "Apology Excepted", s. 238.

106 Gill, "The Moral Functions of an Apology", s. 19.

107 Cunningham, "Saying Sorry: The Politics of Apology", s. 291.

108 Govier ve Verwoerd, "The Promise and Pitfalls of Apology", s. 76.

109 Harvey, "The Emerging Practice of Institutional Apologies", s. 59.

Kolektif özürlerde husumetin önemini en aza indirenlerin aksine, üç noktayı vurgulamak istiyorum. Birincisi, özür dileyici anlamların belli tipleri ancak husumetle mümkün olur. Özürlere neden değer verdiğimizi açıklayan tüm nedenleri incelediğimizde, Alman ulusunun Soykırım için kategorik olarak özür dilemesinin derin bir anlamı olabilir. Ancak özür tanımımızı çok genişletirsek, artık belirli bir ahlâki ağırlığı taşıyamaz hale gelebilir. Birçok Nazi suçlusu mezarlarına nedamet getirmeden gitti ve dilemedikleri anlamların özürleri de onlarla birlikte öldü. Günümüz Alman yetkililerinin jestleri kendi içinde anlamlı olabilir ama hayatta kalan bir mağdurun bir zamanlar böcek gibi davranarak, onu ahlâken kale alacak kadar önemli bulmamış kimselerden "Ben hatalıydım" sözlerini işitmesiyle ölçülemez. Ne kadar istersek isteyelim, bu özel tip anlamın kestirmesi ya da alternatif yolları yok. Kanada Roma Katolik Kilisesi içerisinde cinsel tacize uğramış bir mağdur bu bağlamda anlam arayışını net olarak ortaya koyuyor: "Sizden [Başpiskopos Marcel Gervais] bir özür istemiyorum. Hayatımı karartan biraderlerimden bir özür istiyorum. Şu iki köpekten –iki çocuk tacizcisinden– özür bekliyorum."[110] Üçüncü taraftan gelecek bir özür bu açılardan sevgiliniz sizi terk ettikten sonra annenizin sizi sevdiğini söylemesine benzer, doğru kelimeler yanlış insan tarafından sarf edilmiştir.

Diğerlerinin suçları için dilenen özürlerin daha kolay geldiğini çünkü özür dileyenin yanlış bir şey yaptığını itiraf etmek zorunda kalmadığını da fark edebiliriz. Ötekiler için özür dileyenler, kişisel olarak yanlış yaptıklarını itiraf etmenin verdiği yoğun kaygının eziyetini çekmek ve mağdurlarından ne geleceği belirsiz tepkilerle yüzleşmektense, diğer insanların nasıl hata yaptıklarını açıklayarak, ahlâkla döşenmiş o en kısa yolda püfür püfür bir yürüyüşün tadını çıkarır. C. S. Lewis suçlanırlık olmaksızın itiraf biçimiyle ilgili izlenimlerimi paylaşıyor:

> Tövbekârlar olarak ne kendi günahlarımızı karşılamak üzere iyilik yapmaya, ne de düştüğümüz bir şüpheden faydalanmaya teşvik edildiğimizden, "biz" denilen bir Hükümet kendiliğinden hayırseverlik hatta adalet alanının dışına yerleştirildi. Bunun hakkında hoşunuza giden ne varsa söyleyebilirsiniz. Aşağılama denilen popüler kusurdan sınırsızca yararlanabilir ve yine de sürekli nedamet getiriyormuşsunuz gibi hissedebilirsiniz. Gençlerden oluşan böyle bir nadim grubu "Hadi, ulusal günahlarımızdan tövbe edelim!" diyecektir. Söylemek istedikleri "Hadi kabinede komşumuzla ne za-

110 *Canadian Press Wire Service*, 21 Nisan 1996, alıntı Susan Alter, "Apologising for Serious Wrongdoing", *Final Report of Law Commission of Canada*, 1999.

> man ihtilafa düşsek, Şeytan'ın hayalimizde sunduğu her tiksinç iç tepiyi ona atfedelim!"[111]

Başkanlar, göreve başlamanın nedensel sorumluluk zincirlerinde ciddi bir hasara yol açtığı vurgusu hariç, bir önceki muhalefet partisi adına özür dilemekte güçlük çekmez. Bu yüzden, grup özrü için zaten ölmüş olanları feda ederek kendilerine iyilik yaptırmak gibi ucuz bir yola sapanlara şüpheyle bakmalıyız.[112]

Üçüncüsü, sağduyuya dayanan öğretilere göre özür sayılabilecek hiçbir şey sunmadan, kolektif özürlerde husumetin rolünü azaltmak için kullanılacak birçok toplumsal hedefi yerine getirebiliriz. Bence kolektif özürlerde husumetin önemini azaltmanın özür dışı yollarla onların meşruiyetini göz ardı etme ve kuşaklararası adalete zarar verme riskini taşıması bile mümkün. Kategorik özürlerde ahlâki nedenselliğin rolü üzerine düşündüğümüzde, modern kurumlardaki bireylere husumet olmaksızın kabahati kabul etmeleri giderek daha anlamsız geliyor. Tarihi bir adaletsizlik için kolektif olarak özür dileme planı bir vatandaşlar toplamına külliyen içi boş gelecektir. Eğer suçu kabul etmiyorsak, geçmişi deşmenin anlamı ne? Geçmiş hata için sorumluluğu reddetmek ya da çözüm üretecek görevlerden kaçmak isteyen biri için kolektif özrün büyüsünden kamusal olarak kurtulmak bir ihsan olabilir. Çalınmış Kuşak mağdurlarından özür dileme ve telafi sağlamayla gelen bedeli ödemeye isteksiz muhafazakâr Avustralya Başbakanı John Howard "resmi bir özrü" reddetti çünkü "bu kuşak Avustralyalılardan geçmiş edim ve politikalar adına suçluluk hissetmesinin ve suçu kabul etmesinin beklenmemesi gerektiğini" iddia etti.[113] Camille Paglia da benzer şekilde "bir özrün ancak esas suçu işlemiş olanlar tarafından uzatılabileceğini", modern Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen özrün "mantıksız" ve "içi boş bir jest" haline geleceğini iddia etti.[114] Bu argüman, 'suçu kabul etmem gerekmiyorsa, sorumluluk almama gerek yoktur' diyor.

---

111 C. S. Lewis, "The Dangers of National Repentance", *Guardian*, 15 Mart 1940. Pettigrove buradaki bir pasaja dikkat etmemi sağladı: "Apology, Reparations and the Question of Inherited Guilt", s. 327.

112 Bkz. Alexander Chancellor, "Guide to Age", *Guardian*, 16 Ekim 2004: "İleriki kuşakların hiçbir sorumluluk taşıyamayacağı karmaşık tarihi olaylara dair yürek paralayan nedamet gösterileriyle yaygın biçimde dalga geçilmiştir ama tam da açık seçik suçsuz oldukları için hükümetler geçmiş adaletsizlikler için bu kadar kolay özür diliyor. Bu şekilde hiçbir bedel ödemeden ardılların sempatisini kazandıklarını umarlar."

113 Clyde Farnsworth, "Australians Resist Facingup to Legacy of Parting Aborigines from Families", *The New York Times*, 8 Haziran 1997.

114 Camille Paglia, "Who is Really to Blame for the Historical Scar of Black Slavery?" *When Sorry Isn't Enough*, (yay. haz.) Roy Brooks, s. 352-54.

Hem Howard hem Paglia iki sorumluluk kavramını birbirine karıştırıyor. Haksızlığa neden olmasam da, ona çare bulmak gibi bir ahlâki ödevim olabilir. Herhangi bir zarara neden olmadığım halde, afetten mağdur olmuşlara yardım etmek için ahlâki bir yükümlülük hissedebilirim. Ancak Howard ve Paglia'nın özür anlayışları bir zarar için nedensel olarak sorumlu değilsem, onun için özür dileyemem diyor. Eğer özür dilemek için husumetim olmazsa, onarmak için yükümlülüğüm olmaz. Ancak kategorik özür anlayışı başka anlamlar olmadan bazı özür dileyici anlamları anlamamıza yardım eder. Mesela, Amerika Birleşik Devletleri de kölelerin bir ardılı olan Afrikalı Amerikalı başkanından ulusun kölelik tarihi için özür dilemesinin beklendiğini tahayyül edebiliriz. Burada üçüncü bir tarafın sağlayabileceği anlam biçimleriyle ilgili ayrımlar çok keskin olacaktır. Başkan ABD'nin ırk politikalarının geçmişi ve geleceğini belgeleyen ciltler dolusu beyan doldurabilir, köleliği en geniş anlamıyla tanımlayarak mağdurlarına onarım sağlamak üzere sınırsız ekonomik kaynak ayırabilir. Bütün bunları hareketlerini özür olarak nitelemeden yapabilir ve aslında failden ziyade mağdur olduğunu açıklamakta zorlanabilir. Kolektif bir özrün önemini, ancak özür dileyen nedensel husumetini öne sürdüğünde mümkün olacak özür dileyici anlam çeşitlerinin yokluğunda bile takdir edebiliriz.

Kolektif özürler için husumet problemlerinin ortaya çıktığı farklı farklı yolları sınıflandırmak faydalı olacaktır. Küçük grupların bu meselelerin hatlarını en açık biçimde ortaya koyduğunu düşündüğümden, toplumsal cinsiyet eşitsizliği için özür dileyen felsefe bölümü örneğine geri dönelim. Aklımızda bu örneği tuttuğumuzda, kolektifler için husumeti öne sürme çabalarında birkaç ortak form sınıflandırabiliriz. 1) *Kolektifin üyesi olmayanların husumeti*, 2) *kolektifin kendi içinde temsil etme yetkisini kullanmayan bireysel üyelerin husumeti* ve 3) *bir bireyin kolektifi temsil etme yetkisi olan üye olarak husumeti (böyle bir yetkisi olan bireye vekâlet bahşeden farklı farklı yollar da dahil).*

Üye olmayanların husumete sahip olduklarını iddia etmesi vakasında, Tarih bölümünün (hiçbir ortak dersimiz yok) bizim hesabımıza özür dilemeye çalıştığını düşünün. Tarih bölümünün söz konusu kabahate neden olan gruba ait olmadığı düşünülürse, jestleri benim Lincoln'un suikastı için özür dilememe benzeyecektir. Özür dileyenin en azından kendisi hesabına özür dilediği gruba ait olması gerektiği bariz görünüyor olsa da, üyeliği belirlemek insanın tahmin edebileceğinden çok daha tartışmalı olabilir.

Jay Rayner, grup üyeliği ve özür husumeti hakkındaki sezgilerimizi yönlendiriyor ve 2004 yılında yayımlanmış olan ve özür niyetlerimiz ile ilgili

olarak daha önce tartıştığımız romanı *Eating the Crow*'da kolektif özürlerden eğlenceli bir parodi yaratıyor. Hikâye, Londra'da çok sayıda şefin kariyerini söndürdükten sonra özür dileme bağımlısı olan, sivri yemek eleştirmeni Marc Basset'in hikâyesini anlatıyor. Basset nedamet gösterileri konusunda öyle yetenekler geliştiriyor ki Bileşmiş Milletler onu "Baş Özür Dileyici" ilan ediyor ve uluslararası ilişkileri çözmesi için onu bir özür dünya turuna yolluyor. BM yetkilileri onu bu pozisyona sadece özür dileme kabiliyeti için değil bu tip vahşetlere imza atmada ailesinin oynamış olduğu rol yüzünden getiriyor. BM yetkilileri bu pozisyonun ona "makul özür dilenebilirlik" olarak tarif ettikleri bir nevi husumet sağladığına inanıyor. "Özür dileyen [özür dilemesi için] yetkilendirilmediği sürece özür dilenemez... [yani] biri uzak hatta o kadar uzakta kalmamış bir geçmişteki olay için özür dileyecekse, soy kütüğünde bu zarara doğrudan iştirak etmiş bir kişi olması gerekir."[115] BM yetkilileri, Basset'in atalarının "köle ticaretiyle yakından uğraşmış olduğunu, çeşitli sömürge yönetimlerinde bariz biçimde büyük rol oynadıklarını ve 18., 19. ve 20. yüzyıl boyunca askeri seferleri şevkle sürdürdüklerini" keşfediyor. Bu buldukları sayesinde, Basset'in temsil ettiği kurumlar adına dilediği özürlerle biriken teşviklerle dolup taşmış, yüklü maaşını kazanmak için başını kaşıyacak vakti kalmıyor:

> Oliver Cromwell'in İrlanda'daki şiddet gösterileri için İrlandalı Taoiseach'den özür dilemek üzere Drogheda'ya uçtum. Ho Chi Minh Şehri'ndeki heyecanlı bir kutlamada Amerika'nın Vietnam suçları için safran renkli kıyafetlere bürünmüş bir grup keşişten özür diledim. Güneye Avustralya'ya yollandım ve Ayer kayasında günbatımını seyrettim. Orada Beyaz Avrupalıların onları mahrum bıraktıkları şeyler için cemaat liderlerine tam ve samimi bir özür dilemeden önce, 19. yüzyılda yaşamış atam Jeremiah Welton-Smith'in dehşet verici hikâyesini ve koyun çiftliğinde yaşayan Aborijinlere gaddarca muamelesini anlattım. Hindistan yarımadasına kısa ve alelacele bir kampanyada Hindistan'dan, Pakistan'dan ve Bangladeş'ten İngiltere'nin bağımsızlık mücadeleleri ve bölme yoluyla yarattığı kargaşalar adına özür diledim. Nanking'in doğusunda tahrip edici afyon savaşları için İngilizler, Amerikalılar ve Fransızlar adına özür dilemek için daha da doğuya gittim.[116]

Okurların Birleşmiş Milletler'in "Özür ve Uzlaşma Ofisi"nin uzun bir tarih dilimine yayılan bu kadar geniş yelpazede suçlar için hisli özürler dileyen bir icracıyı elinde tutma alaveresini anında hissettiğine eminim.

---

115 Rayner, *Eating Crow*, s. 98.
116 *A.g.e.*, s. 207.

Bir eğlence kaynağı, Basset'in husumet beklentilerimizi doyuramamasından doğar. Uzak aile tarihi Basset'in husumeti için yetersiz görünmektedir çünkü atalarının suçlanabilirlik bağlantısı onu suçlu grubu üyesi olarak görmek için çok yetersizdir. Onlarla aynı kanı paylaşabilir ama suçlarını değil. Daha sonra ele alınacağı üzere, tarihi vekiller Basset'i vekilleri olarak seçseydi, husumetini daha ciddiye alabilirdik ama seçmediler. Tam tersine, üçüncü bir taraf onu empati yeteneğinden ötürü sözcü olarak seçiyor ve "makul özür dilenebilirlik" kavramını o kadar çok yere yayıyor ki şeffaf hale geliyor. Basset'in "Tövbekâr Girişimler"i Birleşmiş Milletler'in desteklediği ilke ve politikaların değerli beyanları işlevini görüyor ama onları özür çerçevesine yerleştirmek müşteri kandırmaca gibi bir şey. Ahlâki derinlik vaat ediyorlar ama yüzeysel politik araçsallık sunuyorlar.[117] Basset acıya neden olmadı, böyle bir suçu olduğunu kabul etmeyecektir, ne açılardan suçlu olduğunu açıklamayacaktır ve kişisel olarak zarar için onarım sunmayacaktır. Etik bir dans performansı sergileyen bir siyaset kuklasıdır.

Basset, küresel olarak üne kavuşunca ve medyanın sevgilisi haline gelince, çözülür. Bir İsrailli, özür dilenenleri çektiği eziyeti "tarihte kara leke" olarak adlandırarak, derin üzüntülerini ifade ederken saatine baktığından Basset'i kınar.[118] Bunu iş haline getirmesi, en yakın ilişkilerinde, arkadaşları ve sevgilileri arasında güvensizliğe yol açar, özürlerine şüpheyle bakmaya başlarlar. Sonunda, Basset özel bir özür firmasının kurucu partneri olmak üzere BM'deki pozisyonundan istifa eder. Yakın bir arkadaşı uluslararası şirketlerin özür dilemek için "sağlam ekonomik nedenleri olduğunu" ve Basset'in becerilerine sahip insanlara ihtiyaç duyacaklarını söyler.[119] Çoğu şirket "[Bu insanlar,] şanssız ya da suçlu olmadıkları sürece, ciddi ve güvenilir profesyonelleri dışarıdan temin etmeleri daha iyi." diye düşünecektir.[120] Bu işlemlerde "makul özür dilenebilirlik" "söz konusu şirketin bir ancak yalnız bir hisse aidiyetiyle" oluşturulacaktır.[121] Bir hissenin, tek kandamlası gibi, özür dileyeni sorumluluk zincirine bağlayacağı varsayılır. Burada yine tek bir hisse satın almanın Basset'i teknik olarak kolektife dahil edeceğini hissetsek de, bu üyelik anlayışı formülü ciddi bir husumet vermez çünkü onu nedensel olarak zarardan sorumlular grubuna dahil etmez. Sadece nominal olarak grubun üyesidir ve grup için kategorik özür sunmada gereken bağlara sahip değildir.

117 *A.g.e.*, s. 95.
118 *A.g.e.*, s. 230.
119 *A.g.e.*, s. 238-39.
120 *A.g.e.*, s. 239.
121 *A.g.e.*, s. 254.

Bir kişi özür dileme husumetine sahip olmak için kolektifin üyesi olmak istiyorsa, üyelik kriterleriyle ilgili başka sorunlar çıkacaktır. Suçlular grubunun bir üyesi olmalı mıdır ya da onlarla birlikte daha geniş bir grubun üyeliğini mi paylaşmalıdır? Eğer ikincisiyse, kapsamı tam olarak ne kadar genişletebiliriz? Eğer biri felsefe bölümünün cinsiyetçiliği için özür dilemek istiyorsa, bölümün bir üyesi olmaması ama okulda bir profesör olması yeterli midir? Ya farklı bir üniversitede ders veriyorsa ama Amerikan Felsefe Derneği ya da Amerikan Üniversite Görevlileri Derneği'nin bir üyesiyse ve bu üyelikleri bölümümüzdeki herkesle paylaşıyorsa?

Ya bu profesör sadece bizim gibi aynı gruplara üye olmakla kalmayıp bu gruplarda liderlik pozisyonuna sahip olduğundan, ortak üyelikler sadece yatay değil, aynı zamanda dikeyse? Tarih bölümü yerine Üniversite Mütevelli Heyeti'nin felsefe bölümünün cinsiyetçiliği için şu cümleyle özür dilediğini düşünün: "Felsefe bölümünün cinsiyetçi davranışlarından ötürü Üniversite Cemaati'ne dahil bütün üyelerden özür diler." Bu beyanı Colorado Üniversitesi yetkililerinin Profesör Ward Churchill'in yorumlarıyla ilgili beyanıyla karşılaştırın. Profesör Ward Churchill, Dünya Ticaret Merkezi'nin yerle bir olması sırasında hayatını kaybeden teknokratlarla Nazi soykırım makinesini çekip çeviren teknokratları karşılaştırmıştı: "Mütevelli Heyeti Ward Churchill'in 11 Eylül sonrası yaptığı yorumların üniversitenin onuruna leke sürdüğünü kabul eder ... [ve] Profesör Churchill'in hayâsız yorumları için tüm Amerikalılardan, özellikle 11 Eylül saldırısında hedef alınanlardan ve silahlı kuvvetlerimizde hizmet verenlerden özür diler."[122]

Felsefe bölümü adına özür dileyen tarih bölümü vakasında, husumetin olmaması bariz gibi duruyor. Tarih bölümü, Lincoln'un suikastına neden olmadığı gibi söz konusu zarara da neden olmadı. Her iki suç için de özür dilemeleri tuhaf kaçar. Yüksek üniversite yetkililerinin bölüm üyeleri adına özür dilemesi vakaları o kadar yanıltıcı durmuyor. Neden? Mütevelliler elbette felsefe bölümü üyeleri değil ve Colorado Mütevelli Heyeti Churchill adına konuşmuyor. Aslında Mütevelli Heyeti, Churchill hesabına onun rızası olmadan özür diliyor. Yetkililer doğrudan incelediğimiz grubun üyelerine dahil olmasa bile (felsefe bölümü ya da Ward Churchill adındaki profesörler grubu) üniversite vatandaşları olarak suçlularla daha büyük bir kolektifi paylaşıyorlar diye düşünebiliriz. Tarih bölümü de bu cemaatin bir parçası olsa da, kabahatlilerin üstünde yetkisi olacak bir konumu yok. Bu yüzden, daha önce tartışmış oldu-

122 Slansky ve Sorkin, *My Bad*, s. 82-83.

ğumuz bir nevi temsil sorumluluğu yoluyla yetkililere husumet atfedebiliriz ya da yetkililer Churchill'i bölüme atadıkları için kategorik olarak özür dileyebilir. Ancak husumet suçlanabilirlikten ayrıştıkça, belirli anlam biçimleri için imkânlar daha önce tartışıldığı üzere azalabilir. Günümüz Alman yetkililerinin Soykırım için özür dilemesini bu açıdan bakarak anlayabiliriz. Colorado Mütevelli Heyeti Churchill'in rızası olmadan özür dilediyse, Nazi liderleri de kimseye onlar adına özür dilemesi için husumet vermemişti. Mesela Hitler başkasının onun edimleri için dileyeceği bir özre muhtemelen karşı gelirdi.

Husumet ve mevki hakkında birazdan daha fazlasını söyleyeceğim ama tüm bu vakalarda üye olmayanların özür dileyici jestlerini kabahatli grubuna üye olmaya çalışmak değil, tam tersi olarak okumalıyız. Irkçı ebeveynleri adına özür dileyen çocuğun kendisini yetiştirmelerine rağmen misafire, onların kınanası görüşlerini paylaşmadığını açıklaması gibi, önceki örnekler de tarih bölümü, Üniversite Mütevellileri, Mütevelli Heyeti ve modern Almanlarla aksi takdirde bağlantılı olacakları suçlular arasına mesafe koyar. Böylece böyle özürler üyelik iddia etse de, üçüncü tarafları suçu hak edenlerden ayırır.

Bir kez özür dileyenin husumet koşullarını karşılaması için ait olması gereken grubu tespit ettik mi, kolektifin zamansal varoluşunu nasıl tanımlayacağımızla ilgili sorularla baş başa kalırız. New Hampshire Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün ilgili kurum olduğuna bir kez karar verdik mi, programda ders vermiş olan her hocayı mı kastederiz? Bu ilgili olma durumu 20 yıl önce başka yerde ders vermeye gitmiş olanları ya da bir dönemliğine misafir hoca olarak ders vermişleri kapsar mı? Bölümde sadece şu an görevli olanları mı dahil etmeliyiz yoksa sadece mevcut kürsüyü seçtiğimizden bu yana programda sürekli üye olanları mı?

Bu sorular, kolektif sorumlulukla ilgili daha önce ele aldığımız fikirlerden sonra bile açık görünmüyorsa, grup büyüdükçe ve üyelik daha akışkanlaştıkça nasıl sorunlu hale geldiklerine bakın. Birinin belirli edimler için özür dilemede husumet için ait olması gereken kolektifi "Amerika Birleşik Devletleri ve Kabine Üyeleri" diye belirlersek, bu grup tüm Amerika Birleşik Devletleri tarihi boyunca var olmuş mudur? Belki de birbirinin arkasından gelen her yönetici grubunu ayrı bir grup olarak saymamız gerekiyordur, yani Bush yönetimi üyelerinin Clinton yönetimi üzerinde husumeti yoktur ya da tam tersi. Birbirini takip eden yönetimlerin Fransızların içsel karar yapısı dediği şeyi (sırf ABD Anayasası'na bağlılık değil, genel olarak politikalarında da) ne derecede paylaştığını göz önünde bulundurmalı mıyız? Mevcut yönetimde bir başkan yardımcısı bir sonraki yönetimde başkan seçilirse, sonra gelen yöneti-

min sürekliliği olduğunu mu düşünmeliyiz? Politik kuruluşlar arasındaki ahlâki sınırları çekmeye üşeniyorsak, bir liderin diğeri adına özür dilemek için husumeti olacak kadar geniş bir üyelik tanımı riski oluşur. Mesela, Bill Clinton daha Amerika Birleşik Devletleri kurulmadan evvel Afrika köle tacirliğinin neden olduğu zararlar için özür dileme konusunda husumeti olduğunu öne sürdü: "Biz bir ulus olmadan evvel zamanda geriye gidersek, Avrupalı Amerikalılar köle tacirliğinin meyvelerini topladı. Ve hatalıydık."[123] Husumeti daha da yayarsak, Clinton eski Mısırlılar adına da köle sahibi oldukları için özür dileyecek. İlk Çağ'daki adaletsizliklerin modern hayata kadar uzandığını teşhir etmesi bakımından önemli anlam taşısa da, bu anlamın kişisel suçu ifade etmek için husumet gerektiren özür kavramlarından ne kadar uzağa düştüğünü anlayabiliriz.

Bundan sonra, *kolektifi kendi içinde temsil etme yetkisi olmayan bireysel üyelerin husumeti*'ni inceleyeceğim. Bir kişi hiç şüphesiz kabahatliler grubuna dahil ya da suçun bir veçhesinde kişisel olarak payı olsa da, bu ona kolektif adına konuşmak için husumet vermede yeterli koşul değildir. Biri kabahatteki payı için kendi hesabına kategorik özür dilemek için husumete sahip olabilir ama kendi içinde kolektif hesabına değil. Eğer bir ya da iki orta rütbeli Nazi görevlisi kendi suçları için kategorik özür dileseydi, Naziler kolektif olarak özür dilemiş olurdu sonucunu çıkarmamalıyız. Bunun yerine *bir* ya da iki Nazi'nin belirli edimler için kategorik özür dilediklerini düşünmeliyiz. Suçlu grubuna üye olmak, üyeye tüm grup adına konuşmak için husumet vermez. Üyelerin bile grup adına konuşmak için kolektiften ek olarak direktif biçiminde bir şey almaları gerekiyormuş gibi duruyor. Bu durum beni kolektif içerisinde husumeti olduğunu öne sürmenin üçüncü biçimine götürüyor: *kolektifi temsil etme yetkisine sahip kolektif üyesi bireyin husumeti.* Kişi böyle bir yetkiyi nasıl elde eder?

Ne yazık ki tüm bu kitapta olduğu gibi basit bir cevap yanıltıcı olacaktır. Bazıları özür dileyenin sadece suçlu kurumun bir üyesi olmakla kalmayıp, en yüksek mevkie sahip olması gerektiğini iddia ediyor. "Mevkili üyelik teorisi" diye adlandırabileceğimiz bu bakışa göre, kurumun mevcut en yüksek mevkili üyesi kurumun üyelerinin işlediği suçlar için özür dilemek üzere husumeti elinde tutacaktır. Bu yüzden, mevcut ABD başkanı sadece ABD başkanlarının değil, mevcut ya da önceki yönetim, yetkili ya da vatandaşın neden olduğu tüm haksızlıklar için özür dileyebilir. Böyle bir otorite yılları, siyasi

123 Apple, "Clinton's Contrition."

partileri ve hatta iç savaşın sınırlarını aşar. Bu öğretiye göre, Amerika Birleşik Devletleri tüm tarih ve başkanların ardı ardına gelişi boyunca tek bir evrilen ahlâki aktör haline gelen kişiye benzer. Govier ve Verwoerd şu argümanı sunuyor:

> [Tony] Blair'in tersine, İngiltere hükümeti 19. yüzyılda vardı ve politikaları İrlandalıları çok acı biçimde etkileyen kıtlığa neden oldu. Bu yüzden, bir kolektifin girişimi olarak anlaşıldığında özür mantıklı. Devlet ve hükümet varlığını sürdürüyor, bu kolektiflerin varoluşu ve varlığını sürdürmesi bireysel üyelerinden hiçbirinin varoluşuna ya da mevcudiyetini sürdürmesine indirgenemez. İngiltere Başbakanı olarak Blair, muhtemelen Kabine üyelerine danıştıktan sonra, ülkesinin devleti adına konuşabilir. Bu hükümet 19. yüzyıldaki kıtlıktan bir nebze sorumlu ve bu hükümet var olmaya devam ediyor. Hükümet, umumi bir özür beyan ederek üzüntüsünü ifade edebilir ve geçmiş politikalarından pişmanlık duyabilir ve kendini [bu politikalardan] ayırabilir.[124]

Bir iki noktaya parmak basmak faydalı olacaktır. Birincisi, Blair'den gelecek beyan, bir esef ifadesi, önceki kararları kınama ve gelecek politikayı ifşa etme açısından anlamlı olacaktır. Blair, tüm bunları kategorik özür olmadan da yapabilirdi. Blair şu beyanda bulunabilirdi: "Önceki yetkililer çok büyük acılara neden olan korkunç hatalar yaptı. Onların değerlerini paylaşmıyoruz ve onlarla aynı hataları yapmayacağız." Buradaki "yetkililer" Nazi yetkilileri olsaydı, Blair'in beyanını özürden ziyade kınama olarak alırdık. Ancak Blair'in mevkiinden ötürü bu neredeyse olağan politik beyanı İngiltere'den gelen zengin anlamlar taşıyan bir kategorik özür olarak alıyoruz. Felsefe bölümü vakasında, bölüm başkanının otomatik olarak bizim hesabımıza husumeti olduğunu düşünebiliriz. Sadece bölüm üyesi olmakla kalmaz, en yüksek yönetici konumundadır. Bölümde en uzun zamandır onun görev alıp almamasından ve en çok onun araştırmasına saygı duyulup duyulmamasından bağımsız, az önce bahsettiğim açıdan hepimizi geçer. Ancak bu otoriteye rağmen her konuda bizim hesabımıza konuşmak üzere husumete sahip değildir. Eğer kürsü, bölümün cinsiyetçiliği için özür dileyen bir beyan yayımlamada hemfikirse, az önce tartışılmış olan konuyla ilgili çok sayıda sorun yeniden baş gösterecektir. Meslektaşlar, bölüm başkanının mevkisinden bağımsız, bu tip meselelerde onların hesabına konuşma yetkisinin olmadığını meşru olarak iddia edecektir. Bazıları bölümün özür dilemesi fikrini komik

---

124 Govier ve Verwoerd, "Taking Wrongs Seriously", s. 148.

bulacaktır, diğerleri başkanın özrünün, problemi olduğundan hafif göstereceğine inanacaktır. Meclis üyeleri ve vatandaşlar, bir başkan onlar hesabına özür dilediğinde, aynı sorunları ortaya koyacaktır. Bill Clinton'ın onlar hesabına konuşmadığını öne süren Cumhuriyetçiler gibi.

Üye ya da mevki sahibi olmanın ötesinde, en güçlü özür dilemek üzere husumet adayları grup üyeleri arasındaki konsensüsün memnuniyetsizliği ifade etmesi ve üyelerin aklıselimle uzlaştığı faaliyetlere girişmesi için liderlerine bu yetkiyi vekâleten vermede anlaşacakları bir süreçten geçmiş olacaktır. Bazı vakalarda adaya belli sınırda sorumluluk verirken, bizim hesabımıza konuşması için onu konsensüse dayanarak vekâleten yetkilendiririz. Başkanın, genelde bizim çıkarlarımız dahilindeki görüşlere dikkat çektiği sürece, üniversitedeki diğer yöneticilerle toplantılarda bizi temsil ettiğini kabul ederiz. Çıkarlarımız üzerine mutabakata varamazsak, başkanın "Meslektaşlarımın çoğu X'i savunuyor" ya da "11 meslektaşımın Y hakkında 22 farklı görüşü var" gibi iddialara başvuracağını düşünürüz. Ona söz konusu sorun için bizim adımıza konuşma yetkisini vermediysek, bu husumeti nasıl elde eder?

Vekâlet

Eğer bir vekile yetki vermek aktörün kabahat için özür dilemede husumetini güçlendiriyorsa, bu yetki aktarımı bir dizi düzenleme içerisinde meydana gelebilir: 1) bir birey diğer bireye vekâlet verebilir, 2) bir birey bir kolektife vekâlet verebilir, 3) bir kolektif bir bireye vekâlet verebilir, 4) bir kolektif bir kolektife vekâlet verebilir ve 5) üyeler üye olmayanlara ya da üye olmayanlar üyelere vekâlet verirken bu düzenleme varyasyonlarından biri gerçekleşebilir. Bu ihtimaller üzerinde ayrıntısıyla durmayacağım ama birkaç örnek aralarındaki ayrımı gösterebilir.

En basit vakalar, konsensüs probleminden imtina ettiğinden suçlu bir bireyin diğer bir kişiye kendisi adına özür dilemesi için bir başkasına vekâleten yetki vermesini kapsar. Richard Joyce, vasiyetinde birine şu özrü dilemesi için yetki verdiğini hayal ediyor: "Yıllar önceki bir Noel partisinde Mabel Teyze'ye hakaret ettiğim için."[125] Bu örnekte husumet bir vasiyet için takip memuruna verilecektir, bu yüzden fail itirazların olmadığı bir konsensüs aktarır. Joyce "Mabel Teyze özrün bu şekilde ertelenmiş olmasını bir korkaklık emaresi olarak alabilir," "ama sonunda hakkı olan özrü aldığını kabul edecektir" der. Ölüm döşeği özürlerinin sınırlı anlamı üzerine okuyucuyu önce-

125 Joyce, "Apologizing", s. 162.

den uyarmıştım, mağdur failin değişme taahhüdünü yargılayamayacaktır ama belki aile yıllar boyunca her toplandığında toplantıların hakaretsiz geçmesi Mabel Teyze'nin "gerçekten de bunu kastetmiş" deyip inanmasını sağlayacaktır. Belki ona, terapisi ve öfke kontrolü hâkimiyetini desteklemesi için hayat boyu tasarruflarını verecek. Ek olarak, belki memurun okuyacağı sözleri yazmıştır ve bunlar kategorik özür için doğru olan bütün duygusal açıklamalara işaret ediyordur. Bu özürde, merhumun mağdurla yapılan haksızlık üzerine diyaloga girişme eksikliği dışında, bir eksiklik bulmak zor olacaktır.

Ancak bir bireyin böyle anlamlı bir özrü bir başkasına vekâleten aktarma ihtimali tüm başarılı vekâleten dilenmiş özürlerin eşit derecede anlamlı olduğunu göstermez. Fail vasiyet takip memuruna şu talimatı verir: "Mabel Teyzem geçmişte dediğim bir şey yüzünden kızgın. Ne dediğimi hatırlamıyorum ve pişmanlık da duymuyorum ama çocuklarımın, o bana kızgın diye, mirasından mahrum kalmasını istemiyorum. Dürüst olmak gerekirse, çekilmez bir insan olduğunu düşünüyorum ve ondan yüz yüze özür dileyemem." Fail şöyle devam eder: "Eğer ben öldükten sonra adıma özür dilerseniz hesabınıza 1000 dolar ekleyeceğim ve çocuklarım benim adıma samimi görünen bir özür icra ettiğinizi onaylayacaktır." Fail özür dileme yetkisini başarıyla vermiş olsa da, burada özrü tasarlama ve sunma işini dışarıya yaptırma ve ahlâki dönüşüm geçirme arasındaki ayrımı fark edebiliriz. Vekâlet verme niyetleri kendi çıkarına ve aldatıcı, bu yüzden anlamın çoğunun içini boşaltıyor. Birinci örnekte, fail özür dileme işinin büyük kısmını bizzat gerçekleştirdi ve sonra sunma ediminin bir kısmı için daha vekâlet verdi. İkinci örnekte, fail kendisi için gerçekten zengin bir özür dileyici anlam taşıyormuş gibi gözükmek üzere bir vekile para verdi. Kendini düzeltmiş failin, normatif hayatı ve faaliyetleriyle iç içe geçmesi gerektiğinden kategorik özür dileme süreçlerinin bu veçhelerini vekâleten veremez. Aynı şekilde, eşime "çocuklarıma onları sevdiğimi söyle" demem mantıklı olacaktır ama eşimden ya da bir başkasından çocuklarımı sevme işini üzerlerine almayı aklıselim sınırları içerisinde isteyemem. Sadece istemekle yetinebilirim. Bu durum, Tianjin Özür ve Hediye Merkezi kavramının –sloganı "Sizin için Özür Diliyoruz" olan ve mağdurun evine belli bir ücret karşılığı kişisel özür ileten bir şirket– bize bu kadar tuhaf gelmesini açıklıyor. Bazı ahlâki ödevler dışarıdan yaptırılamaz.

Bir kişinin tek kişiye yetki verdiği vakaların böyle sorunlara ne kadar açık olduğunu düşünürsek, daha karmaşık yetki aktarımları gerektiren bazı sorunları öngörebiliriz. Mesela Ward Churchill örneğinde, bir kolektif (Mütevelli Heyeti) bir bireyin rızası olmadan onun adına özür dilemek üzere hu-

sumeti olduğunu öne sürüyor. Churchill'in karşı gelmesi Heyet'in jestinin anlamını, edimlerini kınamış olması haricinde kurutuyor. Eğer bir kolektif husumet vekâletini bir bireye verirse, mesela bir başkan yönettiği ulus için özür dilerse, daha önce konsensüsle ilgili tartışılan problemler yeniden su yüzüne çıkacaktır. Bazen kolektifin yetkiyi bir lidere verdiği, liderin de bu yetkiyi bir sözcüye verdiği ikinci dereceden bir vekâlete de rastlayabiliriz. Bir ABD savaş uçağı İtalya Alplerinde teleferik kablolarına ciddi bir zarar verip 20 yolucuyu öldürdüğünde, ABD Büyükelçisi Thomas Foglietta şu beyanda bulundu: "Başkan Clinton ve Amerikan halkı adına özür dilemek isterim."[126] Foglietta'ya yetkiyi verenin bir başka yetkili değil, Clinton olduğundan emin olsak da bu vekâlet zincirinin pilotlardan, Clinton'a, Clinton'dan Foglietta'ya genişlemesiyle gücünü kaybedip kaybetmediğini kendimize sorarız. Bir kolektifin husumetini bir başka kolektife verdiği vakaları da düşünelim. Mesela bir kolektif olarak ABD Deniz Altı Kuvvetleri ya da çok büyük bir şirket özür dilemek için kendi husumetini görece o kadar büyük olmayan bir ikame kuruluşa aktarıyor. Bir kolektifin yetkisini bir diğer kolektife gelecekte birkaç kuşak boyunca verdiğini düşünürsek, günümüzde ABD'nin kölelik için dilediği özre denk gelen husumet ile ilgili sorunlar yelpazesini görebiliriz.

Kabahatli husumetini bir kişiye ya da gruba vekâleten verirse, vekilin özrü az önce bahsettiğim açılardan anlam kazanabilir. Zarar uzak geçmişte ya da nedamet getirmeyen bireyler ya da gruplar tarafından gerçekleştirilmişse, göz ardı etmek isteyeceğimiz bir gerçekle karşılaşırız. Ölüler nadiren vekâlet verir. Ölülerin husumetini vasiyet ya da benzer bir mukavele yoluyla aktarma şansı olsa da, uzak geçmişten gelen faillerin özür dilemek için husumetini gelecek kuşaktan birine devrettiğini görmedim. Hitler'in böyle bir yetkiyi Willy Brandt'a ya da mevcut Alman hükümeti yetkililerine vermediği açık. Eğer bir fail dönüşümden geçtiyse ve bir özrün gerekli olduğuna kanaat getirdiyse, genelde kendi hayatı sırasında özür dileyecektir, bu yüzden vekâlete gerek olmayacaktır. Bu durum, bir ölü adına özür dileme hakkı olduğunu iddia eden herkesi, özellikle ölüler adına dilenen kolektif özürleri, sorgulamamıza yol açmalıdır.

Özür dilemek için gelecek kuşaklardan temsilcilere husumet verecek geçmiş kuşakların yokluğunda vekâlet yetkisi olmayan ama mevki sahibi bir üyeden gelecek özürle yetinebiliriz. Faillerin, mevcut temsilcilere onlar hesabına özür dilemeleri için vekâlet vermesinde hemfikir olunsaydı hoş olurdu

126 Slansky ve Sorskin, *My Bad*, s. 214.

ama bu yetki olmaksızın mevki sahibi birinden gelecek özür hiç olmamasından daha iyi. Bu tip imtiyazlardan gelecek anlam kaybının farkında olmamız gerektiği yönünde bir uyarı yapacak olsam da, bu, imtiyazları takip eden jestleri anlamsız kılmayacaklardır. Köşe yazarlarının Papa II. Jean Paul'un Haçlı Seferleri sonrasında yapılmış en az bir vahşet için (1204'te Konstantinopolis'in yağmalanması) dilediği özrü nasıl yorumladığını düşünün.[127] Rum Ortodoks Kilisesi piskoposlarına verdiği beyanda:

> Geçmişte ve bugün olanlar adına, Katolik Kilisesi oğulları ve kızları eylemleriyle ve ihmalleriyle Ortodoks biraderleri ve hemşirelerine karşı günah işlediğinden Rab bize ondan dilediğimiz affı bahşetsin. Bazı anılar bilhassa acı verici ve uzak geçmişteki anılar bugünün insanlarının zihinlerinde ve kalplerinde derin yaralar bıraktı. Uzun zamandır Doğu Hıristiyanlığının kalesi olan Konstantinopolis'in, imparatorluk başkentinin dehşet verici yağmalanmasını düşünüyorum. Hıristiyanların Kutsal Topraklara serbestçe girebilmesi için yola çıkmış olan mütecavizlerin kendi inanç kardeşlerine karşı dönmesi trajiktir... Hüküm ancak Tanrı'ya mahsustur ve bu yüzden geçmişin ağır yükünü onun sonsuz merhametine emanet ediyor, hâlâ Rum halkının ruhuna acı veren yaraları iyileştirmesi için diz çöküyoruz. Eğer doğmakta olan Avrupa, Doğu ve Batı'nın paylaştığı Hıristiyan hümanizminden ayrışması imkânsız kimliğine dürüst olacaksa, bu şifa için birlikte çalışmalıyız.[128]

Papa'nın jestiyle ilgili diğer problemleri bir yana koyarsak, 800 yıllık haksızlıklar adına özür dilemek için vekâlet verilmesinin zorluklarını fark edebiliriz. Buna rağmen jesti önemli bir anlam taşıyor. Birincisi, Papa Kilise'den bir başına ya da en yüksek yetkililerinden –birtakım hain "mütecavizler" yerine– kabahatli taraflar olarak bahsediyorsa, Papa Kilise'nin ahlâki suçlar işlemiş olabileceğini ve işlediğini iddia ediyor demektir. Otoritesi kusursuzluk sütunu üzerine inşa edilmiş bir kurum için böyle bir değişiklik Katolikliğin kendilik algılayışında potansiyel bir derin dönüşüme işaret eder. Beyan Katolik olmayanlara da sesleniyor, böylece daha bütünleşmiş bir Hıristiyanlık vizyonuna ilerliyor. Papa uzak geçmişte yapılmış bir vahşetten suçlu olanlar adına konuşmak için husumeti olup olmamasından bağımsız böyle bir anlam aktarabilir.

---

127 Bkz. Kate Connolly, "Pope Says Sorry for Crusader's Rampage in 1204", *Telegraph UK*, 30 Haziran 2004 ve "Pope Sorrow over Constantinople", *BBC News*, 29 Haziran 2004.

128 Papa'nın konuşmasının tüm metni için bkz. Vatikan'ın elektronik arşivleri: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/2001/documents/hf_jp-ii_spe_20010504_archbishop-athens_en.html.

Bazı vakalarda, mağdurlar özür dileyenin kabahatliler adına konuşmak için husumete sahip olup olmadığıyla hiç ilgilenmeyebilir. Eğer mağdur esasen bir politikasını gözden geçiren ya da çare sağlayan bir kurumla ilgileniyorsa, üst düzey bir üye bunu yapmak için zarardan doğrudan sorumlu olan kişiden çok daha uygun bir konuma sahip olabilir. Eğer suçlular husumetlerinin vekâletini bir üste ya da halefine vermeyi açık açık reddetse bile, mağdurlar geçmiş için uygun olarak suç atfetmektense gelecek esenliğini sağlama almakla daha çok ilgilenebilir. Bu durumlarda mağdur ve mağdur olma riski taşıyan en yüksek mevki sahibi ya da geleceği kontrol etmede en çok güç sahibi olanlardan, kabahatli grubundaki üyelik konumları ne olursa olsun, özür dileyici jest tercih edebilir. Mağdurların yüksek mevkili yetkililerden merhamet ifadelerini ya da değer beyan eden özürleri, gerçek faillerden gelecek kategorik özürlere tercih ettikleri durumlar olabilir. Bana tecavüz edenden tam bir özür isteyebilirim –belki de onunla bütün ilişkimi tamamen kestiğimden– yine de derin anlamı, belki bana merhamet duyan ve ahlâki muhatap olarak sahip olduğum haysiyeti onaran hâkimden alırım. Bağdat'ta bir ABD askerinin sakatladığı Iraklı bir sivil için askerin sivilden dileyeceği kategorik bir özür aralarındaki uzlaşmanın daha kolay gerçekleşmesini sağlayabilir. Amerika Birleşik Devletleri başkanının neden olmadığı problemi sahiplendiği bir değer beyan eden özür, barış getirebilir. Kategorik özrün anlamının böyle bir bağlamda görece ne kadar anlamsızlaştığını fark edebiliriz. Ancak böyle tercihlere bağlı olarak maliyetleri ve faydaları gözden kaçırmamalıyız. Her şeyden önce, yetkilileri, husumetleri şaibeli de olsa, kurumsal hatalar için teşvik etmek, bireysel kabahatleri kolektifle çakıştıran fazlasıyla geniş sorumluluk anlayışlarından kaynaklanabilir. Daha önce uzun uzadıya tartıştığım üzere, bu durum liderlerin *doğrudan* neden oldukları zararlar için kategorik özür dilemesini önler. Bu yüzden, politik liderler ülkelerinin hatalarını kınamada eli çabuk davranır –özellikle ülkelerini yönetmeye başlamadıkları dönemler için– ama bireysel hataları için özür dilemekte yavaş kalırlar.

Son olarak, burada ele alınan sorunlar sadece kolektifler ve onlar adına özür dileyenlerin husumetiyle değil, özürleri kabul eden kolektif mağdurların yetkisiyle de ilgili. Birey mağdurların husumeti ile ilgili birkaç sorundan bahsettim. Jestin uygun öznesi kim, fail mağdur yerine Tanrı'ya mı ya da medyaya mı özür dileyecek? Kime çare sağlanacak? Bir fail ya da failler grubu mağdurlar grubundan özür dilerken, daha önce öne sürülen, kolektif faillerin husumetiyle ilgili sorunlar da kolektif mağdurlar için geçerlidir. Nazi soykırımı için suçun bir veçhesini kabul edip özür dilemeye girişen herkese sı-

cak bakarken, Soykırım mağdurları adına konuşmaya karar veren kişi belirlenirken daha ayrımcı davranabiliriz. Mağdurlara ayrılması düşünülen maddi tazminattan kimin pay hak ettiğine karar verirken, böyle problemler ciddi ihtilaf yaratabilir. Onarım havuzu büyükse, nasıl harcanacağına kim karar verecek? Bireysel olarak hayatta kalanlara ve vasilerine mi, Musevilikle ilgili uluslararası programlara mı gidecek? Ölüyü temsil etmek için kim husumete sahip? Kim Museviliği savunuyor, özellikle de konsensüs ya da husumet vekâleti yokluğunda?

Richard Joyce, 1066 Norman istilasını kullanarak, "bir özür dilenmesi gerekip gerekmediği sorunu kısmen ortada ilgilenen birilerinin olup olmamasına bağlıdır"[129] demişti. Joyce, "özürlerin esas toplumsal işlevinin uzlaştırma olduğunu" düşündüğünden "bütün taraflar mükemmelen birbirinden memnun olsa –geçmişte birbirlerine verdikleri zarardan bağımsız– uzlaşmaya davet etmek için bir edime ihtiyaçları olmazdı."[130] Yaşayanların uzak geçmişteki kabahatleri, dinî ve kültürel söylemlerinin merkezine aldığı birçok örneği bir kenara bırakırsak, özürlerin deontolojik bir anlam içerdiğini düşünüyorsak, yaşayan bir kişinin ya da grubun kişisel olarak haksızlığa uğradığından bağımsız bu anlamları arzulayabiliriz. Özürlerin anlamları bir uzlaşma aracı olarak araçsal değerlerini aşıyorsa, böyle jestlerin uygun alıcısı kim olacak? Kim adaleti kendi içinde temsil ediyor? Bu muhtemelen önemli sorulara verilecek cevapların açık ve net olmaktan fersah fersah uzak olduğunu anlamak, kolektif özürlerin birçok hassas noktasını kavramamızı sağlayacaktır.

HER ZARARI TANIYAN KOLEKTİFLER

Bireylerden gelen kategorik özürler, failin her spesifik suçu teker teker adlandırmasını, her suçun çiğnediği ahlâki ilkeyi tanımasını ve gerisindeki ilkeyi desteklemesini gerektirir. Önceki örneklerden birini hatırlamak gerekirse, eşimin domates bahçesini mahveder ve suçu köpeğimize atarsam, hem mülküne saygısızlık hem de yalan söylemekten ona iki özür borçlu olurum. Kolektif özürler, genelde tüm kuruma ya da beli bir zamana yayılmış bir dizi suça işaret ettiğinden, çok sayıda zorluk çıkar. Daha önce birçok açıdan ele aldığım gibi, bazı suçlarla ilişkili zarar yelpazesini kapsamak korkutucu bir görev gibi görünebilir. Büyük ölçekli zararlar için tarihsel arşivleri desteklemekle ilgili olarak, bu haksızlıkların kuşaklara ve kıtalara yayılabileceğine işaret ettim. Kolektif sorumluluk bağlamında, kurumsal ve kurumsallaştırılmış suçların

129 Joyce, "Apologizing", s. 164.
130 *A.g.e.*

ince işlenmiş neden analizleri onu bireylerin bürokrasinin derinlerinde işledikleri suçlanabilir faaliyetlere götürecektir. Bu şartları çok ciddiye alırsak, bazı kolektif özürlerin suçla dolu katalogları tanıması gerekecektir.

Böyle problemlerin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kölelik için kolektif özrü nasıl imkânsız hale getirdiğini anlayabiliriz. Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının katıldığı köle ticareti milyonlarca –belki milyarlarca– insana zarar verdi ve vermeye devam ediyor, bu insanların hepsi kurumsal yapılar kadar bireylerin edimlerinden de çekiyor. Kölelik mağdurların ve faillerin hayatlarının her anına sızdı. Bazı suçlar köle ticaretinden en yüksek kârı elde edenlerinki kadar spesifik olabilir, bazıları ise birey kölelere birey olarak sahiplerinin kötü muamelesiyle ilgili olabilir. Tüm ahlâki hatalardan sorumlu olacak bir kölelik özrü, her düşüncesi ve edimi köleleştirilmiş kişiyi aşağılayan her insanın tüm hayatını kuşaklarca geçerli olacak biçimde belgeleyebilir.

Daha yakın zamanlı ve görünürde kolektif haksızlıkları içeren zararları tanımanın da bir o kadar zor olduğu ortaya çıkabilir. Clinton'ın Ruanda özrü bazı suçları spesifik olarak sayıyor: "Katliam başladıktan sonra yeterince çabuk davranmadık. Mülteci kamplarının katiller için güvenli barınaklar haline gelmesine izin vermemeliydik. Bu suçları hak ettiği isimle anmadık: soykırım."[131] Bunlar Bill Clinton'ın, Amerika Birleşik Devletleri yetkililerinin ve Birleşmiş Milletler'in ve "uluslararası toplumun" Tutsi halkına karşı işlediği suçları ortadan kaldırmıyor. Clinton, soykırımda, insan hayatını hiçe saymaktan, politik ve ekonomik çıkarlar uğruna mağdurları kurban etme hevesinden, uluslararası medyanın kayıtsızlığından, yeterli yardım sağlayamamaya devam etmekten ya da kan gölünün çapından bihaber olduğumuz varsayımına dayanarak sürdürülen yalanlardan bahsetmiyor. Bu saydıklarım Tutsilere karşı işlenen suçlardan sadece birkaçı, diğer birçok haksızlık daha da aşağılık suçların bir araya gelmesinden kaynaklanıyor. Dahası, Clinton "katliam başladıktan sonra yeterince çabuk davranmadık" derken, gerisindeki hata tam olarak nedir? Ne yapmalıydık? BM birliklerinin Hutulara askeri güç sağlamasına izin vermeyerek mi yoksa olan biteni soykırım olarak nitelendirmeyerek mi hata ettik? Bu hassas noktaları Clinton'ın özür dileme işini tamamladığını iddia etmek için örtbas ediyoruz ama bu dağınıklık birçok ahlâki suça parmak basılmamasına yol açıyor. Diğer bir deyişle, antiseptik hayırsever genellemeler içerisinde birbirinden farklı suçlu edim ve acı tiplerinden bir yelpazeyi kapsamak haksızlığa uğramış tarafların aradığı anlamın ço-

131 "Clinton's Painful Words of Sorrow and Chagrin", *The New York Times*.

ğunu kaçırıyor. Bazı durumlarda bu saydıklarım yüzünden kolektif bir kategorik özür sunmak neredeyse imkânsız hale gelebilir. Ruanda'da harekete geçemediğimizden bazılarımızın gerçekten kategorik özür dilemesi gerekse de, vahşetlerle nedensel ilişkilerimiz birbirinden o kadar ayrıdır ki hem o zamanlar empati yoksunu olan benim hem Dışişleri Bakanı Madeline Albright'ın spesifiklik derecesini kapsayan bir özür tahayyül etmek zor olacaktır.

Bu durum, kolektif bir özürdeki söz konusu zararları tanımayla ilgili birbiriyle bağlantılı sorunlardan bir ağı açıklar. Ruanda örneğinde gördüğümüz üzere, her bir suçu ayrı ayrı tanımadan birçok hatayı genel bir özürde birbirine katabiliriz. Eğer uluslararası hükümetlerin esas hatalarını doğası gereği yasalara bağlı olma diye tanımlarsak, soykırıma katkıda bulunmuş birçok farklı farklı zararı göz ardı etme riskini taşırız. Bunların arasında müdahale etmemeyi teşvik eden bir ırkçılık türünü tespit etmek bulunabilir. Kolektif bir özür, bir özür şemsiyesiyle tüm eşölçülemez zararları kapsamaya kalkmakla kalmaz, her seviyeden liderlerin ve suçluların bireysel suçlarını kolektifin suçluluğuna kaydırabilir. Bunu kolektif sorumlulukla ilişkili olarak ayrıntısıyla ele aldım ama suçu bireyden kendi içinde kolektife aktarma eğiliminin her suçlanması gereken edimi tanımamızın önüne engel çıkarabileceğine dikkat edin. Suçu kolektife kaydırma stratejisi, çok sayıda bireyin mağdurlara birçok şekilde zarar verdiğini görmemizi engeller, suçun kapsamını asgariye indirme riskini de alırız. Kolektif özürlerin daha önce "yanlış yanlış" diye adlandırdığıma hitap etme fırsatlarını nasıl artırdığına dikkat edin. Tanınacak bu kadar çok suç varken yetkililer bir dizi stratejik niyet temelinde hangi suçları tanıyacağına karar verebilir. Cezai yükümlü olarak tanımlayabilecekleri bir suçu kabul etmeden bir kitleyi yatıştırmak istiyorlarsa, ahlâki suçlar ancak yasa dışı faaliyetleri hakkında sessiz kalarak bir kolektifle eşleştirilebilir. Şirket yetkilileri "yatırımcıların ve çalışanların çıkarlarını desteklemek için daha fazlasını yapmamız gerekirdi" açıklamasını yaparken onları dolandırdıklarını itiraf etmeyebilir. Araçsal endişelerden bağımsız, kolektifler en kötü suçlarını tanımak istemeyebilir. Ruanda Soykırımı'ndan hayatta kalan çoğu kişinin yaşadıkları vahşete uluslararası toplumun ha "soykırım" ha başka bir şey dediğini çok umursadığını sanmıyorum. Bu tanım, 1948 Soykırım Suçunu Engelleme ve Cezalandırma Sözleşmesi'ne göre Amerika Birleşik Devletleri'nin müdahalesini zorunlu kılsaydı bile, bu tartışmalar suçun özünü yardımsever bir hukuk dilinin arkasına saklıyor.[132] Bu vakada tanınması ge-

132 Soykırım Suçunu Engelleme ve Cezalandırma Sözleşmesi, 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edildi ve 1988'de Amerika Birleşik Devletleri tarafından onaylandı, sözleşme

reken suç –ya da suçlardan en az biri– bir milyon Afrikalının katledilmesini engelleyebilecek ama engellememiş kişilerin kınanası hatası.

HER ZARARIN GERİSİNDEKİ AHLÂKİ İLKELERİ TANIYAN KOLEKTİFLER

Bireysel özürlerde gördüğümüz üzere, tanınmış zararı çiğnediği soyut ilkelerle eşleştirmek, bize kusurun içeriğini anlamamızı ve böylece onu kendi içinde kınayabilmemizi sağlar. Diğer bir deyişle, ahlâki ilkeyi tanımak kusurun neden rencide edici olduğunu açıklar. Bunun üzerine bu ilkeyi çiğneyen diğer ihlâlleri de benzer şekilde rencide edici olarak sınıflandırırız. Bu ilkeler arasında seçim yapmak ve hangisinin vurgulanacağına, hangisinin göz ardı edileceğine karar vermek bir özrün anlamını ciddi biçimde dönüştürebilir.

Güney Afrika aparthayd döneminin son başkanı Frederik Willem de Klerk'in özrüne bakın:

> İlk ve son olarak arşive yenilenmiş bir özür koymak istiyorum. Ulusal Parti lideri olarak gücüm dahilinde evlerinden, işlerinden ve ülkelerinden zorla sürülmenin iç burkan parçalanmanın ezasını çeken milyonlarca Güney Afrikalıdan özür dilerim. Yıllarca Nüfus Kayıt Yasası suçlarından ötürü tutuklanma eziyetini çekenlerden. Yıllarca ve aslında yüzyıllarca ırk ayrımının haysiyetsizliğine maruz kalanlardan. Uzun süre kendi ülkelerinde tam demokratik haklardan yararlanması engellenenlerden. İşyerindeki ayrımcılıklarından ötürü tam potansiyellerini gerçekleştiremeyenlerden. Ve başka yollardan ayrımcı yasa ve politikaların sonucunda acı çekenlerden. Bu yenilenmiş özür, gerçek bir nedamet ruhuyla, aparthaydın milyonlarca Güney Afrikalıya verdiği korkunç zararların tam bilgisiyle sunulmuştur.[133]

Clinton'ın Ruanda'ya müdahale başarısızlığının arkasındaki etken olduğuna inanılan ırkçılıktan bahsedememesinin tersine, de Klerk ırkçı ayrımcılığı ekonomik, yasal, politik ve psikolojik zararları büyüten bir kök ahlâki suç olarak sayıyor. Aparthaydın yanlışlarını başka bir ilke altında da toparlayabilirdi –belki sömürgecilik ya da sınıf ayrımcılığı– ama de Klerk, aparthay-

soykırım edimlerini engellemek ve cezalandırmak için imzacı şart koşuyor. ABD Senatosu, Afrikalı Amerikalı ve Kızılderili grupların Amerika Birleşik Devletleri'ni konvansiyonu ihlâl etmekle suçlayacağından korktuğu için sözleşmeyi geçirmeyi 40 yıl erteledi. Meclis yasaya o kadar çok koşul ekledi ki (Amerika Birleşik Devletleri'nin Uluslararası Adalet Mahkemesi'nin önüne çıkarılmaması da dahil) bazıları sözleşmenin geçmesinin son derece anlamsızlaştığını öne sürdü. Bkz. Samantha Power, "A Problem from Hell": America and the Age of Genocide, Basic Books, New York, 2002.

133 "Truth and Reconciliation Hearing Testimony of Former President F. W. De Klerk", *When Sorry Isn't Enough*, (yay. haz.) Roy Brooks, s. 505.

dı ırk temelli bir adaletsizlik olarak tanıyarak, hataları reformları belirli bir değer kümesine yönlendirecek şekilde tarif ediyor.

Kölelik için bir özür, pratiğin ne kadar çok ahlâki ilkeyi çiğnediği düşünülürse, benzer seçimlerle karşı karşıya kalıyor. Irk ayrımcılığını, iştirak eden adaletsizliği, zorlamayı, sömürüyü, objeleştirmeyi, aldatmayı, hırsı, kişisel ve cinsel özerkliği inkârı, pratik imperatifin ihlâli, fiziksel acı verme, Tanrı'nın çocuklarını aşağılama ya da başka bir ahlâki standarda mı başvurmalıyız? Aslında köle ticaretinin ihlâl etmediği güvenilir tek bir ahlâk ilkesi saymak zor olacaktır. Hangi ilkeleri tanırsak, onun ötesinde gelecek reform da buna göre şekil alacaktır.

Bu tanınmış ilkelerin kapsamını da açıklar. Şu domates bahçesini mahvettiğim için karımdan özür dilerken duygusal değerini mi göz önünde bulundurmalıyım, onun emeklerine saygısızlık gösteren daha geniş kapsamlı bir suç olarak mı ele almalıyım? Bir şirket dar bir ilkeyi mi (kötü güvenlik önlemleriyle donatarak orta büyüklükte araçların maliyetini 35.000 doların altına düşürmemek) orta büyüklükte bir ilkeyi mi (en yüksek kalite güvenlik önlemleri tüm araçlarda standart olacak) tanır? Yoksa geniş bir ilkeyi mi, mesela kârı en üste çıkarmak için bir otomobilin güvenliğinden hiçbir zaman ödün verilmemeli? Kölelik söz konusu olduğunda, bir kişi Hıristiyan Afrikalıların sömürülmesini ahlâksızlık olarak nitelendirirken, ihtida etmemişlerin ticaretini savunabilir. Bu yüzden, kolektif özürler içerisinde yüceltilen değerlerin içeriği ve kapsamına iyice dikkat etmeliyiz.

Kolektif özürlerde tanınan ilke türleri grup faaliyeti içerisinde sık sık rastladığımız suç tiplerine doğru meyledebilir. Bunlar arasında ihmalkârlık, iştirak, temsil görevleri ihlâlleri, yeterli derecede eğitim verememe ya da gözetememe ya da kurumsal kaynakları adaleti destekleme ya da adaletsizliği engelleme adına kullanmayı reddetme. Hükümetlerin ve şirketlerin –bireyler için geçerli olduğundan daha da fazla– kendi çıkarlarını katı biçimde korumaya yönlenmeleri gerektiğine inanıldığı düşünülürse, bazı vakalarda kolektiflerin çıplak güç iddialarından ziyade, değerleri tanıması bilhassa önemli olacaktır.

Benzer şekilde, deontolojik ilkeleri referans almak kolektiflerin neden özür dilediği ile ilgili temel varsayımları değiştirebilir. Eğer bir kolektifin üyeleri, çiğnenmiş bir değeri yüceltme ödevi olduğuna inanıyorsa, aşılamaz engeller kategorik bir özrü imkânsız kılsa bile birinin bir özür borçlu olduğuna inanabilir. Kant'ın bir ölünün adına leke sürüldüğü için özür dileme örneğinde olduğu gibi, köle gemilerinde ölenlerin çoktan ölmüş olmalarına rağmen bir özrü *hak ettiklerini* düşünebiliriz. Böyle bir jestin modern ırklararası iliş-

kiler için araçsal değerine bakmaksızın, nasıl batmış bir gemide bulunduklarında kemiklerinin düzgün biçimde gömülmeyi hak edeceğini düşüneceksek, bir özrü hak ettiklerini düşünebiliriz. Bazı durumlarda, böyle bir ahlâki borcun tamamen silinemeyeceğini bilsek bile bir özür borçlu olduğumuzu kabul edecek biçimde ifademizi şekillendirebiliriz. Bir kişi ya da grubun, uygun parayı verecek tek kişi borç içinde öldüğünden, bu borcu ödeyemeyeceğini bilse bile bir kategorik özür borçlu olduğunu umumi olarak tanıması önemlidir. Ancak Kant örneğinde üçüncü bir taraf yerine asıl fail ölüden özür diliyor. Kant'ın da kendi cezamı başkasının çekmesine izin vermeyeceği gibi, edimi ceza ile eşleştirdiği düşünülürse özür dilemem için bir vekil bulmama sıcak bakmayacaktır.

HER ZARARIN GERİSİNDEKİ AHLÂKİ İLKELERİ DESTEKLEYEN KOLEKTİFLER

Bu tartışmalar okuyucuların zihnini karıştırmış olabilir, bu yüzden onları birbirinden ayırmak üzere kısa bir mola vereceğim. Her suçu tanıyan kolektiflere işaret ederken, esasen çok sayıda hatayı tek bir özür içerisinde bir araya getirmek ya da sadece yoğunluk derecesi daha az olan suça işaret etmekten ziyade her suça gereken dikkati vermemiz gerektiğini düşünüyorum. Her zararın gerisindeki ahlâki ilkeleri tanıdığımızda, mağdurun bunun neden yanlış bulduğunu açıklamış oluruz ve bunun üzerine benzer vakaları kendi içinde ele alabiliriz. Burada kolektiflerin ortaya konmuş değerlerin meşruiyetini tanıdığı ve onları kendi değerleri bildiği bir sonraki aşamayı tartışacağım. Ancak bir değeri desteklemek ve yüceltmek arasındaki farka dikkat etmelisiniz. Bir kişi bir değeri desteklediğini beyan edebilir ama bu değeri sürekli çiğneyebilir, böylece onu yüceltemez. Bu noktada Samantha Power'ın argümanı aklımıza gelebilir: Soykırım "Bir Daha Asla" gerçekleşmeyecek sözü onun "Yeniden ve Sürekli" gerçekleşmesini sağlayan pratikler tarafından desteklenir.[134] Kolektifler söz konusu olduğunda reform ve çözüm sağlamak için verilen sözlerle eylemler arasındaki boşluğu daha sonra ele alacağım.

Kurumlar özür dileyici bir jestle gerideki ahlâki ilkeleri desteklediklerinde, bu tutum kurumsal politikanın açık ifşası anlamına gelebilir. Politikada temel bir değişikliğe işaret edebilir, mesela bir kurum geçmiş eylemlerini kınıyorsa ve bu yüzden değerlerinin günümüz normlarıyla uyuşacak şekilde evrildiğini beyan ediyorsa.[135] Kolektifler, evlilik ahitlerini yenileyen bir çift

134 Bkz. Power, "*A Problem from Hell*."

135 Bkz. Harvey, "The Emerging Practice of Institutional Apologies", s. 61 ve Gill, "The Moral Fun-

gibi özürleri, üyelerinin sapmış olduğu değerlere bağlı olduğunu yeniden onaylamak için kullanabilir. Kurumun karakteri söz konusu olduğunda, bu tipte bir beyan edici özür, bütünlüğü yeniden kurmak için bir yol oluşturabilir. Özür dileyici beyan yasa koyucu bir biçim alabilir, böylece değeri doğrudan kurumun yönetişimsel kurallarının içine yerleştirir, kendi yetkisiyle bu ülkeleri uygular. Birçok bireyin beyanının tersine, kurumlar genelde kendi politikalarını kamu hukukunda ve sözleşmelerde beyan ederek belgeler, bunlar kendi değerlerinin ihlâllerinden grupları sorumlu tutmaya yarar. Ahlâki ilkeleri bu anlamda kurumsallaştırmak da bireyleri üyelikle ilgili beklentiler ve bu standartlar aşılırsa gelecek cezalar konusunda uyarır. Bir kurum bir ilkeye bağlılığını beyan ederse ve bu beklentiyi yayımlarsa, kolektif ve üyeleri değeri çiğneme ve bunun karşılığında cezalandırılmanın onlar için geçerli olmadığını inana inana iddia etmekte zorlanacaktır. Nuremburg'da yargılanan Naziler, daha önceki olaylara uygulanabilen davalar için geçerli olduğundan mahkemenin meşru olmadığını söylese de, çok az modern devlet, soykırıma karşı getirilen bir yasağın çoğu modern devlet tarafından tanınan temel bir ilke olmadığını iddia edebilir. Kolektif nedamet jestlerinin bu beyan edici gücü göz önünde bulundurulduğunda, bazıları devlet özürlerinin uluslararası insan hakları hukuku için bir temel oluşturduğunu bile iddia eder.[136]

Ancak kolektif özürleri esas olarak kurumsal değerlerin beyanları olarak görüyorsak, çeşitli problemler doğar. Birincisi, bazı vakalarda özürlerin kolektif bir değeri desteklemede gereksiz hatta zarar verici bir yol olduğu düşünülebilir. Bernard Siegan, "The United States Has Already Apologized for Racial Discrimination"da (Amerika Birleşik Devletleri Irkçılık için Çoktan Özür Diledi) kölelik için özrün "gereksiz" olduğunu iddia ediyor. Siegan'a göre, Amerika Birleşik Devletleri son yıllarda ayrımcı politika ve uygulamaları yasa dışı ilan eden çok sayıda kanun ve hukuki kuralı kanunlaştırarak, Jim Crow yasaları için zaten özür diledi."[137] "Amerikan halkı çağdaş mevzuatında ve hukuki kurallarında geçmiş ırkçılığı için en derin pişmanlığını sesli sesli ve açıkça dışa vurduysa," neden ayrıca özre ihtiyacımız var? Eylemlerimiz sözlerimizden daha mı sesli? Siegan, ek olarak, kölelik için özür dilemenin bir maliyeti olacağını söylüyor. Tartışmalar pahalıya mal olabilir, çok zaman yiyebilir ve eski yaraları açarak etnik ilişkileri daha da kötüleştirebilir.

ctions of an Apology", s. 20.

136 Bkz. Mark Gibney ve Erik Roxstrum, "The Status of State Apologies", *Human Rights Quarterly*, c. 23, no. 4, 2001, s. 911-39.

137 Bernard Siegan, "The United States Has Already Apologized for Racial Discrimination", *When Sorry Isn't Enough*, (yay. haz.) Roy Brooks, s. 413-16.

İyisi mi ulusal kaynakları daha iyi kullanarak, elle tutulur faydaları olan ileriye yönelik etnik programlara yoğunlaşalım.

Bu argümanla bir açıdan hemfikirim. Tüm kitap boyunca gördüğümüz üzere, kolektif özür ritüelleri ve atraksiyonları, çoğu zaman dolu dolu bir reformun yerini tutacak yüzeysel bir alternatif işlevini görür. Atalarımızın barbarlığına bakıp elimiz kolumuz bağlı beklemektense, köleliğin torunlarının torunlarının devlet okullarında ve başka yerlerde maruz kaldıkları insanlık dışı koşullara yoğunlaşmak için ellerimizi sıvamalıyız. Yine de özürler ve reform arasında seçim yapmak zorunda değiliz, ikisinin arasındaki ilişkiyi gösterebilmiş olduğumu ümit ediyorum. Ayrıca özür dileyememek, kurbanların maruz kaldıkları haksızlıkları tanımak için verilen bu sembolik çabayı inkâr etmelerine yol açabilir. Bir kolektif, bir ilkeyi yücelten bir arşiv oluştursa da, özellikle değeri yeniden ortaya koymanın gerektiği koşullar meydana gelebilir. Bir süre Amerika Birleşik Devletleri'nde bazı ırkçılık biçimleri yasa dışı olmuş olsa bile, yurt içinde ve yabancılara karşı yürütülen "Teröre Karşı Savaş" ulusun insan eşitliği taahhüdünün yeniden canlandığını ispat ediyor. Evlilikteki zor zamanların eşlerin ahitlerini gözden geçirmesine yol açması gibi, politik açıdan gelgitli dönemler sahip olduğumuz değerleri kendimize hatırlatmamızı sağlar.

Kolektif içerisinde bir kişi yakın zamanda söz konusu değeri desteklese bile, diğerlerinin de aynısını yapması gerekebilir. Meclis etnik adaletsizlikle ilgili yasa geçiriyorsa, başkanın benzer taahhütleri ifade ettiğini duymak isteyebiliriz. Bu durum bizi husumet ve yetki ile ilgili bir başka soruna götürür. Eğer bir temsilciler grubu özür yoluyla değerlerini beyan ederse, bu zorunlu olarak üyelerinin haleflerinin aynı ilkelere bağlı olacağı anlamına gelmez. Bir yönetim bir ilkeyi savunabilir, diğeri bunu reddedebilir. Kolektif özürleri esas olarak değişen kurumsal otorite düğümlerine bağlı olarak tahayyül edersek, anlamları daha gelip geçici ve uygulaması zor bir hal alabilir.

Son olarak, beyan edici özürlerin anlamlarını özür dileyenin zihinsel durumlarından daha kolay ayırabiliriz. Özürlerin beyan edici bir işlev görmesine uğraşırsak, sözcülerin niyetleri ve duyguları, kolektifin gelecek davranışını öngörme yolu olması dışında, giderek önemsizleşecektir. Eğer bir başkan sadece ona oy vereceklerin bir kesiminin aklını çelmek üzere kölelik için özür diliyorsa, değerleri gelecekte demografide gerçekleşecek değişikliklerle başka yerlere meyledebilir. Kolektifin ve sözcülerinin bütünlüğü ya da duyguları ile ilgili düşünceler, daha sonra da ele alacağım üzere, yanlış hatta naif gibi görünebilir. Bir ilkeyi savunmaya söz vermekle o sözü tutmak arasındaki farklılıklarla ilgili tartışmaları da daha sonraya saklıyorum.

MAĞDURLARI AHLÂKİ MUHATAP OLARAK TANIYAN KOLEKTİFLER

Özür dileme, mağdurlar ve failler arasındaki ilişkiyi kökten dönüştürebilir çünkü kategorik bir özrün olmazsa olmazı normatif hitabeye girişirken birbirlerini ahlâki muhatap olarak tanımaya başlarlar. Bu durum ahlâk hakkında basit bir konuşmadan daha çok şey ifade eder, ikisi de hayatın nihai değerleri için birlikte mücadele ederken fail ve mağdur edileni en temel anlamıyla eşit kılar. En yaralı anlarımda müttefiklerime değil kurbanlarıma dönerim, artık anlam ve adalet arayışımda onları akranlarım olarak kucaklamışımdır. Kantçı anlamıyla, akran ahlâki aktörler olarak haysiyetlerini yüceltirim. Hegelci anlamda, haysiyetimin onların haysiyetine bağlı olduğunu fark ederim.

Özür dileyici anlamın bu veçheleri kolektif özürlerde ayrıca önem kazanabilir. Bir özür, birçok tarihi haksızlık için bütün halinde bir aşağılanmış sınıfın konumunu tanıyabilir. Büyük ölçekli çatışmalar, genelde birçok mağdurun insanlığını inkâr eder, düşmanı ahlâki değer bakımından eşit görmeyi reddeder. Düşmanı şeytanlaştırmak ne yazık ki geçmişte kalmış bir uygulama değildir. Irak'ta hizmet veren ABD askerleriyle ilgili bir 2006 yılı çalışması, askerlerin sadece yarısından azının "tüm savaşmayanlara haysiyetini rencide etmeyecek şekilde ve saygıyla davranmalı" önermesine inandığını ortaya çıkarmış.[138] Savaşmayan insanlara saygı göstermekte bu kadar zorlanan askerlerin savaşanların ahlâki haysiyetini kabul etme konusunda alacakları tutumu hayal edebiliriz. Benzer şekilde, Enron yetkilileri ve çalışanlarının 2000 ve 2001 Kaliforniya elektrik kesintilerinde zarar görenleri önemsemedikleri belgelendi. Kölelik için dilenen özürde kölelerin insanlık dışı varlıklarmış gibi ele alındığı barizdir ve mağdurların akran ve ahlâki muhatap olarak ele alınmasında son derece önemli bir noktadır.

Burada önemli sorular ortaya çıkıyor. Her mağduru böyle ahlâki bir sohbete katmalı mıyız yoksa bir iki temsilci yeterli olacak mıdır? Kölelik söz konusu olduğunda özür dileyen kimi tanıyacak? Tüm kurbanların adını sıralayabilir miyiz, sıralamalı mıyız? Eğer doğrudan mağdurların çoğu öldüyse, onları şu an tanımanın nahoş bir teselli olacağı kesin. Sohbetlere muhtemelen katılamayacakları düşünülürse, ölüleri muhatap olarak tanımlayabilir miyiz?

Mağdurları muhatap olarak tanımada kimin husumeti olduğuyla ilgili sorular da tartışma yaratabilir. Mağdurlar, bazı vakalarda, –zarardan dos-

---

138 Office of the Surgeon Multinational Force- Iraq and Office of the Surgeon General United States Army Medical Command, "Final Report: Mental Health Advisory Team Operation Iraqi Freedom", 2006, s. 35.

doğru sorumlu kişiler yerine– kolektiften en yüksek mevkie sahip yetkilinin ahlâki konumlarını tanımasını isteyebilir. Hatta mağdurlar failleri muhatap olarak tanımayı reddedebilir, üstleriyle görüşmeyi tercih edebilir. Daha önce bireysel özürlerle ilgili bahsettiğim üzere, ahlâki uzmanlık sahibi olduğunu iddia edenler diğerlerini ahlâki muhatap alma konusunda bilhassa isteksiz olabilirler. Kolektif özürler söz konusu olduğunda, bu dinamik başkanların ya da dinî liderlerin nüfusun büyük kesiminin aşağı gördüğü kişiler önünde eğilip büküldüğü durumlar yaratabilir. Bu durum, mağdurların ahlâki konumlarını umumi olarak tanımada güçlü bir figürün ne kadar önemli olabileceğinin altını çizer, böyle bir alışveriş ezilmiş insanların bir topluma kazandırılması yönünde hatırı sayılır bir gelişme olabilir.

Mağdurları ahlâki muhataplar olarak tanımak nasıl grupları bir araya getirirse, tanımamak onları birbirinden daha da ayırır. Bireysel özürlerde olduğu gibi, failin mağduru özür dilemeye değer görmemesi, söz konusu zararın kendisinden daha ağır bir suç olabilir. Bir azınlık grubunun üyeleri devletlerinin bir hareketinin onları abes bir biçimde rahatsız ettiğini düşünebilir ama sonra kimsenin onlara danışmaması ya da özür dilemeyi düşünmemesi onları ciddi biçimde rencide edebilir. Bu durumun faillerin onları toplumun tam bir üyesi olarak almadığını gösterdiğini ve gruplararası düşmanlıkları artırdığını iddia edebilirler. Failler özürlerini zarar gören kişiler dışındaki bireylerden dilediğinde de böyle problemler çıkabilir. Eğer Clinton, Ruanda vatandaşları yerine Belçika hükümetinden özür dileseydi, Afrikalıların Amerika Birleşik Devletleri'nin onları uluslararası ahlâki toplumun tam bir üyesi olarak görmediğini düşünmek için yeterince iyi nedeni olurdu.

KOLEKTİFLER VE KATEGORİK PİŞMANLIK

Daha önce tarif ettiğim üzere, kategorik pişmanlık bir failin zarara neden olan ahlâki hatasını tanıması ve suçunun ortadan kalkmasını istemesiyle alakalıdır. Ahlâken hatalı olduğunun farkına varmasıyla ilgili olarak, suçu tekrarlamayacağını taahhüt eder. Bu yüzden, kategorik pişmanlığı bir sonuçtan duyulan hayal kırıklığını ifade etmekle yetinmekten ya da kaçmış bir fırsata üzülen ya da meşrulaştırılmış eylemlerimizin yükünü taşıyanlara merhamet eden pişmanlık tiplerinden ayırabiliriz. Önceki örneklerden birine dönersek, sorumlu liderler –ya da böyle yargılarda bulunmak için kimin husumeti varsa– böyle silahlar kullanmamış olmaları gerektiğine inanmaya başlamışsa ya da bu harekette bulunmayacağını taahhüt ediyorsa, Amerika Birleşik Devletleri Hiroşima ve Nagazaki'ye nükleer bomba atmaktan kategorik pişmanlık duyacaktır. Böyle

bir pişmanlık bombalamayı savunmaya devam eden ve Japon liderler daha önce teslim olmadığı, böylece vatandaşların hayatını kurtarmadığı için esef anlamı taşıyan bir ifadeden türce farklıdır. Bu sonuncu örneğe göre, ABD liderleri verili koşullar içerisinde en iyi seçimi yaptıklarına inanmaya devam eder ve benzer koşullarda farklı seçimler yapacaklarını ima etmez. Gelecekteki düşmanların ABD'nin onlara karşı benzer eylemlerde bulunmayacağına karşı kendilerini güvende hissetmeleri için hiçbir neden yoktur.

Kolektifler, özellikle büyük ölçekli hatalara işaret ederken, kategorik pişmanlığı karşılamada ek bir engelle karşılaşırlar çünkü söz konusu suçları işleme kararları çoğunlukla çok değişkenli fayda - zarar analizlerinden ya da çatışan ödevlerden kaynaklanır. Bir kolektif, bireylerden de çok, bir davranış biçimini takip edebilir çünkü kusurlu seçenekler arasındaki en iyi seçimi temsil eder. Olayın önemini sonradan anlamak bile bu açıdan net olmayabilir. Eğer birden çok değer ve amaç rekabet ediyorsa, o sırada en iyi seçim gibi görüneni ahlâken pişmanlık duyulması gereken bir şey olarak kabul etmek oldukça zor olacak ve ters gelecektir. Bir yönetim doğrudan çatışan değerli amaçlarını dengelemeye çalışabilir, mesela hem uluslararası hayırseverliği teşvik etmeye hem de askerlerini insan hakları ihlâllerinin sık gerçekleştiği savaş bölgelerine yerleştirerek onların hayatlarını riske atmamaya uğraşabilirler. Bu noktada yine Ruanda Soykırımı'na geri dönebiliriz. Yakın zamanda, Mogadişu Savaşı'nda ABD askerlerinin ölümü Afrika çatışmalarına müdahalelerin olası maliyetini gösterdi, ABD dış politikasını dönüştürdü. Ruanda'ya müdahale kararını etkileyen şey de bu oldu. Bu zorlukları göz önünde bulundurursak, Clinton ABD'lilerin hayatlarını riske atmadığı ya da o zaman yapılacak en iyi seçimin maliyetini göze almadığı için kategorik pişmanlık duyabilir mi? Ya sadece yüzlerce ABD birliğinin ölümüyle sonuçlanacak uzamış bir iç savaşa karışmak için daha hızlı davransaydı? Bu olasılıkları göz önüne alırsak, yanlış seçimi yaptığına inanabilir mi? Ya da bu sorunlara göre zor kararı vermesi meşru mudur?

Bu tip risk değerlendirmeleri, genelde kurumsal karar alma mekanizması birden çok amacı idare edebilmek için tehlikeleri hesaplarken ona eşlik eder. Mesela çeşitli seviyelerden yetkililer, New Orleans'ın sel riskiyle karşı karşıya olduğunu biliyordu. Katrina Kasırgası'nın hemen ardından politik kuruluşların ekonomik sebeplerden bazı önlemleri almadığını –önemli vergi takviyeleri yapmak gibi– öğrendik. Bu seçimlerle ilgili ayrıntılar yayımlandığında, ilk olarak kimsenin bu kararlar için sorumluluğu üzerine alıp almadığını duymak için kulak kabartmalıyız. Biri öne çıktığında, gelen seçimler için

mi özür diliyor ve pişmanlık ifade ediyorlar, yoksa kasırganın yıkıcılığı öngörülemezdi iddiasında mı bulunuyorlar? Bush yönetiminin kasırganın öngörülemez sorunlar sunduğu yönündeki ilk cevabı ikincisine işaret ediyor.

Kolektiflerin kategorik özür yerine ahlâki hata olarak algılanabilecek şeyleri meşrulaştırmak için denkleştirici itirazlar getirdiklerini görürüz. Liderler yer yer eylemi *pek* meşrulaştırmak için değil de, mağdurların kolektiflerin neden böyle davranmış olduklarını daha iyi anlayabilecekleri bağlamı sunmak üzere çatışan amaçlar kanıtına dayanarak kabahat kabulüne girer. Kurumları sürdüren örgüt yapıları ve birden çok amaç yüzünden birçok mazeret ve meşrulaştırma kendini ortaya koyar. Mesela orta rütbeli bir yetkili sadece emirlere uyduğunu ve edimlerinin nasıl sonuçlar doğuracağını fark edemediğini söyler.

Soğuk Savaş durumu bir süreliğine yatıştırmak için her derde deva bir terim işlevini gördü. Clinton, 1998'de Uganda'ya yaptığı gezide konuşmasını Sovyetler Birliği'ne gönderme yaparak açtı. "Geçmişe fazla yaslanmak anlamına gelmese de" Clinton, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Afrika'da her zaman doğru olanı yapmadığına işaret etmeye değer" olduğunu düşünmüştü.[139] Bu tefrit ifadesi bize sadece bir sonraki paragrafta değindiği köle ticaretini hatırlatma işlevini görmüyor, dikkatimizi ABD'nin yakın zamanlı Afrika politikalarını Soğuk Savaş'ın şekillendirdiğine de dikkatimizi çekiyor. Clinton, "Sovyetler Birliği ile rekabet içerisinde olmakla o kadar ilgiliydik ki, Afrika'daki ülkelerle ve dünyanın diğer kısımlarıyla kendi insanlarının Tanrı lütfu yeteneklerini sonuna kadar yaşama emellerini gerçekleştirmeleriyle ilgilenmekten ziyade, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki mücadelede nerede durduklarına baktık."[140] Clinton, ABD'nin Afrika politikasına karşı eleştirileri, bu eylemlerin "Kötü İmparatorluk"u nasıl yendiğini göz önünde bulundurarak yumuşatmamız gerektiğini iddia ediyor. Clinton, 1999'da Atina'da 1967-1974 askeri cuntasına ABD desteğinden bahsederken benzer bir tutum takındı. "Cunta başa geçtiğinde... Amerika Birleşik Devletleri Soğuk Savaş'ı sürdürme çıkarlarının demokrasiyi destekleme çıkarlarına –yükümlülüğünün demeliyim– baskın çıkmasına izin verdi ki demokrasi Soğuk Savaş'a karşı savaşma sebebimizdir."[141] Bir köşe yazarı Clinton'ın jestini özür dilemenin jeopolitik maliyetinin azalmasına bağlıyor. "Sovyetler Birliği'nin artık bize karşı eğitilmiş devasa bir propaganda mekanizması yok"

139 James Bennett, "In Uganda, Clinton Expresses Regret on Slavery in U.S.", *The New York Times*, 25 Mart 1998.

140 *A.g.e.*

141 Marc Lacey, "Clinton Tries to Subdue Greeks' Anger at America", *The New York Times*, 21 Kasım 1999.

ve bu yüzden "Batı ulusları özgürlük düşmanlarına silah verme korkusu olmaksızın hatalarını itiraf edebiliyorlar."[142]

Clinton'ın ahlâken şaibeli ABD politikaları için suçu komünizme atma samimiyetsizliğini gösterdiğini düşünmek yerine, Soğuk Savaş göndermelerinin daha geniş bir okumasını yapmak gerekiyor. Böylece, ahlâki değeri çiğneyerek yapılan hatanın tam mahiyetini tanıma ve bu hata için kategorik pişmanlık ifade edip etmediği konusunda onu daha iyi anlayabiliriz. Bu değerin adı 'Amerika Birleşik Devletleri çıkarlarını ahlâki yükümlülüklerinin üzerine koymamaktır' ve Clinton bu yüzden pişmanlık duyuyor. Ancak Clinton demokrasiyi desteklemek için ahlâki yükümlülük olarak adlandırdığı da dahil olmak üzere yardımsever yükümlülüklerin ABD yabancı politikasında diğer tümüne baskın çıktığını mı ima ediyor? Bu son derece sıra dışı olurdu.

Clinton'ın Uganda'daki beyanları ile ilgili benzer sorular sorabiliriz. Eğer ABD, Afrikalı köle emeği olmadığı için bağımsızlığını ve ekonomik üstünlüğünü kazanamasaydı, Clinton'ın Amerika Birleşik Devletleri'nin varoluşunun ve mevcut gücünün tersine çevirmek istediği adaletsizlikler üzerine kurulduğunu iddia edecek kadar ileri gidebilir miydi, şüpheliyim. Tam tersine, ABD zenginliğinin ve gücünün böyle bir ahlâki bedelinin olmasından pişmanlık duyacağını düşünüyorum. Jana Thompson'ın "özür paradoksu" bağlamında tarif ettiği üzere, bireyler nedensel sorumlulukları olmayan haksızlıklardan faydalanırsa, genelde bunlardan faydalandıkları için pişmanlık duymaz "ama onların sahip olduğu şekilde sahip olmaya devam ederler." Thompson, "tercihimiz varoluşumuzun bu eylemlere dayanmadığı olası bir dünyadan yanadır."[143] Diğer bir deyişle, köleliğin ahlâki bedelleri olmadan ondan faydalanmak isteriz.

Kolektiflerin genelde politikalarından değil, sırf beklenmeyen sonuçlarından rahatsız olduğunu görüyoruz. Güney Afrika eski Başbakanı F. W. de Klerk, kolektiflerin bu bağlamda üyelerine fayda sağlayan politikaların diğerlerine zarar vermeyeceği ihtimalini küçümserken kendi kendilerini nasıl kandırdıkları ile ilgili bir örnek sunuyor. De Klerk, "insanları haklarından mahrum etme ve sefalete yol açma niyetimiz yoktu ama aparthayd sonunda bizi bunu yapmaya mecbur etti" derken, kastı olmadığını iddia ederek aparthaydın yol açtığı acının suçlanabilirliğini yumuşatmaya çalışıyor. Acı bu olağandışı açıklamaya göre bir kazaydı. Sonra pişmanlığını ifade etti ve anlamını gözden geçirmek için bir ara verdi: "Derin pişmanlık, esef duyduğunuzu söy-

142 Weisberg, "Sorry Excuse."
143 Thompson, "The Apology Paradox", s. 476.

lemekten çok daha fazlasıdır... Derin pişmanlık 'zamanı geriye çevirebilseydim ve bununla ilgili bir şey yapabilseydim, ondan imtina etmeyi tercih ederdim' der."[144] Bunu nasıl yorumlamalıyız? Zamanı geri çevirebilseydi, acıdan imtina etmek *isteyecekti* –hâkimin sanığı yargılarken imtina etmek *istediği* gibi– ama bu durum aynı seçimlerle karşı karşıya gelse illa farklı bir şey yapardı anlamına gelmiyor. Belki böyle kaza eseri acılara yol açma ihtimali daha düşük bir aparthayd biçimini savunacaktı. Beyanları, haklardan mahrum kalmanın aparthayda içkin olmadığına inandığını gösteriyor, bu yüzden politikadan kategorik olarak pişmanlık duymadığını, tam tersine sebep olduğu acının bahtsızlık olduğunu düşündüğünü ima etmiş oluyor.

Kategorik pişmanlık ve onun sayesinde önemli bir özür dileyici anlam türü, kolektifler, söz konusu sorun bağlamında olası en iyi seçimi yaptıklarına inanıyorsa geçerli değildir. Bir ulus, sağlam dış politika olduğuna inanmaya devam ettiği şey için kategorik pişmanlık ifade edemez.[145] Nelson Mandela'nın Afrika Ulusal Kongresi'nin İran, Küba ve Libya ile ittifakı için özür dilemeyi reddetmesiyle karşılaştırabiliriz. Amerika Birleşik Devletleri onları haydut devletler ve terörizm sponsorları olarak adlandırmıştı. Mandela, "ahlâk yetkimiz bu ülkenin tarihinin en karanlık anlarında bize yarım edenleri yarı yolda bırakmamamız gerektiğini söyler."[146] Mandela, bu 1998 yılında verilmiş beyan sırasında böyle bir sadakatin Güney Afrika'nın çıkarlarına ters olduğunun elbette farkındaydı. Seçimler yaptı, onların arkasında durmaya devam etti ve böylece kategorik pişmanlık ifade eden bir özrün uygunsuz olduğunu anladı.

ÖZÜR İCRA EDEN KOLEKTİFLER

Burada bireysel özürler bağlamında kafamdakilerin çoğuna işaret ettikten sonra, kısa kesebilir ve en yakıcı sorunların altını çizebilirim. Birincisi, birçok kolektif özrün ciddi zamanlama sorunları var. En iyisi bir kusurun hemen ardından özür dilemekse, elimizdeki örneklerden bazılarıyla suç arasında yüzlerce yıl var. Bu tip gecikmeler zamanlamaya özgü problemler yaratmanın yanı sıra, endişeleri alevlendirir. Bir kurum özür dilemek için ne kadar beklerse, husumet ile ilgili ortaya çıkacak problemlerin o kadar artması muhtemeldir çünkü hem failler hem mağdurlar kolektifi terk etmiş ya da vefat etmiş olabi-

144 Lazare, *On Apology*, s. 109.

145 Bkz. Weisberg, "Sorry Excue: Rules for National Apologies."

146 R. W. Apple, Jr., "From Mandela, A Gentle Admonishment", *The New York Times*, 28 Mart 1998.

lirler. Eğer bir özür bu tip gecikmelerden ötürü mağdurlara hiçbir zaman ulaşmazsa, anlamından bariz biçimde ödün verilir. Zamanlama, kolektif için dilenen özrün niyetleriyle de ilişkilidir. Buna daha sonra değineceğim. Bir kolektif ancak mağdur talep ettikten ya da otoriteler emrettikten sonra özür dilerse, bu tavırla bunu yapmaya zorlanmadan önce özür dilemeye gönüllü grubun tavrı arasında ciddi bir fark olacaktır. Uzun dönemler özür ve suçu birbirinden ayırsa bile, bir davanın ya da başka bir yaptırımın tehdidi yüzünden değil de değerleri üzerine tefekkür sonucunda özür sunan bir kolektifin ne kadar önemli olduğunu anlayabiliriz.

Ayrıca, özürlerin yazılı versiyonlarının en iyi yanının tarafların kendilerine dönüp bakmasını ve kategorik özür için gereken kesinlik türünü sağlaması olduğunu söylemiştim. Kategorik bir özür teknik bir girişim olabileceğinden, özürlere eşlik eden uygun duyguların, yazılı bir versiyonun jeste eklemleyeceği yapıdan faydalanabileceğini iddia ettim. Kolektif özürlerin kapsamı, bazı zararlar mağdur kuşaklarına ve bir ahlâk ilkeleri düzenine yayılırken, bunun önemini kat kat artırıyor. Bazı tarihi suçlar için dilenecek özürler elbette ciltleri doldurur.

Umumi ve özel özürler arasındaki farklar da kolektif nedamet edimi vakalarında daha vurgulu bir hal alıyor. Umumi özürler sırf tarihsel açıdan tabi konumundaki tüm mağdur sınıflarının konumunu yükseltmekle kalmaz, kamu tartışmalarına çok önemli yollardan genel bir katkıda bulunabilir. Kolektif özürler, suç arşivleri yaratarak, yapılmış haksızlıklara suç atfederek ya da çiğnenmiş değerleri kamusal söylemde ön plana çıkartarak, bir kültürün ahlâki, toplumsal ve politik sağlığı açısından hatırı sayılır bir onarıcı güce sahip olur. Mağdurların özel ilişkilerini korumak için bireysel özür tercih ettiği vakalar olduğunu rahatça tahmin edebilsek de, suçluları umumi denetimden koruma arzusunun kolektif özürleri bastırma yönündeki birçok çabayı tetiklediğine inanıyorum. Kolektiflerin davacı bireylerden ödeme anlaşmalarının özür şartlarının ifşa edilmemesi koşuluyla özür dilemesini bu bağlamda bilhassa şüpheli bulmuşumdur. Bu sorunu hukukta özürler konulu gelecek çalışmamda ayrıntısıyla ele alacağım.

KENDİNİ REFORME EDEN VE ÇARE SUNAN KOLEKTİFLER

Kolektif Reform

Davranışı düzelteceğini ve zararlara çare bulacağını vaat eden bir beyan, böyle vaatleri yüceltenlerden bariz biçimde ayrılır. Bunu kategorik özürler ve va-

at içeren kategorik özürler arasındaki ayrımda ele aldım. Bireysel özürler genelde ahitlerini gerçekleştirmeyi başaramazken, kolektifler kendini reforme etme ve çare sağlama yönünde ayrıca engellerle karşılaşır. Her özür dileyici anlam veçhesi gibi bireysel olarak kendini düzeltmeden kolektif reforma ve çareye geçerken zorluklar ve hassasiyet noktaları artar. Kişilerarası çatışmadan mağdur olan kişi failin ona bir daha zarar vermeyeceği ile ilgili bir teminat bekleyebilir ama kolektif özür vakalarında tüm halkların güvenliği bir grup saldırganın barışı destekleme taahhüdünü yüceltip yüceltmemesine bağlı olabilir. Tüm esenlikleri bu taahhüdün gücüne bağlı olduğundan böyle sözlerin kitle katliamlarından hayatta kalanların yeni bir hayata başlamasında nasıl bir mihenk taşı olduğunu tahayyül edebiliriz.

Reformdan geçen kolektiflerle başlamak gerekirse, ilk olarak kimin ya da neyin tam olarak bu değişiklikleri gerçekleştirdiğini sormakla başlayabiliriz. Bireysel özürler söz konusu olduğunda, failin gelecekte gerçekleşecek benzer zararları engellemek için gereken kişisel bir dönüşümden geçmesini bekleriz. Bir kez daha husumet problemlerini hatırlatmak gerekirse, reform sözümün vekâletini avukatıma ya da anneme verip aynı ahlâki anlamı muhafaza etmeyi bekleyemem. Bir kolektif reform sözü verdiyse, fail ve imtina edimi arasındaki ilişki daha da karmaşıklaşır. Kolektifin kendi içinde bir haksızlık için sorumluluk taşıdığına inanıyorsak, hiçbir bireyin kendi başına suçlu olmadığını düşünme tehlikesini taşırız. Hiçbir kolektif üyesi kendi başına yanlış bir şey yapmadıysa, neden kişisel olarak kendilerini düzeltme ihtiyacı duyuyorlar? Bu soru kısmen suçu ve ahlâki ödevi mümkün olduğunca bireylere götürmenin ne kadar önemli olduğunun altını çizmemi sağlıyor.

Tarif ettiğim üzere, kategorik özürler tüm bir hayat boyunca yapılacak reformlardır ve bu yüzden onları son kertede sadece varoluşları süresince bağlı kaldıkları taahhütlerine göre yargılayabiliriz. Bu durum bir kolektife nasıl uyarlanabilir? Mesela General Electric'i başlangıcından bu yana sürekli bir kuruluş olarak düşünebilir, varoluşu boyunca sözlerini yüceltmek üzere reformdan geçmesini bekleyebiliriz. Yine de bu sürekliliğin, şirket evlilikleri, şirket alımları ve anında kapıya koyan liderlik anlayışı tarafından ne kadar kolay kırılabildiğine dikkat edin. Bir şirket diğerini içine alıyorsa, onun reformdan geçme sözlerini de üstüne aldığı anlamına gelir mi? Bu taahhütler personel ve varlıklar elden ele geçerken havaya mı uçtu? Bu açıdan, ölüm döşeği özürleri ile ilgili tartışmaları hatırlayın. Eğer biri son nefesinde özür diliyorsa bizi, fırsatı olsa ikinci kez suç işler mi sorusuyla baş başa bırakır. Enron, iflas bayrağı çektiği belgelenmeden ve yöneticileri şirketten kaçmadan ya

da suçlu bulunmadan önce muhasebe uygulamalarını reformdan geçireceğine söz verseydi, reform yapma sözünü gerçekleştirme fırsatını asla bulamayacaktı. Enron parçalara ayrıldıktan sonra yeniden suç işleyemeyecekti ama artık diğer firmaları yöneten eski yöneticileri, eski işverenlerinin sözlerine bağlı kalma zorunluluğu hissetmeyecekti. Kolektife kendi içinde çok fazla suç atfetmenin, bir kurumsal pozisyondayken ölüm çırpınışları içerisinde özür dileyen bireylerin bir başka şirkette, yeniden doğmuşçasına, eski taahhütlerinden kurtulmasını sağlayacağından endişeleniyorum.

Kurumlar karşıt bir stratejiyle ahlâken özgür aktör rolünü oynayabilir. Suçu kolektife yöneltmek yerine, tümünü tek bir kişinin üstüne yıkabilir. Tüm kolektifin suçunu çekecek günah keçisi bulunur bulunmaz, sadece bu kişinin kendini düzeltme işine girişmesi gerektiğini öne sürebilir. Sonra onunla bağlarını keserler, o kişisel problemlerini düzeltirken kolektifi günah keçisinden ayırırlar. Sadece yeterince kesin bir ahlâki nedensellik takibi hatalıları tespit ederek –itiraz edilebilir politikalardan sorumlu olanlar da dahil– bu endişelere karşı mağdurları korur, onların uygun reformdan geçmesini bekler. Bu bağlamda, yapısal reform uygun biçimde bireyselleştirilmiş suça eşlik ederse, kurumsal değişikliği desteklemenin en vaat edici yöntemi sağlanırmış gibi görünüyor.

Kolektifler ve reformla ilgili iki soruna daha işaret etmek istiyorum. Birincisi, yer yer bir eylemin yasaklanmış faaliyet seviyesine yükselip yükselmediğini kendimize sorsak bile, bireylerin reform sözlerini çiğneyip çiğnemediklerini, genelde çok zorlanmadan tespit edebiliriz. Ancak kolektifler söz konusu oldu mu grup üyelerinin birey olarak kolektifin antlaşmalarını ihlâl ettiği durumlar ortaya çıkabiliyor. Buna, mesela, savaşan uluslar, bir daha uyuşmazlıklarını asla şiddete başvurarak çözmeye yeltenmeyeceklerine söz vererek geçmiş tecavüzlerinden ötürü özür dilediğinde rastlarız. Aralarında bir çatışma çıkar da bir asker ateş ederse, bazıları bu tek edimi, kolektifin özrünün tamamını geçersiz kılan edim olarak yorumlayacaktır. Bu açıdan, yeniden suç işlemiş tek bir üye çok büyük grupların bile reformunu geri alabilir. Küçük gruplar da benzer zorluklarla karşılaşırlar. Felsefe bölümünden bir üyenin cinsiyetçi bir yorumu, daha önce tartışılmış olan kolektif özrümüzle bağlantılı olarak bölümün diğer üyelerinin davranış düzeltme çabalarını saptırabilir. Gruptaki farklı farklı üyelikler, reform için farklı seviyelerde taahhüt etmiş bireyler, grup üyeliği yoluyla devri daim yaparken ve reform çabalarına farklı farklı uyum dereceleri gösterirken, bu zorlukları katlar. Kolektif özrünün sözlerini özellikle yüceltme taahhüdünü vermiş bir grup, bunları bile üye-

lik kriterlerine dahil edebilir, mesela üyelerden özrü savunmak üzere bir ant içmesini isteyebilir ve özrü savunmayanları atabilir.

Kolektifler, ilkelerini seçici biçimde uygulamaya ve ancak uygun ya da avantajlıysa yeniden suç işlemekten imtina etmeye meyilli gibi de görünebilir. Bir özrün savunduğu ilkenin kapsamı sorusuyla yakından ilgili, aklımda bir grubun aynı hataları yapmama sözü verdiği ama geçmiş ve şimdiki ihlâller arasında ayrım yaparken sorgulamaya açık bir yöntem uyguladığı durumlar var. Yani Amerika Birleşik Devletleri "bir daha asla" soykırımın gerçekleşmesine izin vermeyeceğini iddia edebilir ama sonra pek stratejik bir önemi olmayan bir bölgede benzer bir vahşeti engellemek için gereken siyasi iradeyi savunmaya gelince yardımseverlik koşullarının anla lidikler.

Bu sorunlardan bahsettikten sonra, yapısal reforma girişmede, kurumsal değişiklikleri harekete geçiren değerlere ortak bağlılığı geliştirmede ve bireysel üyelerin kendi suç paylarını kişisel olarak kabul etmelerini teşvik etmede kolektif özürlerin önemini göz ardı etmek istemem.

KOLEKTİF ÇARE

Sadece ekonomik zararlar söz konusu olduğunda bile, kolektif kabahatten doğan kayıpların boyutu muazzam olabilir. Mesela İsrail hükümetinin 2005 raporu Soykırım'ın Musevilere maddi zararını 297 ile 409 milyar dolar arasında hesapladı.[147] Böyle miktarları belirleme ve dağıtmada sırf yönetim giderlerine bile insanın ağzını açık kalabilir. Daha önce, İsviçre bankalarının Soykırım mağdurlarının banka hesapları üzerinden yaptığı dolandırıcılıkların denetiminin bile sadece 600 milyon dolara mal olduğundan bahsetmiştim. Afrika köle ticaretinin tam ekonomik tazminatının yekününün ne olduğu tahayyül edilebilir: küresel gücü kuzey yarımküreden güney yarımküreye kaydıracak kadar büyük bir meblağ bile olabilir.

Kolektifler, bir bakıma, böyle zararlara çare bulmak için çok daha iyi bir konumdadır. Alman hükümeti ve Alman şirketlerinin birey birey Nazilerden çok daha fazla bütçeleri vardır. Tuskegee deneylerinden ya da Japon-Amerikalı kamplarından hayatta kalanlar alacaklarını ABD hükümetinden bu hasarlara doğrudan yol açan bireylere oranla daha kolay tahsil etme şansına sahipti. Tüm faillerin çoktan öldüğü ve servetlerinin kuşaklar boyunca varisleri arasında dağıtıldığı uzak geçmişte kalmış zararlarda bu özellikle açıktır. Daha önce açıklandığı üzere, mağdurların kayıpları için tazmin edilmesi ihtimalini en yük-

147 "Report Sets Holocaust Damage", *Associated Press*, Wednesday, 20 Nisan 2000. Ayrıca bkz. "$ 5bn Nazi Slave Fund Agreed", BBC News, 14 Kasım 1997.

seğe çıkarma yetisi suçu kolektiflere atfetmek için güçlü bir neden oluşturur. Kolektif sembolik bir tazminat ödemenin ötesinde yeterli kaynakları sağlayamasa bile, savaş ortasındaki ya da ekonomik bunalımdaki bölgelerin hükümetlerde olduğu gibi, grup, bireysel üyelerinden daha çok kaynağı kontrol edebilir.

Daha önceden bahsedilen problemlere yakından bir göz atalım. Bireylerin hatalarını kolektiflere mal etmelerine izin verirsek, çare üretmeden sorumlu belirli bir birey ya da bireylerden oluşan grupları sorumlu tutmamız giderek zorlaşacaktır. Eğer "uluslararası toplum" Ruanda'da başarısızlığa uğradıysa, harabe haline gelmiş ulusu yeniden kurmayı tam olarak kim finanse edecek? Clinton, Soykırımdan Hayatta Kalanlar'ın fonları için Amerika Birleşik Devletleri'nden 2 milyon dolar ya da Mogadişu'ya inen Black Hawk helikopterlerinden birinin maliyetinin üçte birini teklif etti. Eğer Clinton "tam ekonomik tazminat" teklif etseydi, uluslararası toplumu bu meblağı ödemeye zorlayacak mıydı? Gelecek ABD yöneticilerinin başına böyle bir borç mu yıktı ve gelecek liderlerin onun sözünü tutmayı başaramama ihtimali var mı?

Kolektifler, mali olarak borç ödemeye gelince, hiçbir bedeli olmayan başsağlığı diledikleri zaman olduğu kadar hemfikir olmakta zorlanıyor. Failler, nedametin bir bedeli olmayacaksa altına imza atmaya hazır ya da Meksikalıları ülkelerine iade etme programı için Kaliforniya özrü vakasında olduğu gibi pazarlık hatıra nitelikli bir düzlem üzerinde yapılıyor. Tazminat çıtasını yükselttik mi, çok az kişi dönüp bakacaktır. Kolektif sorumluluğun bize bir maliyeti olacağını fark ettiğimizde, daha bireyci ve liberal sorumluluk anlayışlarına döneriz. ABD'li bir vergi mükellefi, ancak ona hiçbir maliyeti yoksa ulusun kölelik ya da Ruanda Soykırımı için özür dilemesini savunabilir çünkü son kertede kölelere ya da Tutsilerin katliamı konusunda hiçbir borcu olmadığını savunacaktır. Kölelerinin torunlarının katkıda bulunduğu gelir vergileri, ABD hükümetinin bu bireyleri onarım için içinden ödeme yaptığı havuzu finanse ediyorsa belirli bir spesifiklik derecesinde ahlâki nedenselliğin izi sürülemediğinde bunun telafi konusunda nasıl bir kısırdöngü yarattığını fark edebiliriz.

Yine bazı kolektif sorumluluk uygulamalarının ikiyüzlülüğüyle karşılaşıyoruz. Bizim kârımızaysa sorumluluğu geniş alırız ama yakın nedensellik teorileri kendimizi suçtan ve sorumluluktan uzaklaştırmak istedikçe daralır. Bu noktada kolektifle bir arada olmanın avantaj ya da dezavantajlarına bağlı olarak grup üyeliği iddialarının nasıl yer değiştirdiğine dikkat edebiliriz. Eğer ulusal başarılarımızdan gurur duyuyorsak, kolektifliği vurgularız. Utanıyorsak, sorumluluğu ve suçu ait olmadığımız bir başka kolektife, mesela

muhalefet partisine yükleriz. Mevcut yönetimler eski yönetimlere suç yüklerken çıkar, ahlâki borçlarımız üzerinde birikir.

Kolektif çare, nedensellik ve husumeti mağdurların lehine çevirecek fırsatlar yaratır. Onarım havuzuna ödeme yapması gerekiyorsa kişi, üyeliği reddedebilir ama bu konum onu havuzun bir kısmı üzerinde yetkilendiriyorsa, üyelik üzerinde hak iddia etmesi daha muhtemel olacaktır. Kolektif bir özürden gelen gelirleri dağıtma hakkındaki kriterler, kimin ödeyeceğini belirleme ile ilgili kriterler kadar ihtilaf çıkarabilir. Böyle fonların uygun alıcısı kimdir? Fonu sadece hayatta kalanlar arasında mı dağıtmalıyız, faydaları varislere de yaymalı mıyız? Sadece doğrudan zarar görmüşleri tazmin etmek yerine –Nazi kamplarında hayatta kalan ve şimdi kayıpları için tazminat arayanlar gibi– kimin genişletilmiş mağdur sınıfına ait olduğunu nasıl belirleyeceğiz? Mağdurlar sınıfına üyeliği belirlemek için ırka, etnisiteye, vatandaşlığa, toplumsal ve ekonomik statüye, biyolojiye, kendini tanımlama biçimine ya da başka göstergelere mi bakacağız? Kızılderili kimliğini tanımlamada böyle sorunların nasıl tartışmalı bir hale geldiğine bakın.[148] Bir kez üyeliği belirledik mi, tüm alıcılara eşit miktar mı sağlayacağız, her mağdurun çektiği görece acıya ağırlık vererek mi tazminat ödeyeceğiz? Ödemeleri, bazı mağdurların Manhattan'da daha büyük paralara ihtiyaç duyarken diğerlerinin aynı meblağ ile başka yerlerde daha çok alım gücünün olmasına dayanarak, yaşama giderleri temelinde mi düzenleyeceğiz? Fonları dağıtma sürecini kim kontrol ediyor? Bu sorular, sadece kimin çare bedellerini üstlendiğini değil, kimin fayda göreceğini de ilgilendiren husumet ve ahlâki nedensellik sorularını anlamamızı sağlıyor.

Kolektif bir özür sonucunda ödenecek meblağı kimin ödeyeceğini ve kime ödeneceğine, belirleyebilsek bile, para birçok açıdan en basit ve ahlâken en yüzeysel çaredir. Ekonomik tazminat, bireysel özürlerle ilgili yukarıda bahsi geçen tüm sebepler için sadece tek tip anlam sunar ve sadece parayla ahlâki borçlarımızdan kurtulabileceğimizi düşündüğümüzde ileride adaletsizlikler olması riskini taşır. Ahlâk ve adaletin birbiriyle ölçülemez olması kolektif suç vakalarında daha da bariz hale gelir. Bu durum, Martha Minow'un "kolektif vahşete her olası cevabın eksik ve kaçınılmazlık derecesinde yetersiz olması" üzerine kafa patlatmasını sağlar.[149] Kimse kolektif kabahatin üstünü kedi kakasını örter gibi örtemese de, bireysel özür vakalarında failin çözüme

---

148 Bkz. Alan Ray, "Native American Identity and the Challenge of Kennewick Man", s. 79 *Temple Law Review* (2006), s. 89-154.

149 Minow, *Between Vengeance and Forgiveness*, s. 4-5.

yönelik faaliyetlerini, kişiye verdikleri zarar ekonomik kapsamı aştığı için o kişiye karşı pratik sorumluluk almak olarak görmemiz gerektiğini gösterdim. Pratik sorumluluk kabul etme çabaları çok çeşitli biçimler alabilir ama genelde failin bir biçimde mağdurun ihtiyaçlarıyla kişisel olarak ilgilenmesini ve bunlara ihtimam göstermesini içerir.

Pratik sorumluluk alma taahhüdünü ifade ederlerse, kolektif özürler bireysel özürlerde olduğuna nazaran o kadar külfetli olmayan ek bir zorluk dizisiyle karşı karşıya kalır. Yine ağır zararların hatırı sayılır hacmi tüm mağdurlarla ilgilenme hedefini göz korkutucu kılabilir. Ölüler ve akrabalarıyla nasıl ilgilenebileceğimiz sorununu bir kenara bırakırsak, sadece Ruanda Soykırımı ya da Hiroşima'daki nükleer bombalama sonrasında hayatta kalanlarla ilgilenme görevi bile o kadar insanüstü görünür ki çekip gitmenin ya da yerine bir çek yazmanın cazibesine kapılmak baskın çıkabilir.[150] Ortak evrensel bir değer paydası olarak para, zayıf bir ikame de olsa, böyle yoğun bir acıya cevap vermek için tek çare aracı uygun bir ölçüt gibi görünür. Dahası, birçok sorumluluk alma fırsatı geçmiştir çünkü kolektif özürler genelde çok uzak zaman öncesine dayanan olaylara cevap verir. Eğer mağdur yıllar önce öldüyse, acısı için pratik sorumluluk almada hayal gücümüzü bilhassa çalıştırmamız gerekecektir. Kolektifler, bunlar ve bunlarla ilgili sebepler için nakit meblağ sorumluluklarını azaltma eğilimi gösterirse, bu yapıların mağdurların çoğu zaman arzuladığı kişilerarası anlam biçimlerini sağlama ihtimalleri pek olmayacaktır. Bunlara rağmen, çağdaş mağdurların çoğu zaman finansal tazminatı (görünürde parayla ilgili bir içeriği olmayan zararlar için bile) özür samimiyetinin ölçütü olarak kabul ettiğini gözden kaçırmamalıyız. Devletlerden, şirketlerden ve diğer kolektiflerden şüphelensek bile, paranın anlamını diğerlerininkinden daha gerçek kılan belirli bir toplumsal ağırlığı var.

Bazı öğretilere göre, reform ve çarenin kolektif özürlere mahiyeti gereği cezalandırıcı rolüyle eşlik ettiğini düşünmemiz gerekir. Kolektif özürler ve kolektif ceza analizimi hukukta özürler hakkındaki gelecek çalışmama saklıyorum ama burada dikkat edilmesi gereken birkaç hususa kısa kısa değinebiliriz. Birincisi, normatif bireyciler genel kolektif ceza ile ilgili bir dizi ciddi sorun ortaya atıyor. Bunlar arasında masum bireylerin sadece gerçek kabahatlilerle yan yana geldiği için cezalandırılması gibi deontolojik itirazlar ve grup

---

150 Bkz. "Clinton's Painful Words of Sorrow and Chagrin." Clinton, Genocide Survivors Funds'a (Soykırımdan Hayatta Kalanlar Fonları) sağladığı 2 milyon dolara ek olarak, geliştirilmiş soykırıma karşı uyarı usullerine, hukukun hâkimiyetinin yeniden inşasına ve kurulmasına genel destek sözü verdi.

sorumluluğunun suçların önleyici etkilerini azalttığı ile ilgili faydacı eleştiriler var. Birincisinde, köleliğin onarımını sağlaması için kölelerin torunlarından birinin vergilendirilmesinin yaratacağı olası haksızlığı görebiliriz. Diğerleri, kolektif cezanın ahlâki aktörlük ile ilgili temel kavramlarımızı yozlaştırarak, ağır toplumsal sonuçlara yol açacağı yönündeki endişelerini ifade eder. Bazıları, grupların "ne cezalandırılacak bedenleri ne de kınanacak ruhları olduğundan" bazı kolektif ceza biçimlerinin etkililiğinden şüphe etse de, diğerleri kurumları disipline etmede yeni yöntemler önerir.[151] Mesela ekonomik yaptırımlar, ihlâllerinin bedelini maliyet - fayda analizlerinin içine yerleştirebildiklerinden, şirketleri yeterince engellemiyorsa, özürler belki de onlarda hakiki bir acıya neden olacak bir çare biçimi sağlayabilir. Bu beklentiler arasında şirketlerin içsel yapılarını dönüştürmeleri, operasyonel kararlarını dışarıdan gelen insanların denetimine sunmaları ya da kamusal alanda utanç yoluyla itibarlarını azami derecede zedelemeleri olabilir.[152] Mahkemelerin bu tip kolektif özür özelliklerini şekillendirme ve uygulamaya geçirmede oynayabileceği role gelecek bir çalışmamda umarım ayrıntısıyla değinebilirim.

ÖZÜR DİLEMEDE KOLEKTİF NİYETLER

Ne kadar kısa da olsa, kolektif sorumluluk ve suç işleme niyetlerini inkâr eden kolektifler bağlamında kolektif yönelmişlikle ilgili tartışmalara önceden değinmiştim. Bu sorunları burada yeniden ele almak yerine, bir kolektifin özrünü harekete geçiren niyetlerin, onların anlamlarını kökten değiştirdiğinden bahsedeceğim. Lazare, kolektif özürler esas olarak "toplumsal ve ahlâki bir sözleşmenin ihlâl edildiğini kabul etme" işlevini gördüğü sürece, "samimiyetinden bağımsız" anlamına erişebilir. Şu örneği sunuyor: "Bir şirket, şirketin başkanının ırkçı ve bağnaz olduğu çok kişi tarafından bilindiğinde bile, ırkçı önyargılara dayanan politikaları için özür dileyebilir."[153] Lazare böyle beyanların "failin toplum içerisindeki 'itibarını' onarmaya yettiğine" inansa da gelirlerini artıracağını düşündüğü için ağzından nedamet sözleri dökülen ve tövbe etmemiş bir ırkçının küstah özrünün ne tip bir anlam ifade edeceğini merak ediyorum. Cezalandırıcı olma potansiyeli taşıyan özellikleri dışında, böyle bir jestten çıkarılabilecek ders, pazarın ahlâki itaat taklidini dayatma becerisi olabilir.

---

151 Thurlow, alıntı *Literary Extracts from English*, s. 268.

152 Bkz. Cristopher Stone, *Where the Law Ends: The Social Control of Corporate Behavior*, Harper and Row, New York, 1975; David Risser, "Punishing Corporations: A Proposal", *Business and Professional Ethics Journal*, c. 8, no. 3, 1989; Peter French, "The Hester Prynne Sanction", *Business and Professional Ethics Journal*, c. 4, no. 2, 1985.

153 Lazare, *On Apology*, s. 118.

Cinsiyetçi tarihi yüzünden özür dileyen felsefe bölümü örneğime geri dönmek gerekirse, bazılarımız feminizme hayat boyu bağlılıkla özür dileyebilir. Diğerleri, ahlâki bir dönüşüm geçirebilir ve ilk kez kadın öğrencilerimizi savunmak isteyebilir. Diğerleri sadece grup çoğunluğunun iradesine boyun eğmedikleri takdirde dışlanma ya da terfi edememe korkusuyla özür dileyebilir. Bölüm özrün içeriği ile ilgili konsensüse varsaydı bile, grup içerisindeki farklı farklı ve çatışabilecek niyetleri anlamak özre farklı bir açıdan bakmamızı sağlayabilirdi. Eğer öğrencilerimiz, sadece dekan bütçemizi kısmakla tehdit ettiği için özür dilediğimizi öğrense, özrümüzü bu bağlamda değerlendirecek öğrencilerimiz jestimiz hakkında daha kesin bir fikir sahibi olacaktır.

Özür dileyenler genelde kendi çıkarlarına dayanan motivasyonlarını koruduğundan bireylerin zihinsel durumlarını okumak güçtür ama kolektiflerin niyetleri sadece şeffaflıktan uzak olmakla kalmayıp, çeşitli ve ihtilaflıdır. Husumet ve konsensüsle ilgili sorunların ötesinde, sadece suratlarına bakarak samimiyetlerini analiz etme şansımız olmadığından kolektif faillerin motivasyonlarını ayrıştırma gibi zorluklar da çekeriz. Bir grup temsilci yoluyla konuşursa, üyeleri zihinsel durumlarını açığa çıkaracak duygusal ipuçlarının üstünü örtebilir. Bu sözcünün işini, işverenlerine hizmet olarak yaptığını ve diğer birçok çalışan gibi esas niyetinin muhtemelen emredilen duygu gösterisini yaparak hayatını kazanmak diye düşünürüz.

Kolektif özürlerin birçok formunu yönlendiren benzer konumlar görüyoruz. Belki en çok da kolektif özürlerin gerisindeki niyetlerden şüphelendiğimizden onların anlamı bize inandırıcı gelmez. Şirket ya da sözcüsü ne kadar sevilirse sevilsin, şirket özürleri birçok kişiye anında samimiyetsiz gelir. Şirketlerin kârlarını azamiye çıkarmak istediklerini biliriz ve özürlerin bu amaca ulaşmada hesaplı bir araçtan başka bir şey olmadığını düşünürüz. Şirketin ahlâki itibarının bir dereceye kadar ekonomik varlığı olduğunu düşünürüz ve yöneticilerden varlıklarının değerini artıracak her şeyi söylemelerini ve yapmalarını bekleriz. Ahlâken zengin gibi görünen şirket özürlerinin arkasından salt ekonomik araçsallık bulacağımızı düşünmek için yeterince iyi nedenimiz vardır. Politik sermayenin ve ekonomik sermayenin yerini aldığı kolektif politik özürlere de neredeyse o kadar şüpheyle yaklaşırız. Politik odak gruplarının ve sürekli seçim çağında adayların seçmenlerini ya da müttefiklerini en yüksek seviyede cezbetmek için stratejik nedamet oyununu oynamaları gerektiğini düşünürüz. Bu yüzden, şirket özürlerine ve stratejik özürlere karşı sağlıklı bir şüphecilikle yaklaşırız.

Bireysel özürlerde olduğu gibi, birçok grubun özürlerini, ödemeleri ya da cezayı azaltmak üzere şekillendirmelerinden endişeleniriz. Bir özür bireyle-

ri pahalı davalardan ya da yıllarca hüküm giymekten kurtarabiliyorsa, senaryosu sağlam bir nedamet jesti onarımların milyarlarca dolar tutacağı kolektif suç vakalarında çok daha değerli olabilir. Rayner, *Eating Crow*'da kolektif özürlerin bu boyutuyla dalga geçiyor. Baş Özür Dileyici Basset, Amerika Birleşik Devletleri'nin kölelik adına özrünü kabul edecek ünlü Afrikalı Amerikalı III. Lewis Jeffries ile müzakereye oturur. Jeffries, Basset'ın özrünün federal hükümetin kölelik için "tazminat paketi" kadar önemli olmadığını anlar ve özrü asil duyguların harekete geçirdiği yanılsamasını bozar. "Herkes [Basset'in özrünün] asıl amacının tazminat ödemelerini azaltmak olduğunu biliyor, yani herkes ortaya çıkacak para anlaşmalarının ölçeği hakkında fikir yürütmeye başladı." Jeffries konumunu netleştirir. "Afrikalı Amerikan cemaati, ne kadar ince ifade edilmiş olursa olsun, sadece ağzınızdan çıkan bir 'özür' kelimesi için ödemeyi yüzde 23 azaltmak üzere müzakereye oturmayacak. Neniz var neniz yoksa istiyoruz. Ancak (...) yalayıcılar daha azını ister."[154]

Böyle bir dürüstlük çoğumuzun düşündüğü şeyi içine alır. Kolektif özürler genelde acımasız hukuki ve ekonomik sözleşmeler kadar önemli olmayan bir ahlâki muaşeret taklididir. Bu açıdan, bağlama ve içeriklerine bağlı olarak, kolektif özürlerin yükümlülükleri artırabildiği ya da azaltabildiğine dikkat etmek gerek. Bazı özürler, nedamet ve dönüşüm ifadeleri olarak mağdurları ve hâkimleri yumuşatırken, diğerleri en ağır cezaları talep edenleri cesaretlendiren suçluluk itirafları olarak yorumlanabilir.[155]

KOLEKTİF DUYGULAR

Bireysel özürlerin duygusal içerikleri, samimi ve samimi olmayan özürler arasında net çizgiler çekmenin ne kadar zor olduğunu –belki de özür dileyici anlamın diğer veçhelerinden de fazla– gösteren kafa karıştırıcı sorular ortaya atar. Duyguların özürlerin ayrışmaz bir öğesi olduğunu hissederiz ama bunun ötesine geçildiğinde durum giderek karmaşıklaşır. Mesela failin hangi duyguları yaşaması gerekir? Her suç, bağlam ve kültürün özür dileyene farklı bir duygu kümesi mi yaşatması gerekir? Bunları nasıl bir yoğunluk ve süre içerisinde yaşaması gerekir? Aynı duygular özrün her aşamasına eşlik etmeli mi ya da her öğeye, suçun ilk aşamadaki kabulünde ve son çare ödemesinde, farklı bir duygu mu katılmalıdır? Duygular özrün ahlâken eğitici bir öğesi midir

---

154 Rayner, *Eating Crow*, s. 171.

155 Bir köşe yazarı Clinton'ın köleliğe karşı resmi bir özür sunup sunmadığını merak etti çünkü sunmuş olsa onarım için talep de artacaktı. Bkz. "Clinton Opposes Slavery Apology", *When Sorry Isn't Enough* (yay. haz.) Roy Brooks, s. 352.

yoksa kafa karışıklığı ve manipülasyon fırsatlarını artıran mantıkdışı bir dikkat dağıtıcı mı? Bazı duygular arasındaki ince ayrımları göz önünde bulundurursak, fail ya da mağdur böyle "duygu durumlarının" mevcudiyetini ve miktarını nasıl tanıyacak? Bazılarımız duygusal açıdan çok duyarlı değilsek ya da zayıfsak, bu durum tüm özürlerimizi kusurlu mu kılar? Artık şunu sorabiliriz. Bu sorunlar kolektif özürlerle ne şekilde örtüşüyor?

Kolektif duygular, bize kolektif sorumluluklar ve niyetler kadar bile mantıklı gelmeyebilir. En koyu metodolojik bireyci bile politika üzerine düşüncelerin, kurumları ahlâki bireylermiş gibi almamız gerektirebileceğini kabul eder ama kolektiflerin kendi içinde duygu yaşayabileceği argümanı, kurumlara insani özellik atfetmede ileri gitmek gibi görünüyor. Bireysel çalışanlar acı, coşku ya da pişmanlık duyar ve bir şeyin cazibesine kapılabilir ama şirketler kendi içinde bunları yaşamaz. Bir kel kartalın çöken Dünya Ticaret Merkezi üzerine gözyaşları döktüğü popüler temsiller bir yana bırakılırsa, Amerika Birleşik Devletleri onu oluşturan bireylerin hislerine indirgenemeyecek bir acı hissetmedi. Kurumların kendi iç yaşantıları diye nitelendirilebilecek kavramlar faydalı ve yer yer güçlü metaforlardır ama kolektif duygular fenomenolojik güvenilirliğin izin verdiği anlamı aşar. Fransızlar bazı kolektifleri "tam teşekküllü ahlâki kişiler" olarak anlamamız gerektiğini iddia ettiğinde böyle bir sav, duygusal durumları ahlâki kişiliğin bir özelliği olarak alırsak, fazlasıyla şüpheli görünür. Amerika Birleşik Devletleri'nin General Electric'e âşık olduğu fikri itici olmasa da komik geliyorsa, neden General Electric'in mağdurlarına karşı pişmanlık, suçluluk ya da merhamet duyduğunu rahatlıkla söyleyebilelim?

Bir ulusun ya da şirketin animasyonlu bir logo ya da elektronik sesli mesaj yoluyla özür dilediğini düşünelim. Bir çizgi film ya da bilgisayar örnek özür dileseydi ya da uygun duygu durumlarını taklit etseydi bile, bu durum faillerin –hatta elektronik temsilcinin– gerçekten de gerekli duygulardan birini yaşayıp yaşamadığının göstergesi olmaz. Eğer kimse gerçekten *kötü hissetmiyorsa*, bu durum anlamda ciddi bir boşluk yaratır. Yöneticilerin ve liderlerin onlar için dalkavukluk yapacak vekillerin gösterilerinden uzakta rahatlarına baktıklarını düşünebiliriz. Bir kolektifin kendi içinde suçluluk yaşayamaması Joel Bakan'ı şirketleri yapısal olarak patolojik diye adlandırmaya itti.[156]

Daha komplike makinelerimiz olana kadar, insan sözcüler, kurumların özür dileyici duygularını ifade etmek için çalışacak. Bu duygu vekillerinin elek-

---

156 Joel Bakan, *The Corportion: The Pathological Pursuit of Profit and Power*, Free Press, New York, 2004.

tronik avatarlardan farkı ne? Birincisi, duygusal durumları insanlara daha kolay atfederiz. Sözcünün duyguları sahnelediğini düşünsek de, en azından mağdura merhamet ya da empati duyacaktır. İnsan sözcüler, günah çıkarmayla bağlantılı dinî ve varoluşsal duygular ruhsuz bir makine için yakışıksız kaçtığından, özür ve pişmanlık arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda da beklentilerimizi daha iyi doyurur. Kolektif içinde yüksek mevkie sahip bir üyenin duyguları mağdura aşırı teatral bir üçüncü taraftan daha çok hitap edeceğinden, husumet ve yetki soruları da burada önemli gibi duruyor. Duygular tamamen programlanmış olsa bile, güçlü bir kişinin bize verdiği zarar sonucu acı çektiği yanılsamasını anlamdan çıkarmamız kaydıyla, bir başkan ya da yöneticinin otomatik cevabı bize bir makineninkinden daha çok hitap edecektir. Peki simüle edilmiş Walt Disney, Thomas Edison ya da George Washington'un kurumlarının ihlâlleri için özür dileyeceği günler ne kadar uzakta?

Sözcüden kolektifi adına duyguları yaşamasını istemeyi bir yana bırakıp, grup duygularını iki farklı açıdan değerlendirebiliriz.[157] Birincisi, kolektif özürlerin duygusal öğesini fenomenolojik bir deneyim odağı olarak değil, üyeliğin arzulanan duygusal deneyimleri desteklediği belirli kurumsal özellikler olarak görmeliyiz. Bir ulusun savaş zamanı karşı tarafa beslenecek empati ya da merhamet duygularını en aza indirmek için düşmanı şeytanlaştıran kampanyaları teşvik ettiği gibi, kurumsal liderler de üyelerin uygun özür dileyici anlamlarını geliştirmek için önlemler alabilir. Bu tip arşivleri örtbas etmek yerine sırf mağdurların çektiği ezayı belgelemek bile birçok durumda üyeleri duygusal açıdan dönüştürebilir. Kurumlar, mesela nefret söylemlerini, nefret suçlarını ve kötücül duyguların etkisindeki diğer edimleri cezalandırarak, duygusal itaate zorlayacak daha agresif önlemlere başvurabilir.[158]

Kolektif duyguların belki de tartışmalı olmaktan en uzak anlamında ortaklaşılır. Eğer üyelerinin bir kısmı hissediyorsa bir kolektifin bazı duyguları yaşadığını söyleyebiliriz.[159] Bu ortaklaşma sayesinde, pratik bir açıklama olarak bireysel grup üyelerinden bazılarının kombinasyonunun sorumlu tutulabilmesi kolektif sorumluluk tartışmasıyla eşleşir. Böylece, bütün olarak grup üyelerine özellik atfedebilme problemine geri döneriz. Yani kolektif olarak yaşanmış diyebilmemiz için grubun yüzde kaçının bu duyguyu hissetmiş olması gerekir? Eğer milyonlardan oluşan bir grupta sadece birkaç kişi mağ-

---

157 *Bkz.* Pettigrove'un kolektif af bağlamında bu ihtimaller üzerine tartışması, "Hannah Arendt and Collective Forgiving", *Journal of Social Philosophy*, c. 37, no. 4, 2006, s. 483-500.

158 Bkz. *a.g.e.*, s. 492-93.

159 Bkz. *a.g.e.*, s. 491.

dur için merhamet besliyorsa, duygunun kolektif olarak yaşandığından bahsetmek mantıksız kaçar. Diğer yandan, milyonlardan oluşan bir grupta sadece birkaç kişi suçluluk ve merhamet beslemiyorsa, duygunun kolektif olarak yaşanmadığını iddia etmek sorun çıkaracaktır. Konsensüsle ilgili tüm sorularda gördüğümüz üzere, bu açılardan katı çizgiler çekmek açıklığa kavuşturmaktan ziyade cevapları bulanıklaştırabilir. ABD vatandaşlarının yüzde 49'u Irak'ın istilasından ötürü suçluluk duymamakla kalmayıp, bu duygulara sahip insanları kınamışsa, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'taki savaş için suçluluk duyduğuna" inanmak oldukça yanıltıcı olacaktır. Duygusal ikileme ya da duyarsızlığa dönmeden evvel bazılarının bir anlığına suçluluk hissedebileceğini düşünürsek, geçici endişeler bu sayıları giderek çarpıtabilir. Bireysel özürlerle ilgili olarak, bir failin birden çok ve yer yer çelişen duygular –hatalı olmaktan ötürü utanmak ama hata için sorumluluk almaktan ötürü gurur duymak gibi– yaşayabileceğini belirtmiştim. Kolektifler büyüdükçe bu olasılıklar hatırı sayılır oranda artıyor.

Duyguların bireysel özürlerde önemli ama muğlak bir rol oynadıkları göz önünde bulundurulursa, kolektif duyguların meseleleri daha da karmaşıklaştırmasına şaşırmamalıyız. Bu durumun yarattığı birkaç sonucu görebiliyorum. Birçok kategorik olmayan bireysel özür merhamet ifadesi sunar ama kolektif özürler bu sınırlı anlamı ifade ederken bile, grupların merhamet gibi duyguları yaşama konusunda sınırlı bir yetileri olduğundan, ciddi zorluklarla karşılaşır. Size "acınızdan esef duydum" dersem, en azından çektiğiniz acıya karşılık birtakım olumsuz duygular yaşadığımı –ya da en azından yaşayabileceğimi– güvenlikle varsayabilirsiniz. Bir başkanın "ulus acınızı anlıyor" iddiası bu bakımdan bile şüphelidir.

Ayrıca, bireysel özürlerde bir bireyin zihinsel durumlarını duyguların dışavurumu yoluyla ölçebildiğimiz düşünülürse, bir kolektifin samimiyetini incelerken duyguların birinci durumdaki kadar güvenli bir kanıt sunmadığını sık sık göreceğiz. Bir birey ya da kolektif hesabına konuşsun, sözcünün kendi özür dileyici duygularının raporu kabahatli olanlarınkinin yerine geçmez. Kimse fail hesabına hissedemez. Bu sorun bizi duyguların cezalandırıcı boyutlarına döndürüyor. Cezalandırıcı meşrulaştırmalarla başlamak gerekirse, mağdurlar, grup ya da üyeleri olumsuz duygulardan yeterince çekmediğinden, belirli kolektif özür tiplerinin ahlâk duygularını rencide ettiğini düşünebilir. Bir şirket bir cezalandıranı aşağılıyorsa, o da bunun karşılığında şirketin aşağılanmayı hak ettiğini düşünebilir. Ancak kolektifin kendi içinde duyguları olamaz, bunu iddia etmek kayadan kan çıkarmaya benzer. Diğer bir

deyişle, kolektifler bazı açılardan duygu içerikli hükümlerden yapısal olarak muaftır. Bu durum, dünyanın en güçlü kurumlarından intikam almaya çalışanlar için karşılarında bula bula utanması olmayan, duygusal açıdan bir hiç bulduklarında bilhassa asap bozucu olur. Benzer şekilde, bir kolektif ve üyeleri eylemlerinin sonuçlarını hissetmiyorsa, olumsuz duygular belli bir dereceye kadar önleyici ve onarıcı değerinden yitirecektir. Eğer kolektifler suçluluk, utanç ya da pişmanlık gibi rahatsız edici duyguları çekmiyorsa, onlardan korkmaya ya da kaçınmak için davranışlarını değiştirmeye ihtiyaç duymaz. Böyle duyguların eksikliği kolektifin reform ya da yeniden birlik sağlama arzusuna da ket vurabilir. Bu tip sorunlar, kolektif özürlerin bireysel özürlerin yerini tutmasına mahal vermemenin öneminin altını çizer.

Kolektiflerin sınırlı duygusal hayatları özür dileyici anlam için bazı faydalar yaratabilir. Duygular kolektifleri, bireyleri harekete geçirdiği gibi harekete geçirmese de, bazıları için bu durum özrü motive edenin bir ilkeye deontolojik taahhüt –duygusal acıyı ortadan kaldırmak için bencilce bir arzu yerine– olduğu ihtimalini artırabilir. Daha önce bahsettiğim üzere, duygular diğer özür dileyici anlamlara karışabilir. Failler çoğu zaman bir hatayı kabul edememe ya da reformu reddetme gibi eksikliklerinin üstünü duygu patlamaları ya da yoğun merhamet gösterileriyle örter. Bu yüzden, Tavuchis "esef ya da samimiyetin" kolektif özürlerde pek yeri olmadığını iddia eder. Tavuchis "olanları arşivlemenin" kolektif özrün esas işlevi olduğunu ve böyle bir işe duyguları karıştırmadan girişilmesinin en iyisi olduğunu iddia eder. "Sersemletici duygu gösterileri, kutlamalar ve alışverişi çerçeveleyen aşırılıktan sonra kolektif bir arşivde geride kalan unutulmayacaklar, özür ve beyanıdır." Tavuchis, bir özürden "daha fazlasını beklemek, onun ödevini ve mantığını yanlış anlamak demektir" der.[160] Govier ve Verwoerd de bir kolektifin "esef ya da pişmanlık hissetsin ya da hissetmesin" sözcüleri yoluyla kabahatini kabul edebileceğini ve reforma başlayabileceğini düşünür.[161] Bu düşüncelerin özellikle faillerle suçlar arasındaki duygusal bağlantıların arasında çok uzun bir mesafe olan uzak geçmişte kalmış suçlara uygulanabileceğini eklemeliyim. Ancak kolektifler, bireylerden beklenen duygu içeriği biçimleri olmaksızın olgusal arşivleri desteklese, kabahati kınasa ve çare sağlasa bile, bu tip işlevlerin, kolektif bir kategorik özürde bulunması muhtemel anlam türlerinden farklı olduğunu gözden kaçırmak istemiyorum. Artık bu farklı anlamlara biraz daha yapı kazandırmayı umuyorum.

---

160 Tavuchis, *Mea Culpa*, s. 117.

161 Govier ve Verwoerd, "The Promise and Pitfalls of Apology", s. 74.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Kolektif Özür Çeşitleri

Kolektif özürlerin merkezindeki sorunlardan bazıları çağdaş felsefede ciddi tartışmalara yol açmıştır, önceki tartışmalar ise cevapladığından çok soruyu ortaya atıyor. Bireysel özürlere getirdiğim açıklamalardaki çok sayıda soruna rağmen, kolektif özürler, özür dileyici anlamın neredeyse her veçhesine karmaşık katmanlar ekliyor. Büyük ölçekli ve yüksek riskli suçlarla da uğraşırlar, zaten yeterince karmaşık olan bir analize, birden çok nefret duyulan fail, ciddi derecede haksızlığa uğramış mağdurların skorları ve nihai değerlerden bir dizi ekler. Meseleleri daha da karmaşık hale getirmek gerekirse, bu alışverişlerden çoğuna iyice kafa karıştıran şirket bağlamlarında ve politik bağlamlarda rastlıyoruz. Tüm bunlar bazı okuyucuları başladıklarından daha da kafa karıştırıcı bir noktada bırakabilir. Ruanda soykırımı üzerine bir BM raporu "Sırf bir örgüt olarak Birleşmiş Milletler değil, üye ülkeler de daha net, daha dürüstçe ve daha önce özür dilemiş olmalıydı" diyor.[1] Ancak Giriş Bölümü'nde Papa'nın Regensburg konuşması için talep edilen özürlerde fark ettiğimiz üzere, böyle jestleri ölçebilmek için birtakım standartlara ihtiyacımız var. Kolektif bir özür talep ettiğimizde, ne kastediyoruz?

Burada kolektif özürlerle ilgili ortaya çıkan tüm sorunlar arasında en önemlisinin altını çizmek istiyorum. Özürler birbiriyle ilişkili anlamlar arasında gevşek bir konumlanmaya sahipse, kolektif özürlerin ufuklarını tararken ilk soracağım sorular bunlar olacaktır. Kafa karıştıran toplumsal manza-

1 Ingvar Carlsson, Han Sung-Joo ve Rufus Kupolati, *Report of the Independent Inquiry Into the Actions of the United Nations During the 1994 Genocide in Rwanda*, 15 Aralık 1999.

rada dolaşma çabalarımızı yönlendiren sorunlara sahip kolektif özürlerde aradığımız anlamları bulmada daha çok şansımız var. Bu sorular, bir kolektiften özür talep edenlerin düşüncelerini olduğu kadar özür dilemeye çalışan kolektiflerin üyelerininkini de organize etmede yardımcı olmalı.

Birincisi bir kolektifin kategorik özür dileme ihtimalini elden çıkarmamalıyız. Ancak nadiren ve birbirine muazzam bir dayanışmayla bağlı küçük gruplarda meydana gelse de, grubun her üyesi kategorik özrün her kategorik özür öğelerini karşılamalı ve grup, jesti ortaklaşa icra etmeli. Grup tüm gerekli öğeler hakkında konsensüse varıp konuşmalı ve davranmalı. Böylece grubun üyeliği açık ve net biçimde tanımlanacaktır. Kolektif bir kategorik özür, özünde daha önce bahsedilen sinerjilerin çeşitli türleri tarafından desteklenen koordine edilmiş bireysel kategorik özürlerin bir toplamı olacaktır. Kolektif özürlerin "kategorik" konumuna varmasını engelleyecek koca bir dizi engel olduğunu tahmin edebiliriz ama böyle bir anlamın mümkün olmakla kalmayıp, bazı vakalarda son derece tercih edilir olduğunu tekrar etmek istiyorum.

Eğer kolektif bir özür kategorik değilse, grubun üyelerinden birey olarak gelen kategorik özürlerin zayıf bir ikamesi olup olamayacağını, olabilirse ne dereceye kadar olacağını sorabiliriz. Kolektif zarardan dosdoğru sorumlu bireylerinin kategorik olarak özür dilemesi yerine kategorik olmayan bir özür mü sunuyor? Kişisel kabahatleri için özür dilemesi gereken bireyler suçlarını kolektif içerisinde örtüyor ve başkalarının suçu üzerine almasına izin mi veriyor? Liderler ve sözcüler övgüleri kabul ederken bireyci sorumluluk anlayışlarına, suçlanmaktan kaçınırken kolektif teorilere dönüp edilgen çatıyla mı konuşuyor?

Ahlâki nedensellik analizlerimizin kesinliği bu soruları cevaplamaya çalışırken bize kılavuzluk edebilir. Sorumluluğu kolektif içerisindeki ahlâki aktörlerin kasıtlı eylemlerine götürürsek, bu bireyler saldırıdaki rolleri için uygun özürler sundu mu? Sorumluluk alan kolektif özürleri sadece kurumların yapısal özelliklerine de götürebiliriz. Bir temsilci bir kuralı, politikayı, uygulamayı ya da geleneği suçluyorsa, bu tip özelliklerin kökenlerini ve kolektifte nasıl var olmaya devam ettiklerini sorgulayabiliriz. Genelde bu yapısal karakteristikleri bireysel aktörlerin seçimine götürebilir ve buna göre suç atfedebiliriz. Bir kurumu kötü ilan etme cazibesine kapıldığımızda, hedeflerini koymuş, onları geliştirmiş ya da reforme etmemiş kişileri yargılarsak, suçlanabilirliği ile ilgili daha iyi bir anlayışa sahip oluruz. Genelde ahlâk radarlarımız sorumluluğu kurumsal derinliklere götürmede daha hassas ve daha iyi donanımlı olabiliyor. Bu kesinliğin derecesini artırmak bize büyük ölçekli suçlar içerisinde kaynayan daha küçük suçların derecesini tespit etme konu-

sunda yardımcı olacaktır. Liberalizmin kurum içerisinde bir kişiyi suçlu bulmanın diğer herkesi aklaması gerektiği eğilimini azaltmada yan bir faydası da olacaktır. Bürokratik yapılar neden zincirlerini çözme çabalarını engelleyebilir ya da karar alma yapılarımızda görüşümüzü karartabilir ama gayri resmi araştırma ve hatta yasal olarak yürütülen keşif soruşturmaları suçun nereye gitmesi gerektiğini açıklığa kavuşturabilir. Demokratik ilkeler, tam da bu nedenlerden şeffaf oylama usullerini tercih edebilir. Kolektif özür söz konusu olduğunda, bu endişeler sürekli sağlıklı şüphecilik olarak adlandırdığım şeyi yönetiyor ama eleştirel değerlendirme kolektif nedamet edimlerine karşı aşırı şüpheci bir kayıtsızlığa yol açmamalı. Kolektif özürler, özellikle yapısal reformu harekete geçirebilme yetisi açısından, bireysel özürlerden farklı bir anlama sahiptir ve onların kaçınılmaz takviyesi olabilir. Kolektif özürlere kusur bulma konusunda gereğinden hevesli davranmış gibi göründüysem, bu tutumum kurumların sık sık kendini ahlâken sorgulayan nedamet edimleriyle kamu söylemini zenginleştirme yönündeki fırsatları heba ettiğini görmemden ve hayal kırıklığına uğramamdan kaynaklanıyor.

Kolektif nedamet vakalarını birçok durumda kategorikten ziyade değer beyan eden olarak tarif ettiğim özür olarak anlamalıyız. Değer beyan eden kolektif bir özür geçmiş kabahat için sorumluluk kabul etmekten ziyade bir politikaya bağlılığını beyan eder ya da yeniler. Bir grup, bu anlamda, bir ilkeyi kabahati kabul etmeden savunabilir. Suçu bireysel olarak üyelerine ya da bir araya toplanmış ya da kümelenmiş olarak kolektife atfetmekten kaçınabilir. Grup diğerlerinin edimlerini kınamak için hatta kendisine karşı getirilen bir suçlamayı geçiştirme yolu olarak, ilkeye sarsılmaz bağlılığında ısrar ederek jest yapabilir. Başka birinin ya da grubun kategorik olarak özür dilemesi gerektiğinde ısrar eden değer beyan eden özürlere dahi rastlıyoruz. Mağdurlar ve cemaatler suçu paylaştırırken geçmiş adına o kadar endişeli değilse, bunun yerine bir grubun gelecekte suç işlemeyeceğini taahhüt etmesi yönünde bir teminat arıyorsa, değer beyan eden özürler yeterli olabilir.[2]

Ancak kolektif bir kategorik özür beklemesek bile, kolektif değer beyan eden bir özrün beklediğimiz anlamları sağlayıp sağlamadığını belirlemek için çeşitli sorular sorabiliriz. Konsensüs sorunları yine olayı derinlemesine kavramamız için belirleyici bir yardım sağlayabilir. Kolektifin her üyesi mi, ucu ucuna bir çoğunluk mu, yoksa sadece güçlü bir azınlık mı değeri savun-

2 "The Apology Paradox", s. 473-74. Jana Thompson politik özürleri "geriye yönelikten ziyade ileriye yönelik" olarak tanımlıyor. Peter Digeser, politik af için ileriye yönelik bir açıklamayı savunuyor. *Political Forgiveness*, Cornell University Press, Ithaca, 2001.

ma sözü veriyor? İlkeyi destekleyen grubun oranı kolektifin bir daha suç işlemeyeceği sözünü tutma ihtimalinin ne olduğunu gösterir ama güç sahibi azınlığın taahhüdün kati surette uygulaması yönünde verdiği beyanı aynı amaca hizmet edecektir. Burada bir şirket başkanının ya da otoriter bir liderin beyanının eşitlikçi bir gruptan gelen aynı sözden nasıl ayrılacağına dikkat edin. Kolektifin savunulan değerlere kendini adamasını sağlayan otoriteye sahip olduğunu araştırdığımızda, husumet ve yetki ile ilgili tüm sorunlar aynen geçerli olacaktır. Kimin değeri savunma sözünü verdiğini kati surette anlamamız için kolektifte üyelik standartlarını görünür kılmaya çalışmalıyız. Eğer bir başkan değer beyan eden özür sunuyorsa, kendisi mi, partisinin üyeleri mi, ulusu mu, yoksa bütünüyle "uluslararası toplum" adına mı bu özrü sunuyor? Ayrıca, kolektif doğru değeri mi savunuyor, onu en genel şekliyle nutka mı dönüştürüyor ya da "yanlış yanlış"ı izah etmek için mi kullanıyor? En önemlisi, kolektif ilkeyi seçici biçimde mi yüceltiyor, istisnalar ve mazeretler olmaksızın sözünün arkasında mı duruyor?

Kategorik özürlerin merkezindeki bazı anlam biçimleri değer beyan eden kolektif özürlere eşlik edebilir de etmeyebilir de. Ayrıntısıyla tarihsel arşiv kurma bağlamında değeri destekleyebilir ya da geçmiş hakkında tartışmaktan imtina etmeyi tercih edebilir. Muhatap olarak almak istedikleri mağdurları, kabul edecekleri suçları ve savunmak istedikleri değeri seçebilirler. Geçmiş haksızlık için suçu kabul etmelerine gerek olmadığından, pişmanlık duyacakları bir şey olmayabilir. Bir eylem biçiminin geçmişte meşru olduğunu ama gelecekte olmayabileceğini dahi iddia edebilirler.

Söz konusu değeri çiğnememeye söz veren bir beyanın geçmiş haksızlıklar için çare sunması şart değildir. Çeşitli yollardan yardım çalışmalarını destekleyebilirler ama kolektifin üyeleri zarar için suçu üzerine almıyorsa kendi çalışmalarını ahlâki bir borcu ödemekten ziyade hayırsever bir katkı olarak tanımlayacaktır. Bu durumda bile, bir beyanın amaç için kaynak sözü verip vermediğine, bu çalışmaları kimden finanse etmesini beklediğine ve beyanın destekleyenlerle finansı sağlayanların bunu taahhüt etmesini sağlayacak husumeti olup olmadığına dikkat etmeliyiz. Lazare ve Tavuchis'in kolektif özürlerde duygu ve niyetlerin büyük ölçüde gereksiz olduğu fikrine genelde karşı çıktım ama böyle zihinsel durumların değer beyan eden kolektif özürlerde küçük bir rol oynayabileceğini kabul ediyorum. Değer beyanlarında bulunan kurumsal üyeler özür dilemenin cezalandırıcı sonuçlarından kaçınabilir.

Tarif ettiğim üzere, kolektif değer beyan eden özürler kolektif kategorik özürlerden kökten ayrışır. Hatta bazıları 'geleneksel tövbe âdetlerinden o

kadar uzaklaşmışlar ki hangi türü olursa olsun özür olarak tanımlanmayı hak etmiyorlar' diyecektir. Ancak kolektif değer beyan eden özürlerin birçok önemli işlevi yerine getirdiğini kabul edebiliriz. Daha önce tartışılanlar bir yana, kolektif, artık hangi nedenle, kategorik özür sunamadığında, değer beyan eden özürler hakiki ve derin bir anlam sağlayabilir. En temeli, kurumlar bazen kategorik olarak özür dilemeleri uygun olmayan suçlara karşılık vermek durumundadır. Mesela, Amerika Birleşik Devletleri'nin şu anki liderlerinin Afrika köleliği ile ilgili *bir şeyler* söylemesi gerekir. Modern Almanya, soykırımla nedensel bağlar zorla kırılmış olsa bile geçmişi hakkında sessiz kalamaz. Böyle kopuşlar nadiren temiz olur ve kişinin diğerlerinin eylemleri adına özür dilemek için husumeti olmadığını iddia etmesi haksızlığa uğramış mağdur ve cemaatlerle ilgilenme ödevini ortadan kaldırmaz. Değer beyan eden özürler böyle bir acıyı hafifletebilir. Sadece metaforik olarak suçlu ölüler hesabına konuşsalar da, sorumluluğu sürekli hatırlatan şeye gönderme yapmak, değerlerimizi ayrıntısıyla ifade ettiğimizde ve ihlâl edildiklerini kabul ettiğimizde, kamusal normatif söylemi besleyebilir. Sırf ortak değerler hakkında konuşmaya başlamak bile, sağlam bir adım olmasa da, uzlaşmaya atılan bir adımdır. Kolektifler, beyan edilen değer etrafında dayanışma inşa ederek ve ortak bir gelecek vizyonunda kaynaklara yatırım yaparak böyle bir süreci istikrarlı hale sokabilir. Kolektif değer beyan eden özür kısıtlamaları, bazen bir cemaat bu kadar çok insanı suçlu olarak yargılayan ince ayar bir nedensel analizin sürdürülemeyeceğini fark ettiğinde avantaj bile sunabilir. Birçok modern hakikat ve uzlaşma mahkemelerinin karar verdiği üzere, istikrar insan gelişimi için kati ahlâki muhasebeden daha elzem olabilir. Birlikte barışa doğru ilerlemenin en iyi yolu geçmişe doğru hareket etmekten imtina etmek olabilir.

Biraz muğlaklık, uzlaşma tekerleklerini yağlasa da, fazlası sürecin raydan çıkmasına neden olabilir. Kolektif değer beyan eden özürlerin önemini göz ardı etmemeye özen göstererek, kolektifin bireylerinden kategorik özür almamız gerekip gerekmediğini sormanın ne kadar önemli olduğunun altını çizmek istiyorum. Bu grup ve üyeleri bir beyandan fazlasını mı sunmalı? Kolektif değer beyan eden özür göründüğü kadar zararsız değil mi? Özür, grup ve üyeleri sorumluluk alması gerekirken, suçu kendilerini savunamayanlara mı atıyor? Liderleri ve taraftarlarını kınanası eylemlerinin sonuçlarıyla karşı karşıya getirmekten mi koruyor? Suçlanması gerekenlerin isminin zikredilmesinden imtina mı ediyor? Açıklığa kavuşturması gerektiğinde üstünü mü örtüyor? Kafa karışıklığımızdan ya da kategorik özürlerden duyduğumuz hayal kırıklığından mı yararlanıyor? Hak edilmemiş bir ahlâki güveni kendi çıkarı-

na kullanmaya mı çalışıyor? Bu soruları kaçamak retorikle baştan savmaya mı çalışıyor? Tüm kitap boyunca verilen örnekler düşünülürse, bu soruların arkasındaki şüpheler tümüyle meşrudur. İçinde merhamet ifadesi, telafiye yönelik özürler, tamamen araçsal özürler ve vekâlet özürlerinin de bulunduğu diğer kategorik olmayan kolektif özür varyasyonlarına karşı da bir o kadar dikkatli olmalıyız. Mesela kolektif bir telafiye yönelik özürde kurumdan para almak dışında bir derdimiz olmayabilir. Bazı vakalarda çek, aradığımız anlamın tümünü sağlayabilir ama bir çocuğun ihmal sonucu ölümü için ödeme olarak sağlanıyorsa, bu çek suç kabulü ya da ölümcül davranışı reforme etme sözü olmaksızın mı geliyor, anlamak isteriz.

Vakaların büyük çoğunluğunda mağdurlar özürleri zarardan kişisel olarak sorumlu bireylerden almaya çalışmalıdır. Kolektif özürler bu anlamı destekleyebilir. Bizse genelde ilk önce kolektif özürlere yöneliriz, kabahatliler bize keyifle, etsiz bir özür dileyici garnitürden diyet tabağı servis eder.

Anlamlarının çok katmanlı olduğu düşünülürse, kolektif özürler genelde tarif ettiğim çeşitler içerisinde sınıflandırılmaya direnir. Bunun yerine, bu yol işaretleri ve ortaya attıkları sorular bizi nedamet jestlerinden beklediğimiz anlama yönlendirebilir. Kolektif özürler birçok biçim alabilir. Bu çalışma da bir özrün hizmet etmesi gerektiği amaca hizmet etmediğini ya da sağlaması gerektiği anlamı sağlamadığını tespit etmemiz için bize donanım sağlarken, birkaç ihtimal gösteriyor. Beklentiler, bireyden bireye, kültürden kültüre ve bağlamdan bağlama değişecektir. Kolektif suç atfederken, bireyci kültürlerin üyeleri zorlanır ama kolektivist kültürlerin üyeleri grup suçluluğu atfeden özürlerden daha memnun olabilir. Utanç vurgusu yapan kültürler, özür dileyenlerden, suçluluk temelli kültürlere nazaran, farklı bir duygusal içerik bekleyebilir. Ancak mağdurları yanlış yönlendirmek ve manipüle etmek için birbirinden farklı ahlâki geleneklerin dilini kullananlara karşı çok dikkatli olmalıyız. John F. Kennedy, Domuz Körfezi istilasından hemen sonra İtalyan Faşist Galeazzo Ciano'nun sözlerini özetledi: "Zaferin bin tane babası vardır, yenilgi ise öksüzdür."[3] Otoriter ve demokratik liderlerin kategorik özürlere uygun ebeveyn bulmanın zorluğu konusunda hemfikir olacaklarını düşünüyorum.

Kolektif özürlerle ilgili bu sorunları Clinton'ın ahlâkdışı Tuskegee araştırmaları için verdiği 1997 yılı beyanından alıntı yaparak bitiyorum. Bu araştırmalarda ABD Halk Sağlığı Hizmeti için çalışan klinisyenler, 1932'den

3 Gregory Titleman, *Random House Dictionary of Popular Proverbs and Sayings*, Random House, New York, 1996, s. 352.

1972'ye kadar sürdürülen deneylerde bir grup fakir zenciden frengi tedavisini geri çekti. Bu vakayı kitapta analiz ettiğim diğer vakalar gibi analiz etmeyeceğim. Bunun yerine, okuyucuları örnek üzerine uzun uzadıya düşünmeye bırakıyorum. Katılanların sunulmasından kapanıştaki şükran konuşmasına kadar, okuyucular kendilerine bu özrün ne tip anlamlar sağladığını ya da sağlamadığını sorabilir. Yeterliliğini de yargılayabilirler. Siz bu özre sürekli vurguladığım kritik soruları sorarken, jesti yeni gözlerle göreceğinizi umuyorum.

> Baylar ve Bayanlar, Bay Shaw Pazar günü doksan beşinci doğum gününü kutlayacak. Buradaki diğer hayatta kalanları ve ailelerini de tanıtmak isterim: Bay Charlie Pollard. Bay Carter Howard. Bay Fred Simmons. Bay Simmons hayatında ilk uçak yolculuğunu yapmış, yüz on yaşında olduğunu tahmin ediyor, ben de onun bu şansı bir ya da iki kez tatması gerektiğini düşündüm. [İlk uçak yolculuğunu yaptığı için] mutluyum. Ve Bay Frederick Moss, teşekkür ederim bayım.
>
> Burada bulunan üç aile temsilcisine de teşekkür etmek isterim: Sam Doner'i kızı Gwendolyn Cox temsil ediyor. Teşekkürler, Gwendolyn. Tuskegee'den seyreden Ernest Hendon'ı ağabeyi North Hendon temsil ediyor. Burada olduğunuz için teşekkürler bayım. Ve George Key'i torunu Cristopher Monroe temsil ediyor. Teşekkürler, Chris.
>
> Bugün uydu yoluyla Tuskegee'den bizi seyreden ailelere, cemaat liderlerine, öğretmenlere ve öğrencilere de teşekkür etmek istiyorum. Beyaz Saray halkın evidir, bugün hepiniz burada olduğunuz için çok mutluyuz. Dr. David Satcher'a bu konudaki rolü için teşekkür ederim. Milletvekili Waters, milletvekili Hilliard, milletvekili Stokes, Kongre'deki tüm Black Caucus'a* teşekkür ederim. Dr. Satcher, buradaki kabine üyeleri, Sekreter Herman, Sekreter Slater. Büyük özgürlük dostu Fred Gray, seneler boyu bu uzun savaşta mücadele ettiğiniz için teşekkürler.
>
> Tuskegee'deki frengi araştırmalarından hayatta kalan sekiz kişi Amerikalıların hatırlamak istemeyeceği ama unutmaya cesaret edemeyeceğimiz, üstünden uzun zaman da geçmemiş olayla aramızdaki hayatta kalan bağlar. Ulusumuzun kendi ideallerine göre yaşamayı başaramadığı bir dönemdi, ulusumuz demokrasimizin gerçek temeli olan halkımıza ihanet etmişti. Sadece o utanç verici geçmişi hatırlayarak ulusumuzu telafi edemeyiz, onaramayız. Daha iyi bir bugün ve gelecek inşa edebileceğimiz geçmişi de hatırlamamız gerekir. Ve onu hatırlamadan telafi edemez ve ilerleyemeyiz.
>
> Bugün Amerika, bilgileri ve rızaları dışında araştırma için kullanılan yüzlerce erkeği hatırlıyor. Onları ve aile üyelerini hatırlıyoruz. Fakir ve Afrikalı Amerikalı, kaynakları ve pek alternatifleri olmayan erkekler, Amerika Birleşik Devletleri Halk Sağlık Hizmeti onlara parasız tıbbi bakım sunduğunda umut bulduklarına inanmışlardı. Aldatıldılar.

(*) Afrika-Amerikalı lobi grubu – ed. n.

Tıpçıların bakıma ihtiyacımız olduğunda yardım etmesi gerektiği varsayılır ama şifası bulunduğunda yardım talepleri reddedildi ve hükümetleri onlara yalan söyledi. Hükümetimizin vatandaşların haklarını koruması gerektiği varsayılır, onların hakları çiğnendi. Kırk yıl boyunca eşleri ve çocuklarıyla birlikte yüz erkek, Alabama Macon County, Tuskegee'deki cemaat, Afrikalı Amerikalı cemaat de dAhil olmak üzere, oradaki üniversite tarafından ve genelinde ihanete uğradı. Amerika Birleşik Devletleri hükümeti yanlış bir şey yaptı, derin, kökten, ahlâki bir yanlış. Tüm vatandaşlarımızın bütünlüğü ve eşitliği taahhüdüne bir hakaretti.

Hayatta kalanlara, eşlerine ve aile üyelerine, çocuklarına ve torunlarına bildiğiniz şeyi söylüyorum: Dünyadaki hiçbir güç kaybedilen hayatları geri getiremez, acıyı silemez ve içsel işkence ve korkuyla dolu yılları yok edemez. Yapılmış olan ortadan kaldırılamaz. Ama sessizliğe son verebiliriz. Başımızı öteye çevirmeyi bir kenara bırakabiliriz. Gözlerinizin içine bakabilir ve nihayetinde Amerikan halkı adına Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptığının utanç verici olduğunu söyleyebiliriz ve özür dilerim. Amerikan halkı özür diliyor, kayıp için yıllarca süren incitilmişlik için özür diliyor. Yanlış bir şey yapmadınız ama ağır biçimde aldatıldınız. Özür diliyorum ve bu özrün bu kadar geç gelmiş olmasından esef duyuyorum.

Macon County'ye, Tuskegee'ye, buradaki olaylarla haksız yere eşleştirilen doktorlara da özrümüzü sunarız. Siz Afrikalı Amerikan vatandaşlar, federal hükümetinizin açıkça ırkçı olan bir araştırma düzenlemesinden esef duyuyorum. Bir daha gerçekleşmesine izin verilemez. Gerçekleşmiş olan, ülkemizin savunduğu her şeye karşı olan ve karşısında durmamız gereken şeydir.

Vatandaşların hakları göz ardı edildiğinde, görmezden gelindiğinde ve bu haklara ihanet edildiğinde nasıl bir akıntıya kapıldığımızı görmek için kalbimizde ve aklımızda Macon County, Alabama'daki çok da eskiye gitmeyen bir zamanın anısını sonsuza dek taşımaya karar verelim. Ve şimdi ve burada ilerlemeye karar verelim.

Tuskegee araştırmalarının mirası ilerlememize zarar verecek, ulusu bölecek kadar uzaklara ve derinlere uzandı. Ulusumuzun bütün bir kesitinin Amerika'ya güveni yokken bir Amerika olamayız. Özür atılacak ilk adımdır ve sarsılmış güveni yeniden inşa etme taahhüdüyle birlikte özür diliyoruz. Bir daha buna benzer bir olay yaşanmayacağını temin etmekle başlayabiliriz. Tıp araştırmaları uygulamalarının geçerli ve etik olduğunu temin etmek ve araştırmacıların cemaatlerle daha sıkı çalışması için daha fazlasını yapmalıyız.

Bugün bu hedeflere ulaşmamız için gereken birkaç adımı bildirmek istiyorum. Birincisi, Tuskegee'ye bu kalıcı anıtı dikmeye yardım edeceğiz. Booker T. Washington'ın kurduğu, ünlü biliminsanı George Washington Carver'la Afrikalı Amerikalıların ve tüm Amerikalıların sağlığını ve esenliğini ileriye taşımış diğer biliminsanlarıyla nam salmış okul uygun bir yerdir. Sağlık ve İnsan Hizmetleri Departmanı okulun araştırma ve sağlık hizmetleri biyoetik merkezi kurabilmesi için bir projeye ödül verecek. Merkez mi-

rasına dikkat çekmek ve biyoetik eğitimini güçlendirmek için çalışmaları destekleyecek ve bir araştırma müzesi olarak hizmet verecek.

İkincisi, kaybolan güveni onarmaya başlamak için toplumumuzun daha fazla katılmasını taahhüt ediyoruz. Tuskegee'deki araştırma özellikle araştırma söz konusu olduğunda tıp kurumlarımıza karşı güvensizlik tohumu ekme işlevi gördü. Araştırma durdurulduğundan beri, federal yönetimin finanse ettiği ve sübvanse ettiği araştırmada bilgilendirilmiş onay ve yerel inceleme zorunlu kılınarak kötü muamele kontrol ediliyor.

Ancak yirmi beş yıl sonra bile birçok tıp araştırmasına Afrikalı Amerikan katılımı ve Afrikalı Amerikan organ bağışı çok az. Gelecek vaat eden araştırma ve Afrikalı Amerikalılar da dahil tüm halkımıza en iyi sağlık hizmetini sağlama çabalarını engelliyor. Bu yüzden bugün Sağlık ve İnsan Hizmetleri Sekreteri Donna Shalala'yı yüz seksen gün içerisinde cemaatlerimizi, özellikle azınlık cemaatlerimizi araştırma ve sağlık hizmetinde nasıl en iyi şekilde dahil edeceğimiz hakkında bir rapor yayımlaması için görevlendiriyorum. Olumlu şekillerde tıp araştırmalarına katılmalısınız, her Amerikalı grup olmalı. Laneti geride bıraktık, şimdi bütün Amerikalılara fayda sağlamalıyız.

Üçüncüsü, araştırmacıların biyoetik eğitimini güçlendirmeyi taahhüt ediyoruz. Halkımızın sağlığını koruma ve hastalıkları yok etmede sürekli büyük buluşlar yapmaya çalışıyoruz. Ama tüm halkımıza, yeni ilaçlar, tedaviler ve terapiler test edildikçe ve kullanıldıkça, haklarına ve haysiyetlerine saygı duyulacağı teminatı verilmeli. Bu yüzden, Sekreter Shalala'yı tıp araştırmacıları için eğitim materyali sağlamak üzere yüksek eğitimle ortaklığa girişmesi için görevlendiriyorum. Bir sene içerisinde hazır olacaklar. Araştırmacıların bireylere, adalete ve bilgilendirilmiş onaya saygı üzerinde temellenen öz etik ilkelere yaslanmalarına yardım edecekler, bu ilkeleri farklı farklı topluluklar üzerinde etkin biçimde nasıl kullanacakları konusunda araştırmacılara tavsiye verecekler.

Dördüncüsü, etik sorunlar ve klinik araştırmalar konusundaki anlayışımızı artırmak ve genişletmek için özellikle Afrikalı Amerikalılar ve diğer azınlık gruplar arasından biyoetikçi eğitmek üzere doktora bursu sağlıyoruz. Sağlık ve İnsan Hizmetleri, bu bursları 1998 Eylül'ünden itibaren biyoetik doktora programlarına kaydolmuş gelecek vaat eden öğrencilere verecek.

Ve son olarak başkanlık emriyle bugün Ulusal Biyoetik Danışma Komisyonu'nun imtiyazını Ekim 1999'a kadar uzatıyorum. Bu komisyona ihtiyaç olduğu açıktır. Aklıselim, kolektif uzmanları ve cemaat temsilcilerini, birikimlerini öznelerin insan araştırmalarında korunmasını daha da güçlendirmek için davet edebilmeliyiz.

Zamanımızda bir zorlukla karşı karşıyayız. Bilim ve teknoloji bizi daha sağlıklı, daha üretken ve daha müreffeh kılacağı vaadiyle hayatlarımızı hızla değiştiriyor. Ama bu değişikliklerle ilerlerken sağduyumuzu geride bırakmamak için daha sıkı çalışmalıyız. Ortada başarılmış bir şey yok, hatta ilerleme adına ahlâki sorumluluklarımızı kaybediyorsak çoğu şeyi kaybediyoruz.

Tuskegee araştırmasını yürütenler en temel etik kuralları bir kenara bırakarak insan saygınlığını yok etti. İyileştirme ve onarma sözlerini unuttular. Hayatta kalanları ve diğer herkesi iyileştirme güçleri vardı ve iyileştirmediler. Bugün, yapabileceğimiz tek şey özür dilemek. Ama sizin gücünüz var, zira sizin, Bay Shaw, buradaki diğerleri, bizle Tuskegee'de olan aile üyeleri, sadece sizin affetme gücünüz var. Buradaki mevcudiyetiniz hükümetinizin çok önce seçmiş olduğundan daha iyi bir yol seçtiğinizi gösteriyor. Affetme gücünüzü geri çekmediniz. Umuyorum ki bugün ve yarın her Amerikalı sizin verdiğiniz dersi hatırlasın ve ona göre yaşasın. Teşekkürler ve Tanrı sizi kutsasın.[4]

4 Clinton'ın özrü ile ilgili bir hikâye seçkisi için bkz. Tuskegee Üniversitesi'nin web sitesi: http://www.tuskegee.edu/Global/story.asp/S/1211608.

SONUÇ

Hukukta Özrün Anlamlarına Ön Bakış

"Tartışmayın, yükümlülüğünüzü kabul edin ya da sigorta kapsamınızın limitlerini ifşa edin."

Amica Karşılıklı Sigorta Şirketi, otomobilimin torpidosundaki sicil zarfından

Önceki tartışmaların bir özetini bekleyenlere Birinci ve İkinci Kısım'ın son bölümlerini öneriyorum. Önceki bölümleri özetlemektense, sonuç bölümünü bu çalışmanın devamında hukukta özürler hakkında bir kitap yazılmasının neden önemli olduğunu açıklamak için kullanmak istiyorum. Bu özeti sadece gelecek olan kitabın reklamını yapmak için değil, bu noktada okumayı bırakmayı düşünenlere hukuki ortamların özürler hakkındaki düşüncelerimizi nasıl derinlemesine şekillendirdiği ile ilgili bir ipucu vermek için sunuyorum. Bir zamanlar din ve âdetler, nasıl özür anlayışlarımızın çerçevesini çizdiyse, hukuk da modern hayatta giderek bu rolü oynuyor. Mücadeleci usullerin çektiği ve ekonomik sonuçlara yönelmiş bir hukuk tipi özürlerimizi giderek daha çok şekillendiriyor. Özürler insanları bir araya getirirken, mücadeleci hukuk, yasal hasımları rekabetin içine çeker.

Eğer hukukun özür kültürümüz üzerindeki etkisinden şüphe duyuluyorsa, kitaptan bir örnek alın ve faile çoktan dava açmış mağdur bağlamına oturtun. Hatta felsefe bölümümün kurgusal cinsiyetçilik suçlamalarına cevabının, resmî taciz ya da ayrımcılık suçlamalarıyla karşılaşsak, nasıl değişeceğini düşünün. Kimse bizi dava açmakla tehdit etmese bile dava hayaleti tartışmalarımızı kovalardı. Benzer şekilde, bir özrün sigorta kapsamımızı geçersiz kılacağı korkusunun otomobil kazası bölgesindeki alışverişlerimizi nasıl etkileyeceğine dikkat edin. İlk nedamet ifademizde tepemizde duran avukatların yok olmasını bekleriz ve bunun da özür dileyici söylem üzerinde ürpertici bir etkisi olur.

Medeni kanunda ve ceza kanununda özürler tam ters yöne gidiyor. Bir yandan, belli özür türleri suçluluğu kabul ediyor. Ceza duruşmalarında, şirket ödeme müzakerelerinde ya da kötü muamele davalarında olsun suçu kabul etmek genelde tamamen yenilgiyi kabul etmekle eştir. Bu yüzden, bazıları özür dilemeyi intiharla eş tutar. Bu nedenlerle, birçok tıbbi kötü muameleye karşı sigorta yapanlar, doktorlar zarar gören hastalarla ilgili çok fazla ayrıntı sunarsa, poliçelerini geçersiz kılacaktır.[1] Amerikan Tıp Derneği'nin doktorları uyardığı üzere: "Söylediğiniz her şey size karşı delil sayılabilir ve sayılacaktır."[2]

Öte yandan, bazı özürler davacıları yumuşatmada şaşırtıcı derecede başarılı olabilir. Zamanlaması ve kelime seçimi stratejik bir özür, davayı tamamen ortadan kaldırabilir, zarar ödemelerini ve jüri ücretlerini hatırı sayılır ölçüde azaltabilir ya da mahpusluk hükmünün yıllarından silebilir. ABD Anayasa Mahkemesi Hâkimi Anthony Kennedy, nedamet ifadelerinin idam kararı usullerinde oynadığı rolün ölümle hayat arasındaki fark kadar büyük olabileceğini söylemişti.[3] Bazılarına göre, özürler, bu yüzden, "yasal anlaşmazlıkları gündeme getirme ve çözmede kullanılmak üzere getirilecek cephanelik kaynakların bir parçası olması gereken" taktik silahlar haline gelmiştir.[4] Avukatlar, özürleri "ödeme tartışmalarını kayganlaştırmak" üzere ve karşı tarafın "davranışlarını şekillendiren bir taktik" olarak kullanır.[5]

Avukatlar, müşterilerine yasal bağlamda özür dilemenin tehlikeleri ve faydalarını manipüle etmeleri için koçluk yapar, bazen masumiyet iddialarını göz ardı etmeyecek şekilde nedamet dışavurumlarını en üst düzeye çıkarmaları için ne gerekiyorsa söylemelerini tavsiye ederler.[6] Cerrahlar ve çim biçme makinesi imalatçıları –aradaki tüyler ürperten bağlantıdan bahsetmeyeceğim– bu teknikleri bulmuştu ve sigorta şirketlerinin ve risk yönetimi firmalarının desteklediği literatür dalgası bu avantaj üzerinden nasıl oynayacakları

---

1 Michael Woods, *Healing Words: The Power of Apology in Medicine*, Center for Physician Leadership, Santa Fe, 2007, s. 52-53.

2 American Medical Association, Office of the Generral Counsel, Division of Health Law, "Medical Professional Liability Insurance", 1998, s. 133. Bu kaynaktan Cohen sayesinde haberdar oldum: "Advising Clients to Apologize", 60n.

3 *Riggins v. Nevada*, 504 U.S. 127, 144 (1992) (mutabık görüş).

4 Marshall Tanick ve Teresa Ayling, "Alternative Dispute Resolution by Apology: Settlement by Saying 'I'm Sorry,'" *The Hennepin Lawyer*, 1996, s. 22.

5 *A.g.e.*, Deborah Levi, "The Role of Apology in Mediation", *New York University Law Review*, c. 72, 1997, s. 1175.

6 Bkz. Robin Topping, "Attorneys Balance 'Safe' with 'Sorry'", *New York Newsday*, 4 Şubat 2004.

ile ilgili tavsiyelerde bulunmuşlardı.[7] Bazıları özrün "kabahati kabul etmekten imtina etmek için dikkatle düzenlenmesini" tavsiye etti.[8] Diğerleri "aldatılmış bir 'mağduru' yatıştırmak için yeterli" olup olmadığını test etmek için sırf merhamet ifadesi sunmayı tavsiye etti.[9] Eğer mağdurlar merhametten fazlasını bekliyorsa, kişi onları yatıştırmak için ne kadar gerektiğini belirlemek üzere bir seferde biraz özür dileyici anlam katabilir. Bu tutum, arabulucuların, müzakereler tıkandıkça, suçluluk itiraflarını koz olarak saklamasına izin verir.[10] Bazıları, "tam bir özür dilenecekse, gizlilik sözleşmesinden sonra gelen bir arabuluculuk toplantısı genelde en yerinde olandır çünkü o forumda dilenen özürler federal hukuk tarafından korunur" tavsiyesini verir.[11] Faillerin "beklenmeyen risk yükümlülüğünü ya da kazara suç kabulünü önlemek için" daha ciddi özürleri de avukatlarına bırakmaları gerekir.[12]

Birçok spor faaliyetleri araçlarının birbirine girdiği ve iki yüz kişinin öldüğü kazada araçlardan birinde bulunan bir kadın felç geçirince yüz milyon dolarlık bir hak talebinde bulunmasıyla, üç Ford Motor Şirketi avukatı ondan özür diledi. Özürlerinin videoya alınmasına da izin verdiler, ancak sesin kısılmasını şart koşmuşlardı çünkü "dediklerini kimsenin duymasını istemiyorlardı."[13] Özrün umumi değerini sınırlandırma çabasına rağmen, işe yaradı. O gün mağdur ödemeyi miktarın ifşa edilmemesi koşuluyla aldı ve "olan bitenin esas noktası başıma gelenlere gerçekten esef duymaları. Ve samimi olduklarını düşünüyorum"[14] dedi. Bu tür örnekler, okuyucularda, muğlak özürler, merhamet ifadeleri, değer beyan eden özürler, uzlaşmacı özürler, tazminat özürleri, salt araçsal özürler, zorla dilenmiş özürler, vekil özürleri ve genel olarak kolektif özürlerle ilgili olanlar da dahil, bir dizi soruyu tetiklemeli. Bir diğer deyişle, hukuki uygulamalar en ahlâksız özürleri bile teşvik ediyor mu diye kendimize sorarken, neredeyse her sorun bize geri dönüyor.

Modern hukukun ayrı ayrı birçok karakteristiği, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulandığı üzere, meseleleri daha da karmaşıklaştırı-

---

7 Tıbbi hatalar yaptıktan sonra doktorların özür dilemesi gerektiği ile ilgili bir argüman için, *bkz.* Lucian Leape, "Understanding the Power of Apology: How Saying 'I'm Sorry' Helps Heal Patients and Caregivers", *National Patient Safety Foundation Newsletter*, c. 8, no. 4, 2005.

8 Tanick ve Ayling, "Alternative Dispute Resolution by Apology", s. 22.

9 Ameeta Patel ve Lamar Reinsch, "Corporations Can Apologize: Corporate Apologies and Legal Liability", *Business Communication Quarterly*, c. 66, no. 1, 2003, s. 22.

10 *A.g.e.*, s. 23.

11 *A.g.e.*

12 *A.g.e.*

13 "Tire Victim: Apology Seemed Sincere", *CBS News*, 9 Ocak 2001.

14 *A.g.e.*

yor. Burada hukukta özürlerle bağlantılı olarak inceleyeceğim birçok kültürel özellikten ancak birkaçına değinebileceğim. Ortak değerlerin kategorik özürler için ne kadar önemli olduğuna ve çoğulcu kültürler içinde ve arasında böyle anlaşmalara varmanın zorluğuna değinmiştik. İyi ya da kötü, paranın farklı dünya görüşlerimizin baskın ortak böleni rolünü oynadığı gerçeğinin su götürmez olduğuna da dikkat çektim. Hukuk farklı farklı zarar türlerini bu geniş çapta değerli birime indirgemeye çalışıyor ama bir çocuğun ihmal sonucu ölümü gibi bir zarar, nakit paraya çevrilirken bir şeyler kayboluyor. İşlemsel adalet modelinin hatırı sayılır faydaları olsa da, hukuk, yasal alışverişler gitgide rekabetçi ekonomik pazar karakteristiklerine bürünürken, para dışı telafiyle bağlantılı özür dileyici anlam türlerini kapsama konusunda giderek daha donanımsızlaşıyor. Hakikat, birbiriyle dövüşen insan hayatını metalaştırmayı şeytanlaştırma ile liberal pazar güçlerine körü körüne inanma gibi iki abartılı inanç arasında bir yerde. Fakat bu eğilimlerin hukukta özür için daha ziyade tuhaf bir hayat oluşturduğu kesin.

Avukatların tek fiyat ya da saat başına ücret değil de, müşterilerinin kazandıkları üzerinden bir yüzde aldıkları hizmet ücreti düzenlediklerini düşünün. Bu tazminat yapısı özürlere nasıl yansıyor? Belki avukatların iyi niyeti konusunda tahminlerimi daha yüksek tutmalıyım ama çoğu davacının avukatının hizmetlerini özrün üçte birini almak üzerine kurmayacağını tahmin ediyorum. Hizmet ücreti düzenlemeleri diğer türlü mahkeme masraflarını karşılayamayacak tarafların haklarını korur ama avukatların da onları ekonomik çarelere yönlendirmesini teşvik eder. Özür dilemek bir failin ödemesi gereken ekonomik zararları azaltıyorsa, bu, hizmet ücreti üzerinden ödeme yapılan avukatın kârlarını da düşürür. Böyle bir çıkar çatışması önemsiz görünebilir ama milyarlarca dolarlık grup davaları bağlamında oranlar elbette çok yüksektir. Avukatların 1,6 milyon kadını temsil etmeye çalıştığı *Dukes v. Wal-Mart* gibi cinsiyet ayrımcılığı vakalarında olası sonuçlar arasındaki farkı tahmin edebiliriz. Avukatlar kendileri ve müşterileri için ödemeyi azamiye çıkarmak üzere müzakere ediyorsa, bunun sonuçları şirketten kolektif kategorik özür beklemenin toplumsal sonuçlarından oldukça farklı olacaktır. Daha önce gayri resmi kanallardan çözülebilecek birçok anlaşmazlığı artık mahkemelere taşıdığımızdan, bu tür sorunlar kültüre daha derinden sızıyor, yasa dışı özürlerin ahlâki anlamlarını göz ardı etme tehlikesi taşıyor.

Ceza Kanunu da kafa karıştıran sorunlara yeni bir küme ekliyor. Mesela faillerin özür dilemesini *emreden* mahkemelerle ne yapacağız? Bu tutum, hapsederken potansiyel olarak ilerlemeci bir alternatif gibi görünse de, böyle

edimlerin anlamları üstüne düşünmek için yeterince iyi nedenimiz var. Hukuki usul, faillerden gelen nedamet jestleri olmadan bile, olgusal arşiv oluşturabilir, suç atfedebilir, kazaları maruz görebilir, çiğnenen değerleri tanıyabilir ve olumlayabilir, mağdurları ahlâki bir cemaatin üyeleri olarak tanıyabilir, para cezası verebilir, hükümlerin ve çarenin tamamlanmasını denetleyebilir. Öyleyse davalıdan zorla özür beklemek ne katacak? Ceza için onarıcı ya da iyileştiriciden ziyade esas olarak cezalandırıcı gerekçeler mi getirecek? Zorla dilenen özürler, bazılarının dediği gibi, "mahkûmiyete içkin aşağılanmayı yüceltmek" için ucuz bir yol mu?[15] Böyle "aşağılayıcı ritüeller," failleri yeniden ahlâki cemaatle bütünleştirmek ve onların haysiyetini tanımak yerine mahkûmları insanlıktan çıkararak yabancılaştırmaz mı?[16]

Kant, bazı haksızlıklarda "aşağılamanın suçu kısasa kısas telafi etmesi için" yasanın zengin faillere "toplumsal olarak daha aşağı" mağdurlardan özür dilemesini şart koşması gerektiğini açık açık söyler.[17] Bu iddia aklımıza, Achilles'in Agamemnon'un ondan özür dilemesini arzulamasını akla getiriyor da Kant'ın aklında ne tür bir özür vardı? Kant'ın kastettiği, devletin tövbe etmeyen bir faili inançları, değerleri ya da duyguları hakkında yalan söylemesini istemek yoluyla cezalandırabilmesi olabilir mi? Bir fail mahkemenin onu yargıladığı hükümle aynı fikirde değilse, mesela devlet marihuananın yasallaştırılmasını savunan birini uyuşturucu bulundurmaktan suçlu buluyorsa, hâkim mahkûm özür dilemediği sürece cezasını artırmalı mı? Bu sorular toplum tarafından paylaşılan güçlü bir ahlâki değer kümesinin yokluğunda son

15 Dan Kahan, "What Do Alternative Sanctions Mean?" *University of Chicago Law Review*, c. 6 (1996). Kahan bu makalesinde uzun zamandır yinelenen görüşlere yer vermiş. Bkz. "What's Really Wrong with Shaming Sanctions", *Texas Law Review*, c. 84, 2006, s. 2075.

16 Bkz. Andrew von Hirsch, *Censure and Sanctions*, Oxford University Press, New York, 1996, s. 82-83; Stephen Garvey, "Can Shaming Punishments Educate?" *University of Chicago Law Review*, c. 65, 1998 ve James Q. Whitman, "What Is Wrong with Inflicting Shame Sanctions?", *Yale Law Journal*, c. 107, 1998.

17 Kant şöyle diyor: "Sınıf farklılıklarının mevcudiyeti cezalandırıcı ilkenin göze göz [uygulanmasına] izin vermeyebilir. Yine de sınıf farklılıkları bu ilkeyi bu şekilde uygulamayı imkânsız kılsa da, üst sınıfların özel hassasiyetlerine bakılırsa etkileri bakımından her zaman uygulanabilir olacaklardır. Bu yüzden, mesela, sözle hakaret için verilen ceza asıl hakaretle orantılı değildir çünkü bol parası olan ne zaman istese hakaretlerin bedelini karşılayabilir. Diğer yandan, böyle bir failin onurunun aşağılanması, eşitlik bakımından, rencide edilmiş kişinin onuruna yapılmış hakarete yakındır. Bu yüzden, yargı ve yasa failin rencide edilmiş kişiye umumen bir özür sunmasını istemekle kalmayıp, toplumsal olarak aşağısında yer alsa bile mağdurun elini öpmesini isteyebilir. Benzer şekilde, yüksek sınıftan bir insan şiddetle toplumsal olarak aşağısındaki masum bir vatandaşa saldırırsa sadece özür dilemekle değil, münzevi ve acı dolu bir hapse maruz kalacak şekilde cezalandırılabilir çünkü bu yolla failin çektiği huzursuzluğun yanı sıra onuru da eza verici şekilde yaralanacaktır. Ve böylece kendi aşağılanması hakaretini göze göz telafi edecektir." *Metaphysical Elements of Justice*, s. 139.

derece önemli görünüyor.

Cezai bağlamlarda gönüllü özürler de problem sunar. Eğer yargı nedamet gösteren mahkûmlar için ceza indirimi yapıyorsa, hüküm usullerine salt araçsal özürlerden bir parodiyi davet eder. Bir ABD Federal Temyiz Mahkemesi, nedamet için verilen hükmün azaltılmasının "daha kolay ağlayanlara ya da mahkemede duygu gösterisi yapmak için yeterince suç deneyimine sahiplere hoşgörü" ile sonuçlanacağı uyarısını yaptı.[18] Eğer failler yeterli bir özür sahneleme koşuluyla cezaların tam sonuçlarından çekmeyeceklerine inanıyorsa, bu fırsatın cezaların bu caydırıcı değerini azaltmasından endişelenebiliriz.[19] Bir adım ileri götürmek gerekirse, davalılar dahil oldukları kolektifin sunduğu özürden faydalanmalı mı, mesela bir yönetici kendi pişmanlığını göstermek için şirketinin sunduğu nedamet beyanlarından alıntı yaparsa?

Kendini tövbenin dinî kökenlerine yakın bulan kişiye göre, kategorik özürler penolojik teorilerin nihai amacı gibi görünebilir. Bu teoriler, bir zamanlar failin hakiki vicdanına yönlendirildiği barınak anlamında ıslahevi olarak tahayyül ediliyordu ama artık modası geçti. Özürleri hakiki bir reforma işaret eden bir şey olarak alırsak, fail, hoşgörü hak etmeden evvel, ne tür özür dileyici anlamlar sergilemelidir? Eğer ceza tayini rehberleri hâkimlere faillerin nedametini inceleme şansı tanıyorsa, ne tür anlamları tanımalılar? Özür dileyici anlamın çeşitli veçheleri nasıl bir tekrar suç işleme oranı öngörüyor? Mesela, bir mağduru ahlâki muhatap olarak tanımak, özrünün duygusal içeriğine nazaran, failin geleceği hakkında daha iyi bilgi verir mi?

ABD Federal Ceza Tayini Rehberleri, hâkimlerin suçları için sorumluluk kabul eden ve pişmanlık ifade eden davalıların cezalarını hatırı sayılır miktarda azaltmasını sağladı.[20] Bu şartlar ne anlama geliyor, içtihat hukuku bu dili nasıl yorumluyor ve kanuni hükümler sahip olmaları gereken anlam türlerini yakalıyor mu?[21] Yetkililer failin iç hayatını nasıl yargılayacak ve

---

18 *United States v. Vance*, 62 F.3d 1152, 1158 (9. Cir. 1995). Bu ve bununla ilgili sorunlara mükemmel bir bakış için *bkz.* Stephanos Bibas ve Richard A. Bierschbach, "Integrating Remorse and Apology into Criminal Procedure", *Yale Law Journal*, c. 114, 2004.

19 Bkz. 18 U.S.C.S. app. §3E1.1 (Law. Co-op, 2000).

20 Bu rehberleri yorumlayan bir vaka örneği için bkz. *United States v. Fagan*, 162 F.3d 1280, 1284 (10. Cir. 1998), *United States v. Caramargo*, 908 F.2d 179 (7. Cir. 1990) ve *United States v. Hammick*, 36 F.3d 594, 600 (7. Cir. 1994).

21 Bkz. Margareth Etienne, "Remorse, Responsibility, and Regulating Advocacy: Making Defendants Pay for the Sins of Their Lawyers", *New York University Law Review*, c. 78, 2003 ve Michael O'Hear, "Remorse, Cooperation, and 'Acceptance of Responsibility': The Structure, Implementation, and Reform of Section 3E1.1 of the Federal Sentencing Guidelines", *Northwestern University Law Review*, c. 91, 1997.

inançları, değerleri, duyguları ya da niyetlerinin içeriğini belirleyecek, böylece hakiki nedameti sistemi manipüle etmek için sergilenen çabalardan ayırabilecek? Hem medeni hukuk hem ceza hukuku ile ilgili meselelerde bir avukatın agresif savunma biçimi –bu sistemde her halükârda karşılaşmayı tahmin edeceğiniz temsil biçimi– müvekkilin nedamet getirmemiş gibi görünmesine yol açar mı?[22] Suç kabulü gibi bazı öğeler duruşmaların başında ortaya çıkmalı mı? Yoksa failler, suçu itiraf etme riskini azaltmak ve en fazla faydayı görmek için hüküm verilmeden önce değil, mahkûmiyetten sonra özür dilemeye meyleder. Belki de bir mahkûmun hüküm giydikten seneler sonra özür dilemesini yargılamalıyız ki kendini düzeltme taahhüdünün samimiyetini daha iyi değerlendirelim? Mahkûmdan, özre dünyevi amaçlara araç gözüyle bakmakla yetinmediği teminatını beklersek, Foucault'nun da 18. yüzyıl pratiğinde gördüğü gibi, belki de en uygun tövbe anı tam idamından önceki andır.[23] Bir kez bir özürden ne beklediğimizi belirledik mi, failin yeterli olup olmadığına kim karar verecek: hâkimler, jüriler ya da nedamet konusunda şu ya da bu şekilde uzman kişiler?

Cezai hukukun özür dileyici alışverişler için yeri ya da zamanı olup olmadığını da merak edebiliriz. Eğer Markus Dubber, modern ceza kurumlarında "failler de ve mağdurlar da devletin büyük risk yönetimi makinesinde gereksiz ayrıntılardır, kum taneleridir" değerlendirmesinde haklıysa, adalet bir montaj hattı gibi özür dileyici anlamın her hassas noktasının içine mi işlenmiş?[24] Stephanos Bibas ve Richard Bierschbach, "mağdur ettiği kişiden özür dilemek ve [suçunu] telafi etmek isteyen [en] samimi nadim failin bile genelde halihazırda bunları yapacak bir yolu yoktur" diyerek, bu problemi gayet ikna edici biçimde tanıtlıyor.[25] Failler, hüküm giyene kadar mağdurlarla "neredeyse hiç" karşılaşmaz, bunun yerine ilk olarak özür dileme çabalarını çarpıtmaya çalışan avukatlarla temasa geçerler. Bir fail, hüküm giyerken bile genelde beyanlarını mahkemeye yöneltir ve özür dilerken mağdurla karşı karşıya gelmesi için gerçek anlamda hâkime sırtını dönmesi gerekir.[26]

Eğer bir fail vaat içeren bir kategorik özür sunuyorsa, hükmünü azalt-

22 Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, (çev.) Alan Sheridan, Vintage Books, New York, 1995. Ayrıca bkz. Stuart Banner, *The Death Penalty*, Harvard University Press, Cambridge, 2003, s. 16-23 ve Lawrence Friedman, *Crime and Punishment in American History*, Basic Books, New York, 1993, s. 26.

23 Markus Dubber, "Policing Possession: The War on Crine and the End of Criminal Law", *Journal of Criminal Law and Criminology*, c. 91, 2001, s. 849.

24 Bibas ve Bierschbach, "Integrating REmorse and Apology into Criminal Procedure", s. 97.

25 *A.g.e.*, s. 136.

26 Kristen Gelineau, "Man Gets 18 Months for '84 Attack", *Associated Press*, 16 Mart 2007.

mak yerine tam bir ceza mı kabul etmeli? Yirmi sene önce işledikleri suçları itiraf eden ve onlar için özür dileyenlerin on iki adımlık bağımlılık programlarında uğraştığını düşünürsek, ortaya ilginç örnekler çıkıyor.[27] Eğer bir özür merhametle sonuçlanıyorsa, bunu bir nevi devlet yaptırımlı kolektif af olarak mı almalıyız? Devletin böyle bir af dağıtmak için husumeti var mı, özellikle de esas mağdur ölmüşse? Bunlar onarıcı adaleti kalbinden vurabilir. Neyse ki bu soruları John Braithwaite, R. A. Duff, Jean Hampton, Jeffrie Murphy, Philip Petit, Austin Sarat gibi çok bilgili hukuk felsefecilerinin eserleriyle sohbete girerek inceleyebilirim.

Bu kitap, umarım özürler ve ortak değerlerimiz hakkında yeni sorular ortaya atmış, bundan fazlasını da bir nebze olsun başarmıştır. Özür dileyici anlamla ilgili sorduğum her soru daha da çok soru doğurdu. Her biri sonuncusundan daha huzursuzluk verici ve ilginçti. Bu alanlarda çalışanlar belki de bu sorunlarla daha iyi başa çıkıyordur ve benim sorduklarımın çoğu gereksiz kaçmıştır. Ancak bu soruların modern ahlâk bilincimizin özüne kadar inmesini bekliyorum. Ancak bu deliğin dibinde bir zemin görmüyorum, hukukta özürlerle ilgili çalışmamın, özürlerin diyalektik anlamlarına inerken, daha da derin bir kazı yapacağını öngörüyorum. Her çağ, ahlâk köklerinin ayaklarının altında çürüyüp gideceğinden korkar, bense kendime bunca bağ üzerinde böyle tuhaf ve ekşi meyvelerin bitip bitmediğini soruyorum. Eleştirel düşünüşün, toplumsal ritüellerimize atfedilen değerleri mitsel boyutundan arındırırken, anlamı genelde yok ettiğinin farkındayım, ancak özürlerle ilgili böyle sorular sormanın ortak ahlâki hayatlarımızı besleyeceği yönünde iyimserliğimi taşımaya devam ediyorum.

Dizin

af 18, 61, 64, 70, 99, 108, 117, 122, 135, 154, 155-157, 172-183, 188, 190, 306, 311, 326
affedilemeyen 180
ahlâki ilkeler 57, 70, 79, 82-83, 87, 94, 99, 169, 265, 287
ayrıca bkz. ahlâki ilkeleri
destekleyen kolektif özürler, gerideki ahlâki ilkeleri tanımak,
ahlâki sorumluluk 4, 10, 17, 44, 48, 51, 53-55, 57-58, 60, 62, 66-67, 70, 72, 110, 117, 151, 154, 226, 229, 232, 235, 243-245, 249, 252-254, 256-257, 260, 317
açıklığa kavuşturulmuş 45, 50-51, 93, 97, 114, 132, 164, 170, 180, 186, 189, 195, 307, 311, 313 *bkz.* suçlanmayı hak etme/ suçlanabilirlik
ahlâki muhatap 85, 87, 151, 172, 186-187, 189, 280, 289-290, 324
Albright, Madeline 283
Alter, Susan, 4, 74, 267
Anonim Alkolikler 16, 43, 122
Aparthayd 284, 293-294
apolojetik 10, 12
Apologia 11
Arendt, Hannah 173, 175, 177, 179, 182-183, 241-242, 245, 306
kolektif sorumluluk üzerine 229
Aristoteles 124, 126, 135
Armey, Dick 67
aşağılama 4, 48-49, 67, 85, 121, 133, 161, 224, 262, 267, 285, 323
Augustinus, Aziz 10, 125, 157, 159-160
Austin, J. L. 10, 22-23, 175, 326

Bakan, Joel 305
Bartky, Sandra 131, 146-147
baştan çıkmaya direnme 75, 152, 245
Beckett, Samuel 85
Bentham, Jeremy 134
Berlusconi, Veronica ve Silvio 76-77, 197
Bibas, Stephanos 324-325
Bierschbach, Richard 324-325
bir özrü hak etmek 79, 285-286
bireycilik 162-163, 236, 240, 242-243, 245, 251-252, 254-255, 258, 260, 299, 301, 305, 310, 314
ayrıca *bkz.* H. D, Lewis
Birleşmiş Milletler 13, 95, 211, 246, 256, 270-271, 282-283, 309
Blair, Tony 73, 275
Braithwaite, John 133, 326
Brandom, Robert 26
Brandt, Willy 98, 278
Bratman, Michael 261
Bridgestone Firestone 50
Buchanan, Pat 247
Budizm 162, 177
Burns, Conrad 74
Bush, George H. W. 43, 220, 247
Bush, George W. 2, 48, 210, 212
Bush yönetimi 93-95, 115-116, 210, 248, 273, 292
Ebu Garip hapishanesi üzerine 48, 77
Katrina Kasırgası 51
Butler, Joseph 173, 181

Calabresi, Guido 59
cansız nesnelerden özür 171
ceza 3, 5-6, 9, 45, 55, 57, 59, 62-63, 73, 87, 100, 107-109, 112, 122-123, 133, 137, 150-152, 157, 159-161, 164, 176, 178, 187, 192, 196, 210-211, 220, 230-233, 251-252, 254, 260, 286-287, 301-304, 320, 322-326
cezalandırma 13, 38, 73, 80, 89, 108, 133, 134, 137, 152, 162, 178-179, 197, 240, 247, 251-252, 254, 257, 259, 283-284, 287, 301, 306-307, 312, 323
Cheney, Dick 212
Churchill, Ward 272-273, 277-278

cinsiyetçilik *bkz.* toplumsal cinsiyet 117, 147, 226, 272, 275, 319
Clarke, Richard 247-248
Clinton, Bill 6, 209, 256, 276, 278, 292-293
  Lewinsky skandalı 75-76, 102, 114
  Ruanda Soykırımı 194, 203, 208-209, 246-247, 257, 262, 282, 284, 290-291, 299
  kölelik üzerine 216, 274, 304
  Tuskegee deneyleri 314, 318
Clinton, Hillary 2
  2002 Irak'a Karşı Askeri Güç Kullanımı Yetki yasası için oy, 93-96, 263
Codrescu, Andre 81
Columbine Lisesi katliamı 104
Cooksey, John 67
Coulmas, Florian 23-24, 165-166
Cox, Harvey 159
Cunningham, Michael 247, 266

Çalınmış Kuşak 266, 268
çare 41, 94-95, 97, 99, 104-119, 124, 126, 130-132, 142, 171, 187, 189-190, 194, 197, 202, 220, 223, 225, 259-260, 265, 269, 280, 295-296, 298-302, 304, 308, 312, 322-323
  orantısı 113
çocuklar 39, 49, 70-71, 73, 77, 89, 114, 153, 164, 171, 176, 182, 189, 196, 207, 212, 218, 225, 285
  özürler ve ahlâki gelişim 15-16, 100, 171
  çocuklardan özürler 89
  çocuklara özürler 171
çoğulculuk 3, 81, 84, 149-150, 322

Damasio, Antonio 136-137
Darfur, çatışma 257
Darwall, Stephen 129
Davis, Gray 223
davranışçılık 169
Değer Beyan Eden Özür 193, 259, 280, 311-313, 321
De Klerk, F. W. 219, 284, 293
DeLay, Tom 67
Denny, Frederick 155-156
deontoloji *bkz.* Kant 14, 41, 69, 73, 75, 99, 119-120, 134, 169, 252, 281, 285, 301, 307
Derrida, Jacques 173, 175
dinî gelenekler, *bkz.* tövbe 10, 57, 149-151, 161, 188, 257
Disraeli, Benjamin 107
Doran, Robert 68
Downie, R. S. 249
Dubber, Markus 325
duygular 3, 14, 17, 25-26, 30, 34-35, 38, 47, 71, 73, 81-82, 88, 90, 103-105, 123-138, 146-147, 174-177, 179, 182, 187, 189-190, 208, 211, 219, 224-225, 252, 259, 288, 295, 304-308, 323, 325
  kolektif duygular 252, 304-307
  çatışan duygular 134
  feveran 128, 135, 179

Ebu Garip Hapishanesi skandalı 48, 77, 217, 226-227, 231, 234, 236, 238-239, 243, 246, 261-262
Eckel, Malcolm David 162
edilgen çatı 45, 223, 310
Edwards, John 93-96
Edwards, Mark 4, 62
Ellis, Joseph 77-78
empati 45, 50, 59, 88, 95, 118-120, 128-130, 133, 135, 137, 187, 217, 229, 268, 271, 283, 306
Enron Şirketi 13, 203, 225, 228, 245, 257, 289, 296-297
Ermenistan, soykırım 223
"esef" açıklığa kavuşturulmuş 5, 7, 14-15, 17, 25, 27, 45-49, 80, 88, 90, 104, 106, 124, 141, 164, 186, 189, 191-193, 224, 275, 291, 293, 307-308, 316, 321
eşölçülemezlik 31, 90, 108, 117, 187, 234, 283
Etzioni, Amitai 105, 108, 122, 150-151, 155, 159-160, 162-163

faydacılık 14, 32, 69, 86, 99, 107, 133, 241, 252, 302
Federal Ceza Tayini Rehberleri 5, 324
Feinberg, Joel 54, 229-235, 241
feminizm *bkz.* toplumsal cinsiyet 250, 303
fenomenoloji *bkz.* Bartky, Sandra 124, 131, 146, 229, 305-306
Fish, Stanley 93-95
Foglietta, Thomas 278
Ford Motor Şirketi 321
Foucault, Michel 325
Frank, Barney 67
Frankfurt Okulu 3
Fraser, Bruce 23, 26-27, 143, 146
French, Peter 235-237, 239, 249, 262, 302
Frist, Bill 248

Gandhi, Mahatma 182
Gilbert, Margaret 261-263
Gill, Kathleen 1, 24-25, 27, 79, 88, 128, 266, 286
gizlilik anlaşmaları 321
Goffman, Erving 23-24, 83, 170
Govier, Trudy 1, 15, 79, 85, 102, 171, 219, 227, 239, 243, 266, 275, 308
Grace, J, Peter 68
Grice, H. P. 29
gurur 62, 72-73, 100, 120, 134-135, 299, 307
günah keçileri 297

Haçlılar 101, 194
hakikat ve uzlaşma mahkemeleri 313
Harman, Sabrina 49-50, 77, 228
Hart, H. L. A. ve A. M. Honore 54
Harvey, Jean 1, 128, 174-175, 227, 239, 266, 286
Hatch, Orrin 67
haysiyet, *bkz.* ahlâki muhatap 13, 58, 62, 68, 76-77, 86, 99, 104, 107, 109, 126, 219, 280, 284, 289, 317, 323
hayvanlara özür 18, 68, 167-169, 171-172, 189
Hegel, G. W. F. 86, 173, 175
Hegeman, Elizabeth 129
Heidegger, Martin 10, 29, 125
her zararı tanıma 186
Hıristiyanlık 151, 157-160, 177, 240, 279
Hinduizm 161
Hiroşima ve Nagazaki, ABD bombardımanı 80, 290, 301
Holmes, Janet 23-24, 27, 60, 140-144
Hoover, Herbert 222
Howard, John 268-269
hukuk 3-6, 11-12, 18, 40, 42-43, 46, 54-55, 57, 59, 64, 87, 103, 110, 113-114, 123, 161, 165, 195, 209, 218, 222, 232-234, 242, 257, 283, 287, 295, 301, 304, 319, 321-326
ayrıca bkz. ceza
hukukta kolektif sorumluluk 232
buluttan nem kapan mağdur 114
olgu bulma işlevi 217-218
özür dilemenin yasal sonuçları 5
Hukuk ve Ekonomi Hareketi, 107
Hume, David 125, 130, 253
husumet 17, 69-71, 73, 81, 87, 97, 112, 163, 183, 186, 194, 198, 202, 212, 220, 238-239, 246, 264-266, 269-276, 278-281, 288-290, 294, 296, 303, 306, 312-313
kolektif husumet 259, 264, 267-269, 278, 300
Hüseyin, Saddam 94-95, 115

Irak 9, 48-49, 73, 77, 93-96, 115, 210-213, 217, 237-238, 263, 289, 307
2002 Irak'a Karşı Askeri Güç Kullanımı Yetki Yasası 93-96, 263
ırkçılık 3, 74, 89, 234, 237, 256, 283-284, 287-288

İbn Meymun, Musa 1, 11, 105, 112, 151-155, 190, 248
ikili karşıtlığa dayanan özür öğretileri 59, 96
İlyada 4, 61
intihar 105, 112, 123, 218, 264, 320
intikam 133-134, 178-179, 181, 196-197, 202, 238-239, 252, 262, 308

ironik özürler 79
İslâmiyet 155-156, 177, 188-189, 240
işlemsel adalet 322
bkz. özürlerin metalaştırılması

Jackson, Jesse 68
Japon kültürü, özürler 28, 164-165
Jaspers, Karl 240
Johnson, Samuel 11, 116
Joyce, Richard 1, 27, 91, 120, 138, 227, 276, 281

kabahati en aza indirgemek 60, 179, 216, 250
Kant, Immanuel 73, 86, 99, 109, 125, 132-134, 153, 172, 178-179, 181, 240, 285-286, 323
kapitalizm 255, 257
karşı özür 142, 183
Kategorik Özür tanım 14, 16, 22, 30-33, 35, 37, 44, 69-72, 78-80, 82, 90, 95, 99, 102, 105, 110, 114, 117-120, 136, 138-139, 168, 174, 185-190, 192, 194-195, 198, 201-204, 208-209, 212, 224-225, 227, 231-235, 238-239, 245-247, 253-255, 258-260, 262, 264-265, 267-269, 271, 273-275, 277, 280-281, 283, 285-286, 289, 292, 295-296, 308, 310-314, 322, 324-325
Katoliklik 73, 84, 97, 160-161, 203, 267, 279
Katrina, Kasırgası 51, 56, 291
Katz, Leo 59
kazalar 50-51, 61, 68-69, 114, 253, 323
kendi kendini kınama 98, 106
Kennedy, Anthony 320
Kennedy, John F. 248, 314
Kentli Ethelbert 109
Kerry, John 96
Kızılderililer 248, 284, 300
  insan dışı varlıklara özürler 151
  kimliğini tanımlama 300
  müzakere taktikleri 67, 100, 115, 320
King Jr., Martin Luther 181
kişinin kendinden özür dilemesi 18, 43, 170
kolektif ahlâki sorumluluk 223, 226, 253
kolektif kazalar 260
kolektif özürler 18, 73, 75, 92-93, 100-101, 104, 111, 122, 164, 181, 183, 198-199, 201-204, 211-213, 215, 217-220, 223-225, 227, 229, 233-234, 236, 238-240, 245, 253-255, 259-260, 265-270, 278, 281-283, 285, 287-290, 295-296, 298, 301-312, 314, 321
  kolektif kazalar 260
  kolektif Kategorik Özürler 201, 312, 322
  kolektif duygular 252, 304-307
  kolektif özür niyetleri 269
  kolektif çare 298, 300
  kolektif reform 295-296
  kolektif pişmanlık 275, 287, 290-294, 308, 312, 324
  olgusal arşivleri destekleyen kolektifler 186, 308
  ahlaki ilkeleri savunan kolektifler 286-287
  ahlaki ilkeleri tanıyan kolektifler 284-285
  her zararı tanıyan kolektifler 281
  özür icra eden kolektifler 294
  mağdurları ahlaki muhatap olarak kabul eden kolektifler, 87, 151, 280, 289-290, 324
kolektif yönelmişlik *bkz.* niyet 261-262, 302
kolektivizm 162, 227, 235-236, 245, 258, 260, 314
Kolnai, Aurel 174, 180
Konfor Kadınları 219, 243
konsensüs 204-208, 210-213, 220, 225, 232, 237, 262, 276, 278, 281, 303, 307, 310-311
Korematsu, US v. 42, 218
Kort, Louis 1, 22, 27, 91
kölelik *bkz.* ırkçılık 92, 203, 216, 258, 264-265, 269, 278, 282, 285, 287-289, 293, 299, 302, 304, 313
  suçu kabul etmek 5, 17, 31, 41, 71, 117, 144, 164, 186, 188, 197, 231-

233, 243, 249, 255-256, 268, 283, 312, 320
ekonomik telafisi 3, 109
Kristeva, Julia 173, 183
Kristol, William 248
kusursuz sorumluluk 229-230
kuşaklararası adalet 268
Küçük Merhamet İfadeleri tanım 193
kültürlerarası özürler 25, 163, 187
Kültürlerarası Söz Edim Gerçekleştirme Projesi 25

Law, Cardinal Bernard 46
Lazare, Aaron 2, 12, 22, 32, 39, 61, 72, 80, 91, 98, 119-121, 138, 140, 144, 227, 294, 302, 312
Leibniz, Gottfried 159-160
Levinas, Emmanuel 10, 87, 152, 180, 183
Lewis, C. S. 267-268
Lewis, H. D. 72, 243-245, 249, 251-253, 255
Lex Salica 108
Lincoln, Abraham 41, 264-265, 269, 272
Lott, Trent 67-68

MacIntyre, Alasdair 258
MacKinnon, Catherine 136
mahcubiyet 130, 131
mahkeme emriyle özür 266, 302
Mandela, Nelson 228, 294, 322, 325
May, Larry 72, 227-229, 235, 241, 243, 249
mazeretler 64, 312
McGreevey, James 82-83
McVeigh,Timothy 238
mea culpa 12, 69, 88, 101, 104, 106-107, 157, 215, 266, 308
merhamet 5, 14
"merhamet özrü" 191
kolektif merhamet ifadeleri 223, 225
empatiden farklı olarak
meşru merhamet ifadeleri 192
nedensel sorumluluk olmaksızın
merhamet ifadeleri 47-48, 54, 57, 70, 195, 224, 257, 265, 268, 293
küçük merhamet ifadeleri 193
Merleau-Ponty, Maurice 28, 31
Meşru Merhamet İfadesi, tanım 191-192
metanoia 157-159
Meksikalı İade Programı 222-223, 299
Mill, John Stuart 136
Mills, Sara 60, 143
Milton, John, 11
minnettarlık, özürle arasındaki ilişki 165, 172, 183, 190
Minow, Martha 34, 42, 61, 107, 110, 173, 178, 180, 300
Montaigne, Michel de 10-11, 62-63, 106, 123, 150
muğlaklık 45, 97, 135, 191-192, 211, 213, 249, 313
ayrıca bkz. Muğlak Özür
Muğlak Özür tanım 191
Murdoch, Iris 188
Murphy, Jeffrie 122-123, 149, 153, 173, 175-176, 180-182, 326
Musevilik *bkz.* İbn Meymun 151, 154-156, 178, 240, 281
Musa, teşuva
mücadeleci sistem 4

Nanking Tecavüzü 203
nedamet *bkz.* pişmanlık 1-2, 5-7, 10, 12, 14, 17-18, 21, 25-27, 43, 45, 75, 81, 83, 86, 91, 98, 101, 103, 105-106, 113, 115-116, 119-212, 122, 128, 130, 132, 134-137, 145, 147, 149, 151, 155-157, 159, 166, 168, 172, 178, 180-181, 187, 189-190, 198, 202, 205, 211, 224-225, 247-248, 255, 261, 267-268, 270, 278, 284, 287, 295, 299, 303-304, 311, 314, 319-320, 323-325
Nedensel Ahlâki Sorumluluk Olmaksızın 191
Merhamet İfadesi tanım 44, 191
nedensellik ve ahlâki sorumluluk 44, 191
bkz. suçluluk, kolektif sorumluluk
Neusner, Jacob 151-153, 155, 178
nezaket 23-24, 49, 141

Nietzsche, Friedrich 34, 125, 134, 173, 246
Nixon, Richard 91
niyet 6, 17, 35, 66, 68, 103, 182, 195, 236, 251, 261-263, 283
  kolektif niyetler 261, 264
  özür için kolektif niyetler 260, 302
  şirket yönelmişliği 235
  zarara kastın inkârı 61, 260
  özür niyetleri 269
  düşünüp taşınmadan önceki niyetler 241
North, Oliver 159
Nuremberg Savaş Suçları Mahkemesi 42-43
Nussbaum, Martha 125, 127, 129, 131, 136, 151, 173-174

O'Connor, Bishop Hubert 74
Ohbuchi, Ken-Ichi 23, 133-134
olgusal arşiv *bkz.* kolektif özürler 186, 201, 308, 323
Oliver, Kelly 159, 173, 175, 270
onarıcı adalet 107, 326
onarım *bkz.* çare 17, 25, 106, 108, 159, 161, 167, 183, 189, 217, 234-235, 265, 269, 271, 281, 299-300, 302, 304
O'Reilly, Bill 115-116
Orenstein, Aviva 46, 101, 106, 140, 145-146, 266
otizm 137
Owen, Marion 11, 23
Oxford English Dictionary 12, 118

ölülerden özür 99
ölüm döşeği özürleri 189, 276, 296
önceki haline getirmen *bkz.* çare 206
önleme 56, 209, 231, 321
"özür" tanımları 106
özür paradoksu 92, 293
özürlere vekalet etme *bkz.* husumet 266, 269, 276-281, 314
özürlerin diyalektik anlamları 326
özürlerin metalaştırılması 2

Packwood, Robert 40-41
Paglia, Camille 268-269
Palsgraf v., Long Island R. R. 54
Parfit, Derek 92
Pascal, Blaise 125, 159
Patrick, St. 160
Pettigrove, Glen 1, 23, 25, 71-72, 108, 128, 174-175, 178-180, 188, 264-265, 268, 308
Platon, *Sokrates'in Savunması* 10
Papa XVI. Benedictus 7, 188
  Regensburg Konuşması'nın yarattığı ihtilaf 7, 191, 309
Papa II. Jean Paul 73, 97, 101, 279
pişmanlık 5, 7, 11-12, 17, 21-23, 25-27, 39, 43, 48, 52, 63, 74-77, 82-83, 88-92, 94-95, 98, 103, 105, 114, 118, 123-124, 128-130, 132, 141, 149-150, 152-153, 155, 157, 159-161, 163-165, 183, 187, 196, 198, 201-202, 205, 209-210, 219, 221, 224, 230, 249, 275, 277, 287, 290-294, 305-306, 308, 312, 324
  kolektif pişmanlık 275, 287, 290-294, 308, 312, 324
Power, Samantha 286

Raikka, Juha 241
Rawls, John 130, 131
Rayner, Jay 122-123, 269-270, 304
Reagan, Ronald 68, 81-82
reform 17, 97, 104, 151, 159, 187, 209, 223, 228, 237, 244-245, 249, 252, 256, 261, 285-286, 288, 295-298, 301, 308, 310-311, 314, 324
Reno, Janet 248
Rice, Condoleezza 48
Rich, Adrienne 19, 21, 96, 245
Richards, Norvin 175
risk değerlendirmesi 92
Rocker, John 68
Romalıların On İki Masa Yasası 18
Rousseau, Jean Jacques 10, 125
Rumsfeld, Donald 49, 212, 224
Ruanda Soykırımı 25, 203, 208-209, 246, 256, 262, 283, 291, 299, 301, 309

samimi 7-8, 17, 27, 35, 39, 41, 52, 69, 79-80, 98, 101, 103, 111-112, 118, 120, 137-138, 152, 154-157, 160, 163-164, 167, 170, 174-175, 202, 217-219, 270, 277, 304, 321, 325
samimiyet *bkz.* niyet 5, 7, 23, 27, 35, 52, 61, 96, 105, 118-121, 123, 126, 138, 168, 176, 183, 215, 293, 301-303, 307-308, 325
Sartre, John Paul 135, 240
Schopenhauer, Arthur 125, 130
Schwarzenegger, Arnold 39-40, 223
Searle, John 10, 22-24, 26, 134, 175, 261
Seinfeld 43
Shakespeare, William 11
Siegan, Bernard 287
sigorta 218, 230, 319-320
Smiley, Marion 58, 227, 241
Smith, Adam 125
Smith, Susan 71
Soğuk Savaş 292, 293
Salt Araçsal Özür tanım 195-196, 321, 324
soykırım 47, 78, 99-100, 179, 203, 208-209, 218, 223, 228, 241, 246-247, 256, 262-263, 266-267, 272-273, 280, 281-284, 286-287, 291, 298-299, 301, 313
söz edimi teorisi 10, 22-26, 28, 107, 141, 175
sözcüler *bkz.* husumet 81, 98, 288, 305-306, 308, 310
Speaks, Larry 81-82
suçlanmayı hak etme/suçlanabilirlik 7, 44, 53, 70, 73, 233, 258
ayrıca bkz. kolektif ahlâki sorumluluk
suçluluk 11, 72, 113, 117, 119, 121, 130-136, 138, 145-146, 216, 225, 233, 236, 239, 241, 243, 251, 254, 258-259, 262, 268, 304-305, 307-308, 314, 321
bkz. suçlanmayı hak etme/suçlanabilirlik, duygular
Stocker, Michael 129
Stoacılık 125, 137
Strawson, P. F. 58

şans, *ayrıca bkz.* kazalar 26, 37, 92, 96, 100, 102, 131, 153, 216, 232, 271, 278, 298, 303, 310i 315, 324
şeffaflık 186, 212, 245-246, 261-262, 271, 303, 311
şifa *bkz.* çare 279, 316
şirketler 18, 56, 93, 109, 198, 201, 204, 228, 235-236, 239-240, 252, 257, 271, 285, 298, 301-303, 305, 320
ayrıca *bkz.* Enron

Taft, Lee 46, 113, 145
Tannen, Deborah 45, 60, 96, 129, 140-141, 143, 145
Tavuchis, Nicholas 12, 69, 88, 101, 104, 106-107, 215, 227, 265, 308, 312
tevbe 155, 157
Tazminat Özrü, tanım 13, 195, 299-301, 321-322
telafi *bkz.* Çare, 9, 12, 24-26, 30, 45, 62, 106, 108-110, 112-113, 122, 133, 137, 152, 178-179, 192, 194, 231, 168, 299, 314-315, 322-325
temsil sorumluluğu 229-230, 273
teşuva 1, 151-155
tevazu 82-83, 86, 248
Thompson, Jana 1, 92, 293, 311
Thurmond, Strom 67
tıp 239, 316-317, 320
özür dilemenin sağlıkla ilgili faydaları 2, 303
Tianjin Özür ve Hediye Merkezi 198, 277
toplumsal cinsiyet 60, 131, 139, 142, 145-147, 163, 205, 207, 212, 215-216, 250, 258, 269
tövbe 1-2, 9-11, 13-14, 18, 24, 63, 65, 105-106, 112, 122-123, 149-162, 166, 177-178, 188, 204, 240, 267, 302, 312, 323-325
tütün endüstrisi 52
Tolstoy, Lev 106
Trent Konsili 159
Tuomela, Raimo 264

Tuskegee Deneyleri 298, 314-318
Tutu, Desmond 178

Uganda, 292-293
Ur-Nammu Kodu 108
utanç 24, 72, 88, 91, 103, 121, 124, 130-134, 136-138, 146, 152, 160, 165, 242, 302, 308, 314-316
Uzlaşmacı Özür, tanım 81, 194, 321

üçüncü taraf 48, 98, 164, 186, 231, 265, 306
üçüncü taraflar *bkz.* husumet 70, 265-267, 273
üyelik *bkz.* husumet 229, 236, 259, 271-274, 280, 287, 297, 300, 312

vaat içeren kategorik özür 190
Vekil Özrü, tanım 197
Velasquez, Manuel 228

Wal-Mart 265, 322
Walter Reed Askerî Tıp Merkezi 239
Walzer, Michael, 30
Whitman, Walt 61
Wickersham Komisyonu 222
Wilde, Oscar 115
Williams, Bernard 127, 130-131, 133, 232
Wittgenstein, Ludwig 16, 26
Woods, Tiger 68

yakın nedensellik, 54-58, 72, 186, 230, 253, 299
"yanlış yanlış" 74, 77, 186, 283, 312
yapısal nedensellik *ayrıca bkz.* kapitalizm 241, 257-258
yazılı özürler 98, 100-102, 171, 187, 295
yüz yüze özürler 101, 277

zamanlama 100-101, 294-295, 320
Zidane, Zinadine 89
Zoeller, Fuzzy 68
Zorla Dilenmiş Özür, tanım 321

Haber başlıklarında, özel hayatımızda... 'Özür' neredeyse hayatımızın tümünü işgal etmiş durumda. Ancak bu muğlak ve aynı zamanda aldatıcı özür ritüellerini nasıl değerlendirmeliyiz? *Hatalıydım, Özür Diliyorum* adlı bu kitap geçmişten ve günümüzden birçok örnek olayı değerlendirirken, özürlerin ahlâki rollerini ve sosyal işlevlerini anlamamıza yardımcı oluyor. Smith, sarf edilen bir ifadenin özür olup olmadığını sorgulamaktan çok özre dair ayrıntılı bir tanımlama yapmaya girişiyor. Oldukça zengin felsefi ve disiplinlerarası nitelikte sorularla Smith, özürlerin farklı kültürel ve dinî deneyimlerden geçerek şekillendiğinin ve gözü kapalı bir şekilde çoğulcu seküler bir söylem olarak değerlendirilemeyeceğinin altını çiziyor. Bireylerin özürlerini ayrıntılı bir şekilde değerlendiren Smith, kitabın ilerleyen bölümlerinde kolektif özürlere ışık tutuyor. Hükümetlerin, şirketlerin, kurumların özürlerinin son derece önemli olduğuna dikkat çeken yazar, bu özürlerin aynı zamanda bireylerin, hatalarının sorumluluğundan kurtulması gibi bir tehlikeyi barındırdığına da dikkat çekiyor.

Hukuk, siyaset ve toplum felsefesi alanında uzmanlaşan ve estetik alanında dersler veren Nick Smith, *Hatalıydım, Özür Diliyorum* adlı bu çalışmanın devamı olarak hukuk alanında özür kavramına dair bir kitap yayımlamaya hazırlanıyor.

Smith'e göre özürler, sorumluluklarımızın hatalı yönleriyle hem bireysel hem de kurumsal düzeyde başa çıkmamızı sağlayan insana has zihinsel organizmanın bir eseridir. Özürler hayattaki yükümüzü hafifletmemize yardımcı olur. Nick Smith'in incelikli farkları ortaya koyan -hayali ya da gerçek- yerinde örneklerle beslenen özür tanımları özürlerin derinlemesine ve kapsamlı bir değerlendirmesini sunuyor. Özür şekillerinin, işlevlerinin ve koşullarının özlü sınıflandırması özür meselesini çok yeni bir düzleme taşıyor. Gelecekteki tüm özür tartışmalarının başladığı nokta burası olacaktır.

J. M. Bernstein, *New School for Social Research*

Smith, özür anlamları üzerine kapsamlı ve son derece mantıklı bir kaynak sunuyor. İlgi çekici ve ayrıntılı birçok örneğin yanı sıra Smith, etraflı ve berrak analizlerle özrün çeşitli durumlarını ortaya çıkarıyor. Özürlerin akıbeti üzerine eksiksiz bir rehber kitap...

Matthew Talbert, *West Virginia University, Notre Dame Philosophical Reviews*

ISBN 978-605-399-152-6

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINL